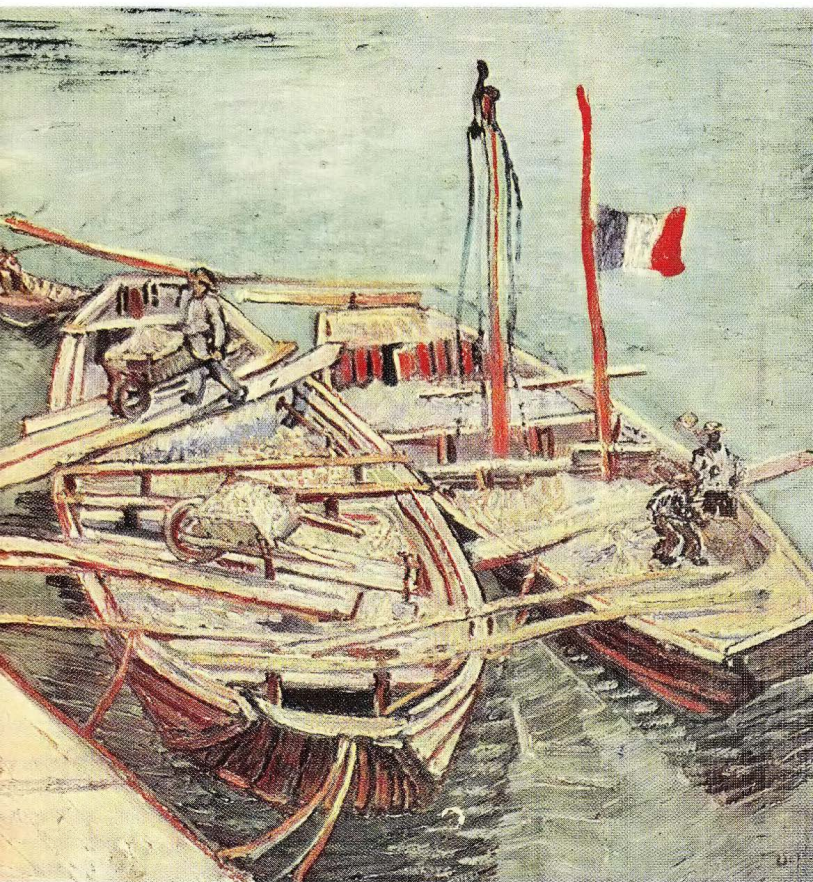

Henri Perruchot

viața lui van gogh

Editura Meridiane

Henri Perruchot

LA VIE DE VAN GOGH

© Librairie Hachette, Paris 1955

Nouvelle édition revue et corrigée, 1966.
Tous droits de traduction, de reproduction
et d'adaptation réservés pour tous pays.

Henri Perruchot

viața lui van gogh

În românește de
Sabina Drăgoi - Osman

EDITURA MERIDIANE
București, 1967

Pe coperta I:

VAN GOGH: *Bărci la țarm*
Folkwang museum, Essen, Olanda

Pe coperta a IV-a:

VAN GOGH: *Autoportret (1888)*.
Fogg Art Museum, Cambridge, S.U.A.

ARTĂ ȘI DESTIN

De cînd am început să public seria biografică *Artă și Destin*, cititorii, scriitorii prietenii, ziariștii îmi pun periodic întrebări în legătură cu ea. Cum de am ajuns să închin acestei serii cea mai importantă parte a activității mele? De ce am ales ca model artiști? În ce fel procedez pentru a strînge documentația necesară și a o folosi? Zece, douăzeci de alte întrebări, importante sau minore.

Acestor întrebări aș vrea să mă străduiesc să le răspund.

Publicasem deja un oarecare număr de lucrări, printre care romane și eseuri, cînd în februarie 1955, a apărut *Viața lui Van Gogh*, prima din biografiile seriei *Artă și Destin*, în care voi evoca, în circa douăzeci de volume — dacă anii nu-mi sînt prea numărați* — toată istoria artei franceze de la Delacroix la Picasso.

Împlinisem tocmai, la acea dată, treizeci și opt de ani. Dar, în realitate, de foarte multă vreme genul biografic mă atrăgea — mă obseda. Nuș vrea să dau o importanță exagerată unora din preocupările mele de copil; nu prezintă, desigur, decît prea puțin interes. Cum să nu-mi amintesc totuși că la treisprezece sau paisprezece ani, mă apucasem să scriu, în tot soiul de carnețele, o viață a lui Mohamed? Doi sau trei ani mai tîrziu, am încercat o viață a lui Milton, din care am scris chiar lungi pasaje. Din toate acestea, se înțelege, nu a ieșit nimic bun. Îmi aduc totuși aminte perfect de anumite reflecții pe care le făceam atunci. Cele pe care le fac astăzi sînt exact *aceleași*. Plecînd tocmai de la aceste gînduri, atît de îndelung frămîntate în mine, mi-am format, treptat, o concepție asupra biografiei, afirmîndu-mi în același timp înclinarea ce mă împingea tot mai puternic spre ea. În anul 1946 am publicat prima mea carte, un roman. În același an am scris un volum destul de gros, de aproape trei sute de pagini, în octavo, asupra vieții unui condotier italian, Federigo de Montefeltro, rivalul lui Malatesta. Lucrarea a fost, într-adevăr, tipărită,

* H. Perruchot moare la 17 februarie 1967, în vîrstă de 50 ani (N. R.)

dar din diferite pricini și mai ales din cauza lichidării editurii care trebuia s-o publice, n-a văzut lumina tiparului *. După care, în 1947, am scris, pasionat cum am fost întotdeauna de artă precum și de complexul de probleme umane pe care îl reprezintă viața artiștilor de geniu, un *Gauguin*, o viață a lui Gauguin pe care de atunci am modificat-o așa de mult că n-a mai rămas nici un rînd din versiunea inițială. Eram totuși, pe vremea cînd pregăteam această lucrare, foarte departe de concepția pe care aveam să mi-o formez mai apoi asupra biografiei. Cu toate acestea, primul pas era făcut. Știam, chiar de pe atunci, că voi deveni biograful artiștilor, dar fără a desluși încă foarte clar că aceasta este de fapt adevărata muncă pe potrivea firii mele.

În anii următori, încetul cu încetul, am pus definitiv la punct « for, mula » pe care urma s-o aplic pentru prima dată în *Viața lui Van Gogh*.

Cred că biograful își alege mai puțin eroii decît este el ales de eroii săi. De ce am devenit biograful marilor artiști? Am spus-o mai sus: pentru că viața lor mă pasionează — pentru că mă pasionează, subliniez, prin latura ei umană.

Artistul de geniu este în fața soartei mai mult decît oricare altul un om despuat de orice vanități. Este o ființă în care se întîlnesc — și se ciocnesc uneori cu violență — marile forțe. În el se poate observa dialogul între om și destin, în realitatea sa cea mai vie, în el se poate cerceta, cred eu, condiția umană.

Fără îndoială că un Van Gogh, un Renoir, un Toulouse-Lautrec, un Manet ori un Seurat au fost pictori, dar, asemeni tuturor marilor creatori, ei au fost mai întîi oameni. În fiecare din artiștii pe care-i iau drept model caut să prezint omul, cu măreția și slăbiciunile sale, cu viața sa, fericită sau tragică, echilibrată puternic sau periculos de nesigură, pe scurt, s-o spunem în două vorbe, în fascinantă ciudățenie a destinului său.

Iată pentru ce, perioadele în care un Van Gogh nu picta sînt după mine (și, presupun, după toți cei ce mi-au citit cartea) tot atît de importante ca și perioada cînd a fost pictorul pe care-l știm. Copilăria și tinerețea sa, iubirile nefericite de la Londra sau Haga, încercarea de a deveni pastor în Borinage sînt deopotrivă de semnificative pentru un destin ca și perioadele de furie creatoare de la Paris, Arles, Saint-Rémy-de-Provence, sau de la Auvers-sur-Oise. Toate aparțin aceluiași întreg; nu pot fi despărțite, fiind și unele și altele adînc ancorate în

* Pe baza acestui text, foarte modificat, am publicat în 1960 *Monte-feltro, Duce de Urbino* (Editions de la Table Ronde).

aceeași continuitate. Continuitatea unei vieți prodigioase prin dragostea care a luminat-o, prin infinita sa măreție și totuși de o strălucitoare simplitate.

Această continuitate am vrut să o redau și eu în biografia pictorului flori-soarelui. Continuitatea umană.

Mărturisesc de la bun început: nu doresc, de fapt, nimic mai mult decât să interesez, prin aceste biografii de artiști, atât pe cei care sînt puțin atrași de artă sau de loc, cît și pe cei pentru care arta este o hrană indispensabilă.

Voi mai adăuga și o remarcă întâmplătoare. La marii creatori, arta țîșnește întotdeauna din viață; dacă este expresia supremă a vieții este și un rezultat al ei, o rezultată. A arunca o lumină asupra vieții marilor creatori înseamnă, în mod nemijlocit, a arunca o lumină și asupra operei lor, a o repune în adevărul și lumina sa. Și în cele din urmă, cred și mă conving tot mai mult — pe zi ce trece, — că nu există o metodă mai sigură de a aborda, de a înțelege o operă, decât aceea de a țîșo apropia, de a o privi prin prisma omului care a creat-o, care purta întrînsul necesitatea și posibilitățile acestei opere. « De ce crezi dumneata că datez tot ceea ce fac? », l-a întrebat într-o zi Picasso pe fotografii Brassai. « Pentru că nu-i deajuns să cunoști operele unui artist. Trebuie să știi și cînd le făcea, de ce, cum, în ce împrejurări. » Cei ce contestă o astfel de realitate mi se pare că pledează de fapt pentru ignoranța lor sau o fac din lene. Operele nu sînt creații *ex nihilo*, produsele nu se știe cărei « generații spontanee »; ele se nasc din inima, din cugetul, experiența și destinul fiecărui individ creator.

Cum să cuprinzi și cum să reînvi viața unui om, în întrepătrunderea ei cu alte vieți, în continuitatea umană prin care se înfățișează un destin?

Aceasta este problema esențială a genului special reprezentat de biografie.

Există numeroase tipuri de biografie. În mare, genul acesta ar putea fi redus la trei categorii: pe de o parte lucrări de erudiție pură, ale căror autori sînt în genere mai preocupați de referințe docte dar seci, de dispute savante, decât de o expunere agreabilă; pe de altă parte, există narațiuni, îmbrăcate adesea într-o formă elegantă, corect documentate, dar cu un aspect mai general și prin urmare mai superficial decât cel al lucrărilor erudite; în sfîrșit, biografii calificate drept romanțate.

În Franța, între cele două războaie mondiale, « viețile romanțate » au fost foarte la modă. Din păcate, este unul dintre cele mai false genuri cu puțință. S-a încercat cu ajutorul lui — și nu eu voi fi acela

care să spun că încercarea nu era lăudabilă — să se împace istoria cu romanul. Dar, pentru a înlăptui această aspirație, s'a recurs la metode care nu puteau decît să ducă la condamnarea genului. Dintr-o documentație adunată mai mult sau mai puțin în grabă și, în consecință, aproape întotdeauna cît se poate de firavă, se înjgheba o povestire în care intervenea în mare parte imaginația: se născocceau situații, se atribuiau eroilor cuvinte pe care nu le rostiseră, erau puși să acționeze și să discute cu personaje care nu existaseră niciodată, create ad-hoc doar pentru nevoile povestirii. Lucrările de acest fel erau monstruoase, adevărați androgini literari, dacă le-aș putea numi astfel, compromis nefericit între istorie și roman, ele nu ofereau nici exactitatea celei dintîi, nici adevărul omenesc al celui de-al doilea. Lumea s'a plictisit repede de arbitrariul și de artificialitatea lor — de trucajele, pentru a vorbi pe șleau — pe baza cărora erau construite.

S'ar cuveni însă reținută o idee: și anume că o biografie n'ar putea deveni operă literară decît din clipa cînd s'ar transforma în sînge și carne, cînd s'ar ridica la acel adevăr omenesc care se întîlnește în roman. Sînt încredințat că tocmai el, adevărul omenesc, este justificarea biografiei, că el trebuie să fie rațiunea ei de existență.

Or, așa stînd lucrurile, de ce e nevoie de romanțare? De ce să nu îmbinăm tocmai calitățile biografiei erudite și ale celei romanțate, evitînd respectivele lor lipsuri și defecte? În orice caz, acesta este obiectivul pe care mi l'am fixat.

Am vrut să folosesc tehnica romancierului nu în folosul unor creaturi născute de fantezia mea, ci a unor personaje ce au trăit în realitate — interzicîndu-mi să născocesc, orice ar fi, pe socoteala lor. Să născocești, dar pentru ce? Realitatea este cu mult mai bogată decît cele mai îndrăznețe plăsmuiri. Mai bogată și desigur mai emoționantă tocmai pentru că e realitate. «Vreți să citiți un roman? Citiți istoria», spunea Michelet. Dacă biografia trebuie să fie, după mine, «la fel de pasionantă ca și un roman», pe de altă parte ea nu trebuie să fie mai puțin exactă decît opera istorică cea mai serioasă și cea mai obiectivă.

Cînd m'am avîntat în pregătirea biografiilor mele, nu mi dădeam seama, recunosc, de sarcina covîrșitoare pe care mi-o asumam. Sarcină covîrșitoare prin deosebita ei complexitate. Să-ți propui drept scop reconstituirea unei vieți, s'o apropii cît mai mult de realitate, înseamnă să te angajezi să nu scrii nici un cuvînt, să nu menționezi nici un amănunt fără a fi autorizat de un document — și încă un document de o veracitate dovedită.

La începutul *Vieții lui Van Gogh* vorbesc de o coșofană care cîrîie în vîrfurile unui salcîm din cimitirul din Zundert, satul natal al pictorului. Detaliu minor. Dar detaliul acesta, nu eu l'am inventat: așa

cum îl semnez în cuvîntul înainte al acestei *Vieți*, l'am cules dintr-o scrisoare din ianuarie 1889 a lui Vincent către fratele său Theo. Atunci cînd descriu cu de-amănuntul diferitele încăperi ale « casei verzi » din strada Moulins, unde a locuit Lautrec, o fac pe baza dosarelor de arhive, a unui mare număr de fotografii care mi-au fost transmise; am avut chiar în mîini un plan al acestei case. Și așa se întîmplă cu toate, cu atmosfera unei străzi ca și cu croiala hainelor unui personaj, ori cu culoarea unui tapet de hîrtie.

Nu poți rămîne la mijlocul drumului. Trebuie să fii adeptul unei concepții *totale* despre biografie.

În aceste condiții, bineînțeles, nici o sursă de informații nu trebuie neglijată. De ce izvoare dispunem noi? În primul rînd de izvoare scrise. Pentru a pregăti biografiile mele de artiști, extrag, analizez, confrunt tot ceea ce a fost publicat despre fiecare dintre ei, ceea ce reprezintă, ca regulă generală, peste o mie de lucrări, studii din reviste, articole diverse. Spun « ca regulă generală », căci, lucru ciudat, cifra de o mie rămîne aproape constantă. La aceasta se adaugă lectura a numeroase ziare ale epocii care, fie că îmi aduc informații directe, fie că îmi îngăduie să fac tot felul de verificări ale unor mărturisiri, fixarea datelor, înțelegerea aluziilor la personaje sau evenimente cu totul uitate azi, fie că îmi redau o anumită « culoare a epocii », biograful fiind în mod firesc interesat să pătrundă cît se poate de bine atmosfera timpului cînd au trăit eroii săi.

Izvoarele scrise au mare importanță, căci îmi furnizează o documentație de bază deja foarte largă. Aceasta nu înseamnă că cercetările mele au luat sfîrșit, ci dimpotrivă. Țin, într-adevăr, să adun maximum de documente inedite, scrisori, mărturisiri, piese de orice fel ce mi vor ajuta să proiectez și mai multă lumină asupra unui moment sau altul dintr-o viață. Una din părțile cele mai captivante ale muncii de cercetare constă tocmai în neprevăzutul și incertitudinile sale. E nevoie pentru aceasta de pasiune, o pasiune de vînător care nu se descurajează nicicînd și a cărui atenție e mereu trează. Urmărești piste care, uneori, nu duc la nimic, alteori dai de adevărate comori. Munca aceasta de cercetare se efectuează în direcțiile cele mai felurite. Să luăm *Viața lui Gauguin*. Fără a-l mai pomeni pe Paul Fort care, înainte de a muri, îmi evocase amintirile sale în legătură cu Gauguin, am izbutit să găsesc diferite persoane care l-au cunoscut pe artist. Familii sau colecționari mi-au pus la dispoziție corespondență inedită, scrisori ale lui Gauguin însuși, dar și ale mai multor prieteni ai săi, scrisori care-l privesc direct sau indirect. Unele din ele sînt de foarte mare interes. Astfel, scrisorile pictorului Charles Laval către un alt pictor, Ferdinand du Puigandau, au îmbogățit biografia pe care am scris-o cu elemente esențiale privind șederea, pînă atunci

atît de puţin cunoscută, a lui Gauguin şi Laval în Martinica în 1887. Cercetările Serviciului istoric al Marinei naţionale m-au elucidat asupra călătoriilor făcute în tinereţe de Gauguin, pe cînd făcea serviciul pe bordul vasului *Jérôme-Napoléon*. Compania Mesageriilor Maritime a binevoit să-mi dea toate indicaţiile pe care le puteam dori asupra datelor de plecare şi sosire, asupra itinerarelor şi escalelor vapoarelor ce l-au dus pe Gauguin în Pacific sau înapoi în Europa. Informaţiile mele vin de pretutindeni şi le voi căuta pretutindeni. O persoană din Varşovia, cu care am intrat în corespondenţă prin intermediul uneia din traducătoarele mele poloneze, mi-a relatat cu exactitate despre legăturile lui Gauguin cu artistul polonez Slewinski. La Corneilla-de-Conflent, în Pirineii Orientali, în casa ficei pictorului Georges-Daniel de Monfreid, am depistat cele mai bogate documente ce se pot închipui asupra perioadei din Oceania a lui Gauguin.

Ar fi plictisitor să continui. Dar, mi se va spune, cum puteţi şti la ce uşi să bateţi? Voi răspunde mai întîi că o documentaţie nu se improvizează. Se constituie încetul cu încetul. Cînd am scris *Viaţa lui Van Gogh*, se împliniseră peste cincisprezece ani de cînd începusem să adun materialele. Toţi artiştii cărora le voi consacra un volum din seria *Artă şi Destin*, precum şi sutele de personaje care au intrat sau vor intra în această serie, îşi au la mine dosarele lor — dosare care se măresc cu regularitate, pe măsura lecturilor, întîlnirilor, călătoriilor mele, ale informaţiilor sistematice culese din toate arhivele pe care mi-e posibil să le cercetez.

Norocul sau întîmplarea îşi joacă şi ele rolul lor, cum e şi firesc în această problemă. Un profesor belgian, pe care nu-l cunoşteam, mi-a telefonat într-o seară pentru a-mi da o referinţă bibliografică în legătură cu Jane Avril, prietena lui Toulouse-Lautrec; om politicos, mi-a vorbit despre cărţile mele, s-a interesat de viitoarele mele publicaţii; i-am spus în treacăt că după *Gauguin* aş scrie *Viaţa lui Renoir*. Şi iată că profesorul belgian îmi indică adresa unei doamne care posedă scrisori de-ale lui Renoir.

Adesea, cît se poate de spontan, diferiţi colecţionari mă poftesc să consult documentele pe care le-au adunat. De altfel, o descoperire atrage adesea alta. Ducîndu-mă într-o zi să mă interesez despre pictorul Louis Anquetin, la cineva din familia sa, am fost pus în legătură cu un medic care l-a frecventat îndelung pe Lautrec. Acest medic mi-a povestit o seamă de anecdote, una mai interesantă decît cealaltă. Dar povestea nu s-a oprit aici. Încîntat de convorbirea noastră, eram pe punctul de a ne despărţi, cînd medicul mi-a spus într-o doară: « Am o groază de hîrţoage în pod. Desigur că nu veţi găsi nimic bun în toată harababura asta. Dacă, totuşi, aţi voi să

aruncați o privire . . . » Și, cît de mare mi-a fost surpriza cînd în mijlocul afişelor originale ale lui Lautrec mîncate de viermi, am descoperit documente de primă importanță, o colecție de tăieturi din ziare despre internarea lui Lautrec, note manuscrise asupra unor persoane apropiate lui pe care le-a pictat sau desenat! Eram copleșit. Dar norocul e frate cu încăpățînarea: e necesar să duci toate aceste cercetări cu multă metodă. Înainte de a pune pe șantier *Viața lui Gauguin*, am petrecut vreo cincisprezece zile în Bretania. Pregătisem minușios această călătorie. Cu cîteva luni mai înainte, mi-au fost prezentați, de către un prieten comun, doi tineri bretoni; i-am rugat pe acești tineri, care se interesau de Gauguin și de pictorii școlii de la Pont-Aven, să-mi facă o listă cît mai completă cu puțință a persoanelor din Pont-Aven, Pouldu și celelalte localități ale regiunii, de la care aș putea culege informații. Aceste persoane au fost anunțate de vizita mea. Am putut, astfel, fără să bîjbîi, fără cea mai mică pierdere de vreme, să fac pe loc o anchetă care s-a dovedit a fi, din toate punctele de vedere, dintre cele mai rodnice.

Contemporanii supraviețuitori, pe care-i poți întîlni cînd te ocupi de un personaj din trecutul nu prea îndepărtat, aduc biografului o contribuție foarte valoroasă, depănîndu-și, în fața lui, amintirile; dar și mai valoroasă, poate, prin aceea că fac astfel mai vie și mai apropiată prezența eroilor săi. N-am înțeles cu adevărat cum dansa La Goulue decît în ziua cînd pictorul Edmond Heuzé a schițat în fața mea pașii celebrei dansatoare de cadril. Tot astfel, n-am « auzit » cu adevărat glasul lui Lautrec decît în ziua cînd Francis Jourdain mi l-a imitat.

Mai există, în sfîrșit, și alți martori: casele, priveriștile, peisajele. Și biograful trebuie să-i interogheze pe acești martori. El trebuie să cunoască toate locurile pe unde au trăit eroii săi. Am căutat urmele lui Lautrec în sud-vestul Franței ca și în Montmartre. Van Gogh m-a purtat în Olanda, în Belgia, în Anglia, în Provența. L-am urmat pe Cézanne în nenumăratele localități pe unde acest veșnic rătăcitor s-a stabilit pentru cîteva zile, cîteva săptămîni sau luni, în Ile-de-France, în Normandia ori în regiunea Aix sau Marsilia. Adesea, vai! timpul și-a îndeplinit opera distructivă. Timpul sau oamenii. Cîte dispariții, chiar de cînd am început seria *Artă și Destin!* Am mai putut vedea, pe Avenue de Clichy, la numărul 9, încăperea fostei cafenele Guerbois, unde, a doua zi după scandalul cu *Olympia*, s-au întîlnit Manet și prietenii săi, viitorii impresioniști. A dispărut în 1957. A dispărut, sau a fost distrusă prin demolare și casa în care a locuit Cézanne în fața Halei de Vinuri.

Dar locurile conservate se păstrează aproape așa cum erau odinioară.

11 Îmi aduc aminte de emoția mea cînd, pătrunzînd în atelierul lui

Cézanne, am zărit, în vasta încăpere de sticlă dominînd localitatea Aix en Provence, șevaletul, paleta și cutia de culori ale bătrînului pictor și, agățată într-un cuier, scurteica sa înverzită. Mi s-a părut că Cézanne era acolo, că mă aștepta... « Obiecte neînsușite, aveți voi oare un suflet? » Răspunsul la întrebarea poetului nu prezintă nici o îndoială pentru biograf. Locurile îi vorbesc.

Aceste diverse cercetări cer mult timp și răbdare. Oricît de extinse ar fi, ele nu constituie totuși decît o parte din munca biografului, așa cum o concep eu.

Aveam să-mi dau seama foarte repede — și aici a fost originea concepției mele asupra biografiei — că nu înțelegi cu adevărat un om decît din clipa cînd izbutești să cunoști cît mai bine cu putință locurile în care a trăit și persoanele care au fost în legătură cu el. Un om nu trăiește despărțit de epoca și de contemporanii săi. Chiar și cel mai solitar cu putință.

Majoritatea erudiților, chiar atunci cînd tratează despre viața unui om, nu se preocupă decît prea puțin, ca să nu spunem de loc, de viața celor pe care omul respectiv i-a frecventat. Îndeobște se mărginesc să le pomenească numele, care, prin aceasta, rămîn niște simple semne, abstracțiuni lipsite de realitatea omenească.

Totuși acești oameni, avînd o comportare sau alta, un anumit trecut, au introdus în viața personajului central elemente de « viață » incontestabile. Nu e de ajuns să notezi că Toulouse-Lautrec a văzut-o dansînd pe La Goulue, Nini Patte en l'air sau Jane Avril, trebuie să cunoști și să arăți felul cu totul special în care dansa fiecare dintre ele; trebuie să te strădui să revezi — și să faci și pe alții să revadă — ceea ce ochiul pictorului a văzut: « să individualizezi » dansatoarele de cadril, să le redai realității vii căreia i-au aparținut.

Nu-i decît un exemplu elementar. Iată un altul, poate mai semnificativ: nu sînt sigur că evoluția picturală a lui Cézanne, în a doua perioadă de creație a vieții sale, ar fi fost exact aceeași dacă maestrul de la Aix nu s-ar fi plimbat pe atunci destul de des pe cîmpia provençală în tovărășia geologului Marion. Istoricii lui Cézanne, de obicei, nu suflă nici un cuvînt despre acesta din urmă. Ca urmare a cercetărilor pe care le-am făcut asupra lui mi-a fost posibil să precizez personalitatea destul de uimitoare a geologului și să evaluez importanța influenței sale — sigură și chiar, fără îndoială, hotărîtoare — asupra lui Cézanne.

Se vede deci interesul care se cuvine a fi acordat diverselor personaje ce intră într-o biografie. Nu-i vorba de niște figuranți oarecare. Sînt actorii activi dintr-un destin. Ai neglijă, înseamnă să trădezi sau, cel puțin, să falsifici istoria unei mari individualități. Adesea m-am

mirat cum de oamenii nu şi-au dat mai bine seama de acest lucru. Poate că au şovăit în faţa muncii uriaşe pe care o presupun aceste investigaţii multiple. Căci orice biografie conţine zeci şi zeci, pentru a nu spune sute şi sute, de personaje. A face sistematic cercetări asupra fiecăruia dintre ele, fie chiar şi cel mai episodic, înseamnă o muncă de-a dreptul înfricoşătoare prin amploarea sa.

Pe cînd pregăteam *Viaţa lui Manet*, am strîns dosare groase despre Méry Laurent, frumoasa demi-mondenă, despre Mallarmé, Thomas Couture. Charles Maurin, artist al cărui nume nu se mai pomeneşte de loc azi, nu face decît să treacă prin *Viaţa lui Toulouse-Lautrec*; nu-i consacră decît cîteva rînduri. Dar pentru a-mi îngădui să scriu aceste cîteva rînduri nu m-am mărginit să citesc cele cîteva scrieri asupra lui, ce se pot găsi ici-colo; am mai deranjat alte trei sau patru persoane astfel încît să pot culege amintiri, să caut prin arhive, să trec în revistă teancuri de scrisori şi să examinez circa cincizeci de opere ale artistului uitat, pe care Degas îl aprecia atît de mult.

Sarcină copleşitoare, într-adevăr. Dar ea este singura care, dusă la bun sfîrşit, ne poate da mijloacele în stare să reînvie trecutul în toată plenitudinea sa.

Mai există, pe deasupra, şi altceva. Informaţiile obţinute asupra cuiva sînt adesea — aproape întotdeauna — contradictorii. Falsul se amestecă din plin cu adevărul. Ei bine! dispunem de un mijloc pentru a aprecia exactitatea acestor informaţii. El constă din confruntarea lor cu informaţiile culese asupra celorlalte personaje. Nu mă consider — în ceea ce mă priveşte — mulţumit decît atunci cînd, după ce am scotocit cu de-amănuntul în biografia celorlalte personaje, toate informaţiile sfîrşesc, o dată verificate şi minuţios puse la punct, prin a concorda strict, cînd nici o indicaţie furnizată asupra cutărui personaj nu vine în contradicţie, fie şi într-o mică măsură, cu alta. Elaborarea unei biografii, în partea sa documentară, îmi apare din acea clipă ca un uriaş puzzle*, pe care trebuie să-l reconstitui metodic. În sfîrşit, dacă acord atîta grijă personajelor ce nu deţin primul rol, mai există şi un alt, un ultim motiv: *Artă şi Destin* nu este o simplă suită de biografii izolate. Această serie formează, trebuie să formeze, potrivit ideii conducătoare ce i-a determinat concepţia, un ansamblu coordonat, avînd drept scop nu numai să relateze viaţa cîtorva mari artişti care dau numele diferitelor volume, ci să reînvie împrejurul lor o întreagă epocă, în multiplicitatea mediilor, în bogăţia sa umană, pe scurt, în forfota vieţii.

Am în permanenţă la îndemîină vreo zece caiete cu foi detaşabile. Aceste caiete constituie indicele personajelor mele. Fiecare îşi are

aici foaia sa pe care sînt notate felurite informații privitoare la el. Informații seci, precise ca cele din actele de stare civilă. Tot aici sînt menționate toate pasajele din *Viețile* mele deja publicate, în care apare personajul respectiv. Marea majoritate a personajelor din *Artă și Destin* pot fi întîlnite, într-adevăr, în două sau mai multe volume ale seriei; unele chiar aproape în toate.

Așa că din volum în volum, se înfiripă și biografia celor mai importante dintre ele, în timp ce biografia eroilor principali se întregește, se îmbogățește cu amănunte suplimentare. Am prezentat-o pe Berthe Morisot în tinerețe în *Viața lui Manet*; ea își încheie existența în *Viața lui Renoir*. L-am evocat pe Pissarro în primele volume ale seriei în aproape toate momentele importante din cariera sa; adaug noi trăsături portretului său în *Viața lui Seurat*, înfățișîndu-l în timpul perioadei sale neoimpresioniste alături de Seurat, Signac, Dubois-Pillet, Théo Van Rysselberghe, Maximilien Luce. Și ceea ce spuneam mai sus despre Berthe Morisot și despre Pissarro aș putea să o repet cu privire la Zola, la Théodore Duret, la doctorul Gachet, la Claude Monet, la Durand-Ruel, la Émile Bernard, la Suzanne Valadon și atîția alții încă! Cu privire la Ambroise Vollard și Fantin-Latour, Octave Mirbeau, Louis Anquetin și Félix Fénéon. În realitate, lucrez întotdeauna la această serie în ansamblul ei, fără să pierd din vedere niciodată diferitele situații în care cutare sau cutare personaj s-a găsit mai înainte. Se poate întîmpla să vorbesc din nou într-un volum pe care îl am pe șantier despre un eveniment de care m-am mai ocupat deja într-una din *Viețile* precedente; în acest caz evenimentul este întotdeauna limpezit cu elemente noi și prezentat dintr-un unghi diferit.

Acest lucru, de altfel, urmează logica vieții. Același eveniment este rareori trăit și văzut în același fel de către diferiți indivizi care îi sînt actori sau martori. Pentru a-l cunoaște sub adevărata lui înfățișare, trebuie să-l privești — ca pe un obiect — pe toate fețele și să pătrunzi, să înțelegi, să retrăiești cauzele care au prilejuit atitudini uneori violent opuse cu privire la acest eveniment, și să le cuprinzi pe toate în justificările lor contradictorii. De unde, în paranteză, voința de obiectivitate care m-a animat. Nu vreau să judec; vreau să fiu în primul rînd un ochi nepărtinitor. Să judeci, cum a spus André Malraux, «înseamnă de bună seamă să nu înțelegi, pentru că, dacă ai înțelege, n-ai mai putea judeca».

Să pătrundem și mai în miezul problemei. Modeste sau mărețe, destinele sînt niște fatalități. Elementele biografice corespund elementelor biologice. Fiecare spirit merge și nu poate să meargă decît într-o direcție dată. Fiecare viață se exprimă și nu poate să se exprime decît într-o formă dată. A judeca înseamnă a lua parte — prin forța

lucrurilor într-un fel limitat — unei singularități, pe cîtă vreme a înțelege înseamnă a cuprinde ansamblul singularităților. Viața reprezintă această totalitate. Concepția mea totală asupra biografiei trebuie aproape în mod obligatoriu să ajungă la acest totalism uman*. Personajele din *Artă și Destin* (inclusiv cele din *Viața lui Seurat*) sînt la ora actuală în număr de 1579. Ele aparțin tuturor categoriilor sociale; dansatoare de la Moulin-Rouge fac casă bună aici cu pastori din Borinage, doctori și clovni — cu actori și poeți. Găsești printre ei bancheri precum și clerici, cicliști și militari, precum și politicieni sau cîntăreți, Madame Palmyre îi întinde mîna lui Aristide Bruant, cafegiul Ginou — lui Milan Obrenovici al Serbiei, maiorul Lejosne — criticului Barbouillote, Nana la Sauterelle (Lăcustă) — lui Malarmé, chimistul Chevreul — avocatului Octave Maus, Elsa Vieneza — vîntătorului de lei Pertuiset, Toon Olandezul — lui Tioka Marchizianul.

Uimitoare varietate umană în comportare, reacții, nenumărate feluri de a fi! Ea nu va înceta nicicînd să-mi stîrnească admirația. Și cît îi plîng pe scriitorii care nu știu să vorbească decît despre ei înșiși, care nu vor — sau nu pot — să iasă din eul lor. Latura slabă a romanțicilor a fost această etalare puerilă a unui eu care, oricît de bogat ar putea fi, rămîne totuși cumplit de limitat la el însuși.

Înfinită ca și viața este natura omenească. Diversitatea aceasta mă pasionează. Îmi place să pătrund în adîncul sufletelor, să le surprind tainele. Nu mă mai satur de această cercetare și nici nu văd cum m-aș putea satura. Fără îndoială, cînd voi fi ajuns la capătul drumului meu, voi fi aidoma bătrînei despre care proverbul spune că nu voia să moară pentru că afla în fiecare zi cîte ceva nou.

Am produs poate surprindere prin cele spuse mai sus: anume că informațiile culese pot fi arareori luate drept bune așa cum sînt, și că în continuare trebuie să fie supuse celei mai severe critici.

Să examinăm puțin această afirmație. Principalul în izvoarele noastre privitoare la un om care a trăit în trecut îl constituie propriile sale scrieri, mai mult sau mai puțin numeroase, mai mult sau mai puțin confidențiale; în orice caz scrisorile sale; uneori un jurnal intim sau amintiri redactate de el; cuvintele sale care s-au păstrat; mărturiile contemporanilor; scrisorile pe care le-a primit; scrierile pe care le-a inspirat; cîteodată amintirile supraviețuitorilor etc.

În ce să te încrezi? Ei bine, practic vorbind, în nimic. Neîncrederea biografului trebuie să fie într-una trează. El trebuie să verifice fiecare

* Nici că se poate întrebare mai lipsită de sens decît cea care mi se pune adeseori: «Și pe care dintre eroii dumneavoastră îl preferați?»

amănunt, să nu dea crezare decît sub rezerva unui control ulterior. De ce? Pentru că oamenii denaturează adevărul adesea în mod voit, dar și fără să-și dea seama. Ai de-a face și cu minciuni evidente. Suzanne Valadon, mama lui Utrillo, cum e consemnat în multe lucrări, s-a născut în 1867. Această dată a fost pusă și pe medalia bătută după moartea ei de către administrația, cu totul oficială, a Monetăriei. Foarte bine! Dar asemenea multor femei, Suzanne Valadon (ale cărei adevărate prenume erau, de altfel, Marie-Clémentine) se întinerea. Actul ei de naștere e categoric: s-a născut la 23 septembrie 1865, la ora șase dimineața.

Alte denaturări ale adevărului sînt mai puțin evidente. Biograful n-ar avea dreptul să uite că atunci cînd un om vorbește despre sine însuși (sau despre alții) o face aproape întotdeauna cu anumite intenții, mai mult sau mai puțin vădite, mai mult sau mai puțin conștiente. Scrierile cele mai secrete nu scapă de la această regulă. Să ne amintim frazele de o admirabilă luciditate ale lui François Mauriac cu privire la jurnalele intime: « Dacă există un singur om, scrie el, care să-și țină jurnalul pentru propria lui plăcere și nu pentru secolele următoare, îi rămîne întotdeauna cineva pe care să-l înșele și acesta este el însuși ». Din acest punct de vedere corespondențele trebuie cercetate cu foarte multă grijă. Iată scrisorile pe care Van Gogh, omul cel atît de absolut, le scria fratelui său Theo. Sinceritatea îi e desăvîrșită? Nu. În ele Van Gogh nu înceta să-și pledeze cauza, să-și apere viața, arta în fața fratelui său, să se justifice, să stăruie asupra unor anumite amănunte și să treacă altele sub tăcere. Pînă și el (și e lesne de ghicit că îl iau dinadins drept exemplu) recurgea, de altfel, la adevărate minciuni. În 1888, la Arles, aflînd de moartea fostului său maestru, pictorul olandez Anton Mauve, îl încunoștiința pe Theo că pictase o pînză cu o livadă înflorită și că plănuia să i-o trimită doamnei Mauve. Și atunci, adăugă el « un nu știu ce mi-a încheștat gîtul de emoție și am scris pe tabloul meu: *Vincent și Theo* ». Numai că iată: această dublă mențiune nu a figurat niciodată pe tabloul în chestiune, care a fost dintotdeauna semnat numai cu numele de Vincent.

Se poate da mai multă crezare martorilor? Nicidecum. Să trecem peste deformările pe care amintirile le suferă în memoria noastră. Își fac loc însă multe alte cauze. Mă lovesc fără încetare de greutăți ivite din cauza unora care, din grija pentru respectabilitate, caută să ascundă anumite tare sau anumite greșeli ale strămoșilor. E desigur foarte ciudat să constați pînă la ce punct istoria fiecărei familii poate constitui o cronică secretă. Este fără îndoială și mai ciudat de constatat că datorită încăpățînării sale, biograful ajunge să afle practic totul. Să nu se înțeleagă că această încăpățînare a lui se explică printr-o anume înclinație maniacă spre indiscreție. Pentru a înțelege un om,

trebuie să-l cunoști și pentru a-l cunoaște trebuie să cunoști tot ce este în legătură cu el. Ceea ce e mai tănuit, mai ascuns, se vedește a fi aproape întotdeauna lucrul cel mai semnificativ.

Pe urmă altceva: martorul X l-a întâlnit să zicem pe Lautrec, în 1885. Martorul Y l-a întâlnit în 1900. Mărturiile lor se deosebesc una de alta, X și Y sînt cu toate acestea amîndoi de bună credință. Dar ei își închipuie și unul și altul, că dețin *adevărul* privitor la Lautrec și la ființa intimă a acestuia, pe cîtă vreme ei nu țin seama și unul și celălalt decît de un adevăr relativ, pentru motivul foarte simplu că un om evoluează, că Lautrec cel din 1900 nu mai e Lautrec cel din 1885. Fiecare mărturie trebuie prin urmare să fie plasată strict în epoca sa și interpretată ținînd seama de timp.

Eu, în ceea ce mă privește, acord o valoare capitală timpului. Așa cum spunea Wells « portretele unui om la opt ani, la cincisprezece ani, la șaptesprezece ani, la douăzeci și trei de ani, și așa mai departe sînt niște secțiuni, mai degrabă niște reprezentări tridimensionate ale unei ființe cu patru dimensiuni, care este ceva fix și nealterabil ». Biografia este pictura acestui « lucru fix și nealterabil », surprins în « reprezentările » succesive care sînt momentele unei vieți. Dimensiunea timpului este esențială, — ea fiind singura în stare să confere dinamism povestirii.

Cele afirmate mai înainte arată, de altfel, cred, extrema complexitate a sarcinii biografului așa cum o privesc eu.

Acesta înaintează prevăzător pe un teren lunecos. Pe măsură ce și continuă și și completează cercetările, unele puncte se precizează, i se oferă date care se dovedesc irefutabile. Biograful începe să se bizuie pe ele. Se desenează, ies în evidență liniile majore în jurul cărora se va rîndui, cum nu se poate mai firesc, totul. *

* Nu mă opresc la problema clasării. Desigur, acord clasării înfor-
mațiilor spicuite cea mai mare grijă și folosesc cît mai multă metodă. Am pus la punct un sistem de repertoare, care nu numai că îmi îngăduie să găsesc pe loc orice informație de care am nevoie, dar îmi atrag atenția, la timpul potrivit, asupra unor amănunte. Acestea o dată spuse, nu poți cuprinde *viața* în *fișc*. Viața depășește în mod fatal această rînduială artificială a fișei. În adevăr, trebuie ca biograful să pătrundă atît de intim într-o viață, încît aceasta să sfîrșească prin a fi pentru el, ca să spun așa, o altă viață personală. Memoria este, de sigur, un agent hotărîtor al acestei ciudate alchimii. Dar mai e vorba de ceva care depășește puterile memoriei, de o participare a întregii ființe, de o contopire cu destinul altuia. Existența mea singuratică este mai populată decît aceea a omului celui mai ieșit în lume, mișu-
nînd de mulțimea ființelor cu care m-am întovărășit și cărora le aud într-una în jurul meu vocea și pașii.

Un al doilea punct. Cînd am început să public volumele din *Artă și Destin* am fost ispitit să indic pentru fiecare fapt izvorul meu.

Căci o viață nu este un șir de acțiuni și de gânduri dezliniate. Oamenii nu pot scăpa de ei înșiși. Viața lor se desfășoară după un anumit număr de direcții plecând de la elemente inițiale. Nu vreau să spun că o viață prezintă întotdeauna o coerență, știm bine că nu-i așa, dar ea poartă o amprentă care nu-i aparține decît ei; ea se desfășoară, oricare i-ar fi complexitatea, urmînd o anume curbă, o anumită evoluție pe care aș califica-o bucuros drept biologică.

Pentru că a scrie o biografie nu înseamnă de fel să strîngi pur și simplu documente, fapte, date; înseamnă — mai ales — să pătrunzi spiritul unui om, să înțelegi dinăuntru în afară comportamentul său: « motoarele » interne ale destinului său.

Contrar a ceea ce se crede prea adesea, o biografie nu este dinainte dată. Documentele nu sînt decît pietrele de bază ale unui viitor edificiu. Trebuie să reconstitui o viață. Să ne înțelegem însă. Pentru a reconstitui, în desfășurarea ei cronologică, succesiunea faptelor exterioare, ar fi suficientă erudiția pură. După mine, această reconstituire nu este decît elementară. Reconstituirea psihologică, în ultimă instanță, primează înainte de orice, și tot ea conține și dificultatea majoră. Biograful trebuie să trăiască și să facă să trăiască eroii săi, să ghicească, să-și însușească acțiunile lor intime, să regăsească sensul, continuitatea profundă a gândurilor și faptelor lor, să se poarte cu ei aproape în același fel ca romancierul cu personajele sale.

Astfel, după ce documentele sînt adunate, totul e gata, dar de fapt încă nimica nu-i făcut. De-abia acum începe adevărata trudă pentru biograf. Trebuie să facă să fișnească viața din cenușă.

Va izbuti el oare sau nu, să redea înfățișarea, consistența fizică și morală, a unor ființe dispărute, să facă din nou auzite bătăile inimilor lor? Va izbuti sau nu, să reînvie din umbrele trecutului un prezent viu? Aceasta e întrebarea. Ultima și cea mai serioasă întrebare. Cea care le rezumă pe toate. Documentele trebuie să prindă viață. Această documentație precisă, minuțioasă, extrem de amănunțită, singura pe care se poate baza, după mine, munca biografului, nu este de fapt nicidecum în ochii mei sfîrșitul biografiei: nu-i constituie decît condiția și mijlocul. Dacă biograful se mulțumește să fie un erudit va scrie lucrări demne de toată stima, de felul celor la care am făcut aluzie, valoroase, desigur, din mai multe puncte de vedere, dar nu va da cu siguranță o operă de scriitor.

Aș fi fost pe placul cîtorva specialiști. Am renunțat însă repede la acest lucru căci ar fi însemnat să scriu practic o altă carte, cel puțin tot atît de lungă, pe marginea fiecăreia din biografiile mele. Ar fi trebuit să precizez cum am verificat faptele, uneori foarte numeroase, să mă refer la analizele de texte sau de mărturii pe care le-am făcut înainte de a fi scris măcar un singur rînd.

Or, biograful trebuie să elaboreze o operă literară din materia brută pe care i-au furnizat-o cercetările sale. « E foarte frumoasă viața, spune Jean Anouilh, numai că n-are nici o formă; scopul artei este de a i-o da ». Dacă eruditul trebuie să cunoască totul, scriitorul trebuie să aleagă și să rînduiască. La acest stadiu arta biografului se înrudește cu arta romancierului, cel puțin cu arta unor romancieri, cum ar fi Zola și încă mulți alții care, pentru a-și scrie operele, se bazează pe documente luate din realitate. Biografia, așa cum o concep eu, trebuie să fie o operă clădită cu grijă, o operă organică, ale cărei capitole, iscusit puse în valoare, să se înlănțuie într-o progresie continuă și în care timpii tari și timpii slabi să fie bine cîntăriți.

E vorba aici aproape de o prinsoare, căci dacă romancierul e liber să folosească după bunul său plac elementele realului, biograful este prizonierul subiectului său: nu poate modifica nimic din împrejurările unei vieți. Această prinsoare însă trebuie ținută; și toată arta biografului constă în a putea să o țină, în a învinge una după alta greutățile care se ivesc și a le învinge în așa fel încît cititorul să nu fie conștient de aceste dificultăți, să poată citi această biografie ca un roman și să i se prezinte simplă, evidentă — ca și cum totul ar fi fost nemai-pomenit de ușor pentru autor.

De altfel, de ce o biografie n-ar putea reprezenta și ea ceea ce reprezintă un roman, cînd e vorba de o operă adevărată și puternică? Nici nu-mi pot închipui un biograf care n-ar avea pasiunea să iscodească suflete, care n-ar avea o curiozitate nepotolită pentru a afla ceea ce însușește oamenii, mecanismele spiritului și ale inimii lor. În biograf există acest neobosit cercetător despre care am vorbit, omul acesta ce scotocește arhivele, eruditul, ca să folosesc un cuvînt care nu-mi place. Există pe de altă parte scriitorul. Dar mai există și un al treilea, iscoditorul de suflete. Și acest al treilea om lucrează fără răgaz. El îl împinge pe cercetător, îl face să nu se mulțumească cu ceea ce găsit, și lacom își însușește tot ce a descoperit, grăbit să detecteze minciunile mai mici sau mai mari, sau să dea la iveală adevărul. El stă în spatele scriitorului, îi indică mobilul ascuns al acțiunilor, legăturile dintre acțiuni și cum anume se înlănțuie faptele; și tot el în acest ultim stadiu îl ajută să aleagă amănuntele cele mai caracteristice și să le dea maximum de răsunet, pentru ca, peste tot, viața să-și reia mersul, viața trăită din nou, viața creată din nou.

Ca și romancierul, biograful trebuie să creeze viață și prezentă; din literatura moartă a documentelor, trebuie să scoată viață și iar viață. Trebuie să-și reînvie eroii, să-i plaseze din nou în decorul în care au acționat, în fața personajelor care au intervenit în viața lor. Trebuie să-i arate lucrînd, luptîndu-se cu ei înșiși, sau cu oamenii, rîzînd sau disperînd, trebuie să-i arate trăindu-și clipă de clipă aventura lor

umană, ca și cum i-ar urmări cu un aparat de filmat care ar sonda creierul și măruntaiele și în același timp ar înregistra înfățișarea concretă a ființelor și lucrurilor. Pentru că cititorul trebuie să vadă acest decor; pentru că trebuie ca acești eroi, aceste personaje, să fie prezente în mintea cititorului ca oameni cu trup și suflet.

Trebuie ca cititorul să asiste la desfășurarea acestor destine mărețe, ca și cum el însuși ar lua parte la ele, să fie alături de Cézanne copil, amuzându-se la Aix, pe strada Mirabeau, strecurându-se, în zilele de târg, în mijlocul geambașilor în cămăși albastre și a jucătorilor de cărți care pufăie, absorbiți de joc, din pipele lor de lut alb. Trebuie să intre cu Lautrec la Moulin Rouge, să privească împreună cu el dansatoarele de cadril, să urmărească cu însăși privirea pictorului, cu fremătarea, exaltarea dureroasă și tainică a piticului genial, pașii dansatoarelor Nana la Sauterelle, La Goulue sau Grille d'Égout. Trebuie, ca ajuns la ultima perioadă din viața lui Van Gogh, să trăiască împreună cu pictorul drama acestor zile înfricoșătoare, fluxul și refluxul nebuniei și lucidității, să fie acolo, el, cititorul, în miezul acestei lupte, cea mai sfișietoare din câte a purtat vreun om, a unui trup sfârșit împotriva morții, a unei minți șovăielnice împotriva întunericului. Trebuie să trăiască împreună cu Gauguin mărețul vis care l-a împins pe acest om să bată toată lumea, care l-a purtat din miraj în miraj în căutarea paradisurilor barbare pînă în insulele Marchize, la acei maori tatuați pe care Max Radiguet îi numise « cei din urmă sălbatici » . . .

Biograful pe placul meu este un scriitor care adaugă preciziei, riguroasei exactități a unui istoric, sensibilitatea, puterea de vizionar a unui romancier — a unui romancier animat de pasiunea de a cuprinde viața în diversitatea ei, cu umbrele dar și cu luminile sale, cu aparențele sale cele mai strălucitoare, dar și cu abisurile cele mai misterioase, și a-i reda minunata bogăție cu forță și adevăr, cu vioiciune și căldură. În *biografie* intră cuvîntul *bios*: viață — cel mai frumos cuvînt care există.

Viața!

Poți să-ți pui la nesfârșit întrebări despre obiectul literaturilor. E firesc și fără îndoială bine așa, ca fiecare scriitor să-și facă despre acest obiect o părere diferită.

Pentru mine, un singur cuvînt domină literatura, și acest cuvînt, viața, revine în titlul fiecăreia din biografiile mele asociat unui nume propriu. Viața e marea eroină a seriei mele *Artă și Destin*, viața în nesfârșita diversitate a manifestărilor ei.

În ea îți înțelegi totul, chiar inimaginabilul, și poate, în primul rînd inimaginabilul. Ce romancier ar fi putut inventa povestea tumultuoasă,

paroxistică a lui Van Gogh, sau aventurile lui Gauguin, somnambulul treaz care și-a plimbat visele pînă la capătul universului? Personaje ce constituie excepții. Dar tocmai pentru că sînt așa cum sînt, ele poartă, în deplina lor strălucire, unele caracteristici fundamentale ale omenescului. Ceea ce este răzleț, puțin ieșit în evidență, confundîndu-se cu alte elemente la indivizii de un tip obișnuit, dobîndește la aceste ființe o intensitate extraordinară.

Artistul de geniu — și mă întreb de ce n-ar fi acesta criteriul cel mai sigur pentru a-i aprecia măreția — duce pînă la extrem, pînă la absolut, cutare sau cutare tendință a omului. În felul acesta, pentru a relua cele două exemple citate mai sus, se manifestă aspirațiile mistice ale unui Van Gogh. În felul acesta, visul, nostalgia paradisului pierdut, au *urzit* destinul unui Gauguin. Tot în felul acesta, bucuria de viață atinge la un Renoir, în țîșnirea sa purificatoare, plenitudinea. Și tot în felul acesta, ura pentru tot ce e viu, pentru sensul proliferant al vieții — al vieții care și ea înseamnă moarte — a determinat, a hrănit glaciala meditație a unui Seurat.

Sînt obligat să remarc un lucru: operele care înseamnă ceva și care rămîn, ne vin de la asemenea ființe. Iată pentru ce, de altfel, marile opere nu pot fi despărțite de viața creatorilor lor; unele le confirmă pe celelalte. Picasso nu exprima el oare același gînd, într-un mod fără îndoială oarecum brusc și prea puțin nuanțat, cînd îi declara lui Christian Zervos: «Nu ceea ce face artistul contează ci ceea ce este el. Cézanne nu m-ar fi interesat niciodată dacă ar fi trăit și ar fi gîndit ca Jacques-Émile Blanche, chiar dacă mărlul pe care l-ar fi pictat ar fi fost de zece ori mai frumos. Ce ne interesează pe noi este neliniștea lui Cézanne, învățătura lui Cézanne, chinurile lui Van Gogh, adică *drama omului*. Restul e fals ».

Să nu se creadă că această realitate este proprie unei epoci. În toate timpurile, adevărații maeștrii au prezentat aceeași caracteristică. Lucru adevărat și pentru Watteau ca și pentru Leonardo da Vinci, pentru Poussin ca și pentru Michelangelo, pentru Rembrandt ca și pentru Goya. Fiecare dintre marile personalități creatoare ne dă imaginea cea mai puternică a unei tendințe umane. Ele ne apar, din acest punct de vedere, ca niște modele ideale.

Și e de înțeles de ce și cît de mult mă pot ele captiva. Să scrutez pentru fiecare acest tot indisolubil pe care îl formează viața și opera lor, să trec de la una la alta, să desfășor existențele acestea puternic contrastate între ele, înseamnă să pot cerceta, mai bine decît prin orice alt tîlmaci, regatul mental al acestui curios animal, omul, în care dospește o lume întreagă de dorințe, de ambiții, de pofte, de ispite și de gînduri. Și iată care va fi fost adevăratul scop al stădaniei

lor mele, iată ce m-a determinat să mă preocup de aceste destine, cu atât mai semnificative cu cât sînt excesive.

Ele înscriu în litere de foc marile curbe, arabescurile majore ale soartei omului.

Am citat la începutul acestui text ceea ce spunea Picasso fotografului Brassai, că « n-ai de ajuns să cunoști operele unui artist », că « trebuie să știi și cînd le făcea, de ce, cum, în ce împrejurări ». Picasso adăuga aceste cuvinte, pline de înțeles pentru mine: « Fără îndoială, că într-o zi va exista o știință care se va numi poate „știința omului“, care va căuta să pătrundă mai adînc omul prin intermediul omului creator ».

O viață măreață este întotdeauna un destin. Reconstituirea acestei vieți, înțelegerea situațiilor și a înlănțuirii lor, a rațiunilor psihologice care au dictat unui individ acțiunile sale nu ar fi nimic, în definitiv, sau aproape nimic, dacă n-ar avea mai întîi și mai presus de orice drept scop să ne înfățișeze individualitatea viguroasă, puternic caracterizată, chinuită de un destin pe care și l-a ales sau l-a suportat. De ce aș ascunde-o? Imensa muncă de cercetare, de analiză, de rînduire pe care o necesită biografia, în sensul total pe care i l-am dat, mi s-ar părea un efort cît se poate de lipsit de sens, dacă nu ar sluji acestei ultime transmutații a elementelor biografice în termeni de destin. Destinul, nevăzut și totdeauna prezent, el, necunoscutul cel cu o mie de chipuri, conduce jocul. Din biografie în biografie, nu fac altceva decît să spun povestea, mereu aceeași și mereu alta, a unui om în dialog cu el însuși. Biografia n-ar avea în ochii mei deplinul său înțeles dacă nu ar fi acest dialog, dacă nu ar dezvălui, dincolo de acci-dentele unei existențe, taina destinelor — această taină despre care s-ar putea spune ceea ce spunea Paul Valery despre mare, că este întotdeauna « reîncepută ».

« De unde venim? Cine sîntem? Încotro ne ducem? » Cu aceste trei întrebări, care rezumă întrebările omului în fața destinului său, Gauguin și-a intitulat marea pînză ce poate fi considerată drept capodopera sa.

Aceste trei întrebări se află în centrul fiecărei vieți.

Ele trebuie să se afle în centrul oricărei biografii.

HENRI PERRUCHOT.

CUVÎNTUL AUTORULUI

Carte de față nu este o biografie romanțată. Am redus în ea pe cît s-a putut latura imaginativă, care, știu, există totuși mai mult sau mai puțin în lucrări de acest gen, cu oricîtă seriozitate ar fi fost elaborate. Cu răbdare am cercetat tot ce se cunoștea despre Vincent Van Gogh, cu răbdare am adunat elementele, importante sau minore, care ne îngăduie să reconstituim viața sa. Pentru fiecare din detaliile acestei cărți mi-ar sta în puteri cred, să indic o referință.

Cînd, spre exemplu, vorbesc despre o coșofană care cîrîie în salcîmul cel înalt din cimitirul din Zundert, nu-i o fantezie din partea mea, nu mă las în voia demonului ficțiunii, ci fac o referire precisă la paragraful dintr-o scrisoare a lui Vincent către Theo (scrisoarea nr. 573 din 23 ianuarie 1889).

M-am întrebat pentru o clipă dacă trebuia sau nu, pagină după pagină, să mă refer astfel la izvoarele mele. Dacă am renunțat, a fost pentru că făcînd prea din belșug apel la note aș fi întrerupt într-un fel supărător ritmul povestirii; și dimpotrivă, m-am străduit să simplific la maximum acest aparat critic, de altminteri puțin cam pedant și care, oricum, se potrivește mai bine lucrărilor de pură erudiție decît operelor literare. M-am mărginit, respectînd uzanța acestora din urmă, să indic izvoarele mele într-o bibliografie plasată la sfîrșitul volumului.

S-ar cădea totuși să adaug că în afara cărților citite și confruntate de mine, cunosc nemijlocit însuși locurile pe unde a trăit Van Gogh, fie că-i vorba de Anglia sau de Provența, de Olanda sau de Belgia, de Montmartre, de Saint-Rémy sau de Auvers. Fără această cunoaștere nici un fel de înțelegere completă și vie a omului care a fost Van Gogh nu ar fi după părerea mea cu putință.

Dar, e de la sine înțeles că, cu toată grija ce am avut-o, m-am putut înșela asupra vreunui punct, am putut comite pe ici-colo cîte o

greșeală de interpretare. Aș fi mult prea îndrăzneț sau superficial dacă aș cuteza să pretind contrariul. Cine, de altfel, în asemenea împrejurări, nu s-ar recunoaște de la bun început vinovat? Cu această rezervă, socotesc totuși că nu l-am trădat în cartea mea prea mult pe Vincent Van Gogh.

H.P.

1955

PARTEA ÎNTÎI

SMOCHINUL STERP

1853—1880

I. O COPILĂRIE TĂCUTĂ

Seigneur j'étais dans le néant, infiniment nul
et tranquille. J'ai été dérangé de cet état
pour être jeté dans le carnaval étrange. *

VALÉRY.

Olanda nu este numai un nesfârșit câmp de lalele, așa cum și-o plăsmuiește de obicei închipuirea străinilor. Florile, viața surîzătoare pe care o simbolizează, toată veselia aceea pașnică și colorată care se asociază în reprezentările tradiționale pe care ni le transmitem, cu imagini de mori de vânt și de canale, aparțin provinciilor de coastă, în parte smulse mării și însușite de activitatea marilor porturi. Aceste provincii constituie Olanda propriu-zisă, de nord și de sud. Dar țara mai cuprinde alte nouă provincii care și au și ele farmecul lor. Un farmec deosebit, adesea mai aspru: la marginea câmpurilor de lalele dai de pământuri sărace de ținuturi pustii.

Una din provinciile cele mai puțin înzestrate pare să fie Brabantul de nord, format dintr-un șirag de pășuni și păduri, de mărăcinișuri și lande, de mlaștini și turbării care se întinde de-a lungul hotarului cu Belgia, despărțit de Germania doar prin fișia de pământ îngustă și întortocheată a Limburgului, pe unde curge Meusa cenușie. Capitala provinciei este Bois-le-Duc, orașul natal al lui Hieronymus Bosch, pictorul cu închipuirea fantastică din secolul al XV-lea. Solul regiunii nu e prea roditor. La tot pasul întâlnești pământuri necultivate. Plouă foarte des. Ceața se țirăște peste tot. Umezeala pătrunde în lucruri și în oameni; cei mai mulți dintre ei sînt agricultori sau țesători. Brabantinii își scot o bună parte

* Doamne, eram în neant, liniștit în desăvîrșita mea nimicnicie. Am fost tulburat din această seninătate pentru a fi zvîrlit în straniu carnaval.

din venituri de pe urma creșterii animalelor pe pășunile foarte mănoase mulțumită umezelii. Pe tot acest șes, abia vălurit de câteva coline, unde pasc vaci negre și albe și pe care bălțile își pun pecetea lor de tristețe, drumurile sînt străbătute de faetoane mici trase de cîte un cîine, ducînd la oraș — la Bergen, op Zoom, Breda, Zevenbergen sau Eindhoven. . . — bidoane de aramă pline cu lapte.

Populația Brabantului este în cea mai mare parte de religie catolică. Nu găsești nici măcar un locuitor la zece care să fie protestant. Așa că parohiile pe care biserica reformată le poate oferi pastorilor săi sînt dintre cele mai puțin demne de rîvnit din toată țara.

În 1849, pastorul Theodor Van Gogh — avea pe atunci douăzeci și șapte de ani — a fost numit la una din aceste parohii, la Groot Zundert, un târgușor, mai mult sat, așezat foarte aproape de granița belgiană, la vreo cinci spre zece kilometri de Rosendaal, vama olandeză de pe linia Bruxelles-Amsterdam. Este o parohie mai mult decît modestă. Tînărul pastor, însă, nu poate nădăjdui la ceva mai bun, nefiind înzestrat nici cu o inteligență sclipitoare, nici cu prea multă elocință. Predicile pe care le ține sînt greoaie, plicticoase, fără vlagă, niște plate exerciții de retorică, banale variații pe teme bine cunoscute. Se achită, nimic de zis, conștiincios și corect de funcția sa ecleziastică, dar nu dă dovadă de prea multă vocație. Credința lui nu întrece măsura. Deși sinceră și adîncă, e lipsită de o adevărată pasiune. De altfel, în sînul religiei reformate, pastorul Theodor Van Gogh se apropie mai mult de protestantismul liberal din Groningue*. Omul acesta cam mediocru, care și face datoria în parohia sa cu o regularitate de funcționar, e departe totuși de a duce lipsă de calități. Pe chipul său puțin cam copilăros, luminat de niște ochi nevișnovați, cu privirea blajină, se citesc bunătatea, blîndețea, amabilitatea. Generozitatea și bunăvoința pastorului, gata întotdeauna să fie de folos cuiva, sînt bine cunoscute și apreciate, atît de catolicii cît și de protestanții din Zundert. Cum acestui suflet ales îi corespunde o înfățișare plăcută, el întruchipează întru totul, prin

însăși lipsa de strălucire pe care o comportă termenul, pe « blîndul domine » (*de mooi domine*), cum i se spune, de altfel, în mod obișnuit.

Firea ștearsă a lui Theodor Van Gogh, slujba neînsemnată în care veștează și la care pare să-l condamne pentru totdeauna incapacitatea sa, surprind totuși într-o cîtva, cînd te gîndești că pastorul din Zundert se trage dintr-o familie olandeză, dacă nu ilustră, cel puțin de o oarecare importanță. S-ar putea chiar fãli cu o obîrșie nobilă și ar putea arbora un blazon de familie care reprezintă o bară cu trei trandafiri. Încă din secolul al XVI-lea unii membri ai familiei Van Gogh au deținut funcții importante. În secolul al XVII-lea, un Van Gogh a fost trezorier general al Uniunii olandeze; un altul, mai întîi consul general în Brazilia, apoi trezorier al Zelandei, a fost trimis în 1660 în Anglia cu delegația olandeză cu prilejul urcării pe tron a regelui Carol al II-lea. De atunci, reprezentanții familiei Van Gogh au îmbrățișat fie cariera preoțească sau a armelor, fie s-au îndeletnicit cu meșteșugurile sau cu comerțul cu obiecte de artă. Îndeobște, au scos-o la capăt binișor în toate aceste meserii. Tatăl lui Theodor Van Gogh, el însuși eminent pastor la Breda, a fost citat ca « vrednic de exemplu » în toate posturile pe care le-a ocupat. Este urmașul a trei generații de meșteri în trasul firelor de aur. Tatăl său, după ce a lucrat mai întîi în această meserie, a devenit mai apoi capelan și pastor la biserica Mănăstirii la Haga; el moștenise averea unui unchi — mort în pragul veacului — care în tinerețile sale servise în armată la Paris, în corpul regal *Cent-Suisses* și care se apucase mai tîrziu de sculptură. Din actuala generație a familiei — pastorul din Breda a avut unsprezece copii, dintre care unul mort la o vîrstă fragedă — « blîndul domine » este, împreună cu trei din surorile sale rămase nemăritate, cel mai oropsit. Celelalte două surori s-au căsătorit cu niște generali. Fratele mai mare Johannes urcă cu ușurință treptele ierarhiei navele; umblă și are perspectiva să dobîndească galioane de viceamiral. Ceilalți trei frați Hendrick, Cornelius Marinus și Vincent sînt mari negustori de obiecte de artă. Cornelius Marinus s-a stabilit la Amsterdam; Vincent este proprietarul unei galerii de tablouri la Haga, cea mai căutată din tot orașul, de care se inte-

resează îndeaproape și casa Goupil din Paris, firmă renumită în toată lumea, cu sucursale pretutindeni.

Burghezi înstăriți, cei din familia Van Gogh, mor în genere la o vîrstă înaintată; cu toții se bucură de o sănătate înfloritoare. Nici n-ai zice că pastorul din Breda duce în spate șazeci de ani. Theodor însă, nici din acest punct de vedere nu pare să fie la fel de înzestrat. Și este foarte puțin probabil să-și poată vreodată satisface gustul pentru călătorii, — de-l are cumva — gust ce pare a fi o altă caracteristică a celor din familia Van Gogh care nu se dau de loc în lături să se expatrieze; mai mulți dintre ei s-au însurat chiar cu străine; bunica pastorului Theodor era o flamandă din Malines.

De altminteri, cînd în mai 1851, doi ani după stabilirea sa la Groot-Zundert, pastorul Theodor Van Gogh, apropiindu-se de treizeci de ani, se căsătorește, nu-și va căuta soție în afara granițelor țării. Se va însura cu o olandeză, Anna-Cornelia Carbentus, născută la Haga. Fiică a unui meșter legător de cărți de la Curte, și ea aparține unei familii onorabile care numără chiar, printre strămoșii săi, un episcop de Utrecht. Sora ei s-a măritat cu unul din frații pastorului, Vincent, negustorul de tablouri din Haga.

Anna-Cornelia, care este cu trei ani mai în vîrstă decît soțul său, îi seamănă în foarte puține privințe. Neamul din care se trage nu este atît de robust ca cel al pastorului. Una din surorile ei a suferit de crize de epilepsie, ce dau în vileag o ereditate nervoasă manifestată de altfel și la ea. Deși plină de duioșie, Anna-Cornelia își iese cu ușurință din fire. E vioaie, sensibilă, însă de multe ori repezită; întreprinzătoare, neobosită, mereu în mișcare, dar și foarte încăpățînată. Fire iscoditoare, emotivă, oarecum neliniștită, ea vedește altă particularitate remarcabilă a firii sale — o mare înclinare pentru scris. Îi place să se spovedească, scrie lungi scrisori. « *Ik maak vast een wordje klaar* » sînt vorbe ce-i revin adesea pe buze: « O să aștern cîteva rînduri »; e gata, oricînd, să pună mîna pe toc și călimară.

Prezbiteriul din Zundert, în care Anna-Cornelia intră la vîrsta de treizeci și doi de ani, este o căsuță de cărămidă cu un etaj. Fațada dă spre una din străzile foarte drepte ale satului; partea din dos dă într-o grădină de zarzavaturi unde cresc și cîteva pomi fructiferi, brazi și salcîmi

și unde pe marginea aleilor răsar rezede și micșunele. Jur împrejurul satului, pînă în zarea pe care cenușul cerului o face greu de deslușit, se așterne landa cu nemărginitele întinderi netede. Ici colo, cîte o pădurice de brazi, măracini melancolici, o colibă cu acoperișul năpădit de mușchi, un rîu cu apa molcomă peste care trece un pod, stejari, sălcii cu coroana retezată, apa sclipitoare a unei bălți. Totul e pașnic în acest ținut de turbării. Uneori ți se pare că aici viața stă pe loc. Din cînd în cînd mai trece cîte o femeie cu bonetă, sau un țaran cu șapca pe cap, ori o coșofană începe să cîrîie în salcîmul cel înalt din cimitir. De altfel viața pe aici nu prezintă nici o greutate, nu ridică niciodată probleme. Zilele se scurg, una după alta, mereu aceleași. S-ar spune că din vremuri străvechi poruncile Domnului, datinile, obiceiurile, legile au statornicit aceste rînduieli, o dată pentru totdeauna. Viața aici înseamnă poate monotonie, plictiseală, dar oricum reprezintă siguranța. Nimic nu vine să-i tulbure pacea lîncedă.

Și zilele au trecut. Anna-Cornelia s-a obișnuit la Zundert. Cîștigul pastorului este, ca și slujba sa, destul de modest, dar el și soția lui se ajung cu banii; găsesc chiar mijlocul să-i ajute pe cei nevoiași. Foarte uniți, merg adesea împreună să viziteze bolnavii ori săracii din sat. Acum, Anna-Cornelia așteaptă un copil. De va fi băiat, îi vor pune numele de Vincent.

Anna-Cornelia naște într-adevăr un băiat la 30 martie 1852.

Dar, vai! naște un copil mort.

Zile sfîșietoare. În ținutul acesta posomorît, durerile, pe care nimic nu le alungă, au ecouri prelungi. Primăvara se tîrăște, cicatrizînd cu greu rana. Vara, cel puțin, aduce o mîngîiere în casa întristată: Anna-Cornelia este din nou însărcinată. Se va naște oare un alt copil, care prin prezența sa va ști să aline, să mulțumească sfîșietoarea durere a mamei? Va veni oare un alt fiu să-l înlocuiască în căminul pastorului pe Vincent Van Gogh, în care părinții își pusese atîtea nădejdi? Taină a zămislirii.

Toamnă cenușie. Iarnă rece. Soarele se ridică încet deasupra orizontului. Ianuarie. Februarie. Soarele continuă să urce pe orbită. În sfîrșit martie. Copilul este așteptat în

aceeași lună, în același martie care anul trecut la văzut născându-se pe fratele său. . . 15 martie, 20 martie. Iată și echinocțiul de primăvară. Soarele intră în zodia Berbecului, care, potrivit astrologilor, este locul său de «înălțare»*. 25 martie, 26, 27... 28 martie..., 29 martie... La 30 martie 1853, în aceeași zi când se împlinește exact un an de la nașterea micului Vincent Van Gogh, Anna-Cornelia are fericirea să dea naștere unui al doilea băiat. Dorința i-a fost așadar împlinită. Copilul acesta va fi numit și el, în amintirea fratelui mai mare, Vincent: Vincent Willem. Și el va fi tot Vincent Van Gogh.

Încetul cu încetul casa pastorului se umple de copii. O fetiță, Anna, se naște în 1855. La 1 mai 1857, un alt băiat vede lumina zilei. Primește numele tatălui său, Theodor. Este micul Theo, după care urmează încă două fete, Elisabeth-Huberta și Wilhelmina, și un băiat Cornelius, mezinul acestei numeroase familii.

Rîsetele, plîsetele, gînguritul copiilor însuflețesc prezbiteriul. Uneori pastorul este nevoit să impună liniște; are nevoie de liniște ca să poată lucra la viitoarea sa predică, ori la tălmăcirea pe care o va da unui verset din Vechiul sau Noul Testament. În casă domnește tăcerea, întreruptă din când în când de cîte o șoaptă înăbușită. Acest interior simplu, sărăcăcios, rămîne auster, pătruns de prezența Domnului. În ciuda veniturilor modeste, e un interior burghez care-ți inspiră puternic ideea de stabilitate, de trăinicie a ierarhiilor, a caracterului intangibil al ordinei existente, care pe deasupra mai e și o ordine olandeză, rațională, echilibrată, bine înrădăcinată, purtînd pecetea unei demnități cam țepene, cam rigide și a unui realism viguros. Dintre cei șase copii, pe unul nu prea-i nevoie să-l faci să tacă. Este tocmai Vincent. Taciturn, cu o fire închisă, trăiește retras de frații și surorile sale, nu ia parte la jocurile lor. Hoinărește singuratic pe cîmpie, cercetează plantele și florile, se întinde pe malul râului pentru a observa viața insectelor de apă, bate pădurile în căutare de izvoare sau de cuiburi. Are un ierbar, niște cutii de tinichea în care colecționează insecte al căror nume îl cunoaște, adeseori, chiar și în latină. Intră în vorbă cu țărani, ori cu țesători

pe care i iscodește despre felul cum funcționează războaiele lor. Urmărește îndelung munca spălătoarelor. Când se joacă, își alege tot numai jocuri de unul singur. I se întâmplă să îndeplinească fire de lână colorate, ale căror nuanțe contrastante, bine potrivite, par să-l încînte.* I se întâmplă să și deseneze. La opt ani i-a arătat mamei sale schița unei pisici cățărîndu-se pe mărul din grădină. Cam în aceeași vreme a fost surprins în timp ce modela în lut un elefant; dar de îndată ce s-a simțit privit, l-a sfărîmat. Jocuri fără cuvinte, iată distracțiile ciudatului băiat care uneori dă tîrcoale zidurilor cimitirului unde zace îngropat Vincent Van Gogh, fratele său mai mare, al cărui nume l-a luat și despre care i-au vorbit părinții săi.

De multe ori, frații și surorile lui Vincent tare ar mai dori să-l urmeze și ei în plimbările sale. Dar nu îndrăznesc să-i ceară un astfel de hatîr. Se tem de acest frate nesociabil, cu mult mai zdravăn decît ei, din al cărui trup scund, osos și puțin deșelat se desprinde o forță vecină cu brutalitatea. Are în el ceva îngrijorător, ceva dat în vileag de toată înfățișarea lui. Fața lui prezintă o oarecare asimetrie. Sub părul blond roșcat, craniul este ușor ascuțit. Pe fruntea teșită sprîncenele sînt puternic arcuite. Iar în ochii mici, cînd albaștri, cînd verzi, cu privirea aspră sau tristă, se aprinde uneori o flacără întunecată. Vincent aduce, fără îndoială, mult mai mult cu mama decît cu tatăl său. Ca și ea, mai mult decît ea chiar, e stăruitor, dîrz pînă la încăpățîinare. Nu știe să se plece, se supune numai cînd n-are încotro și, greu de împăcat, plin de contradicții, cedează numai în fața propriilor sale capricii. Ce vrea? Nimeni nu știe, nici el însuși, fără îndoială. Este instabil ca un sol vulcanic frămîntat de vuiete înăbușite. Nu i se poate pune la îndoială dragostea pentru ai săi, dar o nimica toată, un fleac, îi provoacă accese convulsive de furie. Toți îl iubesc. Fiecare îl răsfăță și-l iartă. De altfel, e primul care se căiește de ieșirile sale. Nu are însă nici un fel de stăpînire de sine, nu și poate înfrîna această patimă nesăbuită care pune dintr-o dată stăpînire pe el. Prea

* Urmașii pictorului păstrează cîteva din aceste împletituri. Culorile lor sînt, după Muensterberger, culorile dominante ale operelor lui Van Gogh.

îngăduitoare poate, sau poate recunoscîndu-se în el, mama îi trece cu vederea irascibilitatea. Bunica din Breda vine uneori pe la Zundert. Într-o zi cînd se afla acolo, îl surprinde pe Vincent într-una din crizele sale. Fără să scoată o vorbă își apucă nepotul de braț și, după ce l plesnește, îl dă pe ușă afară. Nurorii sale însă i se pare că bunica din Breda se amestecă în lucruri care n-o privesc, și nu-și mai descleștează buzele toată ziua. Va trebui ca «blîndului domine», care caută să facă uitat acest incident, să-i vină ideea să înhame caii la trăsura și să le invite pe amîndouă la o plimbare la asfințitul soarelui, printre tufele de măcăciuni înfloriți, pentru ca să le împace. Frumusețea amurgului biruie înbufnarea tinerei femei.

Dar nu numai acasă, la prezbiteriu, își dă la iveală Vincent caracterul său urîcios. La școala din comună la care merge și unde, în contact cu copii de țărani și de țesători, învață mai ales grosolăniile cu care se grăbește să-și alimenteze mîniile, se arată atît de nesupus la disciplină, cu o fire atît de răzbunătoare și într-atît de agresiv față de colegii săi, încît pastorul se vede silit să-l retragă. Există totuși, sub carapacea aceasta aspră, prospețimi și gingășii ascunse, abia perceptibile. Cu cîtă grijă, cu cîtă dragoste desenează micul sălbatic flori și le dăruiește apoi unora dintre colegii săi! Căci Vincent continuă să deseneze. Desenează chiar foarte mult. Animale. Frînturi de peisagii. Iată două din schițele sale, datînd din 1862 (are nouă ani): una reprezintă un cîine, cealaltă un pod. Și citește, citește fără nctare, înghițind pe nerăsuflăte, talmeș-balmeș, toate volumele care-i cad în mînă.

Și iată-l că, dintr-odată, îl îndrăgește pe Theo, cu patru ani mai mic decît el, îl acceptă și-l trage după el în plimbările pe care le face în împrejurimile Zundertului, în clipele de răgaz pe care i le mai îngăduie guvernanta angajată acum de pastor, pentru a face educația copiilor săi. Numai la păr seamănă cei doi frați, la auriul roșcat al pletelor, încolo, aproape de loc. Theo va fi, mai tîrziu, fără nici o îndoială, la fel de prietenos ca și tatăl său, va avea aceeași înfățișare plăcută. Prin firea sa liniștită, prin drăgălășenia trăsăturilor sale delicate, ca și prin constituția mai plăpîndă, el se deosebește uimitor de fratele cel atît de zdravăn clădit.

Acesta din urmă îi dezvăluie mii de taine din natura cenușie și posomorâtă a landelor și turbăriilor. Îl învață să vadă. Să vadă insectele, peștii, ierburile, pomii. Nimic nu se întâmplă la Zundert. Nimic nu se întâmplă pe cîmpia nemișcată. Dar deodată, cînd Vincent începe să vorbească, totul prinde viață, și sufletul lucrurilor iese la lumină. În pămîntul pustiu începe să pulseze o viață tănuită și puternică. Sub o aparență de împietrit, totul este în mișcare, într-o veșnică zămislire. Sălciile cu coroanele retezate, cu trunchiurile răsucite și noduroase, dobîndesc deodată o înfățișare patetică. Iarna, în mijlocul troienelor ele păzesc cîmpia de lupii ale căror urlete răzbat prin visele înfricoșate ale țărănicilor. Theo ascultă. Pescuiește împreună cu Vincent, se minunează că fratele său în loc să se bucure cînd peștii apucă momeala, e dimpotrivă foarte mîhnit de soarta lor.

Dar, la drept vorbind, nu există nimic care să nu-l mîhnească pe Vincent, care să nu-l cufunde într-o tristețe visătoare, din care nu iese decît uneori, apucat de o furie din cale afară de violentă față de cauza care a prilejuit-o, sau manifestînd subite și inexplicabile drăgălășenii față de surorile și frații săi surprinși care le întîmpină cu sfială și puțin înspăimîntați. Afară, pămîntul gloduros; întinderea nesfîrșită pe care i-o așterne în față cîmpia sub cerul posomorît; tot cenușiu albul și al cerului; copacii întunecați; turbăriile negre; melancolia sfîșietoare pe care abia o mai înseninează zîmbetul șters al măcănișilor cînd sînt în floare. La prezbiteriu un cămin fără strălucire; purtări demne și studiate; austeritate; cărțuții severe care vorbesc despre predestinarea ființelor și zădărnicia strădaniei lor pentru a se izbăvi; cartea cea groasă și neagră, care este Cartea: vorbele care ne vin din negura veacurilor și care sînt Cuvîntul, apăsarea privirii Domnului care iscodește fiecare mișcare; discuția cu Domnul, un Dumnezeu căruia trebuie să i te supui, un Dumnezeu împotriva căruia trebuie să te ridici. Și, în adîncul tău, toate aceste întrebări care mocnesc, nu apucă să se închege; spaimile; talazurile înalte care se sparg; neliniștea nemărturisită, și care nu se poate mărturisi în fața vieții; îndoielile asupra propriei tale ființe; năzuințele; tendințele contradictorii, zbuciumul; vina vagă pe care o

simți înlăuntrul tău; impresia nedeslușită pe care o ai că ar trebui să te răscumperi pentru ceva. . . În vârful salcîmului din cimitir, o coțofană și-a făcut cuibul. Poate că uneori se așază pe mormîntul micuțului Vincent Van Gogh.

Cînd Vincent împlinește unsprezece ani și jumătate, tatăl său hotărăște să-l dea la internat; alege pînă la urmă școala domnului Provily de la Zevenbergen. Oraș de mică importanță, Zevenbergen este așezat în plină cîmpie, între Rosendaal și Dordrecht. Aici, Vincent nu se va simți deloc înstrăinat. La domnul Provily, s-ar părea că Vincent devine mai maleabil, mai sociabil. Supunerea nu face totuși din Vincent un elev strălucit. Deși citește mai mult ca oricînd, cu o curiozitate pătimasă, nepotolită, atras fiind deopotrivă de romane, cărți de filozofie și de teologie, materiile care se predau la școala domnului Provily nu par să-i stîrnească același interes.

Vincent petrece doi ani la internatul domnului Provily, apoi încă optsprezece luni la Tilburg unde își continuă studiile.

La Zundert vine numai în vacanță. Își continuă și aici lecturile. Afecțiunea sa pentru Theo, pe care-l ia mereu cu el în lungile sale hoinăreli, crește. Dragostea lui Vincent pentru natură nu a scăzut cu nimic. Se duce, se întoarce, se oprește, observă, cugetă, se lasă în voia unor îndelungi reverii. La urma urmelor, s-a schimbat oare atît de mult? Aceleași mîini continuă să-l stăpînească. A rămas la fel de morocănos, la fel de închis. Stingherit de privirile care se opresc asupra lui, nu se aventurează pe străzile satului. În perioada pubertății a fost chinuit de migrene, de gastralgii. Între el și părinții lui se iscă numeroase certuri. Adeseori pastorul și soția sa, cînd se duc la vreun bolnav, se opresc în mijlocul drumului pustiu ca să discute despre fiul lor mai mare ale cărui toane și caracter neînduplecat le dau de furcă. Viitorul lui îi îngrijorează.

În țara aceasta în care calvinismul își pune pecetea pe toți locuitorii, chiar și pe cei catolici, totul este luat în serios. Distracțiile sînt rare; frivolitățile proscrie; petrecerile suspecte. Doar vreo sărbătoare familială de mai întrerupe scurgerea zilelor. Veselia rămîne înghe-

țată. Bucuriei de a trăi nu i se dă niciodată frîul liber. Această constrîngere călește caractere tari; dar ea refu-
lează totodată în adîncul ființelor forțe care într-o zi
se pot dezlănțui năvalnic. Să fie oare Vincent lipsit
de seriozitate? Sau poate, dimpotrivă, este prea serios?
În fața firii lui stranii, poate că tatăl său se întreabă
tocmai dacă nu cumva Vincent ia lucrurile prea în
serios, chiar și pe cele mărunte, orice gest, orice vorbă
rostită, tot ce se spune în toate cărțile. Există în acest
fiu autoritar, o dorință, o voință, o sete de absolut care-l
descumpănește. În dosul acceselor sale de furie stă o
sinceritate cumplită. Cum își va îndeplini îndatoririle
în viață fiul acesta mult iubit, a cărui ciudățenie te
atrage și în același timp te descurajează? Cum o să
ajungă un om cumpănit, respectat, care să-și păstreze
așa cum se cuvine locul în această lume, care să fie
în stare să-și rînduiască viața și să facă cinste familiei
sale?

Iată-l întorcîndu-se dintr-o plimbare. Merge cu capul
plecat, adus de spate, cu umerii căzuți. Pălăria de pai
înfundată pe capul cu părul tuns scurt umbrește un
chip care nu este deloc, dar deloc, cel al unui tînăr.
Deasupra sprîncenelor încruntate, cîteva cute îi brăz-
dează de pe acum fruntea. Cu înfățișarea-i stîngace,
lipsită de farmec, Vincent e aproape urît. Și totuși...
Da, se pare că din acest băiat sălbatic se desprinde
o anume măreție, că în el se deslușesc «semnele evidente
ale unei vieți interioare intense»*. Ce va face în viață?
Dar, mai întîi de toate, ce vrea el însuși să devină?
Nici el nu știe. Nu dovedește vreo înclinație deosebită
pentru nici o meserie. Să muncească? Trebuie desigur;
și cu asta basta. Munca este condiția inevitabilă a existen-
ței oamenilor. Familia sa îi dă exemplul unei trainice
stabilități, va face asemeni tatălui și unchilor săi. Se
va supune legii comune.

Tatăl său este pastor. Trei dintre unchiul săi au dobîndit
situații demne de invidiat în comerțul obiectelor de
artă. Vincent îl cunoaște foarte bine pe unchiul al
cărui nume îl poartă. Vincent — unchiul Cent, cum îl
numesc copiii —, negustorul de tablouri de la Haga, care,

* Elisabeth Huberta du Quesne Van Gogh: *Amintiri personale*.

retras din afaceri, trăiește acum la Princenhage, nu departe de Breda. S'a hotărît, în cele din urmă, să vîndă casei Goupil din Paris galeria sa care a devenit astfel sucursala din Haga a acestei firme, reprezentată în cele două emisfere, la Bruxelles ca și la Berlin, la Londra ca și la New York. La Princenhage unchiul Cent locuiește într-o vilă luxos mobilată, unde și-a păstrat cîteva din cele mai bune tablouri. O dată sau de două ori pastorul — care simte probabil multă admirație pentru fratele său — și-a dus copiii la Princenhage. Vincent a rămas visător în fața pînzelor expuse, în fața acelei lumi noi și minunate care i se dezvăluia înaintea ochilor, a acelei imagini a naturii care totuși nu este chiar natura, a acelui univers ce purcede din univers dar e în afara universului, ce există în sine și prin sine, un univers ordonat, colorat, în care ți se dezvăluie, prin puterea unui ochi ager și a unei mîini măiestre, spiritul ascuns al lucrurilor. Nimeni nu știe ce a gîndit atunci Vincent, dacă a realizat că există o contradicție între austeritatea calvinistă în sînul căreia a crescut și acest univers scînteietor, atît de diferit de asprele priveliști din Zundert, dacă în el s'au ciocnit, contopindu-se, vagile neliniști sufletești și farmecul senzual al artei.

Nici un cuvînt. Nu a rămas nici o frază. Nici o mărturisire.

Dar Vincent are șaisprezece ani. Viitorul său trebuie hotărît. Pastorul Theodor convoacă un consiliu de familie. Și cînd unchiul Cent ia cuvîntul, el propune ca nepotul său să îmbrățișeze cariera în care el însuși a reușit atît de strălucit; nimic n'și va fi mai ușor decît să-l ajute la primii pași. Îl va recomanda domnului Tersteeg care conduce sucursala Goupil de la Haga. Vincent e de acord.

Vincent va fi negustor de tablouri.

II. VĂPAIA ZORILOR

Le ciel est, par dessus le toit,
Si bleu, si calme !*

VERLAINE

Da, Vincent s'a supus legii comune. Scrisorile pe care domnul Tersteeg le trimite la Zundert soților Van Gogh îi liniștesc pe deplin în privința fiului lor. Nu aveau nici un temei de îngrijorare; de îndată ce a pășit în viață, Vincent a știut să înțeleagă răspunderile ce-i revin. Harnic, punctual, conștiincios, Vincent este un funcționar model. Și, mai trebuie spus că, în ciuda aerului său stîngaci, dă dovadă de o nemaipomenită îndemînare la făcutul și desfăcutul pachetelor. Buna lui ținare de minte în privința pînzelor și reproducerilor, gravurilor și lucrărilor în aquaforte, ce se găsesc în magazin, adăugată la acea uimitoare îndemînare, îi va chezașui, fără îndoială, un viitor frumos în această îndeletnicire.

De altfel el nu e ca atîția alți funcționari al căror zel pe lîngă clienți le ascunde cu greu nepăsarea. Vincent se interesează foarte îndeaproape de lucrările pe care le vinde casa Goupil. Uneori, își permite chiar să nu fie de aceeași părere cu clienții, să bombăne, să nu fie prea curtenitor. Cu vremea va dobîndi și suplețe. E vorba de un mic cusur datorat lipsei de experiență și caracterului său închis și de care cu siguranță o să scape repede. Casa Goupil nu vinde decît opere foarte bine cotate, semnate de membri ai Institutului, de laureați ai premiului Romei, artiști de vază — un Henriquel-Dupont sau un Calamatta — pictori sau litografi, al căror talent și strădanii sînt încurajate de

* Cerul este, deasupra acoperișului,
Atît de albastru, atît de liniștit!

opinia publică și de organele oficiale. Războiul din 1870, care izbucnește între Franța și Germania, îi dă prilejul să vîndă, pe lîngă noianul de tablouri cu femei goale, subiecte sentimentale sau moralizatoare, pastorale în amurg sau plimbări idilice, și cîteva scene de epopee militară marțial zugrăvite.

Vincent privește, cercetează, analizează operele acestea migălite cu grijă. Nu există nimic din ceea ce ține de artă care să nu-l pasioneze. Entuziasmul lui devine uneori violent. Casa Goupil, cu reputația sa atît de bine statornicită, se bucură de mult prestigiu în ochii lui. Admiră totul sau aproape totul. Rezervele lui de admirație par să nu aibă margini. De altfel, pînă să meargă la unchiul Cent, la Princenhage, nu mai văzuse niciodată opere de artă. Nu știe nimic despre artă. A fost cufundat atît de fără veste în această lume nouă! Lumea aceasta o scrutează cu nesaț. În ceasurile libere vizitează muzeele, cercetează pe marii maeștri. Duminica, atunci cînd nu hoinărește prin vreun muzeu, citește sau se duce pînă la Scheveningen, pe vremea aceea doar un tîrgușor de pescari în împrejurimile Hagăi, unde intră în vorbă cu pescuitorii de scrumbii sau cu năvodarii.

Locuiește în pensiune la o familie burgheză din oraș, duce un trai tihnit și ușor. Munca îi place. Ce și-ar putea dori mai mult?

Tatăl său a părăsit Zundertul pentru a se stabili la Helvoirt, un alt sat brabantin, nu departe de Tilburg; o slujbă tot așa de neînsemnată ca și cea dinainte. În august 1872, în vacanță, Vincent se duce la Oisterwijk, aproape de Helvoirt, unde fratele său Theo face studii. Judecata acestui băiețandru de cincisprezece ani, pe care o educație rigorigistă l-a maturizat înainte de vreme, îl uimește. De aceea, întors la Haga, începe o corespundență cu el; îi scrie despre meseria sa, despre casa Goupil. «Este o muncă atît de frumoasă, că pe măsură ce o pătrunzi mai mult, te ambiționezi să lucrezi mai bine», declară el.

Theo va călca pe urmele fratelui său mai mare în această carieră. Familia este săracă și copiii trebuie să-și cîștige pîinea. Theo nu împlinise încă șaisprezece ani cînd, în primele zile ale anului 1873, pleacă la Bruxelles, unde intră ca funcționar la sucursala belgiană a casei Goupil.

Vincent părăsește și el Olanda. Pentru ași răsplăti bunele sale servicii, firma Goupil i-a oferit o avansare la sucursala din Londra. Au trecut așadar patru ani de când lucrează la casa Goupil. Scrisoarea domnului Tersteeg, care ajunge înaintea lui în capitala Angliei, este plină de laude. Ucenicia sa ca negustor de opere de artă a luat sfârșit.

Vincent sosește la Londra în luna mai.

Are douăzeci de ani. Privirea îi este tot adîncă, gura puțin posacă, dar fața bine rasă — care a căpătat rotunjimi juvenile — s-a înseninat. Totuși, Vincent nu respiră cu adevărat bucuria, nici măcar simpla plăcere de a trăi. Lat în spete, cu ceafa de taur, îți dă mai degrabă o impresie de forță, o forță încă adormită.

Și totuși e fericit. Are mult mai multe clipe de răgaz decît la Haga; nu-și începe lucrul decît la nouă dimineața și, în plus, beneficiază de «săptămîna engleză», cu după-amiaza de sîmbătă liberă. Totul îi stîrnește interes în spectacolul nou pe care i-l oferă orașul străin, al cărui farmec deosebit îl captivează. Intră în muzee, galerii, dughene de anticari, nu se mai satură să descopere noi opere de artă, să tot admire într-una, neobosit. În fiecare săptămîină se duce să privească desenele expuse de *Graphic* și *London News* în vitrinele lor; emoțiile pe care le încearcă în fața acestor desene sînt atît de puternice, încît i se întipăresc adînc în suflet. La început, arta engleză l-a surprins oarecum. Rămînea șovăitor. Dar încetul cu încetul Vincent se lasă cucerit. Pe Constable îl găsește «superb», Reynolds, Gainsborough, Turner sînt pe gustul lui. A început chiar să-și facă o colecție de gravuri.

Hotărît, Anglia îi place. Unul din primele obiecte pe care și le-a cumpărat a fost un joben. Nu te poți lipsi de el, pretinde Vincent, «pentru a trata afaceri la Londra». Locuiește într-o pensiune de familie care ar fi plăcută, de n-ar fi cam prea scumpă pentru punga lui și dacă cele două doamne bătrîne care o țin n-ar avea un papagal îngrozitor de guraliv. În drum spre galerie, care se găsește în Strand, pe Southampton Street 17, în inima Londrei, și la întoarcere, evocă, în forfota londoneză, operele și eroii romancierilor englezi pe care-i citește cu înfrigurare. Furnicarul de oameni care mișună în

cărțile lor, cultul pentru cămin, pentru lucrurile mărunte și oamenii simpli, melancolia lor surîzătoare, sentimentismul înveselit de humor, morala oarecum naivă îl mișcă pînă în adîncul sufletului. Dickens mai cu seamă îl farmecă.

Dickens murise în urmă cu trei ani, în 1870, în culmea unei glorii pe care nici un scriitor nu a cunoscut-o, pare-se, pînă la el. Corpul lui a fost depus la Westminster între Shakespeare și Fielding. Dar eroii săi Oliver Twist și micuța Nell, Nicolas Nickleby, David Copperfield, trăiesc de-a pururi în inimile englezilor. Îl obsedează și pe Vincent. Amatorul de tablouri și desene din Vincent admiră poate extrema acuitate a privirii scriitorului, care reține întotdeauna trăsătura semnificativă, nu se teme să exagereze pentru a o scoate în evidență, știe să descopere de îndată ceea ce e esențial într-o scenă, la un bărbat sau la o femeie. Desigur însă că această artă nu l-ar impresiona într-atît pe Vincent, dacă Dickens nu i-ar vorbi într-un limbaj parcă anume făcut să-l miște. Vincent regăsește în personajele lui Dickens însăși virtuțile pe care le propovăduia tatăl său la Zundert. Toată această lume a lui Dickens este pătrunsă de bunăvoință, omenie, milă și blîndețe evanghelică. Dickens proslăvea viețile care se scurg fără strălucire, fără drame, fără lirism, modeste, mediocre dar, în fond, atît de fericite, atît de senine, pline de farmec, presărate cu satisfacții atît de simple, că oricine ar putea rîvni la ele. Ce și doresc eroii lui Dickens? «O sută de lire sterline pe an, o nevestică dragălașă, vreo doisprezece copii, o masă bună la care să-și poartă prietenii, o casuță la țară, lîngă Londra, cu verdeață în fața ferestrelor, o grădiniță și un dram de fericire». * Oare viața poate fi atît de darnică și minunată, poate ea oare oferi atîtea bucurii simple? Ce vis! Cîtă poezie în acest cotidian fără pretenții! Ar fi oare cu putință ca el, Vincent, să guste vreodată o astfel de bucurie senină, să trăiască, sau mai degrabă să se legeze într-o asemenea tihnă — să se numere printre aleșii soartei? O merită el oare?

Vincent rătăcește pe străduțele înguste, în cartierele unde trăiesc eroii lui Dickens sau frații lor. *Merry old*

England! * Se plimbă de-a lungul cheiurilor Tamisei, privește apele fluviului, șlepurile încărcate cu cărbuni, podul Westminster... Din cînd în cînd scoate din buzunar o foaie de hîrtie și un creion și desenează. Mormăie, nemulțumit: ce-i iese din mîini nu seamănă cu nimic.

În septembrie se mută, socotind că prețul pensiunii e prea ridicat. Se stabilește la doamna Loyer, văduva unui pastor, de fel din sud. «Am acum o cameră cum mi-o doream de mult, îi scrie el, satisfăcut, lui Theo, fără grinzi înclinate și fără tapet albastru cu verde pe margini». A făcut, zilele trecute, o partidă de canotaj cu niște englezi, a fost tare plăcut. Viața este într-adevăr minunată.

Viața i se pare lui Vincent din ce în ce mai minunată. Toamna englezească e plină de făgăduințe. Cititorul pasionat al lui Dickens își va împlini visul: este îndrăgostit. Doamna Loyer are o fiică, Ursula, împreună cu care se ocupă de o creșă. Din prima clipă Vincent s-a îndrăgostit de cea pe care, în înflăcărea sa, o numește «îngerul păzitor al copilașilor». A început o mică idilă cu ea și, acum, se grăbește să se întoarcă seara acasă pentru a o revedea. Dar Vincent e sfios, stîngaci și nu prea știe cum să-i destăinuie dragostea sa. Fata pare să răspundă la avansurile lui discrete. Cochetă din fire, se joacă cu tînrul brabantin, cam necioplit, care vorbește prost englezește și care s-a aruncat în vîrtejul dragostei cu toată sinceritatea și puterea inimii sale, cu aceeași sinceritate și pasiune care-l fac să se entuziasmeze în fața pînzelor și a desenelelor, fie ele bune sau mediocre. El e sincer; și în ochii săi toată lumea este sinceră și înflăcărată. N-a mărturisit încă nimic fetei, dar nu se poate împiedica să-i strige în gura mare fericirea. Scrie surorilor și părinților săi: «N-am văzut și nici n-am visat nicicînd ceva mai frumos decît dragostea duioasă care o leagă de mama sa. Iubiți-o pentru mine... Sînt atît de copleșit de atenții în această casă bună, în care totul este făcut pentru a plăcea, viața e darnică și frumoasă și totul este opera ta, o, Doamne!»

Atît de mare este bucuria lui Vincent, încît Theo,

* În limba engleză: Bătrîna, vesela Anglie (N.r.).

afectuos, îi trimite o coroană din frunze de stejar care să-i amintească, în fericirea sa, și de pădurile Brabantului natal.

Vincent n-*a* uitat, desigur, landele și pădurile brabantine, dar de Crăciun nu se poate hotărî să părăsească Anglia pentru a se duce la Helvoirt. Vrea să rămână în preajma Ursulei, pentru a sărbători în umbră, în lumina ei, noul spor de leafă pe care casa Goupil i l-*a* acordat cu ocazia Crăciunului. Pentru a-și răscumpara lipsa, trimite alor săi schițe înfățișând camera sa, casa doamnei Loyer, strada pe care e situată casa. «Sînt atît de clare, îi scrie mama sa, că ne putem înfățișa în fața ochilor totul».

Și Vincent continuă să-și cînte bucuria. Totul este pentru el prilej de desfătare și mulțumire sufletească. «E o mare fericire pentru mine să studiez Londra, locuitorii ei, cu obiceiurile și felul lor de a trăi. Apoi, am natura, arta, poezia. Dacă nici asta nu-mi ajunge, ce-mi mai trebuie atunci!», scrie el în ianuarie, într-o scrisoare către Theo. Îi vorbește îndelung despre ceea ce admiră el în pictură. «Învăț să descoperi cît mai mult frumosul în lucruri, îl sfătuiește el. Niciodată nu vei reuși să-l desprinzi îndestul». Entuziasmul său îmbrățișează tot ce vede, și ce e mai frumos și ce e mai urît. Îi trimite lui Theo o listă cu pictorii săi preferați — «dar aș continua încă nu știu cît» — în care maeștrii stau alături de artiști de mîna a treia, într-un desăvîrșit talmeș-balmeș: Corot, Compté-Calix, Bonington, Domnișoara Collart, Boudin, Feyen-Perrin, Ziem, Otto Weber, Théodore Rousseau, Jundt, Fromentin... Millet îl încîntă: «Da, spune el, *Rugăciunea de seară* este „ceva“, este minunată, e poezie».

Zilele se scurg în această euforie și totuși, jobenul și idila cu Ursula Loyer nu l-*au* schimbat cu totul pe Vincent. A rămas în el ceva din băiatul sălbatic de altădată. Într-o zi, are prilejul să întâlnească un pictor olandez destul de bun, care trăiește în Anglia. Unul din cei trei frați Maris, pe nume Thijs Maris. Discuția cu el, însă, nu trece dincolo de banalitățile obișnuite.

Idila cu Ursula Loyer ar trebui totuși să depășească banalitățile începutului. Dar Vincent nu se hotărăște să pronunțe cuvintele hotărîtoare. Îi ajunge, pentru a

fi fericit, s-o privească îndelung, să schimbe cu ea cîteva priviri şi cuvinte, să trăiască în preajma ei. Trăieşte cu visul, marele vis pe care şi l-a plăzmuit. Ceva bani, fermecătoarea Ursula drept soţie, copii, flori, o casă a lui, o viaţă tihnită, de doi bani fericire, — doar de doi bani din această fericire simplă — în mijlocul masei anonime a oamenilor, în căldura lor — care este hărăzită milioanelor şi milioanelor de semeni ai săi.

În iulie, Vincent va avea cîteva zile de concediu. Şi-a petrecut Crăciunul în Anglia; în iulie va pleca la Helvoirt, n-are încotro. Ursula! Toată această fericire care este atît de aproape. Ursula! Vincent nu mai poate da înapoi. Se hotărăşte. Iată-l în faţa Ursulei. Se destăinuie, în sfîrşit, rosteşte cuvintele pe care le rumegă de atîtea săptămîni, de atîtea luni. Ursula îl priveşte; pufneşte în rîs. Nu, cu neputinţă! Este deja logodită. Un tînăr care a locuit în pensiune înaintea lui Vincent i-a cerut mîna; s-a logodit. Cu neputinţă! Rîde. Rîde explicînd flamandului greoi, ale cărui apucături cam necioplite o distrau, că se înşelase. Rîde.

De doi bani fericire! Nu va avea cei doi bani de fericire. Vincent se încăpăţînează, se îndîrjeşte . . . Nu va ceda. O somează brutal pe Ursula să rupă logodna, să-l ia pe el, pe el care o iubeşte cu atîta patimă. Nui cu putinţă să fie azvîrlit, blestemat în felul ăsta! Nui răspunde decît rîsul Ursulei. Rîsul batjocoritor al Destinului.

III. SURGHIUNUL

Alone, alone, all, all, alone,
 Alone on a wide, wide sea!
 And never a saint took a pity on
 My soul in agony.

COLERIDGE: The Rime of the Ancient
 Mariner. IV. *

După scrisorile vesele din ultimele luni, pastorul și soția sa așteptau la Helvoirt un Vincent plin de voieșie și de planuri de viitor. Și, când colo, îl văd venind pe Vincent cel de odinioară, băiatul sălbatic cu ochii întunecați și privirea aspră. Clipele de bucurie senină s-au dus. Cerul s-a înnoirat iarăși.

Vincent nu vorbește. Este rănit în tot ce are el mai sfânt. Părinții încearcă să-l mângâie, dar ce putere au cuvintele, bietele lor cuvinte goale, în fața acestei ființe care s-a înflăcărat nebunește, care și-a cîntat bucuria și și-a strigat în gura mare fericirea și al cărui vis s-a topit ca un balon de săpun? «O să-ți treacă», «Timpul șterge tot»: ne închipuim ușor cuvintele de circumstanță cu care se străduiesc ai săi să readucă liniștea și zîmbetul pe chipul lui răvășit. Cu desăvîrșire abătut, Vincent nu răspunde; se închide în camera lui și fumează fără încetare. Vorbe de clacă toate consolările lor! Iubea, iubește cu o patimă disperată. S-a dăruit cu trup și suflet dragostei sale și iată că totul s-a destrămat, rîsul fetei iubite a năruit și pustiit totul. E cu puțință, oare, ca după atîta fericire să cunoască acum atîta deznădejde? Să renunțe, să se obișnuiască să-și îneca durerea în treburile mărunte și prostești, în gînduri fără noimă? Minciună și lașitate. De ce l-a respins

* Singur, singur, cu desăvîrșire singur,
 Singur pe o mare nesfîrșită!
 Și nicicînd vreunui sfînt nu i s-a făcut milă
 De sufletul meu în agonie.

COLERIDGE: Stihurile bătrînului marinar, IV.

Ursula astfel? Ce a găsit oare nevrednic la el? Pe el însuși? Meseria lui? Traiul prea modest, prea lipsit de strălucire pe care în nevinovăția lui a îndrăznit să i-l ofere? Rîsul acela care mai răsună și acum! Și noaptea se lasă din nou, noaptea rece care apasă pe umerii lui singuratici cu toată povara fatalității ei. Închis în camera lui, trăgînd din pipă, Vincent desenează.

Cînd se arată, pastorul și soția sa se uită plini de milă la fiul lor nefericit. Și cum zilele trec, iată că directorul lui Vincent de la Londra îl recheamă. Va pleca. Părinții se îngrijorează. Temîndu-se de o faptă nesăbuită, se întreabă dacă este prudent să-l lase să se întoarcă singur la Londra. Anna, cea mai mare dintre surori, îl va însoți. Tovărășia ei îi va aduce, poate, puțină alinare.

La Londra, Vincent și Anna locuiesc departe de pensiunea Loyer, pe Kensington New Road. Vincent și-a reluat lucrul la galeria de tablouri. Fără tragere de inimă. Funcționarul model de odinioară a dispărut. Șefii nu mai sînt mulțumiți de Vincent, ca înainte.

E posac, irascibil. Îndelungile sale cugetări de la Helvoirt continuă. Anna îl împiedică, cu chiu cu vai, să încerce să o revadă pe Ursula. Nici alor săi nu le mai scrie. Îngrijorat, pastorul îi dă de veste de cele întîmplate fratelui său Vincent. Unchiul Cent acționează: îl pune la curent pe directorul galeriei cu nefericitul roman al funcționarului său. Acum, totul se lămurește, și schimbarea de dispoziție și purtarea ursuză față de clientelă. Dar, nimic mai ușor decît să se îndrepte totul. E de ajuns să-l trimiți pe Vincent la Paris. Cîteva săptămîni în *gay Paris*^{*}, orașul plăcerilor, și o să-i treacă. Micul păs al inimii sale va fi uitat; Vincent va redeveni funcționarul model de altădată.

Vincent pleacă în octombrie la Paris, la sediul central al firmei Goupil; sora sa se întoarce la Helvoirt. Vincent e singur în Paris, în orașul plăcerilor dar și, sau mai ales, orașul artelor. Cîțiva pictori luați în zeflemea, Cézanne, Monet, Renoir, Degas . . . , și-au deschis prima lor expoziție colectivă, la fotograficul Nadar.

* În limba engleză: Parisul vesel (N. r.).

Expoziția a stîrnit o indignare generală. Cum una din pînzele expuse (a lui Monet) era intitulată *Impresie, Răsărit de soare*, un binecunoscut critic de artă, domnul Louis Leroy, i-a numit în derîdere pe acești pictori «impresioniști»; și denumirea le-a rămas. Dar Vincent Van Gogh nu se sinchisește de arte, cum nu se sinchisește nici de plăceri. E singur față-n față cu el însuși, pradă disperării sale singuratice, fără leac. *Nici o mîndă prietenă! și unde să caute ajutor?* E singur. Absent în orașul care, nici el, nu-i va aduce vreo alinare, tulburat pînă în adîncul ființei sale își pune întrebări la nesfîrșit. Nu cere nimic, decît să iubească, să iubească fără încetare, dar dragostea care freamătă în el, toată această viață care-i clocotește în suflet și care caută să se reverse a fost respinsă. Nu voia decît să dăruiască, să-și dăruie iubirea, să dăruie fericire, bucurie, să se dăruie cu totul, orbește, nebunește, dar cu un gest, cu un rîs — oh! ce rezonanță tragică avea acel rîs! — Ursula a batjocorit tot ce voia el să dea. A fost respins, azvîrlit. Dragostea lui Vincent nu are nici un preț. De ce? Ce a făcut el ca să merite o astfel de înfrîngere? Are vreo vină? Vincent intră în biserici, căutînd răspuns la întrebările care-l mistuie, o ocrotire împotriva gîndurilor negre ce-l copleșesc și-l strivesc. Nu, nu-i cu putință să fie alungat așa. E o neînțelegere.

Pe neașteptate, Vincent se întoarce la Londra. O va revedea pe Ursula. Dar ușa Ursulei nu se deschide. Ursula refuză să-l primească pe Vincent.

Crăciunul. Crăciunul englezesc. Străzile în sărbătoare. Lumini vesele pîlpîie în ceață. Vincent e singur în mijlocul oamenilor bine dispuși, departe, departe de tot și de toate, proscris din această lume.

Ce să facă? Nici gînd să fi redevenit funcționarul bun de odinioară la galeria din Southampton Street. Să vinzi gravuri, tablouri de un gust îndoielnic, nu înseamnă oare un trai cum nu se poate mai amărit? Și apoi, oare nu tocmai din cauza mediocrității sale l-a alungat Ursula? Ce putea însemna dragostea unui negustoraș? Iată ce și-a spus Ursula. L-a socotit un om de nimic. Și într-adevăr, ce fel de viață este cea în care lîncezește? Ce să facă, Dumnezeuule, ce să facă? Vincent citește fără răgaz Biblia, pe Dickens, Carlyle, Renan. . . Se duce la biserică. Cum să scape de starea aceasta,

să ispășească, să se salveze? Vincent tînjește după un adevăr care să-l lumineze și să-l izbăvească.

Unchiul Cent, care, de la Princenhage, își urmărește neîncetat nepotul, intervine pentru a-l muta definitiv la Paris, socotind, fără îndoială, această schimbare absolut necesară însănătoșirii lui morale. În mai Vincent primește ordinul să părăsească Londra. Mormăie nemulțumit. Înainte de a pleca copiază în întregime, într-o scrisoare către Theo, cîteva fraze din Renan, care l-au impresionat: «Pentru a realiza ceva pe lume, trebuie să fii ca și mort pentru tine însuși. Poporul care se face misionarul unei idei religioase, nu mai are altă patrie decît această idee. Omul nu trăiește pe lume numai pentru a fi fericit și nici măcar pentru a rămîne doar un om cinstit. Trăiește pentru a făuri lucruri mari în folosul societății, pentru a se ridica la măreție și a depăși vulgaritatea în care își tîrăsc existența aproape toți indivizii ».

Vincent nu o uită pe Ursula. Cum ar putea să o uite? Dar forțele pătimașe care-l stăpînesc și pe care refuzul Ursulei le-a întemnițat în adîncul ființei sale, ducîndu-le la paroxism, îl tîrăsc dintr-o dată, vijelios, în spre Dumnezeu, zeul copilăriei lui. Închiriază în Montmartre o cameră care «dă într-o grădiniță năpădită de iederă și de viță sălbatică». De îndată ce și isprăvește treaba la galerie, se grăbește să ajungă în cămăruța lui. Aici petrece ore întregi în tovărășia unui alt funcționar de la galerie, un tînar englez de 18 ani, Harry Gladwell cu care s-a împrietenit, citind cu glas tare și tălmăcind versetele Bibliei. Cartea cea mare, neagră, de la Zundert și-a reluat locul în mod firesc pe masa sa. Scrisorile către Theo, scrise ca de un frate mai mare către unul mai mic, sînt niște adevărate predici: «Știu bine că ai ajuns la vîrsta cînd începi să judeci, îi scrie el, de exemplu. Păzește-te însă să crezi că *totul* este bine, învață să deosebești cu ochii tăi ceea ce este relativ bun sau *rău* și lasă acest sentiment să-ți arate calea cea dreaptă, sub îndrumarea Cerului, căci avem nevoie, băiete, ca *Dumnezeu să ne călăuzească pașii* ». Duminica, Vincent merge la templu ori la biserica anglicană, sau chiar la amîndouă și cîntă imnuri religioase. Ascultă plin de cucernicie predicile. «Celor ce iubesc pe Dumnezeu toate li se lucrează spre bine»: pe această temă a predicat într-o zi pastorul

Bernier. «A fost frumos și înălțător» îi scrie Vincent, pătruns, lui Theo. Exaltarea religioasă îi alină durerile iubirii. Nu va fi blestemat. A scăpat de singurătate. În templu, biserică sau casa de rugăciuni simți prezența Domnului și prezența oamenilor. Simți căldură. Nu mai ești nevoit să stai de vorbă singur cu tine însuși, să înfrunți propria ta noapte, nenorocit și părăsit, stingher, pradă furtunii care vâiește înăbușit în adâncurile ființei tale. Viața i se pare din nou senină, bine rînduită, liniștitoare. «*Celor ce îl iubesc pe Dumnezeu toate li se lucrează spre bine*». E de ajuns să-ți înalți brațele rugătoare spre Dumnezeul creștin, să aprinzi jăratecul dragostei și să te mistui pentru a te purifica și izbăvi.

Vincent se dăruie trup și suflet adorației sale. Cartierul Montmartre din acea vreme, cu grădinile, verdeața și morile sale, este încă un Montmartre rustic, cu o populație relativ redusă * și destul de liniștit. Vincent nici nu-l vede. Urcă și coboară străduțele în pantă ale Colinei, atît de pitorești și fremătînd de viața mulțimii, fără să le bage în seamă. Vincent nu vede nimic, sau aproape nimic, nici din Montmartre nici din Paris. Arta, desigur, continuă să-l atragă. Vizitează retrospectiva Corot — pictorul murise chiar în acel an —, Luvrul, Palatul Luxembourg, Salonul; își captușește pereții cu reproduceri ale unor opere de Corot, Millet, Philippe de Champaigne, Bonington, Ruysdaël, Rembrandt. Dar noua lui pasiune îi orientează și gustul. Piesa cea mai valoroasă din mica lui colecție este *Citirea Bibliei* de Rembrandt: «Ceva ce te pune pe gînduri», declară Vincent cu o emoționantă convingere; și citează cuvintele Evangheliei: «Adevăr grăiesc vouă și unde sînt doi sau trei, adunați întru numele meu, acolo sînt și eu în mijlocul lor». Vincent se mistuie. Toată ființa lui e numai credință și înflăcărare. A adorat-o pe Ursula. A adorat natura. A adorat arta. Acum îl adoră pe Dumnezeu. «Simțul, oricît de subtil ar fi el, pentru frumusețile naturii, nu este tot una cu sentimentul religios», proclamă Vincent într-o scrisoare către Theo. Dar, adaugă de îndată, frămîntat

* Aproximativ 40.000 locuitori în 1875. Astăzi populația Montmartre-ului se cifrează la 280.000.

de nesigurantă, cutremurat, hărțuit din toate părțile de acele forțe ale dragostei care urcă în el și-l stăpînesc, clocotesc și țîșnesc fierbînd cu puterea unei erupții: «Deși cred că există o legătură între ele». După cum nu se plictisește să meargă să privească tablouri, tot așa nu se plictisește nici să citească. Îi citește pe Heine, Keats, Longfellow, Hugo. Și pe George Eliot. *Scenes of Clerical Life* (Scene din viața clericală) de George Eliot înseamnă pentru el în literatură ceea ce înseamnă «*Citirea Bibliei*» de Rembrandt în pictură. Ar putea repeta ceea ce a declarat doamna Carlyle după ce a citit *Adam Bede* de George Eliot: «Am prins milă pentru întregul neam omenesc». Vincent suferă, e înfiorat de o milă nedeslușită pentru tot ceea ce suferă. Mila este dragoste, *caritas*, este forma supremă a dragostei. Născută dintr-o iubire neîmplinită, suferința sa nu poate decît să se prefacă în și mai multă iubire. Vincent traduce cîntece religioase, e din ce în ce mai evlavios. În septembrie își anunță fratele că va renunța la toate cărțile lui Michelet și Renan, agnosticii ăștia. «Fă și tu la fel», îl sfătuiește el. La începutul lui octombrie, stăruie, îl întreabă pe Theo dacă s-a descotorosit de acele cărți care, din iubire pentru Dumnezeu, trebuie proscrise. «Pagina din Michelet despre *Portretul de femeie* al lui Philippe de Champaigne, nu trebuie totuși s-o uiți, adaugă el, și nu-l uita nici pe Renan. Dar îndepărtează-le totuși...».

Vincent i-a scris lui Theo: «Caută lumina și libertatea și nu te afunda prea adînc în mocirla acestei lumi». Mocirla acestei lumi, pentru el, este galeria către care e nevoit să coboare în fiecare dimineață.

Domnii Boussod și Valadon, ginerii lui Adolphe Goupil care fondase această galerie cu vreo cincizeci de ani în urmă, i-au urmat la conducerea firmei. Țin trei magazine, în Place de l'Opéra la nr. 2, pe bulevardul Montmartre la nr. 19 și pe strada Chaptal la nr. 9. Vincent lucrează în acest al treilea magazin, instalat într-un local cuprinzător, luxos amenajat. Un policandru de cristal scînteietor atîrnă de tavan, deasupra unei canapele moi pe care clienții care frecventează acest local de bon-ton se pot odihni admirînd totodată operele încadrate în rame aurite și înzorzonate ce acoperă pereții. Găsești aici lucrările sîrguincioase ale majori-

tății maeștrilor recunoscuți ai timpului, Jean-Jacques Henner, Jules Lefebvre, Alexandre Cabanel, Joseph Bonnat, înfățișînd domni gravi în redingotă, goliciuni conformiste, eroisme de atelier, dulcegării elegante, migălite și răsmigălite de un penel distins. Imagini ale unei lumi care se străduie să-și ascundă tarele și mizeriile sub un zîmbet afectat și o bună-cuviință ipocrită. O lume de care lui Vincent, instinctiv, îi este silă. În toată această etalare convențională, simte lipsa autenticității. Cu nervii zdruncinați, suferă cumplit cînd vede că în tot cel înconjură nu există pic de suflet. El, cel chinuit de o sete nepotolită, ros de o cumplită nevoie de absolut, este constrîns pentru a trăi, să vîndă niște tablouri atît de jalnice. Se opune, se răzvrătește. «Ce vrei, astăzi moda», îi spune unul dintre colegii săi. Moda! Înfumurarea, prostia cuconițelor și domnișorilor care frecventează galeria îl scot din sărite. Vincent îi servește cu un vădit dezgust, bineînțeles atunci cînd nu-i repede. O doamnă, ofensată, îl tratează de «Bădăran olandez». Enervat, nemaiputîndu-se stăpîni declară patronilor săi: «Comerțul cu opere de artă nu e decît o formă de furt organizat».

Domnii Boussod și Valadon sînt, fără doar și poate, foarte nemulțumiți de un funcționar atît de nesuferit. Scriu în Olanda, plîngîndu-se de Vincent; acesta își îngăduie față de clientelă familiarități nelalocul lor. Vincent se plînge și el. La începutul lui decembrie nu mai poate răbda și, fără să dea nimănui de știre, părăsește Parisul plecînd să-și petreacă Crăciunul în Olanda.

Tatăl său tocmai se mutase într-o nouă parohie. A fost numit pastor la Etten, un sătuc de lîngă Breda. Mutarea aceasta nu reprezintă de fel o avansare. Pastorul, al cărui salariu nu depășește opt sute de florini pe an (Vincent, el singur, cîștigă peste o mie) a rămas la fel de sărac și dorește din tot sufletul ca viitorul copiilor săi să fie asigurat. Este grija lui cea mai mare. Dar în același timp e foarte îngrijorat văzîndu-l pe fiul său atît de descumpănit. Exaltarea mistică a lui Vincent îl pune pe gînduri; într-o scrisoare i-a reamintit povestea lui Icar care-și pierduse aripile vrînd să se înalțe spre soare. Îi scrie lui Theo: «Vincent trebuie să fie fericit! Poate ar trebui să-i găsim o altă îndeletnicire».

Fuga lui Vincent e de scurtă durată. În primele zile ale lui ianuarie 1876 se întoarce la Paris. Domnii Boussod și Valadon își primesc cu răceală funcționarul care, în ciuda cusurilor sale, le-a lipsit mult, îndeosebi în perioada târguieilor de Crăciun. «Cînd l-am reîntîlnit pe domnul Boussod, l-am întrebat dacă găsește de cuviință să mai rămîn anul acesta în magazinul lor, presupunînd că nu avea nimic mai grav să-mi reproșeze, îi scrie Vincent oarecum rușinat lui Theo, la 10 ianuarie. Se pare totuși că nu era cazul, deoarece, luînd drept bune cele spuse de mine, mi-a declarat că pot pleca la 1 aprilie, aducînd mulțumiri Domnului pentru ceea ce învățasem în casa lor».

Vincent este descumpănit. Își detesta meseria; felul în care se achita de îndatoriri în mod fatal nu putea duce decît la o ruptură cu patronii. Dar, așa după cum nu înțelesese, cu doi ani în urmă, cochetăriile, frivolitatea Ursulei, tot așa nu și-a dat seama, nici în lunile acestea, de urmările ușor de prevăzut ale abaterilor sale; concedierea sa îl miră și-l mîhnește. Un nou eșec. O dragoste năvalnică îl stăpînește, dar însăși dragostea aceasta l-a rupt de ceilalți oameni, a făcut din el un sălbatic. A fost din nou respins. La 1 aprilie va părăsi magazinul de tablouri, va porni din nou singur pe drumul anevoios al viitorului său. Încotro se îndreaptă? Spre ce zări? Nu știe cum să se poarte în lumea în care bîjbîie ca un orb. Știe doar că este izgonit din această lume, simte nedeslușit că nu-și găsește locul în ea. Și mai știe, știe bine, că a ajuns deznădejdea a lor săi. Unchiul Cent, mînios, a declarat că nu se va mai ocupa de nevrednicul său nepot. Cum să-și ispășească vina? Se gîndește la tatăl său a cărui viață cinstită, foarte demnă ar trebui să-i servească drept pildă. Se gîndește cu disperare la părintele pe care l-a dezamăgit, căruia îi pricinuieste într-una supărări, în timp ce frații și surorile sale nu-i aduc decît bucurii. Vincent simte cu o acuitate insuportabilă remușcarea de a fi ceea ce este. Se prăbușește sub propriile cruce și se învinuiește de slăbiciune pentru că i se pare prea grea. Ursula nu l-a vrut și nici lumea nu-l vrea. Cine-i el? Ce sălășluiește oare în el potrivit oricărei reușite, oricît de mici, pe care a avut trufia să-o rîvnească, ce viciu ascuns, ce vină de ispășit? Să ai aproape douăzeci și trei de ani și să nu fii decît un băiat

tînăr fără căpătîi purtat într-una de ici colo, fără a fi în stare să-ți găsești un echilibru, osîndit pentru vecie să dai greș în toate! Ce va face, Dumnezeu!

Tatăl său îl sfătuiește să-și caute o slujbă la muzeu. Cît despre Theo, acesta îi sugerează să se dedice picturii, de vreme ce dă dovadă de o înclinație atît de puternică și de posibilități atît de vădite. Nu! Nu! repetă Vincent îndărătnic. Nu va fi pictor. Nu are dreptul să alunece spre ușurință. Dimpotrivă, trebuie să ispășească, să arate că nu este întru totul nedemn de tot binele ce i s-a făcut. Alungîndu-l, lumea îl acuză. Trebuie să se biruipe pe sine însuși pentru a-și repara greșelile și a merita în sfîrșit stima. Toate eșecurile nu se datoresc decît propriilor sale lipsuri, mediocrității lui. Se va îndrepta, se va strădui să devină mai bun. Va plăti pentru greșelile sale. Pînă una, alta, își caută o slujbă, citește anunțurile din ziarele englezești, răspunde chiar la unele dintre ele. La începutul lunii aprilie, Vincent sosește la Etten. Nu va zăbovi aici. Nu vrea să fie o povară pentru ai săi care, și așa, au făcut prea multe pentru el. Bună-tatea tatălui și a mamei, înduioșați de stăruitoarele scrisori ale lui Theo, îi adîncesc remușcarea în loc să i-o aline. Ca răspuns la o scrisoare a sa, reverendul Stokes, directorul unui pension din Ramsgate, îi oferă un post de învățător. Vincent se va întoarce în Anglia.

O va revedea pe Ursula, și poate că. . .

Pleacă.

La 16 aprilie, Vincent sosește la Ramsgate, mic orășel de coastă, la gurile Tamisei, în comitatul Kent. Povește, de îndată, a lor săi călătoria, și o face ca un om pe care spectacolul naturii îl impresionează adînc; și care e foarte sensibil mai ales la impresiile colorate: «A doua zi dimineață am luat, la Harwich, trenul spre Londra. Am privit îndelung cîmpurile negre, pajiștile verzi, oile și mieii în clarobscurul dimineții. Ici colo, cîte un gard de mărăcini, ori cîteva stejari semeți cu ramurile întunecate, cu trunchiurile acoperite de mușchi cenușiu. Și deasupra, un cer de un albastru crepuscular, pe care încă mai licăreau cîteva stele; la orizont un pîlc de nori cenușii. Înainte ca soarele să se ivească, am auzit o ciocîrlie. Apoi, foarte aproape de ultima gară înainte de Londra, a răsărit soarele. Pîlcul de nori cenușii se risipise și iată soarele, atît de simplu, atît de

măreț, un adevărat soare pascal. Iarba scînteia în rouă și în bruma nopții. . . Ajuns la Londra, a trebuit să pierd două ore așteptînd trenul de Ramsgate. Drumul durează patru ore și jumătate, dar nu e deloc neplăcut. Străbate, de pildă, o regiune vâlurită de coline. Poalele costișelor sînt acoperite cu o iarbă firavă, iar vîrfurile cu păduri de stejar. Priveliștea seamănă cu cea a dunelor noastre. Între dealuri se cuibărea un sat cu o biserică îmbrăcată în iederă ca, de altfel, majoritatea caselor dimprejur. Livezile erau încărcate de flori, cerul era azuriu, cu cîțiva nori cenușii sau albi».

Vincent a citit mult din Dickens. Pătrunzînd în casa veche de cărămidă cenușie, acoperită cu trandafiri și cu clematite, în care reverendul Stokes își instalase pensionul, nu se simte mai dezrădăcinat decît, bunăoară, David Copperfield: noul decor al vieții sale pare să fie cel al unui roman de Dickens. Reverendul Stokes are o înfățișare cu totul neobișnuită. Îmbrăcat întotdeauna în negru, înalt, uscat, cu o față pergamentoasă și brăzdată de cute adînci, aducînd cu cea a unei vechi statui de lemn — așa îl descrie Vincent — seara, ia o înfățișare fantomatică. Face parte din categoria de jos a clerului anglican și resursele sale sînt foarte modeste. De aceea cu greu își poate întreține familia prea numeroasă, asupra căreia veghează o femeie ștearsă și blîndă. Școala sa nu prosperă de fel. Își recrutează elevii din cartierele cele mai sărace ale Londrei. Sînt douăzeci și patru de interni, între zece și paisprezece ani, palizi, supti, căroro hainele prea scurte, pantalonii uzați, pălăvriile înalte le dau un aspect și mai jalnic. Vincent se întristează văzîndu-i, în ținuta aceasta, la joacă, sărind capra duminica după amiază.

Elevii reverendului Stokes se culcă seara la ora opt și se scoală dimineața la 6. Vincent nu locuiește la internat. Stă, împreună cu un pedagog din școală, un tînar de șaptesprezece ani, într-o casă vecină, unde ocupă o cămăruță. « Cîteva tablouri pe pereți mi-ar conveni de minune » scrie el.

Vincent privește atent la ce se petrece în jurul său, contemplă cedrii din grădină, digurile de piatră care închid portul. Strecoară în scrisorile sale firicele de iarbă de mare. Uneori își ia elevii la plimbare pe malul mării. Copiii aceștia cel puțin, căroro o subalimentație perma-

mentă nu le-a prea dezvoltat facultățile intelectuale, și care, fiind suferinzi, nu sînt gălăgioși, nu-i fac nici un fel de greutate; drept este că nici nu-i procură decît puține din satisfacțiile pe care e îndreptățit să le aștepte un profesor. La drept vorbind, Vincent nici nu se dovedește a fi un profesor prea strălucit. Îi învață «cîte puțin din toate», franceză, germană, aritmetică, ortografie... Dar preferă mai degrabă, în fața mării pe care o zărește pe fereastră, să evoce elevilor săi Brabantul și priveliștile sale, ori să le istorisească o poveste de Andersen sau vreun roman de Erckmann-Chatrian. Într-o zi merge pe jos de la Ramsgate la Londra; în drum se oprește la Canterbury a cărui catedrală îi stîrnește admirația. Noaptea se culcă pe malul unui eleșteu.

Oare în cursul acestei călătorii află Vincent că Ursula s-a măritat? N-a mai vorbit niciodată despre ea și acum înfrîngerea în dragoste este definitivă. Nu va mai revedea niciodată pe «îngerul păzitor al copilașilor».

Ce lipsită de vlagă și de elan e viața sa! Cum să nu se înăbușe în acest mic univers devenit al său? Disciplina școlară, repetarea monotonă și periodică la aceleași ore a aceluiași obligații sînt potrivnice firii sale și îl apasă. Suferă, nu reușește să se deprindă cu programul prea strict și dat o dată pentru totdeauna. Dar nu se răzvrătește. Cu o resemnare dureroasă își deapănă, în ceața engleză, gândurile triste. Nimbul de negură, în care fințe și lucruri se estompează, îi îndreaptă atenția spre sine însuși și spre doliul din inima sa. Pe masa lui, alături de Biblie, stau acum *Discursurile funebre* ale lui Bossuet. Treptat, tonul scrisorilor lui către Theo s-a schimbat. A suferit prea multe dezamăgiri pentru a mai poza în frate mai mare. Plouă. Felinarele, cu reflexele lor, fac să lucească străzile ude. Uneori, cînd copiii fac prea multă gălăgie, nu li se mai dă pîine și ceai și sînt trimiși la culcare. «Dacă i-ai fi văzut atunci, cu coatele rezemate pe pervazul ferestrei, scrie Vincent, ai fi putut contempla un tablou de o adîncă melancolie». Melancolia acestei țări îl pătrunde profund. Se potrivește de minune cu propriile-i gânduri, îi întreține aspirațiile nedesluite. Dickens și George Eliot, cu tablourile lor umanitare, îl îndeamnă la o umilință posacă în care smerenia și mila merg mîna în mîna. «În marile orașe, îi scrie Vincent lui Theo, poporul simte nevoia firească

a unei religii. Găsești mulți muncitori și funcționari care au avut o frumoasă tinerețe plină de pioșenie. Dar dacă viața citadină răpește uneori *The early dew of morning** aspirația către *the old, old story*** stăruie totuși, căci ceea ce se depune în adâncul inimii nu pierie niciodată. Eliot descrie într-una din cărțile sale viața unor muncitori dintr-o uzină, care au înjghebat o mică comunitate și și oficiază serviciile religioase într-o capelă din Lantern Yard. «Este, spune scriitoarea, cerul pe pământ. Nici mai mult, nici mai puțin. . . E emoționant să vezi felul în care miile de oameni îi ascultă pe predicatori».

În iunie, reverendul Stokes își mută școala la marginea Londrei, la Isleworth, pe Tamisa. Vrea să și reorganizeze și să și mărească instituția. Desigur că hotărârea sa este determinată de motive serioase de ordin financiar. Încasările lunare sînt slabe. Părinții elevilor, în majoritatea lor mici meșteșuguri, negustori cu dughene pe străzile nevoiașе din Whitechapel, sînt într-una, mai mult sau mai puțin hărțuiți de scadențe sau datorii. Își trimit copiii la reverendul Stokes, deoarece în altă parte nu iar putea da la învățătură! Cînd banii nu sosesc, reverendul Stokes începe demersurile pe lîngă părinți; atunci cînd nu reușește să scoată nici un penny, se hotărâște, ostenit de atîta alergătură zadarnică, să le trimită copiii înapoi acasă. De astă dată, reverendul Stokes scapă de sarcina ingrătă de a-i vizita pe părinți, trecîndu-și o lui Vincent.

Și iată-l pe Vincent plecat la Londra, după taxele neplătite, cutreierînd străzile amărîte din East End, îngrămădirea aceea de case joase, cenușii, cu rețeaua ei de străduțe murdare care se întind de-a lungul cheiurilor și în care mișună o populație sărmană. Vincent cunoaște din cărți viața acestor mahalale nenorocite; Dickens le-a descris. Dar, spectacolul viu al mizeriei îl impresionează mult mai mult decît romanele epocii victoriene, în care umorul, poezia umilului mai aduceau, cînd și cînd, un zîmbet, o rază aurită. Aici, în realitatea crudă, redusă la ea însăși, lipsită de strălucirea artei, nu există zîmbete niciodată. Vincent pleacă. Bate pe la ușile telalilor, cîrpa-

* În limba engleză: Prima rouă a dimineții (*N. tr.*).

** În limba engleză: Vechea, vechea poveste. (*N. tr.*).

cilor, măcelarilor ce vînd carnea pe care nimeni n-a cumpărat-o la Londra. Surprinși de vizita sa, părinții elevilor plătesc restanțele de la internat. Reverendul Stokes îl felicită.

Dar nu pentru mult timp.

Chiar de la a doua vizită, Vincent nu mai strînge nici măcar un shilling. Are în gînd mai puțin misiunea încredințată, decît mizeria care se așterne peste tot în fața ochilor săi. Se înduioșează ascultînd istorisirile mincinoase sau adevărate, cu care debitorii reverendului Stokes caută să-l miște pentru a amîna plata. Izbutesc fără multă trudă. Vincent e gata să asculte toate poveștile, cuprins de o milă nesfîrșită la vederea acelor *slums* *, a cocioabelor lipsite de aer, de apă, îmbîcsite de duhori, în care lumina nu pătrunde și în care zac oameni zdrențăroși, înghesuiți cîte șapte-opt într-o cameră. Se împiedică de mormanele de gunoi care umplu străduțele murdare, fără canalizare, zăbovește în această cloacă. «Ei, acumă crezi în infern?» îl întreba odată Carlyle pe Emerson, după ce-l dusese la Whitechapel. Boala, frigurile, beția, desfrîul domnesc pretutindeni pe aceste meleaguri de cumplite decăderi, unde societatea victoriană i-a aruncat pe dezmoșteniții săi **. În mizerabilele cocioabe numite *lodging-houses* *** dorm pe paie sau pe zdrențe nenorociții ce nu pot plăti trei șilingi pe săptămîină pentru a-și închiria o pivniță. Săracii sînt internați în *workhouses* ****, temnițe sinistre, greu de închipuit — «o invenție simplă ca de altfel toate marile invenții, notează Carlyle cu un rînjit amar. Dacă săracii sînt prost tratați, numărul lor va scădea. Secretul este cunoscut de toți cei ce omoară șobolani. O metodă și mai rapidă încă ar consta în folosirea arsenicului ». Doamne, Dumnezeu! ce-au putut face din om? Vincent merge mai departe. Suferința acestor ființe corespunde propriei lui suferințe, o simte ca și cum ar fi a sa. Ceea ce simte e

* În limba engleză: magherniță (N. tr.).

** În limba engleză: Cu vreo treizeci de ani în urmă, un tînăr burghez german a strîns, în urma studierii unor astfel de cartiere muncitorești, material pentru o carte *Situația clasei muncitoare din Anglia*. E vorba de Friedrich Engels care a semnat, în 1848, împreună cu Karl Marx *Manifestul Partidului Comunist*. (N. A.).

*** În limba engleză: Case cu camere mobilate. (N. tr.).

**** În limba engleză: Azile. (N. tr.).

mult mai mult decît milă; este, în sensul cel mai propriu și mai puternic al cuvîntului, o simpatie profundă care și propagă în el undele și-l răscolește. Obidit, nefericit, se simte din toată inima alături de cei mai nenoriciți, de cei mai năpăstuiți dintre oameni. Se gîndește la tatăl său, la cuvintele pe care are îndatorirea să le răspîndească. «Adevăr grăiesc vouă că vameșii și desfrîdatele merg înaintea voastră în împărăția lui Dumnezeu». Versetele Evangheliei răsună ca o chemare în sufletul răvășit, însetat de mîntuire. Acest suflet rănit, pentru care totul înseamnă viață, prilej de trainic legămînt în mijlocul lucrurilor și ființelor, nu știe decît să iubească. Nimănui nu i-a trebuit dragostea lui Vincent. O va dăruia dezmoșteniților de care îl apropie mizeria, soarta lor comună, a lor și a lui, și elanurile de iubire, mereu înfrînte, precum și credința lui religioasă. Le va spune cuvinte care să le dea nădejdi. Va face ca tatăl său. Cînd se întoarce la Isleworth cu inima încă strînsă de nenorocirile văzute, Vincent îi povestește reverendului Stokes care-l așteaptă cu nerăbdare patetica sa peregrinare prin Whitechapel. Reverendul Stokes însă nu are decît un gînd: banii. Cîți bani o fi încasat? Vincent expune greutățile unuia și altuia. Ah! ți se rupea inima! Reverendul Stokes îi taie mereu vorba: dar banii? Cîți bani a adus? Ce trai lugubru, ce îngrozitoare nenorociri! Doamne, Dumnezeu! Ce au putut face din om! Reverendul Stokes stăruie: dar banii? Vincent nu are bani. Cum ar fi putut cere acestor amărîți să plătească? Ce, n-a adus bani?! Reverendul Stokes se înfurie. Bine, foarte bine; dacăi pe așa, învățătorul ăsta incapabil va fi dat afară pe loc.

Ce-i pasă lui Vincent că e concediat? El se dăruie cu totul, de acum înainte, noului obiect pe care pasiunea sa l-a descoperit. Să se facă pictor așa cum dorește Theo? Vincent e prea copleșit de remușcări pentru a da ascultare numai gusturilor și plăcerii lui. «Ferește-mă să deviu un fiu de care să le fie rușine» murmură el. Trebuie să se pedepsească, să ispășească pentru necazurile aduse tatălui său. Și ce-ar avea mai bun de făcut decît să urmeze calea deschisă de părintele său? De cîtva timp, face chiar anumite demersuri pentru a deveni «evangelist, London missionary etc.». La Isleworth există o altă instituție, condusă de un pastor metodist,

domnul Jones. Vincent se adresează pastorului Jones care-l primește, cu plăcere. Va continua să se ocupe de câțiva elevi, dar mai ales îl va asista pe pastor în îndatoririle sale religioase, va deveni un fel de ajutor de predicator. Vincent e în culmea fericirii. Năzuințele lui sînt împlinite.

Se pune pe lucru cu înfrigurare. Compune neobosit predici care, uneori foarte ciudat, nu sînt decît lungi comentarii evanghelice pe marginea unor tablouri. Poartă cu pastorul Jones nesfîrșite discuții religioase; studiază cîntecele liturgice. În sfîrșit, predică el însuși. Merge să predice în diferite cartiere ale periferiei londoneze, la Petersham, la Turnham Green.

Lui Vincent nu-i este tocmai la îndemîină să predice. N-a vorbit niciodată în public și nu este de loc pregătit pentru așa ceva. Mai mult, nici engleza sa nu prea e curgătoare. Trece însă peste toate aceste scăderi, care nu fac decît să-i sporească umilința, și vorbește. Nu-și îngăduie o clipă de răgaz. În momentele libere intră prin temple, biserici sau sinagogi, fără să-i pese de deosebiriile dintre culte, însetat numai de prezența Domnului, indiferent de aparența ce o îmbracă. Credința lui nu poate fi stingherită de această diversitate în care se trădează neputința omului de a cuprinde Absolutul. «Trebuie să părăsești totul pentru a mă urma» a spus Isus. «Dacă vine cineva la mine și nu urăște pe tatăl său și pe mama sa și pe femeia sa și pe copiii săi și pe frații săi și pe surorile sale, ba încă și viața sa, nu poate să fie ucenicul meu». Într-o zi, la templu, Vincent și-a aruncat în cutia milei ceasul de aur și mănușile. Gravurile prinse în ace de gămălie pe pereții camerei îi amintesc de singura sa preocupare: o *Vinerea Mare* lîngă *Întoarcerea fiului risipitor*, *Christus Consolator*, *Femeile Sfînte mergînd la Mormînt*.

Vincent predică învățătura lui Isus: «Feriți cei ce plîng că aceia se vor mîngîia». Îi asigură pe muncitorii Londrei că durerea este mai bună decît bucuria. *Sorrow is better than joy**. Visează, dat fiind că a citit în Dickens o descriere sfișietoare a regiunilor carbonifere, să meargă acolo pentru a duce printre mineri Cuvîntul Domnului,

* În limba engleză: «Durerea e mai bună decît bucuria» — citat din Calvin (*N. r.*).

pentru a le reaminti — *post tenebras lux* — că prin întuneric ajungi la lumină. Dar i se răspunde că nu poate deveni evanghelist în regiunea minieră înainte de a fi împlinit douăzeci și cinci de ani.

Irosindu-și puterile în neștire, mîncînd prost și pe fugă, rugîndu-se și muncind fără răgaz, Vincent sfîrșește prin a se îmbolnăvi. Întîmpină boala cu exaltare, judecînd-o ca și Pascal drept «starea naturală a creștinului». *Sorrow is better than joy.* «Nu e rău să fii bolnav, să fii sprijinit de brațul Domnului, scrie el, să înfiripi în aceste zile de boală gînduri și năzuințe noi, pe care nu le-ai putea cunoaște altfel, în stare normală, să simți în tine o credință mai adîncă, o încredere mai neclintită». *Pe care nu le-ai putea cunoaște în stare normală:* din instinct, Vincent Van Gogh își dă bine seama că pentru a atinge o culme nu trebuie să te temi de situații cu totul neobișnuite, că trebuie să te dăruie fără șovăire cauzei pe care ai îmbrățișat-o.

Dar Vincent se simte sfîrșit. Iată din nou Crăciunul. Se întoarce în Olanda.

Pastorul din Etten, pașnic administrator al adevărului revelat, se sperie cînd își vede fiul întorcîndu-se din Anglia în haine de quaker*, palid, slăbit, cu ochii înfrigurați, întunecat și irascibil, un Vincent ale cărui gesturi și cuvinte trădează un misticism impetuos. În această casă săracă, fără îndoială, dar burgheză, înflăcă-rarea lui Vincent pentru năpăstuiții din Whitechapel și cei de-o seamă cu ei distonează în mod ciudat. Dragostea pentru Dumnezeu, prea năvalnic manifestată, mila care se îndărătnicește să urmeze întocmai poruncile evangheliei, pentru care orice cuvînt are greutate, îl îngrijorează foarte tare pe pastor.

Deși unchiul Cent declarase că nu mai vrea să știe de nepotul său, pastorul încearcă pe lîngă el un ultim demers, rugîndu-l stăruitor să-l ajute. Nu o să-l mai lase pe Vincent să plece în Anglia. Bombănind, declarînd că din Vincent nu va ieși niciodată nimic bun, unchiul Cent se străduiește totuși să-i facă pe plac fratelui său. Dacă vrea, Vincent va putea intra ca funcționar la librăria Braam și Blussé, din Dordrecht. A buchisit destule cărți în

* În limba engleză: membru al unei secte religioase răspîdită mai ales în Anglia și S.U.A. (*N. r.*).

viața lui pentru a se descurca așa cum se cuvine, dacă își va da și puțină osteneală.

Vincent cedează. Nu pentru că dojenile a lor săi l-ar mai fi domolit. Nici pomeneală. Pur și simplu, foarte logic, Vincent își face socoteala, că lucrînd într-o librărie își va putea completa golurile citind multe cărți de filozofie ori de religie, pe care altfel nu-și poate permite să le cumpere.

Dordrecht, mic port fluvial foarte activ din Olanda de Sud, este unul dintre cele mai vechi orașe ale țării; cronicile spun că a fost devastat de Normanzi în secolul al IX-lea. De jur împrejurul uriașului turn pătrat în stil gotic al bisericii orașului, *Grote Kerk* *, bîntuit de ciori, de-a lungul stăvilarelor și bazinelor, se îngămădesc căsuțe vesele cu acoperișuri roșii și țuguiate. Sub cerul cețos al Dordrechtului s-au născut mulți artiști, printre care și Cuyp, unul dintre cei mai buni coloristi ai școlii olandeze.

Îmbrăcat în hainele sale de quaker, Vincent face senzație la Dordrecht. Iubirea sa pentru oameni e absolută, așa cum e iubirea sa pentru Dumnezeu și cum fusese odinioară cea pentru Ursula. Dar cu cît mai neînfrînată îi este iubirea, mai năvalnică pasiunea cu atît mai mult se adîncește prăpastia dintre el și oamenii care nici nu se gîndesc să-i ceară o astfel de abnegație, care, în viața lor lipsită de elan, nu doresc decît stabilirea unui *modus vivendi* lesnicios, alcătuit din concesii și compromisuri. Vincent nu observă această prăpastie; nu-și dă seama că forțele pătimașe, năzuințele puternice pe care le simte nu pot face din el, în mijlocul fraților săi, decît un neînțeles, un singuratic, un exilat. Este luat în derîdere.

Ceilalți salariați ai librăriei își bat joc de funcționarul ursuz, nervos, ce nu e în stare să se intereseze de vînzarea cărților, avid numai să le afle conținutul. Tinerii care locuiesc ca și el în pensiunea din Tolbrugstraatje, pe malul Meusei, se prăpădesc de rîs pe seama asceticului flăcău de douăzeci și trei de ani, care, cum ajunge să scrie chiar una din surorile sale, «s-a prostit de atîta cucernicie». Lui Vincent nu-i pasă de zeflemelele lor. Își urmează cu încăpăținare calea. Nu-i omul care-și ia angajamente

din vârful buzelor, care cruță și se cruță. Du orice treabă sar apuca nu o poate face pe jumătate, nu se poate mulțumi cu ceva «cam pe aproape». Datorită bunăvoinței patronului, care simte pentru el o curiozitate amestecată cu stimă, ajunge să lucreze în librărie la raionul de cărți rare. Se cufundă în lecturi nesfârșite, se străduiește să pătrundă mai bine sensul unor versete din Biblie traducându-le în toate limbile pe care le-a învățat, ascultă predici peste predici, se amestecă în discuțiile teologice care dezbină câteva cercuri din Dordrecht*. Își chinuie trupul, se supune la privațiuni, fără să izbutească totuși să se lipsească de tutun, să azvîrle pipa care de atîta vreme îi este un tovarăș nedespărțit. Într-o zi cînd apa inundase un oarecare număr de case din Dordrecht, printre acestea și librăria, tînărul ciudat care era luat drept mizantrop, uimește pe toată lumea prin zelul, nepăsarea sa față de oboseală, prin energia și rezistența de care dă dovadă salvînd de la inundație un mare număr de volume.

E drept că Vincent nu frecventează de fapt pe nimeni. Singura lui relație este un învățător, pe nume Gorlitz, care locuiește la aceeași pensiune cu el și care, uimit de ascuțimea inteligenței lui, îi sugerează să urmeze studii regulate și să-și ia licența în teologie. Tocmai la asta se gîndește și Vincent. «Am văzut deja multe la Paris, la Londra, la Ramsgate, la Isleworth, îi scrie el lui Theo. Mă simt atras de religie. Vreau să aduc mîngîiere celor umili. Cred că meseria de pictor sau de artist e frumoasă, dar cred că cea a tatălui meu e mai sfîntă. Aș vrea să calc pe urmele lui». Această năzuință, această dorință revine ca un leitmotiv în scrisorile sale. «Nu sînt singur pentru că Dumnezeu este cu mine. Vreau să fiu pastor. Pastor ca și tatăl, ca și bunicul meu. . . »

Printre reproducerile din camera sa a agățat și câteva din desenele lui. În scrisorile către Theo, zugrăvește cu o tușă de pictor aspecte din Dordrecht și jocuri de lumini. Colindă muzeele. Dar mai mult ca oricînd, subiectul, suportul anecdotic al tablourilor, este cel

* La Dordrecht, în 1618, s-a reunit Sinodul care a trebuit să rezolve conflictul dintre arminieni și gomariști (secte religioase rivale avînd în frunte pe Arminius (1560—1609) care urmărea o îndulcire a doctrinei lui Calvin asupra predestinării și Gomar (1563—1641), partizan al calvinismului rigid. (N. tr.).

care contează pentru el în primul rînd. O pînză proastă a lui Ary Scheffer, pictor romantic născut la Dordrecht, intitulată *Christos la Gethsemani*, cum nu se poate mai searbădă și îngrozitor de retorică, îi smulge strigăte de entuziasm. Vincent va deveni «domine».

Într-o seară își destăinuie proiectele domnului Braam care, cam sceptic, îi declară că, la urma urmelor, ambițiile sale sînt destul de mărunte. Nicicînd Vincent nu va fi mai mult decît un biet pastor, pierdut, ca și tatăl său, într-un sat din Brabant. Mînios, Vincent se dezlănțuie. «Află, domnule, strigă el, că tatăl meu este tocmai la locul unde trebuie să fie. Este păstorul căruia oamenii își încredințează sufletele lor».

În fața unei hotărîri exprimate atît de clar și cu atîta încăpăținare pastorul din Etten cade pe gînduri. Dacă într-adevăr fiul său vrea să se consacre religiei, nu-i oare de datoria lui să-l ajute să pășească în această carieră? Și apoi nu ar fi oare înțelept să-i croiască astfel un drum? În cariera preoțească, Vincent ar fi constrîns să-și disciplineze idealismul dezordonat, să se întoarcă la principii mai stabile. Cariera aceasta, plină de noblețe și de abnegație, poate, nu-i așa, supunîndu-l dreptelor judecăți ale unei religii echilibrate, să-i potolească înflăcă-rarea prin moderația olandeză și măsura burgheză. Pentru a doua oară pastorul Theodor Van Gogh reunește un consiliu de familie.

Fie! hotărăște consiliul de familie, Vincent să-și facă așadar studiile necesare intrării în clerul reformat. Familia decide să fie trimis la Amsterdam pentru a urma un curs pregătitor și a-și trece examenele preliminare care-i vor îngădui apoi să-și ia diploma în teologie. Casa și masa îi vor fi asigurate de unchiul său, vice-amiralul Johannes, care a fost numit în același an, 1877, directorul șantierelor Marinei la Amsterdam.

Vincent părăsește librăria Braam și Blussé la 30 aprilie. Sosise la Dordrecht cu peste două luni în urmă, la 21 ianuarie. Într-una din primele sale scrisori exclamase: «Oh, Ierusalime, Ierusalime! sau mai degrabă oh, Zundert!» Ce dor ascuns încolțește în sufletul acesta frămîntat, pe care un foc aprig îl mistuie? Își va putea el afla oare pacea și mulțumirea? Și-a găsit în sfîrșit calea mîntuirii și înălțării — misiunea pe măsura iubirii nemăsurate care-l consumă?

IV. SFÎNTUL FRANCISC AL MINERILOR *

În preajma mea doresc doar oameni grași
 Cu fețe lucitoare, care noaptea
 Dorm bine. Cassius arată, uiter!,
 Sfrijit. Gîndește mult. Țăști oameni nu mi plac.

SHAKESPEARE: Iuliu Cesar, I, II. **

De îndată ce ajunge la Amsterdam, la începutul lunii mai, Vincent se și apucă de studiile care, peste vreo doi ani, îi vor deschide porțile seminarului de teologie. Trebuie să învețe, înainte de toate, greaca și latina. Îi dă lecții un tînăr rabin, Mendès da Costa, care locuiește în cartierul evreiesc. Pastorul Stricker, un cumnat al mamei sale, și-a luat asupra sa grija de a urmări și a controla progresele pe care le face.

Pe de altă parte, așa cum s-a hotărît, Vincent locuiește la unchiul Johannes, vice-amiralul. Dar, de fapt, nu prea dă ochi cu el. Nu există nimic comun între o ființă zbuciumată ca Vincent Van Gogh și importantul personaj țeapăn în uniformă sa plină de fireturi, care, cu o punctualitate rigidă, duce o viață rînduită în cele mai mici amănunte. Vincent este, fără doar și poate, oaspetele cel mai straniu pe care l-a găzduit vreodată casa șantierului naval. De altfel, vice-amiralul nu și-a primit ciudatul nepot decît din solidaritate familială, și face simțită întreaga distanță care-i va despărți pentru totdeauna; nici măcar masa n-o ia în tovărășia nepotului său. Vincent n-are decît să-și trăiască viața cum pofteste. În ceea ce-l privește, naiba să-l ia dacă o să se amestece! Vincent însă are alte preocupări.

În viața lui Vincent Van Gogh totul se înlanțuie ca o necesitate implacabilă. Încotro se îndreaptă? Nici el n-ar putea-o spune. Vincent nu e o ființă pătimașă;

* Această excelentă expresie îi aparține lui René Huyghe. În textul original *Saint François des corons* (Coron — ansamblul locuințelor minerilor din jurul unei exploatare carbonifere). (N. tr.)

** În românește de Tudor Vianu. E.S.P.L.A., 1955.

este patima însăși. Pasiunea care-l mistuie determină coor-
donatele vieții sale, o conduce potrivit unui logici cumpli-
te, de neclintit. Vincent n-a fost niciodată pregătit pentru
disciplina studiilor universitare. Nimic nu este mai
străin, mai potrivnic firii sale decât această încercare
neașteptată, impusă de însuși cursul vieții sale. Vincent
e plămădit numai din sensibilitate, freamăt, iubire
nepotolită, nevoie de dăruire; întreaga lui făptură e
cutremurată dureros în fața mizeriei lumii și a propriei
sale mizerii, și iată-l acum azvîrlit în sterpele studii
grecești și latinești, numai pentru că vrea să predice, să
ajute, să pledeze cauza omului în fața oamenilor. Se
supune deci acestei încercări, privind-o ca pe o sfidare
pe care și-o aruncă sieși și se apucă de învățat cu toată
rîvna. Nui trebuie însă prea mult timp ca să-și dea
seama că școala îl dezgustă și-i sleiește puterile. «Studiu
e greu, dragul meu, dar trebuie să-i țin piept», geme el.
Să reziste, să persevereze, iată ce-și repetă într-una.
În zadar se răzvrătește firea lui; Vincent se silește din
toate puterile și se cufundă și mai aprig în declinări,
conjugări, traduceri și retroversiuni, îndîrjindu-se, petre-
cînd jumătate din nopți aplecat asupra cărților, nerăbdă-
tor să dobîndească acea știință care-l desparte de frații
săi și fără de care nu poți vorbi în numele lui Christos.
«Scriu mult, studiez mult, dar nui ușor să înveți. Aș
vrea să fiu cu doi ani mai bătrîn». Se simte strivit sub
povara unei grele răspunderi. «Mă tem că cei care au
avut bunătatea să mă ajute, își vor spune văzîndu-mă:
«De ce am făcut ceva pentru el? S-a străduit oare cu
adevărat să izbutească în vreun fel? Care ne e răsplata?»
Cînd mă gîndesc la toate acestea, supărarea, necazurile
mă cuprind din nou. Mă văd înșelînd speranțele pe care
cei din jurul meu și le-au pus în mine și mi-e tare rușine.
Aș vrea să nici nu mai exist. Stărui totuși să muncesc
pentru a putea răspunde în cazul cînd mi s-ar face repro-
șuri». Și se încăpățînează, se pedepsește, concentrîndu-se
asupra cărților lui aride, care nu-l învață nimic esențial,
dar nu se poate împiedica să deschidă, în același timp
și lucrări ale scriitorilor mistici, *Imitația* * spre exemplu.

* *Imitation de Jésus-Christ* — lucrare anonimă scrisă în latină (sec. XIII?). Conține 4 cărți remarcabile prin pietatea lor simplă și prin profunda cunoaștere a sufletului omenesc. Printre numeroasele traduceri e celebră traducerea în versuri a lui P. Corneille. (N. r.).

Elanuri, amezițiile uitări de sine, adorația triumfătoare, iată ce-l atrage pe Vincent și nicidecum o învățătură mohorâtă care i se pare lipsită de suflet. Să buchi sească *rosa, rosae* sau λύω, λύεις, în vreme ce lumea tresare la mii de adieri nevăzute! Continuînd să amestece cu pasiune cultele, frecventează în același timp biserici, temple și sinagogi; redactează proiecte de predici. De greacă și de latină uită la fiecare pas. Atîtea lucruri se frămîntă în el și-l hărțuiesc din toate părțile! «Lecțiile de greacă într-o după-amiază foarte călduroasă și apăsătoare, cu perspectiva atîtor examene de trecut în fața unor profesori foarte savanți și vicleni — ei bine, lecțiile acestea de greacă mă fac să duc dorul lanurilor de grîu din Brabant, care trebuie să fie strașnic de frumoase într-o zi ca asta!», suspină el în iulie. Totul îi atrage și-i distrage atenția. Citește, dar nu numai din scriitorii mistici; Taine și Michelet și-au reluat locul pe masa lui. Și din cînd în cînd... Îi mărturisește lui Theo: «Se întîmplă ceva. Tu știi ce vreau eu; vreau să fiu pastor ca tata. Și totuși, ciudat, uneori, fără să vreau, în vreme ce mi pregătesc lecțiile, fac cîte un mic desen...»

Nevoia pe care o simte să redea realitatea înconjurătoare, să-i smulgă înțelesul, să se exprime pe sine însuși prin mijlocirea liniilor schițate pe furiș, pe marginea caietelor de teme, e mai puternică decît el. Își cere iertare că cedează ispitei, se scuza că se interesează de artă, își găsește alibiuri. «Unui om ca tatăl nostru care, în atîtea rînduri, noaptea, cu o lanternă în mînă s-a dus la căpătîiul unui bolnav, sau al unui muribund, pentru a-i vorbi despre Acela al cărui cuvînt este asemenea unei lumini în bezna durerii sau în a groazei de moarte, iar place anumite lucrări în aquaforte ale lui Rembrandt, ca de pildă *Fuga în Egipt* ori *Coborîrea în Mormînt*.» Arta înseamnă pentru el abia în al doilea rînd o activitate estetică. În primul rînd și înainte de orice este mijlocul de comunicare, de comuniune cu realitățile misterioase la care au ajuns marii mistici. Aceștia reușesc să îmbrățișeze infinitul prin tăria credinței lor; marii pictori prin puterea artei lor. Dar scopul lor este unul și același. Arta și credința nu sînt decît mijloace diferite pentru a ajunge dincolo de aparențele înșelătoare, la

inima mereu vie a acestei lumi. Într-o zi din ianuarie 1878, unchiul Cornelius Marinus îl întreabă pe Vincent dacă n-o găsește frumoasă pe *Phryné* a lui *Gérôme*. Nu, răspunde Vincent, «căci ce înseamnă la urma urmei un trup frumos ca cel al lui *Phryné*?» Doar un înveliș găunos. Jocurile estetismului nu-l interesează pe Vincent. Gratuitatea lor, oricât de atrăgătoare ar părea, îl lasă cu totul rece. Freamătă de prea multă teamă, e prea tulburat de o neliniște dureroasă provocată de niște greșeli nelămurite pentru a judeca altfel decât searbădă virtuozitatea seacă. Sufletul? Unde e sufletul? Sufletul și numai sufletul contează. Unchiul îl întreabă atunci dacă frumusețea unei femei ori a unei fete tinere nu l-ar putea subjuga. Nu, răspunde iarăși Vincent: «Măș simți și măș înțelege mai bine cu una urâtă, sau bătrână, sau săracă, sau nefericită dintr-un motiv sau altul, dar care ar fi dobândit din experiența vieții, din încercările ori necazurile prin care a trecut, înțelegere și suflet.»

Sufletul lui însuși nu-i decît o rană vie, o sensibilitate exacerbată la culme. Se istovește continuînd studiile la care s-a constrîns cu voia sa, dar înțelege bine că nu în ele își va afla adevărul. Se poticnește de-a lungul drumului pe care l-a ales, cade și se ridică, își urmează șovăitor calea anevoiasă, cuprins de spaimă și disperare, plin de incertitudine. Trebuie, pentru el ca și pentru ai lui, să învețe greaca și latina, dar știe bine că nu va izbuti. O dată mai mult va fi o pricină de mîhnire pentru tatăl său care a crezut în el și pe care, în trufia lui, ar fi vrut să-l ia ca model. Nu-și va ispăși nicicînd greșelile pe care le-a săvîrșit, nu va cunoaște bucurie: «Să te simți descătușat de groaznica descurajare datorată nereușitei în tot ce am încercat pînă acum». Da! desigur, se va mai strădui, nu se va cruța de loc, nu, dar va fi în zadar, absolut zadarnic!

Noaptea, ziua, la orice oră, Vincent hoinărește prin Amsterdam, pe străduțele vechilor cartiere și de-a lungul canalelor, cu sufletul pîrjolit, obsedat de idei sinistre. «M'am ospătat cu un codru de pîine uscată și cu un pahar de bere, spune el; acesta este mijlocul recomandat de Dickens celor care sînt pe cale să se sinucidă, ca fiind foarte nimerit pentru ai abate, cîtăva vreme încă, de la asemenea gînduri.»

Cînd tatăl său vine în februarie să-și facă o mică vizită, toată dragostea și toate remușcărilor lui izbucnesc. Nu-și poate privi tatăl, atît de corect îmbrăcat în negru, al cărui păr încărunțește, a cărui barbă mică și bine pieptănată se detașează de pe plastronul alb, fără să simtă o nespusă emoție. Oare nu din cauza lui, a lui Vincent, i-a albit și i s-a rărit părul? Nu-i el cel care i-a brăzdat fruntea de cute? Nu se poate uita, fără să sufere, la chipul acesta devenit cam palid, cu ochii umezi, a căror lucire blîndă exprimă numai bunătate liniștită. «După ce l-am instalat pe Pa în vagonul său și am urmărit cu privirea trenul pînă cînd fumul nu s-a mai zărit, m-am întors în camera mea; văzînd aici scaunul pe care stătuse el, măsuța pe care încă se mai găseau cărțile din ajun, m-am întristat ca un copil, deși știam bine că-l voi revădea în curînd».

Se învinuiește că e distrat, că trage prea puțin folos de pe urma eforturilor de a-și însuși materii după el ingrate și fără obiect real; sentimentul lui de vinovăție crește, disperarea se agravează. Scrie neobosit lui Theo, părinților. Sînt zile cînd primesc cîte o scrisoare de la el la fiecare trecere a poștașului. Pe părinți îi îngrijorează acest potop epistolar, scrisorile pline de cuvinte trunchiate, prea nervos scrise, pe jumătate ilizibile și care se termină într-o învălmășeală de rînduri indescifrabile; adesea petrec nopți de nesomn gîndindu-se la acele scrisori înfrigurate care trădează deruta fiului lor. Presimțiri negre îi alarmează. Iată, sînt zece, chiar unsprezece luni, de cînd Vincent învață la Amsterdam. Ce se întîmplă? Să se fi înșelat oare, din nou, asupra căii pe care trebuia s-o urmeze? Ar fi prea dureros. Are douăzeci și cinci de ani acum. Dacă ar fi așa, ar însemna că-i va fi pe veci cu neputință să se statornicească într-o meserie oarecare, să-și facă o situație ca lumea.

O situație ca lumea: Vincent n-a privit niciodată funcția de pastor sub acest aspect. Dacă își mărturisește astăzi cumplita descurajare, nu e din pricină că nu a dobîndit o poziție socială printre oameni, ci pentru că se știe împotmolit într-o sarcină care-l strivește ca o piatră de mormînt. Se zbate cu moartea în suflet în mijlocul acestei erudiții; geme în deșertul ce-l înconjură în căutarea izvoarelor, asemeni corbului lui David. Oare știință cere Isus de la ucenicii lui, sau iubire? Nu cere

tocmai flacăra pe care a vrut s-o aprindă în inima oamenilor? Important nu-i oare să vorbească oamenilor, să-și croiască un drum către luminița ce pîlpîie în piepturile lor? Iubire; văpaie și mîntuire adusă de iubire. Știința pe care bisericile o cer de la preoții lor este deșartă, rece și întunecată: «Fericiți cei săraci cu duhul că a lor este împărăția cerurilor!» Neliniștit, nervos, cutremurat de talazurile înalte care se zbuciumă în el și se sparg, Vincent nu contenește, înfrigurat, să se caute. Bîjbîie. Îl frămîntă întrebări acute ca niște stridențe. Vede cu o certitudine deplină, nu numai ceea ce vrea să devină: «un om aplecat asupra lui însuși, un om religios». Trecînd peste deosebiriile dintre culte, înlătură totodată și măruntele diferențe care separă activitățile omenești și le ascund identitatea fundamentală în ceea ce privește esențialul. Esențialul, consideră Vincent, se găsește peste tot, în Sfînta Scriptură ca și în istoria Revoluției, la Michelet ca și la Rembrandt, în *Odissea* ca și la Dickens. Trebuie să duci o viață dreaptă, fără să te lași doborît de greutăți și dezamăgiri, să cultivi în tine dragostea, «să iubești cît poți mai mult, căci în iubire stă adevărata putere; cel care iubește cu tărie săvîrșește lucruri mari și este în stare să le săvîrșască, iar ceea ce se face din dragoste e bine făcut». Sfîntă «sărăcie a duhului»! Trebuie «să nu lași niciodată să se stingă focul din sufletul tău, ci dimpotrivă să-l întetești», să fii ca Robinson Crusoe «un om al naturii» și aceasta «chiar în rîndul oamenilor cultivați din societățile cele mai alese și în împrejurările cele mai prielnice», adaugă Vincent. Șuvoi de dragoste, apă purificatoare de iubire. Din ea ar vrea să-i vadă pe oameni adăpîndu-se. Este oare necesar să știe să traducă frazele cei joacă în fața ochilor pe paginile cenușii pentru ca să dea oamenilor ceea ce se găsește din plin în sufletul lui? E oare nevoie să stăpînească știința aceea atît de mărginită și așa de stearpă?

Vincent nu mai poate răbda. Brusc, în luna iulie, cinci-sprezece luni după venirea lui la Amsterdam, lasă studiile, învățătura prăfuită, lipsită de viață și se întoarce la Etten. Pastoratul prea cărturăresc, administrarea liniștită, exercițiile făcute pe îndelete nu sînt pentru el. Simte nevoie să se dăruie și să se mistuie, nevoia de a se regăsi consumîndu-se în mijlocul flăcării. El însuși

o flacăra, trebuie să se prefacă în flacăra. Renunță să se mai facă pastor. Se va consacra unui apostolat autentic, a cărui menire nu va fi cu nimic sărăcită dinainte. Se va face misionar, va merge să ducă cuvîntul Domnului în ținuturile negre despre care a vorbit Dickens, unde focul mocnește sub straturile de minereu, în măruntaiele pămîntului.

Încotro te îndrepti tu, Vincent Van Gogh? Cine ești tu, Vincent Van Gogh? Acolo, la Zundert, e o coșor fană care cîrîie în cimitir, pe salcîmul cel înalt și care uneori se așază pe mormîntul fratelui tău.

Și iată că lucrul de care se temeau pastorul și soția lui s'a întîmplat. Totuși, văzîndu-l pe Vincent întors acasă, simt mai mult tristețe decît nemulțumire. Sînt foarte dezamăgiți, fără îndoială. Mai ales, nespun de amărîți cînd își văd fiul atît de nefericit. «Se plimbă toată vremea cu capul plecat, căutînd cu tot dinadinsul drumul spre greutatea», spune tatăl lui. Pentru Vincent, e drept, nimic nu este, și nu poate fi luat prea ușor. «Nu trebuie să-ți faci viața prea ușoară» i-a scris el însuși lui Theo. În ceea ce-l privește, nici gînd de așa ceva! Poate că nu atît din pricina dificultății unor studii care-l scîrbeau a părăsit Amsterdamul. Dificultatea aceasta era banal de materială. Nu era decît un obstacol foarte obișnuit pe unul din acele drumuri largi pe care se îngrămădește mulțimea, oamenii. Nu era nicidecum o greutate pe care să nu o poți birui decît frîngîndu-te pe tine, care să-ți ceară dăruirea necondiționată a întregii ființe. Și care, de altminteri, nici nu mai contează dacă o învingi sau nu. Lupta disperată, corp la corp, iată adevărul! De pe urma încercărilor, a eșecurilor, pe care și le-a căutat singur în drumul său, Vincent simte un sumbru și puternic sentiment de amărăciune care i se trage, poate, din dureroasa plăcere de a se pedepsi, știind dinainte că orice ispășire îi va fi cu neputință. «Cine iubește pe Dumnezeu nu se poate strădui pentru ca și Dumnezeu să-i întoarcă iubirea»: neagra măreție a cuvintelor lui Spinoza vine să stea alături de cuvintele aspre ale lui Calvin care nu au încetat niciodată să răsune în inima lui Vincent. Durerea e mai bună decît bucuria. Pastorul Jones, cu care Vincent a purtat atîtea discuții pasionate asupra unor probleme de teologie pe vremea

cînd se găsea la Isleworth și încerca să predice în fața muncitorilor englezi, vine în trecere pe la Etten. Îi oferă lui Vincent sprijinul său pentru a-și putea realiza proiectele. La mijlocul lui iulie, Vincent pleacă la Bruxelles, însoțit de pastorul Jones și de tatăl său, la Comitetul de evanghelizare. Face cunoștința pastorilor de Jong la Bruxelles, Pietersen la Malines și Van den Brink la Roulers. Vincent vrea să intre la școala practică evanghelică unde se cer elevilor nu atît cunoștințe cărturărești, cît mai cu seamă însuflețire și darul de a mișca un auditoriu de oameni simpli. Este tocmai ceea ce și dorește. Face o impresie destul de bună asupra «acestor domni» și se întoarce oarecum înseninat în Olanda, pentru a aștepta hotărîrea lor. La Etten schițează planurile unor predici, ori desenează; se silește să copieze «cu penița, cu cerneala și cu creionul» una sau alta din operele lui Jules Breton, pictorul ale cărui scene rustice îl încîntă. Acceptat, în sfîrșit, și pus la încercare ca stagiar, în mica școală a pastorului Bockma, din Laeken, un cartier mărginaș din Bruxelles, Vincent se întoarce în Belgia în a doua jumătate a lunii august. Va trebui să rămînă aici trei luni, după care, dacă vor fi mulțumiți de munca lui, i se va încredința o misiune. Judecînd din experiență, părinții îl privesc cu teamă pornind spre noul său destin. «Mi-e frică mereu, scrie mama sa, ca în orice pune la cale Vincent, să nu compromită și să strice totul prin ciudățenia și prin concepțiile lui năstrușnice despre viață». Își cunoaște bine fiul, mama aceasta care i-a transmis sensibilitatea ei prea emotivă, privirea adîncă, ageră, cu luciri schimbătoare în care se aprinde uneori o flacără neobișnuită.

Vincent sosește, fericit, la Bruxelles. La pastorul Bockma mai locuiesc împreună cu el doar doi elevi. Îmbrăcîndu-se cu ce se nimerește, nepăsător la orice ține de ținuta exterioară, preocupat numai de țelul căruia i-a închinat viața, Vincent trezește o oarecare emoție în liniștita școală evanghelică. Elocința lui continuă să rămînă mizerabilă și Vincent suferă. Suferă din pricina greutății de a vorbi și a memoriei proaste care-l împiedică să rețină textele predicilor, se mînie împotriva lui însuși, se obosește peste măsură, nu mai doarme, slăbește. Ajunge nemaipomenit de nervos. Nu prea rabdă instrucțiunile, sfaturile; la orice observație ceva mai severă se

înfuriere îngrozitor. E zguduit de forțele lăuntrice pe care nu-i în stare să le țină în frâu, ele îl orbesc și-l azvîrlă în mijlocul oamenilor pe care nu-i vede, pe care nu-i poate vedea. Nici nu-i trece prin minte că ar trebui să caute o cale de înțelegere cu ființele pe care le întâlnește în drumul său, să se gîndească la inevitabilele concesii ale vieții în societate. Hărțuit de vîrtejuri nebunești, buimăcit de ritmul tot mai accelerat al vieții sale devine tot atît de sociabil ca și un fluviu care și rupe zăgăzurile. Astfel în școala aceea liniștită, alături de cei doi colegi șterși care se pregătesc cuminți pentru funcția de misiționari, Vincent ajunge în scurt timp să nu se mai simtă în largul său. Prea e deosebit de ei, prea dintr-o altă plămădă; i se întîmplă să se asemuiească «unei pisici rătăcită într-un hambar străin».

Sentimentul acesta e poate singurul pe care-l împărtășește cu «domnii» de la Bruxelles. Mai mult sau mai puțin descumpăniți, contrariați, ei îi califică zelul ca ne la locul lui, iar excesele, puțin potrivite cu funcția la care năzuiește. Sînt cît pe ce să scrie pastorului din Etten pentru a-i cere să și retragă fiul.

Suspiciunea și amenințarea nu sînt făcute să însenineze sufletul lui Vincent. Îl apasă singurătatea, cercul în care propria sa fire îl închide mereu, în orice mediu s-ar afla. Se burzuluiește, e grăbit să părăsească casa aceea pentru a realiza, în sfîrșit, o operă vie în mijlocul oamenilor. Ar vrea să plece cît mai repede într-o regiune carboniferă și să răspîndească cuvîntul lui Christos printre mineri; se înflăcărează, plin de neastîmpăr, citind într-un mic manual de geografie descrierea regiunii carbonifere Borinage din comitatul Hainaut, situat între Quiévrain și Mons, în apropierea frontierei franceze. A ajuns atît de nervos numai pentru că e nemulțumit, neîmpăcat cu ceilalți și cu sine însuși, sfredelit nu știe nici el de ce năzuință stăruitoare și nelămurită. Trimite fratelui său, în noiembrie, un desen făcut «mașinal», care reprezintă o cafenea din Laeken.

Cafeneaua se cheamă *Au Charbonnage* * iar patronul ei vinde și cocs și cărbune. Nu-i greu de închipuit de ce atenția lui Vincent s-a oprit asupra acelei triste cocioabe. Stîngaci dar conștiincios, s-a străduit s-o repro-

* În limba franceză: La mină. (N. tr.).

ducă pe hîrtie, migălind, după maniera olandeză, la fiecă detaliu, silindu-se să surprindă ciudăţenia fiecăreia din cele cinci ferestre. Impresia produsă e sumbră. Nici o prezenţă umană nu însufleteşte desenul. O lume părăsită — s-ar zice — o lume care pare *să se ştie* părăsită; căci sub cerul întunecat al nopţii, din casa pustie, ce poartă atît de adînc întipărită pecetea absenţei, iradiază o viaţă stranie, aproape neliniştitoare.

«Tare aş vrea să încep să fac crochiurile brute ale nenumăratelor lucruri de care dau în drumul meu, îi mărturiseste melancolic Vincent lui Theo, cînd îi trimite desenul cu cafeneaua, dar aceasta m-ar abate de la munca mea; mai bine să nici nu m-apuc ». Şi se grăbeşte să adauge: «De îndată ce am ajuns acasă, am început o predică despre *smochinul sterp* ».

Totuşi, dacă predica pare să ţină loc de scuză pentru desen, tot aşa de bine i-ar putea sluji şi drept comerturiu. Aceeaşi confesiune intimă le-a dat naştere amîndurora; şi desigur nici nu-i prea greu să ne dăm seama ce a putut trezi şi aici, în versetele Evangheliei după apostolul Luca, interesul patetic al lui Vincent: «. . . Un om avea un smochin, sădit în via lui, şi a venit să caute rod în el, dar n-a găsit. Şi a zis către vier: Iată că sînt trei ani de cînd vin şi caut rod în smochinul acesta şi nu găsesc. Taie-l; de ce mai cuprinde pămîntul în zadar? Ci răspunzînd vierul i-a grăit: Doamne, lasă-l şi anul acesta, pînă ce îi voi săpa împrejur şi voi pune gunoi. Şi de va rodi în viitor, bine; iar de nu, atunci îl voi tăia ». Oare, Vincent nu-i asemeni smochinului sterp? Nici el nu a dat rod încă. Să-ţi pierzi de aceea orice nădejde în el? Nu trebuie, dimpotrivă, să-i mai laşi o mică şansă? Stagiul la Bruxelles se apropie de sfîrşit. Speră, doreşte să ajungă cît mai grabnic predicator în Borinage. «Înainte de a începe să predice şi de a porni în marile lui călătorii apostolice, înainte de a-şi desfăşura munca propriu-zisă printre păgîni, apostolul Pavel a petrecut trei ani în Arabia, scrie el în aceeaşi scrisoare din noiembrie. De-aş putea lucra în linişte, doi-trei ani, într-un asemenea ţinut, unde să observ şi să învăţ fără încetare, nu m-aş întoarce fără a avea ceva de spus care să merite cu adevărat să-i dai ascultare. » *Post tenebras lux*. Viitorul misionar scrie aceste fraze «plin de umilinţă, dar cu sinceritate ». Este convins că în acele ţinuturi negre,

în mijlocul minerilor, ceea ce a mai bun în el se va maturiza, că va deveni demn să vorbească oamenilor, să dea glas adevărului pe care-l poartă în inimă, să se avînte în marea călătorie a vieții sale. Săpînd și îngrășînd pămîntul în jurul smochinului sterp, într-o zi acesta va sfîrși prin a da roadele așteptate.

În această lungă scrisoare către Theo, din luna noiembrie, în care se învîlmășesc considerațiile cele mai diferite, în care se exprimă atîtea mărturisiri inconștiente și își fac loc atîtea aspirații tulburi, Vincent nu încetează să-și întregească reflecțiile religioase cu păreri asupra anumitor opere de artă. Numele unor pictori ca Dürer sau Carlo Dolce, Rembrandt, Corot sau Breughel, revine la fiecă clipă sub pana lui, în legătură cu tot ce vede, ce simte, ce gîndește, ce-i place, de ce se teme. Și deodată izbucnește: « Cîte frumuseți poți găsi în artă, cu condiția să reții ceea ce ai văzut! Atunci nu ești niciodată lipsit de preocupări, nici cu adevărat solitar, niciodată singur ».

Stagiul petrecut la pastorul Bokma a luat sfîrșit. Se încheie, din păcate, cu un eșec, cu refuzul Comitetului de evanghelizare de a-l trimite pe Vincent în misiune. Speranțele lui Vincent s-au spulberat din nou. Se prăbușește. Tatăl său aleargă în capitala Belgiei. Dar Vincent și-a revenit. Descurajarea lui a fost trecătoare. Nereușita, dimpotrivă, i-a îndîrjit voința. Refuză cu încăpăținare să-și urmeze tatăl în Olanda. De vreme ce e respins, va trece peste hotărîrea Comitetului de evanghelizare, va pleca prin propriile sale mijloace în Borinage, își va realiza cu orice preț apostolatul la care visează cu atîta înfrigurare.

Vincent părăsește Bruxelles-ul, sosește în regiunea Mons, se stabilește la Pâturages, în inima Borinage-ului; se pune de îndată pe treabă pentru a deveni ceea ce domnii de la Comitet nu i-au îngăduit să fie. Gata de orice sacrificiu, vorbește în numele lui Isus, vizitează bolnavii, predă copiilor catehismul, îi învață să citească și să scrie, își cheltuiește energia în fel și chip.

Împrejurul lui se întinde marea cîmpie carboniferă, din care răsare ici și colo schelăria cu scripeți a puțurilor, vălurită de dealurile de minereu steril, de acele mormane de rămășițe negre. Totul e negru în ținutul

acesta care s'a înfrăţit cu adîncurile pămîntului; sau, mai degrabă, totul e cenuşiu şi murdar. Cerul e cenuşiu, zidurile sînt cenuşii, apele nămolose. Doar acoperişurile de ţiglă roşie de mai dau puţină viaţă întinderilor de culoarea funinginei şi a mizeriei. Între grămezile de minereu steril mai rezistă unele culturi, cîteva pete de verdeaţă bolnăvicioasă; dar cărbunele năpădeşte încetul cu încetul totul, înaintează ca o mare de funingine împietrită, pînă la marginea grădiniţelor strîmte, unde, în timpul verii, cîteva flori anemice, prăfuite, gherghine sau floarea-soarelui, se zbat să trăiască. Împrejurul lui Vincent se află oamenii pe care vrea să-i ajute cu cuvîntul său, minerii cu feţe osoase, îmbîcsite de praful de cărbune, cu apofize proeminente, care-şi petrec viaţa mînuind ranga şi tîrnăcopul în galeriile din fundul pămîntului şi pentru care soarele nu luminează lumea decît o zi din şapte, duminica. Mai sînt şi femeile, înghiţite şi ele de mină, muncitoarele cu şolduri late care împing vagonetele încărcate cu cărbune, fetele, sortatoarele, care încă de la o vîrstă fragedă triază cărbunele. Doamne, Dumnezeule, ce-au putut să facă din om! Ca şi în urmă cu doi ani, la Whitechapel, Vincent e mişcat şi simte nenorocirea oamenilor ca şi cum ar fi a sa, mai mult chiar decît dacă ar fi a sa. Suferă văzînd sutele de băieţi, sutele de fete, sutele de femei înhămate la munci atît de anevoioase*. Suferă văzîndu-i pe bărbaţii care, în fiecare dimineaţă, la orele trei, coboară cu lămpile în puţuri, pentru a nu urca la suprafaţă decît douăsprezece sau treisprezece ore mai tîrziu. Suferă ascultîndu-i povestind despre viaţa lor, despre galeriile prost aerate unde, adesea, muncesc în apă, în timp ce sudoarea şiroieşte pe frunţile şi trupurile lor, despre exploziile de grizu care veşnic îi ameninţă, despre salariile de mizerie. Acestea din urmă, de ani de zile n-au fost atît de mici ca acum: minerii care, în 1875, cîştigau 3 fr. 44 pentru o zi de muncă, nu mai cîştigă acum, în anul 1878, decît 2 fr. 52. Vincent mai suferă înduioşat şi de soarta cailor orbi

* Potrivit unei statistici publicate de Louis Piérard, pe atunci lucrau în Borinage: 2000 de fete şi 2500 de băieţi sub paisprezece ani; 1000 de fete şi 2000 de băieţi între paisprezece şi şaisprezece ani; 3000 de femei peste şaisprezece ani şi 20.000 de bărbaţi.

care trag vagonetele în adîncul minei și care vor muri fără să fi fost scoși vreodată la lumină. Vincent suferă pentru tot ce vede. Caută, cutremurat de o nesfîrșită compătimire, orice prilej să ajute, să ajute într-una, să ajute și să se dăruie, uitînd cu desăvîrșire de sine. În mijlocul unei astfel de mizerii micile ambiții personale, grija pentru carieră dispar. Locuiește pe strada Bisericii la un vînzător ambulant, un oarecare Van der Haegen; seara îi meditează pe copiii acestuia. Pentru a se întreține, face noaptea muncă de copist. Prin mijlocirea tatălui său a primit o comandă pentru patru hărți mari ale Palestinei, care i-au fost plătite cu patruzeci de florini. De bine de rău își duce zilele. Dar merită să dai atenție felului în care trăiești, mizeriei mai mici sau mai mari în care ai căzut, atunci cînd nu-i vorba decît de un singur lucru: să predici, să predici fără încetare cuvîntul Domnului și să vii în ajutor oamenilor?

Misionarul fără misiune oficială, roșcovanul acesta cu fruntea îndărătnică, cu gesturi dezordonate, care nu se sinchisește de loc de felul cum arată, stăpînit de o singură pasiune, căreia i se jertfește cu totul, care oprește trecătorii pentru a le citi versete din Scriptură, a cărui convingere nestrămutată imprimă acțiunilor sale un caracter poruncitor și pătimaș, i-a surprins la început pe cei din jur. I-a uimit ca un fenomen neobișnuit. Dar, încetul cu încetul i-a subjugat. Îl ascultă. Chiar și catolicii îl ascultă. Se desprinde din flăcăul acesta care te descumpănește un fel de ciudat magnetism care acționează cu multă putere asupra oamenilor simpli la care nici un fel de intelectualism, nici o delicatețe convențională n-au alterat virtuțile umane fundamentale. În fața lui copiii tac; îi ascultă lecțiile pe jumătate vrăjiți, pe jumătate înspăimîntați de violențele lui neașteptate. Uneori, vrînd să le răsplătească atenția, Vincent se folosește de prilej ca să-și satisfacă și gustul pentru desen; face mici schițe pe care le împarte apoi acestor copii lipsiți de jucării. Ecoul activității lui Vincent la Pâturages a ajuns pînă la membrii Comitetului de evanghelizare. La urma urmelor, olandezul acesta ar putea fi de folos. Comitetul revine asupra hotărîrii sale din noiembrie și îl însărcinează oficial cu titlu de încercare, cu o misiune pe timp de șase luni. Îl numește la Wasmes, altă loca-

litate în Borinage, la câțiva kilometri de Pâturages. Vincent va primi un salariu lunar de cincizeci de franci; va servi mai mult sau mai puțin drept ajutor unui pastor din partea locului, domnul Bonte care slujește la Warquignies.

Vincent e în culmea fericirii. În sfârșit se va putea dedica fără îngrădire apostolatului său. Va putea, în sfârșit, să-și ispășească trecutul. Locuitorii din Wasmes îl văd venind îmbrăcat curat — o curățenie de olandez — în haine cuviincioase. Dar chiar de a doua zi, totul se schimbă. Vincent a făcut înconjurul tuturor caselor din Wasmes, împărțindu-le celor mai săraci hainele și banii. Așa precum le cere Isus apostolilor săi, va trăi de acum încolo o viață de sărac, pentru săraci și în mijlocul săracilor. «De voiești să fii desăvârșit, du-te, vinde averea ta, dă-o săracilor și vei avea comori în cer; după aceea vino și urmează-mă» spunea Isus. Vincent a îmbrăcat o veche tunică militară, și-a croit moletiere dintr-un sac de cărbuni, și-a pus pe cap o șapcă de piele și a încălțat saboți ca ai oamenilor minei. * Mai mult chiar, împins de plăcerea așteptată de a se coborî și umili, și-a mînjit fața și mîinile cu cărbune pentru ca nimica să nu-l mai deosebească de mineri. Va fi și el unul dintre ei, cum ar fi fost și Isus dacă s-ar fi aflat în locul lui. Nici o ipocrizie nu-i cu putință față de Fiul omului. Trebuie să alegi: ori să fii alături de el și să duci viața pe care el ți-o cere, ori să treci în rîndul fariseilor. Nu poți predica cuvîntul lui Isus și să-l trădezi în același timp.

Vincent locuiește la brutarul Jean-Baptiste Denis, pe strada Petit-Wasmes la nr. 81, într-o casă ceva mai prietenoasă decît celelalte din comună. Pentru a-i înlesni predicile, Denis se înțelege cu Julien Saudoyez, patronul unui local pe jumătate cabaret, pe jumătate sală de dans, un «salon», cum se numesc în Borinage sălile de întrunire: *Le salon du Bébé* (Bebeluşul care îndreptățește această denumire nu e altul decît dolofana d-nă Saudoyez). Așezat la marginea satului, *Le Salon du Bébé* dă spre pădurea Clairefontaine, în fundul Vîlzei Wasmes, înspre localitatea Warquignies. Cîmpia e foarte aproape. Curge pe acolo și un pîrîu murdar

care scaldă grădinițele. Ici, colo, câteva sălcii cu trunchiul răsucit. Mai departe, o perdeă de plop. Drumuri de țară năpădite de bălării și mărăcini se pierd înspre ogoare. Locuințele minerilor sînt sus, aproape de puțurile minelor. E iarnă. Ninge. Fără să mai aștepte Vincent începe să predice în sala aceea prelungă, cu pereții spoțiți cu var, sub grinzile mari, înegrite de vreme.

Vincent vorbește despre macedoneanul care s-a adresat apostolului Pavel într-una din viziunile sale. Pentru a-l evoca în fața minerilor Vincent îl compară pe macedonean cu «un muncitor pe chipul căruia se citește durerea, suferința și oboseala, fără nici o frumusețe în înfățișare, dar cu un suflet nemuritor, lacom de hrana nepieritoare, de cuvîntul Domnului». Vincent vorbește și lumea îl ascultă. «M-au ascultat cu atenție», spune el. Totuși, cam puțini oameni frecventează *Le Salon du Bébé*. Brutarul Denis, nevasta și cei trei feciori ai lor formează nucleul acestei asistențe reduse. Dar, chiar de n-ar veni nimeni să-l asculte, Vincent tot ar vorbi; ar vorbi la nevoie și mesei de piatră așezată într-un colț al «salonului». A fost însărcinat să răs-pîndească cuvîntul Domnului; va răspîndi acest cuvînt. Wasmes îl încîntă. «În ultimele zile, zilele întunecoase dinaintea Crăciunului, scrie el fratelui său, a căzut zăpadă. Totul amintea de tablourile medievale ale lui Breughel al Țăranilor și ale multor altora care au reușit să exprime, într-un fel atît de izbitor, efectul caracteristic al roșului și verdelui, negrului și albului». Culorile complementare în peisaje impresionează imediat retina sensibilă a predicatorului. De altfel peisajele îi amintesc întotdeauna de tablouri. «Ceea ce văd aici mă face să mă gîndesc mereu, de exemplu, la opera lui Thijs Maris sau Albrecht Dürer». E drept că nimeni nu a văzut natura atît de bogată ca omul acesta, la care impresiile cele mai felurite se suprapun la nesfîrșit. Dacă gardurile de mărăcini, arborii bătrîni, «cu rădăcinile lor fantastice», îl fac să se gîndească la decorul din *Cavalerul și Moartea* a lui Dürer, ele îi evocă, în același timp, și Brabantul unde și-a petrecut copilăria și chiar, printr-o curioasă asociație de idei, actualul lui apostolat: «Cu zăpada din ultimele zile, toate acestea dădeau, spune el, impresia unui scris caligrafiat pe o hîrtie albă, întocmai ca o pagină de Evanghelie».

Din vreme în vreme, oprindu-se la marginea drumului sau lângă un puț de mină, schițează în grabă un crochiu. Nu poate renunța la această «distracție».

Misiunea lui, fără îndoială, nu suferă cîtuși de puțin din această cauză. Predică, veghează bolnavii, face școală cu copii, asistă în casele protestante la citirea în familie a Evangheliei, așteaptă seara, prin preajma puțurilor, ieșirea minerilor. Aceștia, obosiți de ziua lor de muncă, îl reped, ba chiar îl și insultă. «Ocarăște-mă, frate al meu, căci o merit, dar ascultă cuvîntul Domnului», răspunde el cu blîndețe. Pînă și copiii își bat joc de el; Vincent cu multă răbdare îi mustră; se străduiește să le împartă învățătură și dulciuri.

Și încetul cu încetul, dușmănia, neîncrederea se potolesc, batjocurile încetează. *Le Salon du Bébé* se umple de oameni. Banii pe care-i primește, Vincent îi dăruie. Își oferă timpul și energia oricui are nevoie de ele. Umblă prin case, oferă femeilor serviciile sale, le ajută în treburile gospodăriei ori la spălatul rufelor. «Lăsați-mă pe mine să fac, căci eu sînt slugă», le spune el. E numai umilință și abnegație, caută orice mijloc pentru a-și chinui trupul. Puțină pîine, orez și melasă îi ajung ca hrană. Mai toată vremea umblă desculț. Pe doamna Denis, care-i reproșează acest lucru, o asigură că «pantofii sînt un lux prea mare pentru un slujitor al lui Christos». Oare n-a spus Domnul: «Nu purtați nici pungă de bani, nici traistă pe drum, nici încălțăminte»? Discipol dîrz, Vincent urmează cu sfințenie toate învățăturile celui al cărui apostol s-a făcut. Mulți mineri au venit la început să-l asculte pe Vincent numai din recunoștință — Vincent a plătit medicamentele unuia, se îngrijește de copiii altuia — și astfel au fost nevoiți să coboare pînă la *Salon du Bébé*. Acum însă nu-și mai calcă pe inimă. Elocința lui Vincent rămîne la fel de mediocră. Gesticulează în timp ce vorbește. Dar știe să miște, să emoționeze. «Fețele negre» sînt atrase de omul care, pentru a folosi cuvîntul doamnei Denis, «nu-i ca toți ceilalți».

Cît despre pastorul Bonte, acesta se arată mai puțin mulțumit. Îi face cîteva observații asupra felului — destul de scandalos i se pare lui — în care Vincent își înțelege apostolatul. Prea multă exaltare poate dăuna cauzei religiei. Și apoi, nu trebuie confundate simbolurile cu

realitatea. Potolește puțin, pentru Dumnezeu! Vincent pleacă capul, promite, dar nu-și schimbă purtarea. Cum și-ar putea-o schimba? Oare ce face el n-a fost poruncit de însuși Isus? Și apoi mizeria, sărăcia care domnește în jurul lui n-ar îndemna orice inimă simțitoare să facă la fel? Fără îndoială, oamenii de pe aici își au și ei clipele lor de bucurie, sărbătorile zgomotoase, concursurile de tragere la țintă cu arcul, întrecerile între fumători, balurile și cîntecele lor. Dar clipele acestea sînt rare. Ele nu pot da uitării necazurile oamenilor, viața lor monotonă și grea. Oare nu tocmai el, misionarul Domnului, este cel care trebuie să dea exemplul cel mai înalt și mai convingător? Cum ar putea fi crezute cuvintele pe care le rostește, dacă nu le-ar sta el însuși drept cea mai vie mărturie? Trebuie să trezească toate sufletele la lumina celor scrise în Evanghelie, să preschimbe în bunătate comoara lui de durere.

Vincent merge înainte. «Nu există decît un singur păcat, spune el, acela de a face rău», și animalele, asemeni oamenilor, au dreptul la milă. Vincent le interzice copiilor să chinuiască cărăbușii, adună de pe drumuri și îngrijește animalele fără stăpîn, cumpără păsările pentru a le reda libertatea. Într-o zi, în grădina familiei Denis, ridică o omidă care se țîra pe pămînt și o pune cu grijă la adăpost. O *Fioretti* * a lui Vincent Van Gogh! Cînd un miner și-a acoperit spinarea cu un sac pe care scria «fragil» oamenii au făcut haz pe socoteala lui; Vincent însă s-a întristat. Bietul om! Toți rîd de comentariile lui înduioșate. Totuși dacă în unele momente Vincent e plin de umilință și de răbdare, dacă uneori se lasă copleșit de o tristețe adîncă, alteori în schimb pasiunea care îl arde răbufnește în stări de frenetică exaltare. Iată-l alergînd pe cîmp pe o furtună năpraznică, cu apa șiroind pe el, pentru a admira «marea minune a Creatorului». Unii locuitori din Wasmes, cum e și firesc, îl iau drept nebun. «Și Domnul nostru Isus Christos era nebun», răspunde el. Pe neașteptate, o epidemie de tifos pustiește regiunea. Tineri și bătrîni, femei, bărbați, toți sînt atinși. Nu

* *Fioretti* — Titlul culegerii de poezii a sfîntului Francisc din Assisi (N. tr.).

scapă teferi decît cîțiva oameni. Vincent însă e în picioare. Se aruncă cu lăcomie asupra acestui prilej nesperat de ași potoli setea de dăruire. Ocolit de boală, neobosit, se cheltuiește zi și noapte în folosul bolnavilor, fără a ține seamă de pericolul molipsirii. Dăruiește și puținul ce i-a mai rămas, oprinduși pentru el doar cîteva zdrențe. Nu mai mănîncă, nu mai doarme. E palid și supt. Dar fericit, dornic de și mai mari sacrificii. Cînd nenorocirea lovește atîția oameni, cînd atît de mulți sînt lipsiți de cîștigul lor zilnic, aruncați în cea mai neagră mizerie, are el oare dreptul să ocupe cu atîta cheltuială o cameră atît de costisitoare într-o casă cochetă? Cu propriile sale mîini își construiește, beat de patima renunțării, o colibă în fundul grădinii familiei Denis; se va culca acolo, pe un maldăr de paie. Suferința e mai bună decît bucuria. Suferința înseamnă purificare.

Și mila e dragoste; trebuie să faci totul pentru ai ajuta pe oameni. Oare toți acești frați ai săi sînt în sfîrșit nemărginita iubire care îl împinge spre ei? Întrîurirea lui Vincent a crescut fără îndoială. Acum, oamenii aproape că așteaptă minuni de la el. În clipa tragerii la sorți, superstițioase, mamele recruților cer de la cel pe care acum toți îl numesc cu respect «pastorul Vincent», să le indice cutare verset din Evanghelie care să le servească drept talisman și, cine știe, să le scape fiii de corvoada serviciului militar.

Totuși văzîndu-l pe Vincent într-o colibă, domnul Bonte, pe care violențele nesăbuite ale acestuia și mila sa năvalnică îl nedumeresc, se supără de-a binelea. Vincent se încăpățînează. Nu spre folosul său, căci tocmai atunci sosește la Wasmes un inspector de la Comitetul de evanghelizare. «Supărător exces de zel», apreciază el. «Tînărul acesta, înștiințează el Comitetul, e lipsit de judecată și echilibru, calități absolut necesare unui bun predicator».

Mustrările repetate pe care le primește Vincent o impresionează pe gazda sa, doamna Denis, care a început să se îngrijoreze văzînd privațiunile pe care și le impune locatarul ei; nemulțumită, nu se poate împiedica să nu-i reproșeze că nu mai e «într-o stare normală» și se hotărăște, în disperare de cauză, să scrie la Etten. E și ea mamă și socotește de datoria ei să încunoaștească

teze pe pastor și pe soția sa de viața pe care o duce fiul lor. În timp ce ei îl cred instalat confortabil la ea, fiul lor s-a despuiat de toate; nu mai posedă nimic; când are nevoie de o cămașă, și-o croiește grosolan din hîrtie de împachetat.

La Etten, pastorul și soția sa au citit și recitit în tăcere scrisoarea doamnei Denis. Clatină din cap cu tristețe. Așadar Vincent a reînceput cu ale lui. Vasăzică, n-o să se dezmare niciodată de metehnele sale! Ei bine, ce-i de făcut, decît să plece din nou pentru a-l dojeni pe flăcăul ăsta care, hotărît, nu-i în stare să fie în rînd cu oamenii.

Doamna Denis n-a mințit: sosind pe neașteptate la Wasmes pastorul îl surprinde pe Vincent culcat în coliba sa, în mijlocul minerilor cărora le citește din Evanghelie. E seară. O lampă chioară luminează scena, decupînd umbre fantastice, accentuînd proeminențele chipurilor și conturul siluetelor în reculegere precum și înfricoșătoarea slăbiciune a lui Vincent, focul întu-
necat din ochii săi.

Copleșit, pastorul nu-l întrerupe, așteaptă să termine lectura. După ce minerii pleacă, îi spune lui Vincent cît e de îndurerat să-l găsească în asemenea hal. Vrea să se distrugă cu tot dinadinsul? Își închipuie cumva că e înțelept ceea ce face? Va atrage puțini oameni de partea lui Christos dacă se va mai purta atît de nesăbuit. Un misionar, ca și un pastor, trebuie să-și țină rangul, să mențină distanțele, să-și păstreze demnitatea.

Bombănind, Vincent urmează îndemnul tatălui său și se înapoiază în camera de la doamna Denis. Își iubește părintele; tatăl său poate pleca liniștit. Dar el, ce trebuie să creadă el despre toate reproșurile care nu mai conținesc să curgă pînă și din partea tatălui său, pe care s-a străduit cu atîta ardoare să-l imite? Oare din nou s-a înșelat? De cînd cu epidemia de tifos sînt din ce în ce mai rare glasurile care-l fac nebun, ceea ce nu curmă rîsetele ce mai izbucnesc totuși în urma lui. Nu-i ăsta lucrul cel mai grav. Pastorul Bonte, inspectorul Comitetului de evanghelizare, toți au fost de acord cu tatăl său în a-i judeca ca excesivă credința și a-l ruga să-și înfrîneze elanurile care-l scot din minți. Totuși, oare e nebun, este cu adevărat nebun numai

pentru faptul că aspiră la o credință absolută? Dacă Evanghelia înseamnă adevăr, atunci nu poate exista nici o îngrădire. Or Evanghelia e adevăr și trebuie deci s-o urmezi întocmai. Sau... sau... Nu există cale de mijloc. A fi creștin nu înseamnă să te mărginești la câteva gesturi mărunte, lipsite de o adevărată semnificație. Trebuie să te dăruiești cu toată ființa, trup și suflet; cu trup și suflet să te închini credinței și să i te jertfești; suflet și trup să te arunci în jăratec și să arzi ca o torță. Numai prin absolut poți ajunge la absolut. Nebun? Nu urmează el neabătut credința care-l dogorește? Sau poate însăși credința aceasta îl duce în rătăcire? Să fie nebun pentru că a crezut în puterea strădaniei pentru a te izbăvi? Dumnezeu salvează pe cine vrea și blestemă pe cine vrea, ce batjocură a credinței! Oamenii sînt, încă de la naștere, condamnați sau aleși de Domnul. «Zadarnică strădania celui care, din iubire de Dumnezeu, așteaptă ca Dumnezeu să-i întoarcă iubirea». Prin gura oamenilor care îl condamnă, să fie chiar Dumnezeu cel care rostește acest cumplit blestem? Totul să fie zadarnic, jalnic de zadarnic? El, Vincent Van Gogh degeaba își va impune, pentru izbăvirea lui, penitențele cele mai severe, degeaba își va striga în gura mare iubirea și credința, niciodată nu va reuși să șteargă pata care l-a însemnat chiar de la naștere; amărăciunea nu se va sfîrși niciodată.

Încotro te îndrepti tu, Vincent Van Gogh? Îndîrjit, îndurerat și sfișiat își continuă drumul. *Prin beznă spre lumină.* Trebuie să cobori, să cobori și mai jos, să cunoști cea mai adîncă jale omenească, să te cufunzi în noaptea pămîntului. Să nu confundăm simbolurile cu realitatea, haida de! Simboluri, realitate, totul se identifică și se amestecă în același absolut. Cei mai nenorociți dintre toți oamenii sînt cei ce trăiesc în adîncurile pămîntului. Vincent va merge în întîmpinarea lor. Coboară în aprilie în mina Marcasse și timp de șase ore rătăcește din galerie în galerie, la o adîncime de șapte sute de metri. «Mina aceasta, îi scrie el fratelui său, are o faimă foarte proastă, ca urmare a numeroaselor accidente care se produc aici fie la coborîre, fie la urcare, fie din pricina aerului înăbușitor sau a exploziilor de grizu, a apei subterane sau a prăbușirii fostelor galerii etc. Este un loc lugubru și, la prima vedere,

totul în împrejurimi are un aspect posomorît și funebru. Majoritatea muncitorilor din această mină sînt supti și palizi de febră; par obosiți, sfîrșiți, cu pielea tăbăcită, îmbătrîniți înainte de vreme; nevestele lor, în genere, sînt și ele la fel de palide și de ofilite. De jur împrejurul minei — bordeiele mizerabile ale minerilor și cîțiva copaci uscați, cu totul înegriți de fum, garduri de mărăcini, grămezi de gunoaie și cenușă, munți de cărbune steril etc. Maris, încheie Vincent, ar fi scos din toate acestea un tablou admirabil».

Vincent mai trage și alte concluzii din vizita făcută în mină. Niciodată nu și-ar fi putut închipui cît de înspăimîntătoare poate fi munca minerilor. S'a răzvrătit, în adîncul minei, împotriva acelor care impun unora dintre frații lor condiții de muncă atît de cumplite, care nu se îngrijesc de o aerisire mai bună a galeriilor, nici de securitatea căilor de acces, care par să nu se sinchisească cîtuși de puțin de ceea ce ar putea îmbunătăți soarta, și așa îngrozitoare, a minerilor. Cu pasul hotărît, fremătînd de indignare «pastorul Vincent» se duce la conducătorii minei, cerînd stăruitor, în numele fraternității, al simplei dreptăți, reformele urgente pe care le impune grija față de oameni. De ele depind sănătatea și, prea adesea, viața muncitorilor din subteran. La aceste revendicări, în birourile direcției i se răspunde cu rîsete și insulte. Vincent insistă, tună și fulgeră. «Domnule Vincent, îi strigă în față cineva, o să te trimitem la balamuc, dacă nu ne lași în pace». La balamuc: mereu același cuvînt care revine și se strîmbă la el. E firesc, la urma urmelor! Trebuie să fii nebun ca să îndrăznești să ceri pentru niște îmbunătățiri, cu totul nefolositoare, o reducere a beneficiilor — nebun ca să nu te temi să propui schimbarea unei situații atît de avantajoase, cînd la 100 franci de cărbune extras, scăzînd toate cheltuielile, acționarilor le revin 39,10 franci. În aceste două cifre stă toată nebunia lui Vincent Van Gogh.

Venind aici, în Borinage, Vincent a pătruns într-unul din acele locuri unde se zămislește societatea modernă, unde se ridică acele organizații care, prin puterea lor, strivesc omul. Cîmpia vălurită, cenușie, mohorîtă și tristă, cu cocioabele de cărămizi murdare și grămezile de zgură este imaginea vie a soartei acestor mase de

bărbați și femei care se zbat în oboseală și scîrbă. Cum ar putea Vincent să nu se simtă alături de acești bărbați și de aceste femei? Nenorocirea lor e pe potriva propriei sale nenorociri. Și el ca și ei se întîlnesc în suferință, la fel de năpăstuiți, la fel de părăsiți. Nimeni și nimic nu răspunde geamătului lor. Sînt singuri, pierduți în lumea neîndurătoare. Cerul apăsător, mut, strivește neînduplecat cîmpia. Sub acest cer vînat, Vincent răătăcește disperat. Se întrebă, se îndoiește, se chinuie. Își dă seama, mai mult ca oricînd, de groaznica lui singurătate. Ar putea fi și altfel? Sufletul său însetat de absolut este străin, uimitor de străin de lumea aceasta care, mecanizîndu-se, își pierde seva, se împietrește, devine neîndurătoare și monstruoasă. Abisuri de durere îl despart de lumea inumană pe acela care nu știe să îngăime decît cuvinte de dragoste, pe omul plămădit numai din milă, care nu poate avea cu oamenii și lucrurile decît niște legături adînci, frățești, religioase, pe omul care întruchipează acuzația vie a acestei lumi.

În ziua de 16 aprilie, o îngrozitoare explozie de grizu se produce la mina Agrappe din Frameries, un tîrgușor din apropiere. După epidemia de tifos, la numai cîteva săptămîni, iată că suferința și doliul se aștern din nou. Explozia a omorît mai mulți muncitori. Din adînc sînt scoși o mulțime de răniți, unii mai grav, alții mai ușor loviți. Din nenorocire, mina nu are infirmerie, conducerea exploatării socotind ca o cheltuială prea mare întreținerea unui astfel de serviciu. Copleșiți de atîta muncă, medicii se grăbesc să dea un ajutor rapid răniților care cred ei că vor putea supraviețui. Vincent e și el acolo. Nici nu șar putea altfel. Apare oriunde nenorocirea îi lovește pe oameni, atras de ea ca de un magnet. Ca de obicei, se cheltuie peste măsură; își sfîșie cu furie și ultimele rufe pentru a face din ele bandaje; cumpără ulei și ceară. Contrar medicilor, el se îngrijește de minerii cei mai grav răniți. Habar nu are de medicină. Vincent nu știe decît să iubească. Plin de dragoste, răscolit de emoție, se apleacă asupra trupurilor celor condamnați, celor părăsiți. Aude horcăitul muribunzilor. Ce poate face iubirea lui împotriva răului de pe această lume? Ce poate face el, Vincent. un biet nebun? Cum să-i salveze, cum să-i tămăduiască?

Cu gesturi stîngace ridică capul unui rănit. Sîngele îi gîlgîie din răni; toată fruntea lui e o rană deschisă. Omul geme la atingerea lui Vincent. Ar putea oare Vincent mîngîia cu o mînă mai ușoară chipul umflat, înegrit, însîngerat? Medicii spun că omul e pierdut. Ce rost are să te mai ocupi de el? Dar, dimpotrivă, de ce să nu te ocupi tocmai de el mai mult? De ce să nu te preocupi mai mult de oameni? Vincent l'a adus pe miner în coliba sa. Stă lîngă el, veghindu-l zi după zi, noapte după noapte. Știința l'a condamnat, dar dragostea, ea, dragostea disperată a lui Vincent Van Gogh nu l'a condamnat. Omul acesta trebuie să trăiască! Să trăiască! Și încet, zi cu zi, noapte cu noapte, săptămîină după săptămîină, rănile se închid, minerul prinde din nou puteri. «În fața acestui om purtînd cicatrici pe frunte, am avut, spune Vincent, viziunea Mîntuitorului înviat». Vincent tresaltă de bucurie. A făurit o primă capodoperă, prima lui capodoperă, una dintre acelea pe care le cere Isus, «artistul mai presus de toți artiștii», care, «disprețuind marmura, lutul și culoarea, a lucrat în carne vie». Vincent a cîștigat. Dragostea învinge întotdeauna.

Da, dragostea învinge întotdeauna. «Uite-l și pe mor-măieșrugăciuni», a mîrîit bețivanul rănit într-un accident la mina Marcasse, văzîndu-l pe «pastorul Vincent» căsăi intră în casă și aduce ajutorul și dragostea sa. Omul cunoștea o mare varietate de înjurături cu care nu s'a sfiit să tabere asupra lui Vincent. Dar dragostea e cea care învinge mereu. Vincent l'a convertit pe necredincios.

Și cîte n'ar face Vincent, de n'ar fi atît de tragic abandonat singurătății și slăbiciunii sale? Simte, în jurul lui, crescînd dușmănia. Comitetul de evanghelizare îl hărțuie, îi trimite pe pastorul Rochedieu pentru a-l readuce, cum spune doamna Bonte, pe calea «unei mai juste aprecieri a lucrurilor». E amenințat că nu i se va mai reînnoi misiunea dacă va continua să se comporte astfel, să dezonzoreze într-atîta religia, să facă din misiunea care i s'a încredințat un permanent scandal. Vincent se știe condamnat. Dar își continuă drumul. Îl va continua pînă la capăt, oricare ar fi sfîrșitul acestei lupte fără de speranță. Nu e dintre aceia care au nevoie de speranță pentru a întreprinde ceva, de reușită pentru

a persevera. Este dintre cei care se știu dinainte învinși dar fără să o recunoască, trecînd peste aceasta. Face parte din rasa răzvrătiților.

Poate că a sfîrșit prin a rosti și în fața minerilor astfel de vorbe răzvrătitoare. Tifosul, explozia au pricinuit atîta nenorocire, neglijența, egoismul stăpînilor minei sînt atît de bătătoare la ochi încît, pînă la urmă, minerii au declarat grevă. Cuvintele rostite de Vincent, care a cucerit definitiv inimile minerilor, poate că nu sînt chiar străine de lucrul acesta. Oricum, Vincent apare ca șeful, cel puțin din umbră, al grevei. Organizează colecte în folosul greviștilor, ține piept patronatului minelor. Dar, în același timp, predică blîndețea și puterea iubirii în fața greviștilor care strigă și amenință cu pumnul. Îi împiedică să dea foc minei. «Fără violențe, spune el. Rămîneți oameni demni, căci brutalitatea ucide tot ce e bun în om».

Nimic nu poate secătui izvorul din inima sa. Trebuie să lupti, să lupti pînă la capăt. Totuși, mîine, minerii își vor relua lucrul. Și el, mîine... Vincent se știe învins, la fel de părăsit ca și minerii în fundul minei, ca și rănitul care fusese lăsat în voia soartei de medici și pe care el l-a scăpat. E singur, singur cu dragostea de nestins care-l macină, cu durerea sfîșietoare care nu se va potoli nicicînd. Unde să se ducă? Ce să facă? Cum să învingă rezistența lucrurilor? Stă scris în destinul său că trebuie să se izbească de ea pînă la ultima lui suflare? Uneori, seara, ia pe genunchi pe unul din băiețașii doamnei Denis. I se spovedește acestui copil, pe șoptite, plîngînd. «Micuțule, spune el, de cînd sînt pe lume mă simt ca într-o temniță. Toți mă iau drept un nevolnic. Și totuși, adaugă el în hohote, am ceva de făcut. Simt că m-am născut pentru a face ceva ce nimeni altul, în afară de mine, nu ar putea face. Dar ce? Ce anume? Nu izbutesc să-mi dau seama».

Între două predici, Vincent desenează pentru a exprima truda oamenilor pe care nimeni nu vrea să-i vadă, de care nimănui nu-i este milă.

Vestea s-a răspîndit de îndată în Wasmes: «domnii» de la Bruxelles i-au retras misiunea lui Vincent, pretextînd lipsa lui de elocință. Va părăsi ținutul. Lumea

plînge. «Niciodată oamenii nu vor mai avea un astfel de prieten» se tînguiesc ei *.

«Pastoru' Vincent» și-a făcut bagajele. Au încăput într-o batistă, pe care a înnodat-o. Într-o mapă de desen și-a strecurat schițele. Va pleca în aceeași noapte spre Bruxelles, pe jos, căci nu are bani, desculț, pentru că a dăruit totul. E palid, numai piele și os, abătut, nespus de trist. Cele șase luni de post, de devotament fără margini i-au adîncit și înăsprit trăsăturile.

E seară. Vincent se duce să-și ia rămas bun de la pastorul Bonte. Bate la ușă, pășește pragul. Pleacă capul... Răspunde obosit la cuvintele pastorului. «Nimeni nu m-a înțeles. Sînt luat drept nebun pentru că vreau să fiu un adevărat creștin. Sînt izgonit ca un cîine spunîndu-se că sînt un prilej de scandal, pentru că încerc să ușurez mizeria nenorociților. Nu știu ce voi face, suspină el. Poate că aveți dreptate' că sînt un om nefolositor, un trîntor pe această lume».

Pastorul Bonte tace. Îl privește pe omul care stă în fața lui, vrednic de plîns, copleșit, cu părul roșcat care pătează umbra, cu ochii strălucind intens. E poate pentru prima dată cînd pastorul Bonte *îl vede* într-adevăr pe Vincent Van Gogh.

Vincent nu mai zăbovește. Are atîta drum de făcut! Atîta drum încă! Strîngîndu-și mapa de desene la subțioară, cu bocceluța pe umăr, își ia rămas bun de la pastor, cufundîndu-se în noapte, pe drumul spre Bruxelles. În spatele lui copiii strigă: «Nebunul! Nebunul!» Asemenea strigăte răsună întotdeauna pe urmele învinșilor.

Cu asprime, pastorul Bonte a poruncit copiilor să tacă.

*. Ani de zile, mult după plecarea lui Vincent din Borinage, mult timp după moartea lui, minerii își vor mai aminti încă de el. În 1913 Louis Piérard a strîns numeroase mărturii asupra șederii lui Van Gogh în această regiune. Douăzeci și șase de ani mai târziu, în 1939, amintirea lui Van Gogh nu se ștersese încă și Louis Gérin putea culege alte bogate amintiri, dintre care unele au devenit indispensabile pentru un studiu aprofundat asupra vieții lui Van Gogh. «Pastoru' Vincent? Dacă-mi mai amintesc? Cred și eu...», răspundea în dialect un bătrîn miner din Borinage la întrebarea lui Louis Piérard.

Poate e cazul să ne amintim aici de cuvintele lui Shelley: «Știu că sînt dintre cei pe care oamenii nu-i iubesc, dar sînt dintre cei de care-și amintesc!»

S-a întors în casă, a căzut pe gânduri. La ce se gîndește? Se gîndește la vreun cuvînt din Evanghelie? La cuvintele Mîntuitorului: «Iată, eu vă trimit pe voi ca oi în mijlocul lupilor»? Cine e acest om pe care Biserica sa l-a izgonit? *Cine* e? Sînt culmi pînă la care un biet pastor dintr-un tîrgușor nu se poate ridica . . .

Deodată, pastorul Bonte se smulge din tăcerea sa: «L-am luat drept nebun, îi șoptește el nevastei cu o voce ușor tremurîndă . . . L-am luat drept nebun și poate că era un sfînt ».

V. «SIMT CEVA ÎN ADÎNCUL FIINȚEI MELE, CE SĂ FIE OARE »

«Acesta sînt; nu pot face altfel»

LUTHER, *la Dieta din Worms.*

Respectabilul pastor Pietersen, membru în comitetul de evanghelizare se pomenește spre mirarea sa cu Vincent în pragul ușii. Îl măsoară plin de uimire pe tînărul vlăguit de drumul lung pe care l-a străbătut, cu picioarele sîngerînde, cu straiile zdrențăroase și prăfuite.

Cufundat în gînduri, vorbind singur, Vincent a mers neabătut, grăbind pasul ca să ajungă la această casă. Pastorul Pietersen e surprins și chiar mișcat. Îl ascultă atent pe Vincent, examinează desenele pe care acesta le scoate din cartonul unde le ține. În orele sale libere, pastorul Pietersen face și el acuarele. Schițele lui Vincent îi stîrnesc cu adevărat interesul? Întrezărește cumva în ele unele făgăduințe, vreo înclinație pentru artă? Sau socotește că trebuie cu orice preț să-l încurajeze, să-l liniștească pe tînărul acesta repezit în mișcări, impulsiv, fremătînd de neastîmpăr, cu glasul și ochii plini de obidă, plini de o asprime dureroasă? Oricum ar fi, el îl îndeamnă să deseneze; ba chiar mai mult, îi cumpără două schițe. Se prea poate să nu fi fost decît o pomană camuflată cu dibăcie. Pastorul Pietersen se trudește în fel și chip să aline sufletul îndurerat al lui Vincent. Îl ține la el cîteva zile, se poartă cu el cu multă blîndețe și, cum Vincent ține morțiș să-și ducă mai departe munca de evanghelizare în Borinage, se oferă să-i dea o recomandatie către pastorul din Cuesmes. Vincent pleacă din nou. În timpul scurtei sale șederi la pastorul Pietersen și-a mai tras nițel sufletul. Pleacă la Borinage în satul Cuesmes unde urmează să-l ajute pe pastorul din localitate. Dar resortul s-a rupt. Bună-

voința prietenoasă pe care i-o arată domnul Pietersen nu-l poate face pe Vincent să uite izolarea cu care a fost năpăstuit. O dată mai mult Dumnezeu l-a blestemat. L-a izgonit de la el, după cum îl izgonise și Ursula, și societatea, și însăși viața cea de toate zilele. Mai mult chiar decît fusese odinioară lovit în iubirea sa, Vincent este astăzi rănit de moarte în credința sa. Beat de martiriu, el a atins acele piscuri pustii bîntuite de furtuni și de fulgere unde omul ajunge singur și despuiat și unde nu se poate bizui decît pe sine însuși. Dar tot acolo sus l-a ajuns și trăznitul. Din întîlnirea cu cel care la aceste înălțimi nu mai poate purta un nume, nu mai e decît o prodigioasă și magnetică Absență, a ieșit mistuit. Vincent rătăcește de ici colo, pradă neliniștei și febrei, înfrigurării, urgisit, în ghiarele unui rău care nici el nu are un nume. Umblă cu pumnii înfundați în buzunare, cu un nod în gît, discutînd neconținut cu sine însuși, neputînd să stea locului. Crezuse că vrea să-și ducă mai departe misiunea de evanghelizare, dar nu mai predică. Templele, bisericile i se par dintr-odată tragic de pustii, un morman de pietre moarte. Infinitul îl desparte pentru vecie pe Christos de cei care se proclamă slujitorii săi. Dumnezeu se află undeva departe, nemărginit de departe... Pe neașteptate, Vincent pleacă iarăși. Se duce la Etten ca și cum casa părătească ar tăinui răspunsul la întrebările care se îngrămădesc în el răscolindu-l și ar putea să-i arate calea spre izbăvire. Bănuiește că la Etten va fi copleșit de reproșuri; n-au decît!

Într-adevăr, reproșurile nu întîrzie. Cît privește restul, esențialul — nimic, nimic. Deși pastorul îl primește cu blîndețe, nu-i ascunde că lucrurile nu mai pot dăinui astfel, că trebuie să pună capăt vieții pe care o duce. La douăzeci și șase de ani, Vincent trebuie să-și aleagă în sfîrșit o meserie și să se țină de ea. Să se facă litograf, contabil sau tîmplar, orice pofteste, și să se termine odată! Vincent pleacă capul. «Leacuri mai rele decît răul însuși», scrișnește el. A făcut drumul în zadar. Bombănind, pornește din nou. «O schimbare în bine în viața mea nu e oare lucrul la care năzuiesc, nu-i tocmai ceea ce îmi lipsește?», murmură Vincent cu arțag. Ce rost poate avea, cel puțin în cazul lui, să se facă litograf sau contabil? Cele cîteva zile petrecute

în casa tatălui său — tatăl pe care se trudise atât de mult odinioară să-l imite — îl lasă cu sufletul zdrobit. Aceste zile nu s-au scurs probabil fără unele frecuşuri. «Poți să te superi pe un bolnav, cugetă Vincent, dacă acesta vrea să cunoască iscusința doctorului său și dacă nu vrea să fie cumva îngrijit pe dos, sau să fie îngrijit de un șarlatan?» Crezuse că va găsi un ajutor la ai săi; s-a lovit însă de o totală neînțelegere. Cu umerii și mai împovărați se întoarce în Borinage. Așadar, nici o mână nu i se va întinde pentru ai da ajutor și sprijin? Nici nimeni pe lume, nici Dumnezeu, nici biserica, nici oamenii, nici părinții care să nu-l respingă. Toți îl alungă.

Chiar și fratele său Theo.

Theo, același funcționar model de la magazinul de tablouri Goupil, urmează să fie mutat în octombrie la centrala din Paris. Vine să-l vadă pe Vincent în Borinage, dar de astă dată apropierea între cei doi frați nu mai are loc. Plimbându-se pe lângă Sorcière, o mină părăsită, Theo reia argumentele pastorului care stăruie ca Vincent să se întoarcă la Etten și să-și facă un rost (îl învinuiește cu destulă cruzime că vrea să «facă pe rentierul») — și evocă cu tristețe vremea când hoinăreau amândoi, ca și acum, pe malul vechiului canal din Rijswijk. «Pe atunci, spune Theo, eram de acord asupra multor lucruri, dar de atunci te-ai schimbat mult, nu mai ești același». Ca și domnul Pietersen, Theo îl îndeamnă să deseneze. Dar fostul predicator mai trăiește în Vincent. Vincent ridică din umeri furios.

Iată-l singur de astă dată, singur cu desăvârșire, pierdut în cumplitul pustiu care este acum viața lui. Nici o oază unde să-și înmoaie și să-și răcorească puțin buzele arse. Nici o geană de lumină, nici cea mai mică nădejde că și pentru el vor miji odată zorile. Nimica! Între el și lume toate punțile sînt tăiate. E singur față-n față cu sine însuși, a încetat să-i mai scrie pînă și fratelui său, singurul prieten de nădejde. Pe cîmpia neagră de cărbune pe care cerul iernii își apasă greu deznădejdea, Vincent se zbate, se duce, se întoarce, rătăcește fără țintă ca un animal hăituit. Nu mai are nici un adăpost, se culcă pe unde nimerește. Singurul lui bagaj este cartonul cu desene pe care-l umple cu crochiuri.

Reușește uneori să-și plaseze desenele în schimbul unei bucați de pâine sau a câtorva cartofi. Trăiește din pomeni, o ducе zile întregi fără să mănînce. Sleit de foame, biciuit de ger, vagabondează, desenează, citește, înverșunîndu-se să iscodească lucrurile, oamenii și cărțile, căutînd pretutindeni acel adevăr care i-ar aduce izbăvirea și reînvierea, dar care, încăpățînat, îl ocolește. Cu toată mizeria în care se zbate, nu se răzvrătește. Deznodămîntul dramei sale, o știe bine, nu depinde de nimeni. Trebuie să lupte împotriva «fatalității dinăuntrul lui», împotriva fatalității care pînă acum l-a mînat din impas în impas, i-a ascuns cu o crudă ironie taina și puterea sa, căci Vincent refuză totuși cu hotărîre să se «considere un om primejdios și un nevolnic». Își spune că se aseamănă păsărilor care, primăvara, în coliviile lor, izbindu-se de gratii simt că ar trebui să facă ceva dar nu izbutesc să deslușească ce anume. «Și apoi colivia rămîne tot acolo și pasărea e ne bună de durere». Vincent intuiește prezența acestui adevăr lăuntric. Există ceva care zvîcnește în pieptul său. Dar ce? ce anume? cine e el? «Simt ceva în adîncul ființei mele, ce să fie oare?» E strigătul care răsună într-una ca un geamăt pe cîmpiile măturate de vînturile înghețate ale Borinagelui.

Iarna se arată deosebit de grea în acest an. Ninge. Îngheață. «Ceoi fi vrînd?», se întrebă hoinarul. Nici el nu știe; încearcă stîngaci, cu candoare să-și dea un răspuns: «Aș vrea să devin mai bun», spune, neputincios în a-și stăpîni propria complexitate, neputincios să cuprindă în toată amploarea, în toată întinderea ei această amețitoare ambiție necunoscută lui, pe care s-a trudit deznădăjduit să o satisfacă, această ispită a Absolutului, a totalei dăruiri mistice, care nu se poate măsura cu măruntele ambiții omenești. El dă ascultare doar forțelor care se zbat în el și al căror instrument orb este. Aceste forțe îi diriguiesc viața, dar el nu izbutește să le deslușească, bîjbîie descumpănit, descurajat de îndoieli, în beznă. Atunci cînd se asemuiește păsărilor din colivie, o face pentru a se întreba, cu inima plină de nostalgie, ce îl împiedică oare să ducă o viață ca a tuturor celorlalți oameni. Și cu nespūsă naivitate își închipuie că e la fel cu toți ceilalți, un om cu aceleași nevoi, dornic de aceleași realități. Nu vede ceea ce îl deosebește

pentru totdeauna de semenii săi; în zadar își iscodește trecutul, nu poate pricepe acel ceva care dă o justificare necontenitelor depozedări cărora le-a fost victimă. Considerentele sociale, preocupările obișnuite, evident, e la mii de leghe de toate acestea. El, hoinarul flămînd, înotînd vrednic de milă în zăpadă, caută răspuns la întrebarea ce-l chinuie la înălțimi nebănuite. Numai și nu mai la aceste înălțimi poate respira, poate trăi. S-ar putea crede totuși că uneori e foarte aproape de a-și da seama de totala deosebire dintre el și ceilalți oameni. «Una din pricinile pentru care acum nu am nici o slujbă — pentru care ani de zile n-am avut, este pur și simplu faptul că am alte idei decît domnii care împart posturile doar celor care gîndesc la fel cu ei. Nu-i numai o simplă chestiune de ținută așa cum cu fățarnicie mi s-a reproșat, ci ceva mult mai grav». Bombăne cînd se gîndește la recentele răfuieli cu organizațiile oficiale ale credinței. Avea dreptate, de acest lucru rămîne încredințat. Dar «cu predicatorii ăștia se întîmplă ca și cu artiștii. Există o veche școală academică, în general detestabilă și tiranică, în sfîrșit, o ticăloșie, o adevărată oroare». Dumnezeu lor? Un «dumnezeu împăiat» — să nu mai vorbim.

Din vreme în vreme, cîte un cunoscut din Borinage se pomenește pe neașteptate cu Vincent. Veșnic pe drumuri, Vincent sosește de la Tournai sau de la Bruxelles, ori din cutare sat din Flandra de est. Tăcut, primește pomana ce i se oferă. Cînd nu i se dă nimic, adună din gunoaie coji de pîine, cartofi înghețați. În timp ce mănîncă, citește din Shakespeare, Hugo sau Dickens, sau *Coliba Unchiului Tom*. Ori desenează cu mapa sprijinită pe genunchi. Într-una din ultimele scrisori pe care le-a trimis fratelui său scria: «Nu cunosc o definiție mai bună a cuvîntului artă decît aceasta: „Arta e omul adăugat «naturii», natura, realitatea, adevărul, doar cu o semnificație, cu o concepție, cu un caracter pe care artistul le scoate la lumină și cărora le dă expresie, «pe care le desprinde», le limpezește, le descătușează, le înfrumusețează“. Un tablou de Mauve sau de Maris sau de Israëls e mai grăitor, vorbește mai limpede decît natura însăși». Natura nu este decît un haos de o exuberanță ametoitoare. Ea dă răspunsul la toate întrebările, dar răspunsuri atît de încărcate

cu repetări inutile, atît de încîlcite, încît rămîn de neînțeles. Menirea artistului constă în a căuta în tot acest amestec haotic ordinea fundamentală pe baza căreia ea se dezvoltă, în a desluși semnificația lumii și a smulge această lume din absurditatea ei aparentă. Arta este urmărirea infinitului, este mister, magie. Practicile ei ca și practicile religioase sînt activități metafizice. În felul acesta judecă Vincent Van Gogh. Pentru el arta nu poate fi decît expresie, un mijloc printre alte cîteva de a cerceta ceea ce nu se poate cerceta — de *a trăi*, căci a trăi nu trebuie să se reducă numai la asigurarea continuității fizice a unei existențe. Să trăiești înseamnă să te ridici pînă la Dumnezeu, pătruns de cea mai mistuitoare dragoste, care este tot una cu cea mai nebunească trufie, să-i smulgi tainele, să-i răpești puterea, putere care se confundă cu Cunoașterea lui.

Așa judecă Vincent Van Gogh: dar Vincent, la drept vorbind, nu judecă de loc. Dacă discută la nesfîrșit cu sine însuși o face numai, dacă se poate spune astfel, în termeni emotivi. El însuși nu percepe decît elementele eruptive ale patimii care îl stăpînește. Cînd desenează este împins de o necesitate tot atît de fatală ca aceea care l-a făcut să se îndrăgostească, să predice să înfrunte toate dezamăgirile pe plan material și social. Ar sări în sus furios dacă i s-ar spune că și arta poate fi o meserie ca oricare alta. Meseria, după el, nu are alt rost decît să-ți ajute să cîștigi o amărîtă de pîine. Dar ce, despre asta e vorba? Prin desen Vincent se străduiește să înțeleagă natura răului pe care-l poartă în sine, acel rău al omului, să-i surprindă contururile, să tălmăcească tăcerea nopții înghețate din care sufletul său înspăimîntat se înverșunează să se răscumpere. În desenele schițate în grabă în fața minelor și a grămezilor de minereu steril, Vincent își strigă durerea. Întreabă orizontul brăzdat de puțuri și bîrne, spinările încovoiate ale minerilor, îngăimînd la nesfîrșit același geamăt de spaimă: «Doamne, pînă cînd? Pentru totdeauna? Pe veci?»

Oamenii care-l întîlnesc sînt izbiți de tristețea lui — «o tristețe ce te înfricoșează». «Adesea, povestește fata minerului Charles Decrucq din Cuesmes, mă deșteptam noaptea auzindu-l plîngînd și gemînd în podul unde

se aciuisse »*. Vincent nu are nici măcar o cămașă care să-l apere de gerul năpraznic din iarna aceasta blestemată; nici nu bagă de seamă. Ghiața ca și focul îl arde. Și Vincent arde, mistuit de iubire și de credință.

«Sînt tot mai ispitit să cred că cea mai bună cale pentru a-l cunoaște pe Dumnezeu este iubirea. Iubește un prieten, un om, un obiect, orice vei vroi și vei fi pe drumul cel mai bun pentru a-l cunoaște și mai bine, își spune el. Dar trebuie ca iubirea ta să fie mare și adîncă, să fii pătruns de voința de a iubi, de multă înțelegere și mai trebuie să te străduiești mereu să afli cît mai mult. Prin iubire vei ajunge la Dumnezeu, la credința neclintită ». Acest Dumnezeu însă, această credință nu mai este pentru Vincent tot una cu Dumnezeu și credința bisericilor; pe zi ce trece ele se deosebesc tot mai mult. Comitetul de evanghelizare l-a îndepărtat pe Vincent: era oricum inevitabil ca Vincent să sfărîme cadrul în care aspirațiile mistice ale omului, spaima sa în fața necunoscutului și tainelor lumii sînt temperate, codificate și canalizate în felul cel mai banal. Vincent nu putea fi oprit de aceste îngrădiri. Dacă la el evlavia nu mai este decît jăratec stins, credința îi rămîne neatinsă — puternica flacără de iubire a cărei văpaie nimic nu o poate slăbi. Aceasta, cel puțin, nu îi scapă lui Vincent. «Sînt un soi de credincios în necredința mea și, deși schimbat, am rămas tot același. » Credința îi rămîne neștirbită, dar îl frămîntă faptul că ea nu folosește nimănui. «Cui i-aș putea fi de folos, nu pot fi oare și eu bun la ceva? » se întreabă el. În descumpănirea în care se zbate, stă de vorbă cu sine însuși. «În suflet îți arde un foc mare, dar nimeni nu vine niciodată să se încălzească la el, trecătorii nu zăresc decît puțin fum sus pe coș și își văd de drum mai departe. Tu ce să faci, să întreții văpaia din străfundul tău, să simți grăunțele de sare din tine, și să stăruiești așteptînd, cu cîtă nerăbdare totuși, ora, zic, cînd oricine va vroi va veni să se așeze la foc — și va rămîne poate lîngă el, știu eu? »

Într-o zi «cam fără să vreau, mărturisește el, și nici n-aș putea spune exact de ce » — Vincent își spune: «Trebuie să vezi Courrières ». Își pretextează că la

* Familia Decrucq locuia la Cuesmes pe str. Pavilionului 8.

Courrières, un orășel din Pas-de-Calais, ar putea găsi ceva de lucru. Dar nu de lucru caută el. Atunci când se află departe îl ajunge, spune el, «adesea, dorul de țară, dorul de țara tablourilor». Ori la Courrières locuiește Jules Breton, un peisagist banal, membru al Institutului, pictor de scene rustice — pe care Vincent îl admiră, înșelat de subiectele tablourilor sale*. Pleacă la Courrières, la început ia trenul, dar neavînd decît zece franci în buzunar este în curînd nevoit să-și urmeze drumul pe jos. Merge timp de o săptămînă, «destul de anevoie, bătînd uneori pasul pe loc». În sfîrșit ajunge la Courrières în fața atelierului domnului Jules Breton. Mai departe însă nu merge. Nu bate la ușa celui «atelier nou-nouț, de curînd construit din cărămizi așezate cu o regularitate metodistă», al cărui aer «neprimitor, înghețat și supărător» îl impresionează neplăcut. Înțelege de la bun început că aici nu va obține ceea ce și-ar dori. «Nici urmă de artist viu». Dezamăgit, hoinărește prin orășel, intră într-o cafenea purtînd pretențiosul nume de *Café des Beaux-Arts*, «și aceasta tot din cărămizi noi, neprimitoare, spune Vincent, care te îngheață și-ți strîng inima». Pe pereți, niște fresce, episoade din viața lui Don Quijote. «Consolatoare prea puțin plăcute, bombăne Vincent, și destul de mediocre». La Courrières, cel puțin, va face cîteva descoperiri. În biserica cea veche vede o copie după Tizian care, cu tot întunericul locului, i se pare «de un ton magistral». Privește mai ales cu atenție, cu încîntare, cîmpia franceză, «căpițele, țărîna brună sau pămîntul argilos, aproape de culoarea cafelei, cu pete albicioase acolo unde iese la iveală marna, ceea ce pentru noi, deprinși cu pămînturile mai negre, este un lucru mai mult sau mai puțin neobișnuit». Pămîntul acesta deschis la culoare deasupra căruia strălucește un cer «cu mult mai străveziu și mai limpede decît cerul afumat și cețos al Borinage-ului» îi apare ca o lumină. Vincent a atins treapta cea mai de jos a mizeriei și a descurajării, nu mai face nimica, nici măcar nu mai desenează. În momentul în care disperarea îl încleștează într-o dureroasă nepuțință, această lumină îi aduce mîngîiere, căldură și făgăduințe.

Vincent ia drumul întoarcerii. A rămas fără un ban; schimbă pe un codru de pîine desenele pe care le-a luat cu el; se culcă pe cîmp, aciundu-se pe unde nime, rește, în căpițe, sau pe grămezi de vreascuri. Plouă, bate vîntul, e frig. Odată, Vincent își petrece noaptea într-o trăsură părăsită, «un adăpost destul de prost», și dimineța cînd iese din ea o vede «albă toată de chiciură».

Totuși, jalnicul vagabond care umblă cu picioarele zdrobite de oboseală și-a regăsit nădejdea o dată cu descoperirea străveziului cer al Franței. Îi revine energia. Cumpănind de-a lungul drumurilor tot ce l-a frămîntat în viață își spune: «Voi răzbi mai departe». Pastorul din el a murit. Trecutul e mort și el. Își dorise o existență anonimă a cărei zîină bună să fi fost Ursula; acestei năzuințe i s-a răspuns cu un hohot de rîs, atît. Înlăturat de la bucuriile hărăzite atîtor oameni, nădăjduise ca măcar să se poată amesteca în mulțimea lor primitoare. O dată mai mult a fost dat la o parte. De acum încolo îi sînt închise toate porțile. Nu mai are nimic de pierdut — decît viața. De zeci de ori Theo l-a îndemnat să se apuce de pictură. A răspuns întotdeauna nu, înfricoșat poate de forțele cumplite pe care le simte în el și pe care apostolatul de la Borinage le-a descătușat într-un chip stîngaci. Să fie artist înseamnă să stea de vorbă cu el însuși în singurătate, fără nici un ajutor de nicăieri, cu forțele monstruoase care făuresc acest cosmos, să se dăruiască pentru totdeauna tulburătorului mister al necunoscutului, să renunțe de bunăvoie la tot ceea ce oamenii au inventat din spirit de prevedere pentru propria lor apărare. Constrîns să pornească pe singura cale care îi mai rămîne deschisă Vincent monologhează: «Îmi voi relua creionul pe care l-am delăsat în marea mea deznădejde și mă voi apuca din nou de desen». Se hotărăște să se împace cu ursita sa. O acceptă cu acea bucurie dată, desigur, de lucrurile pe care ți le-ai refuzat îndelung, dar și cu o oarecare stinghereală, o spaimă nedeslușită. Da, fără nici o îndoială, Vincent se teme, s-a temut din totdeauna de ameteitorul avînt care îi poartă mîna de îndată ce apucă un creion. Cu toate că nu cunoaște de fel normele tehnice ale scrierii plastice, Vincent ar putea, ca atîția alți pretinși artiști, să nu-și precupețească nici

speranțele, nici siguranța de sine, nici ambițiile. Ar putea să viseze cu semeție la viitoare opere, să vorbească de inspirație și de har. Se lipsește însă de toate acestea, își întoarce gândul de la orice trufie. Un inspirat? De loc — un lucrător conștiincios, tot atât de harnic, de plin de zel, ca orice alt meșteșugar: iată imaginea liniștitoare, pe care și-o pune în față. Se înșală pe sine însuși cu bună știință și de la început caută să reducă la o dimensiune mai puțin înfricoșătoare, prin ideea pe care și-o face și ține să și-o facă despre viitorul său, amenințătoare forță care îl macină. Se ferește cu grijă să rostească cuvinte iremediabile, să ațite puterile ascunse în voia cărora se lasă în sfârșit. Nici un fel de cinism, nici un fel de sfidare. Cu voce înceată Vincent bluguie acel *da* care îl angajează pentru totdeauna. Prin acest *da* Vincent se eliberează de îngrozitoarea deznădejde care nu l-a părăsit în tot timpul lungii și înghețatei ierni din 1879—1880 petrecută în Boringe, și mulțumirea profundă, care îi pecetluiește descătușarea, îi biruie în sfârșit toate temerile. De aici înainte, după cum spune Vincent, toate se vor schimba pentru el. Vremea ezitărilor a trecut. Renaște, iese din bezna în care se zbătea. În timpul călătoriei la Courrières a cercetat cu vădit interes satele de țesători. «Nutresc pentru ei multă simpatie și m-aș socoti fericit dacă într-o zi aș putea să-i desenez în așa fel, încât aceste tipuri de oameni încă nereprezentate, sau mai puțin reprezentate, să ajungă cunoscute». Țesătorii cu «un aer visător, aproape somnambulic», care urmează în viața sa minerilor, oamenilor din «adâncurile prăpastiei», au o semnificație simbolică. Marchează, dacă se poate spune așa, reîntoarcerea lui Vincent din întuneric la lumină.

Deși nimic nu s-a schimbat încă în viața lui Vincent, fostul predicator se simte alt om. Simte nevoia să reia legăturile cu lumea exterioară, să se împace cu oamenii, cu familia. Profitând de venirea primăverii, se duce la Etten. Din nefericire însă, raporturile dintre el și părinții săi au ajuns acum să fie lipsite de orice căldură. Ai săi nu înțeleg de fel acel ceva care îi determină acțiunile, dându-le o aparență atât de surprinzătoare, îl socotesc «un soi de personagiu nesuferit și suspect». Vincent se burzuluiește; cu luciditate pătrunzătoare,

pe care exigențele sale lăuntrice o ascut, își învinuiește familia că nu vrea «să se dezbrace de prejudecăți și de alte asemenea calități la fel de onorabile și de la modă». Și în privința aceasta pentru Vincent o epocă ia sfârșit. Se poate prevedea cu siguranță că tatăl său nu-i va mai servi niciodată drept model. La fel cum se consumase ruptura sa cu tradițiile religiei se rupe, acum, și legătura — deja atât de firavă — care îl unea încă de mediul burghez în care se născuse. Vincent a fost izgonit de toți, dar și el, în felul lui, prin toate afirmațiile sale violente, care au fost de fapt cauzele hotărâtoare ale fiecăreia dintre înfrîngerile pe care le-a suferit, s-a lepădat de toți și și-a susținut sus și tare ambițiile cele mai autentice. Toată viața sa pînă în acest moment a însemnat o lungă și chinuitoare încercare de a răzbi prin carapacea aparențelor, o bîjbîială oarbă și dureroasă spre o lumină necunoscută, spre acea realitate căreia nimica nu-i poate slăbi deplinătatea, nu-i poate întina însușirea fundamentală. Lasă în urma lui doar niște rămășițe fără viață, niște zdrențe cu care oamenii se apără și cu care se mint. Încercările prin care a trecut, una după alta, nu au fost altceva decît noi și necesare purificări. A cunoscut rînd pe rînd deșertăciunea și înșelătoria dublei tradiții a familiei sale ce își îndrumă membrii fie spre comerțul cu obiecte de artă, fie spre cariera ecleziastică. A încercat și una și alta. O ultimă șovăire îl readuce pe drumul artei, dar cu ce gânduri diferite! Și arta și religia au însemnat din totdeauna pentru ai săi o meserie; el însă nu vrea să facă din artă o meserie. Trebuie totuși să trăiască, să mănînce și să se îmbrace. Cum ar putea oare să împace necruțătoarele obligații materiale cu stăruitoarele elanuri lăuntrice? Totul se petrece ca și cum Vincent ar înțelege foarte bine ceea ce de fapt rămîne echivoc, echivoc din punct de vedere social, în voința care prinde rădăcini în el; astfel, atunci cînd legăturile cu familia se destramă iremediabil, departe de a tuna și fulgera, nu contenește să lupte împotriva acestei evidențe și dorește, dimpotrivă, mai multă înțelegere din partea a lor săi. «Nu-mi pierd totuși nădejdea că puțin cîte puțin, încet dar sigur, buna înțelegere se va statornici din nou între mine și cutare sau cutare membru al familiei.» Cu toate acestea, atunci cînd tatăl său îl îndeamnă

să rămână în preajma Ettenului, Vincent, foarte hotărât, îi dă un răspuns negativ. Simte lămurit că pentru el adevărul nu mai este aici. Va pleca din nou în Borinage. La Etten nu a avut nici măcar prilejul să măsoare distanța care îl desparte de acum încolo de ai săi. Sentimentele pe care le încearcă n-ar fi fost poate aceleași, dacă nu s-ar fi petrecut un fapt neașteptat și hotărâtor: i se înmânează cincizeci de franci din partea lui Theo. Primește acești cincizeci de franci «desigur cam în silă, și desigur cu un simțămînt de tristețe», după cum spune el însuși, dar, oricum, îi primește. Își oferă scuza că odată și odată va putea și el, la rîndul lui, să-i fie de folos fratelui său. Cu toate acestea, fără să vrea, din suflet răbufnește adevărata pricină care l-a îndemnat să nu refuze: «Mă găsesc într-un fel de impas sau încurcătură, cum aș putea face altfel»? Suma neînsemnată pe care i-o trimite Theo îl scapă dintr-o dată de grijile sale materiale, viitorul se luminează. Theo — cu care de nouă luni a încetat orice corespondență, care nu știe nimic despre recenta lui evoluție — n-ar fi procedat altfel dacă ar fi ținut cu tot dinadinsul să-l asigure pe Vincent că e de acord cu el. Acești cincizeci de franci înseamnă pentru Vincent îngăduința de a pași cu hotărîre spre noua etapă a soartei sale. Ei marchează concret și simbolic, în același timp, sfîrșitul unei perioade, plină de șovăieli și de frămîntări, în care s-a săvîrșit dureroasa lui renaștere.

Vincent se întoarce în Borinage, se stabilește tot la Cuesmes, la minerul Decrucq — și începe să deseneze fără răgaz.

La Etten și în timpul călătoriei de întoarcere, Vincent trebuie să fi meditat îndelung la gestul fratelui său și la ceea ce a putut însemna în ochii lui Theo acest gest. În sinea lui se simte cam stîngenit față de Theo; așa că, atunci cînd, vrînd să-i mulțumească, reia corespondența cu el, îi trimite o adevărată justificare a purtării și acțiunilor sale, o nesfîrșită scrisoare de vreo cincisute de rînduri redactată direct în franceză, ca și cum limba țării cu cerul senin, bogat în făgăduințe și în care îi surîde un viitor luminos, ar fi singura limbă potrivită pentru pledoaria sa; o pledoarie în care se învălmășesc mii de sentimente, în care își fac loc, rînd pe rînd,

îndoieli și speranțe, neliniști care dispar, certitudini care se afirmă și care reprezintă spovedania cea mai patetică pe care un om și-a smuls-o din suflet pentru un alt om.

În această scrisoare din iulie 1880, Vincent explică mai întâi de ce a evitat atîta timp să-i scrie mezinului său și să întrețină relații cu familia. Mărturisește că însuși Theo « i-a devenit un străin ». Vrea să se facă totuși înțeles: trăiește o perioadă de prefaceri sufletești și « acest lucru nu se face în văzul lumii, nu-i ceva plăcut, de aceea. . . trebuie să mă eclipsiez ». E mai cuminte să stea de-o parte, cu atît mai mult, cu cît toți îl socotesc un inutil: « Tot ce am mai bun de făcut deci este să nu dau nici un semn de viață ».

Astfel stînd lucrurile, are dreptate lumea să-l considere un neisprăvit? El însuși se cunoaște bine și nu-și ascunde defectele. Este, nici vorbă, « robul pasiunilor, un om în stare de fapte mai mult sau mai puțin nesăbuite de care mai târziu se și căiește uneori. . . Trebuie să se silească pe orice căi să tragă foloase de pe urma acestor pasiuni chiar ». Da, știe că pînă acum n-a făcut nici o ispravă și a îndurat o mulțime de jigniri. Dar vina pentru aceste nereușite nu o poartă numai el. Ceea ce nu a împiedicat lumea ca, sub aceste pretexte, să-l copleșească cu injurii, să-l învinuiască că nu-i bun la nimic, că-i un trîntor. Or, acest lucru el nu poate să-l admită, căci « există trîntor și trîntor. . . Există trîntorul din lene, nevolnicie, cu o natură josnică. . . Apoi, mai este celălalt trîntor, trîntorul fără voie, măcinat în sinea lui de o puternică dorință de acțiune, care nu face nimica pentru că nu-i este cu putință să facă ceva, pentru că simte că ceva îl ține încătușat ca într-o temniță ». Un asemenea trîntor « nu prea știe nici el cam ce ar putea face ». E și cazul său. « Știu bine că aș putea fi cu totul alt om. . . Voi, cu toții, spuneți acum: « De la o vreme ai dat înapoi, te-ai moleșit de tot, n-ai mai făcut nimica ». Să fie oare chiar așa? E adevărat. . . că am trăit de azi pe mîine, bine, rău, cum am putut, e adevărat că am pierdut încrederea multora, e adevărat că stau tare prost cu banii, că viitorul nu-mi prea surîde, e adevărat că aș fi putut să-mi organizez mai bine viața, e adevărat, că pentru a-mi cîștiga pîinea, doar pîinea, am pierdut mult timp, e adevărat că studiile mele sînt și ele într-un

stadiu destul de trist și descurajator și că mi lipsește mult mai mult decât ceea ce am. Dar asta se cheamă a da înapoi, a nu face nimica? » Cine poate hotărî acest lucru? « Cel care a rătăcit îndelung, pradă unei mări furtunoase, sosește în sfârșit la liman ». Poate că și pentru el, în curînd, totul va merge mai bine. Așa nădăjduiește, deși din înțelepciune nu vrea să și facă prea mari iluzii. Dar oricum, nu e cu neputință să se întîmple așa. Atunci se va spune *« Așadar era ceva în el »*. Prin urmare, « să persevereze, să persevereze ». Este singura cale pe care o poate alege. Trebuie să continue pentru ca « acel ceva » să țîșnească în sfârșit și să se poată întrupa.

Căci preocupările lui au rămas aceleași, să nu aibă nici o îndoială în această privință. Sub aparența contradicțiilor există o unitate, o continuitate de care nimeni nu și-a dat seama. Din păcate, chiar și fratele său s-a înșelat în privința lui. Astfel, în timpul apostolatului său, Theo crezuse, că în genere, a scăzut interesul său pentru Rembrandt sau Millet sau Delacroix, ca orice interes. Ce greșală! Fratele său trebuie să fie încredințat că ființa sa lăuntrică nu s-a schimbat. E învinuit că are « niște idei năstrușnice despre religie și scrupule de conștiință puerile ». Dacă i așa, nu cere decât să scape de ele. Se va îndrepta, a și început să se îndrepte. Dar nu vede decât un singur mijloc ca să poți ajunge la Dumnezeu, iubirea — și în această privință nu are nici o îndoială — dar căile acestei iubiri sînt numeroase și la urma urmelor n-are importanță pe care o alegi. « Încearcă să pătrunzi esența a ceea ce spun în capodoperele lor marii artiști, marii maeștri și vei da de Dumnezeu. Unul a scris o sau a spus o într-o carte, altul într-un tablou. » Dumnezeu se află pretutindeni și totul este atotcuprins. . . Nu, nu s-a schimbat. Acum, după nefericita încercare de apostolat, se simte gata s-o ia de la capăt.

A trecut printr-o lungă perioadă de descurajare, care astăzi s-a terminat. « În loc de a mă lăsa pradă disperării, m-am resemnat la o tristețe activă, atît pe cît îmi stătea în putere să fiu activ, sau mai bine spus am preferat melancolia care speră, care are năzuințe, care caută, aceleia care, ursuză și stagnantă, deznădăjduiește. » Vincent reîncepe să studieze. L-a deschis din nou pe Eschil, pe Shakespeare. Și « Doamne, dumnezeule, cît

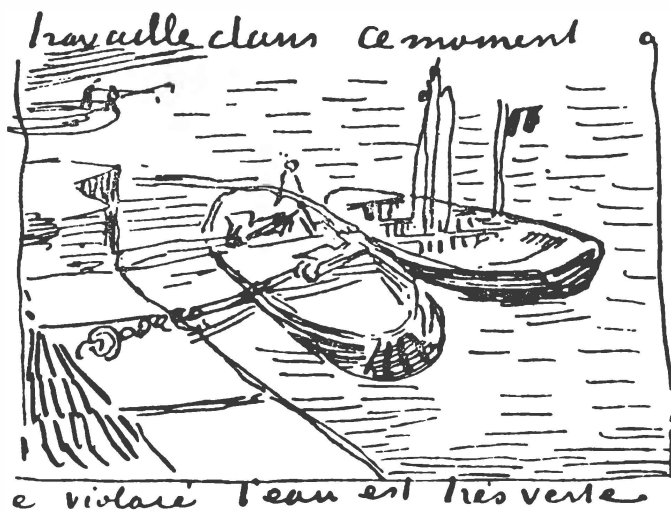
e de frumos Shakespeare! exclamă fostul predicator. Mai poate avea cineva atîta mister ca el? Cuvîntul, la Shakespeare, ca și felul său de a scrie sînt ca și penelul unui artist fremătînd de neastîmpăr și de emoție. Dar trebuie să înveți să citești, la fel cum trebuie să înveți să vezi și să trăiești!»

Așadar să nu-și piardă toți nădejdea în el, să nu mai vadă întrînsul un «trîntor înrăit», îl roagă el stăruitor pe Theo. Îi mulțumește încă o dată pentru «bunătatea» pe care i-a arătat-o și îi dă adresa sa din Cuesmes. «Să știi că o să-mi faci mult bine scriindu-mi», îi spune el.

Scrisoarea lui Vincent este o justificare și în același timp un apel pe care Theo, răscolit, îl înțelege; este în același timp și un ultim examen de conștiință. În momentul acesta hotărîtor din viața sa, în scrisoarea către Theo, Vincent își evocă trecutul pe care acum îl lasă în urmă și căruia îi hărăzește o ultimă privire. De acum încolo toate șovăielile vor înceta și îndoielile vor dispărea și ele. Vincent desenează. Desenează tot așa cum predica, cu aceeași neobosită râvnă, cu aceeași nemărginită însuflețire. Colindă neobosit minele de cărbune și desenează vagonetari, bărbați și femei, așa cum odinioară umbla cu o evanghelie în mînă, întîmpinînd mineri la ieșirea din mină pentru a le aduce Cuvîntul unei alte credințe. Desenează muncitoare îmbrăcate bărbătește, cu capul înfășurat într-o basma neagră, peisajul industrial al drumurilor care duc spre mină, mineri mergînd sau venind de la lucru, cu spinările îndoite sub povara unui sac. . . Borinage-ul îi apare lui Vincent tot atît de pitoresc ca Veneția sau Arabia. Neobosită, zi după zi, ceas după ceas, mîna să îi dă răspuns la întrebările care l-au chinuit atîta amar de vreme. Siluetele încă țepene, ca cele ale unor artiști primitivi, se însuflețesc puțin cîte puțin, misterioase ca niște personaje de Giotto.

Vincent nu se mulțumește să lucreze numai după natură. Copiază seria «*Orele zilei*» a lui Millet. Ceea ce îl mișcă la acest pictor este sentimentul său biblic, înclinația sa pentru cele pămîntești, umanitarismul său evanghelic. Își roagă fratele să-i trimită o altă serie a lui Millet și anume «*Muncile cîmpului*». Fostului său patron din Haga, Tersteeg, îi cere «*Exercițiile de desen*

în cărbune » de Bague. În cămăruța din Cuesmes, pe care o împarte cu copiii gazdei, face și reface schițe, învață. Întocmai ca și cu trei ani în urmă, la Amsterdam, redevine școlar. Își ia de la capăt ucenicia, se inițiază într-un nou fel de exprimare. Dar cu câtă bucurie pînă acum necunoscută de el! Mai ieri se burzuluia în fața cărților de latină și greacă. Astăzi greutatea nu-l mai descurajează, nu-l mai înspăimîntă; nu face decît să-l înflăcăreze și mai tare. Le înfruntă cu multă siguranță, cu tărie și dîrzenie. Îngăduie izvorului care clocotește înlăuntrul lui să se reverse. Acesta țîșnește biruitor cu o forță uimitoare, de pe acum irezistibilă.

Desen dintr-o scrisoare către fratele său Theo. Arles, 1888,

«Am schițat în grabă, îl vestește el pe Theo, un desen care înfățișează cîțiva mineri mergînd la lucru dimineața, prin zăpadă, pe un drumeag, de-a lungul unui gard de mărăcini, niște umbre care trec, nelămurit conturate în lumina zorilor; în fund se estompează pe cer marile construcții ale minei și movila de minereu steril. Îți trimit și ție schița ca să ți-l poți reprezenta. . . Nu ți se pare bună ideea mea? » Scrisorile pe care Vincent i le trimite lui Theo vin acum una după alta; scrise cînd în olandeză, cînd în franceză, ele nu sînt altceva

decît o relatare amănunţită a întregii sale activităţi. Îndoielile au pierit cu desăvîrşire. La 7 septembrie Vincent îi declară lui Theo că a muncit aproape două săptămîni la «*Exerciţiile lui Bague*» «din zorii zilei pînă noaptea şi din zi în zi mi s-a părut că îmi dau mai multă tărie. . . Nu mă las pe tînjală ci, cu şi mai multă rîvnă, lucrez acum la *Muncile Cîmpului*. . . Cît despre *Semănător* (*Semănătorul* lui Millet), adaugă el, l-am desenat deja de cinci ori, de două ori în mic, de trei ori în mare şi o să-l mai reiau, într-atîta mă preocupă această figură». Minerul. Ţesătorul. Semănătorul..

«Sînt neobosit la lucru» declară Vincent. De acum încolo, în faţa lui se întinde cîmpul nedeşelenit al unei munci istovitoare. Semănătorul! Nu e oare şi el un semănător, figura atît de simbolică a omului, semănătorul acesta care înaintează cu paşi mari sfărîmînd bulgării sub tălpi, aruncînd în bătaia vîntului în ţărîna răscolită seminţele, nădejdea verii viitoare? Lucrează la exerciţiile lui Bague, face copii după Millet, citeşte lucrări de anatomie sau de perspectivă. «Studiul e cam spinos şi uneori cărţile sînt îngrozitor de plicticoase, spune fremătînd de nerăbdare. . . Dar trag nădejdea că spinii vor da flori albe la timpul convenit şi că aceste eforturi, sterpe în aparenţă, sînt de fapt durerile facerii. La început chinul, la urmă bucuria.» Cu o grabă înfrigurată, ar vrea să înlătore perioadele de tranziţie. «Nu m-am putut împiedica, mărturiseşte el, să fac o schiţă la dimensiuni destul de mari a desenului cu minerii care merg la lucru». Acum însă e fericit. «Nu-ţi pot spune cît mă simt de fericit că am reluat desenul», mărturiseşte el.

Soarele se înalţă deasupra pămîntului gol şi pustiu în care rodesc recoltele verii.

PARTEA A DOUA

« MORI ȘI REÎNVIE »

I. MÎNA ÎN FLĂCĂRI

Și atîta vreme cît nu vei fi înțeles acest «mori și reînvie» nu vei fi decît un obscur trecător în bezna lumii acesteia.

GOETHE: Divanul apusului și răsăritului.

La Cuesmes, cu cartonul de desene veșnic deschis, Vincent trudește cu înverșunare. « Așteaptă numai, îl roagă pe fratele său, și ai să vezi poate, că și eu sînt un lucrător ». Traiul din ultimele luni l-a cam zdruncinat și fizic și moral, dar o vitalitate strașnică îi animă trupul; înviorat de nădejdi Vincent își redobîndește repede sănătatea și forțele. O dată cu liniștirea spiritului, spune el, și energia «îi revine pe zi ce trece ». Pentru el desenul a însemnat într-adevăr o descătușare. În fața hîrtiei mute, Vincent poate fi ceea ce este în realitate, fără nici o îngrădire. Nu mai are de luptat decît cu el însuși, cu neîndemînarea și cu scăderile sale, dar «*where is a will, there is a way*» — acolo unde există voință, există și un drum. Cu siguranță că în curînd ai săi nu vor mai trebui să se rușineze de el. O să-și răscumpere trecutul bezmetic. Ambiția lui, o ambiție oarecare, fără complexități, se distinge mai degrabă prin remușcările care-l rod după atîtea înfrîngeri, decît prin zelul care-l stăpînește. Să dobîndească practică în arta sa, să reușească cît mai grabnic cu putință să facă desene «prezentabile și care să se vîndă » — iată scopul lui Vincent, scopul pe care îl mărturisește, pe care și-l fixează, căci «asta e necesitatea care mi se impune », adaugă el cu un soi de regret: nu va putea fi veșnic o povară pentru familie. Într-o scrisoare din septembrie, Theo îi sugerează cam «vag » să vină la Paris. Vincent refuză invitația. Ca să-și întemeieze refuzul invocă numeroase argumente bănești, dar printre rînduri răzbate un alt motiv, cu mult mai hotărîtor: acum, cînd are încă de învățat totul în arta

sa, ce foloase ar trage de pe urma unei șederi la Paris? Pe de altă parte, începe să aibă impresia că și cam pierde vremea la Cuesmes. Fără îndoială că în ochii săi nu există tipuri umane și peisaje mai demne de a fi studiate, decât cele din Borinage, dar înainte de a se apleca asupra lor trebuie, metodic, să și cucerească mijloacele de expresie. Trebuie să mai vadă tablouri, să mai vină în contact cu colegii de breaslă. Visează să întâlnească un artist mai experimentat decât el, care ar putea să-l îndrume, să-l sfătuiască. La Cuesmes însă nu poate găsi nici tablouri, nici oameni de artă, nici acel sfătuitoare care să fie pentru el ca un «înger trimis de Domnul», și Vincent își pierde răbdarea. Să mai stea aici, înseamnă să bată pasul pe loc. A ajuns la partea a treia a *Cursului complet de desen* al lui Bargue, pe care nu-l mai lasă de loc din mână, partea care cuprinde marile portrete după Holbein. Este furios că nu și poate expune desenele așa după cum s-ar cuveni, în camera prea strîmtă, în care de abia încapă patul său și cel al copiilor Decrucq. În plus, lumina e destul de proastă. S-ar mulțumi cu o altă încăpăre din casa minerului Decrucq; dar din nenorocire soția minerului are nevoie în fiecare zi de ea pentru spălatul rufelor și nici nu poate fi vorba să o închirieze. Pînă acum a mai desenat pe afară, prin grădina de lîngă căsuță, sau pe cîmp. Vine însă iarna, iarna cea urîcioasă care-i va aduce — și poate Vincent să nu se gîndească la asta? — singurătatea și amărăciunea, toate amintirile lugubre din iarna trecută. . .

Pe nepusă masă, fără să înștiințeze pe nimeni, Vincent pleacă, și, mergînd pe jos, fără să se oprească, ajunge la Bruxelles.

Se stabilește pe Boulevard du Midi la numărul 72, aproape de gară, într-un cartier foarte populat *. De îndată, se și apucă să scrie a lor săi pentru a și justifica neașteptata schimbare de adresă pe care ei ar putea o interpreta drept o faptă necugetată. «Era o necesitate imperioasă», îi explică el la 15 octombrie lui Theo, înșirîndu-i, după bunul său obicei, pe larg motivele sale. Cum tatăl lui s-a hotărît să-i alocă «în mod provi-

* De atunci, acest cartier s-a schimbat foarte mult. După Coquiot, Boulevard du Midi, în epoca cînd a locuit acolo Van Gogh «aducea probabil cu Boulevard de la Chapelle, din Paris».

zoriu » o mică pensie de 60 de florini pe lună, nu mai are altă grijă decât acum încolo decât să tragă cât mai mult folos din posibilitățile pe care i le oferă capitala Belgiei. De îndată ce a sosit, s-a năpustit prin muzee «și, povestește el, simpla vedere a câtorva tablouri bune m-a îmbărbătat ». L-a reluat pe Bargue de acolo de unde îl lăsase, și se gîndește să-și întrească studiul cu o *Culegere de desene în cărbune* a lui Allongé. Ceea ce își dorește însă mai presus de orice este să facă cunoștința unor artiști, în stare, prin sfaturile cu care l-ar putea lumina, să-i grăbească progresul. A cunoscut un anume Schmidt care îl îndeamnă să se înscrie la Beles-Arte. Bănuitor din instinct față de tot ce aduce a academism, Vincent respinge propunerea, revine la ideile lui și-i cere fratelui său să-l ajute în demersurile pe care le face. «E foarte firesc ca Schmidt asta, îi spune el lui Theo, să mă privească cam neîncrezător, din cauză că mai de mult am lucrat la casa Goupil și Comp., apoi m-am apucat de altceva și iată că acum mă întorc iarăși spre ale artei ». Datorită lui Theo care se face luntre și punte ca să-i mijlocească cunoștința unor artiști, Vincent înnoadă unele relații, un pictor olandez Roelofs se învoiește chiar să-i dea cîteva lecții; în sfîrșit, într-o dimineață din a doua jumătate a lui octombrie, Vincent urcă spre strada Traversière, aflată nu departe de Grădina botanică, și bate la numărul 6 A, la ușa unui atelier, atelierul cavalerului Van Rappard, un alt pictor olandez. De viță nobilă, bogat, cavalerul Van Rappard nu are decât douăzeci și doi de ani: cu cinci ani deci mai tînr decât Vincent *. Sincer îndrăgostit de pictură, înclinat să înfățișeze în tablourile sale viața țăranilor și a muncitorilor — și prin acest lucru se apropie de Vincent — el este și continuă să fie de formație academică. După ce a lucrat la Utrecht și la Amsterdam urmează acum cursurile Academiei din Bruxelles. Van Rappard este un tînr așezat, liniștit, cinstit. La prima vedere Vincent îl judecă drept «un om de nădejde». Se întreabă totuși dacă va putea să lucreze cu el: «Locuiește, remarcă Vincent, într-o casă cam luxoasă ».

O prietenie la început șovăitoare, nesigură, se înfiripă.

* Van Rappard s-a născut la 14 mai 1858 la Zeist, în apropierea orașului Utrecht.

O prietenie? Van Rappard, aristocratul cumpănit, cu firea domoală, e cuprins de la bun început de mirare. Totul îl uimește la Vincent, la zdrențarosul acesta de «un fanatism sumbru» care a dat buzna în atelierul său: caracterul dintr-o bucată al omului pe care un nimic îl scoate din sărite, setea de cunoaștere care-l împinge să-și hărțuiască, să-și chinuiască interlocutorul cu întrebări, nevoia nepotolită de a merge pînă la miezul lucrurilor care îl determină să discute și să întoarcă pe față și pe dos tot ce i se arată, vehemența cu care se năpustește asupra muncii, cînd copiind *Schițele de anatomie pentru uzul artiștilor* de John, după ce l-a isprăvit pe Bague, întorcîndu-se apoi iarăși la Bague, copiindu-i din nou cele șaizeci de foi, reluîndu-l pentru a treia oară de la cap la coadă, cînd umblînd prin muzee pentru a copia pînzele maeștrilor și după toate acestea devorînd opere de tot felul, și tot așa într-una fără să-și tragă sufletul, fără a înceta să freamăte de neastîmpăr în fața rezistenței materiei, fără să contenească să bombăne că «sar cuveni să poată merge mai repede». Cînd Vincent se află în atelierul său, Van Rappard se simte «apăsător», apăsător de pasiunea aceasta în stare pură care se manifestă fără invidie sau gînduri ascunse în vorbe spuse fără ocol, apăsător de izbucnirile pătimașe ale lui Vincent, de asprimea sălbatică — «sălbatică de te cutremuri» — a schițelor făcute în grabă, cu degete înfrigurate. Că poți întîlni o atare intransigență la un om ce îndură atîtea lipsuri în viața de toate zilele, necesitățile căreia, de altminteri, nici nu le înțelege sau le înțelege cu greu, că un astfel de vagabond, care se hrănește cu pîine goală, apă și castane cumpărate la colț de stradă are despre artă o concepție atît de grandioasă și atît de absolută, sînt lucruri care îi inspiră lui Van Rappard ceva mai mult decît stimă: admirație — dar o admirație amestecată cu milă și teamă. Van Rappard îl cruță pe Vincent. Îi înghite toanele, furiile neașteptate, se resemnează să tacă atunci cînd Vincent izbucnește. Omul acesta i se pare, după propriile sale cuvinte, «însălmîntător și frumos». S-a legat de el. Caută într-una să înlesnească apropierea dintre ei.

În atelierul lui Van Rappard, Vincent învață, în sfîrșit, legile perspectivei. Dar deabia conturate, proiectele sale se succed, dînd naștere unor proiecte noi. O cursă

nebunească care rămîne totuși perfect controlată. «Există legi ale proporțiilor, luminii și umbrei, ale perspectivei pe care *trebuie să le cunoști* ca să poți desena», îi scrie Vincent lui Theo. De aceea vrea în iarna asta să-și încropească «un anumit capital de anatomie». A desenat după culegerea lui John, pe cinci foi de hîrtie Ingres, un schelet — «o treabă care m-a costat multă osteneală, dar pe care sînt mulțumit că am dus-o la bun sfîrșit». Metoda lui John nu-i este, cu toate acestea, de ajuns, după cum socotește el; se va duce la școala de medicină veterinară să caute niște reproduceri anatomice de animale. . . și nu ar face oare bine dacă l-ar vizita la Haga pe pictorul Mauve cu care familia Van Gogh este înrudită, și pe Tersteeg?

Cu toate neplăcerile pe care i le pricinuieste sănătatea și pe care le pune pe socoteala mizeriei îndurate în «*the black country belge*», * dar de care ar putea tot atît de bine să învinuiască lipsurile actuale, necontenita și excesiva lui tensiune nervoasă, Vincent nu-și încetinește ritmul de viață. Din cînd în cînd totuși e ceva care scîrțîie. Nemulțumit de el, de progresele pe care le socoate cu mult prea încete, se înfurie, tună și fulgeră.

În ianuarie, cum Theo nu i-a mai scris de cîteva săptămîni, într-un astfel de «moment de tulburare», îi cere pe neașteptate să-i explice cauza tăcerii sale: oare lui Theo îi e frică să nu să se compromită cumva în fața patronilor săi de la galeria Goupil? Sau se teme poate că vrea să-i ceară bani? (Vincent nu va întîrzia să afle de la tatăl său că, fără știrea lui, Theo trimite bani pentru el). Cît despre Van Rappard, l-a văzut foarte puțin acum în urmă, adaugă el cu arțag. «Mi s-a părut că nu-i prea place să fie deranjat». De altminteri atîta timp cît el însuși nu va fi mai stăpîn pe știința și pe mîna sa, trebuie «să-i ocolească pe tinerii artiști care nu se gîndesc întotdeauna la ceea ce fac și ce spun». «Momentele de tulburare» nu țin mult. Aproape imediat Vincent se căiește de scrisoarea lui necugetată și-l roagă pe Theo să-l ierte: lucrul nu mergea; acum însă s-a produs «o schimbare prielnică». Copiază și

* În limba engleză: Negrul ținut belgian (*N. tr.*).

recopiază mereu metodică lui Bargue, dar desenează și după model; un comisionar bătrîn, muncitori, cîțiva tineri, niște soldați se învoiesc să-și pozeze. A desenat și un peisaj cu mărăcini. Planurile se înmulțesc din nou. Materia a cedat. Și bunul Vincent spune cu dezarmanta lui naivitate: « Și acum, din moment ce nu mai sînt prost dispus, am cu totul altă părere, mai bună, despre tine și îndeobște despre toată lumea ». Privește senin viitorul și declară credincios măruntei sale ambiții de la început: « nădăjduiesc să ajung totuși să fiu cît de cît în stare să lucrez la ilustrația de ziar și de carte ». Se gîndește la Daumier, Gavarni, Gustave Doré, Henri Monnier — deși nu cutează să pretindă nicidecum « că voi ajunge vreodată la înălțimea acestora ». Preferă de zece ori mai mult oricărui peisaj studiile de moravuri din care acești artiști au creat adevărate modele. Încă, cate « uneori cu un adevăr înspăimîntător » operele acestea atît de expresive îl atrag, pe el, omul pentru care arta înseamnă mai presus de orice expresie, și le admiră în primul rînd pe cele în care « găsești mărgăritarul cel fără de preț, sufletul omenesc, scos la lumină ». Speranțele sale, destul de banale, după cum mărturisește singur Vincent, le întreține printr-o muncă supraomenească. Condiția este să lucrezi mult, afirmă el. Căci nu poți deveni artist numai învățînd să desenezi; — « și devreme ce m-am apucat de desen, doar n-o să mă las acum de el » mai trebuie să explorezi și literatura și diferitele domenii ale cunoașterii. Arta este totul sau nimic. O concepție grandioasă, Van Rappard a avut dreptate, dar care depășește, și încă cum, scopul pe care Vincent și l-a fixat; o concepție grandioasă, dar singura fecundă, o concepție copleșitoare. Cu voie bună Vincent își poartă povara.

În februarie cere ajutorul părinților pentru a-și înjgheba o colecție de costume din Brabant cu care să-și îmbrace modelele: cămașă albastră de țaran brabantin, haina de pînză cenușie a minerilor, bluză de dimie roșie, bluză de pescar cu glugă, rochiile de femei din Blankenberghe, Scheveningen sau din Katwijk. . . Cînd va fi stăpîn pe arta sa se va întoarce în Borinage, ori se va duce în vreun ținut de coastă, sau la țară. Va vorbi

despre suferința oamenilor. Va vorbi despre măreția și despre frumusețea lor ascunsă. Prin ei va cînta durerea împărtășită și de el în vremile întunecate petrecute în Borinage, durere pe care o împărtășește și azi, de care ușor, cu fiecare trăsătură de condei se descătușează, dar care neconținut în străfundul ființei lui reînvie. Costumele regionale pe care vrea să le adune nu sînt în ochii săi elementele unui pitoresc facil, al unei culori locale; sînt căile prin care vrea să pătrundă în adîncul sufletului oamenilor.

« Un țăran, care mă privește desenînd un trunchi de copac și lucrînd la desen o oră fără să mă clintesc, crede că sînt nebun și-și rîde de mine, scrie el fratelui său. O frumoasă doamnă, care strîmbă din nas la vederea unui muncitor necioplit cu hainele mirosind a sudoare, nu poate desigur pricepe pentru ce un artist se duce printre pescarii din Heyst sau minerii din Borinage și pentru ce coboară pînă în străfundurile minei. Și ea ajunge la aceeași concluzie, că sînt nebun ». Vincent l-a auzit deja prea adesea, cuvîntul acesta care îi răscolește vechile răni. A aflat de mult pe pielea sa, că cel care nu se supune legilor obișnuite este foarte curînd copleșit de critici și sarcasme. Așa că stăruie din nou asupra posibilităților materiale care se oferă unui bun desenator. « Există mijlocul să dibuiești o slujbă bine plătită », își asigură el părinții furnizîndu-le și cîteva cifre, — și de aceea, adaugă el ca un tînar care se vrea preocupat de viitorul lui și nu scapă ocazia, la momentul potrivit, să se arate descurcăreț, e foarte sănătos « să fii în relații bune cu oameni, ca domnul Tersteeg, Theo etc. ». Vincent vrea să înșele cu bună știință? Își pledează cauza față de sine însuși tot atît de mult ca în fața a lor săi. Dacă îi amăgește pe ei, se amăgește și pe sine, dornic să se încredințeze că se poartă ca un fiu bun, pe care poți și pe care trebuie să te bizui și care nu va înșela așteptările a lor săi, încercînd în felul acesta să țină în frîu forța monstruoasă care îl împinge înainte.

La începutul lui aprilie, Van Rappard se întoarce în Olanda, la Utrecht. Lipsit de acest sprijin, Vincent nici nu se gîndește să mai rămînă la Bruxelles. Acum că și-a însușit o sumă de cunoștințe teoretice, simte nevoia nestăpînită să le exploateze concret. Dorește de asemenea să reia contactul cu pămîntul, de care primă-

vara i se aprinde în suflet dorul. Găsește din belșug pricini pentru ași justifica hotărîrea față de Theo: camera din Boulevard du Midi, unde va fi nevoit să lucreze de acum încolo, de vreme ce nu se va mai putea folosi de atelierul lui Van Rappard, — Van Rappard i-a propus să i-l lase, dar el nu are mijloacele să plătească chiria — este cu mult prea mică; pe deasupra și lumina e proastă, iar gazdele nu-i îngăduie nici măcar să-și ținuiască desenele pe pereți. Și cu toate acestea, Vincent habar n-are încotro își va purta pașii. Șovăie neștiind dacă să plece la Heyst, la Scheveningen, la Groenendael sau în altă parte. . .

Tatăl său a venit să-l vadă la Bruxelles. I-a dat în vileag faptul că Theo îi trimite banii. « Discută cu el ce ar fi mai puțin costisitor și ți-ar conveni cel mai bine », îi spusese lui Vincent. Ce ar fi mai puțin costisitor după Vincent ar fi fără îndoială să petreacă vara la Etten; mai mult, șederea aici nu ar fi lipsită de interes, căci ar găsi « o mare varietate de subiecte ». De vreme ce Theo, trimițîndu-i bani, vrea să-l ajute « să iasă din încurcătură », — « vreau să sper, îi spune Vincent, că n-o să-ți pară rău niciodată », — să scrie tatălui lor și să-i înlesnească întoarcerea la căminul părintesc. În ceea ce-l privește, Vincent făgăduiește să nu facă nimic ce i-ar putea jigni pe ai săi. « Sînt gata să fiu de părerea lor în privința felului de a mă îmbrăca și în tot restul », îl asigură împăciuitor pe Theo.

Theo trimite scrisoarea cerută. Cum acesta urmează să sosească și el la Etten pe la mijlocul lui aprilie, Vincent își grăbește plecarea. Se bucură mult că îl va revedea pe Theo, un frate atît de înțelegător. La 12 aprilie coboară în gara din Etten. Un tînăr poștaş, Minus Oostrijk, a venit să-l întîmpine.

Vincent e îmbrăcat în negru: haină neagră, pantaloni negri de catifea reiată pe care le-a cumpărat de ocazie la începutul anului la Bruxelles. El, care-și hrănește arta din propriile privațiuni, preferă să-și plătească modelele, hîrtia de desen, mai degrabă decît să-și cumpere haine noi. Cu pălăria, și aceasta tot neagră, trasă pe ochi, cu fața gînditoare, nici nu-l vede pe Minus Oostrijk. Acesta se apropie și-i propune lui Vincent să-i ducă geamantanul. « Dragul meu, îi răspunde Vincent, fie, care om trebuie să-și poarte singur povara ». Pînă la

casa parohială Oostrijk tot stăruie dar Vincent nu se dă bătut!*

La prezbiterie e primit bine, fără nici o rezervă. Părinții săi nutresc o dată mai mult speranța că Vincent și-a găsit în cele din urmă calea. Acum lucrează și va reuși, cu siguranță, să-și facă « o situație ». Sînt fericiți să-l vadă mulțumit, plin de proiecte. Pentru ei, locuitori ai unei țări în care artiștii au fost întotdeauna cinstiți așa cum se cuvine, membri ai unor familii care n-au încetat să fie, mai mult sau mai puțin, în legătură cu artiștii și se pot chiar mîndri acum cu succesele lui Anton Mauve, apreciatul pictor din Haga, unul de-ai lor, pentru ei, deci, arta e o meserie onorabilă, demnă de tot atîta interes ca oricare alta și asupra căreia nu planează nici o prejudecată.

Pastorului și soției sale nu le prea place totuși ceea ce face fiul lor. Gusturile lor se deosebesc de ale acestuia ca de la cer la pămînt. Să fie oare un pretext pentru șicane? La drept vorbind, nu, fără îndoială. E vădit însă că simțitorul Vincent trebuie să fi suferit din cauza lipsei de înțelegere, care, dincolo de amorul său propriu jignit, îl făcea să descopere adevărul, îngrozitor pentru atîtea ființe, că legăturile de sînge au mai puțină putere, mai puțină realitate, decît se spune și se crede. Ceea ce-l mai leagă de ai săi nu mai e acum decît o obișnuință sentimentală, o rutină a emoției. S-a lepădat de credința religioasă; nu-și dă încă seama că în același timp și din aceeași pornire s-a lepădat de credința în familie, de tot ce reprezintă ea pe plan social, pe planul ideilor, al înclinațiilor, pe scurt în viață, și acest lucru cu atît mai categoric, cu cît tatăl său îi fusese totodată și părinte și pastor. Ruptura cu credințele — și tendințele — familiei sale este definitivă. Nici nu mai calcă pe la biserica în care oficiază tatăl său. Încetul cu încetul se dezbară

* « Oho! Era un om dintr-o bucată, un încăpățînat », va exclama cu mai bine de o jumătate de veac mai tîrziu Minus Oostrijk, amintindu-și de Vincent. S-a pretins — o fi legendă, o fi adevărat? — că Minus Oostrijk deținea un tablou de Van Gogh. L-a păstrat cu multă grijă, nu a dat voie nimănui, niciodată să-l privească, a mers pînă într-acolo, încît a astupat cu scînduri late ferestrele căsuței sale și pentru și mai multă siguranță l-ar fi îngropat pare-se, în cele din urmă, învelind cu un sac de iută această operă necunoscută a lui Van Gogh.

și de rămășițele pe care le mai purta în el din epoca sa întunecată, și face mărturisiri uimitoare: «Pastorii, scrie el, zic că sîntem niște păcătoși, concepuți și născuți în păcat. Haida de! Ce tîmpenie!. . . Dacă trebuie să mă căiesc de ceva pe lume, mă căiesc de faptul că a existat o vreme în viața mea cînd m'am lăsat corupt de aceste abstracții mistice și teologice și că m'am închis prea mult în mine însumi». Acestui tată de cincizeci și nouă de ani pe care, fără ca el să știe încă, îl reneagă cu toată puterea noii sale credințe, Vincent îi creionează portretul cu o mîină nostalgică; cu o dragoste, în care căința de ai fi provocat atîtea suferințe și poate regretul pentru ceea ce nu a fost, precum și dorința pentru ceea ce în alte împrejurări ar putea totuși fi, își picură melancolia, Vincent desenează figura delicată, plăcută a «blîndului *domine*», părul alb sub tichia neagră, ochii cu privirea liniștită, micul plastron alb ce se detașează pe negrul costumului, cravata neagră și gulerul alb. Credința sa, însă, îl trage în afara casei parohiale, printre țărani, printre realitățile vii și aspre ale pămîntului. «Cînd nu plouă, îi scrie el lui Theo, ies în fiecare zi». Și-a pus în gînd să cerceteze cu de-amănuntul mediul acesta rural care îl mișcă adînc. Desenează peisajele: colibe în mijlocul mărăcinilor, mori pe malul canalelor, — tipuri de oameni: pădurari și semănători, — unele agricole. . . Nu abandonează însă «*Exercițiile de desen în cărbune*» ale lui Bague pe care, dimpotrivă, le repetă neîncetat, ca pe niște game. Cu obișnuita sa voință, continuă sistematic să-și desăvîrșească «meșteșugul». Theo, apoi Van Rappard, în trecere prin Etten, privindu-i studiile nu-și precupețesc încurajările foarte călduroase. Vincent însă se simte mai puțin mulțumit. Îl scot din fire necontenitele împotriviri ale materiei, ale naturii care nu-i cedează decît pas cu pas. În luna august, într-un moment cînd îl doboară oboseala și cînd încearcă sentimentul că se trudește zadarnic, pleacă la Haga, să-l cunoască pe vărul Anton Mauve, Discipol dulceag al școlii de la Barbizon, Anton Mauve, un om puțin trecut de patruzeci de ani, are o atitudine trufașă, poartă mustață și barbă*. Artist răsfățat, ale cărui lucrări — oi printre dune, vaci în staul, amurguri

serbede. . . — sînt bine primite de burghezia olandeză, are aerul sigur de sine al omului căruia nici o frămîntare nu vine să-i tulbure succesul. Pe acest văr care vine de la Etten, flăcăul de douăzeci și opt de ani care în viața sa a încercat de toate și nu a reușit să facă nimic, pe acest Vincent Van Gogh, pe socoteala căruia se bîrfește din cînd în cînd în fața lui, fără ca el să fi dat prea multă atenție acestui lucru, îl consideră dinainte drept un neisprăvit. De îndată însă ce Vincent își deschide cartonul cu desene, Mauve își schimbă părerea. Un neisprăvit, nu, nici vorbă că nu! Mauve îi corectează schițele, îl îndrumă cu unele sfaturi, îl povățuiește să reia, pe cît îi va fi cu putință, studiul după model. « Ar trebui să încerci să lucrezi în cărbune și pastel, în ulei și cu estompa », îi spune el. Vincent se întoarce la Etten, încîntat de vizită, de Anton Mauve care « l-a făcut să-i vină inima la loc » și pe care-l proclamă drept « om de geniu ».

Cîteva zile mai tîrziu — hotărît, familia pare să sprijine acum planurile lui Vincent — unchiul Cent, din Princenhage, pus la curent poate de Mauve cu talentul promițător al nepotului său, îi trimite o cutie cu acuarele. Vincent, care simte că ai săi îi încuviințează ambițiile, se pune pe treabă cu și mai multă rîvnă. Ține morțiș să aplice imediat sfaturile lui Mauve, să inaugureze cutia de culori. « Să fii într-adevăr om, îi spune într-o zi Vincent tatălui lui Minus Oostrijk, înseamnă să fii un luptător. » În ceea ce-l privește, el luptă, și încă cum! Desenator înnăscut are noțiunea spațiului, privirea ageră, o instinctivă vioiciune a mîinii. Aceste calități însă sînt un bun deja cîștigat, așa că Vincent le cam trece cu vederea. Adevărul este că îi lipsește încă lucrul care îl interesează cel mai mult și pentru dobîndirea căruia se cheltuiește cu o violență pătimașă. Luptă să-și consolideze perspectiva încă șovăielnică. Luptă să-și echilibreze proporțiile îndeobște stîngace. Luptă pentru a da liniilor căldură și viață, gesturilor și atitudinilor mișcarea care încă le lipsește. Luptă să-și disciplineze mîna față de toate mijloacele tehnice, să o obișnuiască cu supunerea față de creion și cărbune, peniță și pensulă, tuș și sepia, estompă și acuarelă. Luptă mai cu seamă să descopere dincolo de formele pe care le reproduce, miezul lucrurilor, să dibuiască cu ochii săi pătrunzător

tori de pasăre de pradă realitatea ascunsă. « Când vrei să desenezi o salcie cu coroana retezată ca și cum ar fi o ființă vie, și la drept vorbind așa și este, — enunță el cu aspra lui luciditate de om care știe ce vrea și care știe să cumpănească împrejurările, — tot ceea ce o înconjură vine aproape de la sine, numai să știi să-ți concentrezi întreaga atenție asupra copacului respectiv și să nu te oprești înainte de a-i da viață. » Luptă, luptă fără răgaz, într-o tensiune care nu mai contenește. Trebuie să se zbată chiar pentru a-i convinge pe oamenii din Etten să-i pozeze și când, în sfârșit, izbutește să le învingă îndărătnicia, să-i lămurească să nu-și îmbrace straiile de duminică: vrea să-i surprindă sub adevăratul lor chip, cel de toate zilele, cel autentic. Luptă într-una, e ros de nerăbdare. Uneori, în izbucniri de furie își calcă în picioare mînios lucrările abia terminate, pentru ca imediat după aceea să cadă într-un acces de deznădejde, iar mai apoi să-și revină și să reînceapă lucrul cu și mai multă furie. « Lupta cu natura, îi scrie lui Theo, are ceva din ceea ce Shakespeare numea « *Taming the Shrew* »*. Caută să strivească această scorpie cu o violență cu adevărat pătimașă, din toate puterile sale încă nesigure. Rezistența naturii este « un imbold » pentru el, mărturiseste Vincent. « Și la urma urmei natura și un desenant sincer sînt întotdeauna de acord », remarcă el, încredințat că « în ceea ce privește desenul . . . cu cît te ții mai mult de el, cu atît mai bine », și de fapt mai mulțumit de el decît vrea să lase impresia. N-a trecut decît un an de cînd Vincent s-a apucat să deseneze, de abia o săptămînă sau două de cînd l-a văzut pe Mauve și îi urmează sfaturile și de pe acum poate exclama (e știut de altminteri că Vincent nu e de fel înclinat să se amăgească, nici să se măgulească singur): « Ceea ce odinioară mi se părea de-a dreptul imposibil va deveni încetul cu încetul cu puțință, slavă domnului . . . În fața naturii nu mă mai simt neputincios ca odinioară ». Concomitent cu exercițiile constante după metodică lui Bague, iau naștere, într-un ritm rapid, lucrări migălite cu grijă în maniera olandeză. « Am desenat pînă și de cinci ori un

* *The Taming of the Shrew*, Imblînzirea scorpiei. Piesa este tradusă în română de « Femeia îndărătnică ». (N. tr.).

țăran cu un hîrleț în mînă în tot felul de atitudini, de două ori un semănător, de două ori o fată cu o mătură. Apoi, o femeie cu un tulpă alb care curăță cartofi, un cioban sprijinit în toiagul său și, în sfîrșit, un bătrîn țăran bolnav, stînd pe un scaun aproape de vatră, ținîndu-și capul în mîini și sprijinindu-și coatele pe genunchi ». Moșneagul acesta, ruina aceasta de om — *worn out** — doborît de mizerie, neputincios să-și mai poarte povara vieții sale zdrobite, ce figură a disperării! *Sorrow is better than joy*. Lupta dusă de Vincent e o luptă pe care o îndrăgește; este în același timp o luptă pe viață și pe moarte, o luptă deznădăjduită, o luptă prometeică. « Omul ăsta nici nu se gîndește să se bucure de viață! », se miră mama lui Minus Oostrijk. Cu cartonul de desene subțioară, cu fruntea îndărătnică, Vincent străbate drumurile din Etten; în privire are flacăra celui care a furat focul. « Voia lucrurile altfel decît le-a lăsat bunul Dumnezeu », comentează Minus Oostrijk.

Și dintr-o dată, lucrurile se schimbă: « N-are decît să fie trist cui i-o place, eu m-am săturat, vreau să fiu vesel, asemeni unei ciocîrlii primăvara! », declară Vincent. La fel ca odinioară la Londra, pe vremea cînd suspina după Ursula Loyer, cerul s-a înseninat din nou pentru el. S-a îndrăgostit de una din verișoarele sale, Kee, fiica pastorului Stricker, foarte tînără, mamă a unui copil de patru ani, care își pierduse de curînd soțul; și din nou mijește speranța că va putea, așa cum își dorește, să se amestece în mulțimea oamenilor și să-și facă un locșor printre ei. « Cine iubește trăiește, cine trăiește muncește, cine muncește își cîștigă pîinea, exclamă Vincent într-o scrisoare naivă dar frumoasă ca un poem . . . Voi izbîndi. Nu spun că am să ajung cineva, ci un om cu totul obișnuit ». *Un om obișnuit!* Vincent se îmbată cu acest cuvînt. Doamne! să-și înjghebe un cămin, să aibă o soție, copii pentru care să cîștige pîinea de toate zilele, să cunoască bucuriile simple, o fericire tihnită, să nu mai fie animalul singuratic, hăituit, blestemat de toți!

Vincent nu se mai desparte de tînăra femeie care își petrece vacanța în casa parohială. Se joacă cu copilul ei și, cu toate simțurile stîrnite nebunește, desenează

* În limba engleză — sleit, obosit (*N. tr.*).

cu o ușurință amețitoare. Nutrește un sentiment puternic pentru ea. Când își declară dragostea și când Kee, care suferă încă de pe urma nenorocirii sale, îl respinge asemeni Ursulei odinioară, răspunzându-i că viitorul și trecutul vor rămîne pentru ea de nedespărțit și pronunțînd un *niciodată, nu, niciodată* « zdrobitor, ca afurisenia veșnică », Vincent este crunt dezamăgit, dar de data aceasta nu se pleacă în fața hotărîrii pe care Destinul i-o repetă. Nu se va învoi niciînd să se împace cu hotărîrea ei. Acel *niciodată, nu, niciodată*, declara el cu lirism, îl va considera un sloi de gheață pe care va trebui să-l încălzească la sîn ca să-l dezghețe. « Nu știu în ce manual de fizică au putut scrie, spune el cu ironie, că gheața nu se poate dezgheța ». Închipuie o întregă strategie amoroasă pentru a o îndupleca pe tînăra femeie, în așa fel încît să prilejuiască, fără ca ea să-și uite trecutul, nașterea în inima ei a unui sentiment, « a ceva nou ». « Am prins într-adevăr gust de viață și sînt foarte fericit că iubesc », îl încredințează el pe Theo. Vincent, care se vrea « hotărît și neclintit ca un stilet de oțel », o urmărește în așa măsură pe Kee cu stăruința sa năvalnică, încît tînăra femeie e nevoită să se întoarcă la părinți, acasă la Amsterdam. De îndată, Vincent o și copleșește cu scrisori, pe care vara sa nici nu le deschide și pe care i le trimite înapoi. Pastorul îl condamnă calificînd iubirea lui drept incestuoasă. În sat se bîrfește, se rîde . . . Puțin îi pasă lui Vincent de toate acestea. Continuă să facă după capul său, bodogănește, învinuindu-i pe ai săi că nu vor să-l ajute, se încăpățînează să-i vorbească, să-i tot vorbească lui Kee despre dragostea lui, se poartă față de ea ca și față de artă, cu aceeași îndărătnicie pătimașă, cu aceeași nestăpînită violență și crede că va reuși și în dragoste în cele din urmă, cum a reușit și cu desenul. Așa că își face planul să rămînă « liniștit » la Etten toată iarna, deoarece, îi spune el destul de mulțumit lui Van Rappard în octombrie, « am avut nițelul noroc de cînd m-am întors în Olanda, nu numai cu desenele mele, ci și în altele ». Desenează mult, oameni cu hîrlețe, semănători, a făcut și șapte studii mari după niște sâlcii bătrîne, un tînăr țaran cu secera*, face exerciții după Desenul în cărbune

al lui Karl Robert, încearcă și tempera și se întreabă liniștit, la fel de metodic ca întotdeauna când e vorba de progresul său, dacă nu a sosit cumva momentul să se apuce de pictură. Așteaptă cu nerăbdare să-l revadă pe Mauve ori aici la Etten, ori la Haga, pentru ai cere un ultim sfat în această privință. «Cînd Mauve va sosi, voi călca pe unde calcă și Mauve», declară el entuziasmat la gîndul apropiatei lor întîlniri.

Vincent îi scrie stăruitor lui Kee. «Ea și numai ea». Îi scrie lui Theo căruia îi vorbește despre Kee. Îi scrie lui Van Rappard căruia nu-i vorbește despre Kee, căci cu el are multe alte lucruri de discutat. Van Rappard i-a spus că unul dintre «semănătorii» săi nu este «un om care seamănă ci un om care pozează ca semănător». Vincent se arată întotdeauna gata să primească și să țină seama de o observație. O remarcă «foarte nimerită», încuviințează el. «La drept vorbind, consider studiile pe care le fac în acest moment, ca studii după model . . . De abia peste un an sau doi voi reuși să înfățișez un semănător care într-adevăr să semene grăunțe». Van Rappard însă, în ceea ce-l privește, nu pare să primească cu aceeași înțelegere criticile pe care Vincent i le aduce lui. Cînd îi comunică lui Vincent intenția de a se reîntoarce la academia din Bruxelles ca să studieze nudul, Vincent îi strigă: «Rappard, rămîi aici». Rappard stăruie în hotărîrea sa și Vincent izbucnește în invective împotriva academicienilor, «fariseii artei», la care Rappard, jignit, nu-i mai răspunde de loc. Vincent reia condeiul ca să susțină sus și tare în fața prietenului său că trebuie să iubească «pe doamnele natură și realitate», pe ele și numai pe ele. «Ele îți cer — nici mai mult nici mai puțin — decît să le închini inima, sufletul și mintea ta cu totul . . . Îți cer toată dragostea de care ești în stare și după aceea . . . numai după aceea, ți se dăruiesc singure. Dar, cu toate că aceste domnițe sînt sincere ca niște porumbițe, ele sînt totodată prevăzătoare ca niște șerpi și știi foarte bine să deosebească pe cei care sînt de bună credință de cei care nu sînt». La care Van Rappard, hotărîndu-se să răspundă, îl numește pe Vincent fanatic. «Nai decît, i-o întoarce Vincent, dacă vrei s-o iei așa, fie . . . Nu mi-e rușine de simțămintele mele, nu roșesc de loc că sînt om și că am principii și o credință. Dar încotro vreau eu să-i îndrept pe

oameni și mai cu seamă pe mine însumi? În spre larg. Și ce doctrină predic eu oare? Oameni, să ne închinăm sufletul cauzei noastre, să muncim cu tragere de inimă și să iubim cu adevărat . . . Atunci cînd o să te arunci și dumneata cu capul înainte, fără să-ți lași nici o porțiță de scăpare, în realitate (căci dacă te vei arunca în ea, nu vei mai ieși) vei vorbi ca și mine . . . celor care se agață încă de academie . . . Nu există milă; cine năzuiește să ajungă pînă la adîncuri, trebuie să treacă printr-o perioadă de chinuri și de lipsuri. La început cînd pescuim prindem pește puțin sau chiar de loc, dar ne deprindem să cunoaștem vadurile și să ne mînam barca; cunoașterea aceasta ne este de neapărată trebuință. Și peste puțin timp vom prinde mulți pești și chiar pești foarte mari, ascultă-mă pe mine! » Să legi prietenie cu Vincent Van Gogh nu e prea lesne! Compromisurile, concesiile de politețe nu i-au stat niciodată în fire.

După paginile acestea tăioase, care aparțin unui artist ajuns sigur de sine, ce deznădejde prilejuiește, pe neașteptate, mărturisirile abia ascunse, al căror înțeles Van Rappard, care nu cunoaște pasiunea lui Vincent pentru Kee, îl pătrunde cu greu? Să împingi oamenii în spre larg! suspină Vincent. «Dacă m-aș mulțumi numai cu acest lucru aș fi un barbar îngrozitor . . . Un om nu poate trăi mult timp singur în larg; are nevoie de o colibă pe țărm, de un foc în vatră, de o soție și copii în jurul acestei vetre ». Tăcerea lui Kee îl înnebunește. Pasiunea sa, în adevăr, nu pare să se îndrepte spre un deznodămînt fericit. Atmosfera din casa parohială devine tot mai furtunoasă. Familia îi reproșează căi trimite scrisori lui Kee («Ea a spus *nu*, prin urmare, *tu să faci bine să taci* »), îi judecă îndărătnicia de-a dreptul scandaloasă și, ce mai vorbă, imorală. Este învinuit că citește pe Michelet, Victor Hugo, «incendiarii », «asasinii »; i se citează pentru a-l pune în gardă cazul aceluia unchi îndepărtat molipsit de ideile franceze, care a sfîrșit prin a da în patima beției. «Ce mizerie de viață! », oftează Vincent. Izbucnesc certuri. Pastorul își amenință fiul că o să-l dea pe ușa afară.

Atîta pagubă! Vincent se înverșunează. O va convinge pe Kee. Kee va fi salvarea lui, acea femeie micuță și

drăgălașă, scumpă lui Dickens, va fi regina fericirii lui prozaice. Kee nu-i răspunde la scrisori și nici măcar nu le deschide? Se va duce el însuși să-i declare prin viu grai toată iubirea sa, nevoia pe care o are de ea pentru a deveni un om ca toți oamenii. Theo îi trimite banii de drum. Micuța Wilhelmina, sora lor, care face parte și ea din conspirație, urmărește plecările și venirile lui Kee. Vincent pornește și ajunge la Amsterdam la părinții lui Kee.

Aceștia sînt la cină, dar Kee nu-i cu ei. Kee a fugit. Nu mai vrea să-l vadă pe Vincent, nu mai vrea să audă vorbindu-se de el. «Ea și numai ea », spune Vincent. «Nici într-un caz el », răspunde Kee. Vincent geme, imploră. În zadar părinții fetei îl dojenesc și îi numesc încăpățînarea «dezgustătoare», el se îndărătnicește. O vrea pe Kee. Vrea să fie un om ca toți oamenii. Nu vrea să fie numai navigatorul «din larg» de care îi vorbise lui Van Rappard; vrea să-și aibă și el căsuța lui, la adăpostul vînturilor din larg, o soție, copii, un cămin. Își închipuiesc cumva că minte cînd își strigă dragostea? E gata să dea orice dovadă de iubire ce i s-ar cere. Numai să vină Kee! Vrea să o vadă, să-i vorbească. O va convinge. Și da, desigur, iată! atîta vreme cît își va ține mîna în flacăra acestei lămpi să stea aici și să se învoiască să-l asculte. Nu cere decît atîta! Și în fața părinților îngroziți Vincent își întinde pe dată mîna în flacăra și o ține acolo.

După o clipă de uimire, tatăl lui Kee se aruncă spre el: «Nu vei vedea! », îi strigă furios și suflă brutal în lampă, îmbrîncindu-l pe Vincent, care e gata să-și piardă cunoștința, «în noapte și frig».

Îmbrîncindu-l spre soarta sa.

Îmbrîncindu-l spre uriașele talazuri din larg.

II. « SORROW » *

Măreția nu vine de la sine, trebuie să o dorești

VINCENT către THEO, *scrisoare din toamna
anului 1882*

Vincent se întoarce la Etten pradă unor simțăminte pe care cuvîntul «disperare» le-ar tălmăci destul de slab. Starea lui sufletească, pentru a-i cita propriile cuvinte, e asemenea «incandescenței oțelului încălzit pînă la alb». Refuzul brutal de la Amsterdam l-a rănit de moarte. Într-o sfișiere a întregii sale ființe, are conștiința unei înfrîngerii absolute, totale. Pe buze îi vin cuvintele desnădejdei supreme, acel *Eli, Eli, lama sabahtani* al lui Isus în momentul în care își dădea sufletul: Doamne, Doamne, de ce m-ai părăsit? «Nu există oare nici un Dumnezeu?» geme Vincent printre hohote.

Deasupra lui se închide lespedea înghețată a unui mormînt. Își recunoaște înfrîngerea iremediabilă. Nu va fi un om ca toți oamenii, trebuie să renunțe pentru totdeauna la acest ideal. A fost înlăturat din rîndul oamenilor cu năzuințe obișnuite. Nici o altă pasiune nu va înlocui dragostea sa ucisă, nu va umple «golul imens», fără margini pe care l-a lăsat în el. E pierdut. Pierdut pentru totdeauna. Pierdut dintotdeauna. Și o știe; dar inima îi e mult prea plină de mărînire pentru ca ura să-l poată face hain. Și nici nu vrea să se lase. E mistuit de o înflăcărare prea mare și nepotolită ca să se dea bătut și să nu-și ducă lupta pînă la capăt, susținînd sus și tare, pînă la capăt, «iubirea mai presus de toate piedicile». Iubirea aceasta, de care nimeni nu a avut nevoie, îi va înflăcăra arta, prin artă îi va face dovada zdrobitoare; veșnicului «nu» al blestemului îi va răs-

punde cu veșnicul « da » al credinței sale, al unei credințe care, departe de a se renega și de a se preface în cinism și sarcasm, nu știe, în revolta sa, decât să soarbă și mai multă ardoare și, disperată, să se afirme cu și mai multă vehemență, credință care în prezența nepăsătorului Chip își va repeta neostoită pînă la ultima suflare strigătul pătimaș de adorație. Cu o nestrămutată hotărîre, înverșunîndu-se, dînd uitării totul, Vincent se pune iarăși pe lucru cu puteri înzecite.

Aventura de la Amsterdam, al cărei ecou a răzbătut pînă la Etten, înfierbîntă satul de zvonuri. Lauzi, vuiește satul, trîntorul și desfrînatul, nătăflețul ăsta nearătos și bătăran care bate toată ziulica drumurile cu un carton de desene sub braț și care după ce că nu-i în stare să-și cîştige pîinea, s-a mai și apucat să silească la mărițiș o biată femeie, care a avut destulă minte să-l trimită la plimbare. Certurile cu tatăl său nu mai conținesc. Cît de departe sînt vremurile cînd Vincent, rătăcind pe căile ortodoxiei, îl lua drept model! Pe acest tată, care-l învinuiește de imoralitate pentru că s-a îndrăgostit de o verișoară, pentru că-l citește pe Hugo și pe Michelet, pentru că nu mai dă pe la slujbă, care îl numește bezmetic și ratat, îl vede de-abia acum sub adevărata sa înfățișare, cu elanurile sale sarbede, cu ideile sale luate de-a gata, cu formalismul său gol. Măcinat de aceste certuri, Vincent nu mai lucrează cu atenția cuvenită, nu izbuteste să se concentreze suficient. Atmosfera din Etten, din cercul său familial, îl apasă greu. Simte nevoia unui cuvînt de înțelegere, de simpatie și cum nu se poate mai firesc se îndreaptă spre Mauve, artistul pe care-l admiră, « omul de geniu », care în vara trecută i-a venit în ajutor încuviințînd înclinațiile sale.

La începutul lui decembrie îl găsim deci pe Vincent la Haga. Anton Mauve și soția sa Ariette răspund într-un totuș așteptărilor lui. Îl primesc cu prietenie și se străduiesc să-l consoleze; cu această intenție desigur, Mauve, măgulit că i se arată o atît de pătimașă credință, merge pînă la ași bate joc în fața lui Vincent de pastori, imitîndu-i în parodii bufone. Vincent supune judecății lui Mauve ultimele sale desene. Elevul e docil, primește cu recunoștință și observații și critici. Mauve, încîntat, îi dă primele noțiuni de pictură în ulei. Cu paleta în

mînă, sub îndrumarea lui Mauve, Vincent face cîteva naturi moarte pe care cu tenacitate le pune iar și iar pe șevalet.

La aceste naturi moarte, în număr de cinci, Vincent continuă să lucreze și la Etten, unde hotărăște să se întoarcă, îmbogățit cu o cutie de vopsele și cu o paletă, dăruite de Mauve*. Din păcate, atmosfera din casa parohială a devenit, hotărît, irespirabilă și, în ziua de Crăciun, cînd o ceartă mai violentă decît celelalte («nu mi-am ieșit niciodată din fire în halul ăsta») îl ridică o dată mai mult împotriva tatălui său, Vincent fuge, vînat de mînie, trîntind ușa. Pastorul îi spusese, de altfel, că ar face mai bine să plece.

Vincent s-a lepădat de trecutul său. Renaște acum la o nouă viață ai cărei zori îi poate saluta în acel început al anului 1882 la Haga, în atelierul lui Mauve, la care s-a întors în mod firesc. În față e viitorul, crunt de pustiu. Totuși, cu orice preț, și în ciuda cumplitei nepăsări din partea oamenilor la care se simte condamnat, își va făuri propriul destin și cu ardoarea sa va înflăcăra singurătatea înghețată. Nu se va da bătut. «Chiar dacă voi fi doborît de nouăzeci și nouă de ori, îi scrie lui Theo, la cea de-a suta oară voi fi din nou în picioare». Părinții, neștiind încotro și-a îndreptat pașii, sînt îngrijați. Theo, căruia îi cere să-l ajute cu niște bani («Sențelege, Theo, că aș fi fericit să primesc niște bani din cînd în cînd, dacă acest lucru nu te stingherește»), îl condamnă pentru purtarea față de ei. Vincent, care de felul lui nu ține supărarea, le trimite doar cu o mică întârziere urările sale de Anul Nou. Vechii idoli însă au murit pentru totdeauna. «Theo, exclamă Vincent, ce lucru mare e culoarea!» Cum în acea vreme se muncește să stăpînească tehnica acuarelui, se află din nou în plină perioadă «de luptă și de descurajare, de răbdare și neastîmpăr, de speranță și disperare». Cu toate acestea nici nu-i trece prin minte că nu «va răzbi, că nu va fi

* Ne-au rămas două din aceste naturi moarte. Una reprezintă o pereche de saboți, o varză, cartofi, un morcov; a doua un ibric cu capac de cositor și niște mere. Inutil de spus că multe din primele opere ale lui Vincent s-au pierdut. Catalogul lui J. B. de la Faille (vezi Bibliografie) cuprinde aproximativ cincisprezece numere pentru epoca din Cuesmes și Bruxelles și circa șaptezeci pentru epoca din Etten, inclusiv primele două picturi în ulei indicate mai sus.

biruitor ». Își pune chiar unele nădejdi de ordin material în acuarelele făcute de el; socotește că va izbuti în curînd să vîndă ceva ieșit din mîinile sale. Mărinimia lui Theo va fi răsplătită.

Mauve a dibuit pentru Vincent un atelier într-un cartier popular din Haga, în spatele gării Rhinului, pe strada Schenkweg, la numărul 138. Din atelier, vederea îți rătăcește prin curțile despărțite de uluci pe care femeile își pun rufe la uscat; un tîmplar și-a ridicat acolo un șopron. Ceva mai departe, dincolo de un drum mărginit cu pomi se întinde cîmpia.

Vincent trăiește cîteva săptămîni de exaltare euforică. Urmează cu aceeași sfințenie învățăturile lui Mauve, care este cu siguranță un mai bun îndrumător decît bun pictor. Să te supui obiectului, să fii atent la « limbajul naturii » mai mult decît la cel al pictorilor, iată cei repetă într-una Mauve lui Vincent. « Nu mi mai vorbi într-una despre Dupré, vorbește-mi mai bine de marea asta de șanț ». Datorită lui Mauve, Vincent stabilește legături cu mulți pictori, cu peisagistul Theophil de Bock*, cu Van der Weele**, cu George Henri Breitner***. Tînjind după puțină căldură omenească, frecventează cît poate mai mult atelierele, desfășoară un zel de neofit în noua comunitate în care a intrat și în care socotește că nu poate și nu se cade să domnească decît într-ajutorarea, încrederea, întrecerea sănătoasă și dreaptă, comunitate ce trebuie, spune el, « să formeze un mare tot ». Sînt anii în care Haga cunoaște unul din momentele de activitate destul de intensă din istoria sa intelectuală și artistică. O avangardă numeroasă și combativă ia apărarea naturalismului și simbolismului. Este vorba de mișcarea din 1880. Văzîndu-se acceptat de artiști cunoscuți, care îl întîmpină cu fețe zîmbitoare, Vincent simte desigur o oarecare satisfacție. În curînd însă totul se năruie și mulțumirea face loc supărării. Vincent înțelege repede că în mediul acesta, pictorii se pîndesc unul pe altul cu multă răutate, bîrfelile sînt strecurate cu voce joasă, iar sub o mască de cordialitate ipocrită de care el s-a lăsat amăgit, își

* Bock s-a născut la Haga în 1851.

** Născut în 1852 la Middelbourg.

*** Născut în 1857.

pun unul altuia «piedici». În locul frăției la care se aștepta, nu întâlnește decît rivalități între oameni pe cît de mediocri pe atît de bine înarmați. De fapt, pictorii se sfîșie între ei, numai pentru niște ambiții meschine. Țin să facă figură bună, să aibă vile, să intre în lumea oamenilor avuți. Ce jalnică mentalitate! În ceea ce privește, Vincent preferă să hoinărească pe străduțele din *Geest* și din *Slikkeinde*, «Whitechapel-ul» * Hagăi; aici se simte mai aproape de oameni. Atunci cînd ești pictor, spune el, nu trebuie «să vrei să fii altceva în societate decît pictor . . . Ca pictor trebuie să te lepezi de orice ambiție socială». Nu trebuie să cauți să încînți, ci să spui ceva. Pictura artiștilor care lunecă într-una pe panta concesiilor își pierde din prestigiu în ochii săi. Îi provoacă chiar o stinghereală, îi crispează sensibilitatea. Numeroasele vizite pe care le face la muzeul regal din Mauritshuis îl umplu de entuziasm: tablourile lui Rembrandt și ale lui Frans Hals îi îndreaptă și îi rafinează gustul. Compară pe pictorii contemporani lui cu Israëls **, Maris ***, Millet, pictorii generației precedente; arta acestor pictori i se pare cu mult mai viguroasă decît cea a prietenilor lui Anton Mauve. Nu i-a trebuit prea mult să-și însușească iscusința lui Mauve și a prietenilor lui. Știința lor, nu mai departe decît cu o lună în urmă, i se părea fără margini; dar acum a și isprăvit cu ea. În setea lui înfrigurată de învățătură s-a supus bucuros disciplinei lor; acum și-a cam pierdut răbdarea. Nu se poate mulțumi să aplice rețete gata fabricate, să se închisteze în convenții picturale care dintr-odată i se par tot atît de superficiale sub înfățișarea lor dulceagă pe cît odinioară se dovedise a fi conformismul religios. Geme în îngrădirea aceasta strîmtă, se înăbușă, suspină după o artă mai viguroasă, mai virilă. Scoarța începe să troznească. Vincent devine nesupus, bănuitor. Pictorii găsesc observațiile sale

* Cartier popular din Londra (*N. r.*).

** *Joseph Israëls* (1824—1911) — pictor olandez, acuarelist și aquarel fortist de mare talent. Tema tablourilor sale și-o alege cu precădere din lumea oamenilor nevoiași. (*N. r.*)

*** *Jacob Maris* (1837—1899) — pictor olandez, peisagist remarcabil. *Mathis Maris* (1839—1917) — fratele său, pictor și gravor.

Willem Maris (1844—1910) — peisagist și animalier. Dintre cei trei frați Maris — cel mai specific olandez (*N. r.*).

neplăcute. De altfel omul acesta cu o fire năvalnică îi neliniștește. Disprețul său pentru tot ceea ce nu e artă, înfățișarea lui neîngrijită, privirea grea a ochilor lui aspri îi stînjenesc. Mauve, care nu-și dă seama de evoluția elevului său, continuă în fața lui să-și joace rolul de « om de geniu ». Nemulțumit de cîte un desen, sau de cîte o acuarelă, șterge cu creionul, rupe în bucăți cu o autoritate condescendentă. Vincent se frămîntă. Apără în fața lui Mauve arta englezească pe care a admirat-o întotdeauna și pe care Mauve o tratează drept o « artă literară ». Se burzuluiește cînd Mauve încearcă să-l împingă în spre subiecte ușoare, de factură academică. Și într-o bună zi, plictisit, cînd Mauve îi dă să copieze un Apollo de gips, Vincent, care are prea adînc întipărite în minte chipurile aspre de mineri și de țărani, Vincent, pe care totul îl îndepărtează de această frumusețe atît de sigură de sine, Vincent îl apucă pe Apollo și-l zvîrle cu năduf în găleata de cărbuni unde se face țandări.

Mauve se simte jignit. Iată-l pe Vincent din nou singur, descurajat. Urmările faptelor sale nu l-au preocupat niciodată; dar nimic nu l-ar opri, chiar de-ar sta să se gîndească mai întîi: trebuie să-și urmeze calea înainte, mereu, grăbit, împins de impulsurile pătimașe al căror clocot în zadar s-ar trudi să-l stăpînească cu chibzuință sau din calcul. Cu toate acestea, cearta cu Mauve efectiv îl îmbolnăvește. Iată-l o dată mai mult pradă singurătății sale, pradă tragicului și tăcutului dialog cu sine însuși. Numai vederea unei pensule îl înfierbîntă. Se lasă de pictură și de acuarelă care îl leagă cu prea multe amintiri de Mauve, rătăcește, cu moartea în suflet, prin cartierele populare.

Într-o seară, nimerind în cele din urmă într-o cafenea, intră în vorbă cu o femeie însemnată cu stigmatul tuturor nenorocirilor. Se numește Christine. E înaltă, bine făcută, nu are decît treizeci și doi de ani, dar și-a pierdut de multă vreme prospețimea. Slabă, lividă, istovită, pe jumătate alcoolică, însărcinată în luna a treia sau a patra, bate străzile ținîndu-și zilele de bine de rău de pe urma prostituției. Trupul îi e ros de boli, mintea îi e șovăielnică. Vincent e mișcat de istoria Christinei, vechea și banala poveste a fetei care a călcat strîmb. Și dintr-o dată, împins de sentimentele lui

actuale și de deznădejdea în care l-a aruncat din nou ruptura cu Mauve, Vincent închină acestei femei întreaga lui afecțiune. E gata să asculte orice i-ar spune. O vede prin prisma propriilor sale necazuri, dar și prin prisma literaturii sentimentale umanitariste a lui Dickens, Michelet, Hugo, în floare în timpul său, și de care cugetul îi e plin. « Sărăcia lor se învoiește, nu voința », spune legenda unui desen al lui Frank Holl. Christine este o victimă. Să o condamne, să o blesteme, așa cum fac pastorii cu păcătoasele de felul ei? Dar, « cum ar putea ea să urmeze binele de vreme ce nici nu-l cunoaște? » Vincent o va ajuta, o va smulge din mocipla în care a căzut. « Singură, ar fi pierdută ». La întoarcerea lui din Amsterdam, « tocmai sentimentul de a fi *la urma urmelor* de folos cuiva » i-a îngăduit să-și revină și să ajungă din nou stăpîn pe sine. De cînd cu Kee, nu se mai simte desigur în stare să iubească o femeie. Dar cel puțin poate să ajute, să dăruiască afecțiune, să lumineze cu puțină bucurie o existență solitară și să-și găsească și pentru el în această comunitate de nenorocire o aparență de fericire, « să facă insuportabilul suportabil . . . » Christine e urîță? În ochii lui Vincent ea strălucește de adevăr omenesc. A suferit mult; viața a « măcinat-o ». Seamănă cu o figură de Chardin sau Jan Steen. Seamănă cu ceea ce romancierii francezi numesc « o muncitoare »; e o femeie din popor și « întruchipează ceva sublim ». Și « ceea ce e important acum e să se facă ceva ». Vincent o va pune să-i pozeze. « Se poate scoate ceva din ea ».

Datorită Christinei, pe care o numește Sien, își regăsește avîntul. E plin de compasiune pentru această femeie. Ca să o înzdrăvenească fizic, se lipsește de puținul pe care îl are, o pune să facă băi, îi cumpără întăritoare. O duce la Leyda, să se consulte la un spital în privința sarcinii; copilul nu se află într-o poziție normală; e nevoie să fie întors cu forcepsul. Vincent însă este răsplătit pentru îngrijirile sale; Sien se simte mai bine. Ea îi pozează cu multă bunăvoință, se supune tuturor dorințelor artistului, se duce unde vrea el, pozează chiar și pe plaja din Scheveningen, lîngă bărcile pescarilor. Sien e punctuală, răbdătoare; suportă cu liniște toanele lui Vincent, furiile lui subite, atunci cînd survin greutăți la vreun desen. Prezența aceasta feminină

însuflește atelierul din Schenkweg. Sien a născut deja de patru ori. Aduce la atelier pe unul din copiii ei, căruia Vincent se grăbește să-i creioneze portretul. O aduce și pe maicăsa, o femeie bătrână uzată de o viață grea, de opt nașteri, dar încă în puteri și careși câștigă pîinea lucrînd cu ziua.

În zilele acestea cenușii de februarie viața lui Vincent se înseninează. Se îmbată amăgindu-se cu caricatura jalnică a fericirii pe care o visase. Desenează foarte mult, face progrese regulate. Mauve, cu toate acestea, continuă să-l țină la distanță. Vincent însă se îndepărtează pentru totdeauna de cercul lui Mauve și al prietenilor acestuia din Haga. Cu pipa în gură, îmbrăcat cu o bluză de pînză, lucrează în *Geest* *, ca un muncitor printre muncitori.

Cu tot ajutorul lui Theo, greutățile lui Vincent au crescut simțitor. Vincent nu mănîncă în fiecare zi pe săturate. Cu atît mai mult dorește să vîndă din lucrările sale: la începutul lui martie, face o încercare la Tersteeg, la galeria Goupil. Nu fără curiozitate trebuie să fi văzut Tersteeg venind pe fostul său funcționar. La curent cu aventura lui din Amsterdam, privește, desigur, cu puțină compătimire batjocoritoare mîna arsă a lui Vincent. S-ar putea ca totuși să fi fost mișcat și să simtă puțină milă. Într-un avînt de generozitate îi numără lui Vincent zece florini pentru un desen, dar în același timp se simte dator să-i arate cu cît ar fi mai câștigat dacă și-ar schimba metoda. Subiectele, maniera lui Vincent nu pot place publicului. Să se mulțumească deci să fabrice niște acuarele plăcute, pe gustul clientelei, și să lucreze mai puțin după model, pentru ași reduce cheltuielile. La ce să se frămînte atîta? Unde-l pot duce toate căutările? Haida-de! Prostii toate astea! Să lucreze mai puțin după model! Vincent tună și fulgeră. Cum să lucreze mai puțin după model cînd ceea ce caută el cu atîta înverșunare e tocmai contactul direct tot mai strîns, contopirea cu natura, cu tot ce e omenesc? Nu se poate lipsi de model! Cît despre acuarelă, aceasta e, prin natura ei, un suport cu mult prea firav pentru acele *«sketches from life»* ** pe care

* Cartier din Haga. (N. r.).

** În limba engleză: *scene din viață* (N. tr.).

năzuiește să le realizeze. Un « creion tare, de tîmplar » i se potrivește mult mai bine și îi îngăduie să obțină efecte mult mai puternice! Să placă, să se piardă în concesi, să-și înjosească puterea de a spune ceva, asta nu! strigă Vincent spumegînd. « Mai bine să nu prînzesc timp de șase luni și să-mi fac în felul acesta economii, îi scrie el lui Theo, decît să primesc din cînd în cînd cîte zece florini de la Tersteeg împreună cu reproșurile sale . . . Să lucreze fără model, nici că se poate mai mare pacoste pe capul unui portretist ». Citind cartea lui Sensier despre Millet, Vincent descoperă ceva mai tîrziu aceste cuvinte ale pictorului țăranilor: « Arta e o luptă — în artă trebuie să pui la bătaie totul », cuvinte care pentru Vincent sînt un mesaj înflăcărat. Freamătă de entuziasm. Millet, maestrul pe care-l admiră, al cărui sentiment aproape biblic pentru pămînt îl cufundă într-o nespasă încîntare, Millet, prietenul celor obidiți, artistul de un realism viguros, căruia încă de la primii săi pași i-a cerut lecții, îi dă curaj să stăruie pe drumul ales, fără să se sinchisească de pretențiile negustorilor și nici de compromisurile la care prin propriul lor exemplu îl îndeamnă prietenii lui Mauve. « Trebuie să lucrezi cît mai mulți negri la un loc, declară Millet: aș vrea ca mai degrabă să nu spun nimica decît să mă exprim într-un fel lipsit de vlagă ». Arta nu e o meserie de simbriaș. Arta e o luptă nemiloasă, o trîntă tragică cu Realitatea. Să zîmbești unui public efeminat! Atît ar mai lipsi! Și, ca și cum soarta ar fi voit să pecetluiască și mai mult hotărîrile lui Vincent, iată deodată, una după alta vești bune. Într-un postscriptum agitat, Vincent se grăbește să i le împărtășească și lui Theo. Cornelius Marinus, unchiul din Amsterdam care se îndeletnicește cu negoțul de artă, i-a făcut o comandă de « douăsprezece desene mici, în peniță, niște vederi din Haga . . . — a doi florini și jumătate bucata, preț fixat de mine, spune Vincent, cu făgăduiala că, dacă le fac pe placul lui, să-mi comande alte douăsprezece, al căror preț însă îl va fixa el, oricum mai mare decît al meu ». Pe de altă parte, Mauve primește să vină să-i vadă lucrările. Evitînd să pronunțe numele lui Sien, Vincent nu se poate totuși împiedica să mărturisească fratelui său cît de mult l-a mișcat un gest al « modelului »: îi dăduse

liber pentru ziua respectivă, fiindcă n-avea cu ce să-i plătească mica sumă cuvenită; nici n-a mâncat. Sien a venit cu toate acestea, nu ca să-i pozeze, ci ghicind lipsurile în care se zbate, pentru a-i aduce o porție de mâncare de fasole verde și cartofi: «Sînt oricum unele lucruri în viață care merită să-ți dai osteneala», încheie Vincent. Sub impresia bucuriei pe care o încearcă îi citează lui Theo frazele lui Millet și exclamă: Păzea, Tersteeg! Păzea! Vezi bine că n-ai dreptate!

Vincent, din păcate, se bucură prea devreme, neînțelegînd ce așteaptă unchiul Cor de la el, neînțelegînd că cei de teapa lui Tersteeg sînt legiuni întregi. Ce așteaptă unchiul Cor să primească de la Vincent? Niște vederi tradiționale din Haga, în genul «suvenirurilor», schițe cumiști ale *Grotei Kerk* sau ale Primăriei, sau ale unor vechi clădiri din Binnenhof ori poate vederi ale insulei rotunde legănată de Hofvijver cu apele lui liniștite în care se bălăcesc berze, sau ale boschetelor din Scheveningen. Vincent îi trimite desene ale carțierelor populare. Unchiul Cor i le plătește, nu însă fără a face cunoscut nepotului că nu i-a îndeplinit întocmai dorințele. Dealtminteri nici factura desenelor nu-i place de fel. Își menține comanda următoare dar precizează din nou ce vrea, îndemnînd insistent pe Vincent să fie mai maleabil. Vincent se burzuluiește. Spre supărarea lui, Mauve întărește cele spuse de unchiul Cor — și de Tersteeg. «Dacă și de data asta ți se înfundă, n-o să mai ai pe nimeni», îi vorbește el lui Vincent de sus, înfățișîndu-i pe deasupra cu o stîngăcie în care în mod vădit își face loc pica, comanda unchiului Cor ca pe o favoare, aproape ca o pomană. Vincent își pierde cumpătul. «Cînd mi se spun astfel de lucruri, mîna îmi cade paralizată», geme el, lăsînd obosit noile desene pe care le pregătea pentru unchiul său, străduindu-se apoi să le reia ca să le arunce iarăși cu năduf, neputincios să-și concentreze îndestul atenția asupra lor, neputincios să lucreze altfel decît cu încredere în sine și cu entuziasm. E vlăguit, nervos. Cerul e apăsător ca un cer de furtună.

La drept vorbind, Vincent își dă foarte bine seama de cartea pe care o joacă în acest moment. Negustorii, pictorii... îi caută pricina pentru «refuzul de a face lucruri mărunte, mediocre», și pentru că el, un biet

ratat, are pretenția să se consacre unor «așa zise căutări». E luat în derîdere amărîtul ăsta de Vincent care nu știe niciodată ce va mânca diseară și totuși refuză pîinea ce i se oferă cu atîta bunăvoință, Vincent care într-un fel de-a dreptul jignitor nu se omoară cu firea pentru ași face loc în lumea bună și preferă să frecventeze drojdia societății; da, își rîd de el, dar cu buzele strînse, căci Vincent Van Gogh e un om care scandalizează, e un reproș viu, un exemplu rușinos. Și acuma mai are și îndrăzneala să se afișeze cu o prostituată de cea mai joasă speță. Lucru de care toți profită pentru a-i întoarce spatele cu un vădit dispreț. Cîinele rîios e ocolit cu gura plină de cuvinte mari. În jurul lui se cascadează un gol străbătut de învinuiri, căci acum reproșurile plouă de pretutindeni, de la Tersteeg, de la unchiul Cor, chiar de la părinții lui Kee: iată deci omul care îndrăznise să aspire la mîna fiicei lor, un om care nu se sîfșește să terfelească numele cinstit pe care-l poartă, umblînd cu femei pierdute? Toți în cor proclamă că Vincent s-a abătut de la «drumul cel drept».

Vincent pleacă capul și-și urmează calea. Își acceptă ursita sa. Știe bine că va trebui să meargă așa pînă la capătul aventurii. Nu se va da bătut decît în fața morții. Peste cîteva zile, la 30 martie împlinește douăzeci și nouă de ani, și după cum spune el «să știi să suferi fără să te plîngi, ăsta-i singurul lucru practic, marea știință, marea lecție de învățat, soluția problemei vieții». Va fi și el asemenea acelor cai nenorociți pe care îi vede într-un tablou al lui Mauve: «Iată *resemnarea*, adevărata resemnare, nu cea propovăduită de pastori. Mîrtoagele, bietele mîrtoage vlăguite, negre, albe, cafenii, stau în loc răbdătoare, supuse, pregătite, resemnate, liniștite. Peste o clipă vor trebui să mai tragă încă o bucată de drum greaua lor povară, dar corvoada se apropie de sfîrșit. O clipă doar de odihnă. Gîfiiie din greu, șiroiesc de nădușeală, dar nu murmură, nu se împotrivesc, nu se plîng de nimic. De multă vreme s-au obișnuit cu truda lor, de ani de zile. Sau resemnat să mai trăiască încă puțin și să muncească, dar ca mîine vor ajunge pe mîna parlagiului; *fie*, sînt pregătite». Vincent știe că a fost alungat de toți. Cu atît mai rău pentru el! *Fie!* De vreme ce în lumea care în mod firesc ar trebui să fie și a sa nu-și poate găsi un locșor

decît trădîndu-se pe sine, de vreme ce trebuie să aleagă între compromisuri și propria sa exigență, a și ales. A și ales, da, dar suferă. Numai munca și priveliștea naturii îl mai ostoiesc. «Privesc cerul albastru sau iarba, spune el, și asta îmi liniștește spiritul». În el au crescut certitudini. Citind *A.B.C. ul Desenului* de Cassagne, o lucrare despre perspectivă, e surprins, fericit, atunci cînd confruntă lucrările sale cu lecțiile din acest tratat, să se simtă dintr-o dată sigur de el. O desenează neconținut pe Sien și sub năvala vijelioasă a sentimentelor încep să se nască opere puternice, lucrute de o mîină de maestru: femeie meditînd asupra vieții; femeie chinuită de păreri de rău; mamă alăptîndu-și copilul; *The Great Lady*, «o figură de femeie sveltă și albă, nelineștită în noaptea neagră», pe umerii căreia apasă dintr-o dată, cu toată povara lor, toate mizeriile omenești, precum și remușcarea de a le fi complice; *Sorrow*, în sfîrșit, *Sorrow*, mai cu seamă, o femeie goală, stînd jos, plîngînd cu capul pe brațele încrucișate, cu sîinii fleșcăiți, cu părul despletit, simbol al mizeriei, simbol al durerii. *Sorrow is better than joy*. Sub acest desen Vincent a scris fraza lui Michelet: «Cum e cu putință să existe pe pămînt o femeie atît de singură și de părăsită?» Cui îi adresează el această întrebare dacă nu lumii falșilor artiști, lumii fariseilor, lumii celor care fac atîta caz de caritate, dar ale căror indigneări virtuozose sînt doar fanfaronade de fățarnici?

Vincent se știe izgonit, dar știe în același timp că e pe cale să pătrundă într-un univers minunat: «Sînt artist», își șoptește sie însuși. Simte crescînd în el o putere al cărei avînt impetuos îl ghicește. «Și conștiința că nimic (în afară de boală) nu poate să-mi răpească puterea care începe acum să crească în mine, conștiința aceasta, îi scrie el lui Theo, mă face să înfrunt viitorul cu îndrăzneală și să pot îndura nenumăratele necazuri ale prezentului. E nemaipomenit, adaugă el apoi, să privești un lucru, să-l găsești frumos, să te gîndești mult la el, să-l reții în minte și să-ți spui apoi: mă apuc să-l desenez și să lucrez la el pînă cînd îl voi fi înfățișat întocmai». S-a sfîrșit cu șovăielile și cu tatonările. De acum înainte îi va fi destul să mențină la cel mai înalt grad presiunea acestei forțe, să năzuiască, muncind fără odihnă, la noi progrese și să meargă înainte, înainte, să meargă tot înainte...

Într-o zi de aprilie pe cînd desena printre dune, îl întîlnește pe Mauve și-l roagă să vină să-i vadă noile lucrări. Pictorul, care îl evită cu tot dinadinsul, refuză fără ocolișuri; cearta izbucnește. «Eu sînt artist», îi strigă Vincent lui Mauve, pe care fără îndoială nici un alt cuvînt nu l-ar fi putut jigni mai mult. Mauve își insultă fostul elev, îi reproșează «caracterul său afurisit». «Totul s-a terminat între noi», îi mai strigă. Vincent, rănit, îi întoarce spatele și se întoarce furios la atelierul său. Ruptura cu ordinea întruchipată de Mauve s-a consumat. Trebuia să se întîmple astfel. Răul trebuie smuls din rădăcină. Ajuns acasă, Vincent se aruncă pe condei și-i scrie lui Theo. Îi vorbește de cearta cu Mauve, printre dune. Ce se întîmplă? Theo, la Paris, desigur, nu știe nimic. De ce îl alungă toți pe Vincent? Vincent spumegă. «Ei bine, domnilor, v-o spun eu, vouă, ăstora care țineți atîta la forme și la civilizație; și asta pe bună dreptate, cu condiția să fie adevărul adevărat, dar ce e oare mai civilizat, mai delicat, mai demn de un bărbat, să părăsească o femeie sau să-i fie milă de cea de toți hulită?» Da, el Vincent, astă iarnă, căci asta este crima lui, a venit în ajutor unei femei pierdute. În fraze întretăiate, biciuitoare, îi povestește lui Theo aventura sa cu Sien. «Îmi pare, spune el, că orice bărbat care prețuiește măcar cît talpa de la pantofii ce-i poartă, ar fi procedat la fel într-o atare împrejurare». Cei din jurul său nu judecă tot așa? Cine oare are dreptate, el sau ei? Și de altfel, ceși tot bagă nasul în viața lui personală? E liber să facă ce vrea. «Femeia aceasta s-a legat de mine acum ca o porumbiță îmblînzită; cît despre mine, nu mă pot însura decît o singură dată, și atunci cel mai bine ar fi s-o iau pe ea; e singura cale de a o ajuta și mai departe, altfel mizeria o va împinge din nou pe drumul care duce la prăpastie». Asta-i tot! «Mauve, Theo, Tersteeg, în mîna voastră e pîinea mea; o să mi-o refuzați și o să-mi întoarceți spatele? Eu am spus tot ce am avut de spus și aștept ce-o să mai aveți voi de spus».

Theo judecă cu multă cumpătare purtarea fratelui său. Îl previne împotriva lui Sien care, presupune el, pune la cale ceva și căreia nu i-a fost prea greu să-l ducă de nas pe bunul și prea încrezătorul Vincent. Ușurat

de mărturisirea făcută lui Theo și eliberat de secretul care îl apăsa, Vincent discută scrisoare după scrisoare, argumentele fratelui său. De altminteri ce atîta vorbă? Vincent nu-i omul care să dea înapoi. «Mă aflu între două prăpastii. Dacă îți răspund «Desigur, Theo, ai dreptate, o să mă descotorosesc de Christine» spun o minciună, dîndu-ți dreptate; și comit și o josnicie. Dacă pe de altă parte, îți țin piept, și tu împărtășești atitudinea lui Tersteeg și Mauve, îmi risc, ca să spun așa, capul . . . Dar și să tac, pentru a mă bucura în continuare de ajutorul vostru, mi se pare un procedeu nedemn . . . și prefer să risc totul . . . ». Și iarăși explicații și nesfîrșite justificări. Argumentele lui Vincent sînt mai ales de ordin sentimental și umanitar. Pe el și pe Sien îi leagă acuma o adevărată afecțiune; Sien s'ar rostogoli din nou în mocirlă dacă ar părăsi-o. Și la urma urmelor, «mai bine să trăiască cu o tîrfă ordinară decît singur». Din nenorocire nuși poate îngădui nici o speranță. Femeile pe care le-a iubit l-au disprețuit și l-au batjocorit întotdeauna. «Ea și cu mine sîntem doi năpăstuiți care își țin tovărășie și care poartă împreună o povară; și aceasta-i tocmai lucrul care preschimbă nenorocirea în fericire». Sien este desigur una din femeile «pe care pastorii le afurisesc de la înălțimea amvonului lor», el însă nu le blestemă, nu le judecă. Sien îl ajută să scape de singurătate, să se ferească de ceea ce-l înspăimîntă cel mai mult pe lume și anume: să se găsească față-n față cu sine însuși, să surprindă în propria-i privire cumplita dependență a lucrurilor, groaznica lor incertitudine. Se va însura cu ea. Se vor muta — cel puțin Vincent dorește acest lucru — în casa care tocmai se construiește alături de cea în care locuiește acum, și al cărei pod, ușor de transformat în atelier, va fi mai încăpător și mai luminos decît actualul său atelier. Sien «știe ce înseamnă mizeria, eu de asemenea. Cu toată sărăcia noastră ne vom încerca norocul. Pescarii știu bine că marea e primejdioasă și că furtuna e cumplită. Cînd vine furtuna și noaptea se lasă, ce e oare mai de temut, primejdia sau frica de primejdie? Eu prefer realitatea, chiar primejdia». De fapt, luînd partea lui Sien, Vincent se supune soartei sale. Continuă să rupă cu tot ceea ce l'ar împiedica să se realizeze și deși aproape orb în privința sco-

purilor spre care tinde, se lasă cu desăvîrșire în voia elanului său. A rupt-o cu conformismul familiei sale. A rupt-o cu conformismul în pictură al lui Mauve și al prietenilor acestuia. Luînd partea lui Sien împotriva negustorilor și pictorilor îmburgheziți din Haga o rupe și cu conformismul social. Cei ce se agață de acest conformism nu sînt în ochii săi decît niște « nevolnici ». « Reneg totul, îi scrie lui Theo, și renunț de bună voie la poziția pe care o am în societate prin naștere . . . O să-mi aranjez locuința ca cea a unui muncitor. Mai bine așa. Mă simt mai umil și mai la locul meu ». Și adaugă: « Nădărdzuesc totuși că și în această prăpastie să-mi strîngeți mîna ».

Vincent nu are a se teme de surprize din partea lui Theo. S-ar părea că dimpotrivă, întîmplarea a strîns și mai tare legăturile dintre Theo și Vincent. Din ce în ce mai mult Vincent se bizuie pe Theo și numai pe Theo. Sigur de sentimentele fratelui său în ceea ce-l privește, Vincent lucrează cu și mai multă însuflețire. « În unele zile fac chiar cinci desene, spune el, dar din douăzeci, unul singur este izbutit . . . Voi simți în sinea mea care este cel reușit și, precizează el, pe acesta îl vom păstra ». Într-un viitor mai apropiat sau mai depărtat Theo va fi răsplătit pentru bunătatea sa — pentru încrederea sa în el.

Vincent s-a apucat din nou de comanda unchiului Cor. A isprăvit cele șapte desene dar nu le poate expedia la Amsterdam din lipsă de bani. Ajuns în halul acesta, continuă să lucreze ocolindu-și proprietarul pe care nu are cu ce-l plăti, cînd Van Rappard vine să-l vadă. Această vizită îi ridică și mai mult moralul. Vincent îi arată prietenului său desenele, discută cu el despre factura lor, îi ascultă observațiile care vor constitui obiectul unor corecturi ulterioare. Toate desenele acestea reprezintă *sketches from life*, orașe muncitorești, uscătorii de pește, grădini înflorite; a desenat și șopronul dulgherului pe care îl zărește din atelierul său. Tratate într-o manieră dură, desenele sînt de un realism încordat, neliniștit, subliniat de o perspectivă patetică. Observînd că un desen e rupt, Van Rappard îi spune: « Trebuie să-l dai să-l dreagă. — N-am bani », mărturisește Vincent. Generos, Van Rappard îi oferă lui Vincent doi florini și jumătate. Comanda unchiului Cor va fi expediată.

Mereu grijuliu să dovedească că nu e ajutat zadarnic, Vincent nu trimite desenele înainte de a le fi revăzut o ultimă dată și a le fi făcut ultimele îmbunătățiri. Instalat de la patru dimineața în cartierele muncitorești din Haga sau din Scheveningen, printre dune, la uscăturiile de pește, Vincent lucrează frenetic toată luna mai. Cutreeră birturile și sălile de așteptare de clasa a treia pentru a schița *heads of the people* *. Nespusă admirație pentru gravuri, procedeul *black and white* **, îl îndeamnă să colecționeze cu pasiune toate operele pe care le poate descoperi de Millet, Gavarni ***, Gustave Doré sau cele ale artiștilor englezi de la *Graphic* sau de la *London News*. Sănătatea lui mult încercată de restricțiile pe care și le impune, de loviturile morale pe care le-a suferit în ultimele săptămîni, de rîvna sa la lucru, nu e prea înfloritoare. Atunci cînd desenează, Vincent se dăruie cu totul. «Abstracție făcînd de efortul spiritului, de tortura intelectuală, meseria aceasta îți cere în fiecare zi, îi scrie el aproape mirat lui Theo, un efort de energie destul de considerabil». Vincent a răcit la dune. E scuturat de friguri. Din punct de vedere nervos e epuizat. Nici răspunsul unchiului Cor la desenele trimise nu e de natură să-l înveselească prea mult. Vincent nu primește decît douăzeci de florini în locul celor treizeci scordați. Unchiul Cor, fără îndoială dezamăgit pentru totdeauna în speranțele sale de a-și vedea nepotul devenind un fel de maestru local, îl întreabă dacă își închipuie cumva că astfel de desene ar putea avea o cît de mică valoare comercială. «I-am răspuns, scrie Vincent lui Van Rappard, că n-am de loc pretenția de a fi *la curent* cu valoarea comercială a lucrurilor, și că dacă el, ca negustor, spune că nu au valoare comercială, nici nu mi trece prin minte să-l contrazic și nici să-i contest punctul de vedere; că, în ceea ce mă privește pun mai mult preț pe valoarea artistică și că prefer să mă cufund în contemplarea naturii decît în calculul prețurilor; în sfîrșit că, dacă vorbesc de preț și dacă nu-i dăruie desenele mele

* Figuri de oameni din popor (N. tr.).

** Alb-negru (N. tr.).

*** Sulpice Guillaume Gavarni (1804—1866) — desenator francez (N. r.).

fără să cer nimica în schimb, o fac pentru că am, ca orice om, nevoi omenesti: să mă hrănesc, să locuiesc undeva etc. și că socotesc de datoria mea să pun la punct aceste probleme, de altfel de mică însemnătate». Vincent clocotește. Bănuiește că va fi învinovățit de «nerecunoștință», de «grosolanie». Îi scrie lui Van Rappard despre aceste neînțelegeri pentru «a da drumul puțin la supapa de siguranță a mașinii». Scrișnește din dinți furios: «Sigur, negustorii bogați sînt oameni de treabă, cinstiți, sinceri, inimoși și delicați, în timp ce noi ăștia, amărîții care desenăm la țară, pe stradă sau în atelier, cînd dis-de-diminează, cînd noaptea tîrziu, cînd sub soarele dogorîtor, cînd pe ninsoare, noi sîntem niște indivizi fără purtări alese, fără simț practic, fără «maniere». Eu știu ce vreau». Știe ce vrea, suferă că nu e mai mult înțeles. «Arta e tare geloasă, spune Vincent, îți cere tot timpul și toate puterile; și atunci cînd i te dărui cu totul, să mai fii luat drept un om prea puțin practic și mai știu eu cum, îți lasă uneori un gust amar».

Oricum, ultimele punți sînt tăiate. Foarte deprimat, Vincent, a cărui stare se complică cu o boală venerică, rodul legăturii cu Sien, se internează la începutul lui iunie în spitalul din Haga. Sien va părăsi și ea în curînd Haga pentru a se interna în vederea apropiatei nașteri, la spitalul din Leyda.

Vincent are oroare de boală. «Oameni ca mine, bom-băne el, nu ar trebui să fie bolnavi. . . . Arta e geloasă, nu vrea să se lase biruită de boală. Îi fac deci pe plac». Vrea ca, împotrivindu-se bolii, să-și poată relua lucrul cît mai repede. «Trăiesc pentru a picta și nu în primul rînd pentru a-mi menține trupul sănătos. Adevărul cuvintelor misterioase «Cel ce-și va pierde viața o va regăsi» îți sare uneori în ochi.» Cu toate acestea, Vincent este atît de istovit, atît de sfîrșit, că dintr-un început se supune voinței medicilor care îl silesc să stea nemișcat. Spitalul la care e internat în salonul șase, o încăpere cu zece paturi, îi place. Se consideră bine îngrijit. Graba îl face însă să comită imprudențe. Boala se întoarce. De abia în săptămîina a treia mai prinde ceva puteri. Se apucă din nou să deseneze și să citească, îl descoperă pe Zola care îl entuziasmează, leagă o prietenie mai strînsă cu pictorul Breitner,

în spital în același timp cu el; cuvintele, sfaturile lui Breitner, admirator al lui Daumier și cu un talent mai viguros decât al celorlalți pictori din Haga, contribuie la maturizarea artei lui Vincent. De acum încolo își va îndrepta toate eforturile asupra legilor perspectivei pe care în aceste zile ajunge să o stăpânească definitiv.

Vincent e deja în a patra săptămână de spital, când îi parvine o scrisoare de la Sien, un apel deznădăjduit. Răscolit, repezind medicii care se opun unei plecări prea timpurii, Vincent părăsește spitalul și pleacă la Leyda. Este 1 iulie. La spitalul din Leyda lângă patul unde, foarte slăbită, se odihnește Sien, în fața leagănu, lui în care doarme «cu năsucul cîrn ieșindu-i din scutece băiatul pe care Sien l-a născut în timpul nopții, Vincent se întreabă «ce-i de făcut?» A fost deja destul de aspru judecat pentru legătura sa cu Sien; ce-o să se spună dacă îi ia definitiv la el, pe ea și pe copilul ei? Și totuși! Nașterea a fost foarte grea. Sien are nervii zdruncinați și o stare generală proastă. Un profesor din spital socotește că singura șansă de scăpare ar fi «o viață liniștită de familie». Cum ar mai putea pregeta? «Cînd te vei simți mai bine, îi declară lui Sien, vino la mine; voi face tot ce-mi va sta în putință». «Dacă n-am putea să nu dăm înapoi în fața anumitor lucruri, n-am fi desigur demni să trăim» cugetă Vincent.

Așa cum își pusese în gînd, Vincent închiriază, pentru o sumă relativ modestă podul casei vecine * și se mută acolo cu Sien, cu ultimul ei născut și cu unul din ceilalți copii ai ei. Pentru micuț, Vincent face rost de la un telal de un leagăn. De acum înainte poate să se amăgească că are și el un cămin. O «muzică domoală și neprihănită» răsună în el. «Cînd vei veni la mine, îi scrie lui Theo, n-o să mă mai găsești deznădăjduit sau mîhnit, ci vei da de o atmosferă cu care cred că te vei putea deprinde și care cel puțin nu ți se va părea neplăcută. Un atelier nou, o familie încă tînără, în plină activitate. Nici vorbă de vreun atelier tainic sau misterios, ci un atelier care își înfinge adînc rădăcinile în viață. *Un atelier, subliniază el, cu un leagăn și cu un scăunel de copil*».

* Str. Schenkweg nr. 136.

Vincent și-a regăsit pe de-a ntregul echilibrul, lucrează și își analizează c. o inflexibilă luciditate situația, precum și greutățile pe care va trebui să le răzbească înainte de ași putea realiza năzuințele. «Ce sînt eu în ochii celor mai mulți oameni? O nulitate, un zmintit sau un sucit, unul care n-are și nu va dobîndi nicicînd o situație în societate, pe scurt, ceva mai puțin decît nimic. Bine, să presupunem că acest-a adevărul; dar în acest caz, aș vrea să arăt prin opera mea ce se ascunde în inima unui astfel de zănatec, unei astfel de nulități». Voința artistului e foarte limpede: «Vreau să fac desene, arată el, care să izbească pe unii . . . (în care) săși facă loc și o părticică din inima mea». Munca artistului înseamnă pentru Van Gogh să scoată la lumină și să dăruiască, sub forma aceasta privilegiată a artei, ceea ce are mai bun în el. Fiecare desen, fiecare acuarelă îi îngăduie să pătrundă mai adînc, printr-o dăruire a întregii sale ființe, în cunoașterea din ce în ce mai deplină a lumii și a lui însuși.

Fiecare lucrare reprezintă o spovedanie în culorile clipei care trece și e însemnată de tragicul dinamism al lucrurilor. «Și în portrete, și în peisaje, spune el, aș vrea să dau glas nu unui sentimentalism melancolic, ci unei dureri profunde». Un prim obiect de studiu pe care l-a ales, după ce s-a instalat în noul său atelier, este bineînțeles, leagănul copilului, simbolul căminului care, de azi înainte, îi va lumina viața. În același timp, Vincent se apucă de «o salcie, bătrîna și gîrbovită» unul din acei copaci noduroși, răsuciți și viguroși, care de la bun început par că vor trebui să țină piept tuturor furtunilor, să opună biruitori voința lor dură și încăpățînată asalturilor elementelor, oricît de mare ar fi furia și îndîrjirea acestora. «Theo, hotărît lucru, nu sînt un peisagist, scria Vincent în primele luni ale acestui an; chiar atunci cînd fac peisaje, întotdeauna *acestea vor purta în ele urme de chipuri omenești*». O salcie nu înseamnă pentru Vincent Van Gogh altceva decît transpunerea lirică a unui autoportret, expresia aleasă și simbolică a unei efuziuni patetice. «La urma urmelor, notează el, vreau să ajung pînă într-acolo încît să se spună despre opera mea: omul acesta simte în profunzime, da, omul acesta are sentimente gingașe. În ciuda pretensei mele grosolănii, sau mai bine zis tocmai din cauza ei.»

Cu bună știință, Vincent a întors lumii spatele. Știe ce vrea, dar mai știe că nu poate găsi ceea ce vrea într-o lume alcătuită așa, cum e lumea în care trăiește, știe că nu trebuie să-și îngăduie nici o concesie, nici o slăbiciune, nici un moment de oboseală. «Pictorul are datoria să se cufunde cu totul în natură, susține el... Să lucrezi în vederea vânzării nu e calea cea mai bună de urmat, după părerea mea». Toți îl ocolesc. Cu atât mai bine! E nevoit să renunțe la multe, dar «cu cât pierd mai multe lucruri, constată el, cu atât privirea mi se face mai ageră și deslușesc mai bine latura picturală a lucrurilor». Nu duce prea mult lipsa discuțiilor cu pictorii. Nu caută să urmeze legea nimănui. Vrea să «simtă» viața, realitatea și să le simtă în felul său. Natura îi este mare povățuitoare. «În cea mai săracăcioasă colibă, în colțișorul cel mai mizer văd tablouri sau desene, declară Vincent plin de încredere și sigur de el. Și spiritul meu urmează această cale împins de un avânt nestăvilit». Într-o bună zi, făgăduiește, Theo va fi răsplătit pentru sacrificiile pe care le-a făcut. Theo este, mai mult ca oricând, singurul om în care se încrede. Spre Paris pleacă regulat scrisori lungi, adesea ilustrate cu schițe, scrisori care sînt tot atîtea justificări. Vincent știe bine cît este de îndatorat fratelui său care îl susține și materialicește și ca moral. Socotește că trebuie să-și dea seamă lui Theo de tot ce face, se străduie fără încetare să-și dovedească că e vrednic de ajutorul lui. Pentru Theo notează amănunțit cum merge munca și ce progrese face, comentează îndelung fiecare pas pe care-l face, revenind în fiecare scrisoare asupra aceluiași subiecte cînd, așa cum se întîmplă în cazul legăturii cu Sien, faptele sale prilejuiesc în jurul lui o uimire scandalizată. «Între mine și Sien e ceva *adevărat*, nu-i o amăgire, e chiar realitatea», repetă într-una, înfățișînd recenta lui instalare — și argumentul nu e lipsit de savoare sub pana lui Vincent Van Gogh — ca o dovadă a simțului său practic. Se poate imagina cu cîtă înfrigurare și cîtă grijă Vincent face ultimele pregătiri în locuința sa în cele din urmă zile ale lui iulie: Theo, profitînd de vacanța de vară, va veni foarte curînd să-l vadă.

Întîlnire hotărîtoare. Theo ar fi vrut să-l convingă pe Vincent că legătura sa cu Sien e o greșeală. Vincent,

însă, nu înțelege să se lipsească de firava sa fericire. N-are nici un rost să mai discutăm despre acest lucru. Să vorbim mai bine despre artă. Vincent îi arată lui Theo desenele și acuarelele sale. Nu a mai pus mâna pe paletă de când s-a certat cu Mauve. Cu banii pe care îi dă Theo își cumpără acum cele de trebuință pentru a picta și culori. Simte că munca de desenator, studiile sale asupra perspectivei l-au pregătit îndeajuns pentru a putea acum înfrunta cu bărbăție tehnica picturii în ulei.

Îndată după plecarea fratelui său, Vincent se apucă să picteze. Pictează cu o pasiune neînfrînată, cu un soi de fericire plină de spaimă, cu o înflăcărare nemai-cunoscută pînă acum, cu o uimire plină de încîntare. «Știu cu siguranță, îi strigă el entuziasmat lui Theo, că nu s-ar crede că-i vorba de primele mele studii în ulei. La drept vorbind și eu sînt puțin cam surprins; am crezut că primele încercări nu vor fi bune de nimic și că de-abia mai târziu se vor îmbunătăți. Și sînt dator să-ți spun că de pe acum seamănă cu ceva ». De data aceasta Vincent descoperă cu adevărat pictura. «E un puternic mijloc de expresie, exclamă el. Și îți îngăduie în același timp să spui niște lucruri atît de gingașe . . . Pictura îți deschide un orizont cu mult mai larg ». Vincent bate neobosit împrejuriile orașului Haga, așezîndu-și șevaletul pe dunele de la Scheveningen, pe pajiștile de la Rijswijk, la marginea drumurilor, în preajma grădinilor de zarzavat, în pădurile de fag sau cîmpurile cu cartofi, aruncîndu-se nebunește în aventura picturală. «De cînd m-am cumpărat vopsele și ustensilele de pictor, îi scrie la 15 august lui Theo, am muncit din greu și m-am căznit atîta, că după ce am pictat șapte studii sînt cu desăvîrșire sleit . . . Pur și simplu nu m-am putut opri, mărturisește el, n-am fost în stare nici să mă abțin și nici să mă las de lucru . . . » Și, aproape în extaz, remarcă: «Simt că există lucruri ce țin de culoare care îmi erau necunoscute pînă acum, ceva nemărginit și foarte puternic, care țîșnește din mine în timp ce pictez ». Să se cruțe, nici vorbă nu poate fi de așa ceva acum. «Chiar dacă o vreme te simți istovit, pînă la urmă tot îți vii în fire și te pomenești cu studiile terminate și la adăpost, tot așa cum se întîmplă și cu țaranul după ce-și strînge fînul ». Scrisorile lui

Vincent se succed, dînd toate glas pasiunii înfrigurate care îl stăpînește. «Pictez cu atîta rîvnă că-mi vine greu să mai fac altceva», îi scrie lui Van Rappard. «Există în pictură ceva de necuprins, îi declară lui Theo; ceea ce nu-ți pot explica fără să...», adaugă el pe jumătate amuțit de înflăcărare. Într-o zi se duce să picteze într-o pădure un petec de pămînt proaspăt săpat. Izbucnește o furtună, ploaia lovește cu furie, dar Vincent nu se clintește. După ce furtuna a trecut, îngenunchiază în noroi, pentru a prinde «admirabilul ton închis pe care pămîntul pădurii l-a căpătat după ploaie».

Deși în culmea exaltării, Vincent nu-și ascunde slăbiciunile. Fiecare trăsătură de penel face să se nască în el mii de întrebări cărora se trudește, cu răbdare, cu patimă să le dea o dezlegare. Vorbind despre o pădure de fagi unde lucrează, spune că «trebuie să faci în așa fel încît să simți că poți respira și că te poți plimba în ea, și că aerul pădurii e înmiresmat». Cu toate acestea tehnica îi este cu mult prea rudimentară ca să o poată reuși. Meșteșugul lui ar rămîne oarecare, fără o adevărată originalitate de n-ar fi pasiunea din care își trage vloga. Da! Vincent are tot dreptul să se mire că Gérard Bilders, ale cărui «*Scrisori*» și «*Jurnal*» le citește, se poate plînge de «teribila sa plictiseală» atunci cînd pictează. «Trînta cu natura» nu-i lasă nici o clipă de răgaz lui Vincent. Pictează repede și dintr-un singur elan, cu trăsături energice de penel, silit la atîta grabă de caracterul efemer al efectelor de lumină. «Pe de o parte sînt mulțumit că nu *am învățat* să pictez. Poate că *aș fi învățat* să las să treacă neobservate efecte de acest fel; acum însă spun nu; — tocmai pe acestea le vreau; dacă n-o să se poată, n-o să se poată — dar eu vreau cel puțin să încerc, deși n-am nici o idee cum trebuie să procedez. *Nici eu nu știu* cum le pictez, vin și mă așez, explică el, cu o pînză albă în fața locului care m-a izbit, privesc ce am înaintea ochilor și-mi spun: pătratul acesta alb trebuie să devină ceva; mă întorc acasă nemulțumit — pun pînza deoparte și după ce m-am odihnit o privesc cu oarecare îngrijorare: rămîn tot nemulțumit pentru că mi-e prea vie în minte minunata natură pentru ca să pot fi satisfăcut de opera mea și totuși văd în ea un ecou din ceea ce m-a izbit, văd că natura mi-a încredințat ceva, mi-a

vorbit și că pe acest ceva eu l-am prins, l-am stenografiat. Se prea poate ca în stenograma mea să stăruie cuvinte indescifrabile, — greșeli sau scăpări — totuși ceva rămîne, ceva din ceea ce mi-au povestit pădurea, țărnul mării sau chipul omenesc și nu e nicidecum vorba de vreunul din acele limbaje fără viață sau convenționale care și trag obîrșia nu direct din natură, ci dintr-o anume manieră sau dintr-un sistem savant ».

Pasiunea aceasta absolută, mistuitoare ca o flacără, își dă frîu liber într-o izolare din ce în ce mai deplină. Vincent nu mai dă ochi cu nimeni, cu nici un artist. Oftează uneori din pricina singurătății, dar pe de altă parte, declară el, «ea îmi îngăduie să-mi concentrez atenția asupra unor lucruri ce nu sînt vremelnice, vreau să spun asupra veșnicei frumuseți a naturii ». Dispus mai puțin ca oricînd să facă concesii, își întărește propriile tendințe. «Mă place mai degrabă să fiu comisionar într-un hotel, decît să fac parte din tagma fabricanților de acuarele », îi spune lui Van Rappard. Pe Van Rappard, care, în ceea ce-l privește, rîvnește la satisfacțiile lumești, Vincent îl felicită că o pînză a sa a fost refuzată de organizatorii unei expoziții. «Nu-ți pot spune că am trecut și eu prin asta, pentru simplul motiv că niciodată nu mi-a trecut prin minte să expun . . . N-am avut nicicînd și cred, de altfel, că nu voi avea vreodată chef să cer publicului să vină să-mi vadă opera. Cînd e prețuită nu rămîn nepăsător, dar totul trebuie să se petreacă fără multă zarvă; socotesc că lucrul cel mai puțin de rîvnit pe lume e o anumită formă de popularitate ». Să se amestece în «intrigile pictorilor »? Nici gînd; cum spune o veche zicătoare: «Din coadă de cîine nu faci sită de mătase ». În cel mai înalt sens al cuvîntului, Vincent Van Gogh s-a împăcat să rămîină ceea ce este: un asocial, în slujba unui zeu necunoscut și neîndurător. Și cuvintele misticilor îi vin de la sine pe buze; repetă cu convingere, cu o luciditate amară, cumpletele cuvinte ale lui Toma la Kempis: «De cîte ori m-am aflat printre oameni m-am simțit mai puțin om ». Și totuși arta sa îi cere o vigoare a «sentimentului », «lucru acesta măreț fără de care nu s-ar face nimic ». Trebuie, îi spune el lui Van Rappard «să simți o afecțiune plină de duioșie, o dragoste adevărată pentru oameni, pentru toți oamenii,

căci altminteri desenele îți vor ieși reci și fără vlagă. Tocmai de aceea trebuie să te supraveghezi îndeaproape, să veghezi să nu te ajungă nicicînd dezamăgirea ». Numai în singurătate poate străluci cu adevărat iubirea pentru oameni.

Vincent nu-și ascunde adevărul acestor constatări dar nici nu le acceptă cu dragă inimă. Îi pare rău că oamenii sînt așa cum sînt și în fața măreției sarcinii care-l așteaptă se gîndește cu nostalgie ce minunată ar putea fi o unire a artiștilor. Din păcate, «de cele mai multe ori toate aceste gînduri nu duc la nimic ». Bine, *fie!* să nu mai batem apa-n piuă, să lucrăm! Să mergem înainte! Să ne deprindem cu singurătatea haină — dar inevitabilă. Vincent recunoaște că «nimeni nu dă cea mai mică atenție operei (sale)»; și totuși, disprețul care i se arată trebuie oare să-l împiedice să lucreze? Nu-și are el oare propriile sale certitudini lăuntrice? «Simt în mine puterea de a face ceva, îi declară lui Theo, sînt conștient că va veni o vreme cînd voi fi în stare zilnic, ca să spun așa, să dau cîte un lucru bun și asta mereu ». Numai *actele* au însemnătate. «Să-ți dezvolti energia și gîndirea », să te încredințezi că «înfăptuirile mari nu sînt numai rezultatul unor impulsuri, ci o înlănțuire și suma unor lucruri mărunte », iată care trebuie să fie scopul unei vieți bine cîrmuite, căci, spune Vincent într-o formulă răsunătoare, «măreția nu vine de la sine, ea trebuie să fie voită ». Și în ce sălășluiește măreția lui? În arta sa. Și ce înseamnă a desena, cum izbutești s-o faci? Să desenezi, își răspunde Vincent, «înseamnă să-ți croiești drum printr-un zid nevăzut de fier care pare să se afle între ceea ce *simți* și ceea ce *poți* ». Dar «nu-ți folosește la nimic să bați tare în acest zid »; ca să-l străbați, «trebuie să-l minezi și să-l străpungi cu o pilă, încet și cu răbdare ». Iată ce îl preocupă pe Vincent mai presus de orice. Lăsînd puțin deoparte pictura, desenează într-una, vrînd mai întîi să-și disciplineze perfect mîna. De altminteri, acum are prea puțini bani ca să se dedice mai stăruitor exercițiului picturii.

Vincent se gîndește să se întoarcă la Borinage. Visează la sălbateca provincie a Drenthei unde a zăbovit și Van Rappard cîteva săptămîni. «Mi-o închipui la fel cu Brabantul de nord din vremea tinereții mele de acum

aproape douăzeci de ani. Îmi amintesc că am mai văzut, pe când eram copil, mărăcinii și micile gospodării țărănești, războaiele de țesut, vîrtelnițele . . . Ceva din poezia austeră a cîmpiilor de mărăcini dăinuie încă în mine. În Drentha mai există asemenea cîmpii de mărăcini, care vor însemna pentru mine ce au însemnat odinioară mărăcinii din Brabant ». Septembrie. Octombrie. Lunile se scurg. După timp și după chef, Vincent trece de la peisaje la portrete, care îl « atrag din ce în ce mai mult ». Cîțiva moșnegi de la ospiciu, niște « orfani » se învoiesc să-i pozeze. Cătreieră într-una cartierele populare și dunele din Scheveningen, lăsîndu-se în voia artei sale, fără nici o idee preconcepută, cu o uluitoare nevinovăție. Operele marilor maeștri îl farmecă nespus. « Ah! să poți vedea toată opera lui Frans Hals și a lui Rembrandt! », exclamă Vincent. Continuă să adune gravuri în cartoanele sale, îmbogățindu-și într-una colecția în dauna celor mai imediate nevoi materiale și în ciuda faptului că se găsește « serios la ananghie ».

Chiar în săptămîna în care Vincent mărturisește lui Theo că e tare strîmtorat, primește de la părinți un pachet cuprinzînd un palton, niște pantaloni groși și — darul arată îndeustul că purtarea lui Vincent nu a făcut să piară toată dragostea părinților pentru el — o haină calduroasă de femeie. « Am fost foarte mișcat », spune el. Și cum să nu fi fost? Treburile nu merg tocmai bine la el acasă. Omul cu inima înflăcărată de compasiune n-a înfăptuit nici o minune; oamenii nu se schimbă așa ușor. Sien nu și-a schimbat năravurile. Puținele venituri ale lui Vincent, constituite numai și numai din ceea ce trimite acum Theo cu regularitate, Sien le risipește pe alcool și țigări. Bea, fumează, scuipă, înjură; nu are nici măcar grijă de copil; cînd Vincent se întoarce acasă seara, trebuie el însuși să dea de mîncare micuțului. Nu se plînge de fel, îi trece totul cu vederea lui Sien, dar suferă. Se simte omul cel mai năpăstuit din lume. Nimic nu-i luminează viața în afară de copilul din leagăn, singura bucurie a zilelor acestea întunecate, « *raza din ceruri* ». Desigur că ar vrea să-și mai sporească resursele materiale; pentru a izbuti se gîndește la posibilitățile pe care le oferă litografia, își zice că ar putea vinde oamenilor din popor, ieftin, cam zece *cenți* bucata,

litografii, pentru a-și împodobi locuințele; în acest scop gravează în piatră siluete de țărani săpînd, oameni bînd cafea, reia unele din subiectele sale mai vechi pe care le desenează iarăși și iarăși, mai cu seamă cel numit *Sorrow*, imagine feminină a durerii pentru care a pozat Sien, și *Worn out*, « bătrînul muncitor, stînd jos, pe gînduri, cu coatele sprijinite de genunchi, cu capul (de data aceasta un cap pleșuv) în mîini ». Văzînd desenele acestea, pictorul Van der Weele îl îndeamnă pe Vincent să facă compoziții mari. Vincent îi răspunde însă că e prea devreme. În ciuda piedicilor, în ciuda cumplitei sărăcii în care se zbate, își urmează calea, convins că nu are nimic de așteptat de la nimeni. Interesul negustorilor nu e stîrnit decît de acele lucrări care se vînd ușor, *pleasing saleable* *, « ei încurajează înclinațiile cele mai rele, cele mai barbare și prostul gust la public ». Artiștii care se bucură de succes în țara sa sînt niște « decadenți » îngrozitori. Inutil să caute în afara lui vreo speranță. « Nu trebuie să ne amăgim, scrie Vincent lui Van Rappard, ci să ne așteptăm să nu fim înțeleși, să fim disprețuiți, huliți, dar în pofida tuturor greutăților, să nu ne pierdem curajul și entuziasmul ». Autenticitatea, sinceritatea împinsă pînă la limita maximă trebuie să fie singurele călăuze.

Entuziasmul! Ce paradoxal ar părea entuziasmul la oricare altul decît Vincent! O vizită a tatălui său îl face să măsoare prăpastia în care l-a tîrît Sien. Pastorul nu rostește nici o dojană, dar tăcerea sa uimită și îndurerată, dezaprobarea sa mută îl fac pe Vincent să sufere mai mult decît orice mustrare. Vincent știe acum că nu o va putea izbăvi pe Sien. Sfinții au însă vreodată nevoie de certitudini? « Continuu să cred, spune Vincent, că nu poți lăsa în voia soartei o femeie atunci cînd e mamă și e părăsită ».

Vincent se hrănește prost. Puținii bani care îi rămîn de pe urma risipei lui Sien, îi cheltuiește pe opera sa, plătinîndu-și modelele; preferă să postească mai degrabă decît să lucreze mai puțin. Jertfit de la bun început pe altarul operei sale, dîndu-și seama de riscurile harului acesta fără scăpare, dar nevrînd să-i recunoască decît exigențele, aruncă fratelui său cuvintele acestea grele de povara

* În limba engleză: plăcut de vîndut (*N. tr.*).

unui asemenea destin: « Simt în mine un foc pe care nu-l pot lăsa să se stingă ci, dimpotrivă, pe care trebuie să-l ațîț, deși nici eu nu știu pe ce făgaș voi fi mînat. Nu m-aș mira să fiu împins spre o ieșire întunecată. Dar în anumite situații, mai bine să fi biruit decît biruitor, de pildă mai bine Prometeu decît Jupiter ». Cît privește arta, intransigența sa e totală. Van Rappard, care îi vine în ajutor în clipe grele, nu scapă totuși de muștrările sale pentru că a acceptat « o comandă »: « Cu cît vei executa mai multe opere decorative pentru « ocazii mari », oricît ar fi ele de încîntătoare și de izbutite, cu atît mai puțin vei putea să rămîi de acord cu propriați conștiință de artist ». Anul se apropie de sfîrșit. Vincent e la capătul puterilor. Ceea ce nu-l împiedică să scrie fratelui său la 3 ianuarie a noului an — 1883 — : « Sper, dragul meu, ca lucrînd mult să fac într-o zi ceva bun. Nam reușit încă, pînă acum, dar nu mi slăbesc prada, mă zbat să o apuc . . . Înainte, înainte! » Lucrează cu « o patimă stăpînită » și socotește că aventura cu Sien îi îngăduie, în timp ce trudește, să adîncească problemele artei, să adîncească și cunoașterea vieții, « cele două lucruri mergînd mîna în mîna » — cuvinte profunde la care mulți artiști ar putea să mediteze. Și cu toată încrederea în sine pe care se străduie să o păstreze, Vincent nu contenește să-și mărturisească dureroasa nesigurantă a vieții sale: « Am uneori impresia, cînd grijile devin prea copleșitoare, că mă aflu la bordul unui vas pe vreme de furtună. Ei, *nu-i nimic*, deși știu bine că marea e plină de primejdii, că te poți îneca, iubesc marea și înfrunt cu o anumită seninătate toate primejdiile viitorului ».

Sănătatea lui Vincent e șubrezită. Ochii îl îngrijorează mult; îi vine greu chiar să privească. Simte cum se naște în el « un soi de slăbiciune sau de oboseală aproape de nebiruit ». Dar trupul lui vînjos are o uimitoare capacitate de rezistență pe care o încordează, sau mai bine zis o electrizează inepuizabilele resurse de entuziasm ale lui Vincent. Cum veniturile sale foarte modeste nu-i îngăduie să se ocupe continuu de pictură și acuarelă, Vincent se mulțumește cu creionul și cu creta. « S-ar spune, exclamă el încîntat, că această cretă (creta de munte) are un suflet, are o viață, că pricepe ce vrei de la ea și că te ajută. Aș vrea să o botez « cretă țigănească » . . .

Are culoarea ogorului arat, într-o seară de vară. Aș cumpăra o jumătate de măsură, dacă s-ar vinde cu măsura ». Și oropsitul acesta, într-o zi de februarie, dă de veste victorios că a achiziționat la o licitație publică cele douăzeci și unu de volume ale colecției *Graphic!* Tîrguiala îl umple de bucurie și în același timp îi inspiră gânduri amare: « Nu e ciudat, la urma urmelor, că un amărît ca mine se găsește să ofere cel mai mult la o licitație de cărți, într-un oraș al artelor cum e Haga? . . . Nici nu mi trecea prin minte că aceste cărți s-ar putea să ajungă ale mele . . . Și oricît de mulțumit aș fi să le am, sînt mîhnit că atît de puțini oameni se interesează de ele. Nu găsești că trăim vremuri tare serbede? Sau poate că imaginația îmi joacă renghiuri? Atîta lipsă de pasiune, de căldură, de cordialitate! . . . *La urma urmei*, nu mi displace de fel să răsfoiesc acest *Graphic*; făcînd-o, mă gîndeam fără să vreau și într-un mod egoist: *ce mi pasă mie?* Eu nu vreau să mă plictisesc dacă epoca mea e searbădă. Dar nu sînt egoist în fiecare zi și atunci cînd nu sînt, simt amare păreri de rău ».

Capete de pescari cu glugi impermeabile, gropi de gunoi, găleți vechi, coșuri găurite, ceaune desfundate — « drace, cît era de frumos! » — , birturi populare, muncitori cu roaba, vor fi de acum încolo subiectele de studiu ale lui Vincent. « Desenez fără să mă clintesc din loc », îi spune lui Van Rappard. La citirea cărții lui Carlyle, *Sartor Resartus**, care nu numește « pielea o cămașă », îi crește inima de bucurie văzînd cum e condamnat conformismul, « catrafusele astea vechi ». Convenționalismul care se lăfăie îl face să se cutremure de scîrbă. « Să ne îndemnăm unul pe altul, îi spune lui Van Rappard, să lucrăm numai după model și să hotărîm între noi să lucrăm, pe cît se va putea, nu pentru a fi pe placul negustorilor și al amatorilor de artă de rînd, ci să năzuim la o artă viguroasă, la adevăr, la exactitate și cinste ». Se gîndește la Tersteeg care pentru el va rămîne « *the everlasting no* »** și opune neguțătorului acesta odios pe « oamenii de caracter », cei care sînt « *the everlasting yes**** » și la care poți vedea « ce înseamnă

* *Sartor Resartus* — autobiografia plină de ironie a lui Thomas Carlyle (1795—1881) — istoric, biograf și critic englez. (N. r.).

** În limba engleză: veșnicul nu. (N. tr.)

*** Veșnicul da. (N. tr.).

adevărata bunăcredință ». Ce bine ar fi dacă artiștii s-ar putea uni! « N-ar fi strașnic dacă am pune mîna de la mîna și am închiria un local în care să vină modele în fiecare zi? » Modele, modele, vrea din ce în ce mai multe, pentru a se putea lega cît mai strîns de realitate. Din păcate, nici vorbă de vreo cooperare. Esențialul este deci să nu te risipești în lucruri mărunte: « Cruțăți puterile, îi repetă Vincent lui Van Rappard. Înțeleg prin aceasta să nu ți le cheltuiești pe nimic care nu te ar duce drept la țintă ». Van Rappard, bolnav, scuipă sînge, dar în pofida sfaturilor lui Vincent, continuă să rîvnească la succese de expoziție, să și piardă timpul și forțele cu lucrări, cum ar fi decorarea de biserici, lucruri care în ochii lui Vincent nu prezintă nici un fel de importanță. « Ești un trăgător, unul din acei rari trăgători care au cartușe în cartușieră. Nu le risipi decît atunci cînd un foc de armă e de neapărată trebuință ». Și, lărgind dezbaterea, comentează: « Să nu crezi că sînt pornit împotriva tuturor lucrărilor decorative și contra tuturor ornamentețiilor; le sînt potrivit numai datorită condițiilor în care trăim astăzi în Olanda. Nu văd nici un neajuns ca să se piardă la o astfel de muncă un prisos de forțe, într-o epocă de mare energie, dominată de un spirit viguros și o voință de renaștere. Văd însă mai multe inconveniente într-o epocă în care starea de spirit generală, mai ales a tinerilor, nu mai e dominată direct de entuziasm și energie. Deci cel care se simte înzestrat cu energie să o concentreze; uneori poți să fii vesel, dar uneori trebuie să te arăți auster! Într-o epocă de decadență... mai bine să cauți o comuniune intimă cu *bătrînii înaintași* și să nu iei în seamă prezentul. »

După multe șovăieli, după ce l-a încunoștințat cinstit pe Van Rappard despre legătura sa cu Sien — « îmi fac scrupule să merg în vizite » — Vincent pleacă la Utrecht la prietenul său, la începutul primăverii. Vrea să-i arate numeroasele studii pe care le-a dus la bun sfîrșit, să asculte părerile și sfaturile acestuia. Și fără îndoială simte nevoia, în acest moment, de căldura unei mîini frățești. « Nuști pot ascunde că nu văd de loc viitorul în roz », îi scrisese înainte de plecare. Slăbiciuni trecătoare, clipe de nervozitate sau de melancolie îi întunecă adesea zilele; nui trec decît în urma unei terapeutici

proprii, cu totul specială, « tensiunea spiritului prin muncă ».

Scurta călătorie la Utrecht îi procură lui Vincent mai mult decît o destindere; se întoarce la Haga « entuziasmat » de vizita sa, cu mintea plină de planuri; cavalerul îi mai dăduse și ceva bani. Vincent și-a redobîndit energia. În diminețile acestea de mai iată-l din nou la lucru de pe la patru dimineața, lansîndu-se în compoziții mari, desenînd « *Muncitori la turbării printre dune* » de 1 metru pe 0,50, o « *Nisipărie* », « *Groapa cu gunoi* », « *Grămada de cărbuni* » pe care o vede din atelierul său pe terenul gării Rinului... Desenează într-una, și tot așa citește, pe nerăsuflăte, pe Dickens (*Tale of two Cities*)*, Hugo (*Les Misérables* și *Quatre vingt treize*), Zola (*Mes Haines*)** care trezesc în el nesfîrșite cugetări, pe dată comunicate corespondenților săi.

Vincent se trudește pătimaș să redea mișcarea — care înseamnă viață și care pînă în prezent a fost principala lui preocupare. Schițe, desene se succed într-un ritm năvalnic. Vincent cutreieră ogoarele, schițează țărani lucrînd pe cîmp, arzînd buruieni, cărînd saci, sau împingînd roabe. Pentru a șaptea sau a opta oară desenează un semănător. « De data asta, îl anunță el biruitor pe Van Rappard, l-am plasat în spațiu ».

Izbîndă, desigur! Dar o izbîndă scump plătită! Vincent e sleit de puteri. Postul la care îl silește purtarea lui Sien ceși dă pe față pe zi ce trece decăderea fără scăpare, precum și truda lui nestăvilită i-au venit de hac rezistenței sale. Puterile l-au lăsat de-a binelea. Drumul de la atelier la poștă ajunge să-l obosească. Își dă seama cu deznădejde de neputința sa. Trupul nu se mai supune spiritului. « Văd atît de lămurit, cu atîta limpezime înrăurirea acestei stări de lucruri asupra operei mele, încît mă întreb cu spaimă cum o s-o duc mai departe ». Crucea pe care o poartă îl zdrobește. Renunță, îndreaptă spre Theo un strigăt disperat de ajutor: « Fă tot ce poți și vino repede, frate, căci nu știu pînă cînd voi mai putea s-o duc. Sînt prea copleșit, simt că mă voi prăbuși sub povară ».

* În limba engleză: Povestea celor două orașe. (*N. tr.*)

** În limba franceză: Mizerabili, Nouăzeci și trei, Ura mea. (*N. tr.*)

Aventura cu Sien se apropie acum de sfârșit. Theo izbutește acolo unde cu un an în urmă dăduse greș. Izbutește să-și îndepărteze fratele de Sien care e pe cale să nască la spitalul din Leyda un al șaselea copil *. Cît e de cumplit acest moment pentru sufletul urgisit și sfârșit al lui Vincent! Dar poate să cadă mai jos? S-a cufundat cu Sien în iadul milosteniei, al acestei *caritas* cu ale cărei trăsături sumbre luminează opera sa. A ajuns la capătul puterilor sale fizice. Luni întregi, zi după zi, energia spiritului i-a fost măcinată. Cu moartea în suflet, Vincent înțelege că va trebui să aleagă între mila mărunță, amăgitoare nădejdi într-o viață aparent normală, și iubirea universală, pasiunea în stare pură care îi incendiază opera. Opera pe care fratele lui o prețuiește și în care vede « un fel viguros de a concepe și de a privi lucrurile », pe ea o alege Vincent. Pe ea trebuie să o aleagă.

După plecarea lui Theo, Vincent tot mai încearcă să scape căminul său derizoriu de naufragiu. Sien, pocășiește, Sien, fii femeie de-nțeleș, Sien, lasă-te de păcatele tale. Dar la îndemnul lui Vincent, Sien nu știe să răspundă decît: « Da, da, sînt nepăsătoare și leneșă, așa am fost întotdeauna, nu-i nimic de făcut cu mine » sau chiar și mai rău încă: « Da, sînt o tîrfă, și în afară de meseria asta pentru mine nu-i altă cale decît să mă arunc în apă ». Înarmur, Vincent a aflat chiar că Sien, îndemnată de maică-sa, a făcut o încercare pentru « a se angaja într-un bordel ».

« Nu-i nicidecum chip să te încrezi în ea », conclud Vincent copleșit. Va părăsi Haga. Are altceva de făcut? « Trebuie să merg înainte, altfel mă voi împotmoli și eu, fără să realizez nici un progres. Dar copiii care mi sînt dragi! N-am putut face prea mult pentru ei! Dacă ar fi vrut femeia! Dar n-o să stau prea mult să le rumeg, căci oricum trebuie să merg înainte! »

Înainte, oricum! Înainte!

Vincent are acum treizeci de ani. Sînt deja trei ani de cînd a început să deseneze, doi de cînd s-a dus la Mauve să-i ceară un sfat, unul de cînd s-a apucat serios de pictat. Douăzeci de luni a trăit, ca om și ca artist, viața cea mai plină și mai intensă. A dobîndit meșteșugul

desenului și pe cel al mișcării și perspectivei, elementele majore ale artei sale, trăsături atît de personale ale operei lui. Întrebările pe care și le punea cu un an în urmă pe cînd picta își găsesc astăzi răspunsul de la sine. Știe acum că un tablou trebuie construit prin mase, descoperă că formele și culorile sînt de nedespărțit. «Cred, în ceea ce mă privește, poate scrie acum fratelui său, că în viața fiecărui pictor există o perioadă de tatonări pe care cred că eu am depășit-o de mult, iar pe de altă parte că la mine totul merge încet dar sigur ».

Vincent va părăsi Haga, al cărui pămînt îi frige tălpile, și va pleca în sălbaticile cîmpii ale Drenthei, despre care îi vorbea acum cîteva luni Van Rappard. Pictază în acel august *Copacul biciuit de vînt*, imagine expresivă a unui destin care se cunoaște și care judecă limpede lumea și pe sine însuși. «Apreciind cît timp îmi mai rămîne să lucrez, declară Vincent Van Gogh într-o scrisoare către fratele său, în cuvinte în care fiecare silabă sună profetic pentru noi, socotesc că pot spune că trupul meu o va mai duce un număr de ani, să zicem vreo șase, zece. Nu mă gîndesc să mă cruț, să evit emoțiile și greutățile; mă sinchiesc destul de puțin dacă trăiesc mai mult sau mai puțin. Ceea ce știu însă foarte bine este că am de îndeplinit în ani puțini o sarcină precisă. Lumii nu-i pasă de mine decît în măsura în care, avînd o datorie de plătit și o sarcină de îndeplinit, pentru că am vagabondat treizeci de ani în ea, îi las drept recunoștință o amintire sub forma unor desene sau picturi, nu hărăzite a place unor anumite grupuri sau școli, ci în care vorbește un simțămînt omenesc și sincer. Iată pentru ce, termină Vincent, opera aceasta constituie un scop ».*

* Se numără pentru perioada de la Haga vreo douăzeci de pînze și aproape două sute de desene, acuarele, litografii.

III. CÎMPIILE HALUCINATE

C'est la plaine, la plaine
 Mate et longue comme la haine,
 La plaine et le pays sans fin
 Où le soleil est blanc comme la faim,
 Où pourrit au tournant du fleuve solitaire,
 Dans la vase, le cœur antique de la terre.

VERHAEREN: *Les Campagnes hallucinées*.*

Vincent a plecat de la Haga. A plecat? Nu se poate vorbi de o plecare, ci mai curînd de o fugă. În urmări Vincent lasă, ca întotdeauna, doar ruine. Cu deznadejdea în suflet s-a hotărît s-o părăsească pe Sien. O dată mai mult o etapă din viața lui s-a încheiat cu un eșec; singurătatea, soră bună a suferinței sale, îl învăluie din nou cu umbrele tragice.

Vincent urcă spre nordul Olandei, se afundă în ținutul mohorît al Drenthei, regiune de o asprime apăsătoare, care-și așterne la nesfîrșit unduirea monotonă a mărăci nișurilor sale. Peste tot numai mărăcini. Ici, colo, colibe cu acoperișurile povîrnite, înverzite de mușchi. Pîlcuri de brazi, mesteceni, plop și stejari. « Mori de vînt stranii, donquijotești, poduri mobile își profilează siluetele capricioase pe cerul schimbător al serii ». Este *Veen*-ul, landa presărată cu bălți, punctată de turbării negre, în care putrezesc bușteni bătrîni. Șlepuri trec pe canale, încărcate cu turbă ori cu rogoz. Decorul are o ciudățenie lugubră, potrivită cu gîndurile lui Vincent, și e luminat în aceste zile de aurul toamnei.

Vincent intră în pensiune la Hooergeveen, la un hangiu pe nume Hartsuiker. Hoinărește. Pictează și hoinărește.

* Cîmpia nedeștelenită,
 Ștearsă, ca ura, nesfîrșită,
 Cîmpia fără de hotar
 Cu soare sterp arzînd — un disc de var,
 Unde-n cotiri, pe rîul pustiu ce mîluși crește
 Cu inimă străveche pămîntul putrezește.

VERHAEREN: *Cîmpiile halucinate*

În românește de Radu Boureanu

Frumusețile sterpe ale acestui ținut al deznădejdiei îl mișcă pînă în adîncul sufletului. « E foarte frumos, spune el, să vezi pe morminte măracini adevărați; mirosul de terebentină are în el ceva mistic; linia întusnecată a brazilor ce străjuiesc cimitirul desparte un cer sclipitor de un pămînt gloduros în general, trandafiri, roșcat, cafeniu, gălbui, avînd totuși, mai peste tot, tonuri liliachii ».

În acea epocă Drentha e o provincie încă foarte înapoiată. Locuitorii ei sînt primitivi, cu o fire sălbatică, cu « trăsături ce aduc cu ale porcilor ori corbilor »; numai cînd și cînd, arareori, întîlnești pe aci cîte « un chip drăgălaș care pare un crin printre spini ». Oamenii din partea locului îl copleșesc pe Vincent cu batjocuri și refuză îndărătnici să-i pozeze. Nu izbutește să convingă decît pe o țarancă bătrînă care nici ea nu se învoiește să-i pozeze afară, pe cîmp, ci numai acasă. Vincent e singur, în fața naturii care-l împinge înapoi spre el însuși. Nicicînd, pînă acum, n-a trăit Vincent într-o astfel de înfrățire cu natura. Îi descrie lui Theo priveliștile Drenthei folosind expresii cu adevărat picturale. « Pe mușchi, tonuri de un verde auriu, pe pămîntul de un violet cenușiu întunecat, bătînd înspre roșu, tonuri de albastru sau galben de o nespusă puritate lîngă verzele micilor lanuri de grîu; tonuri negre pe trunchiurile jilave contrastînd cu ploaia de aur a frunzelor de toamnă, foșnitoare în dansul lor; asemeni unor peruci desfăcute peste care parcă a suflat cineva, ele atîrnă de crengile plopilor, mestecenilor, teilor, merilor, aninate, abia ținîndu-se, lăsînd chiar să treacă prin ele lumina cerului. Un cer fără pată, luminos, nu alb, ci de un liliachiu sfîdînd orice analiză, de un alb în care vezi fugărindu-se roșul, albastrul, galbenul, un cer care oglindește totul, pe care-l simți pretutindeni deasupra capului, un cer străveziu ce se armonizează cu negura vaporosă de dedesubt ».

Vincent pătrunde în intimitatea cea mai tăinuită a pămîntului. O ușurință cu totul nouă îi înviorează degetele. « După părerea mea, e foarte curios, notează el, că tocmai în aceste zile s-a petrecut cu mine o schimbare. Că mă aflu tocmai acum, într-o atmosferă care mă înflăcărează atît de puternic, care-mi rînduiește, îmi potrivește, îmi încurajează, îmi împrăștează și îmi înalță gîndurile pînă într-atît, încît mă simt cu totul

stăpînit de ea. Și că pot să-ți scriu, copleșit de sentimentele pe care tristețea măracini singuratici le trezesc în mine. Tocmai în aceste clipe simt în adîncul meu cum se zămislește ceva mai bun decît ceea ce a fost pînă acum. Acel ceva nu s-a întrupat încă, dar descopăr totuși în opera mea anumite lucruri care cu puțin timp în urmă nu existau ».

Cum la Paris Theo are unele neplăceri cu patronii și cum într-un rînd, foarte vag, mai mult în treacăt, i-a destăinuit lui Vincent planul de a se apuca și el de pictură, Vincent se înflăcărează, îi trimite scrisoare după scrisoare, zorindu-l să-și realizeze proiectul. Vor lucra împreună, vor fi ca niște noi frați Van Eyck, vor înfăptui în Drentha un nou Barbizon. « Dacă vrei să crești, trebuie să te împlinți în pămînt. Îți spun deci: înfige-te în pămîntul Drenthei și vei rodi, nu te usca pe trotoare. Există și plante care cresc în orașe, îmi vei spune, dar tu ești grîu și locul tău e într-un lan de grîu . . . Haide, dragul meu, vino să pictezi cu mine printre măracini, pe cîmpurile de cartofi, vino să alergăm amîndoi în urma plugului și a ciobanului, vino să vedem focurile, să ne scaldăm în aerul curat al vijeliei care se abate peste măracini ». Theo însă, cum nu se poate mai înțelept, nu părăsește casa Goupil, în ciuda planurilor amănunțite de trai în comun făurite de Vincent pe dată. Vincent va rămîne singur.

Și singurătatea îl apasă. A pictat în octombrie șase sau șapte pînze. A mai pictat și la începutul lui noiembrie. Acum și-a isprăvit rezervele de culori. Desenează, face crochiuri, dar vremea rea bate la ușă. Plouă. Tablourile lui Van Goyen*, Ruysdaël, Corot, pe care le vedea peste tot, dispar. Cerul ia culoarea plumbului. Anotimpul de beznă al anului se apropie. Landa e bîntuită de stafii. În camera sa, unde prea adesea e nevoit să stea din pricina ploilor, Vincent, inactiv, cade din nou pradă deznădejdii sale. Chipul lui Sien, al « drăgălașului și sărmanului ei țînc, ca și al celui alt copil » îi trec prin minte asemeni unor dureroase năluciri.

« Theo, cînd zăresc printre măracini o biată femeie purtînd în brațe un copil, ori strîngîndu-l la piept, mi

* *Jan Jozef van Goyen* (1596—1666) — pictor olandez. Peisajele și marinele sale sînt luminoase și transparente, de o perfectă armonie. (N. r.).

se umezesc ochii. O recunosc în femeia aceea, mai ales că slăbiciunea și îmbrăcămintea neîngrijită întăresc și mai mult asemănarea. *Știu că nu e o femeie bună*, că eram pe deplin îndreptățit să fac ceea ce am făcut, că mi era cu neputință să mai rămân alături de ea și că mi era tot atât de *imposibil* să o aduc aici, că a fost chiar înțelept și cuminte să procedez astfel și tot ce vrei, dar cu toate acestea mi se rupe sufletul și inima mi se înduioșează, atunci când zăresc vreo biată siluetă amărîtă și tremurîndă. Cît de plină de tristețe e viața! În sfîrșit, nu mă pot lăsa în voia melancoliei, trebuie să caut o ieșire, am datoria să lucrez. Sînt momente cînd nu mi găsesc liniștea decît în siguranța că nenorocirea nu mă va cruța nici pe mine ».

Vincent suferă și se zbate pe pămîntul devenit negru, dușmănos și amenințător, luptă zadarnic cu propriile lui spaime. Încă de la sosirea sa, în septembrie, n-a încetat să dea tîrcoale cimitirelor. « Ieri, scria el, am descoperit unul din cele mai caracteristice cimitire din cîte am văzut vreodată; închipuiește-ți un petec de mărăciniș împrejmuț de un gard de brazi micuți, strînși unul în altul de-a fi crezut chiar că-i un brădet. Există totuși o intrare, o alee scurtă, la capătul căreia dai de mormintele năpădite de tufe de iarbă și mărăcini. Mai multe dintre ele sînt însemnate cu stîlpi albi pe care poți citi nume ». În cimitirul din Zundert, un mormînt poartă numele lui Vincent Van Gogh. *Sorrow is better than joy*. « Da, drama furtunii în natură, drama durerii în viață e după mine lucrul cel mai desăvîrșit, îi scria Vincent lui Theo, cu puțin înainte de sosirea sa în Drentha. Raiul e frumos, dar Gethsemani e și mai frumos ».

Fratele său i-a propus să vină la el la Paris; Vincent a refuzat. Aplică la propria persoană cuvintele lui Gustave Doré: « Am o răbdare de bou »; în contact cu natura, privind « cum se înalță grîul în tăcere », trebuie să dobîndească răbdarea aceasta. Trebuie să o hrănească dîndu-i ca exemplu cele din jur. Artiști înzestrați sau neînzestrați, iată expresii fără nici o noimă pentru el. Trebuie să crești, să-ți dezvolți caracterul, într-o înclăștare cîteodată « înfricoșătoare ».

Vincent se cramponează de pămînturile acelea moarte. Uneori pleacă dis-de-diminează și nu se mai întoarce decît noaptea. Cu sensibilitatea lui exacerbată, pe care

sfrîșeala fizică o face mai lesne impresionabilă, merge într-una, afundîndu-se în noroiul negru al drumurilor, călcînd în « băltoacele cu apă gălbuie și murdară, în care putrezesc trunchiuri de turbă ». Peisaj în negru pe alb, de o adîncă melancolie. « Ziuă de azi a trecut ca un vis, spune Vincent, povestindu-și una din plimbările sale; am fost toată ziuă atît de cufundat în muzica aceasta sfișietoare că am uitat cu desăvîrșire de mîncare și de băutură . . . Ziuă trecuse, și din zori pînă în asfințit, sau mai degrabă de la o noapte la alta, mă pierdusem în acea simfonie. »

Simfonie în care răsună note lugubre. Muzica a cărei tristețe se preschimbă atît de ușor în groază. Vîntul urlă pe landă. Ploile îneacă întinderea posomorîtă. Spaima, rușinea și remușcările îl chinuie pe Vincent. « Și, la urma urmelor, ce mai vreau, —gîndurile mele sînt uneori atît de limpezi, îi scrie el lui Theo. Am lucrat și mi-am restrîns bugetul, fără să reușesc însă să evit datoriile; am păstrat credința femeii mele și am ajuns pînă la urmă să-i fiu necredincios; am urît *intrigile* și nu mă bucur nici de încredere nici de considerație din partea cuiva. Nu că nu ți-aș prețui statornicia, dimpotrivă, dar mă întreb dacă nu e cazul să-ți spun: lasă-mă în voia soartei mele, n-o să ajungem pînă la țintă; e prea mult pentru un singur om; și apoi, nu există nici o șansă să dobîndesc ceva din altă parte; nu-i oare aceasta dovada că trebuie să mă dau bătut? Oh, dragul meu, cît sînt de trist! »

Ce chip înfricoșător are Dumnezeu! Cu cîte dureri, cu cîte încercări trebuie să plătești îndrăzneala de a-l înfrunta și de a-l cunoaște! Dar pînă unde va mai trebui să ajungă? Dincolo de ce singurătate îngrozitoare va mai trebui să pășească? « Frate drag, mintea omenească nu poate îndura totul », îi scria Vincent lui Theo înainte de a pleca în Drentha. E bîntuit de spaimă. Lucrurile prind a se mișca împrejurul său. Figuri înfricoșătoare se arată în landă, sub cerul jos și întunecat. Lui Vincent îi e frică de lucruri. Îi e frică de el însuși. « Pleacă, pleacă », îi strigă ținutul acesta al neîndurării. Cu inima înghețată de spaimă, rătăcit, Vincent umblă de colo, colo, călcînd pe propriile sale urme, hoinărind printre mărăcini, jur împrejurul mlaștinilor, ca un animal hăituit, sfișit de oboeală și de groază. Și dintr-o dată,

ne mai putînd răbda, fuge iarăși, vrînd să se ascundă, să regăsească siguranța, căldura unei case locuite de oameni. Tatăl său a fost mutat din nou cu parohia într-un alt tîrg din Brabant, la Nuenen. Vincent sosește aci într-o zi de început de decembrie, palid, slab, la capătul puterilor, gîfîind de rușine și de spaimă.

* Au fost catalogate pentru perioada de la Drentha circa opt tablouri și aproximativ douăsprezece desene.

IV. ȚĂRANI MÎNCÎND CARTOFI

. . . cînd răpșitul celor
 tirani este ca răpăială
 ploilor de iarnă în
 pieptul zidului.
 ISAIA XXV, 4.

Ce nădăjduia Vincent venind la Nuenen? Să împace ceea ce nu se poate împăca? Să dobîndească o liniște căreia de la bun început i-a respins condițiile? A ales calea aventurii, a cutezanței prometeice: în ochii oamenilor nu mai e decît un om pierdut. Socotește așadar că poate avea și el parte de tihnă, de afecțiuni liniștite? Vincent caută la Nuenen un refugiu. Pentru el însă nu mai există refugiu. Va trebui să meargă înainte, orice s-ar întîmpla, pînă la capătul spinosului său drum. Deabia sosit la Nuenen, Vincent își și dă seama cît de iremediabilă este de acum încolo ruptura dintre el și ai săi. În casa parohială, unde i se face totuși o primire « prietenoasă », este înțeles mai puțin decît oricînd. Părinții și fiul nu mai vorbesc aceeași limbă. Cînd Vincent, cu o nevinovăție îmbufnată exprimă stîngaci și naiv ceea ce simte prin cuvîntul destin, tatăl, mama, frații, surorile, vecinii, toți, îi tălmăcesc spusele în cuvintele lor plate de oameni cu vederi înguste. « De ce nu vinzi nimica? », e întreat într-una. I se reproșează că nu cîștigă bani. Îl fac să simtă că banii pe care Theo îi trimite lunar sînt în primul rînd un ajutor nesigur și în al doilea rînd « un hatîr făcut unui măzgălit de pînze ». Atmosfera e apăsătoare; relațiile cu familia, agravate de divergențe religioase, sînt penibil de încordate. Vincent se plînge de toate acestea: « Vă las să apreciați cît de plăcută poate fi viața de fiecare zi, cînd treci prin asemenea încercări. » El însuși e mult prea frămîntat de propriile lui probleme, prea descurajat de cuvintele a lor săi pentru a-și mai da silința să însenineze atmosfera. În casa parohială se înfruntă două lumi. Desigur, Vincent ar dori mult « să

vîndă »; mare parte din greutățile sale ar fi astfel înlăsurate. Dar în fond, mărturisește el, problema în sine îl lasă « destul de nepăsător » și, continuă el, « m-am și pregătit sufletește să nu ajung la nici un rezultat direct ». Iată ceva, trebuie să recunoaștem, ce ar descuraja și cea mai desăvîrșită bunăvoință. La urma urmei care părinte nu ar judeca la fel cu pastorul? De unde să știe că fiul său este Van Gogh? Oricum, o înțelegere între ei a devenit cu neputință. Zadarnic face uz Theo de diplomația sa afectuoasă atît pe lîngă Vincent, cît și pe lîngă pastor și soția sa, de acum înainte nimic nu va mai putea apropia oamenii aceștia ferecați fiecare în universul lui de nepătruns pentru celălalt, nemulțumiți că nu pot dobîndi o înțelegere pe care la rîndul lor sînt neputincioși să o dăruie.

« Mă primesc acasă cam în silă, se plînge Vincent, așa cum te-ai codi să culegi de pe drumuri un dulău lățos. Cîinele intră cu labele ude — și apoi, prea e lățos. Va stînjiți pe toată lumea. *Și mai și latră tare*, ce mai vorbă, e o pacoste . . . Desigur, cîinele se căiește și el că a venit pînă aici; pe cîmpul de mărăcini singurătatea nu era atît de cumplită ca în casa aceasta, în pofida tuturor drăgălășeniilor ce i se arată. Animalul a venit în vizită într-un acces de slăbiciune. Nădăjduiesc că mi se va ierta această rătăcire; cît despre mine, am să evit să mai dau pe aici în viitor ».

Prezbiteriul din Nuenen, care se ridică chiar la marginea străzii principale din localitate, este o casă destul de frumoasă, cu parter și un cat cu cinci ferestre. Fațada e îmbrăcată în iederă. O înconjură o grădină, niște pomi. Vincent își instalează un atelier provizoriu într-o încălperă cu vechituri de lîngă spălătorie, lipită de corpul casei. Îmbrăcat cu cămașa albastră a țăranilor brabantini, cu pălăria moale trasă mult pe ochi, Vincent, atunci cînd nu lucrează în atelier, cutreieră singuratic ogoarele, pășunile, mlaștinile, turbăriile. Intră în vorbă cu țărani și mai cu seamă cu țesătorii, numeroși în ținut, care pentru moment îi sînt modelele preferate.

Morocănos, nu dă pe la prezbiteriu decît în trecere. La masa, mănîncă tot ce i se dă, vorbește în silă, lasă să-i scape uneori observații usturătoare, primite mai mult sau mai puțin bine. Disprețul lui fără margini pentru toate obiceiurile, atît cele religioase cît și cele ale vieții

sociale, îl duce la ciocniri cu tatăl său și face destul de ne la locul ei prezența sa în casa unui slujitor al bisericii. În târgul acesta provincial, cu vreo două mii de locuitori, sînt foarte puțini protestanți, să tot fie vreo sută; « blîndul *domine* » și-a cîștigat și aici, ca și la Zundert sau la Etten, simpatia tuturor. Fiul său însă îi impresionează neplăcut pe oameni. Îl bîrfesc, îi critică purtările. Vincent bombăne șiși dorește să plece cît mai grabnic de aici. Nu cunoaște destindere decît atunci cînd lucrează. Numai și numai în muncă sufletul lui îndurerat uită sila de viață. Vincent a ajuns stăpîn pe arta sa. A ajuns la capătul uceniciei și desenează cu o ușurință amețitoare. Toate șovăielile au dispărut. Natura i se dezvăluie, i se dăruie cu totul.

Scurta călătorie pe care o face la Haga, pentru ași lua lucrurile, în timpul căreia o întâlnește pentru cea din urmă oară pe Sien, nu e de natură să-l liniștească. Sănătatea șubredă a lui Sien, fața foarte palidă a copilului ei îl întristează peste măsură. În sfîrșit, *fie!*

La 17 ianuarie un accident întîmplat mamei lui pare că ar trebui să-l apropie pe Vincent de ai săi; nenorocirea este întotdeauna pentru el un prilej de a se apropia de oameni. Coborînd din tren la Helmond unde se ducea cu niște treburi, mama sa a căzut și și-a fracturat femurul drept. Doctorul se arată pesimist, se teme că doamna Van Gogh nu va putea umbla mai înainte de șase luni și că va rămîne și după aceea puțin șchioapă. Fostul predicator din Borinage se însufletește atunci de o rîvnă care prilejuiește admirația unanimă. Își îngrijește șiși veghează mama cu un devotament exemplar. Numeroșii vizitatori ai casei parohiale nu mai conțin cu laudele. Dar, din nenorocire, cu toate că se străduiește pe cît poate să înlesnească bunele relații între el și familie, Vincent, atît de frămîntat sufletește, se lasă în voia unor ieșiri nesăbuite. Deabia începe să-i meargă mai bine mamei sale, că toate conflictele anterioare, uitate pentru o clipă și de o parte și de alta, izbucnesc din nou. Vincent se cufundă iarăși în izolarea sa.

Se apucă din nou, cu sălbăticie, de pictat. Pictează mai cu seamă țesători, într-o gamă sumbră de culori abia luminată de cîteva reflexe, pe potriva culorilor din sufletul său. În privința artei sale a ajuns acum la certitudini șiși proclamă sus și tare, punct cu punct crezul

său: « Lumina voastră să-i lumineze pe oameni; cred că aceasta este datoria fiecărui pictor », îi scrie el lui Van Rappard. Pînă acum s-a căznit să deprindă secretele tehnicii; astăzi i se dezvăluie un țel cu mult mai înalt. « Opera noastră să fie atît de *savantă*, spune el, încît să pară naivă și să nu miroasă cît de colo a talent ». De altminteri nu există altă tehnică acceptabilă decît cea personală. Tehnica nu poate fi retorică, ea trebuie să fie expresia individualizată a unui artist. Vincent amintește cele spuse de Herkomer la inaugurarea școlii sale de artă: « Trebuie să descătușez talente individuale și nicidecum să cîștig adepți la doctrina lui Herkomer », și încheie cu aceste cuvinte: « Între lei nu ne maimuțăm ».

În ce hal de părăsire a ajuns totuși acest om care vorbește ca un maestru! Se poate închipui un contrast mai sfîșietor? Vincent e zeflemisit, disprețuit cum n-a mai fost niciodată. În tîrg se rînjește batjocoritor cînd trece « zugravul », ratatul ăsta, care fără pic de rușine trăiește pe spinarea părinților. În casa parohială relațiile lui Vincent cu tatăl lui care, ca pastor, orbit de buchea credinței, îi reproșează ateismul său, se înălesc. Neconștient izbucnesc noi certuri.

Vincent se cufundă într-o amărăciune de nespus. Se burzuluiește. I se aruncă în față într-una că nu cîștigă nimic, ceea ce îl irită, spune el, de parcă ar fi urmărit de o flașnetă cumplit de obsedantă. Devine foarte agresiv. « În ceea ce mă privește, îl anunță pe Van Rappard, o să fac întocmai cum îți spun: cînd oamenii ăștia îmi vor zice una sau alta, le voi întregi eu însumi spusele înainte ca ei să-și sfîrșească vorba. Voi face cum fac și atunci cînd mă găsesc în fața unuia, despre care știu că obișnuiește să-mi întindă un deget în loc de toată mîna. Ieri am jucat renghiul ăsta unui onorabil confrate de al tatălui meu. Îi întind și eu un singur deget și, fără să clintesc, îl ating timid pe al său în chip de strîngere de mînă, dar în așa fel încît fără să poată spune nimica, să simtă că mă sinchiesc de el tot atîta cît se sinchisește și el de mine ».

Vincent e plictisit peste măsură, cu atît mai mult cu cît lipsa de bani de care e într-una învinuit îl silește mult prea des să-și întrerupă lucrul. « Arată desenele mele, îi spune el lui Van Rappard. Am datoria să caut

prilejuri și să pîndesc orice ocazie de a vinde cîte ceva din operele mele . . . Te rog însă, adaugă, să nu-ți dai prea multă osteneală: nu forța nimica. Repet încă o dată: mă vād silit să recurg la acest lucru. Dacă nu aș fi, poți fi sigur că aș prefera să-mi păstrez studiile pentru mine și că nu m-aș învoi să le vînd. Dar . . . *În sfîrșit!* » Scos din fire, Vincent ajunge să se lege pînă și de fratele său. « Tu n-ai vîndut *nicicînd nimic* din lucrările mele, absolut nimic, îi azvîrle el într-o zi năuc de durere și de mînie, și la drept vorbind *nici n-ai încercat încă* să o faci ». Prietenia lui Theo? O « prietenie molatecă, indiferentă ». Să fie oare, într-adevăr, vorba numai de vînzări, de bani, de jigniri din afară? Dintr-o dată un țipăt țîșnește din străfundurile lui Vincent, o învinuire neșăbuită și tragică: « Tu poți să-mi dai bani, desigur, dar nu-mi poți da o soție, un copil, nu-mi poți da de lucru ». În această lună martie, desenează în peniță și în creion grădina casei parohiale. Grădina, « pe jumătate în stil vechi, pe jumătate rustică », perfect întreținută, devine, transpusă de el pe hîrtie, un lăcaș pustiu, sădit cu pomi martirizați de vînt, un loc îngrozitor de singuratic. O umbră neagră o străbate, o siluetă a doliului și a nenorocirii. « Melancolie », notează Vincent sub desen.

Ne mai putînd răbda, părăsește spălătoria șiși instalează atelierul în două încăperi pe care i le închiriază paracliserul bisericii catolice. Nu-i propriu zis un atelier, ci un fel de bîrlag în care foarte curînd se îngrămădesc în jurul sobei înțesată de cenușă, lîngă scaunele părăduite, un vraf de desene, acuarele și pînze de-a valma, un talmeș-balmeș de obiecte disparate dar în strînsă legătură cu preocupările lui: vîrtelnițe, buiote, straie vechi țărănești sau de țesători, saboți vechi, bonete femeiești vechi, unelte agricole, păsări împăiate, flori și plante uscate, cuiburi de păsări . . . Pentru acestea din urmă, Vincent nutrește o adevărată pasiune. Nu sînt oare ele simbolul cel mai simplu, cel mai poetic al căminului? Cuiburi de sturz și de mierle, de sfredeluși, de cintezoii și de granguri, Vincent le dibuiește și le cercetează metodic, ca un ornitolog și, fără îndoială, mai bine decît acesta, căci sufletul lui se străduie să se contopească cu existența intimă, cu viața cea mai tainică a păsării.

În luna mai, Vincent are bucuria să primească vizita lui Van Rappard. Considerația pe care Van Rappard o arată față de studiile, picturile și desenele sale îi încălzește pentru o clipă sufletul. De bună seamă că Van Rappard este destul de mirat să regăsească un Vincent mai întunecat decît oricînd. Vehemența lui, intensitatea care-i însuflețește nesfîrșita serie de studii după țesători pe care a dus-o la bun sfîrșit în această iarnă, produc asupra omului echilibrat, cumpătat, asupra acestui Van Rappard rămas mai mult sau mai puțin un elev al academiei, aceeași impresie ca odinioară. Cavalerul îl privește cu un amestec de admirație și de spaimă pe Vincent cel cu concepții intransigente despre artă, care trăind numai cu puțină pîine și brînză — « merinde ce nu se strică la drum », spune el într-un fel destul de curios — , se pregătește, printr-un post sistematic, să se deprindă cu un trai de sărăcie. Din cînd în cînd, adevărat, Vincent trage cîte o dușcă de coniac dintr-o ploscă pe care o ia cu el întotdeauna în hoinărelile sale; și nu contenește de loc cu fumatul. Tutunul ar fi, după spusele lui, un calmant.

La începutul verii, Vincent se află în plin progres. Deși nu sînt decît doi ani de cînd s-a apucat cu adevărat de pictură, vremea primelor încercări i se pare ciudat de îndepărtată. Îl frămîntă probleme tehnice de o importanță hotărîtoare. A început prin a picta potrivit *tonului local*, adică s-a trudit să transpună întocmai pe pînză obiectele în culorile lor proprii. Acum însă descoperă că această fidelitate nu poate fi decît amăgitoare, că pe o pînză culorile se înrîuiesc unele pe celelalte, și că trebuie să lucrezi potrivit acestui joc de culori. Tabloul este o unitate autonomă; departe de a fi rodul unei juxtapuneri de culori cu efecte independente, este un ansamblu de raporturi colorate. « Un roșu cenușiu, relativ puțin roșu, va părea mai mult sau mai puțin roșu, în funcție de culorile din imediata vecinătate. La fel se întîmplă și cu albastrul și cu galbenul. Ajunge să adaugi puțin, tel galben într-o culoare pentru a o face să devină foarte galbenă, atunci cînd pui această culoare în, ori alături de un violet sau de un liliachiu ». Vincent citește cu o deosebită atenție două lucrări ale lui Charles Blanc, *Artiști ai timpului meu* și *Gramatica Artei Desenului*. Se oprește îndelung, în prima carte, la o anecdotă, foarte

semnificativă. Cum Charles Blanc îi declarase într-o zi lui Eugène Delacroix că « marii colorişti sînt cei care nu respectă tonul local », Delacroix îi întăreşte spusele: « Foarte adevărat, încuviinţează el. Iată de exemplu un ton (şi arată cu degetul tonul cenuşiu şi murdar al pavalului); ei bine, dacă i s-ar spune lui Paolo Veronese: *pictează-mi o frumoasă blondă a cărei carnaţie să aibă această culoare, el ar picta-o şi femeia ar fi o blondă în tabloul său* ». S-ar putea spune despre Van Gogh că în vara aceluia an 1884 descoperă pictura. Nu auzise încă nimic pe atunci despre impresioniştii care, în Franţa, exploatau din punct de vedere estetic o teorie ştiinţifică, pentru a da efectelor de lumină şi de culoare un maximum de strălucire. Trei din culorile spectrului, galbenul, roşul şi albastrul nu se pot descompune; sînt culorile primare care, amestecate două cîte două, dau naştere culorilor binare. Galbenul şi roşul dau portocaliul; galbenul şi albastrul — verdele; roşul şi albastrul — violetul. Dacă vrei să ajungi la combinaţii de culori de o mare intensitate trebuie să juxtapui o culoare binară cu culoarea primară, fără să intervii în amestecul care a produs-o. Aceste culori — portocaliul şi albastrul, verdele şi roşul, violetul şi galbenul — sînt numite complementare între ele. Iată legea contrastului simultan pe care Delacroix într-un anumit fel, o aplicase din belşug.* Vincent înaintează pe bîjbuite. Trăieşte într-o ţară care nu cunoaşte decît arareori contraste vii între culori şi în care pictorii, maeştrii ai clarobscurului, se străduiesc în mod tradiţional, înăbuşind culorile,

* Vincent către Theo: « Şi printr-un fenomen ciudat, *aceleaşi culori care se îmbogăţesc prin juxtapunere, se nimicesc prin amestec*. Astfel: atunci cînd amesteci la un loc albastru şi portocaliu în cantităţi egale, portocaliul ne mai rămîind portocaliu şi nici albastrul albastru: amestecul distruge cele două tonuri şi rezultă un cenuşiu absolut incolor. Dar dacă amesteci două culori complementare în proporţii inegale, ele nu se vor distruge decît în parte şi vei obţine un ton rupt care va fi o varietate de cenuşiu. Aşadar, noi contraste vor putea lua naştere din juxtapunerea a două culori complementare dintre care una este pură şi cealaltă ruptă. Dat fiind că lupta este inegală, una din cele două culori va izbîndi, dar intensitatea acestei culori dominante nu va împiedica armonia lor. Iar dacă acum vei pune alături culori asemănătoare în stare pură, dar în diferite grade de intensitate, de exemplu albastrul închis şi albastrul deschis, vei obţine un alt efect în care va exista contrast prin diferenţa de intensitate şi armonie prin similitudinea culorilor. În sfîrşit, dacă două culori asemănătoare sînt

nefolosindu-le niciodată în stare pură, să caute efecte de umbră; pictează, ca să întrebuițăm limbajul tehnic al picturii, conform *valorilor*. Vincent înaintează pe bijbuite dar, printr-o intuiție fulgerătoare, ghicește de îndată foloasele pe care le poate trage de pe urma îmbinării culorilor. Vede primăvara în verde roșu, cu grîul tînăr și merii trandafirii în floare; vara în albastru portocaliu, cu cămășile albastre ale țăranilor ce se desprind de pe bronzul auriu al holdelor; toamna în galben violet cu frunzele îngălbenite și cu reflexele violete; iarna în negru alb, cu zăpada pe care mișună mărunte făpturi negre.

În toiul acestor îndeletniciri, o dramă, al cărei erou devine fără voia lui, se abate asupra lui Vincent. Printre cei care veneau la casa parohială pe cînd mama sa era la pat, se afla și o vecină, puțin cam coaptă, Margot Begemann. Are patruzeci de ani, nu e prea frumoasă dar e înzestrată cu neîndoielnice calități sufletești și intelectuale. Făptura aceasta, nespus de blajină, care aparține uneia din familiile cele mai înstărite din Nuenen, s'a simțit atrasă de Vincent. S'a îndrăgostit de el. Ca o femeie să nutrească pentru el un simțămînt gingaș, iată ceva cu totul neașteptat pentru Vincent. Se grăbește să răspundă iubirii ei, făurește de îndată cu Margot planuri de căsătorie. Efemeră și tragică idilă! Familia fetei socotește proiectul drept un nemaipomenit scandal. Cum, fiica lor să-l ia pe « zugravul », pe ratatul ăla zdrențaros! Nici pomeneală! Margot însă (care nu pare să se bucure de un echilibru nervos prea bun), nu se resemnează în fața acestui veto. De vreme ce familia o împiedică să se unească cu cel pe care-l iubește, se va otrăvi. Ceea ce și face, fără a reuși însă să se omoare. E transportată într-o clinică din Utrecht.

De astă dată, Vincent a crezut oare într-adevăr că va sfărîma cercul singurătății sale? De bună seamă că nu și-a făcut prea mari iluzii. Pleacă la Utrecht, unde are

juxtapuse, una în stare pură, cealaltă ruptă, spre exemplu albastru pur cu albastru cenușiu, va rezulta un alt soi de contrast care va fi atenuat prin analogie. Se poate deci vedea că există mai multe căi diferite, dar deopotrivă de sigure pentru a întări, a susține, a atenua ori a neutraliza efectul unei culori și toate acestea operînd numai asupra culorilor ce o învecinează, neatingîndu-se de loc de ea ».

o întrevedere cu medicul clinicii. « Iam cerut părerea: ce trebuie să fac sau să nu fac, în interesul bolnavei — să continui a mă interesa de ea sau să mă retrag ». Se va retrage, se va retrage fără greutate. În acea zi de august cînd s'a dus la Utrecht, era cu gîndul la o pînză mare pe care o pregătea Van Rappard și a bătut la ușa prietenului său. Aventura cu Margot nu i'a întors rupt de loc — sau prea puțin — munca. Nu l'a tulburat — sau prea puțin — în căutările sale. Cît privește totuși aventura, dacă a acceptat săși încerce norocul — și încă cu însuflețirea pe care o pune în toate cele — a făcut-o fără să creadă cu adevărat în ea. Nădejdea într-o viață normală a murit în el. Dar poți oare să bagi mîna în foc? Totul în orice caz, ne îndeamnă să ne închipuim că Vincent s'a resemnat — în sfîrșit, *fie!* — să rămînă ceea ce este. Totuși aventura aceasta redeșteptîndu-i vechea suferință, îi vorbește din nou, tăios, dureros, de pustiul destinului său, îl rănește adînc și lasă urme în firea lui. La casa parohială pe care acum mulți o ocolesc, îl poți vedea din ce în ce mai rar. Cînd trece pe-acasă, cel mai adesea o face ca să se certe cu tatăl său. În Nuenen nu mai dă ochi aproape cu nimeni. Prudența lasă, înăbușitoare, proprie orașelor mici, ca și izbucnirile și cuvintele necruțătoare ale lui Vincent au îndepărtat toată lumea de el. Se simte ca un cal de rasă într-un grajd de vite.

Vincent își lărgește aria hoinărelilor sale și își îndreaptă acum pașii în spre satele îndepărtate. La Eindhoven, centru industrial destul de important — textile, industrie de pălării, dantele —, nu departe de Nuenen, negustorul de unde cumpără în mod obișnuit vopsele l'a pus în legătură cu doi pictori amatori, un tăbăcar, Kerssemakers, și un fost argintar, dăltuitor de podoabe bisericești în aramă și în metal, pe nume Hermans.

Kerssemakers, ale cărui lucrări Vincent le-a judecat acceptabile la Eindhoven, i'a întors vizita la Nuenen. Operele lui Vincent atîrnate pe pereți, îngrămădite peste tot în atelierul în dezordine, i sau părut tăbăcarului de o factură atît de brutală, atît de grosolană, atît de departe de ideea pe care și-o făcuse pînă atunci despre pictură, încît a plecat neplăcut impresionat, fără să-i mai fixeze lui Vincent vreo altă întîlnire. Surpriza tăbăcarului însă a fost cu mult mai mare cînd și-a dat

seama că nu-i este cu puțință să gonească din minte amintirea pînzelor și desenelor lui Vincent. Gîndul i se întorcea la ele în fiecare clipă. Nici pe omul, și acesta ciudat, cu barba roșcată încîlcită, cu ochii adesea înroșiți de cercetarea prea atentă a lucrurilor în plin soare, Kerssemakers nu-l mai poate uita. Fiind fără voia lui atras de Vincent, s-a întors la Nuenen, și de astă dată lucrările i-au făcut o impresie mai bună, deși, în marea neștiință a continuat să creadă că Vincent nu se pricepe să deseneze. I-a și spus-o de altfel. Vincent a început să rîdă. « Mai tîrziu o să-ți schimbi părerea », i-a răspuns el. De atunci Vincent și Kerssemakers s-au revăzut adesea. Rătăcesc prin împrejurimi, în căutare de subiecte. La fiecare pas, Vincent se oprește, îi arată priveliștea și clipind din ochi exclamă, izolînd cu mîinile în chip de vizieră un colț de natură: « Privește! Cît de frumos se îmbină! » Este una din expresiile sale favorite. « Tîmpiții ăștia din Nuenen, spune Vincent clătînînd din cap, zic că-s nebun văzîndu-mă că hoinăresc așa pe cîmpiile de mărăcini, dar puțin îmi pasă de ce spun ei ». Kerssemakers primește de la el sfaturi neconținut. Vincent îl îndeamnă să picteze des în aer liber și cît mai multe naturi moarte, să aibă grijă ca în tablourile sale, obiectele să fie la locul lor, să se detașeze clar unele de altele. În ceea ce-l privește, folosește un cadru de perspectivă, făcut dintr-o vergea de fier, pe care poate să fixeze și să înșurubeze, la înălțimea dorită, o mică ramă. « Vechii maeștrii au folosit asemenea cadre. Pentru ce n-am face și noi la fel? », spune Vincent. Kerssemakers îl vede căutînd mereu noi metode de îmbunătățire a tablourilor lui; petrece săptămîni întregi desenînd mîini, picioare, saboți. . . Pentru el sînt un fel de game. « Trebuie să cunoști foarte temeinic toate aceste lucruri! » repetă Vincent.

Cînd Vincent face cunoștință lui Hermans, celălalt pictor amator din Eindhoven, acesta tocmai plănuieste să împodobească cu picturi sufrageria casei sale, o locuință luxoasă de om de curînd îmbogățit care, cu mai mult sau mai puțin bun gust, colecționează antichități. Mai rămîn încă de completat șase casete de 1,50 metri pe 60 centimentri. Hermans își pusese în gînd să picteze subiecte religioase, mai cu seamă unul cu Cina cea de taină, « după schița unui desen conceput

pe cât se va putea în stil gotic modern». Vincent îl convinge că s-ar potrivi mai bine niște scene cîmpenești și cade cu el la învoială: Vincent îi va picta la dimensiunile respective șase pînze de acest fel; argintarul va plăti toate cheltuielile — modelele și materialele — necesitate de compoziția pînzelor; le va copia și i le va restitui lui Vincent. Deși puțin cam stingherit de dimensiunile impuse și de faptul că Hermans dorește compoziții cu cinci sau șase personaje (el ar fi dorit, în ceea ce-l privește un număr mai mic), Vincent e încîntat de tîrgul făcut care îi îngăduie să lucreze fără să cheltuiască bani, așa că se apucă cu multă trageră de inimă de treabă. Își alege ca subiect scene de arat, semănat, seceriș, o înșămîntare a cartofilor, un cioban cu turma, oameni adunînd lemne, teme inspirate de Millet. Pînzele o dată terminate, Vincent e nevoit să se ducă foarte des la Eindhoven să-l ajute cu sfaturi pe Hermans, care le copiază.

După cum afirmă Kerssemakers, cam tot pe atunci, Vincent ia cîteva lecții de muzică cu un organist din Eindhoven. Îi place să compare pictura cu muzica și ar vrea să precizeze raporturile dintre ele. În timpul lecțiilor se străduie să stabilească paralele beaudelairene* între note, mișcările muzicale și culori. Dar auzindu-l pe Vincent vorbind despre albastru de Prusia, despre verde smarald sau de galben ocru în legătură cu muzica, organistul e cuprins de spaimă; crezînd că are de-a face cu un nebun refuză să mai continue lecțiile.

Vin lunile întunecoase. În toamnă, Van Rappard îl vizitează din nou pe Vincent. Cei doi prieteni lucrează mult împreună; Van Rappard schițează femei torcînd, studii de capete; Vincent pictează « o alee de ploi cu frunze îngălbenite de toamnă, pe care soarele aruncă ici colo, printre frunzele căzute pe jos, pete strălucitoare ce alternează cu umbrele trunchiurilor de copaci. » Discută despre impresionism, despre care Theo i-a scris lui Vincent în mai multe rînduri cîteva cuvinte.

* E greu, în adevăr, să nu te gîndești aici la renumitul sonet al lui Beaudelaire, *Correspondențe*: « *Les parfums, les couleurs et les sons se répondent* ». (« Parfum, culoare, sunet se-ngîină și-si răspund »). În românește de Al. Philippide, « Flori alese », E.S.P.L.Ă. 1957.

« Aici însă, în Olanda, mărturisește Vincent, anevoie poți înțelege ce vrea să însemne impresionismul în realitate ». Căutările lui asupra culorii îl îndreaptă spre aceleași preocupări cu cele ale pictorilor culorilor luminoase, pe atunci în toiul bătăliei. Dar deși instinctul îl împinge spre acest țel, el înaintează pe bîjbuite, ca un orb. « Cred că peste un an, dacă voi petrece și acest an pictînd mult și fără întrerupere, îmi voi schimba mult atît maniera cît și coloritul și îl voi face mai degrabă ceva mai întunecat decît mai luminos », declară el. Marele său maestru, cel pe care îl consideră drept « pictorul prin esență modern », rămîne tot Millet, — « „moș Millet”, sfătuitorul și îndrumătorul tinerilor pictori în toate domeniile » — deși, din cînd în cînd, Vincent manifestă curiozitate și admirație pentru Daubier, de care Breitner îi vorbise cu doi ani în urmă în spitalul din Haga. « Dacă ar exista mai multe lucrări de el, tot atît de frumoase ca desenul pe care am pus mîna de curînd *Cele cinci vîrste ale unui bețiv*, sau ca figura aceea de bătrîn sub un castan, despre care ți-am mai vorbit, atunci da, desigur, el ar fi poate maestrul nostru al tuturor », îi scria lui Theo la sfîrșitul lui 1882. Dar cum și-ar putea face oare Vincent o idee clară despre pictura luminoasă, despre resursele culorii care îngăduie acest gen de pictură? În jurul lui totul este întunecat. « E foarte mohorît afară, notează el, cîmpul e o adevărată carieră de marnă cu blocuri de pămînt negru amestecat cu puțină zăpadă; adesea, zile întregi nu vezi decît negură și noroi, seara soarele roșu, și dimineața corbi, iarbă uscată, verdeață veștejită care putrezește, tufișuri negre și ramuri de plop și de salcii, profilate amenințător pe un cer posomorît, asemeni unor mormane de sîrmă ghimpată ». În jurul lui Vincent totul e negru, totul e negru și în sufletul său. Trăiește cu desăvîrșire retras, înconjurat de vrăjmășia tăcută a tîrgului și dezaprobarea a lor săi, de care se îndepărtează și pe care îi ocolește. « E zadarnic să stai de vorbă cu ei », i-a scris lui Theo, care primește plîngerii din amîndouă părțile, căci și părinții, la rîndul lor, se plîng: « Vincent se înstrăinează din ce în ce mai mult de noi. Nici nu ne mai ia în seamă », scriu ei.

După ce a pictat în octombrie, timp de o săptămînă, naturi moarte la Hermans, luînd ca model « obiectele

frumoase » din colecția acestuia, după ce a lucrat în noiembrie, pe un ger destul de puternic, la ultima pînză de exterior din acel an: o veche moară de apă la Gennep, dincolo de Eindhoven, Vincent s-a hotărît să picteze în timpul iernii cincizeci de capete de țărani*, profitînd de relativul răgaz de care se bucură țărani în timpul anotimpului rece. Aceste capete de țărani,— în ianuarie isprăvisese deja treizeci, chipuri lipsite de vioiciune, aspru cioplite, cu frunți înguste și nasuri late, cu pomeți ieșiți, buze groase și fălci proeminente, care prin animalitatea lor greoaie amintesc de chipurile din Borinage, — vorbesc îndeajuns despre îndîrjirea disperată, despre patima năvalnică și sumbră a pictorului blestemat din Nuenen. « Nu pot să țin seama de ce gîndesc oamenii despre mine, trebuie să merg înainte, numai la acest lucru trebuie să mă gîndesc. . . Dacă acum nu s bun de nimic, nu să fiu nici mai tîrziu, dar dacă mai tîrziu voi prețui ceva, înseamnă că prețuiesc și acum ceva, repetă Vincent cu îndărătnicie. Căci grîul e tot grîu, chiar dacă orășenii îl iau la început drept iarbă verde ». Culoarele luminoase? Vai, cît e de departe de ele! Formelor aspre le corespund tonalități sumbre, un brun de culoarea lutului, un ocruc închis ca smoala, tonuri de verde măsliniu, nuanțe de albastru de Prusia aproape negru**. Ar putea oare să picteze în culori vesele pe țărani brabantini? Iar putea înfățișa altfel, el fiind ceea ce este și ei fiind ceea ce sînt, atunci cînd îl învăluie tristețea acestui pămînt și cînd îl sugrumă spaima de propria lui soartă? « Încă n-am apucat vreun an care să se fi înfățișat atît de întunecat », scria el la începutul lui ianuarie. Încotro se îndreaptă? Ce vrea? Nici el nu știe. S-ar spune însă că se zbate, îndîrjindu-se să termine odată cu prezentul care se duce, săși încheie vremea de ucenicie. L-a luat pe Millet drept maestru. Și totuși Millet, de-ar mai trăi*** s-ar cutremura la vederea acestor pînze în pastă gloduroasă și în trăsături de penel brutale. Sin-

* Cîteva din aceste pînze aparțin astăzi muzeului Jeu de Paume de la Paris, Muzeelor din Bruxelles, Lyon (*Țărancă cu șal verde*) . . .

** « Tonuri de săpun negru », spune cum nu se poate mai nimerit Julius Meier Graefe.

*** A murit în 1875.

gura asemănare dintre ei este preferința vădită pentru același subiect — țăranii. Millet poposește pe tărîmurile pașnice ale țăranilor cu mișcări maiestroase, în deplină armonie cu o natură bine rînduită, senină și darnică. Pictorul *Angelus*-ului * despoaie scenele țărănești de detaliile lor specifice; le idealizează, le ridică la o generalizare, la o sinteză cu totul clasică. Între pictor și modelele sale se așterne, dacă putem spune așa, grosimea unei pînze. Viața în tablourile lui rămîne în loc, nemișcată, se eternizează într-un moment de echilibru privilegiat, rod al unei îndelungi elaborări care, încet, reface și rînduiește elementele realului după o ordine poruncită de spirit, o ordine dobîndită în urma unei gîndiri stăruitoare. Acest echilibru, putere suverană a artei clasice, este expresia unei certitudini, reprezentînd în același timp și un refugiu împotriva tragicei nestatornicii a acestei lumi și o biruință asupra neconținutei distrugerii a lucrurilor; el nu trăiește decît din măsură, frumusețe, perfecțiune. Printr-o minciună fecundă echilibrul acesta face aparențele neîndoielnice, umanizează universul, ale cărui amenințări și zbucium le neagă. «Trebuie să faci în așa fel încît vulgarul să slujească la redarea sublimului **», spunea Millet. Concepția aceasta despre frumos îi rămîne cu totul străină lui Vincent. Frumosul pentru el înseamnă adevăr; și ce-i dacă adevărul e dureros, dacă lumea e așa cum e? În frămîntarea lui înfrigurată și nepotolită, Vincent caută cu o necruțătoare dragoste să îmbrățișeze lumea în veșnică prefacere, lumea aceasta amenințătoare, nesigură, măcinată de o necurmată transformare. Natura e aspră, zgîrcită, ei trebuie să-i smulgi totul, zi de zi, într-o luptă înverșunată. Totul e trecător, totul e hărăzit pieirii. Clipa care trece s-a dus pentru vecie. Pe lume totul e numai întîmplare, o învălmășeală de particularități și de amănunte unice a căror ciudățenie izbitoare nu va fi nicicînd scoasă îndeajuns la iveală. Țăranii lui Vincent nu se opresc în atitudini studiate pentru a slăvi pe Creator; ei sînt azvîrliți în derizoria aventură de muritori, aventura

* Probabil unul dintre cele mai puțin reușite tablouri ale lui Millet, chiar dacă e cel mai celebru. Millet rămîne pînă astăzi un mare necunoscut.

** Notă pe marginea unui desen.

tuturor oamenilor. Urîtenia dramatică a fețelor lor îndobitocite, atitudinile lor animalice sînt dovada vrăj, mășiei cumplite a lucrurilor și poartă pecetea patetică a Destinului. În fața pînzei, pictorul nu se dă înapoi pentru a lăsa o distanță între el și modelele sale. El pătrunde cu elanul întregii lui simțiri pînă la ascunzișurile cele mai tainice ale vieții lor, se înfrățește cu soarta lor pe care nu o deosebește de propria soartă. Pictorul, pînza și obiectul se identifică, strîns uniți între ei și uniți de lucruri prin legături ce nu pot fi sfărîmate. Și timpul trece în goană, timpul care nimicește și omoară, timpul cu care trebuie să te întreci în iuțeală. « Pot să-mi închipui cît se poate de bine că într-o zi îmi va sta în puteri să compun foarte repede », îi scrie Vincent lui Theo. Vincent e obsedat de graba aceasta atît de trebuincioasă. Îl învidiază pe Gavarni care « meșterea pînă la șase desene pe zi », și citează cu încîntare cuvintele lui Whistler: « Da, lam făcut în două ceasuri dar am trudit ani de zile ca să-l pot face în două ceasuri ». Pregătirea stăruitoare, exaltarea rîvnei și pasiunii sale sînt singurele în stare, Vincent știe bine, să-l ajute, într-un viitor mai apropiat sau mai depărtat, să dobîndească repeziciunea jinduită.

Pînzele așa numite de compoziție sînt socotite printre cele mai anevoioase de executat. Vincent visează să picteze una care să fie suma căutărilor sale. Găsește subiectul într-o familie de țărani ai cărei membri îi pozează și la care se stabilește în pensiune. Acest subiect va fi tocmai un prînz de țărani — țărani mîncînd cartofi. Începînd din martie Vincent își schițează pînza.

La 26 ale lui martie, însă, are loc un eveniment neașteptat. Pastorul Van Gogh întors dintr-o plimbare se prăbușește, lovit de o moarte subită, pe pragul casei parohiale. În pofida neînțelegerilor care atît de des i-au pus față în față pe el și pe tatăl său, Vincent resimte dureros această pierdere. Nu pregetă, desigur, să se învinuiască pentru unele din faptele și cuvintele sale. Și totuși, putea face altfel? Oare lumea noastră nu e o lume a zbuciumului? În fața rămășițelor pămîntești ale tatălui său, în timp ce-l veghează, cînd îl înăbușă marea durere că există, Vincent șoptește: « Mie mai ușor să mor decît să trăiesc. E greu să mori, dar să trăiești e și mai greu ».

Doliul acesta încheie virtual o lungă perioadă din viața lui Vincent. Desprinderea de familie și de mediul natal, care se pregătea de atîta vreme, se săvîrșește acum. Se rostesc cuvinte grele de o parte și de alta. Vincent nu participă decît de la distanță la formalitățile și ceremoniile care urmează după decesul tatălui său. Nu dă de loc ochii cu rudele venite la Nuenen pentru înmormîntare și cînd se deschide succesiunea, declară fără ocol a lor săi că « vederile lui asupra afacerilor și a felului de viață se deosebesc prea mult de ale lor pentru ca să se poată înțelege vreodată. Că dorește categoric să trăiască după propriile sale concepții și după bunul său plac. Și că renunță la partea sa din moștenire, deoarece, fiind în grav dezacord cu tatăl său în ultimii ani, nu vrea nici să-și aroge drepturi, nici să ridice pretenții asupra ceea ce i-a aparținut ». Lui Theo, care sosește de la Paris, îi cere stăruitor să-l ia cu el. Dar Theo îl roagă să aștepte să-și mai consolideze situația, lucru ce acum nu mai poate întîrzia. Evenimentele acestea familiale îi apropie și mai mult pe cei doi frați. « Vreau să cred, scrie Vincent ceva mai tîrziu, că încetul cu încetul studiile mele te vor face totuși să mai prinzi puțin curaj ». Cum de familie s-a rupt de tot — « nam timp de pierdut », socotește el — de aici înainte se bizuie cu totul numai pe Theo, lasă în întregime în seama acestuia grija de a-i asigura, de bine, de rău, cum o fi, existența sa materială; și ca să nu se simtă prea stîngenit de remușcări știindu-se întreținut de fratele său, de a fi oarecum, o povară pentru Theo și încă destul de grea, îi prezintă asociația lor în niște culori destul de neobișnuite, pe care ar vrea — și încă cum ar vrea, putem să ne închipuim! — să le înfățișeze ca firești: « zic « noi », căci banii care vin de la tine, banii aceștia pe care știu bine, îi cîștigi cu trudă pentru mine, îți dau dreptul, de va ieși cumva vreun lucru ca lumea din munca mea, să-l socotești ca fiind pe jumătate propria ta creație ». Theo, dîndu-i bani, îngăduindu-i să-și satisfacă pasiunea fără grija dezgustătoare a hranei de toate zilele, e și el pictor. Vincent nu scapă nici un prilej pentru a încerca să-l încredințeze de acest lucru și să se încredințeze pe el însuși. Și Dumnezeu îi e martor, stăruie el, că nu abuzează de fratele său! Se mulțumește cu puțin, cu

strictul necesar. « Trebuie să fii fericit să am ce bea și ce mânca, unde dormi și cu ce mă îmbrăca, să mă mulțumesc, într-un cuvânt, cu ceea ce au țărani ». Și aici Millet i-a arătat calea de urmat, Millet care spunea: « De vreme ce umblu în saboți, o să mă descurc ». Suferința e sfântă. « Nu vreau să înlătur suferința, afirma același Millet, căci adesea ea face pe artiști să se exprime mai energic ». *Sorrow is better than joy.*

Vincent își reia lucrul la « *Țărani mîncînd cartofi* » și în același timp face o nouă serie de capete de țărani cu un caracter și mai pronunțat decît cele dinainte. Nimic n-ai mai stă în calea pe care o urmează cu dîrzenie, frămîntat numai de țelul ce și l-a pus în gînd. Suferă că e singur, dar din singurătatea sa își trage puterea și avîntul. Înaintează cu pași mari. Niciînd pînă acum probleme de ordin tehnic nu s-au îngreșmădit în așa mare număr în mintea lui. Îi expune lui Theo în întregime teoria culorilor, precizează legile desenului: « *Cei vechi nu începeau cu linia ci cu mijlocul*, cu alte cuvinte trebuie să ataci bazele elipsoidale sau în cerc ale maselor, iar nu să începi cu conturul ». * Arta spre care tinde Vincent e o artă subiectivă, de un expresionism radical. « *Aș fi disperat*, afirmă el, *dacă figurile mele ar fi bune . . .* Nu le vreau academice corecte . . . Dacă ai fotografia un om care sapă, cu siguranță că acesta nu ar mai săpa ». Trebuie să pictezi lucrurile nu așa cum sînt ele, ci așa cum le simți, să le pictezi în mișcare, să pictezi « acțiunea pentru acțiune » — Daumier, Delacroix au făcut-o — fără teamă de a ajunge la « proporții arbitrare », la o anatomie și o structură pe care « academicienii » le-ar condamna. « Marea mea dorință este să învăț să fac astfel de ine,

* Vincent către Van Rappard: « Pictorul Gigoux sosește la Delacroix cu o statueta antică de bronz și îl întreabă ce crede despre autenticitatea ei. « Nu e antică, e din Renaștere », spune Delacroix. Gigoux îl întreabă de ce. « Uite ce e, dragul meu, e foarte frumoasă, dar e făcută pornind de la linii, or cei vechi porneau de la miez (de la mase, de la nuclee) ». Și continuă: « Poftim, privește » și desenează cîteva ovale pe un capăt de hîrtie, le leagă între ele prin cîteva linii, aproape prin nimic și pe hîrtie apare un cal care se cabrează, un cal plin de viață și de mișcare. Géricault și Gros, spune el, au învățat de la greci să redea mai întîi masele (aproape întotdeauna în formă de ou) *conturului* și să deducă acțiunea din poziția și proporția acestor ovale ».

xactități, astfel de anomalii, de modificări, astfel de schimbări ale realității, încît ceea ce va ieși să fie, ei bine, chiar minciuni, dar minciuni cu mult mai adevărate decît adevărul luat întocmai.»

Și în acest sens se trudește la tabloul său « *Țărani mîncînd cartofi* », de un ton cafeniu, verzui, tablou pe care-l face și-l reface, modificînd, deformînd realul în aparențele sale stricte, pentru a-i exprima mai bine și mai viguros substanța, așa cum o vede și mai ales cum o trăiește el însuși. « Trebuie să pictezi țărani ca și cum ai fi unul de-al lor, care simte și gîndește ca și ei ». Vincent îi dă dreptate lui Theo că « atunci cînd *orășenii* pictează țărani, chiar dacă personajele sînt admirabil pictate, te fac totuși să te gîndești, fără să vrei, la oamenii din mahalalele Parisului ». Pentru el un țaran într-un tablou trebuie să pară « pictat cu țărîna în care seamănă grînele ». Nu trebuie să uzezi de convențional pictîndu-l. « Dacă un tablou cu țărani miroase a slănină, a fum, a cartofi, foarte bine! Nui nimic nelalocul lui în asta. Dacă un grajd miroase a bălegar, în regulă! De asta se și cheamă grajd. Dacă lanurile împrăstie o mireasmă de grîu copt sau un miros de cartofi, de îngrășămintă ori de bălegar, iată ceva cum nu se poate mai sănătos . . . Un tablou cu țărani nu trebuie niciodată să fie parfumat ».

Cum Theo înfățișase lui Portier, un negustor din Paris, cîteva din studiile fratelui său, acesta din urmă se grăbește să execute pentru Portier — « într-o singură zi și pe dinafară » — o litografie a ceea ce era pe atunci tabloul « *Țărani mîncînd cartofi* ». În mai își termină pînza. « Toată iarna, îi scrie el biruitor lui Theo, am ținut în mînă firele acestei urzeli pentru care căutam modelul definitiv, iar dacă acum firele au devenit o țesătură aspră și grosolană la înfățișare, nui mai puțin adevărat că ele au fost alese cu grijă și după anume reguli . . . Cel care preferă să vadă țărani parfumați cu apă de roze să-și vadă de drum. » Vincent îi trimite lui Theo tabloul și îl roagă să îl arate lui Durant-Ruel, negustorul ce vindea pînzele impresioniștilor. « Chiar dacă a socotit că desenele nu fac prea multe parale, arată-i tabloul. Dacă-l găsește prost, nare decît. Dar arată-i-l totuși, pentru ca să vadă că e multă tragere de inimă în lupta noastră ».

Vincent a trimis și lui Van Rappard o copie a litografiei sale. Van Rappard, jignit că nu fusese înștiințat de moartea pastorului, supune această litografie unei critici destul de aspre, fără nuanțe. Dacă ar fi vrut cu tot dinadinsul să-l rănească pe Vincent nu ar fi găsit cuvinte mai nimerite: « De ce, îl întreabă, ai privit și ai tratat totul atât de superficial? De ce n-ai studiat mișcările . . . ? Îndrăznești să pomenesci numele lui Millet și al lui Breton în legătură cu o lucrare ca asta? Haida de! Mi se pare că arta este un lucru mult prea înălțător pentru a fi tratată cu atîta nepăsare. »

Ne putem închipui reacția lui Vincent.

Ascultînd de primul impuls, îi trimite lui Van Rappard scrisoarea înapoi, împreună cu « salutările » sale. Și totuși de aproape cinci ani Van Rappard a fost de fapt singurul lui prieten, un sprijin de nădejde, și Vincent, în curînd, simte nevoia, după cum spune el însuși, să pună punctul pe i. Se scuză, fără să-și calce pe inimă, că a uitat să-l înștiințeze despre deces, lucru de altfel, fără însemnătate în ochii lui. Ceea ce are importanță sînt acuzațiile lui Van Rappard privitoare la arta sa. « Nu spui nimic despre « tehnică », îi scrie într-o primă scrisoare . . . Îți răspund încă o dată: compară semnificația convențională care se dă din ce în ce mai mult acestui cuvînt și adevărata sa semnificație . . . Susțin pur și simplu că: a desena corect o figură după rețeta academică, cu o trăsătură de penel uniformă și studiată nu răspunde de fel exigențelor imperioase ale epocii moderne în materie de artă picturală ».

Vincent intră aici dintr-o dată în miezul problemei. El, care n-a încetat să rămînă credincios amintirii lui Mauve în ciuda faptului că s-au certat, el care admiră și acum atîția pictori mediocri, fiind sensibil la temele mai mult sau mai puțin umanitare tratate de ei, știe, sau mai degrabă *simte* admirabil, cînd e vorba de el însuși, ceea ce trebuie — ceea ce *îi* trebuie — în materie de artă. Instinctul său îl îndrumă cu o siguranță fără greș. Instinctul îl abate de la imitațiile la care se dedau pictorii olandezi din timpul său, scutură jugul tradiției lor mai mult sau mai puțin sclerозate. Instinctul său, în această vară a anului 1885 — în care Vincent, muncind pe cîmp, printre țărani, se ocupă « direct sau indirect de marea problemă: culorile »

— instinctul său este aidoma unui fluviu care își caută făgașul, viitoarea albie pe unde să-și rostogolească apele. Vincent s-a obișnuit să nu fie înțeles; s-a deprins într-atîta « să înghit(ă) ocări, că nici nu(și) mai ating », încît cîteva critici mai mult n-au să-i zdruncine credința. De-a lungul întregii veri, în care timp își continuă pe un ton mușcător dialogul cu cavalerul, i-o repetă în fiecare scrisoare. « În ceea ce mă privește, îndur *deschis mizeria*. Și în pofida acestui lucru, curajul și poate și puterea mea mai degrabă s-au întărit decît au slăbit. Să nu-ți închipui că ești singurul care crede, sau a crezut că trebuie să mă critice și încă pînă la a mă desființa cu totul, după cum bine știi. Dimpotrivă, numai de asta am avut parte pînă acum. Și tocmai pentru că dumneata nu ești sau nu erai singurul care să mă critice în felul acesta, critica dumitale se situează printre celelalte critici împotriva cărora mă apăr și mă voi apăra din ce în ce mai înverșunat susținîndu-mi sus și tare *convingerea* că năzuințele mele au o *rațiune de a fi* ».

Vincent a răspuns și răspunde cu violență la atacurile lui Van Rappard, nu se poate stăpîni întotdeauna, — și o recunoaște: « am uneori impresia, spune el în cuvinte induioșătoare, că sînt lovit direct, într-atîta mă simt legat de lucrurile acestea, într-atîta convingerea mea face parte din mine însumi », — pentru că criticile cavalerului i s-a părut că vin de fapt de la « un Rappard cumplit de *pedant* care a frecventat academia », de la un Rappard care nu înțelege de loc sensul profund al muncii sale, orientarea pe care o implică. De bună seamă că arta sa are nenumărate slăbiciuni, nu spune de loc că nu. Dar înțelege Van Rappard oare semnificația strădaniilor sale? Meșteșugul înseamnă prea adesea rutină, nu-și dă el oare seama de acest lucru? « la oricare din desenele mele, spune el fostului său prieten, sau oricare din pînzele mele; lucrarea pe care o vrei, sau cea pe care ți-o voi indica eu însumi cu un calm relativ. Vei descoperi, atît în desen cît și în colorit, în ton, greșeli pe care nu le-ar face probabil un realist. Inexactități de netăgăduit pe care și eu le văd și pe care, la nevoie, le-aș da în vileag în cuvinte mai aspre decît alții. Inexactități și uneori imperfecțiuni. Cred totuși că, chiar de voi continua să fac opere în care

vei putea regăsi aceste neajunsuri, mai ales dacă le privești cu un ochi critic, aceste lucrări vor avea o viață proprie și o *rațiune de a fi* care vor domina cusururile lor, mai cu seamă pentru cei ce vor ști să prețuiască caracterul și spiritul în care au fost făcute. Nu mă las scos din ale mele așa cu una cu două, cum s-ar crede, în ciuda tuturor acestor greșeli. Știu foarte bine ce scop urmăresc și sînt prea ferm convins că la *urma urmei* sînt pe calea cea bună atunci cînd vreau să pictez ceea ce simt, și că simt ceea ce pictez, pentru ca să mă sinchiesc de tot ce spun alții despre mine. Oricum, toate acestea îmi otrăvesc viața uneori și cred că e foarte posibil ca unii să se căiască mai tîrziu de cele spuse despre mine și de a mă fi copleșit cu dușmănia și nepăsarea lor. Evit loviturile lor izolîndu-mă în așa măsură încît literalmente nu mai dau ochi cu nimeni, în afară de țărani cu care am treabă nemijlocit dat fiind că-i pictez. Mă voi ține de acest sistem; s-ar putea chiar să-mi părăsesc atelierul și să mă aciuiez într-o colibă, pentru a nu mai auzi vorbindu-se despre cei ce-și zic « oameni culți ».

Vincent a progresat întotdeauna, în trecut ca și în prezent, oarecum într-un sens invers decît cel așteptat. Pentru a putea merge înainte a trebuit « să întoarcă cu hotărîre spatele » oamenilor, fără să se sinchisească nici de disprețul, nici de dezaprobarea, nici de dușmănia lor. Vincent s-a dezbărat de tradițiile religioase sau familiale, de convențiile sociale sau artistice smulgîndu-le de pe sine una cîte una, ca niște piei moarte. Van Rappard este poate ultimul fir care îl mai leagă de Olanda. Și deși îl anunță pe Theo: « Am pus capăt pe deplin certeii noastre », schimbul de scrisori cu Van Rappard se întrerupe fără vreo altă pricină după o ultimă scrisoare, o scrisoare în care Vincent vorbește admirabil despre Delacroix și exclamă: « Ce oameni strașnici pictorii ăștia francezi! »

În tot cursul acestei lungi certe Vincent și-a continuat lucrul fără șovăire, a pictat capete (dintre care unele, în iunie, inspirate de lectura romanului « *Germinal* » de Zola; printre altele o femeie împingînd un vagonet cu minereu « avînd ceva, scrie el, de vită care mugește »), pictează țărânci și țărani la muncă. Cu acest prilej el a adîncit în mod activ studiul « dozării culorilor: roșul cu

verdele, albastrul cu portocaliul, galbenul cu violetul », al « îmbinării neconținute a culorilor complementare » și al « influenței lor reciproce », al « reproducerii formei » prin « masele » sale. Oare nu-i răspunde indirect lui Van Rappard atunci când îi scrie lui Theo: « Ceea ce mă face să știu ce vreau să pun în opera mea, lucrul pentru care mă voi trudi să izbutesc chiar de-ar fi să mă prăbușesc, este credința mea nestrămutată în artă ».

Vincent se află în preajma a ceva cu totul nou, ceva ce-l presimte cu un fior nedeșluit și spre care e împins din toate părțile. Singuraticul acesta a refăcut el însuși, fără ajutor de nicăieri, diferitele etape ale istoriei picturii. Culoarea exercită asupra lui tainica ei atracție. « *Culoarea prin ea însăși exprimă ceva* de care nu te poți lipsi, trebuie să tragi folos de pe urma ei; ceea ce este frumos, într-adevăr frumos, este și adevărat », îi scrie lui Theo folosind un limbaj de care nu s-ar fi lepădat nici adeptii gnosticismului*. « Paleta mea se dezgheață, constată el. Pentru mine studiile n-au alt rost decât de a fi un soi de gimnastică de urcare și coborîre a gamei tonurilor ». Ce drum a străbătut de la primele lui încercări, copii ale realității, literale și greoaie! Pictura în sine i se dezvăluie lui Vincent în toată splendoarea ei. De acum încolo, când vrea să picteze un tablou, alege ca punct de plecare o culoare și atunci, spune el, « îmi apare în minte limpede ceea ce se poate scoate din ea ». Iată de pildă coșul acesta cu mere! « Să-ți spun *cum* am pictat acest studiu; e foarte simplu — verdele și roșul sînt complementare. Există un anumit roșu în sine foarte « țipător » în mere și mai încolo, alături de el, alte tonuri care trag spre verde. Mai sînt, un măr sau două, de altă culoare, care fac ca totul să iasă cum nu se poate mai bine, de un anumit roz. Rozul acesta e culoarea ruptă, ieșită din îmbinarea roșului și a verdei, despre care am vorbit. Iată cauzele pentru care există o legătură între culori. Mai există un al doilea contrast și anume, fondul contrastează cu prim planul, unul avînd o culoare neutră obținută din amestecul

* Curent filozofic-religios care îmbină teologia creștină cu filozofia idealistă greacă și care susține că toți oamenii au apărut ca o emanație a divinității (N. tr.).

albastrului cu portocaliul, celălalt avînd aceeași culoare neutră modificată doar prin adăugirea a puțin galben». Progresele lui Vincent se succed cu repeziciune. Evenimentele de asemenea. «Zugravul» dă din ce în ce mai mult de bănuît. Purtarea, îmbrăcămintea, cuvintele schimbate cu țărani și care sînt socotite revoluționare, stîrnesc în tîrgușorul ipocrit și confortist o vrăjmășie împotriva lui care se întetește pe zi ce trece. Vincent nu se înțelege cu noul pastor care a luat locul tatălui său. Nu se înțelege nici cu preotul bisericii catolice. În urma unei certe izbucnite între acesta din urmă și Vincent, situația se înrăutățește. Preotul ia măsuri care de fapt tind să ducă la îndepărtarea lui Vincent din Nuenen: interzice enoriașilor săi să pozeze pictorului; cît despre atelier, e de la sine înțeles că paracliserul nu îl va mai închiria pe viitor. Lipsit de modele, Vincent se aruncă asupra naturilor moarte. Pictează cartofi cărora se străduie să le dea trup, «cu alte cuvinte să redau în așa fel substanța lor, încît să devină niște mase cu o anume greutate, solide, niște cartofi pe care să-i simți dacă ar trebui de exemplu să-i arunci»; cartofi cafenii, negri, de o sumbră melancolie. Nuenen însă îl apasă, Nuenen unde munca sa e acum frînată, Nuenen care, la drept vorbind, datorită tonalităților sumbre ale peisajelor sale, ale atmosferei lui triste nu poate fi pentru Vincent locul unei noi înfloriri, Nuenen, din care în aproape doi ani de muncă îndîrjită și clocotitoare a scos tot ce a putut scoate. În cursul celor doi ani a trăit pe această cîmpie moartă, printre mărăcinii triști, aplecat asupra lui însuși, fără să vadă nici un tablou. Simte nevoia să-și găsească din nou puncte de comparație, să ceară marilor maeștri ai artei lecțiile lor tăcute. Împreună cu Kerssemakers plănuiește o călătorie la Amsterdam, o vizită la muzeul de acolo.

Vincent sosește primul la Amsterdam. I-a dat întâlnire lui Kerssemakers la gara centrală în sala de așteptare de clasa a treia, unde Kerssemakers îl găsește pictînd în fața ferestrei, în mijlocul unui grup de gură-cască. De îndată ce-l zărește pe Kerssemakers, Vincent își strînge lucrurile și cei doi prieteni se duc la muzeu. Cum plouă cu găleata, Vincent, îmbrăcat într-un palton mișos și în cap cu o căciulă, seamănă în scurt timp

cu o curcă plouată, lucru de care nici că se sinchisește*. La muzeu zăbovește la nesfârșit în fața pînzelor. Ajuns în fața *Logodnicei evreice*, admirabila pînză a lui Rembrandt, în care tonurile de galben, roșu și brun se îmbină într-un fel de neuitat, într-o pastă groasă și zgrunțuroasă, se oprește, se așează și-i spune lui Kerssemakers să-i urmeze pentru o clipă vizita fără el. *Logodnica evreică!* «Ce nobil și profund sentiment!», exclamă Vincent; și el, care știe atît de bine acum că trebuie să mori pentru a renaște, meditează: «*Trebuie să fi murit de mai multe ori pentru a picta în jëlul ăsta:* iată cuvinte care i se potrivesc foarte bine lui Rembrandt!... El pătrunde atît de adînc în mister, încît spune lucruri pe care nici o limbă nu le poate tălmăci. E numit pe drept cuvînt Vrajitorul... Și ce face el nu e deloc rodul ușurinței», comentează artistul. Ce tablou! Această *Logodnică evreică* e pictată cu o «mîină de foc». După cîteva ore Kerssemakers s'a întors la Vincent. E timpul să plecăm. «Aș da zece ani din viață pentru a putea sta cincisprezece zile aici cu brînză și cu o coajă de pîine, îl încredințează Vincent. În sfîrșit, spune el, hotărîndu-se, să plecăm. Nu ne putem culca aici!»

Vincent rămîne la Amsterdam trei zile. Aproape nu mai iese din muzeu, cercetează la nesfârșit marile opere. Tablourile lui Frans Hals și mai cu seamă *Compania căpitanului Reynier Reael* îl încîntă aproape tot atît de mult ca și *Logodnica evreică*, deși din motive diferite. Hals este un «colorist printre colorîști». Cum se mai pricepea, cu cîtă subtilitate știa să juxtapună, să contrasteze, să nuanțeze culorile și să le varieze tonurile! Mister la Rembrandt, virtuozitate la Hals! «Frans Hals are cel puțin douăzeci și șapte de nuanțe de negru». Și ce uimitoare repeziciune! Hals realizează lucrul la care năzuiește Vincent: «Să-i plaseze subiectul cu hotărîre dintr-o trăsătură, dar cu o încordare totală a întregului său cuget și a întregii sale atenții».

Vincent se întoarce de la Amsterdam înviorat de ceea ce a văzut: nu se înșeală, e sigur de calea pe care a ales-o. «Unii, la care mă gîndesc, dar pe care nu-i voi numi și care se luptă cu ceea ce numesc ei tehnică, sînt tocmai

* Amintirile lui Kerssemakers.

cei ce, după părerea mea, au o *tehnică slabă*». Dă-i încolo! să nu ne mai gândim la această «distinsă neputință». Vincent continuă să picteze: naturi moarte, cuiburi de păsări, câteva peisaje. Dar copleșitorul său efort de la Nuenen ia sfârșit și odată cu el se încheie cei cinci ani de tatonări. Tot ce era nedeslușit în el, tot ceea ce-i prilejuia întrebări neliniștite s-a limpezit. Vincent știe ce vrea și încotro se îndreaptă. O știe deslușit și pe plan moral și pe plan estetic. S-a terminat cu șovăielile, cu îndoielile, cu întrebările. Are siguranța unui om care, în sfârșit, pășește cu încredere spre un țel de o luminoasă evidență.

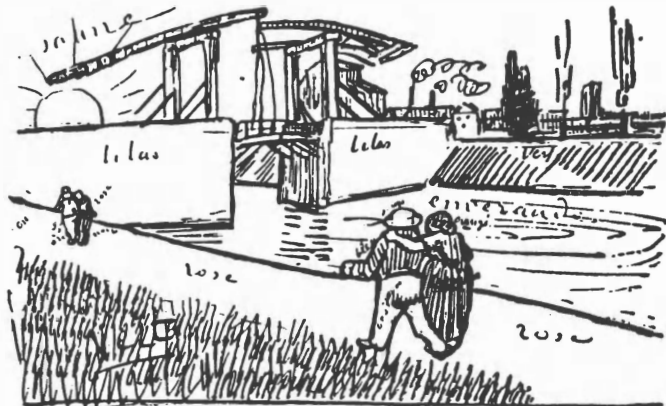
«Cel care vrea să facă ceva bun și folositor nu trebuie să se bazeze pe încuviințarea sau aprecierea generală, nici să o rîvnească, ci dimpotrivă să nu se aștepte decît arareori la prietenie și ajutor de la oameni și încă numai de la cîțiva»: fraza aceasta a lui Renan, pe care Vincent o citează din memorie lui Theo, nu i s-a șters nicicînd din minte. Mîine ca și ieri, ea îi va fi crezul. Cultivă și va cultiva arta pentru ea însăși aidoma unui grădinar care nu se sinchisește de prețul cepelor de lalele și rămîne nepăsător la tocmelile pe care acestea le prilejuiesc.

«Ieri seara, îi scrie Vincent fratelui său, mi s-a întîmplat un lucru pe care o să ți-l povestesc cît voi putea mai exact. Cunoști cei trei stejari din spatele grădinii casei; m-am trudit de patru ori să-i pictez. Timp de trei zile am stat în fața lor cu o pînză de mărimea celeia înfățișînd coliba și cimitirul de țărani pe care le ai deja. Mă muncea încîlcirea aceia de frunze de culoarea havan, voiam să le modelez, să le dau forma, culoarea, tonul care trebuia. Seara, am luat tabloul cu mine și m-am dus la Eindhoven unde locuiește prietenul meu * care are un salon destul de luxos (tapițerie cenușie, mobile în negru și aur) și amîndoi am agățat pînză pe perete. Ei bine, nicicînd nu am avut atît de puternic convingerea că voi reuși să fac lucruri bune, că voi reuși să-mi dozez în așa fel culorile, încît să obțin efectul pe care-l doresc. Era în tablou și havan și verde deschis și alb (gri), chiar și alb curat așa cum iese din tub. Și cu toate că omul acesta are bani, cu

toate că își dorea mult tabloul meu, m'am simțit atât de înflăcărat de curaj când am văzut că era tocmai ceea ce trebuia să fie, că, așa cum era, cu pacea blîndă și melancolică reieșind din îmbinarea culorilor, crea o atmosferă, încît *nu m'am putut hotărî să-l vînd*. Cum însă pînza îl impresionase, i'am dăruit-o și el a primit-o fără mofturi, așa cum am vrut, fără multe cuvinte, spunîndu-mi doar că « e strașnică chestia asta ».

Pictura și numai pictura va constitui rațiunea de a fi a lui Vincent. Și-a luat rămas bun de la lume; soție, copii, un cămin, o viață normală; în fundul sufletului său rănit, s'a lepădat pentru vecie de ele, de nădejdea de a gusta din liniștea și satisfacțiile lor. « Spun deci, scrie el, că pictînd caut să găsesc mijlocul de a trăi fără alte gînduri ascunse. » Va picta. Va picta cu ajutorul lui Theo, credinciosul său frate, fără să ia în seamă considerentele sociale și nici alte interese imediate sau îndepărtate. « Nu sîntem pe lumea aceasta pentru a ne veseli și nui de loc nevoie să trăiești mai bine decît alții ». Zeii sînt neîndurători: nu îngăduie celor ce slujesc să aibe și alte îndeletniciri; arta nu îngăduie meserii lăturalnice. « Continuă să pictezi, fă o sută de studii și dacă nu ajunge, fă două sute și vezi dacă n'o să-ți piară cheful să mai « faci ceva pe de lături » . . . Un pictor trebuie să fie pictor și nimic altceva ». Greutățile materiale, lipsurile, mizeria nu sînt decît prețul cu care trebuie să plătească dreptul de a se număra printre cei aleși. Trebuie să plătești întotdeauna.

Năucit încă de descoperirile făcute, ale căror urmări și importanță le măsoară pe zi ce trece mai bine, Vincent aruncă o privire în urmă: « Nu neg, m'am dedat ani de zile studiului naturii, luptei cu realitatea aproape degeaba și cu tot soiul de rezultate penibile. » Dar adaugă, « n'aș vrea să nu fi căzut în această *greșeală*. Pot încuviința că ar fi fost o nebunie și o prostie să continuu mereu în același fel, dar *nicidecum* că m'am ostenit în zadar. « Începi prin a omorî și sfîrșești „prin a vindeca” spune o vorbă de-a doctorilor ». Un vast cîmp de acțiune i se deschide în față: să inventarieze, să exploateze strălucitoarele surse ale culorii, să vadă ce rezultă din ele, să pună umărul la nașterea unei arte noi. « Sînt din ce în ce mai încredințat că adevă-

mon cher Bernard, ayant promis de
 t'écrire je veux commencer par te
 dire que le pays me paraît aussi
 beau que le Japon pour la limpidité
 de l'atmosphère et les effets de couleur
 que. Les eaux font des tâches d'un
 vert émeraude et d'un riche bleu dans les
 paysages ainsi que nous le voyons
 dans les crepons. Des couchers de soleil
 orange pâle faisant paraître bleus les
 terrains. Des soleils jaunes splendides.
 Cependant je n'ai encore guère vu le
 pays dans sa splendeur habituelle d'été.
 Le costume des femmes est joli et le dimanche
 surtout on voit sur le boulevard des
 arrangements de couleurs très-nuifs et
 bien trouvés. Et cela aussi sans doute
 s'ignifera encore en été.

rații pictori nuși finisau tablourile, în sensul prea des dat azi cuvîntului a finisa, adică cu atîta precizie încît să te apropii de ele la o lungime de nas. Pînzele celor mai buni pictori și anume ale celor mai perfecți din punct de vedere tehnic, privite de aproape, par alcătuite din culori puse una lîngă alta, efectul producîndu-se la o oarecare depărtare. Rembrandt nici el nu s-a dat bătut, cu toate suferințele pe care i le-a pricinuit această convingere. (Burghezii aceia de treabă îl găseau pe Van der Helst cu mult mai bun pentru că pînzele lui puteau fi privite și de aproape) . . . Ei (vechii olandezi) *nu umpleau*. Culoarea e lirism. Mulțumită ei pictura trebuie să devină o văpaie; trebuie să cuprindă într-un elan pasionat, năvalnic ca o răpire, fugitivă, efemera frumusețe a lucrurilor și semnificația lor tainică; dar pentru aceasta e nevoie « să lucrezi *dintr-o trăsătură* », să te deprinzi cu repeziciunea, să pui în slujba culorii un penel de o spontaneitate dumnezeiască. Cu toate că șovăielile lui Vincent au luat sfîrșit, ușurința în a picta la care a ajuns nu poate fi decît un început. « Tocmai maniera de a picta cu tușe bruște produce atîta efect, observă el într-un text asupra lui Gainsborough. Toată spontaneitatea impresiei sale o regăsești în tablou, ea se comunică privitorului. Gainsborough avea de altminteri o metodă perfectă pentru a asigura ansamblul compozițiilor sale. Își schița *dintr-o trăsătură* tabloul și îl desăvîrșea armonios mergînd de sus în jos, fără să-și oprească atenția la fragmente mici, fără să se încapățîneze să redea detaliile, el căuta efectul general și îl găsea aproape întotdeauna, datorită acestei vederi largi asupra pînzei, pe care o privea așa cum privești natura, cu o singură aruncătură de ochi ».

Vincent e zorit să plece. « Aici n-am făcut altceva decît să pictez neobosit *pentru a învăța să pictez* ». Cei mai rămîne de făcut acum la Nuenen? Nimic decît să bată pasul pe loc, să dea înapoi. Trebuie să plece departe de cîmpiile astea monotone. Unde anume? Șovăie, încearcă să-și potolească nerăbdarea care *dintr-o dată* îl înfrigurează. Se va întoarce în Drentha? « E greu ». Trebuie să înțelegem de aici că iar fi mai la îndemînă să se pripășească pe alte meleaguri? Nu, probabil că nu. În mintea sa se coc alte motive, cu totul alte motive, și glasul instinctului crește — glasul puternic

al acestui instinct care nu l-a înșelat niciodată. Încetul cu încetul numele unui oraș începe să strălucească și pune stăpînire pe el: numele orașului Anvers, orașul lui Rubens. Trebuie să plece din țara lui Mauve și a celor de-o teapă cu el; departe de climatul artistic și moral, care înăbușă astăzi tot ce are mai bun în el, și unde nu a putut să se dezvolte decît împotrivîndu-se din răputeri, devenind un răzvrătit și căutînd altceva, veșnic altceva. « Îmi doresc cu disperare să-l văd pe Rubens », exclamă el neputînd să nu răspundă chemării ce-i vine de la cel mai mare dintre maeștrii culorii. La Anvers, de altfel — Vincent, frămîntat într-una de grija de a-și justifica hotărîrile față de Theo, nu conținește, desigur, să găsească, de la scrisoare la scrisoare, noi motive pentru a-și explica plecarea — ar putea să studieze nițel nudul. Fără îndoială, i-ar fi de folos să reînnoade legăturile cu artiștii, chiar dacă nu e de loc de acord cu ei; nu poți trăi într-una în singurătate, « căci uneori e al dracului de greu să fii cu totul în afara picturii și a lumii pictorilor și să nu vezi nimic din pictura altora ». Originalitatea sa nu i-ar fi cu nimic amenințată. « Îmi închipui că, chiar *dacă aș vrea și dacă aș putea* să învăț cîte ceva de la alții și să fur chiar din tehnica lor, voi continua totdeauna să privesc cu *proprii mei ochi* și să am felul meu de a concepe arta ». Cine știe chiar dacă la Anvers nu va izbuti să vîndă cîte ceva din operele sale? În acest scop și-a făcut rost de adresele a șase negustori de tablouri. Vincent se perpelește de nerăbdare. « Ai tot dreptul să-mi spui că voi simți lipsa unui atelier la Anvers, îi scrie fratelui său. Am însă de ales între atelier și nimic de lucru aici și de lucru fără atelier acolo. M-am hotărît pentru ultima alternativă și chiar cu atîta entuziasm, încît îmi pare că e o « întoarcere din surghiun ».

Una din ultimele pînze ale lui Vincent, o natură moartă, înfățișează, într-o opoziție semnificativă, o biblie deschisă la capitolul LIII din Isaia și *Bucuria de a trăi*, romanul lui Zola apărut cu un an în urmă: cartea aceea sumbră plină de opreliști, de amenințări și de blesteme, care i-a întunecat tinerețea, și o carte al cărui titlu, luminos ca jocul luminii într-o poiană, e prin el însuși un cînt de speranță, cartea simbolică a trecutului său, a luptelor și dramei sale, a mizeriei și blestemului său și

o carte simbolizînd izbînda și viitorul lui. « Ei bine, așadar înainte! . . . *Cu cît voi pleca mai curînd de aici, cu atît mai bine* ». Cum trebuie să fi răsunit acest strigăt în inima lui Vincent! La 23 noiembrie, abandonînd acolo cea mai mare parte a operelor sale *, lăsînd în urmă trecutul, Vincent părăsește pămînturile cenușii, dușmănoase și de aici încolo sterpeale Nuenen-ului, îndreptîndu-se spre Anvers, orașul înfloritor în care strălucește aurul și sclipește purpura din tablourile lui Rubens. « Este ceva extraordinar, îi scrie lui Theo, în senzația că trebuie să te arunci în foc ».

* S-au recenzat pentru cei doi ani petrecuți la Nuenen vreo 240 de desene și aproximativ 180 de pînze.

« După plecarea mamei sale în mai 1886, scrie J.B. de la Faille, operele lui Van Gogh sînt puse în lăzi de oamenii care au ajutat la mutată și lăsate în păstrare la un cîrnășar din Breda (este vorba în realitate de un tîmplar cu numele de Schrauer). Toată lumea uită de ele, chiar și acesta din urmă, și sînt vîndute mai tîrziu unui negustor de tablouri care arde o parte, cele cărora nu le atribuie nici o valoare. Cele pe care le păstrează, le încarcă într-o căruță și, bătînd drumurile, le vinde pe zece *cenți* bucata. Mare parte din ele sînt cumpărate de Mouwen, croitor din Breda. Mulțumită acestei achiziții, tot ce datează din perioada de la Nuenen a fost salvat. » (Sau, pentru mai multă exactitate, cel puțin ceea ce a rămas.) De menționat că toate acestea s-au petrecut șaptesprezece ani după mutarea mamei lui Vincent, în 1903!

PARTEA A TREIA

« AMIAZA, CLIPA UMBREI CELEI MAI SCURTE »

1885—1888

I. PÎNZELE LUI RUBENS DE LA ANVERS

Ah! asemeni unui nor matinal zbura inima mea în întîmpinarea luminii celei nesfîrșite și blînde; și eu îi eram oglindirea.

HÖLDERLIN: Empedocle.

Orașul Anvers clădit pe unul din malurile Escautului, — fluviul ce imprimă acestui oraș ritmul său larg și năvalnic, — își întinde pînă în depărtări, către Marea Nordului, docurile brăzdate de ecluze. Pe deasupra fluviului zboară pescăruși, într-o lumină irizată, cu sclipe piri aproape meridionale. Orașul, într-una însuflețit de schimburile efectuate cu toate porturile lumii, respiră acel aer de eternă tinerețe caracteristic marilor metropole maritime. Deși aflat prea la miazănoapte pentru a cunoaște acea nepăsare prietenoasă a Marsiliei sau forfota zgomotoasă a Neapolului, nu e totuși atît de nordic încît un realism, a cărui formă lirică este truculența flamandă, un gust carnal pentru lucruri, să nu-i coloreze demnitatea cu o oarecare vioiciune. Ce contrast între orașul acesta plin de o tainică efervescență, portul mustind de viață clocotitoare și cîmpiile Olandei, cu toropeala lor melancolică! Vincent descoperă aici ceea ce caută.

Cumpără în port niște bucăți de crepon japonez, dintre cele aduse de marinari din călătoriile lor în Extremul Orient; țesăturile acestea sînt pentru el o revelație, mesajul unei arte necunoscute, simple, directe, rapide, înaripate, minunat de potrivită pentru a sugera nenumăratele « corespondențe » prin care natura vădește profunda ei unitate*. Substanța acestor crepoane a

* În studiul său competent despre *Van Gogh*, Paris, 1942, A. M. Rosset citează acest text, foarte sugestiv asupra artei chineze: « Cele mai frumoase peisaje din perioada Sung (secolele X—XIII) cu simțul spațiului și deplina stăpînire a atmosferei, par a fi făcute în zilele noastre... Pentru pictorul chinez nu există parese ezitări, tatonări,

căror existență, dezvăluită de frații Goncourt, i-a stîrnit curiozitatea, Vincent o găsește peste tot, în spectacolul cotidian oferit de acest oraș. « În mai multe rînduri deja, scrie el, în plimbările mele, pașii m-au purtat de-a lungul docurilor și cheiurilor. Contrastul și se pare curios, mai ales atunci cînd vii dintr-o regiune de mărăcini și nisip, din tihna unui tîrgușor provincial unde ai zăbovit mai multă vreme într-o ambianță liniștită. E o forfotă de neînchipuit. Una din maximele fraților Goncourt era: « Japonaiserie for ever »*. Ei bine, docurile acestea sînt o nemaipomenită « japonaiserie », capricioasă, originală, extraordinară — cel puțin așa le poți vedea. Vreau să spun că figuri veșnic în mișcare, și care se ivesc în cele mai neașteptate decoruri, generează de fiecare dată, spontan, după bunul plac al acestui capriciu, contraste interesante ». Vincent, care pentru douăzeci și cinci de franci pe lună a închiriat o cameră deasupra prăvăliei unui negustor de vopsele, pe Longue rue des Images la numărul 194**, se amestecă

reveniri laborioase: înainte de a se pune la lucru, artistul are în minte imaginea perfectă a ceea ce vrea să evoce prin trăsături de penel rezeși și hotărîte. Mult mai mult decît în Europa, în China criticii stăruie asupra necesității unei concentrări spirituale absolute la pictori... Rămînem uimiți de soliditatea cu care este stabilită structura munților la cei mai mari pictori... În ceea ce privește desenarea personajelor, ne izbește economia de mijloace, un simplu contur reușind să exprime forma pe care o conține. Nu recurc nicio dată la umbra prelungită, mijlocul acesta foarte la îndemînă pentru a sugera relieful. Și totuși, pictura chineză nu ne apare ca o machetă plată, adîncimea în spațiu este suficient sugerată. Pictura aceasta nu este literară, în sensul rău al cuvîntului, exprimînd, prin formă și culoare, ceea ce cuvintele ar traduce mai bine: afinitatea cu poezia se simte mai degrabă în concepția creației artistice. Pictorul, ca și poetul, descoperă în natură un motiv căruia îi transmite toată emoția pe care el o primește. Și leagă între ele formele alese, într-un acord ritmic; nu se preocupă de reprezentarea obiectelor în sine, și cu atît mai puțin de realizarea completă a unei scene... Preferința chinezilor se îndreaptă spre ritmurile fluide, spre liniile sinuoase, asemenea cursului apelor. Marile peisaje sînt învăluite adesea într-o stare sufletească poetică. Dragostea pentru spațiu și singurătate sînt vădite... Ele poartă pecetea unei oarecari solemnități prin care răzbate un umanism firesc. ». (LAURENCE BYNION: Introducere la *Catalogul Expoziției de Artă Chineză* de la Londra, 1935—1936, pag. XIV—XVI).

* *Japonaiserie* — (în limba franceză) obiecte de artă din Japonia, *for ever* — (în limba engleză) pentru totdeauna (*N. tr.*)

** Astăzi numărul 224.

în mulțimea de marinari și femei de stradă, ce mișună în viziunile din Burchtgracht și pe străzile învecinate cu casa Breslei Măcelarilor. Trăiește și el viața lor agitată și pitorească, mănâncă midii și cartofi prăjiți, țipari gătiți cu verdeață, în mijlocul strigătelor și rîsetelor, suspinelor nostalgice ale acordeoanelor și acordurilor zgomotoase ale pianelor mecanice.

Acestei exuberanțe populare îi răspund, pe alt plan, pînzele pe care Vincent se duce să le admire în muzee: Rembrandt, Ruysdaël, Frans Hals, Van Goyen, Jordaens. . . Dinamismul matematic, ordonat al lui Rubens, somptuozitatea princiară a culorii sale îi deschid orizonturi cu totul noi. Deși Rubens îi pare lui Vincent adesea teatral, « chiar convențional de-a binelea », aceasta nu-l împiedică să fie cuprins de « încîntare, întrucît el este acela ce caută să exprime și să redea cu adevărat, prin combinarea culorilor o atmosferă de veselie, de seninătate, de durere, — deși uneori chipurile sale sînt goale pe dinăuntru ». Cele cinci sau șase pînze pe care Vincent le-a adus de la Nuenen i se par deodată « mai întunecate ». Paleta lui se înseninează dobîndind culori luminoase: verde smarald, cobalt — « o culoare dumnezeiască », declară el — și carmin, care « este, spune el entuziasmat, roșul vinului, la fel de cald și spiritual ca și vinul ».

La Anvers, Vincent începe prin a picta cîteva vederi din oraș și mai cu seamă catedrala. « Și totuși, îi scrie el lui Theo, prefer să pictez ochii oamenilor mai degrabă decît catedralele, căci în ochii oamenilor există ceva ce nu se întîlnește în catedrale, cît ar fi ele de maiestruoase și de impunătoare ». De aceea, de îndată ce primește ceva bani de la fratele său, își ia un model: o prostituată, o femeie frumoasă cu o carnație strălucitoare, cu un păr negru ca pana corbului. « Cînd a venit la mine modelul, povestește Vincent, se vedea că avusese cîteva nopți foarte zbuciumate. Mi-a spus atunci cîteva cuvinte pline de tîlc: *Pe mine, șampania nu mă înveselește, mă face tare tristă*. Era întocmai ce mi trebuia și am căutat să exprim ceva voluptos și foarte trist în același timp ». Mai mult ca oricînd în ochii lui Vincent « primează importanța de a fi autentic »: « Pentru același motiv pentru care atunci cînd pictez țăranci vreau să fie țăranci, tot așa, cînd e vorba de tîrfe, vreau să aibă

o expresie de tîrfe ». Vincent mai lucrează și la naturi moarte. Pictează un craniu cu țigară, imagine macabră, de o cumplită ironie, o adevărată sfidare a morții, din care țîșnește o veselie robustă și aproape satanică și care redă îndeajuns măsura beției sale, întreținută de necurmatele-i descoperiri.

După muzee, inventariază bisericile. La Saint-André, spune el, « există un vitraliu pe care îl găsesc minunat și foarte, foarte ciudat. O plajă, o mare verde și un castel pe stînci, un cer albastru scînteind în cele mai frumoase nuanțe de albastru, verzui, alburii, cu tonuri cînd mai intense, cînd mai stinse. O uriașă corabie cu trei catarge, fantască și fantastică își profilează silueta pe cer; peste tot numai refracție, lumină în întuneric, întuneric în lumină ». Ah, culoarea! Vincent freamătă. Și cînd te gîndești că nimeni nu pare să-i bage în seamă frumusețea! « Delacroix a încercat să redea credința în simfoniile de culori. S-ar zice însă că a fost în zadar, cînd vezi că aproape toată lumea consideră că un lucru este pictat cu culoarea potrivită numai atunci cînd descoperă în el *exactitatea* culorii locale, precizia meschină ». Vincent și-a împodobit camera cu crepoanele japoneze; linia lor sintetică, simplitatea și acuratețea plastică, produs al unei pilduitoare rapidități de execuție, tonurile limpezi și fără amestecuri îl încîntă; continuă să reflecteze la Rubens, se oprește îndelung în fața *Coborîrîi de pe Cruce* și *Înălțării* de la Catedrală. « Sînt atras de felul în care limitează el formele, cu linii de roșu pur, sau cum modelează degetele mîinii cu aceleași linii ». Vincent știe însă că el însuși e un om ciudat. « E probabil, constată el, că eu nu privesc ceea ce îi atrage cel mai mult pe ceilalți ». Dar ciudățenia lui, departe de a-l neliniști, este pentru el, — propriul instinct i-o spune îndeajuns, — o cheazășie de siguranță. « Vom îndura sărăcia și lipsurile atîta timp cît va fi nevoie, *asemeni unui oraș asediat* care refuză să se predea, declară el la începutul noului an, dar vom dovedi că sîntem ceva. Ori ești viteaz, ori ești un laș* ». Și cum ar putea

* Întîrziind cu trimiterea banilor la începutul celui an, din pricina numeroaselor plăți pe care le avea de făcut, Theo primește o scrisoare categorică de la Vincent. Acesta din urmă îi cere stăruitor să treacă creditorii pe planul al doilea, după pictură. Creditorii pot să aștepte,

să nu se simtă adînc înrîurit de oraşul Anvers — oraş, de altfel, atît de străin structurilor calme ale clasicismului, pătruns, nu numai de artă, ci mai ales — în însăşi substanţa sa cea mai intimă — de spiritul baroc, cînd acest oraş se potriveşte atît de bine cu propriile lui tendinţe? Ostilităţii morocănoase pe care i-a rezervat-o Drentha i se opune — cu neputinţă să nu compari! — minunata, luminoasa primire de la Anvers. În Olanda, Vincent era nevoit să lupte. Aici, pe cît se pare, nu are decît să se lase dus de elan, de veşnica mişcare a vieţii însăşi.

Se lasă frenetic în voia noii existenţe, atît de frenetic chiar, că sănătatea lui măcinată de lipsuri (nu mănîncă decît pîine, fumează peste măsură pentru a-şi înşela foamea) şi de o muncă neîntreruptă, e din nou în primejdie. Dinţii îi cad unul după altul (pierde vreo zece), stomacul îi e distrus, tuşeşte, vomează « o materie bătînd în cenuşiu ». . . Pe scurt, nu mai e decît « ruina celui ce aş fi putut fi ». Se îngrijorează, consultă un medic care-l sfătuieşte să lucreze mai puţin şi să se înzdrăvească. « Prea am fost încredinţat că voi ţine piept astfel », suspină el. Totuşi, nu e de loc momentul ca tocmai acum să se oprească. Fluviile nu stau în loc atunci cînd îşi află fîgaşul pe care se năpustesc apele lor frămîntate şi năvalnice. « Simt din ce în ce mai mult nevoia să-mi reiau. . . toate studiile asupra feţei, începînd cu începutul, scrie Vincent. Aş dori să am atîtea cunoştinţe despre nud şi structura feţei, încît să pot lucra pe dinafară ». La fel ca şi în celelalte perioade, cînd se pregăteşte o nouă etapă din progresul său, Vincent simte nevoia de a se apuca din nou de învăţătură. S-ar zice că simte nevoia să se sprijine pe ceva înainte de a-şi lua avîntul. La 18 ianuarie se înscrie la Academia de arte frumoase.

Şcoala de arte frumoase din Anvers, unde cursurile sînt gratuite, este condusă de Karel Verlat, pictor din localitate, cu un renume foarte academic. Elevii din clasa lui Verlat, în număr de vreo şaizeci, printre care englezi şi nemţi, îl privesc cu uimire pe noul lor coleg

pictura nu. « Îţi dai tu seama că uneori îmi e cu neputinţă să mai rezist? Şi asta atunci cînd eu trebuie să pictez, cînd e important să continuu să lucrez aici, *de îndată* şi fără nici o piedică, cu siguranţă? ».

cînd acesta își face apariția în mijlocul lor. « O figură colțuroasă, un nas ascuțit, o pipă înfiptă în mijlocul unei bărbi aspre și prost tăiate », notează pictorul belgian Richard Baseleer, elev la academie în aceeași epocă cu Vincent. Dacă înfățișarea lui Vincent — în cap cu o căciulă de blană, îmbrăcat cu cămașa lui albastră de țaran brabantin și avînd drept paletă doar o scîndură dintr-o ladă de zahăr — îi surprinde pe cei din jur, apoi iuțea extraordinară cu care pictează îi zăpăcește și mai tare. În ziua intrării sale la școală, doi luptători pozează pe estradă. Vincent îi face și reface, retușînd, îmbunătățînd, mînuind furios penelul și cuțitul, ștergînd totul, luînd-o de la capăt, fără să ostenească. Cu loarea picură de pe pînză pe parchet. « Cine ești dumneata? » îl întreabă stupefiat Verlat. « Ei bine, sînt Vincent, olandez », răspunde Vincent. « Eu nu corectez porcăriile astea, îi retează vorba Verlat. Dute repede, băiete, la clasa de desen. »

Păstrînduși cu greu calmul, Vincent se supune. Se duce la Eugène Sibert, ai cărui elevi se exersează copiind sculpturi antice. Excelente exerciții, gîndește Vincent, pînă la urmă; le va completa la cursul de seară al lui Frans Vinck, lucrînd după modele vii. Exerciții excelente cu condiția totuși, precizează el, ca tu să faci exact pe dos decît te învață ei.

« La drept vorbind, toate desenele pe care le văd aici sînt în mod fatal proaste și ridicol de ratate, scrie el. Știu foarte bine că ale mele sînt cu totul altceva: timpul ne va dovedi cine are dreptate. Drace! nu există *absolut nici unul* care să simtă ceea ce înseamnă o statuie antică ». La clasa lui Sibert, Vincent desenează la fel de impetuos cum a pictat la Verlat. Nemulțumit să se muncească numai la copierea modelului propus, schițează tot ce-l înconjură, mobilele, elevii, camera toată și reluînduși la nesfîrșit schița, o execută de zece, douăsprezece, cincisprezece ori în cursul aceleiași ședințe. Cîteodată o rupe nervos. Bineînțeles că nu desenează după canonul academic al contururilor ci, așa cum a învățat de la Delacroix, începînd cu miezul, cu mijlocul. « Desenează cum îți place, din moment ce văd că iei desenul în serios », îi spune Sibert care, în ciuda tehnicii neobișnuite a lui Vincent, socotește împăciuitoare că lucrările sale « au ceva bun » și trage, poate, în sinea sa nădejdea, că elevu.

acesta ciudat se va da cu vremea pe brazdă. Dar pe un alt elev, care încearcă să urmeze exemplul lui Vincent, Sibert îl cheamă foarte răspicat la ordine, învinuindu-l că nu ia seama la profesorii săi.

Stranie tovărășie între Vincent și cei de la academie! Nici o înțelegere nu e cu puțință. Vincent verifică, într-o oarecare măsură, printr-o contra-probă temeinicia opiniilor sale artistice: «Studiile celorlalți elevi au aproape culoarea cărnii și văzute de aproape îți dau foarte exact această impresie, dar când te depărtezi puțin totul devine penibil de privit și searbăd — tot rozul și galbenul acela fin etc. delicat prin el însuși, dă un «efect produs» grozav de dur. La mine, când privești de aproape, vezi un roșcat verzui, cenușiu galben, alb, negru, multe nuanțe neutre și în general culori ce nu pot fi precizate. Dar, lăsînd culoarea deoparte, lucrurile se schimbă când te îndepărtezi cu cîtiva pași; atunci aerul circulă împrejur și totul îți pare în tablou ca un fel de unduire luminoasă. În afară de aceasta, cea mai mică *pointillé* de culoare, cu care eventual ai fi putut înspăimînta, începe să vorbească». Cum e și firesc, Vincent e mereu criticat, luat în derîdere. Cu toată încuviințarea pe care i-a dat-o la început, Sibert îi repetă neîncetat: «Fă mai întîi un contur; conturul dumitale nu e bun; nu voi corecta nimic dacă modelezi înainte de ați fi fixat temeinic conturul». Vincent începe să-și piardă răbdarea. Mărturiseste totuși că e mulțumit că frecventează academia, pentru că aici își poate da seama pe viu de ceea ce nu trebuie să facă. «Ce serbede, moarte și plicticoase sînt rezultatele acestui sistem! da, îți spun, sînt foarte bucuroși că am putut să-l văd de aproape». Se silește să-și păstreze calmul, dar se burzuluiește din ce în ce mai des împotriva acestui învățămînt sterp; de altfel, nici nu reușește să se stăpînească cu totul.

Cum doi englezi i-au vorbit despre Paris, despre atelierele în care li se lasă elevilor o mai mare libertate, Vincent îl roagă, îl imploră pe Theo să-l aducă cît mai grabnic cu puțință la Paris. Acolo trebuie să învețe. Cît despre Theo, el ar dori ca Vincent să se întoarcă la Nuenen, unde ar putea da o mîină de ajutor mamei lor care se pregătește să se mute; pe lîngă aceasta, nădăjduiește ca în scurt timp el însuși să aibă o casă mai bună. Dar Vincent nici nu vrea să audă. Nuenen?

Nu! «Dacăși vorba să trăiesc mai intens, ei bine, în Brabant sînt sîcîit de problema modelelor; mereu aceeași poveste din care mi se pare că nu poate ieși nimic bun. În felul acesta mă depărtez de drumul meu». La Paris trebuie să plece și nu în altă parte! La nevoie s-ar învoi să petreacă luna martie la Nuenen. Dar apoi, la Paris! Parisul, nu vrea să audă de altceva! Anversul la învățat deja tot ce-l putea învăța, i-a dat tot ceea ce trebuia să dobîndească de la el; Anvers nu putea fi decît un popas. Vincent, pe care-l enervează muștrările profesorilor, pe care-l scot din sărite glumele proaste ale elevilor, tînjește din tot sufletul după un mediu în care să se simtă în largul său. «Vezi tu, îi scrie el lui Theo, ceea ce te îmbărbătează, atunci cînd colaborezi și cînd muncești cu un grup, este că nu trebuie să alergi într-una singur, pradă sentimentelor și ideilor tale... Atunci ești în stare de mult mai mult și ești infinit mai fericit». Timpurile pe care le trăim sînt amăgitoare. Să nu ne lăsăm trași pe sfoară, strigă el, înflăcărat de un elan profetic: «Sîntem în ultimul pătrat al unui secol care va lua sfîrșit printr-o revoluție colosală... Un lucru e important: să nu te lași înșelat de falsitatea epocii tale pînă într-atîta încît să nu descoperi în ea ceasurile nesănătoase, înăbușitoare și triste care vestesc furtuna. Și să nu-ți spui: noi sîntem acum în ghiarele neliniștei, dar generațiile viitoare vor putea respira mai în voie».

Ruptura de neînălțurat cu dascălii de la academia de arte frumoase se coace. Vincent clocotește de mînie. Ce searbădă știință propovăduiesc acești profesori cînsțiți și mărginiți, searbădă și mărginită știință, ale cărei lacune, slăbiciuni și erori sînt atît de lesne de măsurat cînd o cunoști! «Mi se pare că sînt pe cale de a găsi ceea ce caut, și poate că aș găsi și mai repede dacă aș desena singur după antici. Deși nu le spun nimica, și eu îi sîcîi și ei mă sîcîie pe mine». Sleit de surmenaj și de subalimentație, bolnav, Vincent e la capătul puterilor. Nu se mai poate stăpîni și deodată izbucnește. «Mă învoiesc să fac mecanic tot ce-mi cereți, strigă el profesorului, pentru că țin să vă dau, ceea ce vă revine de drept, dacă țineți atît de mult la acest lucru; dar dacă vreți să mă mecanizați, așa cum faceți cu ceilalți, atunci trebuie să vă asigur că nu veți reuși nicicum.

Ați început, de altfel, prin a-mi spune cu totul altceva, continuă Vincent, și anume: fă așa cum vrei ». Sibert l-a certat pentru că a transformat-o pe Venus din Millo într-o flamandă durdulie: « La dracu, dumneata nici nu știi ce-i aia o femeie tânără, *godferdom!* »* strigă Vincent. O femeie trebuie să aibă coapse, fese, un bazin în care să poată purta un copil! » Și după acest scandal Vincent părăsește academia.

Theo, pe care Vincent l-a mai rugat încă o dată să-i dea posibilitatea să vină cât mai repede la Paris — « mai gîndește-te dacă nu poți face în așa fel încît să vin la Paris înainte de luna iunie » —, nu i-a răspuns. Cu atît mai rău. Într-o dimineată, la începutul lui martie, Theo primește pe neașteptate, în galeria din bulevardul Montmartre, al cărei administrator este, un bilet de la fratele său:

Dragul meu Theo,

Nu te supăra pe mine că am venit așa, glonț, dar m-am gîndit mult și cred că în felul acesta cîștigăm timp. Voi fila Luvru, începînd de la ora douăsprezece, sau și mai devreme dacă vrei.

Rog răspunde la ce oră ai putea veni în Sala pătrată. Cît despre cheltuieli, îți repet că e vorba de același lucru. De altfel mai am bani, seînțelege, și înainte de a face vreo cheltuială vreau să-ți vorbesc. Vom aranja totul, ai să vezi. Haide, vino cît poți mai repede.

Îți strîng mîna.

Al tău

VINCENT**

Înainte de a părăsi academia de arte frumoase din Anvers, Vincent a luat parte la un concurs organizat de aceasta a cărui temă consta din copierea capului lui Germanicus. Vincent nu a așteptat rezultatul. Îl află după cîteva săptămîni la Paris: juriul academiei comunica la 31 martie, o dată cu rezultatele, hotărîrea sa, luată în unanimitate, de a-l retrograda la cursul elementar pe elevul cu nume Vincent Van Gogh ***

* Înjurătură în limba olandeză (N. r.)

** Acest bilet, ca de altfel aproape toate scrisorile ulterioare ale lui Vincent, a fost scris direct în franceză.

*** Nu s-a păstrat aproape nici o operă din perioada de la Anvers. Plecînd, Vincent l-a abandonat în cea mai mare parte. Catalogul La Faille nu consemnează decît vreo zece pînze și tot atîtea desene.

II. LUMINA DIN ILE DE FRANCE

Vous n'avez pas idée de ce que je vois à faire de nouveau. J'aperçois des choses que je n'ai jamais vues. Il me semble que je n'ai jamais su faire un ciel! Ce que j'ai devant moi est bien plus rose, plus profond, plus transparent!

COROT, *sur son lit de mort* (1875).*

Theo nu posedă decît o locuință foarte mică pe strada Laval** nu departe de Place Pigalle, unde — Theo îi atrăsese atenția — nici nu poate fi vorba ca Vincent să-și instaleze un atelier. De altfel, ceea ce l frămîntă înainte de orice pe Vincent, este să-și reia chiar la Paris experiența școlară de la Anvers. De cînd a părăsit Olanda, se îndreaptă spre o lume nouă, un univers necunoscut pe care trebuie să-l descopere. Nu se întreabă cam cum ar putea fi acest univers. Anvers n-a fost decît un scurt popas, o etapă pregătitoare în drumul către *altceva*, dar ce anume, nu știe nici el, un lucru spre care năzuiește cu toată puterea ființei sale, fără a bănuî ce este și către care îl mîină neînduș plecat instinctul său. Parisul, capitală a artelor, să fie oare această țintă, a sa? Cine ar putea-o spune? . . . Oricum, de la Paris, de la pictorii care lucrează aici, are multe de învățat. Trebuie, neîntîrziat, să se lase îndrumat de ei, să le pătrundă tainele, să mai facă încă o ucenicie. Sfătuit de fratele său, se înscrie la atelierul Cormon, pe strada Constance, în Montmartre. Cormon, Fernand Cormon, pictor de subiecte istorice, cu pînze cuminți, este la patruzeci și opt de ani un maestru. Dar un maestru al picturii oficiale, care ocupă un scaun în juriul Salonului, alături de un Bonnat,

* Nici nu vă închipuiți de toate cîte îmi dau seamă că trebuie refăcute. Observ lucruri pe care nu le-am văzut nicicînd. Îmi pare că n-am știut niciodată să fac un cer! Ceea ce am în față acum e mult mai trandafiriu, mai adînc, mai străveziu.

COROT, *pe patul de moarte* (1875).

** Astăzi strada Victor Massé.

Detaille, Bouguereau, Cabanel ori Carolus Duran. Pe Vincent îl așteaptă și aici aceleași neplăceri ca și la școala de arte frumoase din Anvers! Cormon îl privește uluit pe elevul de treizeci și trei de ani, mult mai vîrstnic decît toți ceilalți care, fără să se sinchisească de corectitudinea academică, desenează și pictează ca din topor, deformînd modelele propuse, fie că e vorba de statui de ghips ori de nuduri, într-un mod scandalos de excentric. Toți rînjesc batjocoritor în spatele lui. Un nebun! La început, Cormon se străduiește să-i imprime mai mult respect față de convenție. Curînd însă, se lasă păgubaș de această sarcină imposibilă. Olandezul ăsta prost îmbrăcat, care « nu catadicsește să vadă nimic »! n-are decît să facă ce-i place! N-o să clinească acest barbar coloanele templului artei. Deși Vincent e ținta batjocurii colegilor, înnoadă totuși relații cu cîțiva din ei. Se împrietenește cu Louis Anquetin, cu opt ani mai mic decît el, cu un tînăr pictor australian John Russel* și mai ales cu un personaj ciudat, un pitic cu lornion și barbișon, care frecventează balurile din Montmartre, barurile și casele de toleranță și căruia îi place să-și repete, batjocorindu-se singur necruțător: « Tare-aș vrea să găsesc o femeie cu un amant mai urît ca mine! » Fărîma asta de om de douăzeci și doi de ani, care-și distruge cu furie viața, din ură pentru ceea ce este, aparține unei familii nobile: este contele Henri de Toulouse-Lautrec. Puține sînt punctele comune între aristocrat și Vincent. Și unul și celălalt însă suportă greu atmosfera din atelierul Cormon. Deși maniera lor de a picta este cu totul diferită, se stimează reciproc, fraternizează într-una din acele camaraderii în care rațiunea intervine mai mult decît inima.

Într-o zi vine la atelier Émile Bernard, un fost elev al lui Cormon, tinerel de altfel, de vreme ce nu are decît optsprezece ani. Băiatul acesta precoce și fără astîmpăr, de o ambiție neînfrînată, prea impulsiv, s-a situat, prin îndrăznelile lui, în fruntea artei celei noi. Observă de îndată achiziția neașteptată pe care a făcut-o atelierul Cormon: cu chipul încordat, înflăcărat, mînuind febril

* Russel s-a născut la Sydney în 1858, cinci ani după Van Gogh. L-a făcut acestuia un portret la Paris.

penelul, Vincent pictează femeia goală care pozează; transformă pe pînza sa stofa murdară din spatele modelului într-un covor somptuos, atelierul în salon. Izbucnesc rîsete. « Ceea ce face nu-i de loc impresionist, dar e foarte straniu și foarte violent », gîndește Émile Bernard, surprins.

Ce așteaptă Vincent de la atelierul Cormon? El, norădicul, care în tablourile sale olandeze a dat glas celui mai aprig expresionism, el, care nu putea gîndi pictura decît în funcție de pasiunea care-i poartă mîna, el, care gîndește pictura mult mai puțin decît o vede, da, ce mai așteaptă el de la atelierul Cormon, de ce se încăpățînează să copieze stăruitor mulaje antice? Arta clasică rămîne la mii de leghe depărtare de el iar învățătura lui Cormon, parodia această împietrită, răsuflată, a artei clasice îi este și mai străină. Continuă totuși, se îndîrjește. După amiaza. « cînd atelierul gol devine pentru el un fel de celulă », * iată-l în fața modelului antic, desenînd, ștergînd, reîncepînd, « găurindu-și foaia de hîrtie tot frecînd-o cu gumă ** ». Își dă bine seama că eforturile acestea merg în opoziție cu propriile lui tendințe. Dar nu-i pasă și-și continuă încercările. Eliberat de tradiția picturală a țării sale, crede că-i este necesar să treacă prin școala aceasta de răbdare stearpă, pentru a-și apropia spiritul francez. « Dacă nu devine antic, cel puțin crede că devine francez *** ».

Totuși, la fel de fiecare dată cînd a făcut o experiență de acest gen, începe să scrișnească din dinți: « La atelier înveți să pictezi, așa cum înveți să trăiești, amăgind ca un intrigant ». Se înăbușe, tînjește să se elibereze. Parisul, Parisul în care clocotește cea mai mare revoluție în pictură de după Renaștere, Parisul pictorilor impresionisti, Parisul străzilor, Parisul « plein-air »-ului, Parisul în mișcare îl cheamă și-l îmbie. Fratele său îl introduce în lumea picturii noi. Culoare! Miracol al culorii! Vincent privește uluit pînzele lui Monet, Sisley, Pissarro. Cîtă transparență în aceste tonuri ce cîntă bucuria primăverilor pe pămînt! Culoarea! culoarea nu cumva e tocmai ce căuta el, fără să știe, venind la Paris?

* Émile Bernard.

** și *** Idem

Oare nu în întâmpinarea acestor sărbători ale luminii a pornit, când a părăsit Olanda? Și nu tocmai la liber, tatea aceasta minunată rîvnea pe vremea când nici măcar nu bănuia că poate să existe? Așa că atelierul Cormon închizîndu-se pentru un timp în urma unui incident, Vincent nu va mai călca pe acolo. După exemplul său, nici Toulouse-Lautrec nu se va mai întoarce la atelier. Doi mari artiști, rătăciți pentru o clipă în deșertul academismului, au înțeles, spulberînduși iluziile, că geniul lor nu se putea dezvolta acolo. Pleacă desigur neștiind încă foarte precis ce trebuie să facă, dar știind cum nu se poate mai bine ce nu trebuie să facă — căci destul de ironic spus, aceasta e lecția pe care, fără să vrea, Cormon le-a dat-o: de-ar putea pricepe acest lucru, pictorul oficial ar fi probabil foarte mirat, mai mult chiar, scandalizat. Și cu aceasta a luat sfîrșit, pentru totdeauna, ucenicia lui Vincent.

Pentru moment, Vincent dorește de fapt un atelier al său. Mormăind printre dinți, de săptămîni întregi, îl hărțuiește pe Theo cu reproșuri. Theo caută să închirieze un apartament mai mare. Găsește unul pe strada Lepic, la numărul 54, pe pavișul Colinei*, unde cei doi frați se mută în iunie. Apartamentul, situat la etajul al treilea, cuprinde, în afară de o bucătărie, trei camere foarte mari și o altă mai mică.

Theo încearcă să-l aranjeze cît poate mai bine. Își pune în sufragerie vechiul dulap olandez și soba cea mare de faianță, în care face adesea foc, căci și el și Vincent sînt amîndoi la fel de friguroși. Pe pereți agață tablouri de ale fratelui său, desene de Manet, opere de Guillaumin și mai ales de Monticelli, a cărui pastă groasă are reflexe calde de email și pe care Vincent le consideră « frumoase ca niște barbotine ».

Cît despre Vincent, el n-are decît o grijă: să-și instaleze cît mai repede atelierul și să înceapă să picteze. De la fereastra atelierului se zărește unduirea acoperișurilor de pe Colină pe care le pictează și le desenează. Schițează peisaje din Montmartre, reface de mai multe ori celebra Moulin de la Galette. Întunecata lui paletă

* Este vorba de Colina Montmartre (*N. tr.*).

olandeză se luminează puțin, se nuanțează cu griuri delicat modulate, se însuflețește de pete de culoare mai vibrante. Vincent e captivat de farmecul Parisului și încearcă să-l redea. Dar rămîne tot el însuși, iar *Le moulin de la Galette**, așa cum o pictează el, apare nu ca un loc de plăceri, ci ca un colț de mahala tristă și mizeră.

Pe zi ce trece, Vincent ajunge să cunoască tot mai profund Parisul. Mulțumită fratelui său ia parte la viața, atît de însuflețită pe atunci, a cartierului Montmartre — cafenele, braserii, localuri de bal și cabarete, luminate noaptea ca pentru o veșnică sărbătoare. La amiază și seara, Theo și Vincent iau masa la maica Bataille, pe strada Abbesses**. Maica Bataille ține pe strada aceasta, colț cu pasajul Abbesses, un restaurant cu camere strîmte și scunde, celebru în lumea artelor, literaturii, ziaristicii și politicii. François Coppée și Clovis Hugues, Catulle Mendès și Jean Jaurès, Toulouse-Lautrec se numără printre obișnuiții localului acesta unde se mănîncă bine, la prețuri moderate și unde — cauză de altfel stranie a succesului său — clienții stau înghesuți ca sardelele.

E drept că Vincent nici nu ar putea găsi pe cineva mai nimerit decît fratele său, care să-l introducă în cercurile pariziene ce-l interesează. Credincios de ani de zile cauzei impresionistilor, Theo făcuse multe pentru ei. Fără să aibe cîștig total de cauză — ar fi fost și prea greu — reușise să frîngă, cel puțin într-o oarecare măsură, cerbicia domnilor Boussod și Valadon, patronii săi, față de pictura nouă. Dacă principalele lor magazine, cel din strada Chaptal și cel din place de l'Opéra, rămîn rezervate în exclusivitate pontifilor academismului, ei îngăduie totuși ca în sucursala din bulevardul Montmartre 19, a cărei administrare fusese încredințată lui Theo, să se furișeze și cîteva pînze ale artiștilor liberi, dintre cei mai puțin criticați. Simplă concesie! Pentru ceilalți însă, un veto absolut. E bine totuși să fii prevăzător: să ne imaginăm pentru o clipă un lucru de neînchipuit, și anume, că această pictură absurdă se va

* Vederi ale celebrei *Moulin de la Galette* aparțin astăzi Galeriei naționale din Berlin, muzeului Kröller-Müller din Otterlo, muzeului din Buenos Aires.

** În limba franceză: *Abbesses* — starețe (*N. tr.*).

vinde într-o zi; poți neglija, potrivit unei solide logici comerciale, această șansă, oricât ar fi ea de slabă? Așadar în galeria din Montmartre, Theo are pânze de Monet, Pissarro, Degas, pe care le arată cu prudență unor eventuali amatori. Înzestrat cu remarcabile însușiri pentru comerț, Theo are atîta politețe înăscută și răbdare, atîta îndemînare (ce deosebire față de Vincent, ființa sălbatecă cu porniri brutale!), încît fără să contrarieze vreodată în gusturile sale, fie chiar și pe cel mai mărginit dintre clienți, reușește uneori să-i clatine convingerile, să-l facă să admire ceea ce admiră el însuși, să-i impună chiar preferințele sale. Impresioniștii cunosc bine munca aceasta de subminare, lentă dar efectivă, eficace. Astfel că Theo poate să-i prezinte lui Vincent nu numai operele, ci înșiși pe pictorii Monet, Sisley, Degas sau pe Pissarro.

În acel an 1886, impresionismul ajunsese deja, și încă de mult timp, la maturitate. Sînt douăzeci și trei de ani de cînd Manet (mort în 1883) își expunea *Dejunul pe iarbă* la Salonul refuzaților. Sînt doisprezece ani de cînd în mai 1874 a avut loc prima expoziție a impresioniștilor. Impresionismul a evoluat. Creatorii lui s-au împrăștiat, croindu-și fiecare drumul său propriu. Mulți au părăsit Parisul. Nu mai formează un grup omogen. Impresionismul hrănește niște încercări care, deși născute din el, se deosebesc totuși profund de el. Vincent observă și învață. Desigur că impresionismul, pictură a aparențelor, a jocului luminii asupra lucrurilor, și a sclipirilor ei irizate și fugitive, rămîne în afara propriilor lui preocupări. Dar impresionismul îi dezvăluie vrăjile aeriene ale culorii, splendoarea tonurilor pure, frumusețea necunoscută a picturii « luminoase ». Vincent îl ascultă pe Pissarro, acest mare vîrstnic care a trăit toate bătăliile impresionismului — Pissarro are astăzi cincizeci și cinci de ani —, care îl învață ceea ce i-a mai învățat pe mulți alții, pe Paul Cézanne, cu vreo doisprezece ani în urmă, pe Paul Gauguin, acum doi sau trei ani: tehnica și rațiunea de a fi a artei celei noi.

Pictorii academici, pentru care pictura este mai puțin pictură decît pretext pentru faptul anecdotic, acordă supremație formei; lucrează potrivit tonului local, adică se preocupă să redea chiar culoarea obiectelor pe care le reprezintă. Pentru a obține acest ton, folosesc amestecuri de culori.

Impresioniștii lucrează într-o manieră cu totul opusă. Pentru ei, pictura înseamnă în esență culoare; forma se diluează în culori. Mai mult chiar, lucrurile nu au ton local; ele prezintă numai aparențe colorate, diferite în funcție de oră, timp, expunere, pe care pictorul trebuie să se străduie să le redea cu simplitate — ne mai fiind decît un ochi atent — fără a se preocupa să găsească, printr-un efort cerebral, artificial, culoarea reală, realistă a lucrurilor. În sfîrșit, pictorul impresionist nu obține aparențele acestea colorate, adaugă Pissarro recent convertit la « divizionismul » lui Seurat, * prin amestec, ci aplicînd în pictură teoria fizicianului Chevreul asupra spectrului solar, adică prin juxtapunerea pe pînză a culorilor prismei. E de la sine înțeles că pictura impresionistă nu mai este altceva decît pictură, că ea condamnă orice pătrundere a « literarului » în arta plastică.

Unele din aceste precepte pot să-l nemulțumească pe Vincent. Impresioniștii nu au destulă dragoste pentru obiect, care se dizolvă la ei în variațiile luminoase ale atmosferei, pentru ca să le poată da încuviințarea lui fără rezerve. Nu este și nu va fi niciodată pictorul aparențelor, al efemerului exclusiv, al « impresiilor » retinei, ci cel al substanței, al misterului pecetluit în adîncul lucrurilor. Alte învățămintele impresioniste îi confirmă ceea ce știe sau bănuie numai: n-a descoperit el la Nuenen legea culorilor complementare? Și chiar de pe atunci, tonul local nu i se părea suspect? Și iată-l pe Vincent supunîndu-se totuși cu înflăcărare noii discipline. Nimic din ceea ce e pictură nu-i poate rămîne străin. Impresioniștii divid tonul; îl va divide și el. Vrea să studieze tot ce e pictură, să experimenteze totul — să trăiască totul.

E vară. Anotimpul său preferat. Lucrează, simțindu-se cuprins de o beție necunoscută încă. Pictura luminoasă este cea a bucuriei de a trăi, și Vincent e fericit. Pentru prima dată în viață, de la zilele senine petrecute la Londra, i se întîmplă să fie fericit. Viața nu e numai beznă, o viermuială de năluci primejdioase, e și strigătul, cîntul, revărsarea aceasta pasionată, fecunditatea triumfătoare, beția de lumină. Încetul cu încetul, pînzele lui Vincent capătă strălucire. Cînd nu pictează în atelierul

său, Vincent cutreeră orașul, își instalează, ici și colo, șevaletul: în Bois de Boulogne, pe terasele grădinii Tuileries sau pe cheiurile Senei; intră în galeriile de artă sau la Luvru. O sete nepotolită de cunoaștere îl stăpânește și-l mîină prin orașul care-l îmbie cu inepuizabilele lui bogății. Meditează în fața operelor lui Jongkind; compatriotul său, ale lui Fantin-Latour*. Poate admira la Delarebeyrette, un negustor de pe strada Provence, numeroase pînze de Monticelli, care tocmai murise la Marsilia (29 iunie) la vîrsta de șaizeci și doi de ani, necunoscut și sărac. Ce tresărire are în fața acestor opere disprețuite! Lirismul lor înflăcărat îi smulge strigăte de entuziasm. Aceeași tresărire, același entuziasm la vederea pînzelor lui Delacroix de la Luvru, în fața cărora stă nemișcat, vrăjit, ore întregi! Vincent se consideră fratele spiritual al lui Monticelli și Delacroix, romanticii, prinții culorii expresive, maeștrii artei baroce... Și mai departe, pe aceeași stradă Provence, iată la un alt negustor, Bing, acele stampe japoneze a căror modă** a fost lansată în Franța de frații Goncourt; stampe în culori contrastante și în care linia, precisă și dinamică, are o puritate de neuitat. La cea de a opta — și ultima — expoziție a impresioniștilor care s-a ținut în mai/iunie pe strada Laffitte, Vincent a văzut *La Grande Jatte* a lui Georges Seurat***, capodoperă a poantilismului, atracția principală a expoziției care l-a impresionat foarte mult; o va revedea în august la Salonul Independenților.

Cîte revelații în cîteva săptămîni! Impresionism, divizionism, japonism; Renoir și Manet; Delacroix și Monticelli: întreaga istorie a picturii moderne se desfășoară în etapele ei succesive sub ochii lui Vincent, care la rîndul său și de unul singur, reface în grabă ciclul, însușindu-și cu repeziciune toate lecțiile, studiind cu penelul în mîină fiecare din aceste tendințe. Își însușește

* Jongkind, născut în 1819, se apropie de sfîrșitul vieții; are șaizeci și șapte de ani. Fantin-Latour e mai tînăr; născut în 1831, are cincizeci și cinci de ani.

** Detaliul care urmează arată cît de larg era răspîndită moda obiectelor de artă japoneze: în octombrie 1880, ziarul *Le Gaulois* a oferit ca premiu tuturor abonaților pe o lună un evantai japonez. (Se poate vedea unul din aceste evantaie la Muzeul de artă modernă din Paris).

*** Georges Seurat s-a născut în 1859.

factura lui Fantin-Latour ca și pe cea a lui Monet sau Sisley, adoptă maniera lui Seurat, pe care-l admiră, acea lentă și metodică diviziune a tonului, așa de străină totuși firii lui nerăbdătoare*, se inspiră din Delacroix, pictează flori în maniera lui Monticelli, folosește pentru desenele sale trestia tăiată a japonezilor, reproduce pe pânză câteva stampe deale acestora, *Ploaia* și *Arborele* lui Hiroshighe (și-a împodobit camera cu aceste stampe japoneze din care a cumpărat foarte multe și la un preț mic** și care, fapt destul de bizar, stau pe pereți alături de picturi de Israëls și de Mauve); acceptă influențele cele mai felurite și, uneori, în unele din pânzele sale, le aplică simultan.

Negustorul de tablouri Portier locuiește pe strada Lepic, în aceeași clădire cu frații Van Gogh. Primind odată vizita pictorului Guillaumin, îi arată artistului desenele și pânzele lui Vincent, pe care Theo le-a lăsat la el. Și cum Guillaumin găsește că lucrările au caracter, Portier îl duce la frații Van Gogh, unde îl găsesc pe Vincent pictându-și pânza numită *Romane pariziene*. Guillaumin și Vincent se împrietenesc și de atunci încep să se întâlnească deseori. Vincent își ia obiceiul să meargă pe insula Saint-Louis unde stă Guillaumin, pe cheiul Anjou la numărul 13, în fostul atelier al lui Daubigny. Și totuși cât de deosebiți sînt cei doi artiști! Cu doisprezece ani mai în vîrstă decît Vincent, Guillaumin reprezintă, printre pictorii impresionisti, înțelepciunea întruchipată. Mizeria l-a înfricoșat dintotdeauna. Nu e un erou. Și-a jertfit talentul — puțintel cam șters, de altfel — de teamă că nu va avea ce mânca. Sînt douăzeci de ani de cînd s-a hotărît să demisioneze din postul pe care-l deținea la Compania din Orléans; curînd după aceea însă și-a căutat o nouă slujbă (a intrat la serviciul vicinal al orașului Paris) la care nu a mai renunțat. Așa se face că n-a mai putut acorda picturii decît timpul carei-

* Seurat îi spunea lui Charles Angrand: « Ei, adică oamenii de litere și criticii, văd poezie în ceea ce fac. Eu nicidecum, aplic metoda mea și asta-i tot ». (Relatat de Coquiott). Dar așa cum remarcă în mod excelent Leymarie, « rigoarea teoretică a lui Seurat răspundea în mai mare măsură necesităților lui Van Gogh decît nonșalanța empirică a lui Monet ».

** Lese « salvat din mîinile unui negustor de vechituri care împacheta în ele cumpărăturile făcute de clienții săi » (Émile Bernard).

rămînea în afara slujbei. Vincent produce asupra lui Guillaumin un fel de uimire amestecată cu stupoare. Dar cei de mirare în asta? Veşnicul neastîmpăr al lui Vincent, entuziasmele sale, mîniile, pasiunea sa brutală şi absolută, care nu se poate împăca cu nimic, distonează în mod straniu cu traiul bine rînduit şi banal al lui Guillaumin *.

Temperamentul pasionat al lui Vincent se potriveşte mult mai bine cu personalitatea lui Paul Gauguin, căruia îi este prezentat de către Theo în acea toamnă, în galeria de pe bulevardul Montmartre. Pînă la vîrsta de treizeci şi cinci de ani, Gauguin a cunoscut îndestularea, ba mai mult chiar, belşugul. Şi totuşi omul bursei nu s-a putut împotrivi chemării picturii. În ianuarie 1883, sînt aproape patru ani de atunci, a părăsit, fără gînd de întoarcere, birourile agenţiei de schimb unde deţinea funcţii importante ca să se dăruie cu trup şi suflet picturii. De atunci luptă, renegat de soţie, chinuit de foame, blestemat printre cei mai blestemaţi. Se întoarce de la Pont-Aven, din Bretania. Gauguin are o ţinută impunătoare. Cu toată restriştea, cu toată mizeria de care se plînge, are un mers maiestros şi o limbă ascuţită. Ştie ce reprezintă, cît preţuieşte, cunoaşte autoritatea de care se bucură. Vincent cade sub înrîurirea lui de netăgăduit. Îl urmează în diferite ateliere, se aşează la masă cu el prin cafenele ca să discute despre pictură sorbind cîte un absint.

Vincent foloseşte toate prilejurile ca să intre în legătură cu pictori. La parte activă la viaţa din Montmartre, nu pregetă să se prezinte singur lui Seurat a cărui siluetă înaltă (« o statură de grenadir de al Împăratului », spune Coquiot) şi barbă în formă de cioc le zăreşte într-o zi într-un restaurant de pe Avenue de Clichy; coboară adesea pînă la prăvălia lui moş Tanguy, pe strada Clauzel la nr. 14, singurul loc din Paris unde se puteau vedea pe atunci pînze de Cézanne şi care, fiind frecven-

* Pissarro, cu frumoasa lui conştiinţă de artist, scria în legătură cu Guillaumin: « E de o mie de ori mai bine să dai dracului Oraşul. Îţi trebuie desigur puţin caracter, dar nu încapе şovăială . . . E nemai-pomenit cît am suferit, e cumplit ce sufăr acum, cu mult mai mult decît atunci cînd am fost tînăr, plin de entuziasm şi înflăcărare, deoarece am convingerea că sînt pierdut pentru viitor. Cred totuşi că, dacă ar trebui s-o iau de la capăt, n-aş şovăi să urmez acelaşi drum ». (Scrisoarea lui Pissarro, citată de A. Tabarant în *Pissarro, Paris, 1924*.)

tat de o mulțime de artiști (Theo se duce des pe acolo), este cu adevărat sediul picturii noi.

Înainte de 1870, Julien Tanguy, breton din Plédran (Côtes-du-Nord), fusese mai întâi lucrător în ipsos și funcționar la Compania apuseană; intrase apoi ca lucrător la măcinatul vopselelor într-un atelier, după care se instalase pe cont propriu. Avusese ideea să-și vîndă marfa, ca negustor ambulant, pe meleagurile pe unde se găseau pictorii pleinsairiști, la Argenteuil, la Ecouen sau la Barbizon. Așa i-a cunoscut pe Pissarro, Renoir, Monet, care au devenit clienții lui. În vremea Comunei, la 1871, acest om blajin s-a înrolat în armata federaților. Căzut prizonier la versaillezi, deportat, a reușit, după ce a stat doi ani pe vase închisoare de la Brest, să se întoarcă la Paris, unde s-a apucat din nou de măcinatul vopselelor. Prăvălia sa din strada Clauzel a ajuns curînd locul de întîlnire al tuturor artiștilor de avangardă. Artiștii aceștia sînt săraci, neînțeleși, disprețuiți de burghezia conformistă: nu i-a trebuit mai mult lui moș Tanguy pentru a asocia teoriile lor picturale propriilor lui convingeri politice și a susține prin strădaniile sale, în numele acestora din urmă, cauza picturii luminoase. « Un om care trăiește cu peste cincizeci de centime pe zi este o canalie », declară el. El personal, trăiește adesea cu mult mai puțin, căci, în ciuda reproșurilor amare ale nevestei sale, fostă mezelăreasă la Saint-Brieuc, care privește cu acreală și dispreț ciudata clientelă a prăvăliei, moș Tanguy împarte cu oricine puținul pe care-l are, acordă pictorilor *săi*, în schimbul cîtorva lucrări lăsate ca zălog (și niciodată luate înapoi) credite nelimitate pentru cumpărare de vopsele și pînze, ținînd pentru ei casa deschisă; în numele unui viitor în care va domni buna înțelegere între oameni își dă și cămașa de pe el. Dărnicile lui se extind chiar și asupra pictorilor care nu țin de ceea ce numește el pompos *Școala* și care lucrează — ce nenorocire! — în « zeamă de mahorcă », cu condiția, totuși, să aibe « ținută »: « cu ținuta » asigură el, « un pictor izbîndește pînă la urmă fără doar și poate »*. Prăvălia lui este un adevărat bazar, unde printre pietrele de măcinat vopsele și flacoanele cu culoare pulbere, se îngrămădesc pînze de ale

dommului Cézanne (cum îi spune el respectuos) și de ale multor alți pictori care găsesc cu greu azil în altă parte decât la el. Tablourile lui Cézanne le vinde la preț fix, oricare ar fi data și subiectul lor: o sută de franci cele mari și patruzeci de franci cele mici. Moș Tanguy nu are, hotărât lucru, nimic dintr-un speculant. E un om de vreo șaizeci de ani, cam rotofei, cu mers greoi și mâini mari de lucrător (pe care și le freacă fără încetare una de alta în timp ce vorbește); totul la el — fața rotundă, ochii albaștri, puțin cam spălăciți, pînă și nasul său turtit — exprimă placiditatea, nevinovăția pașnică. Chiar de la primele lor întâlniri, Julien Tanguy și Vincent se înțeleg cum nu se poate mai bine. Amîndoi au aceeași generozitate instinctivă, același ideal social. Îi place oare lui Tanguy pictura lui Vincent? Un lucru e sigur, că Vincent omul, pictorul care nu caută să și comercializeze arta și care și dăruiește pînzele primului venit ce se interesează cît de cît de ele, îl farmecă. La moș Tanguy, Vincent poate să și înfunde mîinile pînă la cot în sertărașele cu vopsele, din care consumă cantități cu adevărat înspăimîntătoare (pictează uneori și trei pînze pe zi).

Tanguy îi prezintă lui Vincent pe Émile Bernard. Émile Bernard îl zărise deja pe Vincent la Cormon. În prăvălia lui moș Tanguy, între cei doi artiști se înfiripă relații prietenești, despre care se poate prevedea că nu se vor rupe curînd. Băiețandru și Vincent, bărbatul de treizeci și trei de ani, copt în urma atîtor experiențe, devin adevărați prieteni. Tanguy îi prezintă lui Vincent și pe Paul Signac care, mai tînăr ca el cu zece ani, îl încurajează pe calea divizionismului, el fiind unul din partizanii lui cei mai înflăcărați. Dar orice ar face, Vincent rămîne mereu un independent: dedîndu-se divizionismului, el amestecă griurile cu culorile spectrului. Tanguy expune pînze de ale lui Vincent; încearcă să le găsească amatori. Nu izbutește, desigur. Tablourile lui Vincent se îngrămădesc la el, alături de cele ale lui Cézanne și Gauguin care nici ele nu se pot vinde. Cine să prețuiască pictura lui Van Gogh? De altfel, cine cunoaște numele de Van Gogh? Nici măcar grupul din Montmartre nu l-a acceptat întru totul pe olandez. Personajul acesta îi uimește pe cei ce se apropie de el, le prilejuiește o oarecare stinghereală. Gustave Coquiot

Îl descrie ca pe « un om părînd iute la mînie, nițel sărit », stînd așa « ca și cum ar fi cu adevărat întrucîtva în afara noastră, a tuturor ». « Îmbrăcat cu o bluză de muncitor », cu veșnica lui pipă în gură, discută pînă îi pierе glasul; căutînd într-una pricină și ieșindu-și din fire de îndată ce e contrazis. Într-o zi Van Gogh și Cézanne s-au întîlnit la moș Tanguy. Cézanne, în puterea vîrstei — are patruzeci și șapte de ani — trăiește cel mai adesea la Aix-en-Provence, unde își continuă, în singurătate, departe de deșarta zarvă a Parisului, căutările sale picturale. Cézanne e și el sălbatec de independent, un om colțos de care cu greu te poți apropia; își urmează calea cu îndărătnicie. « Ai dovedi ceva lui Cézanne, spune Zola, ar fi ca și cum ai vrea să convingi turnurile catedralei Notre-Dame să execute un cadril ». Chiar în acel an 1866 — cînd Zola l-a înfățișat pe Cézanne în romanul său *Opera* sub chipul unui pictor ratat, Claude Lantier — maestrul de la Aix s-a certat cu autorul ciclului *Les Rougons-Macquart* *. Deci iată-i față în față pe Cézanne și pe Van Gogh. Își confruntă opiniile în materie de pictură. Pentru a-și întări prin exemple spusele, Vincent îi arată lui Cézanne cîteva din pînzele sale, cerîndu-i totodată și părerea. Cézanne privește naturile moarte, peisajele, portretele. Clatină din cap și exclamă: « Sincer vorbind, dumneata faci o pictură de nebun! »

Vincent ar mai vrea să expună și în altă parte, nu numai la moș Tanguy. Portier, vecinul din strada Lepic, pune la vedere în prăvălia sa cîteva din operele lui Vincent. Vincent își mai expune pînzele la foaiерul Teatrului Liber, întemeiat recent de Antoine **. Un fost zidar din Louveciennes, Martin, și un fost negustor de vinuri din Bercy, Thomas, ajunși fiecare negustor de tablouri, unul pe strada Saint-Georges, iar celălalt pe bulevardul Malesherbes, se învoiesc și ei să prezinte clienților lor pînze de Van Gogh. Rezultatele sînt, firește, absolut negative. Ceea ce ar dori Vincent, de vreme ce oficialitățile artistice stăruie în a-i ține deoparte pe pictorii noi, ar fi, ce naivitate, să ajungă direct la inima maselor. Ele au cunoscut

* Deși ruptura dintre Cézanne și Zola se pregătea de mult, publicarea romanului *L'Oeuvre* a avut totuși un rol hotărîtor. Romanul i-a arătat prea explicit lui Cézanne ce gîndea Zola despre el (Vezi *Viața lui Cézanne*).

** Vezi *Viața lui Seurat* II, 4.

arta în trecut, spune Vincent, e destul să le reeduci. « Poporului de rînd, ținut în neștiință, explică el neconștient lui Émile Bernard, nu i se dau decît niște cromolitografii odioase. Prin nota sa de veselie, impresionismul trebuie să-l recreeze pe omul obosit de muncă, înfățișîndu-i un spectacol care să-l încînte, să-l facă să uite de mizerie ». Și unde oare în altă parte ar putea fi cîștigat mai cu ușurință și mai bine « poporul de rînd », decît în cafenele? Vincent izbutește să-l facă pe patronul unui mare restaurant popular de pe Avenue de Clichy să-i împărtășească această idee năstrușnică. Acum ori nicio dată e momentul să înjghebeze ceea ce ar trebui să constituie, după părerea lui, « Grupul impresionist de pe Micul Bulevard » (Gauguin, Seurat, Signac, Émile Bernard, Toulouse-Lautrec, Anquetin și el însuși), grup pe care-l numește astfel pentru a-l deosebi de grupul pictorilor deja, mai mult sau mai puțin, acceptați: Monet, Degas, Renoir, Sisley, Pissarro și Guillaumin, pe care-i numește impresionistii de pe Marele Bulevard (bulevardul Montmartre). În vasta sală a restaurantului, el însuși atîrnă pe pereții goi vreo sută de pînze pe care le-a cărat pînă acolo într-un soi de cotigă: cîteva din propriile lui naturi moarte și cîteva portrete, tablouri de Toulouse-Lautrec și de Gauguin, lucrări de inspirație japoneză ale lui Anquetin, niște studii ale lui Émile Bernard, naturi moarte foarte împăstăte ale lui Koning. Pînzele acestea vin să le privească doar cîtiva artiști, prieteni ai celor ce expun: ele nu par, din păcate, să încînte peste măsură « poporul de rînd ». Clienții obișnuiți ai localului își bat joc de ele, schimbă între ei glume proaste pe socoteala lor. În fața acestei reacții chiar și patronului îi pare rău că s-a lăsat înduplecat de sugestiile lui Vincent. Și cum face această remarcă de față cu Vincent, acesta se revoltă și, scos din sărute, dă jos tablourile și le ia înapoi.

Necazurile acestea îl înfurie pe pictor. Nu vinde nimic și, ceea ce i se pare și mai îngrozitor, nimeni nu vinde, nici Pissarro, nici Guillaumin, nici Gauguin: Vincent izbucnește în înspăimîntătoare crize de furie ori de cîte ori vreun fapt precis îi reamintește acest lucru. Nu poate îndura un asemenea gînd. Cum de altfel nu-l poate îndura nici pe acela că trăiește pe spinarea fratelui său. Își dă seama, fără îndoială, că a crezut cu prea multă

uşurinţă că va putea şi el vinde într-o zi. Datoria creşte. Neîncetat. Din an în an. Din lună în lună. Când se vor sfîrşi odată toate acestea? Uneori, Vincent se simte copleşit în faţa viitorului. Anotimpul rece, care îl deprimă întotdeauna, îl aruncă şi de astă dată în ghiarele unor gânduri sinistre. Zarva Parisului îl oboseşte, îi zdruncină nervii, pe care atîtea descoperiri şi experimente, aproape simultane, i-au pus la grea încercare. Excesivul e la el o regulă; cu felul său de a fi repezit şi neînfrînat, a inventariat şi explorat tot ceea ce ci oferea Parisul, a asimilat bogăţiile care i s-au ivit în cale, şi-a tălmăcit pe măsura lui substanţa uimitor de diversă, a uneia dintre cele mai rodnice epoci ale artei. Dar cu preţul cărei istoviri! Fie că stă în faţa pînzei, fie că merge cu paşi grăbiţi pe străzile înzăpezite, îmbrăcat cu haina sa din piele de capră, pe cap cu căciula de blană, fie că participă la discuţii cu alţi pictori, fie că vizitează o galerie sau un muzeu, ori că bea cu Gauguin un pahar de absint — căci în viaţa aceasta îşi face loc şi opalul tulbure şi nesănătos al absintului — Vincent nu cunoaşte destinderea. În înfrigurarea sa — la care se adaugă o nelinişte ascunsă, izvorîta din ciuda de a nu fi mai bine înţeles — se răzvrăteşte nesăbuit chiar şi împotriva celor mai dragi. Stăpînit de un singur gînd, este neîngăduitor, brutal, iute la mînie. Frenezia lui dezordonată preschimbă într-o nemaipomenită harababură apartamentul din strada Lepic, în care paşnicul Theo, obişnuit cu o viaţă rînduită de burghez, ar dori să se bucure de tihnă şi de confort. Cu toată răbdarea lui îngerească, cu toată dragostea pentru Vincent, în care crede mai mult ca oricînd, Theo nu e prea departe uneori de a se simţi obosit peste măsură de viaţa pe care fratele său îl sileşte s-o ducă; agitaţia aceasta continuă, reproşurile neîtemeiate, pasiunea acestuia mereu trează. « Casa a ajuns pentru mine aproape de nesuportat », constată el într-o scrisoare adresată uneia din surorile lui, şi murmură: « Trag nădejde că se va duce să locuiască singur . . . În el sînt două fiinţe, una minunată de înzestrată, aleasă şi bună, cealaltă egoistă şi nesimţitoare. Fără îndoială că Vincent este propriul său duşman, căci înveninează nu numai viaţa celorlalţi, ci şi pe a sa ». Şi totuşi acest om visează la o asociere între pictori, la ateliere comune, la fel cu atelierele din Evul Mediu, în

care artiștii uniți prin același ideal, asemeni artiștilor japonezi, să înalțe catedrala artei viitoare. Surghiunit din viața obișnuită, suferind nostalgic că nu are o soție, copii, un cămin, Vincent n-a încetat niciodată să năzuiască la acel ceva, care prin căldura omenească pe care i-ar aduce o ar putea cât de cât ține locul a ceea ce i lipsește. Propune tuturor pictorilor pe care i întâlnește să facă schimb de tablouri și le împărtășește visele sale. «Vise, da, vise! exclamă Émile Bernard: expoziții uriașe, falansterie filantropice de artiști, colonii întemeiate în sud . . . » Este inepuizabil, dar de o elocință așa de confuză, așa de vehementă, însoțită de gesturi atît de nepotrivite, încît în prezența sa simți mai degrabă dorința să te retragi decît să iei parte la realizarea proiectelor sale. Pictorii pe care Vincent îi întâlnește în drumul său au soții, copii, cămine; duc cu toții, cu excepția, fără îndoială, a meseriei neobișnuite pe care și-au ales-o, o viață normală; dacă luptă — și în general luptă din greu, cunoscînd zile fără foc, zile fără pîine, restriștea spiritului și trupului, ei se încadrează totuși în ordinea obișnuită a lucrurilor. Nu sînt ca Vincent eroii unei drame al cărei singur mijloc de exprimare este într-adevăr pictura. Vincent îi descumpănește. Și Vincent, care nu poate pricepe ambițiile lor, uneori atît de mărunte, cu țeluri adesea atît de meschine, și de puțin înălțătoare, îi învinuiește că nu sînt ca el, căși irosesc vremea și puterile « ciorovăindu-se între ei ». Vincent vrea să convingă, să explice, să explice ceea ce, cu siguranță, nici el însuși nu prea înțelege. Se încapățînează, bombăne, strigă. Cu Alexander Reid, un scoțian îndrăgostit de Monticelli, pe care l-a întâlnit la Cormon și la care a locuit un timp, pune la cale o sinucidere în comun *.

Experiența cu expoziția populară nu l-a descurajat totuși. Pe bulevardul Clichy, la numărul 62, Agostina Segatori, o frumoasă italiană brună, cu trupul proaspăt ca un fruct, fost model al lui Gérôme, Manet, Corot și al pictorilor de la vila Medicis, a deschis, cu vreo optsprezece luni în urmă, un restaurant-cabaret pentru artiști, *Le Tamburin*, mobilat — de unde și numele — cu tamburine care țin loc de mese. Vincent care s-a îndrăgostit de italiancă,

* Cf. T. H. Honeyman : *Van Gogh, a Link with Glasgow*. (Van Gogh — o verigă cu Glasgow).

oare altceva mai bun de făcut decît să inunde localul mai întîi cu crepoane japoneze, apoi cu propriile lui opere, mai ales compoziții florale, și cu cele ale lui Anquetin, Émile Bernard și Toulouse-Lautrec. Locul nu pare însă prea recomandabil; Gauguin asigură chiar că e o adevărată « viziună de tîlhari ». Dar Vincent, ale cărui omagii sînt primite cu plăcere, nu gîndește de loc la fel, ba chiar dimpotrivă, încercă să-i convingă pe toți pictorii pe care-i cunoaște că « localul acesta e de viitor ». Sporește astfel clientela (ceea ce și explică, de altfel, în parte favorurile italienei; e drept însă că și ea e departe de a fi la prima aventură amoroasă). Lautrec, care-i face acolo lui Vincent un portret în pastel, Anquetin, Bernard, frecventează *Le Tamburin*, unde se mai întîlnesc și alți clienți obișnuiți ai localurilor din Montmartre, cum ar fi Caran d'Ache și Alphonse Allais, Steinlen, Forain sau poetul Rollinat, autorul *Nevrozelor*. Vincent îl tîrăște aci pînă și pe moș Tanguy, în ciuda țipetelor nevestei care-i închipuie *Le Tamburin* ca un loc de cumplită pierzanie. Într-o seară, în cabaretul acesta Vincent este zărit de Gustave Coquiot: vorbește cu înflăcărea lui obișnuită unui prieten care moșie lîngă el; din cînd în cînd prietenul se dezmoștește, « într-atît de pasionat îi azvîrle Vincent în obraz păreri sale ».

Primăvara care-i mai aduce lui Vincent puțină voie bună, îi poartă pașii spre cartierele mărginașe ale Parisului, spre malurile Senei, spre toate acele localități, Asnières, insula Grande Jatte, Suresnes, Chatou, Bougival, unde impresioniștilor le place să lucreze în mijlocul veseliei zgomotoase de duminică, a melodiilor săltărețe, printre vîslașii în tricouri albe și pantaloni de flanelă și însoțitoarele lor cu fustele înfoiate de turnuri. Sînt la modă Asnières și mai ales insula Grande Jatte. De-a lungul malurilor fluviului nu vezi decît restaurante rustice, localuri de bal, cîrciumioare, iar pe apele scînteietoare flotile de bărci împodobite cu stegulețe. Foarte des Vincent pleacă cu Signac ori se înapoiază cu el. Se duce și la Asnières să-l întîlnească pe Émile Bernard care și-a instalat un atelier în grădina părinților săi.

Vincent pictează fără încetare. A înlăturat cu desăvîrșire din paleta sa tonurile întunecate. Nenumăratele flori cu culorile lor contrastante pe care le-a luat drept

model l-au scăpat definitiv de « zeama de mahorcă ». Și culoarea, în sfârșit cucerită, l-a eliberat pe el însuși. Culoarea răspunde pasiunii sale; prin ea, în ea, își preschimbă propria văpaie lăuntrică. De aci înainte, sub penelul său lumina vibrează. Maniera lui de a picta devine mai liberă, mai aerisită. Acum mai mult pictează decât desenează, nu mai conținește să se joace cu nuanțele de albastru, roșu, galben, verde, asemeni ucenicului vrăjitor care a descoperit, în sfârșit, lucrul pe care-l căutase îndelung și acum nu se mai satură să-i pună la încercare puterea ascunsă. Reluînd o pînză de la Nuenen, pe care a adus-o cu el, pînză reprezentînd o alee cu copaci, o însufletește prin cîteva pete de culoare, îi dă consistență și caracter. Este maestrul care și pune pecetea pe opera unui debutant.

Vincent asimilează din ce în ce mai bine felurile lecții ce i le dă Parisul. De la impresioniști împrumută tehnica, dar nu rămîne credincios spiritului lor; dincolo de experiența teoretică, n-a încetat să rămînă el însuși — un nordic, preocupat de grafismul expresiv, un pictor pentru care obiectele își păstrează întotdeauna greutatea lor și nu se pot dilua în transparențele aerului. Pictează, aplicînd cu strictețe teoria culorilor complementare, utilizînd tente plate, precizînd contururile pentru a pune mai mult în valoare ceea ce e caracteristic motivului (legătura cu Émile Bernard, apostol al « cloazonismului »* îi folosește mult, din acest punct de vedere), ritmînd punerea în pagină a tablourilor sale, păstrîndu-le o structură viguroasă, imprimîndu-le o mișcare foarte personală printr-o perspectivă de adîncime. Pictează parcul și podul de la Asnières, restaurantul Sirenei** și restaurantul Rispal la Asnières, restaurantul Rispal la Suresnes, podurile Senei; o pictează și pe frumoasa Agostina (*Femeia cu tamburine*) și pe moș Tanguy***; mai pictează și flori — floarea-soarelui, tăiate, culcate, sori morți sau mai degrabă sori înghițiți de bezna zămislișilor cosmice. Pictează, pictează cu o frenezie regăsită, cu o veselie explozivă. Hoinărește prin locuri cu verdeață din afara orașului

* Cloazonism — procedeu folosit în special în executarea emailurilor: constă în delimitarea unor motive prin pereți fini de metal (*N. r*)

** Pînza aparține astăzi muzeului Jeu du Paume din Paris.

*** Unul dintre portretele lui moș Tanguy aparține astăzi muzeului Rodin din Paris.

cu o pînză mare după el — « o pînză atît de mare, încît trecătorii îl iau drept purtător de firme »* — pe care o împarte în pătrățele în care își notează la întîmplare impresiile: « un mic muzeu ambulant » în care se văd « frînturi de peisaje cu o Senă plină de vapoare, insule cu leagăne albastre, restaurante cochete cu storuri multicolore, cu oleandri, colțuri din parcuri părăsite ori proprietăți de vînzar»**. Vincent lucrează repede, mai repede ca oricînd, dornic să dobîndească o iuțeață, o siguranță în execuție la fel cu cea a japonezilor, care și obțin toate efectele dintr-o dată și fără să ridice mîna de pe lucrare. Cînd se întoarce seara pe jos, cu Signac, pe Avenue de Saint-Ouen și pe Avenue de Clichy este în prada celei mai vii agitații. Strîns lipit de Signac — chiar Signac povestește — strigă, gesticulează, agitînd deasupra capului pînza lui cea mai proaspăt pictată, mînjindu-se de culori pe el și pe trecători ***.

La Émile Bernard, la Asnières, Vincent face unul din portretele lui moș Tanguy. Îl începe și pe cel al lui Émile Bernard, dar nu-l termină. Tatăl lui Émile Bernard n-a vrut să asculte de sfaturile pe care i le-a dat Vincent în ce privește viitorul fiului său: turbat de mînie din pricina acestei opoziții, își azvîrle sub braț portretul încă neuscat al lui moș Tanguy și pleacă tunînd și fulgerînd.

În ciuda verii, căldurii, plăcerii de a trăi și de a picta, e mereu la fel de irascibil, mereu stăpînit de aceleași porniri oarbe, care-i istovesc atît pe ceilalți, cît și pe el însuși. Omul acesta e numai descărcări electrice, spasme, emoții fulgerătoare în munca lui de creator, dar din păcate și inevitabil, și în comportarea de toate zilele. Una e legată de cealaltă; ambele țîșnesc din aceleași străfunduri. *Torquato Tasso la nebuni* de Delacroix: iață de ce îi amintește Vincent liniștitului Guillaumin pe care se duce să-l vadă adesea la locuința sa de pe cheiul Anjou. Într-o zi zărește la el « pînze înfățișînd oameni în diverse atitudini descărcînd nisip; deodată îl apucă furia și țipă că mișcările sînt false; începe să sară prin

* Émile Bernard.

** Idem.

*** Scrisoare a lui Signac către Coquiot, citată de acesta din urmă în *Vincent Van Gogh*, Paris, 1923.

atelier, să agite o lopată imaginară, să ridice și să coboare brațele, să schițeze toate gesturile pe care le consideră autentice »*.

Lucrul cel mai bizar este că, în ciuda impetuozității sale zgomotoase, Vincent nu caută, așa cum s-ar putea crede, să impună altora propriile lui teorii artistice. În orice operă care-i este înfățișată, găsește câte ceva de spicuit. Nici dintre acei artiști care emit de sus sentințe definitive. Accesele lui de furie exprimă indirect conflictele provocate de înfruntarea în el a unor tendințe opuse, lupta între natura sa primară și influențele exterioare care o îmbogățesc dar o și violentează; ele exprimă zămisirea paroxistică a propriei sale originalități. În acea vară a anului 1887 se împlinesc, dacă stăm să ne gândim, exact șapte ani de când a început să deseneze în Borinage, doi ani abia de când a părăsit Olanda pentru a se duce la Anvers, mai puțin de optsprezece luni de când a sosit la Paris, necunoscând nimic din arta pe care avea să o descopere în capitala Franței. Viața lui Vincent este o goană nebunească, o viață ce se aruncă cu furie asupra a tot ce întâlnește, înfruptându-se lacom din totul, ațîțind jăratecul ce o mistuie. Nu, Vincent nu caută de loc să impună cuiva formule de artă; e prea dornic să se descopere pe sine însuși. Faptul că Bernard, intransigent ca un cocoșel, fremătind de ambiție, se simte legat de el printr-o afecțiune sinceră, dovedește îndeajuns cât de străină îi este lui Vincent comportarea de camarad « mai vîrstnic ». Iată-l de altfel pe omul acesta iute la mînie, care de îndată ce se potolește nu mai conținește cu scuzele și-i asigură pe toți de bunele lui intenții, pe nerăbdătorul acesta, acasă la Toulouse-Lautrec. Vine la toate întîlnirile artiștilor ce se țin aici o dată pe săptămîină. Sosește mereu cu o pînză la subțioară, pe care o expune în cameră cît poate mai bine, punînd-o în lumina cea mai favorabilă. Apoi se așează în fața ei, pîndind dacă nu cumva o să o remarce cineva și o să-i vorbească despre ea. Din păcate se pare că nimeni nu se sinchisește de pînza lui. Oamenii discută între ei, nepăsători la ceea ce nu e conversație. Atunci Vincent, obosit să tot aștepte, obosit de această tăcere, își ia pînza și pleacă. Dar se va

* Coquiot.

întoarce săptămîna următoare, aducînd o nouă operă, hărăzită să cunoască aceeași soartă*.

Zile triste! Theo a părăsit Parisul pentru a se duce în Olanda să-și petreacă vacanța. Singur, între două ședințe intempestive de lucru, Vincent se gîndește la fratele său, la familie și-și rumegă necazurile. « Mă simt trist, deoarece, chiar în cazul succesului, pictura nu va aduce ceea ce costă », îi scrie el lui Theo.

De altfel, de cînd a plecat fratele său s-au întîmplat mai multe evenimente. Mai întîi maica Tanguy — « clătîrînd din capul ei neîncrezător de pasăre jumulită », cum spune Émile Bernard — a pus capăt cumpărăturilor pe credit ale lui Vincent; s-a ciondănit cu « bătrîna vrăjitoare », care are un creier « din cremene sau amnar » și pe care o consideră mult mai vătămătoare « pentru societatea civilizată decît cetățenii mușcați de cîini turbați și care sînt internați la Institutul Pasteur. Moș Tanguy ar avea de o mie de ori dreptate să-și ucidă consoarta ».

Apoi, idila sa cu frumoasa Agostina se termină destul de jalnic.

Povestea — petrecută într-un mediu destul de suspect — e cam greu de deslușit. Să fi fost oare chelnerul de la *Tamburina* pur și simplu gelos pe Vincent? Sau, așa cum asigură unii, trebuie să vezi în el o pușlama care se înhăitase cu tîlhari? Nu i-a fost pe plac cumva că frumoasa Agostina îi făcea lui Vincent destăinuiri asupra învîrtelelor lui? Sigur e că s-a dus în strada Lepic pus pe harță, dar nu a găsit pe nimeni acasă. Remiză. Cînd Vincent apare din nou, îl maltratează și-l dă afară din cabaret. Vincent se simte rușinat dar tună și fulgeră. Se întoarce la cabaret pentru a lămuri problema tablourilor sale cu care e înțesat localul. « Am fost la *Tamburina*, scrie el fratelui său, pentru că altfel s-ar fi crezut că nu am curaj să mă duc. I-am spus lui Segatori că mă abțin s-o judec pentru afacerea aceasta, să se judece singură. Că am rupt chitanța pentru tablouri dar că trebuie să-mi dea înapoi *totul*, căci dacă nu ar fi avut nici un amestec în ceea ce mi se întîmplase, ar fi venit să mă vadă a doua zi . . . La care mi-a răspuns că tablourile și tot restul îmi stau la dispoziție . . . Intrînd, l-am văzut și pe chelner

dar a şters-o numaidecât. Nam vrut să iau tablourile imediat şi i-am spus că la întoarcerea ta vom mai vorbi despre aceasta, deoarece tablourile îţi aparţin şi ție deopotrivă şi că pînă atunci o rog să se mai gîndească încă o dată la tot ce s-a petrecut. Nu arăta prea bine şi era galbenă ca ceara, ceea ce nui semn bun . . . Un lucru mă supăra în toată treaba aceasta şi anume că, nemai ducîndu-mă la *Tamburina* aş fi părut laş. Faptul că m-am dus mi-a redat liniştea ».

Aceste mici întîmplări înrîuiesc dispoziţia lui Vincent. Şi cum e vorba — vag — ca Theo să se căsătorească, îi scrie: « Mama s-ar bucura mult dacă proiectul cu căsătorie ta s-ar împlini; pentru sănătatea şi afacerile tale ar trebui totuşi să nu rămîi singur. Mie simt că mi-a trecut pofta de căsătorie şi de copii şi uneori sînt destul de trist gîndindu-mă că sînt aşa, la treizeci şi cinci de ani, cînd ar trebui să mă simt cu totul altfel. Şi cîteodată mi-e necaz pe scîrba asta de pictură. Richepin a spus undeva: « Dragostea pentru artă te face să pierzi dragostea cea adevărată ». Mi se pare straşnic de adevărat, dar şi în sens opus, dragostea adevărată te dezgustă de artă. Şi mi se întîmplă uneori să mă simt deja bătrîn şi uzat şi totuşi destul de îndrăgostit pentru a nu mă entuziasma de pictură. Ca să reuşeşti, îţi trebuie ambiţie şi ambiţia mi se pare absurdă. Nu ştiu ce va ieşi pînă la urmă, dar aş vrea mai ales, încheie el — hărţuit de remuşcare pentru atîtea eforturi, atîtea cheltuieli ce par zadarnice — aş vrea mai ales să trăiesc mai puţin pe spinarea ta, şi asta nui chiar cu neputinţă de aci înainte, căci sper să fac asemenea progrese, încît tu să poţi arăta cu îndrăzneală lucrările mele, fără să te compromiţi ». Dintr-o dată, Vincent e sătul de Paris. Ce-o fi făcînd Segatori? În ce prăpastie alunecă ea? « Nu e nici liberă, nici stăpînă la ea acasă »; şi în plus probabil că a mai şi avortat. « Peste două luni se va restabili, sper, şi atunci îmi va fi recunoscătoare că nu am stînjenit-o ». Cît despre a mai lucra iarăşi « ca pentru *Tamburina* » nici nu mai poate fi vorba. S-a sfîrşit! « Micul Bulevard » a murit . . . Pictorii din Montmartre? Îl dezgustă cu mediocrităţile lor. Nu sînt bărbaţi. Şi apoi, impresionismul, efectele lui strălucitoare de lumină, goana după mirajele colorate, ce fleacuri! Căutări derizorii, atît de departe de ceea ce vrea, pentru ce trăieşte el! Nu s-a dăruit

artei ca să se mulțumească cu simple decoruri, cu acea veselie de midinete gătite de duminică, de funcționari chefluiți a căror nimicnicie o demască, indirect, și desigur inconștient, în pînzele sale, fără anecdote complice. În tablourile sale pariziene se întîlnesc puțin personaje; și atunci cînd apar nu sînt decît niște umbre de culoare. Viața plină de sensuri e în altă parte. Viața tragică. Vincent a pictat malurile înflorite ale Senei, dar a ales ca subiect de studiu și groapa comună, cu pămîntul ei gras înecat de ploaie. Pămîntul cimitirelor fie că e cel din Paris, ori cel din Zundert, e întotdeauna același. Și-a mai pictat și pantofii cei butucănoși din Borinage, plini de noroi, tociți de atîta mers, obiectele acestea apropiate, care par însuflețite, și parcă te privesc.

Da, Vincent e obosit de Parisul din care a stors cu furie toată seva și care acum nu mai e decît o simplă coajă găunoasă. A venit clipa să simtă ceea ce simte întotdeauna cînd pentru el se încheie o experiență; cu lăcomia lui nepotolită a epuizat toate resursele Parisului; elanul i se frînge; totul prinde să se veștejească în ochii săi; cu o forță de nestăvilit, cu o certitudine oarbă dar uimitor de clarvăzătoare i se impune necesitatea de a ridica ancora, de a păși înainte, de a se arunca, plin de înflăcărare la un nou asalt.

Impresionismul i-a arătat puterea culorii — putere de care impresionistii se folosesc numai pentru a reda reverberațiile superficiale, fără să încerce vreodată să treacă dincolo de suprafața scînteietoare a lucrurilor și să le despoaie de amăgitoare lor minciună pentru a putea ajunge la miezul tainic al adevărului lor. Lumina din Ile-de-France, lumină încă prea transparentă și prea blîndă, lumină ce nu face altceva decît să împodobească lumea cu un val de iluzii. De ce ne-am opri în drum? De vreme ce pictura e culoare, trebuie să duci culoarea la intensitatea ei maximă. Parisul nu-i nici el decît un popas. Impresionismul a fost doar un răspuns vremelnic, un simplu preambul. De voie, de nevoie, de altfel, Vincent a fost constrîns, în tablourile sale de la Paris, să dea întîietate impresiei în dauna expresiei atît de dragă lui și care reprezintă caracterul major a ceea ce poartă în el. Măiestria lui e stînjenită; prea multe solicitări exterioare îi reclamă atenția pentru ca să mai fie el însuși. Se simte înfrigorat, foarte neliniștit, prost dispus.

Nu izbutește să-și redobândească siguranța. În plus, cu sănătatea stă iarăși prost. Îl necăjește stomacul. Nu mai rezistă. Nici fizic, nici moral. Și pictorii îl stînjenesc, pictorii aceștia pe care burghezii îi înfierează, dar care ei înșiși au suflute de burghezi. Niciodată nu l-au recunoscut ca pe unul de-al lor. Și pe bună dreptate: nu aparține tagmei lor. Trebuie să treacă dincolo de pictorii aceștia, dincolo de impresionism, trebuie să meargă, mai departe, mai în sud — în Japonia — acolo unde zeul solar, acest corp mistic orbitor, domnește despotice și pătrunde, neînduplecat, cu puterea sa virilă în toate lucrurile. Lumină, luciditate. Lumina sudului! Sudul — oare nu e Japonia? Un ținut foarte asemănător cu acela unde au lucrat Hiroshighe, Utamaro și Hokusai, «bătrînul acela nebun după desen»?... Uitînd de necazurile sale pariziene, Vincent visează. S-ar putea întemeia acolo un atelier al viitorului. Atelierul Sudului, o asociație frățească a artiștilor care ar deveni japonezi, care s-ar strădui să ajungă la admirabila simplitate a orientalului...

Theo s-a întors. Vremea rea se apropie. Vincent nu mai iese de loc din atelier. Pictează. Naturi moarte. O femeie lîngă un leagăn. Încă o dată pe moș Tanguy, pe o pînză mare, în care-și rezumă tot ce arta lui a cucerit pînă în prezent, sintetizîndu-și căutările, știința și ambițiile sale; în acest tablou moș Tanguy se desprinde din mijlocul unui decor de stampe japoneze*. Se pictează și pe el însuși; se pleacă asupra propriului său chip, cu fruntea încăpășinată, teșită, barba roșie, spîncenele încîlcite, privirea grea în care fulgeră o licărire stranie; se pleacă, scrutîndu-și trăsăturile, așa cum face atît de des**, îngrijorat să afle dacă a rămas el însuși, dacă de-a lungul multelor sale experiențe, a atîtor încercări, nu e cumva pe cale să se piardă. Iarna, pe care întotdeauna o îndură atît de

* Moș Tanguy nu a vrut niciodată să se despartă de această pînză. «Cînd cineva se tocmea pentru ea, povestește Ambroise Vollard, moș Tanguy cerea cu răceală cinci sute de franci și dacă cumpărătorul protesta în fața «enormității» prețului, adăuga: «Adevărul e că un țin să-mi vînd portretul». Și într-adevăr, pînza a rămas la el pînă la sfîrșitul zilelor sale; după moartea lui a fost achiziționată de Rodin». (Această pînză se găsește azi la muzeul Rodin, la Paris).

** Există peste douăzeci de autoportrete, datînd din perioada șederii la Paris.

greu, bate la uşă. Când deprimat, când izbucnind în crize de mînie neprevăzute, Vincent se arată mai schimbat, mai irascibil pe zi ce trece. Experienţa pariziană a luat sfîrşit. Impresionismul este o «tendinţă spre lucrurile mari». Unde sînt *lucrurile mari*? Către ele trebuie să păşească acum, într-o nouă şi violentă depăşire de sine.

Soarele! Sudul! De acum încolo Vincent e grăbit să părăsească Parisul şi cerul său trist, să meargă, după cum spune el, «să-şi măsoare penelul cu soarele». Va merge să se stabilească — unde? Habar n-are încă. Pe pămîntul ars al Africii? O astfel de călătorie ar fi, fără îndoială, greu de realizat. Atunci, în Provenţa? Dar unde, în Provenţa? În orice caz, nu la Aix: este fieful lui Cézanne. Poate la Marsilia, unde a lucrat Monticelli, ale cărui pînze au fost şi sînt fiecare în parte, o chemare pentru el. Dar la Marsilia e Mediterana, marea clasică de care Vincent se teme. Într-o zi, Toulouse-Lautrec îi vorbeşte lui Vincent de oraşul Arles. Viaţa trebuie să fie ieftină pe acolo. Argument important, căci, din păcate, se ridică şi o problemă financiară. Tablourile semnate Van Gogh continuă să nu aibă nici o valoare comercială şi pictura costă, costă grozav de scump, pictura care nu aduce nici un venit.

Uneori, stînjenit de mulţimea pînzelor sale, şi pentru a-şi procura ceva bani, Vincent, prost dispus, ia un braţ din ele şi le duce la un negustor de tablouri care le revinde ca «pînze de repictat». Ce bătaie de joc! *Tamburina* a dat faliment, iar ceea ce conţinea a fost sechestrat şi vîndut în grabă la licitaţie, chiar în stradă. Pînzele lui Vincent (Vincent nu şi le-a luat niciodată înapoi) legate zece cîte zece, au fost adjudecate «de la cincizeci de centime la un franc pachetul*». Ce bătaie de joc! Ce bătaie de joc! Muncă zadarnică, absurdă. Amarnică batere a pasului pe loc. E drept că Theo a încercat să introducă în galerie sa una sau două pînze de ale lui Vincent. Dar clienţii clatină din cap cu o expresie semnificativă în faţa acestor opere; chiar şi pictorii, pe care Theo îi protejează, socotesc că n-ar trebui să compromită prin «extravaganţe»** mica lor şansă de reuşită.

* Émile Bernard.

** *Idem.*

Cum e și firesc, Vincent suportă cu greu aceste jigniri. Îl face răspunzător pe Theo, bombăne, izbucnește. Cumplită iarnă!

Pe neașteptate, într-o seară de februarie, Vincent îi declară lui Émile Bernard: «Plec mâine, vom aranja atelierul împreună astfel încât fratele meu să mă creadă încă aci».

Cei doi prieteni urcă în apartament. În sfârșit, atelierul e și el dat în ordine. Vincent a pus niște pânze pe șevalete; altele stau grămadă, rezemate de pereții pe care sînt bătute în cuie crepoane japoneze. Vincent îi întinde lui Émile Bernard un sul de crepoane japoneze: e cadoul său de despărțire. Îl anunță pe tînărul său prieten că pleacă în sud, la Arles, exprimîndu-și dorința ca, într-o bună zi, să vină și Bernard acolo. «În sud trebuie creat acum atelierul viitorului», repetă el.

Émile Bernard și Vincent coboară din apartament, se despart pe Avenue de Clichy, «Micul bulevard». Cu cîteva ceasuri mai înainte, Vincent vizitase atelierul lui Seurat, aruncase o ultimă privire asupra tuturor lucrurilor pe care le va părăsi. Se pierde în mulțimea ce pășește sub cerul cenușiu, deja departe de această mulțime, deja departe de Paris, dus iarăși de destinul său de singuratec mai departe, cu mult mai departe, dincolo de tot ceea ce a trăit pe aceste meleaguri. Olanda era trecutul, dar Parisul nu e decît prezentul. Către viitor, către ceea ce nu este încă se îndreaptă acum, spre ceea ce de aci înainte nici un maestru în lume nu l-ar mai putea învăța. Dacă pictura de mâine, pictura sa va trebui să existe, ei bine, în el însuși va trebui să-i descopere tainele, numai din ființa lui va trebui să o hrănească, singur față în față cu soarele, redus doar la propriile sale forțe — singur — singur — singur în fața infinitului și tainei acestei lumi*.

* Multe din pînzele și desenele din perioada pariziană s-au pierdut. Au fost catalogate aproximativ două sute de pânze și circa cincizeci de desene.

III. ARLES, ORAȘUL JAPONEZ

Amiaza, clipa umbrei celei mai scurte, sfîrșitul erorii celei mai îndelungate, punct culminant al omenirii.

NIETZSCHE: *Amurgul zeilor.*

La 21 februarie cînd Vincent sosește la Arles, un strat de zăpadă de șaizeci de centimetri acoperă cîmpia. « Cum mai așteptam să văd dacă e într-adevăr Japonia », scrie el. Cu tot frigul, da, e chiar Japonia! « Și privești liștile înzăpezite, crestele albe ale munților profilate pe cerul tot atît de luminos ca și zăpada, erau aiddoma peisajelor de iarnă făcute de japonezi ».

Vincent se oprește la prima pensiune întîlnită la ieșirea din gară, și anume la restaurantul Carrel de pe strada Cavalerie nr. 30, unde i se cer cinci franci pe zi pentru casă și masă. Ceea ce înseamnă că viața la Arles i se pare, în privința banilor, cu mult mai puțin avantajoasă decît nădăjduse. Poate că mai tîrziu va da peste vreo pensiune burgheză care să-l coste mai ieftin.

Arles nu i se pare mai mare decît Mons sau decît Breda. Femeile sînt frumoase. În schimb muzeul e « groaznic »; Vincent îl socotește drept « o glumă și tocmai potrivit pentru Tarascon ». După viața zbuciumată de la Paris, orașul acesta cam adormit îl liniștește oarecum. Nu se căiește, nici vorbă, că a plecat. « În ultima vreme, la Paris, mărturisește el, chiar că nu mai puteam suporta »; simte nevoia de a « mai prinde puteri ».

Datorită zăpezii, Vincent nu se simte de loc înstrăinat și se apucă de îndată de treabă, pictînd pe ici, pe colo, cam la voia întîmplării, ca și cum ar sonda terenul și ar căuta să și găsească locul în noul decor al existenței sale, cîteva studii — o bătrînă arleziană, prăvălia unui cîrnățar, cîmpia albă cu orașul Arles, drept fundal. Lectura romanului *Tartarin din Tarascon* îl încîntă, făcîndu-l să înțeleagă mai bine și să iubească și mai

mult ținutul, a cărei adevărată înfățișare îi este încă ascunsă de zăpada ce mai stăruie și de frig. Și totuși, în ciuda asprimii iernii, iată înflorită deja o ramură de migdal. Vincent se grăbește, și încă în două rînduri, să fixeze pe pînză această primă făgăduință de primăvară. Un băcan și un judecător de pace, care fac pictură de amatori, aflînd de sosirea unui « confrate », găsesc de cuviință să-i facă o vizită. Primirea lui Vincent însă nu e deosebit de călduroasă. Vincent nu dă ochi cu nimeni; nu așteaptă decît un singur lucru: venirea primăverii — soarele.

S-ar zice că timpul e pe cale să se încălzească. Se arată soarele, zăpada se topește; din păcate acum începe să bată mistralul, violent și înghețat. Cu toate acestea Vincent colindă tremurînd de frig împrejurimile, pentru a cerceta ținutul. Și vede « lucruri foarte frumoase », mai cu seamă « pe un deal plantat cu vîsc, pini, măslini cenușii », mănăstirea din Montmajour. « O să ne apucăm de ea în curînd, sper », îi scrie el lui Theo. Pentru moment, cu mistralul ăsta nu-i nimic de făcut! De la sosirea sa, a făcut opt tablouri. « Dar astea nu contează prea mult ». Se pregătește foarte firesc, să picteze: și-a completat cele de trebuință și și-a cumpărat pînză groasă.

Cum Gauguin este bolnav și mai nenorocit ca oricînd, Vincent se gîndește din îndepărtatul Arles la pictorii de la Paris. În acest an, Theo va expune cîteva din operele sale la Salonul Independenților (în legătură cu acest lucru, Vincent îi cere lui Theo să-i pună numele în catalog așa cum îl « semnez pe pînze, adică Vincent și nu Van Gogh, pentru simplul motiv că oamenii nici n-ar ști să pronunțe aici acest din urmă nume »)*. Deși viitorul i se pare « încă întunecat » crede în « izbînda finală », « dar artiștii vor mai ajunge oare să tragă foloase de pe urma ei, vor apuca oare zile mai bune? » Și totuși, dacă ar vrea, s-ar putea înțelege între ei, și împreună cu cîțiva negustori — printre care și Theo — ar înființa un fel de societate comercială care i-ar scăpa de « sărăcie lucie ». El însuși, dacă ar

* Pînzele expuse la Independenți în 1888 au fost, împreună cu cîteva desene, *Romanele pariziene, Colina Montmartre, În spate la Moulin de la Galette*.

avea vreodată posibilitatea materială, și-ar amenaja aici un locșor de refugiu « care ar putea sluji drept un soi de pășune pentru bieții cai de birjă din Paris, atunci cînd sînt istoviți. . . », adică pentru Theo și prietenii lor pictorii. Dar, « fîr-ar să fie, exclamă el, cînd oare se va vedea o generație de pictori care să aibă trupuri zdravene! » Nu stă nici acum prea bine cu sănătatea. Face febră și n-are poftă de mîncare. Și-a descoperit însă un tovarăș la începutul lui martie, un tînar pictor danez, Mourier Petersen, care e « grozav ». Din păcate Petersen nu va zăbovi prea mult timp pe aici.

Iar Arles îi place lui Vincent din ce în ce mai mult. A asistat la anchetarea unei crime în cartierul prostituției, ceea ce i-a dat prilejul să pătrundă într-una din casele de toleranță de pe strada Récollets. Iubirea, sentimentul au pierit cu totul în ziua de azi! Tot orașul era în fierbere din pricina crimei. O mulțime înfierbîntată, gălăgioasă însuflețea bulevardele. « Și era într-adevăr foarte frumos ». Frumos, dar neobișnuit. Acum, cînd zăpada s-a dus, totul în Arles îi pare lui Vincent că ține de o altă lume, portalul de la Saint-Trophime, pe care-l găsește admirabil, dar « atît de crud, atît de monstruos, ca un coșmar chinezesc », zuavii încazarmați la Arles cu pantalonii lor bufanți și roșii, bordelurile, micuțele arleziene în rochiile lor de primă cuminectură, preotul în stihar « aducînd cu un rinocer periculos », băutorii de absint. . . « Dragă frate — știi că mă simt în Japonia —, nu-ți spun decît atît, exclamă el, și încă n-am văzut nimic în splendoarea obișnuită ». Cheltuiește « zdравă », tablourile sale sînt « niște non-valori », dar nu « pierde orice nădejde de reușită ». Primăvara pe care o așteaptă cu înfrigurare, va însemna pentru el o renaștere. « Cred, susține el cu tărie, în necesitatea absolută a unei noi arte a culorii, a desenului — și a vieții artistice ». Descătușat de solicitările impresioniste, redat lui însuși, Vincent revine foarte firesc la vocația sa expresionistă. Paleta i se simplifică. Dincolo de aparența lucrurilor, îi reține întreaga atenție structura lor. Citește cu deosebit interes prefața la *Pierre și Jean* de Guy de Maupassant, în care acesta explică « libertatea pe care o are artistul să exagereze » pentru a se exprima. Lucrînd acasă la un studiu, Vincent notează că ar vrea « să reușească

să adune în el culori ca pe vitralii și să facă un desen cu linii ferme». Iese din ce în ce mai mult să lucreze în aer liber. Pictează o alee de platani aproape de gară, viaductul căii ferate și un pod basculant pe canalul Arles, la Bouc (numit podul lui Anglois după numele unui fost paznic), motiv care îl încântă prin ceea ce are în el olandez și în același timp japonez. Din nenorocire timpul rămîne schimbător, bate vîntul, cerul e înourat, cu toate că aproape peste tot pomii fructiferi înfloresc. Vincent își așează de pe acum șevaletul prin livezi, unde timpul urît îl împiedică să lucreze așa cum ar trebui. Din zi în zi, totuși, timpul se înseninează. Soarele urcă pe cerul acum străveziu.

Și dintr-odată, iată, toată cîmpia e în sărbătoare. În mijlocul arăturilor violete, migdali și piersici, peri, pruni și caiși își înalță spre cerul « radios » crengile înflorite trandafirii, galbene, albe. Vincent nu-și dorea altceva. Se pune pe treabă cu multă rîvnă, îmbătat de această simfonie de mirezme și de culori, se lasă în voia ei cu exuberanță, luînd parte cu trup și suflet la ridicarea triumfală a sevei. « Lucrez ca un turbat », strigă el în curînd cu entuziasm. Nu mai poate de fericire, pictează pînă după pînă, reluînd la nesfîrșit același motiv. Ce vrea? Să facă « o livadă din Provența de o veselie nebună ». A cucerit acum pe deplin culoarea; și bucuria pe care o încearcă izbucnește asemeni mugurilor care pleznesc în livezi. Pășește în epoca de maturitate a creației sale: primăvara aceasta luminoasă nu e numai cea a pămîntului din Arles. Sănătatea îi este tot șubredă — suferă de stomac — dar într-adevăr nu are timp să zăbovească asupra unor astfel de gînduri. Să picteze, să picteze livezile cît timp sînt în floare, să imobilizeze pe pînă clipa aceasta strălucitoare, gingașă și fermecătoare ca o mijire a zorilor! Mistralul îl stînjenește; dar Vincent nu se sinchisește, își fixează șevaletul cu țaruși și continuă să lucreze. « E prea frumos », exclamă el. Cînd se întoarce după o ședință de pictat, năucit de vînt, cu ochii obosiți, cu nervii sleiți, nu e departe de a se împletici ca un om beat. « Să-ți scriu cu mîntea limpede, îi mărturisește el lui Theo, îmi vine foarte greu; ieri am scris scrisori pe care le-am distrus după aceea ». Lucrează în livezi; lucrează și pe malul canalului, unde pictează din nou podul lui Anglois,

nu conţineşte să tot reia acest motiv *. Se simte stăpîn pe ceea ce face. « Cred că pot să te asigur, îi scrie fratelui său, că lucrările pe care le fac aici sînt mai bune decît cele de la Asnieres din primăvara trecută ».

Pradă înfrigurării de a picta, îşi iese din minţi de fericire. Frenezia aceasta, însă, îl costă cam scump. Pentru a-şi potoli patima, e nevoit să cumpere într-una pînze şi vopsele. « A trebuit să cheltuiesc, de îndată ce am primit scrisoarea, aproape totul pe vopsele şi pînze, şi tare aş mai dori să ai posibilitatea să-mi mai trimiţi ceva în zilele următoare ». În felul acesta se pune şi îl pune desigur şi pe Theo în situaţii neplăcute **. Ce să facă totuşi? Să-şi încetinească ritmul, să frîneze, să zăgăzuiască elanul său creator? Nici nu poate fi vorba de aşa ceva. Livezile sînt înflorite, el se simte într-o dispoziţie foarte bună şi trebuie « să baţi fierul cît e cald »; şi apoi « furia (lui) de a picta livezi n-~~o~~ să ţină o veşnicie ». De altminteri, numai lucrînd mult şi cu rîvnă va putea să facă progrese simţitoare, să picteze tablouri care să se poată vinde şi să-i restituie banii lui Theo. « Folosesc colosal de multe pînze şi vopsele, spune el, ruşinat, dar continuînd şi mai şi, trag nădejde că nu sînt bani aruncaţi ». În lungile scrisori adresate fratelui său, nu mai conţineşte să dea socoteală de cheltuieli, arătînd că nu pierde nici timpul, nici banii, că trage în adevăr folos pe cît se poate din ceea ce îi dă Theo, că munceşte din răpputeri pentru binele amîndurora. Îşi înmulţeşte argumentele, le repetă la nesfîrşit: « E în folosul nostru să facem cît mai multe livezi în floare. . . »; după părerea lui, dacă ar putea să-şi sporească producţia, chiar să o dubleze, ar fi straşnic. « Ai să vezi, îi împărtăşeşte el, că piersicii roz au fost pictaţi cu o oarecare pasiune ». E în progres, de acest lucru e sigur. « Trebuie să apuc timpul ca tablourile mele să preţuiască atît cît mă costă şi chiar ceva în plus, avînd în vedere atîtea cheltuieli deja făcute. Ei bine, vom ajunge şi aici », Totuşi, « luna ce vine va fi grea şi pentru tine şi pentru mine », şi îl previne pe Theo că, dacă îşi continuă lucrul « în aceleaşi proporţii », va întîmpina

* Exista cinci pînze, două desene şi o acuarelă înfăţişînd acest pod.

** În principiu Theo îi trimite o sută cincizeci de franci pe lună.

greutăți « în a o scoate la capăt », « Numai că, spune el, e prea mult de lucru ».

În clipa în care termina doi piersici înfloriți, Vincent află de moartea lui Mauve. Atunci, îi explică el lui Theo, « nu știu ce simțămînt m-a cuprins, mă sugruma emoția și am scris pe tabloul meu: *Vincent și Theo*, și dacă tu găsești de cuviință, așa îl vom trimite doamnei Mauve ». *Vincent și Theo*: pînzele pe care le face Vincent îi aparțin lui Theo care plătește toate cheltuielile în aceeași măsură în care îi aparțin și lui însuși, Vincent o repetă deseori. Și totuși iată: pe tabloul dedicat memoriei lui Mauve nu există alt nume decît al său. A avut numai intenția dublei semnături? Sau s-a răzgîndit? S-a împotrivit în ultima clipă să cedeze o parte din opera sa, să pună un alt nume decît al său pe ceea ce nu-i aparținea din punct de vedere spiritual decît lui, ceea ce va fi pentru totdeauna carne din carnea lui, sînge din sîngele lui?

Ce de lucruri de pictat! Mii de emoții în fiecare clipă, care nu-l slăbesc de loc, îl copleșesc. « Am un chef de lucru continuu », apune el. Pretutindeni subiecte de tablouri. Totul îl îmbie să pună mîna pe penel. Are « enorm » și de desenat. Vincent nu știe cum să mai cuprindă atîta bogăție; se apucă de ceea ce e mai grabnic — livezile — lăsînd pentru mai tîrziu arenele, unde a văzut o coridă, precum și frumoasele nopți provenșale strălucind de stele printre chiparoși. În aceeași scrisoare îi face lui Theo o comandă de o sută opt tuburi de pastă, dintre care patruzeci duble, din culorile care i-au năpădit acum pînzele, verdele Veronese, galbenul de crom, chinovarul, la care se adaugă carminul, cinabrul, albastrul de Prusia, portocaliul, verdele smarald, roșul de mușcată. « Pentru numele lui Dumnezeu, trimite-mi vopselele fără zăbavă ». Și face cîteva remarci la repezeală pentru Theo: « N-ai să găsești toate aceste culori pe paleta olandeză, la Maris, Mauve și Israëls. Le găseai numai pe cea a lui Delacroix ». Mărturisește cu același prilej că-i fără « o lețcaie ». A cheltuit totul pentru pictură. Ce are a face! Vincent triumfă. « Izbînda, spune el, (este) aproape dinainte asigurată ». Acum Vincent pășește pe terenul virgin al artei. Dar pășește sigur de el, avînd în față cu o minunată luciditate țelul pe care vrea să-l atingă. Primele tablouri pe

care le-a expediat la Paris i-au atras critici. I se reproșează că nu a ținut îndeștul seama de valori. « Mai târziu vor spune cu totul altceva », replică Vincent, batjocoritor. A înlăturat cu îndrăzneală tot ceea ce putea să atenueze expresia culorii și anume tonul local, modelaj, clar-obscurul, demi-tentele, umbrele. « Nu-i cu putință să împaci valorile cu culoarea. . . Nu poți fi în același timp la pol și la ecuator », declară el plin de logică. La el culoarea înlocuiește toate celelalte elemente plastice. Pânzele sale se organizează numai și numai în funcție de culoare. Culoarele impresioniștilor nu s-au întrupat oare aici, nu sînt ele trupul acestei țări de foc? « Sînt foarte curios să aflu ce rezultate voi dobîndi după un an, nădăjduiesc că atunci o să fiu mai puțin sîcîit de neplăceri. »

La 20 aprilie, Vincent, practic, și-a terminat seria de livezi pe care își făgăduiește să o întregască la anul. E sfîrșit de oboseală. Înflăcărarea din ultimele săptămîni dispăre; își dă seama de slăbiciunea sa fizică. Trupul se răzbună pentru eforturile pe care i le-a impus: stomacul îi pricinuieste griji și, pe deasupra, suferă și de dureri de măsele. Trimițîndu-i o scrisoare lui Theo, căruia îi scrie totuși de mai multe ori pe săptămîină, Vincent greșește adresa. Îl cuprinde din nou « simțămîntul trist de a nu trăi viața adevărată, în sensul că mai bine aș făuri ceva din carne și oase decît din vopsea și ipsos, în sensul că mai bine aș face copii decît tablouri ». Speriat de cheltuielile pe care le-a pricinuit fratelui său — a cheltuit șase sute de franci în două luni — Vincent a lăsat de-o parte pentru moment pictura, ca să înceapă o serie de desene în peniță: vor costa mai ieftin. « Nu m-aș teme de nimic, de n-ar fi sănătatea asta blestemată », bombăne el și strigă din adîncul sfîrșelii și spaimei sale: « Nu că aș vedea viitorul în negru, dar îl văd presărat cu multe greutateți, și uneori mă întreb dacă acestea nu vor fi mai puternice decît mine ».

Totul îl copleșește deodată. Nu se mai înțelege de loc cu gazda, care, văzîndu-l slăbit, caută să tragă foloase de pe urma lui. Sub cuvînt că ocupă cu tablourile lui « ceva mai mult spațiu decît ceilalți clienți », ar vrea să-i stoarcă bani în plus.

După multe șovăieli — experiențele cu atelierul din Haga și Nuenen i-au rămas prea dureroase în amintire — Vincent se hotărăște să închirieze în piața Lamartine, la numărul 2, foarte aproape de gară, un pavilion gol, cu fațada zugrăvită în galben. Pavilionul dă înspre un scuar umbrat de platani, are patru încăperi spoite cu var și pardosite cu cărămidă roșie. Vincent (învoiala intră în vigoare de la 1 mai) urmează să plătească cinci, sprezece franci pe lună.

În felul acesta nu se va mai putea spune că stă în drumul cuiva la pensiune și va avea un atelier unde va putea să și doarmă. A încercat să vadă dacă vreun negustor nu s-ar învoi să închirieze un pat. N-a găsit nimic. La urma urmei iar ajunge și o rogojină și o saltea. Va începe astfel să-și mobileze casa și cine știe dacă, mai târziu, Gauguin sau vreun alt pictor nu va veni să locuiască cu el? « Am putea atunci și să gătim acasă ». Dar « *nu fin de loc* să dorm la atelier », mărturisește Vincent; e « atît de zdrobit și de bolnav » că nu se simte în stare să stea singur.

Theo îi reamintește cumva de aventura cu Sien? « Atelierul prea e la vedere, se grăbește să pledeze Vincent, pentru a putea ispiti vreo femeie de treabă, și goana după fuste cu greu ar putea duce la vreo legătură mai serioasă ». De altfel, Vincent și-a luat rămas bun pentru totdeauna de la « viața adevărată ». « Cu felul meu de a fi, să chefuiesc și în același timp să muncesc sînt lucruri ce nu merg mîna în mîna, așa că, în împrejurările date, va trebui să mă mulțumesc să fac tablouri. Ceea ce nu înseamnă nici fericirea și nici viața adevărată, dar ce vrei? » Și adaugă, împăcîndu-se cu soarta sa: « Chiar și viața aceasta de artist, despre care știm că nu e *cea* adevărată, mi se pare atît de vie, încît aș fi un nerecunoscător de nu m-aș mulțumi cu ea ».

Certurile cu gazda nu s-au isprăvit. În clipa în care și plătește ultima notă, constată o dată mai mult că l-a « ciupit ». Îi cere 67 franci 40, în loc de 40 de franci. Reîncep discuțiile. Vincent, al cărui stomac suportă cu greu dezgustătoarea poșircă ce se dă la masă, a comandat un vin mai bun. Lucru de care gazda profită, pentru a-l încărca simțitor la socoteală. Vincent propune un aranjament prin bună înțelegere; gazda nici nu vrea

să audă și nu-l lasă să-și ia cufărul. Cu atât mai bine! Vincent se adresează judecătorului de pace și acesta în zilele următoare rezolvă cazul. Îl dojenește pe restaurator, care nu ar fi trebuit să rețină cufărul, dar, dată fiind calitatea superioară a vinului consumat de Vincent, ridică nota la 55 de franci. « Am mai scos oricum doisprezece franci », încheie Vincent, mulțumit de vizita făcută « domnului pe care evreul arab din *Tartarin* îl numește „zudecătorul de pace“.

Vincent nu va mai călca pe la restaurantul Carrel. Va mânca de acum înainte la cafeneaua gării și va dormi, contra sumei de un franc, la cafeneaua Alcazar-ului, deschisă toată noaptea, o cafenea de cărauși, situată aproape de pavilionul său. Și-a cumpărat pentru atelier două scaune și o masă și cele necesare pregătirii unei cafele și unei ciorbe.

Toată această harababură prilejuiește lungi explicații date lui Theo. Vincent, care, în viața sa de creator, e numai cutezanță, independență nestăpînită la orice jug, rămîne în viața lui obișnuită un om de o desăvîrșită supunere. Și asta pentru că se simte din ce în ce mai tragic dator față de Theo, care îl subvenționează și îi îngăduie să creeze, să-și dea socoteală nu numai de cheltuielile sale, ci și de toată purtarea sa. Nu se lasă pînă nu demonstrează fratelui său (și cu acest prilej și lui însuși) temeiul fiecăreia din acțiunile sale. El, omul zămislit din patimă și zbucium, reneagă acest zbucium și această patimă și întoarce capul cu groază de la viața boemă și dezmațată, de la proclamațiile romantice. Se simte prea îndreptățit să o facă pentru a ceda cîtuși de puțin. Lucru ce se vedește numai auzindu-l vorbind despre Monticelli: « Mă îndoiesc din ce în ce mai mult, spune el, de temeinicia legendei unui Monticelli înghițind cantități enorme de absint. Privind opera sa, mi se pare cu neputință să fi fost înfăptuită de un om amețit de băutură ». Ca să merite jertfele la care s-a învoit fratele său — și poate și dintr-o urmă de puritanism — Vincent vrea să ducă viața cea mai puțin excentrică cu putință (în sensul precis al cuvîntului), cea mai puțin dezordonată, cea mai obișnuită. Un inspirat? « La urma urmei sînt un lucrător »: iată imaginea liniștitoare pe care vrea să o facă și să și-o facă despre sine. Își întocmește un plan de viață sever și sănătos: « Apă rece,

aer, hrană simplă și bună, să fiu bine îmbrăcat, să am un culcuș ca lumea și să nu am neplăceri».

Vincent a reînceput să picteze; este însă nemulțumit de ceea ce face. De astă dată se simte cu adevărat dezrădăcinat. Anotimpul înaintează, soarele de mai așterne «pucioasă» pretutindeni pe unde «bate»; natura se schimbă, devine mai aspră. Livezile înflorite de acum câteva săptămîni nu-l purtau pe Vincent într-o altă lume: îi aduceau aminte de grădinile de trandafiri ale lui Renoir. Noua înfățișare pe care au luat-o acum lucrurile îl descumpănește și-i scapă. Nu asta aștepta Vincent de la soare! Cum să tălmăcească priveliștile acestea dense, cu linii aproape abstracte în puritatea lor, peisajele construite cu o severitate aproape arhitecturală? Cum să le tălmăcească fără să se trădeze pe sine? Cum să împace ceea ce este atît de greu de împăcat, vocația lui expresionistă de artist baroc, pentru care totul e ritm, mișcare, devenire, pretext pentru o spovedanie patetică, și lecția sugerată de acest pămînt al Provenței, atît de clasic în luminoasa sa permanență? Și totuși Vincent nu vrea să-și mărturisească opoziția vădită între ceea ce este el și ceea ce i se oferă astăzi. În fața universului acestuia derutant se joacă de-a v-ați ascunselea; umblă cu șiretlicuri. Nu numai că ocolește monumentele romane ca și cum s-ar teme să se măsoare cu ele, să aducă prea lămurit ce au să-i spună ele ci, pentru a minimaliza «dezrădăcinarea» sa, se trudește să micșoreze importanța caracteristicilor pămîntului provençal; caută neconținut să aducă peisajele la o măsură care să-i fie mai familiară: lăsînd de o parte culorile, Provența este, afirmă el cu încăpăținare, Olanda. Stăruie asupra acestei asemănări. Dorește această asemănare. Alibiurile pe care le aduce dovedesc îndeajuns cît de departe e Vincent de a-și ascunde greutatea sarcinii ce-i stă în față. Și-o ascunde atît de puțin, zărește atît de lămurit, dincolo de asemănările amăgitoare tot ceea ce e străin naturii lui pe meleagurile acestea, încît se gîndește la Cézanne și la peisajele sale (începe deodată să se căiască «de a nu fi văzut mai mult din opera lui»). Lirismul disciplinat al maestrului de la Aix, construcțiile lui raționale i se impun — desigur nu ca țeluri de atins, ci ca mijloace pentru arta la care visează. Artă

aceasta, cu siguranță că nu el o va înfăptui, dar poate niște viitori artiști îi vor îndeplini într-o zi făgăduințele. « Pictorul viitorului, spune el însuflețindu-se, va fi *un colorist cum nu s-a mai pomenit pînă acum* ».

A și aruncat pe pînză cîteva acorduri preliminar. Se trudește să pătrundă lumea înconjurătoare, pictează naturi moarte, în chip de exerciții de stil. Una dintre ele, înfățișînd un ibric de cafea și felurite obiecte, este o variație pe tema albastrului și a galbenului, temă fundamentală (cer și soare) a sudului, pe care o tratează cu o sobrietate și o rigoare clasică.

O scrisoare de la fratele său îi aduce în perioada aceea lui Vincent o veste proastă — Theo s-a dus să consulte un doctor, nu se simte bine. La primirea scrisorii, Vincent încearcă o emoție puternică. Boala, tot ea! Un « simțămînt de nespūsă oboseală » îl cuprinde. Cît e de absurdă viața lor! Sau îndepărtat de « viața adevărată » pentru a se îndeletnici cu arta, și tinerețea lor se mistuie « în fum ». Sînt ca doi cai de birjă, înhămați veșnic la aceeași birjă. « Nu te mai răzvrățești împotriva lucrurilor, dar nici nu te resemnezi, ești bolnav, e ceva ce nu-ți mai trece și nici nu-i nimic de făcut. Nu știu cine a numit astfel această stare: « a fi lovit de moarte și de nemurire. . . » Ce să faci dacă nu să te pleci în fața ursitei tale? De altminteri, adaugă Vincent « simțim că lucrul acesta e mai presus de noi și va dăinui mai mult decît viața noastră. . . Există în viitor o artă și ea trebuie să fie atît de frumoasă și atît de tînără, încît într-adevăr, dacă acum noi îi închinăm tinerețea noastră, gîndul acesta nu ne poate da decît liniște sufletească. » Așa că fratele său și el însuși trebuie să facă totul pentru a se însănătoși, căci de sănătate vor mai avea mare nevoie. Noile necazuri adîncesc și mai mult remușcările lui Vincent de a se ști o povară pentru Theo. « Și îmi fac muștrări că te mai hărțuiesc și eu cu necurmatele mele nevoi de bani ». Fără munca sa, fără natura care îi îngăduie să uite, s-ar scufunda imediat, își dă bine seama de asta, într-o înspăimîntătoare melancolie. Pînă acum, pentru a se feri de senzația prea apăsătoare a datoriei sale, își spunea că adună un capital care, mai tîrziu, îl va despăgubi pe Theo; cele mai bune studii — numai cele mai bune — nu ar putea prețui într-o zi cîte cincisute de franci fiecare? Făcea îngrijorat socoteala pînzelor,

nădăjduia că nu se leagănă în iluzii, exclama înfrigurat în clipele de îndoială: «Măcar de-ar prețui tablourile atîta cît costă». Astăzi Vincent își dă seama cu groază, că socotelile lui de viitor au un termen foarte lung de realizare, că uneori este o povară prea grea pentru Theo. Atunci îi spune fratelui său: «să știi că dacă împrejurările ar cere să lucrez mai degrabă în comerț, aș face-o fără părerii de rău, numai pentru ca să te mai ușurez pe tine». De-ar putea vinde unul sau două tablouri în fiecare lună! Din nenorocire «trebuie să te aștepti că s-ar putea să mai treacă ani de zile pînă cînd tablourile impresioniste să dobîndească o valoare sigură». De și-ar mai putea reduce din cheltuieli! La sfîrșitul lunii aprilie vine să-l vadă un american, prieten de-al lui Russell, pictorul Mac Knight, care locuiește la Fontvieille. Vincent îi înapoiază vizita la 3 mai, și se întreabă dacă n-ar fi cumva cu puțință ca Mac Knight să vină să locuiască cu el. Se gîndește și la Gauguin, îi scrie că e păcat că mai mulți pictori nu se asociază ca să-și împartă cheltuielile — și restriștea morală. În schimbul unor tablouri, Theo îi trimite lui Gauguin un oarecare ajutor. N-ar fi oare o combinație materială foarte dibace de și-ar uni strădaniile? Trăiești mai ieftin în doi decît dacă ești lăsat numai de capul tău. Atelierul Sudului, înființat pe acest temei, și care, într-un climat de prietenie, ar putea ajunge celula vie a picturii viitoare, iar îngădui lui Vincent să-și micșoreze datoria și pe deasupra iar da o aparență de cămin, de «viață adevărată». Mai tîrziu, cine știe, alți pictori ar veni să îngroașe rîndurile grupului acestuia frățesc, să-l însuflețească aducîndu-i și mai multă căldură.

Dorința cea mai arzătoare a lui Vincent este acum să meargă la Saintes-Maries-de-la-Mer, să vadă Mediterana, să prindă «efectul unui albastru mai intens decît cerul», să vadă pînă unde se poate merge în combinația de albastru și de galben. E însă nevoie să-și amîne călătoria săptămîină după săptămîină, din cauza lipsei de bani. În așteptare, continuă să pătrundă în tainele naturii provenșale pe care soarele începe s-o pîrjolească. «S-ar spune că totul se scaldă acum în aur vechi, bronz, aramă și toate aceste tonuri, împreună cu azuriul verzui al cerului încins pînă la alb, dau o culoare fermecătoare care se potrivește de minune cu tonurile rupte în maniera

lui Delacroix ». Pictează « cîmpii cît vezi cu ochii verzi și galbene », lanuri de grîu, o fermă și căpițe. . . Se gîndește într-una la Cézanne care « a redat atît de viu latura aspră a Provenței ». Tehnica sa evoluează; își mărește formatul pînzelor, caută să exagereze « esențialul, să las voit nedeslușit ceea ce e banal. . . » Crede din ce în ce mai mult, spune el, într-adevăr că « nu trebuie să-l judeci pe bunul Dumnezeu după creația sa, căci lumea aceasta e un studiu nereușit ». Atenția lui Vincent este acaparată mai cu seamă de culoare. Ultima pînză pe care a pictat-o « le taie — i se pare lui — pur și simplu pe toate celelalte ». Numai natura moartă cu ibricul de cafea « poate să-i stea alături ». « Trebuie să ajung neapărat la fermitatea de culoare pe care o am în această pînză, ce le taie pe celelalte », declară el și încheie mulțumit: « Poate că sînt pe drumul bun și că privirea mi se deprinde cu natura de aici. Să mai așteptăm pentru a ne încredința ».

Pentru a se încredința mai așteaptă să vadă Saintes-Maries-de-la-Mer, Mediterana, adîncurile albastre ale cerului și mării, revărsarea de sclipiri ale soarelui. În sfîrșit, la jumătatea lui iunie poate pleca, și îndată după sosire un strigăt de entuziasm: « Mediterana are o culoare ca cea a scrumbiilor, adică mereu schimbătoare, nu știi niciodată dacă e verde sau violet, nu știi niciodată dacă e albastră, căci în clipa următoare reflexul schimbător a luat o nuanță trandafirie sau cenușie. . . M'am plimbat într-o noapte pe malul mării, pe plaja pustie. Nu era vesel dar nici trist, era — frumos. Cerul, albastru adînc, era pătat de nori de un albastru încă și mai adînc decît albastrul fundamental, și el de un cobalt intens, și de alți nori vineții mai deschis decît albastrul alburui al căii laptelui. Pe cerul vînat, stelele scînteiau luminoase, verzui, galbene, albe, roz, mai deschise încă, cu sclipiri de nestemate, mai lucitoare decît pe la noi — și chiar decît la Paris — cu alte cuvinte deci: opale, smaralde, lapis-lazuli, rubine, safire. Marea mi s-a părut de peruzea, foarte închisă — plaja de un ton vioriu și vag roșcat cu tufșuri pe dună (duna are cinci metri înălțime), tufșuri de un albastru de Prusia ». Totul aici i se pare frumos. Fetele, « subțiri, drepte, puțin triste și mistice » îi amintesc de Cimabue și Giotto. Vaporașele, pe plajă, le găsește frumoase ca niște flori.

Pînă și peștii prăjiți care i se servesc la restaurant îi smulg — « sînt strașnic de buni » — exclamații de plăcere. Vincent zăbovește la Saintes o săptămînă, lucrînd cu o rîvnă însuflețită, o nespūsă vioiciune și cu o iuțeală necunoscută pînă acum vreodată. Desenează « într-o oră » bărci de pescari gata de plecare, « fără a mai măsura, lăsînd mîna în voia ei ». Japonezul, spune el, « desenează repede, foarte repede, ca un fulger, din cauză că nervii lui sînt mai delicați, sentimentul mai simplu ».

Sudul de astă dată l-a captivat, Vincent începe să țină la el. « Acum că am văzut marea, îmi dau seama pe deplin de importanța de a rămîne în Sud și de a simți că trebuie să întăresc și mai mult culoarea — Africa nu e departe ». Culoarea, o înțelege « altfel », acum găsește că are « un ochi mai japonez ». Este încredințat că printr-o ședere îndelungată aici, își va elibera personalitatea. « Viitorul noii arte este în Sud » asigură el, cu mai multă convingere decît oricînd.

De unde nevoia de a prinde rădăcini și mai puternice. Gauguin nu pare să se grăbească să primească propunerea lui Vincent. Șovăie să vină să se stabilească în Arles. Totuși, scrie Vincent lui Émile Bernard, « mi se pare, din ce în ce mai mult, că tablourile, pe care ar trebui să le facem pentru ca pictura actuală să fie cu adevărat ea însăși și să atingă culmile senine pe care le-au atins sculptorii greci, muzicienii germani, romancierii francezi, depășesc puterile unui individ izolat; vor fi deci create de grupuri de oameni, uniți întru înfăptuirea unei idei comune ».

Întors la Arles, Vincent se aruncă de îndată cu disperare pe lucru. Grîul e copt. Trebuie să profite de acest lucru, așa cum a profitat de livezi, primăvara. Pictează fără răgaz. « Am avut o săptămînă de muncă încordată și zdravănă în lanuri în bătaia soarelui », spune el. Ar vrea să facă un semănător — acel semănător care nu i-a ieșit niciodată din minte și pe care îl consideră un simbol al infinitului — așa cum nîcînd n-a pictat Millet, « un semănător în culori și în format mare ». Ar trebui « să fac din el un tablou extraordinar. Doamne, ce poftă aș avea! Mă întreb însă dacă voi avea forța de execuție necesară... Aproape că mi-e teamă ».

Vincent nu se mărginește să lucreze numai în aer liber. O cunoștință de bordel, un zuav, « un băiat cu o față mică, o ceafă de taur și ochi de tigru » se învoiește să pozeze pentru el; îi începe de îndată portretul, apoi curînd îi mai face încă unul.

Pictează cîmpia Crau, podul de fier de la Trinquetaille, o vedere a canalului local numit la Roubine du Roi. . . Muncește cu o îndrăzneală, o libertate, uluitoare. « Nu urmez nici un sistem de aplicare a culorilor pe pînză, îi scrisese odinioară lui Émile Bernard. Pun culoarea pe pînză cu trăsături neregulate, pe care le las așa. Pastă groasă în unele părți, pe ici pe colo locuri pe pînză neacoperite, colțuri lăsate cu totul neterminate, reluări, contraste brutale; în sfîrșit rezultatul este, sînt ispitit să cred, destul de îngrijorător și supărător pentru a nu face bucuria oamenilor cu idei preconcepuate asupra tehnicii. . . » Pînzele lui dovedesc o înțelegere din ce în ce mai profundă a ținutului provensal. Curbele, caracteristică a artei baroce, dispar; liniile drepte, o afirmare a elementului de permanență, ordonează tabloul, îi conferă o neclintită și liniștitoare statornicie. Fapt ciudat, chiar atunci cînd Vincent, însușindu-și astfel clasicismul provensal, merge împotriva propriei sale naturi, pasiunea lui este atît de neînfrînată, de năvalnică, încît iuțea lui de execuție crește și mai mult. Studiile cu lanuri, îi spune lui Émile Bernard, le-a făcut « repede, repede, repede și grăbit asemeni secerătorului tăcut sub soarele dogorîtor, concentrîndu-se să taie spicele ».

Să nu care cumva să-și închipuie Theo că lucrează de mîntuială « Dacă lucrezi repede nu înseamnă că lucrezi mai puțin serios, îi scrie el, totul depinde de îndrăzneala și de experiența pe care le ai. Astfel Jules Guérard, vîntătorul de lei, povestește în cartea sa că leii tineri la început se căznesc să omoare un cal sau un bou, dar că leii bătrîni ucid cu o singură lovitură de ghieră sau o mușcătură bine calculată și că au la această treabă o siguranță uimitoare ». Vincent revine într-una asupra aceluiași lucru: « Trebuie să te previn că toată lumea va găsi că lucrez prea repede. Să nu crezi nimic. Oare nu emoția, sinceritatea sentimentului naturii sînt cele ce ne călăuzesc? Și dacă aceste emoții sînt uneori atît de puternice încît lucrezi fără să-ți dai seama

că lucrezi, când trăsăturile de penel îți vin unele după altele înlănțuite asemeni cuvintelor într-un discurs sau într-o scrisoare, trebuie să-ți amintești atunci că nu a fost întotdeauna la fel și că pe viitor vor veni și zile grele, fără inspirație.

Lucrezi fără să simți că lucrezi! Datorită încordării, sfîrșește prin a uita cu totul de sine. Nu mai e decît un ochi și o mîină în acțiune. Pe cîmpia aurită de soare, în aerul dogorîtor, sub biciuirea mistralului care îi scutură șevaletul, Vincent își plimbă penelurile pe pînză cu o ușurință de somnambul. Nu mai percepe existența trupului său, ajunge la o stare de concentrare în care fizicul e pur și simplu înlăturat. « Îți amintești în Guy de Maupassant, îi spune fratelui său, de domnul acela vînat de iepuri și alte animale care vînașe cu atîta rîvnă timp de zece ani și se muncise într-atîta să alerge după vînat, încît în momentul cînd a vrut să se căsătorească, nu mai putea să. . . , fapt ce îi pricinuia cea mai mare îngrijorare și consternare. Fără a fi în situația acestui domn de a dori sau a trebui să mă însor, în privința fizicului încep să-i semăn ». De altminteri, ca să nu fie nevoit să vină mereu în oraș Vincent se hrănește cum nu se poate mai prost, mulțumindu-se să ia cu el puțină pîine și lapte.

Vincent constată în curînd, în ciuda tuturor temerilor, că peisajele pe care le-a făcut cel mai repede, sînt cele mai bune. « Cînd mă întorc după o ședință de acest fel, te încredințez că-mi simt creierul atît de obosit, încît dacă se înmulțesc ședințele, așa cum s-a întîmplat la secerișul ăsta, ajung să fiu cu totul distrat și incapabil de o grămadă de lucruri obișnuite. . . Ei bine, mă gîndesc adesea la pictorul acela excelent, Monticelli, despre care s-a zis că e tare bețiv și nebun, atunci cînd mă văd venîndu-mi în simțiri după o sforțare a minții pentru a echilibra cele șase culori de bază. . . Muncă și calcul sec în care mintea ți-e încordată la culme, asemeni unui actor pe scenă într-un rol greu și în care trebuie să te gîndești la o mie de lucruri deodată, într-o singură jumătate de oră. . . »

Vincent e departe de a exagera. Ceea ce înfăptuiește acum solicită resursele cele mai contradictorii ale unui om. Forțele sale pasionale, înflăcărare peste măsură,

le corectează sau mai bine zis le suține cu o gândire la fel de intensă. Este în același timp clocot și rațiune, lirism fulgerător și voință neclintită. Cu o imensă sforțare, unește aceste lucruri opuse, și reușește, cu prețul unui neînchipuit efort nervos, să le țină unite. « Să nu crezi cumva că aş menține în mod artificial o stare de înfrigurare, dar să ştii că mă aflu în plin calcul complicat, din care rezultă repede, una după alta, pînze făcute la iuţeală, e drept, dar calculate cu mult timp înainte. Şi iată, cînd se va spune că sînt prea repede lucrate, le vei putea răspunde că au fost prea repede privite ».

Stăpînit, ameţit de beţia aceasta spirituală Vincent se simte devenind pictor cu adevărat. Ajunge să se concentreze cu atîta uşurinţă, mîna i-a devenit atît de sigură, încît pictura nu mai este pentru el decît o distracţie, aşa cum e pentru « țicniții » după vînătoarea de iepuri urmărirea vînatului. « În timpul secerişului, spune el, munca mea nu a fost mai uşoară decît cea a ţăranilor, care secerau. Departe de a mă plînge, tocmai în aceste clipe din viaţa mea de artist, deşi nu e cea adevărată, mă simt aproape tot atît de fericit, pe cît aş putea fi în idealul vieţii adevărate ».

Totuşi îi pare rău după « viaţa adevărată ». Nostalgia îl macină surd. De îndată ce lasă jos penelurile, amărăciunea îi înăbuşă inima. « Cînd sînt singur, pe legea mea, nam ce face, simt mai puţin nevoia unei tovarăşii decît a unei munci nestăvilite şi iată de ce comand cu îndrăzneală şi pînză şi vopsele. Simt că trăiesc numai atunci cînd muncesc pe rupte ». Frenezia înseamnă dorinţă de uitare, pictura e pentru el un alcool, cu care disperat se îmbată. Pictura îl consolează de viaţa sa ratată, îi mai potoleşte sila de viaţă. Se agaţă de Gauguin şi doreşte cu atîta ardoare venirea lui — Gauguin a acceptat în sfîrşit în aceste zile de iulie propunerea — fără îndoială mai puţin din motive materiale, cum afirmă, decît pentru motivul că îşi urăşte singurătatea. Singurătatea sa de om, dar desigur şi în mare măsură, singurătatea sa de artist. În ţinutul acesta ce nu se potriveşte cu adevărata lui natură sarcina sa îl înspăimîntă. Va putea, da, va putea oare să continue mult timp să menţină, singur, fără nici un ajutor din afară, coeziunea acestui mănunchi de forţe antagoniste, să găsească în el destulă

energie pentru a duce lupta pînă la capăt? Deci, să fi fost doar motive strict materiale? « Îmi zic, că dacă ajung să fac anul acesta cincizeci de studii a o sută de franci bucata, înseamnă că nu voi fi săvîrșit într-un anumit sens o mare nedreptate muncind și bînd ca și cum aș fi fost în dreptul meu », îi scrie lui Theo cam cu arțag, grăbindu-se totuși să adauge: « Deși am în acest moment vreo treizeci de studii pictate, nu le socotesc pe toate la acest preț. Totuși printre ele trebuie să se găsească și cîteva bune ».

Seara, cînd Vincent iese din « cuptorul concepției », cînd coboară de pe culmile unde a cunoscut puterea fericită a unui demiurg, simte pămîntul fugindu-i de sub picioare. Vincent se vrea, și mai cu seamă în ochii fratelui său, optimist, liniștit. Nu-și poate ascunde totuși că uneori, deseori chiar, o grijă îngrozitoare îl sfredelește. Într-o bună dimineață nu să se prăbușească ca o zdreanță din cauza încordării și fizice, și mentale? « În ultimul timp, scrie la 29 iulie, am ajuns un rătăcit, aproape ca Hugo Van der Goes din tabloul lui Émile Wauters. . . »* Și strecoară repede, într-o doară, averismentul pe care îl smulge temerea sa cea mai sfîșietoare și mărturisită cu totul fără voie: « Nu prea-i de șagă, într-o zi sau alta pot să am o criză ». Cu capul înfierbîntat, năucit de încordare cerebrală, neavînd chef de nimic și de altminteri incapabil să facă altceva decît să-i scrie lui Theo și să citească (căci citește fără să lase cartea din mînă; zilele acestea a devorat *Doamna Crizantema* **, *Anul teribil* ***, *César Birotteau* ****, roman care i-a deschis pofta să-l recitească « pe Balzac în întregime », se duce la cafeneaua Gării să se mai distreze o clipă: « să mă amețesc bînd zdravăn sau fumînd tutun tare ». Nu mănîncă mai nimic, dar bea multă cafea și ceva alcool. « Pentru a atinge nota cea mai de sus a galbenului », pentru a-și biciui energia și a-și ațîța puterea de creație e nevoit să « mă ajut nițel » (și nici acesta nu-i un lucru pe care-l mărturisește cu plăcere:

* *Émile Charles Wauters* (1846—1933) — pictor belgian. În tabloul citat este reprezentat pictorul flamand Hugo Van der Goes (1420—1482) care a murit nebun. (*N. r.*).

** Roman de Pierre Loti (*N. tr.*).

*** Volum de poezii de Victor Hugo (*N. tr.*).

**** Roman de H. de Balzac (*N. tr.*).

dacă fratele său o să se alarmeze cumva din cauza acestor mărunte amănunte ale băătăiei, mici amănunte care îi dau o cu totul altă înfățișare decît exclusiv cea a unui bun lucrător cum se pretinde a fi?)

Cafeneaua Gării, ținută de soții Ginoux, este locul lui de întîlnire cu prietenii. A cunoscut aici un alt moș Tanguy, un factor poștal în vîrstă de patruzeci și șapte de ani, pe nume Roulin « față mare bărboasă, foarte socratică » — cu care face schimb de confidențe și care acceptă să-i servească de model. Cînd i se va îngădui oare să facă portrete după pofta inimii? « Oamenii stau la obîrșia tuturor lucrurilor », susține el într-una. S-a lovit însă veșnic și pretutindeni de neîncrederea lor. O altă cunoștință întîmplătoare — sau întîlnit la « femeiuștile » din cartierul rezervat — un sublocotenent de zuavi, Milliet, pe care îl ia adesea cu el pe cîmp și căruia îi predă așa, ca să se distreze, primele noțiuni de desen, se va conforma și el dorinței sale. Iată toate relațiile lui la Arles, împreună cu Mac Knight și cu un alt pictor, un belgian de treizeci și trei de ani, Eugène Boch, care locuiește și el la Fontvieille. Mac Knight nu-i este la urma urmei de fel simpatic lui Vincent; i se pare foarte vulgar. Boch, care are « o față lungă ca o lamă de brici, ochi verzi, și pe lîngă toate acestea distincție » — îi place mai mult. Dar nici unul nici celălalt nu-și descleștează dinții în fața picturii sale. Vincent ridică din umeri: ceea ce fac ei amîndoi nu-i prea grozav, și după el, atît de preocupat de profundele realități omenești, purtarea lor la Fontvieille este absurdă. « Satul în care stau *parcăși desprins din Millet*, cu țărani, mici proprietari de pămînt, și nimic altceva, pe deplin *rustic* și intim. Caracterul acesta le scapă cu totul. Ce ar trebui să facă acolo, este să nu stea de vorbă cu oamenii civilizați, ori ei se cunosc cu șeful gării și cu vreo douăzeci de pisălogi, și de aici li se trage în cea mai mare parte neputința de a face ceva. Desigur, oamenii ăștia de la țară, simpli și naivi, îi iau peste picior și-i disprețuiesc. Dacă și-ar vedea însă de treabă, fără să se ocupe de trîntorii satului cu guler tare, atunci ar putea intra la țărani. . . Și atunci, afurisitul ăsta de Fontvieille ar fi o comoară pentru ei. . . Probabil Mac Knight va face în curînd mici peisaje cu oi pentru bomboniere », încheie Vincent, sarcastic.

Luna august scaldă totul în lumină. Pînzele se îngrămădesc. Vincent freamătă de fericire. Stăpînit cu totul de patima sa, abia dacă mai mănîncă ceva, nu-și ține zilele decît cu galeți, cu puțin lapte, cîteva ouă. Nu se mai stăpînește, își strigă în pînzele înecate în galben entuziasmul care, în mijlocul cîmpiei pîrjolite, îl cuprinde asemenea unei sfinte furii. E în adevăr entuziasmat și încă în sensul cel mai profund, mai puternic, mai exact al termenului: se simte pătruns, înălțat de prezența inspiratoare a unei puteri supraomenești. Lirismul urcă, țîșnește în note acute. Se bucură de soare « ca un greier ». Cei pasă de sănătatea lui șubredă! Nu mai suferă de nimic. « Buna căldură îmi dă puteri. . . Dacă te simți bine, spune el, uitînd de trupul lui și crezînd în înflăcărea bucuriei că într-adevăr așa este, dacă te simți bine, trebuie să poți trăi cu un codru de pîine, să lucrezi toată ziua și să mai ai încă puterea să fumezi și să bei un păhărel, da, e necesar în aceste împrejurări ». Se mai gîndește la datoria către Theo? « Oricum, exclamă el, o pînză pe care o acopăr cu vopsele prețuiește mai mult decît o pînză albă! — Pretențiile mele nu merg mai departe, să nu pui la îndoială ce-ți spun — , dreptul meu de a picta, rațiunea de a picta la dracu, dar le am! » Vincent e asemenea Pitiei pe trepietul ei, însuflețită de zeu, în aburii de pucioasă. « Ah! și totuși ce privire vioaie și ce rîs e rîsul știrb al leului ăștia bătrîn de Rembrandt, cu o cîrpă pe cap, și cu paleta în mînă! » Merge, merge înainte, îndepărtîndu-se tot mai mult de impresionism și revine, trecînd peste Paris, la starea de spirit de la Nuenen, purtat de același elan patetic, căruia culoarea îi dă acum toată vioiciunea ei gravă. « Ceea ce am învățat la Paris, constată el, *se duce*, și . . . revin la ideile care îmi veniseră la țară, înainte de a fi cunoscut pe impresioniști ». Pictează soarele, pămîntul încins, lumina fascinantă; dar nu mai caută să fixeze efectele de lumină, reflexele. « În loc să caut să redau întocmai ce am în fața ochilor, mă slujesc de culoare mai arbitrar pentru a mă exprima viguros ». În fiecare din pînzele sale, dă glas pasiunii ce-l înflăcărează, nepotolitei năzuințe care îl trage spre altceva, undeva sus, spre « stele și infinit »; întreține un cult, cultul zeului soare, un cult al infinitului, în sfîrșit atins, în sfîrșit străpuns, căruia i se dăruiește cu răsufarea tăiată. « Viața

e totuși aproape fermecată. Da, cei care nu cred în soarele de aici sînt niște nelegiuți », exclamă el. « Acum avem o puternică și prea slăvită căldură, notează în altă zi. Un soare, o lumină pe care în lipsă de altceva mai bun, nu o pot numi decît galbenă, un galben deschis de pucioasă, un galben palid de lămîie, un auriu. Cît e de frumos galbenul! » Galbenul izbucnește biruitor pe pînzele sale, simbol al beției lui mistice, al contopirii lui cu marile forțe telurice*.

Vincent colindă cîmpia, pictînd nerăbdător tot ce i iese în cale, grădini « cu frumoși și mari trandafiri roșii de Provența, viile, smochinii », țigani cu căruțele lor « roșii și verzi », vagoane de tren, ciulini, pictîndu-se pe sine însuși, încărcat cu cadre, țărushi, călcînd cu pași mari, grăbit, pe drumul Tarasconului, sub căldura dogoritoare a acestui august vrăjit. « Ce vrei, ca să poată fi cuprins totul, ar fi nevoie de o întreagă școală de pictori care să lucreze cu toții împreună în același ținut, completîndu-se asemeni vechilor olandezi, portretiști, pictori de gen, peisagiști, pictori animalieri, pictori de naturi moarte . . . » Vincent merge de la firicelul de iarbă pînă la zărilor nesfîrșite, de la infinit de mare la infinit de mic, îmbrățișînd, străduindu-se să îmbrățișeze lumea în totalitatea ei cosmică, deschizînd în natură perspective amețitoare. Pînzele sale sînt aidoma paginilor smulse cu înfrigurare dintr-un jurnal intim.

Datorită lui Roulin și lui Milliet începe să lucreze portrete, dorința sa dintotdeauna, încununarea artei sale de un specific atît de nestăvilit. Chipul omenesc, remarcă el « este în fond singurul lucru în pictură care mă mișcă pînă în adîncul sufletului și care mai mult decît orice mă face să simt infinitul ». Pe Roulin, îl

* Trebuie să notăm aici că pînzele lui Van Gogh și-au pierdut cu vremea din intensitate. « Nimic din ceea ce a rămas nu ne poate da o idee despre galbenul lui Van Gogh, scrie Florent Fels. Acum douăzeci de ani, acasă la Théodore Duret, aveam în sufragerie portretul doamnei Roulin. Pînza aceasta, ale cărei tonuri de galben crom au devenit cu vremea verzui, pe atunci îți scotea ochii, era un giuvaer scilpitor. Pînzele lui Van Gogh, apreciază André Lhote, au fost « pictate cu crom, carmin, albastru de Prusia și verde Veronese, toate culorile care se înnegresc sau se evaporă, sau înghit culorile cu care sînt amestecate ». Mai există însă și motivul că moș Tanguy, de la care Theo continua să facă cumpărături pentru fratele său, fabrica niște vopsele de o calitate destul de mediocră.

pictează « în uniformă albastră împodobită cu aur ». Profitînd de răbdarea modelului, îi face și îi reface portretul, o dată, de două, de trei, de patru ori . . . Era cît pe ce să aibă și « un model frumos de femeie . . . Era nemaipomenită, privirea îi era ca la Delacroix și avea o înfățișare ciudată, primitivă ». Din nefericire oamenii din partea locului găsesc tablourile sale « prost făcute », spun că nu sînt « *decît niște tablouri pline de vopsea* ». Și atunci, spune Vincent dezamăgit, « drăguțelor de tîrfe le e teamă că se compromit și că portretele lor vor fi luate în rîs »; femeia a dat bir cu fugiții. Lucrul îl mîhneste cu atît mai mult pe Vincent cu cît a băgat de seamă, încă de la sosirea în Arles, că dacă « oamenii sînt de o ignoranță grosolană în privința picturii în genere, sînt cu *mult mai artiști* decît cei din nord, cînd e vorba de propriul lor chip și de propria lor viață. « Am văzut aici chipuri cu siguranță tot atît de frumoase ca cele din tablourile lui Goya și Velazquez. Se pricep să plaseze o notă trandafirie într-un costum negru, sau să-și facă o îmbrăcăminte în alb, galben, roz sau chiar în *albastru și galben*, la care să n-ai nimic de schimbat din punct de vedere artistic ». Vincent izbutește totuși să convingă să-și pozeze pe un țaran provensal, Patience Escalier, « un soi de om cu căzmăluță, fost păzitor de vite în Camargue, acum grădinar la o fermă din cîmpia Crau ». Îi face un portret cu « portocaliuri fulgurante — de aici tonurile de aur vechi strălucitor în întuneric ». Și, îi mai cere lui Roulin să-și pozeze încă o dată. Îi dă gata portretul « *într-o singură* » ședință, subliniază el. « Ei bine, iată la ce sînt tare, să fac un om, uite așa într-o ședință. De mi-aș pune mintea, dragă frate, mai des, aș face întotdeauna la fel, aș bea cu primul venit și l-aș picta, și nu în acuarele, ci în ulei și chiar pe loc, ca Daumier ». Și ar accentua ceea ce e caracteristic, unic la indivizi, acel ceva pe care, de la prima vedere, într-o fulgerătoare sesizare, îl prinde în realitatea sa cea mai tăinuită și deseori în primul rînd tăinuită lor înșile. « Oamenii simpli nu vor vedea în această exagerare decît caricatură, dar ce importanță are? » Vincent mai pictează și portretul prietenului său Boch, făgăduindu-și să mai revină asupra lui pentru a se lăsa cu totul în voia tehnicii sale de « colorist arbitrar ». « Exagerez blondul părului, ajung la nuanțe portocalii, la cromuri, la galben

deschis ca lămâia. Îndărătul capului, în loc să pictez zidul banal al meschinului apartament, pictez infinitul, fac un fundal simplu din albastrul cel mai bogat, cel mai intens pe care îl pot face și prin această simplă combinație capul blond, luminat pe fondul albastru bogat, dobîndesc un efect misterios ca steaua pe azurul adînc » *.

Vincent are dreptate acum să spună că *pictează infinitul*. Pămîntul Provenței e biruit. A fecundat cu el clasicismul propriei sale neliniști pe care, la rîndul ei, a supus-o asprimii acestui sol. A împăcat ceea ce era de neîm-păcat. Dați-mi vopsele, pînze, pentru numele lui Dumnezeu! tot mai multe pînze și mai multe vopsele! « Te asigur, îi comunică fratelui său, că dacă uneori mi-ai trimite ceva mai mulți bani, ar fi în folosul tablourilor și nicidecum al meu. Eu nu am de ales decît între a fi un pictor bun sau prost. Aleg prima alternativă. Dar cerințele picturii sînt asemeni celor ale unei metrese cheltuitoare, nu poți face nimic fără bani, și bani n-ai niciodată destui ». La urma urmei, gîndește Vincent, e mai ieftin să cumperi tablouri de la alții decît să le faci singur « fără a mai vorbi de caznele pe care ți le pricinuiește munca ». Cum sublocotenentul Milliet pleacă în nord în concediu, Vincent îl roagă să înmîneze lui Theo la trecerea prin Paris, treizeci și cinci de studii.

La jumătatea lui august, Vincent declară: « pictez cu rîvna unui marsiliez mîncînd bouillabaisse** ». Ce face? Uriașe floarea-soarelui, flori solare prin excelență care, adorînd în felul lor pe astrul-zeu, îl urmăresc în mersul lui, răsucindu-se pe tulpină; pictează florile acestea gigantice ale căror imense petale galbene strălucesc în jurul unei inimi mari cu semințele strînse una în alta; niște sori și ele! Vincent a făcut dintr-o dată trei pînze cu floarea-soarelui. Dar își pune în gînd să picteze o duzină de asemenea pînze ca să-și împodobească atelierul unde îl va primi pe Gauguin. « Totul va fi deci o simfonie în albastru și galben. O capelă de văpaie închinată

* Portretul lui Boch aparține astăzi muzeului Jeu de Paume din Paris.

** Fel de mîncare provensal pregătit din pește fiert în vin sau apă, cu usturoi, roșii, untdelemn etc. (N. tr.).

zeului soare și culorii galben care îl exprimă, iată ce va fi Atelierul Sudului. Casa galbenă, « casa prietenilor » va fi « casa luminii ». Vincent lucrează la iubitele lui flori ale soarelui — le compară cu « rozetele gotice » — lucrează în fiecare zi, « de la răsăritul soarelui, căci florile se ofilesc grabnic și trebuie să faci ansamblul dintr-o trăsătură . . . »

Vincent pictează din nou ciulini, încă o dată pe Patience Escalier, flori, pantofii lui cei vechi, subiect care îl obsedează . . . « Ce păcat că pictura costă atîta! scrie la sfîrșitul lunii august. Săptămîna aceasta aveam mai puține încurcături decît în alte săptămîni, mi-am dat deci drumul, am cheltuit o hîrtie de o sută într-o singură săptămîină . . . » O astfel de mulțumire îi e foarte rar hărăzită și veșnic revine la ideea dureroasă că banii cheltuiți de fratele său ar putea fi la urma urmei aruncați degeaba: « E destul de tristă perspectiva de a fi nevoit să-mi spun că poate nicicînd pictura pe care o fac nu va avea vreo valoare ».

Mac Knight a plecat, « nu-mi pare rău după el », dar a plecat și Boch, cu care plănuiește să întemeieze mai tîrziu un atelier în Borinage. Petrece zile întregi fără a schimba o vorbă cu cineva. De aceea, în unele clipe se gîndește la iarnă, de venirea căreia ca de obicei se teme, și cu același prilej se gîndește la Gauguin care în ciuda promisiunii făcute nu se prea grăbește să vină. Gauguin n-are bani pentru a face călătoria, Sudul nu-i spune nimic sau e bolnav. În realitate Gauguin e reținut la Pont-Aven de datorii. Mai mult, el își trăiește în Bretania un moment hotărîtor din viața sa. * . Și nu se sinchisește de fel de singurătatea lui Vincent. De altfel, el vede în spatele acestuia pe Theo, negustorul de tablouri, și în invitația lor, mai mult calcul decît prietenie. « Fii liniștit, oricît îi voi fi de drag, Van Gogh (Theo) nu s-ar apuca să mă hrănească în Sud pentru ochii mei frumoși. A cercetat terenul ca un olandez rece ce se află și are de gînd să urmărească cheștiunea pe cît îi va sta în puteri și în mod exclusiv » **. Asemenea gînduri sînt la mii de leghe de Vincent. Singurătatea îl înfricoșează. Caută

* Vezi *Viața lui Gauguin*.

** Scrisoarea lui Gauguin către Émile Schuffenecker.

căldura atât de simplă, dar cât de prețioasă, a unei prietenii! « Stînd prea mult timp singur la țară te prostesti, și acum încă nu prea mult, — dar la iarnă, s-ar putea să devin sterp din această cauză ». Dacă Gauguin nu se hotărăște curînd să vină la Arles, Vincent plănuiește să meargă la el, la Pont-Aven. Totuși, după chibzuință . . . , nu! Nu va părăsi Sudul în felul acesta. « Acum s-a zis, nu mai plec la Pont-Aven dacă e vorba să trag acolo la han cu englezii și tipii aceia de la Școala de arte frumoase cu care să discut în fiecare seară. Furtună într-un pahar cu apă ».

Lumina vie de august pălește și o dată cu ea crește înfrigurarea lui Vincent. « Ah, dragul meu frate, exclamă în primele zile ale lui septembrie, uneori știu atât de bine ce vreau! Mă pot lipsi de Dumnezeu în viața de toate zilele și chiar și în pictură, dar nu pot, eu, obiditul, să mă lipsesc de ceva care mă depășește, ceva care înseamnă viața mea, puterea de a crea . . . Și într-un tablou aș vrea să dau glas unui lucru liniștitor ca o muzică. Aș vrea să pictez bărbați sau femei avînd acel nu știu ce etern, acel ceva al căruia simbol era înainte vreme nimbul și pe care-l căutam prin însăși strălucirea, vibrația coloritului nostru . . . Ah! portretul, portretul îmbogățit cu gîndirea, cu sufletul modelului, mi se pare atât de sigur că voi putea să-l pictez odată și odată . . . Să redai dragostea unor îndrăgostiți prin îmbinarea a două culori complementare, prin amestecul și opoziția lor, prin vibrațiile misterioase ale tonurilor apropiate. Să exprimi gîndirea ce se zbate sub o frunte prin strălucirea unei nuanțe deschise pe fruntea aceasta întunecată. Să exprimi speranța printr-o stea. Înflăcărarea unei ființe prin strălucirea soarelui în asfințit ». Culoarea nu înseamnă pentru Vincent numai un mijloc plastic; mai este, și poate mai cu seamă este, un mijloc metafizic datorită căruia el poate proslăvi dumnezeirea la fel ca pe vremea cînd ducea cu vîntul evangheliei în Borinage. Doar planul pe care se exprimă sa schimbat. Mila, *caritas* rămîne. Nu spune oare Vincent despre galben « că este suprema lumină a dragostei »?

Astfel culorile dobîndesc sub penelul lui Vincent o valoare simbolică, așa cum o aveau odinioară pentru

meșterii sticlari care lucrau la vitraliile catedralelor*. Trei nopți la rînd, Vincent pictează cafeneaua Alcazarului, localul de noapte unde locuiește. « Am căutat, spune el, să redau prin culorile roșu și verde cumplită patimi omenești . . . Am căutat să exprim ideea că o cafenea este un loc unde te poți ruina, poți înnebuni, săvîrși crime. În sfîrșit, am căutat prin contraste de roz deschis, de roșu sîngeriu și de vișină putredă, de verde dulce Ludovic al XV-lea și verde Veronese, în contrast cu tonurile de verde gălbui și verde albastru aspru—toate acestea într-o atmosferă de flăcări infernale de pucioasă palidă — să exprim ceva din puterea tenebroasă a unei crîșme. Și toate acestea sub o aparență de veselie japoneză și de bonomie de felul celeia a lui *Tartarin* . . . » Și Vincent citează, în sprijinul spuselor sale, observația criticului Paul Mantz cu privire la « *Barca lui Cristos* » a lui Delacroix: « Nu știam că poți fi atît de cumplit numai cu albastrul și cu verdele ». Ca să poată însă ajunge la acest grad de expresie, culoarea trebuie să fie însoțită de o trăsătură de penel de aceeași vigoare; nu se poate să sacrifice desenul. « Dacă ai nimeri numai culoarea, sau numai desenul nu ai putea oferi asemenea emoții ». Totuși să nu înțelegem greșit, Vincent a ajuns la o asemenea măiestrie, la o ușurință atît de amețitoare, încît desenează chiar cu culoarea, aplicînd-o dintr-o dată pe pînză, fără cărbune pregătitor. Impresionismul? Nu, nu, Vincent e foarte sigur că nu impresionismul va fi cel care va « formula doctrina ».

« Sînt ca o locomotivă de pictat », scrie Vincent. Și a sporit și mai mult, dacă e cu puțință, ritmul producției. Ideile tablourilor, după propria mărturisire, îi vin « din belșug ». Lucrează fără să se cîntească, în soare, pe mistral. Tot ce vede se prefăce de îndată în pînze: o moară veche, un « peisaj cu uzină și un soare enorm pe un cer roșu deasupra acoperișurilor roșii, în care natura pare să fie mîniată, într-o zi cu un mistral afurisit, » un « colț de grădină cu un arbore plîngător, iarbă, tufișuri tăiate ca niște fructe de cedru, o tufă de leandru ». « În această săptămînă, scrie el la 17 septembrie, nu am făcut nimic altceva decît să pictez,

* Albastrul este, spre exemplu, culoarea Sfintei Fecioare; verdele cea a diavolului; violetul, cea a martirilor etc.

să dorm și să mănânc. Ceea ce vrea să însemne ședințe de douăsprezece ore, de șase ore, după cum era nevoie, și apoi cîte un somn de douăsprezece ceasuri fără întrerupere ». « Chiar și astăzi de la ora șapte dimineața pînă la șase seara, scrie el altă dată, am lucrat fără să mă mișc; m'am repezit numai ca să îmbuc ceva, la doi pași de aici. Iată de ce treaba merge repede . . . De osteneală nici gînd, aș face încă un tablou chiar în noaptea asta și l'aș duce la bun sfîrșit . . . Studiile actuale sînt într'adevăr făcute dintr-o singură *curgere de pastă* ».

Astfel, în fiecare zi pornesc spre Theo o scrisoare, alteori două, care prin voioșia lor înseamnă tot atîtea buletine de victorie. Vincent e în culmea fericirii. « Azi, dis-de-dimineață ți-am scris deja, apoi m'am dus să continui un tablou cu o grădină însorită. Pe urmă l'am adus în casă — și am ieșit din nou cu o pînză albă și iat-o terminată și pe asta. Și acum am chef să-ți mai scriu odată. Pentru că niciodată nu am avut un asemenea noroc, aici natura este *nemaipomenit* de frumoasă. Totul, de jur împrejur, bolta cerului este de un albastru minunat, soarele are o strălucire de pucioasă și totul pare blînd și încîntător, asemeni îmbinării de albastru azuriu și tonuri de galben la Van der Meer din Delft. Nu pot picta pe cît e de frumos, dar sînt atît de absorbit că mă las în voia lucrurilor fără să mă mai gîndesc la vreo regulă. Am trei tablouri cu grădinile din fața casei mele. Apoi, cele două cafenele, apoi pînzele cu floarea-soarelui. Apoi portretul lui Boch și al meu. Pe urmă soarele roșu deasupra uzinei și oameni descărîcînd nisip, moara veche. Lăsînd de o parte celelalte studii, vezi că am făcut ceva treabă. Dar vopselele, pînza, punga îmi sînt cu desăvîrșire sleite astăzi . . . Încep să mă simt alt om decît cel care eram venind aici, nu mai am îndoieli, nu mai șovăi să mă încumet la un lucru, și aceste simțăminte ar putea să se dezvolte și mai mult. Dar ce natură! » Ce natură! Ea îl înflăcărează, și în scrisori, ca și în pînze, fremătînd de bucurie, își strigă extazu și nebunesc. « N'aș putea să-ți repet îndeajuns, sînt încîntat, încîntat de ceea ce văd! Și tot ce văd îmi trezește un dor de toamnă, un entuziasm care face ca timpul să treacă fără să simt . . . Ce intensitate de culori, ce aer curat, ce vibrație senină! »

Vincent a ajuns, nu-i nevoie să mai subliniem, un ade-
vărat sac fără fund pentru fratele său. Toți banii pe care
îi trimite Theo, Vincent îi aruncă pe rugul mon-
struoasei sale creații și neconținut îi cere și mai mult.
« Atîta vreme cît vei putea duce povara vopselelor,
pînzei și banilor pe care sînt nevoit să-i cheltuiesc,
trimite-mi-i într-una ». « Mi-e teamă că te împovărez,
și totuși aș vrea să comand vopsele și pînză și pensule
în valoare de două sute de franci. Banii nu-s pentru
altceva, numai pentru aceste lucruri. Mai am forță
concentrată în mine, care nu cere decît să fie cheltuită
în muncă ». Vincent se scuză la repezeală pentru neîn-
cetatele sale pretenții, încredințîndu-l pe Theo că se
dovedește totuși a fi strașnic de econom; se mîndrește
chiar văzînd cît de precise îi sînt socotelile pentru
cele de trebuință. « Chiar astăzi am descoperit că pentru
zece metri de pînză am calculat bine toate vopselele
în afară de una singură, galbenul fundamental. Faptul
că vopselele mi se termină, toate în același timp, nu
dovedește că simt ca un somnambul proporțiile juste?
Același lucru se întîmplă și cu desenul, aproape că
nu măsoar de loc și în această privință, observă el într-un
fel destul de curios, sînt exact de părerea contrară celei
a lui Cormon, care spune că dacă nu ar măsura, ar
desena ca un porc ».

Vincent care a închiriat pe mai departe casa galbenă
și s-a hotărît, în sfîrșit, de la 18 septembrie să doarmă
acolo (o femeie vine și-i face din cînd în cînd menajul),
o pictează « sub un soare de pucioasă, sub un cer de
cobalt pur »: un nou cîntec de slavă, nou aleluia adresat
soarelui, de altfel foarte expresiv pentru maniera sa; a
însurat în pînză, fără să se sinchisească dacă intră sau nu în
cîmpul său vizual, elementele caracteristice și simplifi-
cate, cu totul indispensabile acestui peisaj urban, și
l-a reconstruit pornind de la ele. În aceleași zile însă,
înalță o asemenea jerfă pătimașă și spre cerul nocturn.
Dacă soarele îl înflăcărează, noaptea îl atrage și-l vră-
jește. « Mi se pare, spune el, că noaptea este cu mult
mai vie și mai bogat colorată decît ziua ». Se apropie
de misterul nopții pictînd mai întîi « exteriorul unei
cafenele, luminată pe terasă de un felinar mare cu gaz,
în noaptea albastră, cu un colț de cer albastru înstelat », 256

apoi, mai sigur de el, purcede, îmbrățișînd infinitul, lăsîndu-se voia lui și pierzîndu-se în el, să picteze un nimb de lumînări în jurul propriei sale pălării, noaptea, noaptea în goliciunea ei străpunsă de stele — să rostească dincolo de orașul adormit, în fața a ceea ce nu are nume, neliniștita sa cuvîntare. « Aș vrea, spune Vincent, să se poată găsi ceva care să se vădească liniștitor pentru noi și care să ne aline, astfel încît să încetăm de a ne mai simți vinovați sau nefericiți ». Pictura lui, și-ar dori o « ca o muzică interpretată cu emoție » — ca o rugăciune. Culorile sînt la el notele — note roșii, note verzi, note galbene — unui oratoriu. « Simt o cumplită nevoie de — să-i spun pe nume — de religie; și atunci ies noaptea afară pentru a picta stelele », constată Vincent simplu.

În unele clipe, Vincent este, după cum spune singur, de « o luciditate îngrozitoare » și atunci, mărturisește el, « nu mai simt că exist și îmi vine să pictez tabloul ca într-un vis ». O ușurință nemaiauzită de a picta, de care se bucură dar de care uneori îi este teamă. S-ar zice că observă în el ceva ce clocotește și-l amenință pe furiș. « Păzește-te de dimineața de după chef », îi repetă el lui Theo. Gîndindu-se să-i trimită lui Gauguin portretul său, se pictează, cercetîndu-și într-o oglindă chipul răvășit, craniul ras, goliciunea aridă a întregii fețe. Imaginea tragică a unui om care a plătit, care plătește cu o renunțare deplină, amețitoarea înălțare pe culmile pustiite. Vincent privește portretul* și se minte pe sine însuși, se minte cumplit: « Aici, îndrăznește să gîndească, îndrăznește să scrie, voi avea din ce în ce mai mult o viață de pictor japonez, trăind în mijlocul naturii ca un mic burghez . . . Dacă ajung să trăiesc destul de bătrîn, voi fi un fel de moș Tanguy ». Zadarnic se amăgește. Spaima nu poate s-o facă să amuțească. Să vină o dată Gauguin! Să vină! Să poată cunoaște împreună « sentimentul căminului » care îi va alina — îl va alina — prin « *aspectul liniștitor și familiar al lucrurilor* ».

Vincent nu știe încă dacă Gauguin se va hotărî definitiv să vină la Arles. Nu-și pregătește decît cu și mai mare

* Portretul aparține astăzi Muzeului de artă Fogg din Cambridge. (S.U.A.).

înfrigurare atelierul, refugiul împotriva iernii care, ea, va sosi negreșit la întâlnire. Unul din unchii lor murind și lăsându-le o moștenire, Theo a putut să-i trimită lui Vincent dintr-o dată trei sute de franci pentru a-și mobila casa galbenă. Vincent a cumpărat două paturi, scaune și « mici lucruri de trebuință ». Cumpără și un scrin și introduce gaze în atelier și în bucătărie. Împodobește pereții atelierului și camerelor cu obiecte de artă japoneze, cu reproduceri după Delacroix și Daumier, Gericault și Millet, și mai cu seamă se apucă să anine pe pereți o serie întreagă de tablouri de ale sale gata sau încă neterminate.

În ultima sa scrisoare, Gauguin l-a anunțat că nu mai așteaptă decît o vînzare pentru a veni la Arles; Theo îi va da bani*. Gauguin va veni și chiar foarte curînd, Vincent dă zor în ultimele pregătiri « cu multă emoție », și se așterne pe muncă cu mai multă rîvnă decît ori cînd. Venirea lui Gauguin îi împlinește dorințele și îl înveselește. Iarăși e fără bani. « Dar, vei spune tu, ce-ai făcut cu atîtea vopsele? Ei bine, da, îmi fac muștrări, dar în sfîrșit am și eu amorul meu propriu, vreau să-i fac lui Gauguin o anume impresie prin munca mea, așa că nu pot decît să doresc să muncesc singur cît mai mult cu putință înainte de venirea lui ».

În fața lui Gauguin, a artistului atît de desăvîrșit de stăpîn pe sine, Vincent încearcă un sentiment de inferioritate. Îl numește de la bun început pe Gauguin « șeful » acestui Atelier al Sudului unde speră că vor veni mai pe urmă să lucreze și alți pictori, Émile Bernard, Seurat, sau prietenul lui Gauguin, Charles Laval. « Găsesc îngrozitor de comune concepțiile mele artistice în comparație cu ale dumitale, îi scrie Vincent lui Gauguin. Eu am întotdeauna poște brutale de animal. Uit totul pentru frumusețea exterioară a lucrurilor, pe care *nu mă pricep s-o redau*, căci o înfățișez urîță și grosolană în tabloul meu, în timp ce natura mi se pare desăvîrșită ». Gauguin îi va încuviința oare pînzele? Vincent se

* Gauguin lui Émile Schuffenecker: « Van Gogh (Theo) tocmai mi-a cumpărat ceramică în valoare de trei sute de franci. Așa că plec la sfîrșitul lunii la Arles, unde voi rămîne mult timp cred, dat fiind că această ședere are ca scop să-mi ușureze munca fără să mai am grija banilor pînă ce *reușește* să mă *lanseze*. De acum înainte, îmi va da în fiecare lună o mică sumă de bani pentru trai ». (8 oct.)

străduie să se întreacă pe sine; nu mai trăiește decît cu acest gînd, să facă o impresie bună asupra lui Gauguin și ca urmare dă iama în pînze și vopsele. Pictează grădini toamna, în nenumărate rînduri grădina publică din Arles (*Grădina Poetului*), diligența de Tarascon, camera sa de dormit (*Camera galbenă*), vii roșii, altele « verzi, purpurii, galbene, cu ciorchini violeți și curmei negri și portocalii . . . » Banii lui Theo, de cum sosesc, se și topesc în această orgie de pictură. « Iată, mi-am jurat totuși să nu lucrez. Dar în fiecare zi se întîmplă la fel, în trecere dau de lucruri uneori atît de frumoase, încît pînă la urmă, trebuie totuși să încerc să le fac ». Drept orice hrană, Vincent se mulțumește adesea cu un codru de pîine. La începutul lui octombrie, nu trăiește, timp de patru zile, decît cu douăzeci și trei de cafele.

« Ei bine, banii pe care mi-i dai și pe care de altminteri ți-i cer mai mult ca oricînd, ți-i voi înapoia prin muncă și nu numai pentru prezent *ci și pentru trecut*. Dar, imploră el, lasă-mă să lucrez atîta timp cît nu e cu totul imposibil ». Să lucreze pentru a lucra, să picteze pentru a picta! De vreme ce e îndatorat pe viață, e nevoit să se gîndească la posibilitatea de a-și vinde tablourile. Dar, spune el, « eu aș prefera să nu vînd niciodată — dacă lucrul ar fi cu putință ». Calitatea, bună sau mediocră — calitatea picturii — nici nu-l interesează. Important e să picteze, numai și numai să picteze, să adore pictînd « caracterul grav al marilor efecte de soare ». Vincent nu poate fi de acord cu Cézanne care și sfîșie pînzele abia terminate, lovindu-le cu picioarele sub cuvînt că nu e mulțumit de ele. « De ce să lovești cu picioarele, să lăsăm studiile în pace și asta chiar dacă nu găsești nimic bun în ele, iar dacă găsești totuși în ele ceva ce se cheamă bun, pe legea mea, cu atît mai bine ».

Cu toată frenezia sa, povara datoriei îl copleșește pe Vincent. Cînd i se întîmplă să se bucure din plin cu o veselie nebunească și se gîndește la fratele său care nu o împărtășește, îl doboară tristețea remușcărilor. « Aș vrea să te fac să simți bine adevărul, și anume, că dînd bani artiștilor, înfăptuiești și tu o muncă de artist și că nu-mi doresc decît ca pînzele mele să iasă în așa fel, încît să nu fii prea nemulțumit de munca *ta* ».

Gauguin e așteptat de la o zi la alta. Vincent pictează, pictează într-una, dar îl dor ochii, puterile îl lasă. După o ultimă săptămână de muncă intensă, mărturisește că e « aproape zdrobit de atîta trudă ». Constată, cînd scrie fratelui său, că e « cu adevărat atît de obosit » încît « nici scrisul nu prea merge ». Într-o noapte, doarme șaisprezece ore, cu un somn greu de animal istovit. Nu mai poate, își simte « țeasta goală ». Organismul său obosit refuză să-l mai slujească. Ca să poată domina în opera sa elementele contradictorii ale propriei sale personalități și ale ținutului Arles, Vincent s'a supus de la sosirea sa la Arles, de opt luni încoace, la o asemenea încordare, încît își dă seama că totul se va năruia dacă nu se oprește pentru o clipă. E nevoit să pună jos pensulele. « Nu sînt bolnav, îl încredințeză pe Theo, fără cea mai mică îndoială, mă voi îmbolnăvi dacă nu voi mîncă bine și nu voi înceta să pictez cîteva zile. În sfîrșit, sînt din nou aproape de nebunia lui Hugo Van der Goes din tabloul lui Émile Wauters . . . » Oricum, trebuie să am grijă de nervii mei . . . » Criza de care Vincent se teme nedeșlășit să fie oare de neînlăturat? Viața îi va fi oare sfărîmată?

Din fericire însă sosește prietenul, Gauguin, mîntuitorul, și împreună vor începe o viață nouă, un trai bine rînduit, o viață puternică, întemeiată pe căldura sufletească, o luptă dusă cot la cot.

Într-o dimineață de la sfîrșitul lui octombrie, Gauguin bate la ușa casei galbene.

IV. ATELIERUL SUDULUI

Culorile, aceste surori ale durerii.

HUGO VON HOFMANNSTHAL*.

Gauguin a făcut mai bine de treizeci și șase de ore din Bretania pînă în Provence, și a trebuit, în drum, să schimbe trenul de mai multe ori. A ajuns la Arles în toiul nopții; așa că, pentru a nu-l scula prea devreme din somn pe Vincent, s-a instalat la cafeneaua Alcazarului, așteptînd să se crape de ziuă. «Dumneata ești prietenul, te recunosc», îi zice de îndată cîrciularul. De cîtă vreme trebuie, că vorbește Vincent tuturor cunoscuților din Arles despre venirea prietenului său!

Pentru el e zi de sărbătoare. Gauguin a sosit în sfîrșit! Gauguin se arată și el foarte mulțumit. E încîntat că Theo i-a vîndut tablourile. Combinația plăsmuită de Vincent i se pare profitabilă. «De acum încolo am ieșit din încurcătură și sînt încrezător în viitor», îi scrie el lui Schuffenecker. Traiul îi este asigurat, socoțește el, pentru cel puțin un an.

Vincent se grăbește să-i arate lui Gauguin domeniul său. Îl instalează în camera pe care i-a pregătit-o și pe care a decorat-o pentru el, apoi îl poartă prin Arles, înspre «motivele» dragi inimii lui. O telegramă îi vestește lui Theo marea noutate; două scrisori o comentează.

«De vreme ce Gauguin a venit, țelul este *vremelnic atins*», scrie Vincent. Visul prinde viață și, recapitululează el, va fi cum nu se poate mai bine pentru toată lumea.

* *Hugo von Hofmannsthal* (1874—1929) — scriitor și poet austriac. (N. r.).

Gauguin, care îndurase mizerie, se află deocamdată la adăpost de « datoria fatală ». Va putea pune de o parte banii de pe urma cîtorva vînzări și, dacă dorește, va putea pleca, să zicem, peste douăsprezece luni în Martinica, unde are de gînd să se reîntoarcă*.

Cît despre Theo, pentru el va fi o înlesnire din punct de vedere material, căci Vincent și Gauguin nu vor cheltui împreună cu nimic mai mult decît cheltuia Vincent singur. De altfel își vor pregăti singuri pînzele și vopselele. « Și atunci îndrăznesc să cred că pentru tine povara va fi *ceva* mai puțin grea, îndrăznesc să cred chiar, că va fi cu mult mai puțin grea ». Pe de altă parte, Theo în afara întregii producții a fratelui său, va primi în fiecare lună un tablou de la Gauguin. Cum e de așteptat ca tablourile lui Gauguin « să urce », poate că cei doi frați vor fi scutiți, în privința propriilor opere ale lui Vincent să mai alerge după amatorul cel de negăsit.

Plăcută perspectivă pentru Vincent. De nu iar crește datoria pe zi ce trece, iar fi « cam tot una » dacă și-ar vinde sau nu operele. În orice caz însă, aranjamentul de la Arles trebuie să-i ușureze povara lui Theo. Lucrul acesta e esențial, căci, repetă Vincent, încă o dată, « simt în mine nevoia de a picta pînă la a ajunge zdrobit sufletește și sleit trupește, tocmai pentru că nu văd, la urma urmei, nici un alt mijloc de a recupera vreodată cheltuielile făcute ». În ultimele zile, în amărăciunea, în prostrația în care îl cufunda oboseala, gîndul la datorie sa îl apăsă cu o « chinuitoare îngrijorare ». Acum, spune el, « cutez în sfîrșit să mai răsuflex ». Și apoi, va avea de acum încolo un tovarăș; iarna n-are decît să vină. Nu va mai trebui să lupte cu singurătatea. Gauguin « este foarte interesant ca om și am toată încrederea că împreună vom înfăptui o seamă de lucruri ».

Pe scurt, peste șase luni, Gauguin, Theo și el însuși vor putea constata, Vincent e foarte sigur, că au « întemeiat un mic atelier care va dura și care va rămîne un post sau o haltă necesară, sau cel puțin utilă, tuturor celor care vor dori să vadă Sudul ».

* În anul precedent, în 1887, Gauguin făcuse o călătorie în Panama și în Martinica, care, de altminteri, s-a încheiat destul de jalnic.

Viitorul s-a înseninat. Vincent e fericit. Se temea să nu se îmbolnăvească. Chiar și grija aceasta pălește acum. « Trebuie să nu trec cu vederea hrana pentru un timp, asta-i tot, absolut tot ».

Deși mulțumit, Gauguin e departe de a fi atât de expansiv ca Vincent. Neorînduiala din casa galbenă îl izbește neplăcut. În ciuda arzătoarei prietenii a lui Vincent, el încearcă aici, nuși dă seama prea bine de ce, un simțămînt de neliniște. Pe peretele camerei lui Vincent, privește în tăcere inscripția mîzgălită de pictorul florii soarelui:

Je suis Saint-Esprit

Je suis sain d'esprit. *

Și apoi, Arles, în care se simte străin, nu-i place decît pe jumătate lui Gauguin. Chiar și în fața pînzelor lui Vincent se arată reticent. « Ce gîndește Gauguin despre felul în care am împodobit casa, nu știu, încă, știu numai că sînt de pe acum cîteva studii care îi plac cu adevărat », îi scrie Vincent fratelui său. Nu prea mult entuziasm, în nici un caz.

Fapt este că nu-i stă în fire lui Gauguin să-și strige în gura mare admirația. Pe cît Vincent, veșnic nemulțumit de el însuși, veșnic gata, în umilința sa, să uite de sine și să se sacrifice, e numai entuziasm și pasiune, pe atît Gauguin, plin de siguranță, însuflețit de orgoliu, justificat de altfel, dar tăios și destul de egocentric, nu se pierde cu firea în fața capodoperelor celorlalți. Ar fi și greu la drept vorbind, să-ți poți închipui două ființe mai deosebite decît Vincent și Gauguin. Acesta din urmă, în toată puterea celor patruzeci de ani ai săi, este un om vînjos stăpîn pe nervii săi, pe care necazurile l-au înrăit. Nu scapă din vedere nici o clipă considerentele de ordin practic deși, cu mintea plină de himere este cît se poate de nerealist. Încearcă — desigur, cu chiu, cu vai — să-și facă o carieră; cumpănește vînzările posibile, urmărește cursul tablourilor, se străduie să atragă interesul negustorilor și al amatorilor asupra operelor lui — lucruri care rămîn total indiferente prietenului său mai tînăr cu cinci ani, Vincent, pentru care pictura înseamnă mai înainte de orice

* În limba franceză: Sînt Sfîntul Duh, / Sînt în mințile mele.
Joc de cuvinte cu neputință de tradus. (N. tr.).

spovedanie, căutare neliniștită, comuniune deplină cu natura și cu oamenii, apropierea înfrigurată de taina universului. Gauguin nu cunoaște toate aceste avânturi, toate aceste efuziuni înflăcărâte. Gauguin este un mare, un foarte mare artist, care însă nu judecă lumea ca un mistic — asemeni lui Vincent —, ci ca un estetic cu gusturi rafinate și care ar vrea ca succesul să-l smulgă în sfârșit din mizerie. Dragostea lui Vincent transfigurează tot ce vede, îl face să-i admire pe Israëls, pe Rembrandt, pe Millet, în aceeași măsură ca pe Delacroix. Gauguin, dimpotrivă, are judecata sigură și bine cumpănită. E pus întotdeauna pe dispreț: dacă sfaturile și le risipește cu dărnicie, în schimb încuviințarea i-o smulge cu greu. Căci Gauguin își are teoriile lui pe care le expune cu multă bunăvoință și pe care îi place să le vadă urmate. « Știu bine că voi fi înțeles *din ce în ce mai puțin*, îi scria el cu trufie lui Émile Schuffenecker cu câteva zile în urmă. Ce importanță are dacă mă îndepărtez de ceilalți, pentru marea masă voi fi un rebus, pentru câțiva voi fi un poet și mai devreme sau mai târziu ceea ce-i bun își va dobîndi locul său ».

Fără să mai zăbovească, Vincent și Gauguin s-au pus pe lucru. Vincent și-a reluat pensulele. Gauguin cercetează regiunea. « În fiecare ținut îmi trebuie o perioadă de incubație, pentru a pătrunde de fiecare dată esența plantelor, pomilor, în sfârșit, a întregii lui naturi, atât de felurită și de capricioasă ». Arles continuă să nu-l farmece prea mult. De altfel nu împărtășește de loc părerea lui Vincent în privința Provenței. « Ciudat, când lucrează Vincent, vede aici totul în maniera lui Daumier, eu dimpotrivă, văd totul în maniera lui Puvis (de Chavannes — N. r.) colorat, amestecat cu ceva japonez ». În sfârșit își instalează și el șevaletul și începe să picteze.

Cei doi artiști se duc la Alyscamps, aleea străjuită de morminte, rămasită a marei necropole arleziene din Evul mediu. Vincent execută una după alta patru versiuni ale acestui motiv; Gauguin îl pictează în două rînduri. Dar cîtă deosebire în felul lor de a picta! Pe cînd Vincent, răvășit de emoție și cuprins dintr-o dată de cea mai nestăvilită nevoie de a spune ceva, se repede asupra pînzei sale, Gauguin

în fața pînzei lui, meditează, calculează, visează și se îmbată cu visul său. Vincent se aruncă nebunește cu trup și suflet în mișcarea realității. Gauguin evadează din realitatea, din care nu alege decît cele cîteva elemente necesare exprimării simbolice a unui univers de poezie. Gauguin cercetează pînzele pe care le schițează Vincent. Nui prea rău ce face, desigur, dar . . . Vincent se află încă în plină căutare! Toate aceste tonuri de galben pe violet, toată munca aceasta cu culorile complementare este o muncă dezordonată. Nu duce decît la niște dulcege armonii incomplete și monotone. Lipsește din ele sunetul goarnei. Iată cel puțin ceea ce gîndește Gauguin. El, un om format, își va lua sarcina să-l lumineze pe Vincent *.

Și Vincent îl ascultă.

È docil, nu manifestă nici un fel de încăpățînare, urmează sfaturile date sentențios de prietenul său. Căci Gauguin face pe pontiful și-i place lucrul acesta. Sfătuiește, îndrumă, dăscălește. Numindu-l de la bun început șeful atelierului, Vincent nu s-a înșelat: Gauguin nu dorea decît să dețină această funcție. De altfel, în ceea ce-l privește, Gauguin se felicita că a găsit un asemenea discipol; de cînd s-a apucat să-l lămurească, Van Gogh « al său » face « niște progrese uimitoare ». Este un « teren bogat și roditor ». Și pînzele sale cu floarea soarelui au sfîrșit prin a-i place « extraordinar » de mult lui Gauguin — « asta . . . într-adevăr . . . e o floare! »

Gauguin îl îndrumă desigur pe Vincent conform propriilor lui teorii estetice. În vara trecută, la Pont-Aven, Gauguin elaborase împreună cu Émile Bernard « Sinteza », un fel de simbolism pictural care pune accentul pe valoarea decorativă a tabloului, întărită de cercurile cu care sînt « cloazionate » suprafețele colorate pictate cu largi tente plate. Sub această înrîurire imperioasă, Vincent pictează, în maniera decorativă de la Pont-Aven, sala de dans de la Folies-Arlésiennes și schițează la repezeală în trei sferturi de oră sau o oră, un portret al patroanei de la Cafeneaua Gării, Dna Ginoux,

* Mă abțin în modul cel mai riguros de la orice interpretare. Apresiasi lui Gauguin sînt luate cuvînt cu cuvînt din ceea ce pictorul a scris el însuși în *Înainte și după*.

care este o « sinteză » a arlezienei. În timp ce pictează portretul, Gauguin, în spatele său, privindu-l lucrînd, îi zice în glumă doamnei Ginoux: « Doamnă Ginoux, doamnă Ginoux, portretul dumneavoastră va fi așezat în muzeul Luvru, la Paris ».

Gauguin a preluat nu numai conducerea spirituală, dar și cea materială a atelierului. Vrea să facă ordine în casă, în cutia cu vopsele în care tuburile « niciodată închise » zac talmeș-balmeș, și, mai cu seamă, în finanțele comune. « Într-o cutie, atîta pentru plimbări nocturne și igienice, atîta pentru tutun, atîta pentru cheltuielile neprevăzute, inclusiv chiria. Deasupra cutiei, o bucată de hîrtie și un creion pentru a se nota cîstit ce ia fiecare din această casă. Într-o altă cutie, restul sumei împărțit în patru părți: banii de mîncare pentru fiecare săptămîină ». S-a isprăvit cu restaurantul. De acum încolo își vor găti singuri. Vincent va merge după cumpărături și el Gauguin, va pregăti masa. Organizarea aceasta îl încîntă pe Vincent. Gauguin, spune el, « se pricepe de minune să se îngrijească de cheltuielile de fiecare zi. Pe cînd eu sînt adesea zăpăcit, preocupat numai să o scot cumva la *capăt*, el știe mai mult ca mine să chibzuiască banii de cheltuială pentru fiecare zi. Slăbiciunea lui, adaugă Vincent, este că printr-o lovitură de copită și prin zvîrlituri de animal strică tot ce a pus în ordine ».

Înainte de a veni la Arles, Gauguin se plîngea că-i bolnav. Cînd Vincent a dat cu ochii de el, ce surpriză: i s-a părut că Gauguin o duce mult mai bine cu sănătatea decît el însuși. Gauguin introduce în traiul lui Vincent forța sa, poftele-i zdravene, izbucnirile de om viguros care nu pregetă, după cum observă Vincent, să facă dintr-o dată vraște din tot ceea ce orînduise atît de bine mai înainte. Cînd cei doi pictori au lucrat cu spor (« seara, sîntem spetiți », spune Vincent), se duc și se așează la cafenea. Absintul a devenit pentru ei o deprindere. Raitele pe la fete — « plimbări nocturne și igienice » — fac parte și ele din programul lor regulat. Prea regulat, de bună seamă! Cu toate că Vincent e de mult timp credincios unei anumite Rachel zisă Gaby, angajată la casa cu uriașul număr 1 de pe strada Bout d'Arles, el nu e în stare să suporte la fel de ușor ca Gauguin excesele amoroase și libațiu,

nile otrăvitoare. Mai cu seamă alcoolul îl stîrnește repede.

Sosesc însă zilele urîte. Noiembrie e schimbător. Gauguin și Vincent stau în atelier. Continuînd cu predarea lecțiilor, pictorul de la Pont-Aven îl îndeamnă pe Vincent să se rupă de realitate și să lucreze din imaginație, să se dedea unor frumoase abstracții decorative. Acest deziderat e foarte străin de firea lui Vincent, dar Vincent i se supune cu dragă inimă; acest lucru îi îngăduie să nu iasă din casă. « Să lucrez într-o dogoară de etuvă nu mă stingherește, dar frigul nu-i de mine, cum bine știi », îi scrie el fratelui său. Primele dibuiri în această direcție nu sînt totuși prea hotărîtoare. Dă greș, după propria mărturisire, cu o *Amintire din grădina de la Nuenen*. Ca o compensație, și dînd ascultare celor spuse de Gauguin, își continuă seria de portrete. « Aici, știi cît de mult mă simt la largul meu », îi spune el lui Theo. Toată familia Roulin îi pozează, în mai multe rînduri: pruncul în vîrstă de trei luni, doamna Roulin, fiul cel mare Armand, mezinul Camille. Vincent « cloazonează », își disciplinează linia . . .

Gauguin trîncănește, enunță în fața lui Vincent ceea ce a mai repetat de atîtea ori, sub o formă sau alta: « Tot ce faci să respire pacea, calmul. Evită orice atitudine însuflețită. Fiecare din personajele dumitale să fie cu desăvîrșire statice . . . » Vincent se corectează, ascultă, se străduie. Așa cum se străduia altă dată la Mauve, la școala de arte frumoase din Anvers, ori la Paris, la Cormon . . . Arătîndu-și recunoștința se grăbește, de altfel, să recunoască temeiul unora din criticile lui Gauguin în ceea ce-l privește: într-adevăr respectarea legii culorilor complementare era poate la el prea sistematică, nu îndeștul de nuanțată. Hotărît, Gauguin este « foarte interesant ca prieten ». În afară de aceasta « știe să gătească minunat, cred că voi învăța de la el, este foarte bine să știi lucrul ăsta ».

Vincent a pictat o *Vie roșie*, « o vie numai purpură și galben, cu niște figurine albastre și violete și un soare galben », tablou, pe care îl judecă demn de a fi atîrnat alături de peisajele lui Monticelli — acel Monticelli care nu-i pe placul prietenului său Gauguin. Dar afară plouă, bate vîntul, e frig și Vincent spune: « o să mă apuc să lucrez deseori din memorie ». Pictează o *Ci*

titoare de romane, își încearcă puterile cu o *Amintire din grădina de la Etten* unde, alături de verze și de gherghine, înfige chiparoși.

Milliet, sublocotenentul, a plecat în Africa. Alt prieten care se duce! Vincent i-a dăruit o pânză; Gauguin, în schimbul unei ediții ilustrate a *Doamnei Crizan*, tema, i-a dăruit un mic desen. « Sînt foarte mulțumit că nu sînt singur », încheie Vincent și adaugă, sfredelit de o temere ascunsă, știind în sinea lui cît de trebuincioasă îi este lui personal prezența, realitatea materială, efectivă, a obiectelor, această ocrotire împotriva ademenirilor fermecate și primejdioase ale visării: « Lucrez din memorie în zilele urîte, lucru ce n-ar merge dacă aș fi singur ».

Lucrul, într-adevăr, nu prea merge, nici cu Gauguin alături.

Calea, pe care vrea să-l tîrască prietenul său, nu-i de loc a sa. Pânzele lui își pierd din vigoare, din puterea lor de convingere. Vincent face lucruri pentru care nu e făcut. Originalitatea lui scade.

Cînd Vincent se dusese la școala lui Cormon, sau la cea a profesorilor din Anvers, nu avea de ales decît între artă și ceea ce era caricatura ei. Astăzi, însă în însuși sînul artei celei mai autentice și mai înalte, e sfîșiat între două tendințe potrivnice și la fel de justificate. Gauguin, cu fiecare vorbă a sa, condamnă rațiunea de a picta și de a trăi a lui Vincent.

Gauguin este un admirator al liniei drepte, linia ce reglementează totul: « Linia dreaptă, spune Gauguin, îți dă infinitul, curba îngrădește creația ». El propovăduiește ordinea, măsura, deducția gîndită și logică. E un clasic și asemeni tuturor clasicilor, vrea să uite ceea ce are lumea, în mod omenesc, atît de îngrozitor în adîncă ei realitate: acea devenire fără sfîrșit, halucinantul vîrtej al zămislirilor și distrugerilor, descumpănitoarea, înfricoșătoarea năruire a tot ce există. Un artist ca Gauguin, pentru că așa îi este temperamentul, înțelege să readucă lumea, prin imaginea senină pe care ne-o dă despre ea, la o măsură exclusiv umană. Caută să-i confere nemișcata și liniștitoare fermitate a unui echilibru, să îmbrace tot ceea ce e condamnat la distrugere și pieire cu iluzia perenității. Evadează, se refugiază în general și simbolic, în frumusețe pură,

desprinsă de orice contingentă. Astfel ia naștere o nouă lume, potolită, rînduită, potrivită cu grijă, îndreptată, în care totul e armonie, joc delicat și subtil al inteligenței omului — o liniște vrăjită și amăgitoare. Și toate astea, de bună seamă nu sînt ceea ce dorește Vincent, lucrul spre care tinde el din toate puterile sale.

Desen dintr-o scrisoare către fratele său Theo. Saint-Rémy, 1889

Lumea noastră dureroasă și frămîntată, a cărei imagine umanizată — vis de frumusețe — o reconstruiește un clasic cum e Gauguin, această lume îl îndeamnă pe un artist baroc cum este Vincent, cu un temperament de aceeași natură, să-și însușească ameteitorul ei dinamism. Departe de a voi să uite realitatea tragică a lumii, el nu dorește decît să i se dăruie cu totul și deznădăjduit să se îmbete cu ea. Artă nu este și nu poate fi pentru el ceea ce înseamnă pentru Gauguin « o abstracție scoasă din natură »; artă înseamnă cufundarea înfrigurată în sînul realității, înseamnă îmbrățișarea de neuitat a acestei realități. Nu simbolul, ci semnificația. Artiștii barocului nu sînt oare mai întîi și întîi patimă și, asemeni stilului unor catedrale, arta lor nu ar merita să

fie numită *flamboyante* *? La ei triumfă curbele. Își modelează arta după plastica mișcătoare, lunecoasă a flăcării. După maniera tuturor artiștilor barocului, Vincent se sinchisește mai puțin să explice decît să exprime, are mai puțin grija ordinei decît a ritmului, mai puțin a echilibrului decît a intensității. Ce îl interesează în primul rînd, ceea ce îl captivează în cel mai înalt grad, nu e generalizarea abstractă a lucrurilor și oamenilor, ci dimpotrivă, chipul propriu, chipul individualizat al fiecărui om și al fiecărui lucru, înfățișarea tragic de efemeră pe care oamenii și lucrurile o au într-o anumită clipă — trecătoare clipă! — din trecătoarea lor existență.

Cînd Vincent a ajuns în Provența, transplantat într-o lume foarte diferită de cea în care trăise pînă atunci, azvîrlit dintr-o dată pe meleaguri clasice, nu a încetat — străduindu-se, s-ar putea spune, să se încredințeze că în Provența nu se simte dezrădăcinat — să stabilească apropieri între ținutul Arles și Olanda. Totuși, pe măsură ce soarele urca pe orbită s-a văzut nevoit să recunoască adevărata natură a acestor meleaguri. A suferit înrîurirea lor, dar pînă la urmă le-a dominat, pătrunzîndu-le cu propria sa neliniște. Artă sa a evoluat. Asemeni unui artist clasic s-a străduit să simplifice pentru a construi mai bine. S-a îndepărtat puțin de lucruri, a conferit tablourilor sale mai mult echilibru și mai multă trăinicie. Au început să domine liniile drepte, și nu curbele. Plinurile au biruit asupra golurilor. În pictura sa, devenită mai statică și pe alocuri aproape obiectivă (*La Crau*) s-au înscris valorile de permanență ale clasicismului. Pentru această asimilare — mai puțin conștientă decît suferită, mai mult temută decît dorită, căci oricum era potrivnică geniului său intim — Vincent s-a cheltuit cu prevedere. La fiecă clipă, de altfel, elanul său lăuntric îl îndemna să nu dea ascultare decît înclinărilor sale, să se îmbete cu spațiul, să îmbrățișeze universul în tainica lui totalitate, să se lase purtat de caracterul nestatornic al lucrurilor. Dacă mărturisea uneori, înainte de venirea lui Gauguin, că se simte atît de sleit, era și din cauză că,

* În limba franceză: în chip de flacără. Denumirea unei forme deosebite, tîrzii a stilului gotic, care are predilecție pentru contururile ascuțite imitînd flăcările. (*N. tr.*)

lăsînd de o parte orice alt considerent, el constituia de luni de zile terenul pe care se ducea lupta între puteri vrăjmaşe: între ceea ce era şi ceea ce găsisese aici, între ispita pentru ordinea clasică care i se impunea la fiecare pas şi propriul său temperament de artist baroc.

Şi acum Gauguin e aici şi-l împinge din zi în zi tot mai poruncitor spre clasicism, spre lucrări din imaginaţie, spre abstracţii, spre geometrie, static, simbol, decorativ. Odinioară, Vincent era singur faţă-n faţă cu ţinutul Arles. Putea să se amăgească pentru a beneficia, în pofida oricărui lucru şi fără să se piardă, de invitaţiile la clasicism. Cu Gauguin însă, Vincent nu mai poate umbla cu şiretlicuri. Gauguin dă glas dogmatic, fără replică, lecţiei pe care pînă acum pămîntul provensal i-o murmurase numai lui Vincent. Pe un ton de magistru, Gauguin vorbeşte, hotărăşte, impune. Vincent încă mai face concesii. Dar începe să i se împotrivească. Instinctul îi spune că e mînat pe un drum greşit. Discută, reacţionează la sfaturile poruncitoare ale lui Gauguin cu din ce în ce mai puţină răbdare. S-a putut lăsa amăgit puţin şi de bună voie de senina ademenire a ţinutului Arles. Tot ce-i predică prietenul său însă, cu o convingere atît de autoritară, îl supără şi-l nelinişteşte, desluşindu-i într-un fel prea crud motivele — de-abia întrezărite, prost formulate — ale vechii sale neîncrederi. Împotrivirea lui creşte. În curînd pînă şi tonul lui Gauguin îi ajunge de nesuferit. Îşi pierde din personalitate şi e conştient de acest lucru. Pentru ai face pe plac lui Gauguin, « micul tigru Bonaparte al impresionismului », va trebui oare să se renege cu totul?

Din orice nimic izbucnesc certuri. Vincent se simte încolţit, intuieşte că arta sa — arta căreia i-a sacrificat totul — e în joc. Cîrteşte, argumentează, îi opune lui Gauguin admiraţiile sale, pe care pictorul de la Pont-Aven le socoteşte de la înălţimea sa, şi nu pe nedrept de altfel, cam eteroclite.

Gauguin se trudeşte, cum spune el însuşi, să « desluşască în învălmăşeala din acest creier o raţiune logică în părerile sale critice », dar în zadar. Admiraţiile lui Vincent îl rănesc, de altfel în ceea ce are mai simţitor. « Vincent şi cu mine, constată el în decembrie într-o scrisoare adresată lui Émile Bernard, sîntem îndeobşte foarte rar de acord, mai cu seamă în privinţa picturii.

El îl admiră pe Daumier, Daubigny, Ziem și pe marele Rousseau, oameni pe care eu nu-i pot suferi. Și dimpotrivă îi detestă pe Ingres, Rafael, Degas, pe care eu îi admir. Ca să am liniște, îi spun: « Brigadiere, ai dreptate! » Îi plac foarte mult tablourile mele, dar atunci când lucrez la ele găsește întotdeauna că nu e bine să fac cutare sau cutare lucru. El e romantic și eu sînt mai degrabă un primitiv. Din punctul de vedere al culorii, el găsește de bine să arunce pasta la întîmplare, ca Monticelli, și eu urăsc mazăgăliturile etc. »

Da, hotărît lucru, casa galbenă nu e un lăcaș tihnit, suspină Gauguin. Ar face mai bine, de o mie de ori mai bine, să se înapoieze la Paris pentru a continua bătălia. Și ținutul ăsta Arles, nu, zău, e peste puțină să-ți trezească entuziasmul! Totul e « mărunț, meschin, peisajul și oamenii ». Fără exagerare, e « cel mai infect loc din Sud »!

Vincent se zbîrlește cumva în fața unor asemenea aprecieri? Colțul acesta, cel mai infect din tot Sudul, este regatul său, regatul pe care s'a oferit să-l împartă cu Gauguin. Șeful Atelierului Sudului nu iubește însă Sudul. El visează să plece în țările calde, să pornească din nou spre Martinica. Lucruri despre care vorbește cu nepăsare, cu o nepăsare ce vădește îndeajuns cît de indiferent a rămas în sinea lui la asociația plăsmuită de Vincent. Nepăsare crudă față de cel care-și pusese toată nădejdea și generozitatea lui în această asociație.

Vincent își asigură fratele că totul merge cum nu se poate mai bine pe la ei: « Îmi face nespus de bine să am un tovarăș atît de inteligent cum e Gauguin și să-l văd lucrînd ». Dar chiar în acest moment, face două tablouri — « destul de ciudate », spune el: un scaun galben și un fotoliu roșu și verde. Fotoliul lui Gauguin și propriul său scaun. Pe scaun, o pipă. Pe fotoliu, un sfeșnic. O pipă stinsă și sfeșnicul morților. Două absențe*.

Două absențe: Vincent presimte năruirea visului său pe care Gauguin îl spulberă cîte puțin cu fiecare din cuvintele sale profanatoare. Gauguin va pleca. Gauguin o să plece curînd. Vincent crezuse că o dată cu Atelierul Sudului, o dată cu venirea lui Gauguin avea să se înfăp-

* « Am încercat să pictez *locul său gol* », va scrie mai tîrziu Vincent lui Albert Aurier, vorbindu-i despre fotoliul lui Gauguin.

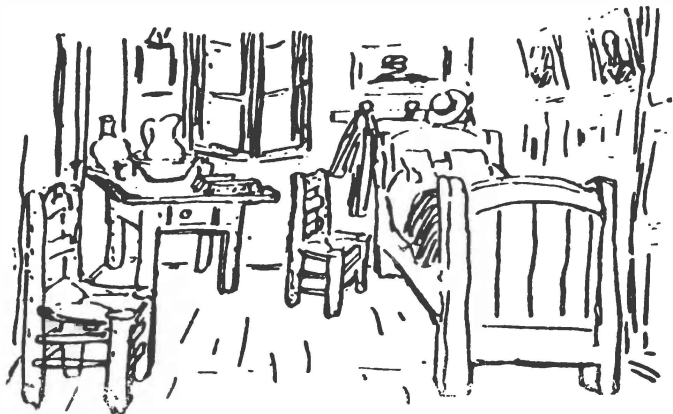
tuiască un lucru de seamă și trainic, că viața lui va dobîndi un înțeles. Și iată că nu s-a ales nimic. Nimic! Perspectiva unui gol nețărnut. Un sfeșnic aprins pe un fotoliu părăsit. O viață stinsă. O nădejde călcată în picioare. Ca mîine va fi din nou singur în iarna lugubră. Ar vrea să-l țină în loc pe Gauguin. Prietenia lui a rămas neatinsă, la fel de caldă ca în prima zi, dar acum se amestecă cu un iz de amărăciune, un soi de stricăciune care o corupe, o pică surdă, stăruitoare, refulată cu grijă în adîncul său, dar care la fiecare clipă răbufnește în izbucniri și furii necontrolate. Gauguin puternic, zdravăn, stăpîn pe sine, Gauguin, care ar fi putut atît de bine să devină un ocrotitor, dacă nu ar fi fost seniorul unei arte căreia, el, Vincent, i s-a plecat, i se mai supune încă, dar pe care nu poate și nu vrea să o recunoască, Gauguin căruia nu-i place orașul Arles, care disprețuiește căsuța galbenă, cuib cald în restriștea iernii, Gauguin căruia nu-i pasă de loc de Atelierul Sudului, Gauguin prietenul, aliatul, fratele, a devenit un vrăjmaș. *Era vrăjmașul!* Din zi în zi discuțiile se întetesc, pe un ton mai ridicat reluate în fiecare clipă, necurmte, amenințătoare, asemeni furtunii care bubuie în zare. Vincent își apără însăși viața, arta, justificarea existenței sale, acest Atelier la care a visat atîta, refugiul împotriva silei de viață. Înverșunarea deznădăjduită. Vincent se știe dinainte biruit. Totul îi va fi luat, smuls, are cumplita siguranță a acestui lucru. Și totuși, traiul în comun continuă, dar zdruncinat, cutremurat de clipe de vioiește zgomotoasă, căroră le urmează brusc tăceri îndelungate. Vincent se inițiază în ale gătului. Într-o seară pregătește vesel supă. Ce combinație meșterește? « Fără îndoială ceva în genul culorilor de pe tablourile sale », opinează sarcastic Gauguin. Într-adevăr, supă este absolut de nemîncat. Vincent rîde, tropăie, urlînd: « Tarascon! Trăiască moș Daudet! » Îi e de ajuns însă să se gîndească la Monticelli, pictorul baroc pe care-l adoră și a căruia factură și spirit Gauguin le condamnă, ca să izbucnească în lacrimi. Zguduiți subterane, izbucniri neașteptate și brutale. Și deodată, calmul, o tăcere grea, apăsătoare, tragică . . . Într-o zi din acest decembrie rece, cei doi artiști se duc împreună să viziteze, la muzeul din Montpellier, colecția

Bruyas*. În fața portretului lui Bruyas de Delacroix, Vincent se gîndește la niște versuri din Musset pe care și le amintește aproximativ. « Pretutindeni pe unde am atins pămîntul, își recită el, un nenorocit în straie cernite lîngă noi venea să se așeze, și ne privea asemeni unui frate. » Vizitarea muzeului adîncește și mai mult neînțelegerea care îi desparte pe Gauguin și Vincent, ațîțîă vrajba nemărturisită care îi ridică pe unul împotriva celuilalt. Două lumi se ciocnesc din plin. Vincent și Gauguin se ceartă în fața pînzelor, se ceartă la întoarcerea acasă, se ceartă la cafenea, se ceartă în tot locul, nu mai conțenesc să se certe asupra a ceea ce îi desparte pe vecie. Se ceartă pentru Delacroix, pentru Rembrandt, dar prin aceste opere străine se ceartă pentru operele lor înseși. Și se ceartă, se ceartă pînă își pierd răsufierea. « Discuțiile sînt încărcate cu o *electricitate excesivă*, reamă că Vincent într-o scrisoare către fratele său, ieșim din ele cu mintea obosită ca o baterie electrică după ce se descarcă ». Gauguin amenință tot mai serios pe Vincent cu plecarea. Atmosfera din Arles a ajuns pentru el irespirabilă. Păcat de frumoasele planuri, de ajutorul lui Theo! Toanele lui Vincent, îndîrjirea acestuia în discuții, furiile uneori de neexplicat, îl istovesc. Nu înțelege, sau înțelege prea puțin drama care se joacă în preajma lui, se mărginește să constate că la urma urmei între el și Vincent « unul, adevărat vulcan, și celălalt clocotind și el, dar pe dinăuntru », conflictul era de neînlăturat. Înțelepciunea îi poruncește să plece. Apoi Gauguin se răzgîndește. Va mai aștepta.

Acum Vincent izbucnește la fiece fleac, la fiece nimic. Incertitudinea în care se află neștiind ce va face tovarășul său îl stîrnește într-un fel primejdios. Tună și fulgeră constatînd că Gauguin are o frunte mult prea îngustă față de vasta lui inteligență. Gauguin dă din umeri. De două sau de trei ori, noaptea, Gauguin se deșteaptă tresărind. Vincent e aici, în camera sa. S-a sculat și dă tîrcoale în jurul patului prietenului său. « Ce ai, Vincent? », întreabă Gauguin, cam neliniștit. Fără o vorbă, Vincent se duce înapoi la culcare.

Vincent a pus o pînză pe șevaletul său. A început

* *Alfred Bruyas* (1821—1877) — colecționar de artă francez, susține materialicește numeroși artiști, contemporani lui, printre care și pe Courbet (*N. r.*).

Desen dintr-o scrisoare către fratele său Theo. Arles, 1888

o nouă « abstracție », o *Berceuse* *. Întâmplător într-una din zilele trecute vorbise cu Gauguin despre « pescarii din Islanda și despre izolarea lor melancolică, expuși tuturor primejdiilor, singuri pe marea tristă » și i-a venit ideea să picteze această evocare maternă și liniștitoare. Gauguin, la rîndul lui, a terminat un portret al lui Vincent pictîndu-și tablourile lui cu floarea-soarelui. În cursul zilei de 22 decembrie, Vincent privește acest portret: e el într-adevăr, dar « nespus de obosit și de încărcat de electricitate » așa cum e în acest moment — el într-adevăr!; și lasă să-i scape aceste cuvinte cumplite: « Sînt eu într-adevăr, dar eu ajuns nebun! »

Seara, cei doi pictori singuratici se duc la cafenea, comandă absint. Dintr-o dată, Vincent își aruncă paharul în capul lui Gauguin. Gauguin se ferește. Apucîndu-l pe Vincent de mijloc, iese din cafenea, își duce prietenul la casa galbenă în camera lui și-l culcă. Vincent adoarme de îndată.

De astă dată, Gauguin s-a hotărît definitiv: va părăsi Arles cît mai grabnic.

Cînd se trezește a doua zi, Vincent e perfect calm. Nu-și aduce aminte decît foarte vag de cele petrecute în ajun. Trebuie să-l fi jignit pe Gauguin. « Te iert cu dragă inimă, răspunde Gauguin, însă scena de ieri s-ar putea

*În limba franceză: femeie care leagănă copilul, cîntec de leagăn.
(N.tr.)

repetă și dacă m-ai lovi, aș putea să-mi pierd cumpătul și să te strâng de gât. Dă-mi voie să scriu fratelui duminică și să-l înștiințez de reîntoarcerea mea.»

«Cred, îi spune Vincent lui Theo, că Gauguin s-a cam săturat de Arles asta, de căsuța galbenă în care lucrăm și mai cu seamă de mine. Într-adevăr pentru el, ca și pentru mine, ar mai fi greutăți serioase de biruit aici. Greutățile sînt însă mai degrabă înăuntrul nostru, decît în altă parte. Așa că eu gîndesc că ori, hotărît va pleca, ori, hotărît va rămîne. Înainte de a întreprinde ceva, i-am spus să se gîndească bine și să-și mai facă o dată socotelile. Gauguin este foarte puternic, foarte creator, dar tocmai din această pricină are nevoie de liniște. O să și-o găsească oare altundeva dacă n-o găsește aici? Aștept în deplină seninătate să ia o hotărîre.»

Seninătate! În seara de 23 decembrie, o duminică, vrînd să ia puțin aer, Gauguin iese singur. Nici nu se gîndește să-l ia pe Vincent cu el. S-a zis de acum înainte cu tovarășia lor. Va pleca a doua zi. Dar de-abia traversează Gauguin piața Lamartine, că aude în spatele lui un «pas mărunt, grăbit și sacadat» pe care-l cunoaște bine. Se întoarce chiar în clipa cînd Vincent se năpustește asupra lui cu un brici în mînă. Gauguin îl măsoară pe Vincent cu privirea sa aproape magnetică — «ochii unui om venit de pe planeta Marte», spune Vincent. Vincent se oprește, pleacă capul. «Tu ești tăcut, dar și eu voi fi la fel» spune el, apoi reia, alergînd, drumul spre casă. Lui Gauguin nici nu-i trece prin minte să mai petreacă o noapte într-o tovărășie atît de primejdioasă. Intră la primul hotel care-i iese în drum, reține o cameră și se culcă. În timp ce foarte tulburat și învinuindu-se că nu a încercat poate să-l liniștească pe Vincent *, zadarnic așteaptă somnul, în atelier se desfășoară o dramă: întors acasă, Vincent, îngrozit în delirul său de fapta pe care era cît pe-aici s-o săvîrșească, a întors împotriva lui însuși intențiile sale ucigașe și și-a tăiat urechea la nivelul craniului. Vincent pierde sînge din belșug. Izbutind mai mult sau mai puțin să-și oprească hemoragia, se bandajează, își infundă pînă peste ochi bereta și se duce în strada Bout

* «Am fost laș în acea clipă, nu ar fi trebuit oare să-l dezarmez și să caut să-l potolesc? s-a întrebat mai tîrziu Gauguin. Deseori mi-am iscodit conștiința și nu-mi fac nici un reproș. Cine vrea, n-are decît să dea cu piatra în mine.»

d'Arles, la casa cu uriașul număr 1, să-i dăruiască lui Rachel, credincioasei sale partener, urechea frumos curățată, pusă într-un plic: « Poftește, să-ți amintești de mine! », îi spune el. După care, se întoarce la casa galbenă, trage obloanele, aprinde o lampă pe care o așează pe fereastră, apoi se strecoară în pat și se cufundă într-un somn adânc.

Neobișnuitul eveniment a pus în fierbere cartierul rău famat. Rachel a leșinat când a deschis plicul. Patroana stabilimentului, Madame Virginie, a trimis după un agent; i-a încredințat corpul delict, urechea lui Vincent. A doua zi dimineața, poliția sosește la casa galbenă. Camerele, scara, totul e mînjit cu sînge. Prosoape ude, pătate, zac pe pardoseala încăperilor de jos. Poliția îl descoperă pe Vincent în patul său, înfășurat în cearceafuri, chircit, fără cunoștință.

Să tot fie ora șapte și jumătate, poate opt. Gauguin, care, după ce a dormit — puțin — la hotel, se întoarce la Vincent, zărește în fața casei galbene o mulțime mare, gălăgioasă, jandarmi, un domn cu pălăria tare, comisarul de poliție. Comisarul i se adresează cu asprime: « Ce-ați făcut, domnule, cu tovarășul dumneavoastră? — Nu știu, răspunde Gauguin. — Ba da, știți foarte bine, i-o întoarce comisarul. E mort ». Gauguin își stăpînește cu greu emoția. « Bine, domnule, îngăimează el, să urcăm și ne vom lămuri sus ».

La etaj, Gauguin se apropie de Vincent și « încetișor, încetișor » îi pipăie trupul. Gauguin prinde curaj: corpul e cald, Vincent trăiește.

Întorcîndu-se spre comisar, îi șoptește cu voce înceată: « Fiți bun, domnule, și treziți-l cu multă grijă. Dacă întreabă de mine, spuneți-i că am plecat la Paris. Vederea mea s-ar putea să-i fie fatală. »

Comisarul trebuie să se supună evidenței. Vincent trăiește. Se grăbește să trimită după un doctor și după o trăsură. Când Vincent se trezește, îl cheamă pe Gauguin, care a dispărut, stăruie să-l vadă chiar în acea clipă (nu cumva Gauguin să-l alarmeze pe Theo! toate « astea » să rămîină între ei!), dar Gauguin, în ciuda acestor repetate rugăminți, nu se arată. Nu vrea, repetă el, să-și stingherească prietenul. Vederea sa* . . . Vincent își cere pipa și

tutunul. Mai roagă să i se aducă cutia în care își ține banii. «O bănuială, de sigur!» sugerează Gauguin. S'a isprăvit, Atelierul Sudului și-a trăit traiul! Minunatul vis al lui Vincent s'a spulberat. Iar el . . .

Trăsura îl duce la spital. Când sosește aici, dă dovadă de o asemenea surescitare încît sînt nevoiți să-l închidă într-o carceră pentru nebuni.

Singurătatea l'a înhățat din nou pe Vincent, cea mai cumplită din singurătăți: Vincent Van Gogh e zvîrlit în afara omenirii normale; Vincent Van Gogh a înnebunit*.

* *Le Forum républicain* a anunțat astfel arlezienilor evenimentul: «Duminica trecută, la orele unsprezece și jumătate seara, numitul Vincent Van Gogh, artist pictor, originar din Olanda, s'a înfățișat la casa de toleranță nr. 1, a întrebat de numita Rachel și i-a înmînat urechea spunîndu-i: «Păstrează cu sfințenie acest obiect». După care, a dispărut. Informată de această faptă, care nu putea fi decît cea a unui biet nebun, poliția s'a prezentat a doua zi dimineață la acest individ, pe care l'a găsit culcat în patul său aproape ne mai dînd semne de viață. Nenorocitul a fost internat de urgență la spital». Iată articolul în care a fost tipărit, pentru prima dată, numele lui Vincent Van Gogh.

PARTEA A PATRA

MISTERUL ÎN PLINĂ LUMINĂ

1889—1890

OMUL CU URECHEA TĂIATĂ

Trebuie să pornești de la lucrurile care se văd
și care nu există, la cele care nu se văd, dar care
există.

SAN JUAN DE LA CRUZ *

A nunțat de cele întâmplate de o telegramă a lui Gauguin, Theo, cumplit de îngrijorat aleargă la Arles. La spital, îl întâlnește pe Felix Rey, internul care a făcut formele pentru internarea fratelui său. Acesta îi spune că Vincent, pradă unui delir furios, se zbate, absolut inconștient, în celula de izolare. Tropăie, urlă, are halucinații de văz și auz. Uneori, cântă. Trebuie să fie vorba de un fel de epilepsie, diagnostichează internul; i-a raportat cazul și șefului său, doctorul Urpar, medic al ospiciilor civile din Arles, care, nepăsător, a încuviințat într-o doară: «Manie acută cu delir generalizat». Cît despre rana pe care Vincent și-a făcut-o singur, a început să se cicatrizeze; n-a dat naștere la nici o infecție. Totuși fiind secționată o arteră, hemoragia a fost foarte puternică. Vincent nu și-a tăiat toată urechea stîngă, ci numai lobul și jumătatea inferioară a pavilionului. Rey ar fi dorit să facă sutura fragmentului tăiat. Din păcate însă comisarul de poliție i l-a adus prea tîrziu pentru ca operația să mai poată fi încercată; s-ar fi produs, fără îndoială, o gangrenă. Îi arată lui Theo bucata de ureche pe care a pus-o într-un borcan cu alcool**.

* *San Juan de la Cruz* (1542—1591) — unul din cei mai de seamă poeți mistici spanioli (N. r.).

** Borcanul acesta a stat timp de mai multe luni în cabinetul lui Rey. «În noiembrie 1889, internul a plecat la Paris pentru a-și susține ultimele examene de doctorat. Cînd s-a întors, borcanul dispăruse. Succesorul său, socotind, fără îndoială, că respectiva piesă anatomică nu prezintă interes, l-a pus pe infirmier s-o arunce la gunoi. Acesta a fost sfîrșitul acestei istorice piese anatomice!» (Doctorii *Victor Doiteau* și *Edgar Leroy*: *Vincent Van Gogh și drama urechii tăiate*, în *Aesculape*. Paris, iulie 1936).

Felix Rey *, în vîrstă de douăzeci și trei de ani, — cu o față rotundă, părul ca o perie, mustață mică, barbișon — e un om plin de bunătate. Cu prilejul unei recente epidemii, a manifestat atîta abnegație, încît Ministerul de Interne i-a acordat o medalie de argint. Spaima lui Theo, dragostea vădită și adîncă care-l leagă de fratele său îl mișcă. Se străduie, pe cît îi stă în puteri, să-l liniștească — nu va fi decît o criză trecătoare — și-i făgăduiește că-i va îngriji fratele cu toată atenția. Theo poate să se întoarcă în pace la Paris, îl va ține la curent cu toate.

Ceva mai liniștit, Theo ia legătura cu poștașul Roulin care nu contenește, în aceste zile grele, să dovedească cît de nezdruncinată e prietenia sa pentru Vincent și se căznește cu ajutorul menajerei să facă ordine în casa galbenă.

Dar Theo nu mai poate zăbovi. Treburile sale de la Paris, multiplele sale treburi, îl cheamă înapoi, căci tocmai în zilele acestea trebuia să plece în Olanda să se logodească. De altfel, nici el nu stă prea strălucit cu sănătatea; e obosit, arată prost, tușește. Pleacă, după ce și-a încredințat fratele internului și lui Roulin.

Pereți goi, spoii cu var. Colo sus, sus de tot o feres-
truică cu zăbrele.

Vincent se învîrtește în spațiul strîmt, gesticulînd, strîgînd, halucinat.

Mintea sa rătăcită zboară de ici-colo, « navigînd pe multe mări ». Vas fantomă, « horla »** lui Maupassant . . . Din adîncurile memoriei sale, urcă amintiri vechi de acum treizeci de ani. Iată presbiteriul din Zundert unde s-a născut. Iată fiecare cameră și iată grădina din jurul casei, și fiecare plantă din grădină; iată și cîmpia dimprejur și potecile, biserica și cimitirul — și în cimitir,

Diferitele lucrări ale doctorilor Doiteau și Leroy constituie un valoros izvor de informații privind această perioadă pe care ei au studiat-o și despre care au avut date foarte prețioase.

* S-a născut în Arles, la 24 iunie 1865.

** *Le Horla* — titlul unei nuvele de Maupassant, în care se vorbește despre evoluția unui om spre nebunie. Eroul nuvelei e obsedat de o fantomă, nevăzută, (le Horla) de care nu va scăpa decît sinucigîndu-se (*N. tr.*).

iată salcîmul cel înalt în care o coțofană își făcuse cuibul. Zundert! Zundert! . . .

Vincent urlă, zbătîndu-se în încleștarea nebuniei, sau cîntă, el care nu cînta niciodată, un vechi cîntec de jale, un cîntec de leagăn, o *berceuse*.

« Noaptea, pe mare, pescarii văd în fața bărcii lor o femeie nepămînteană a cărei înfățișare nu-i înfricoșează, căci este « la Berceuse », cea care-i legăna pe cînd erau ȕinci și scînceau în panerașele lor; și tot ea sa întors să le cînte cîntecele copilăriei, acele cîntece ce te odihnesc și te consolează de viața amară ».

Încetul cu încetul totuși, dozele puternice de bromură care i se administrează lui Vincent — sînt trei zile de cînd e internat — izbutesc să-i potolească delirul. După o agravare de moment, talazurile înalte ale nebuniei se domolesc. Liniște . . . Din bezna inconștienței, Vincent se ridică la suprafață. Criza a trecut, pe cît se pare.

În cea de a patra zi, la 29 decembrie, Rey îl instalează pe Vincent într-unul din saloanele comune ale spitalelui. E o cameră mare, lunguiață, în care sînt aliniate la perete două rînduri de paturi cu perdeluțe albe. Din tavan coboară o lampă cu petrol cu abajur. Cîțiva convalescenți se încălzesc în jurul unei sobe în mijlocul odăii. Vincent mănîncă destul de bine; puterile sale fizice sînt neatinse. Dar rămîne încă îngrozitor de iritabil. A doua zi seara, Rey și pastorul protestant de pe lîngă spital, domnul Salles, îi fac o vizită. Vincent îi primește arȕagos. Nu vrea, spune el furios, să aibă cu internul decît legături strict necesare. Cînd Rey îi propune lui Vincent să-i scrie lui Theo pentru a-i da ceva vești despre el (ceea ce el a și făcut, desigur), Vincent refuză cu violență. Cuvintele liniștitoare ale internului biruie totuși repede această încăpăȕinare, și pînă la urmă, chiar Vincent îl roagă pe Rey să-i scrie ceva fratelui său. După ce au stat îndelung de vorbă, se despart ca cei mai buni prieteni din lume. Rey apreciază că starea bolnavului sa îmbunătăȕit vădit, fapt pe care se grăbește să îl vestească lui Theo. Vindecarea va fi, după toate aparenȕele, rapidă. Ar fi indicată șederea într-o casă de odihnă primitoare, la Aix sau la Marsilia, dacă, bineînȕeles, Theo nu vrea să-și știe fratele într-o localitate mai apropiată de Paris. Două zile mai tîrziu, la 1 ianuarie, Vincent e din nou pe picioare, lucid. La stăruinȕele lui Roulin, pe care-l

îngrijorează soarta prietenului său, i se îngăduie să dea o primă raită prin oraș. E Anul Nou, sărbătoare, trebuie să fi argumentat Roulin.

La început, Vincent nu-și amintește să fi fost bolnav. Nu realizează decît treptat acest lucru — încetul cu încetul își dă seama că viața sa a fost năpraznic răvășită. Atelierul Sudului nu mai există. Gauguin și-a luat tălpășița. Gauguin l-a deranjat pe Theo. Theo a venit. Theo știe că a avut « febră »!

« Sînt atît de mîhnit, dragul meu frate — îi scrie el de îndată lui Theo — că ai fost nevoit să faci această călătorie, aș fi vrut să fi fost cruțat; la urma urmei nu mi s-a întîmplat nimica rău și nu aveai de ce să te ostenești ». Îi scrie și lui Gauguin « cîteva cuvinte de prietenie sinceră și adîncă » al căror ton e destul de îndurerat. « Spune-mi, dragul meu, era într-adevăr absolut necesară călătoria fratelui meu Theo? Acum, cel puțin, liniștește-l pe deplin și dumneata însuși, fii te rog încredințat că de fapt nu există nici un rău pe lumea aceasta, care-i cea mai bună dintre toate și unde totul merge întotdeauna strună. Aș dori, așadar, ca (. . .) să te abții, pînă cînd vom fi cugetat mai adînc și unul și celălalt, să vorbești de rău biata noastră casuță galbenă ». Vincent își revede pînzele. Cea mai mare plăcere îi face studiul cu *Camera galbenă* și Vincent îl găsește cel mai bun. Nădăjduiește să-și reia peste puțină vreme lucrul. În curînd va veni primăvara; în curînd livezile vor înflori din nou; în curînd Vincent va porni iarăși pe « drumeagul » său.

Vincent se întoarce la spital. Chiar de a doua zi, Rey îl primește în cabinetul său. Vincent își scrie aici corespondența, stă puțin de vorbă cu internul. Cabinetul dă înspre curtea interioară a spitalului unde în jurul unui bazin s-a amenajat o grădină, închisă pe lături de o galerie cu arcade.

Revenindu-și în fire, Vincent revine și la durere. În timpul freneticei sale creații din vara trecută a putut, purtat de elanul său, să nesocotească semnalele de alarmă pe care i le dădea trupul său vlăguit, bolnav — și să-i ascundă lui Theo o parte din adevărul despre el. De aci încolo nu-l mai poate ascunde nici în ochii săi, nici în ochii lui Theo. Theo știe — și știe și el. Cu o nespusă mîhnire își dă seama prin ce a trecut. Măcar dacă ar

putea Theo să nu se îngrijoreze! Dar Gauguin? De ce nu-i scrie? Va trebui să-i trimită tablourile pe care le-a lăsat aici, să-l despăgubească pentru cheltuielile făcute. Biată căsuță galbenă!

Rey e de părere că Vincent va fi complet restabilit peste câteva zile. Simte pentru el o mare simpatie și urmărește cu atenție progresele în vindecarea lui. Vorbindu-i despre Vincent, Theo a atins coarda sensibilă a interesului. Atît din prietenie, cît fără îndoială, și dintr-un interes real (internul nu se pricepe deloc la pictură), Rey îi propune lui Vincent să vină, cu doi dintre confrății lui, să-i viziteze atelierul. Plin de recunoștință, Vincent arată neașteptăților vizitatori pînzele sale și pentru a le explica factura, le expune teoria culorilor complementare. Succesul pe care-l înregistrează, se datorește curiozității. Theo i-a spus internului că Vincent are mult talent, dar Rey, fără să se trădeze cu nimic, de sigur, rămîne sceptic în fața lucrărilor « coloristului arbitrar »; și atunci cînd odată vindecăt, Vincent se oferă să-i facă portretul în semn de recunoștință pentru îngrijirea și bunăvoința sa, Rey acceptă din simplă amabilitate.

La 7 ianuarie, Vincent părăsește definitiv spitalul și se întoarce la locuința sa. Nu se simte prea liniștit. Timp de câteva zile i-a fost cu neputință să-i scrie lui Theo. Suferă mai ales noaptea de insomnii, de coșmaruri îngrozitoare (de care n-a vrut să-i pomenească lui Rey). Îi e teamă să înnopteze singur, se întreabă dacă va putea dormi. Cum *Anuarul Sănătății* al lui Raspail recomandă camforul în lupta împotriva insomniei, Vincent îl presară din belșug pe saltea și prin tot atelierul.

Vincent își face bilanțul.

Se vindecă repede, rana i se închide; are poftă de mîncare, digeră bine, îi revine « seninătatea » « la cap ». Trage nădejde că boala lui nu va fi fost decît « o simplă țacă neală de artist ». Deci, Theo nu trebuie să-și facă nici o grijă. « Te rog, îi spune el, să-ți ștergi din minte cu bună știință trista ta călătorie și boala mea ». Își reproșează și așa destul că Theo a fost deranjat pentru « atîta lucru ». « Iartă-mă », îi spune el; îl mai roagă să le liniștească pe deplin pe mama și pe sora lui, Wilhelmina, în cazul cînd le-a pus la curent, și să minimalizeze pe cît se poate motivele șederii sale la spital. Cît despre munca sa, se va apuca din nou de ea chiar de a doua zi. Va începe

prin a picta naturi moarte, pentru a-și redobîndi deprinderea.

Vincent a contractat multe datorii morale în aceste zile grele. Roulin s-a purtat admirabil: îl va invita astă seară la cină. Și internul s-a comportat minunat: îi va face portretul de îndată ce se va « obișnui din nou cu pictura »; dar e oare destul? Nu cumva Vincent a ghicit pe jumătate că felicitările internului sînt forțate, artificiale? « Dacă vrei cu adevărat să-l faci pe intern *foarte fericit*, subliniază el, iată ce i-ar face mare plăcere: a auzit vorbindu-se despre un tablou de Rembrandt, *Lecția de anatomie*. I-am spus că-i vom face rost de gravură pentru cabinetul său de lucru. »

Și, bine înțeles — de vreme ce Gauguin a plecat — se va întoarce la cei o sută cincizeci de franci pe lună.

În privința banilor, Vincent nu strecoară decît aceste cîteva cuvinte grăbite în cele două scrisori pe care le trimite fratelui său în ziua de 7 ianuarie. Nu vrea, în ruptul capului, să-l necăjească pe Theo și mai tare dîndu-i în vileag situația sa materială. Din cauza lui, Theo și-a întîrziat călătoria pe care trebuia s-o facă în Olanda: va trebui ca lucrurile să-și reia cît mai repede cursul lor firesc și nimeni să nu se mai preocupe de el. Totuși, situația lui materială nu e de loc strălucită.

Dat lui Roulin pentru a plăti menajera

pentru luna decembrie	20 fr	
precum și prima chenzină din ianuarie	10 fr =	30 fr
Plătit la spital	21 fr	
Plătit la infirmierii care m-au pansat	10 fr	
Reîntors aici plătit o masă, un reșou cu gaz etc., care-mi fuseseră împrumutate și pe care le-am luat atunci pe datorie.....	20 fr	
Plătit pentru spălatul rufelor de pat, a celor pătate de sînge etc.....	12 fr	50
Diverse cumpărături, cum ar fi o duzină de pensule, o pălărie etc. să zicem.....	10 fr	
	103 fr	50

Seara, după ce va achita nota de la restaurant, nu-i va mai rămîne nimic — sau aproape nimic. Dar e cu neputință să nu plătească ceea ce datorează unor oameni « aproape tot așa de săraci » ca și el!

Vincent oftează ușurat cînd, două zile mai tîrziu, la 9 ianuarie, află că Theo a sosit în sfîrșit la Amsterdam și

s-a logodit oficial cu domnișoara Johanna Bonger, al cărei frate se ocupă cu importurile chiar la Paris. I se pare că acum se va vindeca pe deplin. « Teama că indispoziția mea să nu fi împiedicat călătoria ta atât de necesară (. . .) teama aceasta fiind acum risipită, mă simt cât se poate de normal ».

Din păcate, Vincent are parte de alte necazuri. A fost tocmai înștiințat că proprietarul a profitat de lipsa lui pentru a semna un contract cu un tutungiu și că are de gând ca la Paște să-l dea afară. Dar Vincent nu-i dispus să se lase astfel aruncat pe drumuri, când el a zugrăvit casa și pe dinafară și pe dinăuntru, a instalat gazul aerian, într-un cuvânt, a făcut-o locuibilă. O altă veste proastă: Roulin, bunul Roulin va părăsi orașul Arles. A fost avansat și trebuie să plece la Marsilia chiar în cursul acestei luni. În curînd pe umerii lui Vincent singurătatea va apăsa și mai greu. Roulin e om « de treabă », după cum se spune în sud. E mereu alături de el în toate aceste zile, aducînd puțină înseninare în viața lui Vincent, alinîndu-i suferința, încredințîndu-l că accidente ca cel al cărui victimă a fost de curînd sînt lucruri obișnuite, că nu trebuie să le bagi în seamă, că tare deștept mai e cel ce pretinde că niciodată nu a fost o leacă « țăcănit » într-un moment sau altul al vieții sale . . . Iată ce-i repetă lui Vincent cunoștințele sale din Arles (chiar și doamna Ginoux, « Arleziana » suferă de o boală nervoasă). Vincent mai prinde nițel curaj, deși se simte « slăbit, puțin neliniștit și temător ». Dar va trece și asta, nădăjduiește el, când își va redobîndi pe deplin puterile.

Pentru moment însă, nu prea merge. Fără un ban din ziua de 8 (a împrumutat cinci franci pe 10, și ia cîte ceva de mîncare pe datorie), e nevoit să se supună unui « post cum nu se poate mai negru ». Cu toate acestea, cu toate insomniile sale stăruitoare și coșmarurile de care se teme cel mai mult și, deși are ochii « foarte, foarte sensibili », își reia lucrul. Pictează o natură moartă, în care reunește obiecte mizere dintre cele care îl înconjoară: o planșă de desen, pipa și punga de tutun, o cutie de chibrituri, plicul de la o scrisoare a lui Theo, o sticlă de vin și o cană de apă, o carte, un sfeșnic pe care l-a înfățișat deja pe fotoliul lui Gauguin, un chibrit stins, *Anuarul sănătății* al lui Raspail, cîteva cepe. (Raspail

atribuie cepei mari proprietăți terapeutice) și, e de la sine înțeles, se pictează pe el; simte nevoia mai mult ca oricând, în zilele acestea întunecate, să-și facă bilanțul vieții, să-și iscodească cu penelul în mână, chipul. *Cine e el*, de acum încolo? Cine e ființa aceasta nouă, ieșită din beznă, cu un bandaj pe ureche? În fața oglinzii* Vincent își pune iar și iar tragica întrebare. El să fie oare omul acesta înspăimântat — *Omul cu urechea tăiată* — cu privirea neliniștită de animal hăituit? sau este — *Omul cu pipa* — care fumează liniștit, se vrea calm și sigur de el? Zadarnic însă râvnește omul cu pipa la seninătate: ochii lui verzi trădează îndoiala care-l macină, înfricoșătoarea taină care s-a cuibărit în adâncul său. Este asemeni acelor crabi (alte naturi statice) pe care-i schițează și care răsturnați pe spate, se zbat să se întoarcă și poate că nu vor izbuti niciodată.

În fiecare dimineață Vincent se duce la spital să i se panseze urechea. Așa cum i-a promis lui Rey, într-o bună zi sosește cu o pânză și vopsele și-i face acestuia portretul; portret japonizat, pe care internul îl primește prefăcându-se încântat, deși tabloul nu are de fel darul să-i fie pe plac. Culorile astea categorice, reflexele verzi, roșii pe frunte, barbă sau pe păr îl nedumeresc de-a binelea. E opera unui nebun! Ce tărași fac cei de acasă (locuiește cu părinții) când aduce studiul lui Van Gogh. Tabloul este întâmpinat cu batjocuri, părinții sînt scandalizați de modul arbitrar în care Vincent a tratat portretul fiului lor. Să dispară imediat porcăria asta! Pânza a fost aruncată în pod**.

* În aceste autoportrete, bandajul se găsește pe urechea dreaptă a lui Vincent. Or, așa cum s-a spus mai înainte, el și-a tăiat-o pe jumătate, pe cea *sîngă*. Lucrul acesta a constituit sursa unei confuzii frecvente și ușor de explicat: oglinda îi reflecta lui Vincent o imagine inversă a lui însuși.

** A rămas acolo, ne informează doctorii Victor Doiteau și Edgar Leroy (*Van Gogh și Portretul doctorului Rey*, în *Aesculape*, februarie și martie 1939), pînă în ziua cînd a fost folosită la astuparea unei găuri din cotețul de găini al casei. Unsprezece ani mai tîrziu, în 1900, Rey, făcînd cunoștință cu un tînar soldat, care un era altul decît Charles Camoin, află uluit de la acesta că picturile fostului său pacient încep să fie căutate de amatori. Rey se gîndi că « nu era decît simplul efect al unui snobism trecător care nu avea nici o șansă de a se menține mult timp ». Își luă portretul din coteț, îl curăță cît putu mai bine de găinațul cu care era murdărit și-l puse la loc în pod. Pânza era găurită și suferise, desigur, destul de pe urma intemperiilor. Pus în

La 17 ianuarie, Vincent primește în sfârșit cincizeci de franci de la fratele său. Confirmându-i primirea, profită de prilej pentru a-și face « bilanțul lunii ». Și-a recăpătat în parte, încrederea în el însuși. Nu mai « lasă » lucrul, care merge bine « câteodată », și cu un pic de răbdare nădăjduiește să recupereze cu pînzele sale, ceea ce s-a cheltuit cu el pînă atunci. Tablourile « îl costă, ce e drept, îngrozitor de mult, ele sînt plătite uneori poate chiar cu sînge și creier. Nu stăruie, și apoi ce vrei să-ți mai spun? » exclamă el. Să se mute, să se ducă în altă parte? Dar de ce? De altfel, aceasta ar prilejui prea multe cheltuieli.

A cheltuit mult în luna aceasta, dar, să fie numai din vina sa? Gauguin — revine asupra acestui fapt — i-a trimis lui Theo o telegramă absurdă. « Să presupunem că eu, spune el, eram cum nu se poate mai rătăcit, de ce atunci ilustrul meu prieten n-a fost el mai calm? » În ceea ce-l privește pe Gauguin, în amărăciunea sa Vincent se simte dintr-o dată pornit împotriva lui. Gauguin e un « fenomen ciudat », un Tartarin, care a dispărut fără să vrea să-și mai vorbească. « Micul tigru Bonaparte al impresionismului » seamănă mult cu modelul său, « care-și părăsea mereu armatele în restrînte ». Fuga lui? O dezertare. « Dacă Gauguin e atît de plin de virtute, are așa o capacitate de binefacere, cum o să procedeze? Eu am încetat să-și mai pot urmări faptele și mă opresc

legătură de către Camoin cu negustorul de tablouri Ambroise Vollard, Rey se gîndi mai întîi să ceară cincizeci de franci pentru portret. « Anunțase, foarte mîndru, acest lucru familiei în cursul unei mese, scriu Doiteau și Leroy. Dar tatăl, un bătrînel demn și dintr-o bucată, de o cinste scrupuloasă, sufocat la auzul sumei pe care fiul său voia s-o ceară pentru ceea ce el socotea drept o mizerie care nu făcea mai mult de cincizeci de centime, nu se putu împiedica să nu protesteze vehement vorbind chiar despre o cupiditate dezgustătoare. « Dacă-i pe așa, răspunse tînărul doctor scos din sărite, voi cere o sută cincizeci de franci! » Și așa și făcu, spre stupefacția familiei. Căci Vollard, cum e lesne de înțeles, a plătit suma cerută fără să se tocmească. Pînza se găsește azi la muzeul de artă modernă din Moscova. Rey a murit în 1932. Doctorii Doiteau și Leroy, care intraseră în legătură cu el cu cîțiva ani înaintea morții sale, semnalează că tot nu ajunseseră să înțeleagă și să aprecieze pictura lui Van Gogh, nici să-și lămurească cauzele succesului acestuia. Cunoștințele în materie de pictură ale doctorului Rey rămăseseră, cei drept, cum nu se poate mai elementare, iar gustul său era dintre cele mai puțin sigure. De notat: cu cît doctorul Rey îmbătrînea, cu atît semăna mai mult cu portretul său.

tăcut, cu un semn de întrebare totuși ». Gauguin tocmai i-a cerut « în gura mare » « măștile și mănușile de armură ». Îi va expedia neîntârziat « copilăriile astea ». Gauguin îi mai propune lui Vincent să schimbe cele câteva studii lăsate de el la Arles pe un tablou cu floarea-soarelui. Nu, nu-i va da nici un tablou cu floarea-soarelui ! Vincent îi va trimite lui Gauguin studiile și « hotărît, păstrez pentru mine floarea-soarelui despre care e vorba. Are deja două, să-i ajungă ». Lui Vincent îi pare totuși rău că Gauguin și cu el n-au putut termina marea discuție pe care o începuseră despre Rembrandt și lumină. Și Theo a făcut bine că i-a plătit din belșug lui Gauguin tot ce i se cuvenea.

Cum îi merge cu sănătatea ? Vincent poate să-l asigure numai că nu-i nebun — cel puțin, nu încă. Rey i-a spus, de altfel, că e de ajuns să fii « foarte impresionabil » pentru a avea o criză cum a fost a lui. Cum Rey a mai adăugat că-i anemic și că ar trebui să se hrănească mai bine, Vincent l-a întrebat dacă a mai văzut mulți nebuni care, după ce au răbdat atîta foame, au rămas ca el « relativ liniștiți și în stare să muncească ».

E frig. Rey îi dă lui Vincent quinquina * ca să-l remonteze. Vincent lucrează. A mai făcut un ultim retus la *Scaunul* său; perechea *Fotoliul lui Gauguin*. Pe șevalet studiile se succed. Sfaturile lui Gauguin au ajuns pentru el literă moartă. Ca de fiecare dată cînd cineva a încercat să-l atragă pe un drum străin lui, Vincent nu a întîrziat să reacționeze, și acum își redobîndește libertatea. Se îndepărtează de arta clasică, părăsește pînă și propriile lui încercări în acest sens. De aci înainte nu va fi decît el însuși. Zdruncinat încă de drama al cărei actor a fost, Vincent bîjbîie, dar deja și-a regăsit puternica lui vocație de artist baroc ; se întoarce la culorile complexitate — pe care le îmbină mai nuanțat — și răstoarnă cu îndrăzneală maniera tradițională a arhitecturii culorilor : în *Omul cu pipa* păstrează tonurile calde, roșul și portocaliul, pentru fond, iar verdele pal, albastrul negru pentru figura din prim plan.

Totuși, la 19 ianuarie, Vincent îi scrie lui Theo în legătură cu Gauguin : « Cel mai nimerit lucru pe care l-ar mai putea face — și tocmai asta n-o s-o facă — ar fi

pur și simplu să se întoarcă aici ». E adevărat că plecarea lui Roulin, acum atât de apropiată (Roulin urma să părăsească Arles peste trei zile, pe 22) îi pricinuieste dinainte lui Vincent o oarecare neliniște. Noroc că l are pe Rey! Îi mulțumește lui Theo că i-a trimis interesului *Lecția de anatomie*. « Voi mai avea nevoie, în viitor, din când în când de un medic și tocmai pentru că el mă cunoaște acum, ar fi pentru mine un motiv în plus să stau liniștit pe loc » *.

Plecarea lui Gauguin e, desigur « cumplită », căci pune iarăși totul în discuție. Dar nu trebuie să deznădăjduiască. Poate că într-o zi, când criza din decembrie va fi dată uitării, când oamenilor nu le va mai fi frică de el, Vincent ar putea face o nouă încercare de întovărire cu un alt pictor, ar putea reclădi Atelierul Sudului. Iată ce și dorește. Pentru moment, trebuie să se mulțumească să lucreze singur pentru a « scoate banii cheltuiți pe formația (sa) ca pictor ». Să și cumpănească cheltuielile cu producția lunară de tablouri, iată țelul său. Dacă un buchet de Monticelli face cinci sute de franci, apoi unul din tablourile sale cu floarea-soarelui prețuiește tot atât. Căci « a avea în tine destulă căldură ca să poți topi acel aur și acele tonuri de flori — nu-i ceva la îndemîna primului venit », constată Vincent cu un umil orgoliu. Gauguin și-ar dori o pînză cu floarea-soarelui, ei bine, la urma urmei, va picta una anume pentru el. Trebuie să-i fi pricinuit — cu totul fără să vrea — mult necaz lui Gauguin și se cam căiește acum. « Dar mai înainte de ultimele zile, mărturisește cu tristețe Vincent, nu vedeam decît un singur lucru, și anume, că picta cu inima sfîșiată între dorința de a pleca la Paris, ca să și pună în aplicare planurile, și viața la Arles ». La 28 ianuarie, Vincent și-a redobîndit pe deplin puterea de creație. În noaptea trecută, pentru prima dată, a dormit « fără un coșmar îngrozitor ». Cum Rey în ajun îl sfătuisese să se distreze, s-a dus la Folies-Arlesiennes să vadă *Pastorală*; spectacolul i-a făcut bine. Dar și munca sa e o distracție, asigură el. Drept care pictează

* Dacă Rey, așa cum s-a văzut, s-a grăbit să se descotorosească de portretul său, gravura cu *Lecția de anatomie* a păstrat-o cu sfințenie. « La sfîrșitul vieții sale era încă atîrnată în cabinetul lui » ne spun Doiteau și Leroy, *op. cit.*

« pe rupte din zori și pînă în noapte ». Face și reface *La Berceuse*. « Știam că poți rupe o mîină sau un picior și că apoi te poți face bine, dar nu știam căști poți sparge capul, cerebral vorbind, și că și după asta te poți face bine ». E foarte mirat că s-a vindecat. De pe urma bolii nu-i mai rămîne decît un simțămînt de dezamăgire, un fel de « la ce bun să te însănătoșești », dar, « de vreme ce moș Pangloss ne încredințează că toate merg întotdeauna cum nu se poate mai bine în cea mai bună dintre lumi* — ne putem noi îndoi oare că așa este? » Cînd fratele său va primi lucrările pe care le pictează acum, va fi desigur și el îmbărbătat și consolată — numai dacă, spune Vincent, « numai dacă pînzele mele nu vor fi iarăși o halucinație ». De sar însura mai repede Theo! Cît despre el însuși, să fie lăsat să lucreze din toate puterile, luînduși bineînțeles cîteva precauții (precauții foarte necesare: în perioadele cînd lucrează, mărturisește Vincent, « dau din mine toată căldura vitală »). Să fie lăsat să lucreze. Să fie lăsat să lucreze pentru ași plăti datoria. « Dacă nu e absolut necesar să fiu închis într-o celulă de nebuni, atunci tot mai sînt bun să plătesc cel puțin în marfă, ceea ce se socotește că datorez. . . »; și încheie dramatic: « Poate că tu ai fost tot timpul sărac pentru că mă hrăneai pe mine, dar eu îți voi înapoi banii sau îmi voi da sufletul ».

Și înflăcărarea pentru muncă crește. Obsedat de imaginea Berceusei reia fără încetare acest studiu. Acesta, de altfel, îi și este obiceiul: îi place sau mai degrabă se simte îndemnat să epuizeze o temă prin versiuni succesive, pînă la saturație. Vincent nu greșete luînd pictura drept o « distracție », un leac: prin ea, se descarcă de emoțiile care-l copleșesc, se descătușează — pentru o clipă — de tot ceea ce freamătă în el și-l apasă, dar care de îndată renaște la loc în adîncul lui. La 30 ianuarie — timpul e minunat și nu bate nici un pic de vînt — Vincent se apucă de o a treia *Berceuse*. « Simt o dorință de lucru atît de puternică, exclamă el, încît sînt și eu uluit ».

Entuziasm, și apoi, dintr-o dată prostrație. Înfrigurarea

* Frază celebră ce rezumă tot optimismul filozofului german Leibniz și pe care Voltaire, pentru a-l satiriza, o pune în gura unui personaj, Pangloss, din romanul *Candide*. (N. r.)

sa crește. După cuvintele sale, Vincent își dă seama el însuși « că mai stăruie încă semnele surescitării precedente ». Dar nu-i oare adevărat că pe aici, « în binecunoscutul ținut tarasconez, toată lumea e puțin ținută »? I-a mai repetat-o și Roulin, venit pentru o zi la Arles să-și vadă familia, pe care a lăsat-o deocamdată aici. Și i-a mai repetat-o și Rachel, la care s-a dus într-una din seri. Nebunia este boala ținutului. Friguri, năluciri, toți au parte de câte ceva. Ha! ha! Gauguin avea dreptate: « Așa zisul *bunul* oraș Arles e un loc ciudat ».

Într-o dimineață, Vincent se duce la Rey, la spital. Internul tocmai se bărbiește. Vincent zărește briciul. O sclipire rea i se aprinde pe neașteptate în privire. « Ce faci acolo, doctore? — Vezi bine, mă rad. . . » Vincent se apropie. « Știi ce, dacă vrei, am să te rad eu. . . » spune el, întinzând deja mâna spre brici. Din fericire internul a surprins privirea lui Vincent. « Șterge-o de aici imediat » îi strigă el. Fîstîcit, Vincent bate în retragere *.

La începutul lui februarie, Vincent primește o sută de franci de la fratele său. Dar e « foarte obosit » și nu-i poate răspunde mai înaintea zilei de 3. Rey i-a poruncit lui Vincent să se plimbe, să nu facă « nici o muncă cerebrală ». Continuă totuși să picteze. De fapt ianuarie n-a fost o lună proastă în privința lucrului. De-ar putea continua! Și-ar simți inima mai puțin strînsă de îngrijorare. « Năzuințele noastre, spune el cu o amarnică descurajare, s-au năruit așa de mult ». Ah! orașul Arles, oraș al demenței! « I-am și spus lui Rey că la cel mai mic simptom grav mă voi întoarce și mă voi pune la dispoziția medicilor alieniști din Aix sau chiar a lui. . . Să știi bine că eu, ca și tine, fac pe cît îmi stă în puteri ceea ce ce-mi spune doctorul și socotesc acest lucru ca o parte din munca și datoria pe care le am de îndeplinit ».

Febră, descurajare, entuziasm, prostrație. Deodată, lui Vincent i se pare că cineva vrea să-l otrăvească. Aiurează. Minte i se întunecă. Pentru a doua oară, nebunia își înfige în el ghiara-i furioasă. Rey care-l supraveghează, îl internează din nou la spital.

* Întîmplare povestită de Rey doctorilor Doiteau și Leroy (*Vincent Van Gogh și drama urechii tăiate*).

Alarmat de tăcerea persistentă a fratelui său, Theo îi telegrafiază la 13 februarie lui Rey, care îi răspunde tot printr-o telegramă: « VINCENT MULT MAI BINE. SPERÎND VINDECAREA ÎL REȚINEM ACI, FIȚI FĂRĂ GRIJĂ PENTRU MOMENT ». Când peste câteva zile Vincent își vine în fire, se gîndește cu o dureroasă descurajare la viața sa, de acum înainte definitiv răvășită. Criza din decembrie nu a fost, așa cum nădăjduse, un accident, « o simplă ticneală de artist »: nebunia a prins rădăcini în el. Și totuși, spune el, « sînt clipe cînd mă simt absolut normal ». Zguduit pînă în adîncul ființei sale nu mai știe ce să creadă. Poate că va trebui totuși să se interneze într-un ospiciu. Se învoiește dinainte. Dar, într-o tresărire de demnitate, pune o condiție: în « calitatea sa de pictor și lucrător », și pentru că, pînă în prezent și-a păstrat facultățile în ceea ce privește lucrul său, cere ca, înainte de a se face ceva, să fie încunoștiințat și consultat. Recunoaște, de altfel, că nu s-ar hotărî să părăsească Arles decît cu părere de rău. Datorită prieteniiilor pe care le-a legat aci, Arles a devenit pentru el un fel de cămin. Degeaba se crede că Arles nu este un oraș prielnic pictorilor, degeaba se clevețește aci pe socoteala mîzgăliților — a auzit la Arles, remarcă el, « vorbindu-se aproape tot ce e mai rău cu puțință » despre el, despre Gauguin și despre pictură în genere —, aci totuși nu se simte cu desăvîrșire singur. Și apoi, exclamă el, « unde ar putea fi mai rău, decît acolo unde am fost deja de două ori, în celula de nebuni? »

La trezirea din criză pe Vincent îl așteaptă o scrisoare: pictorul Koning îl anunță că are de gînd să vină cu încă un prieten să se stabilească la Arles. Nu, nu! s-a isprăvit cu Atelierul Sudului. Cum ar mai putea el acum îndemna și pe alți pictori să vină la Arles? Nu, Nu!

Biet atelier! Acum Vincent poate ieși din nou din spital, unde revine numai ca să mănînce și să doarmă. S-a întors la casa galbenă. În ce hal a găsit-o! În lipsa lui s-a produs o inundație. De pe pereții atelierului, rămas neîncălzit, se prelinge apă și salpetru. Studiile lui Vincent zac, mînjite. « Mîsa făcut rău să văd nu numai atelierul în paragină, dar și studiile care ar fi putut rămîne o amintire despre el, stricate; totul este atît de definitiv

năruit, iar elanul meu pentru a întemeia ceva simplu dar trainic era atît de puternic! »

În sfîrșit! Barem de ar mai putea continua să cîștige ceea ce cheltuiește! Îndată după criza din decembrie crezuse că avea să apuce în acest an zile mai senine. Dar totul s'a prăbușit. În sfîrșit!... La 21 februarie — ziua cînd se împlinește exact un an de cînd a sosit la Arles, plin de speranțe, — Vincent își reia penelurile. A doua zi, începe o a patra *Berceuse*. Theo, care ar dori să-și știe fratele mai aproape de el, îi propune să vină la Paris, dar Vincent îi răspunde, « cred că agitația unui mare oraș nu mi va face deloc bine ».

Urmînd sfaturile lui Rey, Vincent se plimbă. Zilele sînt însorite și cu vînt. Uneori, pe cînd dă cîte o raită pe afară, se ivesc copii care strigă în urma lui « Nebunul! » și aruncă cu pietre după el. Vincent fuge, se ferește. Orașul ăsta Arles e cu adevărat orașul nebuniei și cu siguranță că există în acest moment ceva viciat, « detractat în obiceiurile locului ». Toți puștii ăștia strigă ca niște apucați!... « Se pare că nu rare ori se întîmplă aici, în ținutul acesta, îi scrie el fratelui său, să vezi întreaga populație cuprinsă de panică, așa cum a fost la Nisa cu prilejul unui cutremur de pămînt. În prezent tot orașul e neliniștit, nimeni nu știe precis de ce, și am văzut în ziare că tocmai pe meleaguri nu prea îndepărtate de aci au avut din nou loc slabe cutremure de pămînt. » Copiii strigă: « Nebunul! » La fel spun în șoaptă și arlezienii cînd îl văd trecînd pe Vincent cu căciula sa de blană roasă, cu bandajul pe ureche și cu hainele pătate de vopsele. Fiecare îi cunoaște povestea — o poveste scandaloasă în care a fost amestecată și o fată de la « stabiliment » și despre care s'a scris și în ziar. Pînă la venirea lui Vincent, speța aceasta de « pictor » era aproape necunoscută la Arles. Numai atît și ar fi fost de ajuns ca Vincent să fie suspect arlezienilor. Un pictor! Cine e sărăntocul care muncea cu înverșunare în bătaia mistralului și a soarelui și care pe deasupra, mai purta în toiul căldurilor pardediu gros și fular? Un nebun, și evenimentele ulterioare au dovedit-o. Un nebun primejdios care e lăsat în libertate, pe care au îndrăzneala să-l lase în libertate.

Copii aruncă cu pietre în Vincent, îl urmăresc pînă în fața casei, unde încearcă să se cațere pînă la ferestrele

sale. Oamenii mînați de o curiozitate nesănătoasă se adună în piața Lamartine. Scos din sărite, Vincent urlă ocări la adresa imbecililor ăstora de gură-cască. Vrea să se apere. Sînt atîtea lucruri împotriva cărora trebuie să se apere: idioții ăștia nu mai puțin nebuni decît el care-l huiduie, fatalitatea care l-a pus pe Gauguin pe fugă, care a nimicit Atelierul Sudului, i-a distrus planurile și toate acele « remușcări grave, greu de deslușit ». La fereastra sa, Vincent spumegă. Să se apere, să se apere, dar va reuși oare? Nu poate, o simte; nu mai poate. Nu mai poate!... Se zbate, strigă către mulțime cuvinte smintite. Toate speranțele lui pe veci spulberate, atîtea emoții, atîta tristețe în inimă și această dușmănie, răutatea de neînțeles a oamenilor: cum va putea oare să le țină piept?

Pentru a treia oară, Vincent nu mai e decît un nebun cu mintea rătăcită...

Dar, de astă dată, abia și-a recăpătat luciditatea că o nouă încercare îl doboară.

Primarului i-a fost adresată o petiție, semnată de peste optzeci de persoane, prin care se cere internarea lui Vincent. Rey, bolnav în acel moment, lipsește din spital. Primarul se supune. Vincent e azvîrlit în celula nebunilor furioși, iar casa i se sigilează. Cîte umbre se aștern în același timp asupra vieții lui Vincent! Nebunia care-i dă tîrcoale, răutatea oamenilor, frica lor prea firească, dar și prostia lor: zărind în atelierul lui Vincent o pînză ce reprezintă două scrumbii afumate pe o coală de hîrtie galbenă, jandarmii au luat-o drept o insultă la adresa lor...

Vincent se ferește să-i scrie lui Theo de teamă să nu-i întîrzie căsătoria, fixată pentru 17 aprilie — peste o lună deci. Totuși la 19 martie primește de la fratele său o scrisoare atît de stăruitoare, încît se hotărăște să-l pună în curent: « Îți scriu, îi spune el, în deplină posesie a facultăților mintale, nu ca un nebun, ci ca fratele pe care îl cunoști. Iată adevărul... » Se află « de multe zile » închis ca un răufăcător « sub chei și zăvoare, cu paznici ». Pentru a scrie o scrisoare trebuie să se supună la tot atîtea formalități, ca și cum s-ar găsi în închisoare. I se interzice să fumeze, ceea ce îl scoate din sărite. Dar, deși ar avea toate motivele să se revolte,

trebuie să se arate calm: « Dacă nu mi-ai stăpîni indigena, consideră el judecînd la rece, aș fi socotit imediat nebun primejdios ». Ce a făcut? Cu ce-i vinovat? « Tu înțelegi că a fost pentru mine o lovitură de măciucă drept în piept, cînd am văzut că există aici atîția oameni lași, în stare să se unească împotriva unuia singur, și acela bolnav ». Dacă și-a tăiat urechea, îl privește. Și chiar de-ar deveni într-adevăr alienat, s-ar cuveni să fie tratat altfel: să i se dea posibilitatea de a lua aer, să i se redea munca. . . Își cere stăruitor libertatea. O cere, dar se teme de ea. Crizele prin care a trecut pînă acum îl îndeamnă să fie mai umil. Nu e de loc sigur că liber fiind și-ar putea păstra stăpînirea de sine în cazul cînd ar fi ațîțat, sau insultat. Oricum, fratele său să nu încerce nici cel mai mic demers pentru a-l elibera; aceasta, după toate aparențele, nu ar face decît să « încurce lucrurile ». Numai propria lui răbdare și efortul pe care-l va face pentru a se înfrîna îl pot scoate din acest « viespar ». Theo trebuie să-și țină firea, să caute să-și atingă scopul fără să se preocupe de ceea ce se petrece la Arles. După căsătoria lui, vor vedea ce-i de făcut. . . Ah! oftează Vincent, crispat, « nu-ți ascund că aș fi preferat să crăp decît să prilejuiesc și să îndur atîtea necazuri ». Sau dus fericitele zile de la Arles! Deznădejdea l-a cuprins din nou și de pe acum, în spatele ei, se profilează vechea resemnare: « Ce vrei, să suferi fără să te plîngi este singura lecție pe care trebuie să o înveți în această viață », încheie Vincent dezamăgit.

Vincent își revine cu greu de pe urma acestor noi emoții care, prevede el, îi vor înrăutăți starea dacă se vor mai repeta. În orice caz, își va schimba locuința cînd îi va fi cu putință. Va fugi de indiscreția oamenilor care-l cunosc prea bine. Foarte amabil, pastorul Salles s-a oferit să-i caute un alt apartament. Dar, va mai rămîne oare aici? Nu mai are nici un chef. « Lucrul cel mai nimerit pentru mine, de sigur, cugetă el, ar fi să nu stau singur, dar aș prefera să rămîn pe vecie în celula de nebuni, decît să sacrific o altă viață pentru mine ». Fratele său l-a anunțat că Signac, în drum spre Cassis-sur-Mer, va trece prin Arles să-l vadă într-una din zilele următoare. Numai de l-ar lăsa să iasă! L-ar plăcea atît de mult să-i arate lui Signac pînzele lui — al căror număr, vai! nu mai crește. Ce de zile pierdute! Își

făgăduise, anul trecut, să-și întregască în primăvara următoare seria de tablouri cu livezi. Livezile sînt acum în floare. Dar el, Vincent, e surghiunit departe de frumusețea lor.

La spitalul din Arles, Signac credea că va găsi un nebun; cînd colo dă peste un om « cu mintea întregă ». * La cererea sa, internul îi îngăduie lui Vincent să iasă; cum e și firesc, acesta e încîntat să-l reîntîlnească pe unul din prietenii săi, pictori de la Paris, și să poată sporovăi în voie cu el.

Vincent îl duce pe Signac la casa galbenă. La început, nu li se dă voie să intre, dar pînă la urmă sînt lăsați. Pătrunzînd în atelierul lui Vincent, Signac rămîne uluit. Iată deci munca acestui nebun! Pe varul pereților goi triumfă, în radioasa lor prospețime, studii care sînt tot atîtea capodopere. Ce culori! Ce minunată înflorire! Uite *Cafeneaua de noapte*, *Saintes Maries*, aici *Alyscamps*, *La Berceuse*, mai încolo *Noaptea înstelată*. . . În semn de mulțumire pentru vizita sa, Vincent îi oferă lui Signac ca amintire natura moartă cu scrumbii, cea care-i înfuriase atît de tare pe jandarmii arlezieni. Vizita lui Signac, care-l înviorează, e pentru el ca o compensație; îl face să uite ce a îndurat.

Toată ziua Vincent și Signac o petrec vorbind despre artă, literatură, despre probleme sociale. « Rareori, sau niciodată, n-am avut cu un impresionist o conversație atît de lipsită de dezacorduri de o parte și de cealaltă, sau de lucruri supărătoare », constată Vincent. Se aprinde puțin? E de crezut că da. Simte o mulțumire atît de mare că poate schimba cîteva idei cu Signac; Signac cel puțin nu se « îngrozește » de pictura sa! Totuși seara, Vincent pare obosit. L-a istovit și lunga convorbire, dar, fără îndoială, și mistralul ce n-a conținut să bată cu furie. Deodată, apucînd de pe masa din camera sa o sticlă cu esență de terebentină, Vincent o duce la gură pentru a o sorbi: Signac înțelege că-i timpul să se întoarcă la spital.

Cu toate acestea întîlnirea cu Signac are un efect salutar asupra lui Vincent. « Dorința și cheful de lucru » îi revin. « Bineînțeles — izbucnește el, — că dacă zilnic voi fi sîcîit în munca și în viața mea de jandarmi ori de

trîntori veninoși, alegători municipali care fac jalbă împotriva mea la primarul ales de ei și care, firește, ține la votul lor, nu mi rămîne decît să mă las din nou doborât, ceea ce n-ar fi decît omenesc din partea mea ». Totuși, crede cu tărie că în scurt timp va găsi modalitatea de a se apuca din nou de pictură. Și, în această eventualitate, îi face fratelui său o comandă de vopsele, pentru ca să nu fie luat pe nepregătite cînd va sosi clipa. Dar, nu-i chip să te înșeli, nici urmă la el din veselia lui de anul trecut! Cu un fel de tragică nepăsare Vincent se resemnează să fie ceea ce este. « Mă gîndesc, declară el, să accept deschis meseria mea de nebun ». Pentru el, marile avînturi au luat sfîrșit. Nu va fi decît un pictor de mîna a doua. Nu va atinge nicicînd piscurile pe care le-a visat. « Niciodată, spune el cu o simplitate sîșieătoare, nu voi putea clădi un edificiu trainic pe un trecut atît de zbuciumat și ros de carii ».

La sfîrșitul lui martie, Vincent și-a revenit de tot. La 27 și 28 ale lunii se duce la locuința sa să-și ia sculele de pictură pentru a putea lucra la spital. Își mai aduce și cîteva din cărțile preferate, *Coliba unchiului Tom* și *Povestiri de Crăciun* de Dickens. Cu prilejul acestor ieșiri a aflat cu bucurie că vecinii săi nu au semnat petiția. Puțin mai înseninat, începe o a cincea *Berceuse*, sperînd să se adîncească cu totul în lucru, — « lucrul care e în întîrziere ».

« Cît de stranii mi se par ultimele trei luni, se gîndește el. Cînd neliniști morale fără nume, cînd clipe în care vîlul timpului și al fatalității, al împrejurărilor părea că se dă pentru o clipă la o parte . »

Aprilie. Vremea e frumoasă, soarele « radios ». Vincent, care iese în fiecare zi, lucrează în livezi. Fără a face exces. Nici nu ar putea, de altfel. Adeseori, chiar, șovăie pînă să compună o scrisoare către fratele său: « Nu toate zilele sînt pentru mine destul de limpezi, ca să scriu cît de cît logic. . . », declară el ostenit.

O tristețe apăsătoare îl covîrșește. Nu se mai simte în stare să lupte, acceptă fără să crîcnească să fie scos din atelierul său. Rey și pastorul Salles l-au sfătuit, de altfel, să nu se cramponeze; și Roulin, venit din nou la Arles zilele acestea, a fost de părerea lor. « Roulin, spune Vincent mișcat, are față de mine o seriozitate

tăcută și duioșii ca cele ale unui soldat bătrîn pentru unul tînăr. Are într-una — fără să rostească un cuvînt — o atitudine de parcă ar vrea să spună: nu știm ce ni se va întîmpla mîine, dar orice ar fi, să te gîndești la mine ». Vincent încearcă să se împace cu gîndul reluării singurătății sale existențe: închiriază chiar două camere într-o casă a mamei doctorului Rey, pentru a-și înlocui atelierul. Nu-i decît o năzuință fără temei. Odinioară, Vincent suferea din pricina singurătății; astăzi se teme de ea. Dă înapoi. Să-și mai înjghebeze un atelier, aici sau în altă parte, nu, hotărît, nu poate. « Capul nu mai stă destul de drept pe umeri ». Dacă și-ar folosi pentru altceva decît pictură forțele intelectuale ce-i mai rămîn, ar risca să se îmbolnăvească din nou. Nu se socotește în stare să-și organizeze viața. « Acuma cu mult, mult mai puțin decît înainte găsesc puterea de a întreprinde ceva practic. Sînt cu mintea în altă parte și deocamdată nu-ș putea să-mi orînduiesc traiul în vreun fel. . . Mă simt și sînt ca paralizat pentru a înfăptui ceva și a mă descurca ». Cît despre ideea de a pleca și a se stabili împreună cu un alt artist (Signac l-a invitat să vină la Cassis), este din alte pricini, tot așa de neînfăptuit. « Îți iei asupra-ți o prea mare răspundere. Nici nu îndrăznesc să mă gîndesc la asta ». Atunci? Vincent începe să se deprindă cu internarea sa. Tovărășia celorlați bolnavi, departe de a-i fi neplăcută, îl distrează. S-ar învoi, da, s-ar învoi să rămînă de tot într-un ospiciu.

În vreme ce în Olanda la mijlocul acestui aprilie se celebră căsătoria lui Theo, la Arles, Vincent își desfințează atelierul. Își adăpostește mobila într-o cameră de la cafeneaua de noapte, împachetează două lăzi cu pînze destinate fratelui său.

S-a zis cu toate. E în lichidare. Cu un an în urmă voia să picteze o livadă din Provence «de o veselie monstră», urca sigur de sine, spre « înalta notă galbenă ». Astăzi, închide pentru totdeauna Atelierul Sudului. Lichidare. Faliment. Cu un an în urmă, beat de frenezia ce-i însuflețea mîna, putea, în ciuda avertismentelor, să-și strige către fratele său, celui ce-l hrănea, splendida nădejde care-l înflăcăra. Putea să-și ascundă temerile. Își disprețuia temerile, uita de ele de îndată ce pune mîna pe penel. Astăzi desfințează Atelierul Sudului, atelierul viitorului. Lichidare. Faliment. « Un jalnic

faliment! ». Cu un an în urmă, putea găsi în el însuși, în puterea lui creatoare, destule temeuri, pentru a-l convinge pe Theo că, ajutându-l cu bani, face « indirect » pictură, că aceste tablouri care tănuiau ceva din căldura astrului, Theo le crea deopotrivă cu el, că le făceau amîndoi împreună. Astăzi, neantul. Mobilă îngrămădită într-o cameră întunecoasă, două lăzi de tablouri, o viață sfîrșită. Cu un an în urmă mai putea croi planuri. Azi nu mai e decît un om cu mintea șovăielnică, un om pe care nebunia l-a despuiat chiar și de acel simplu respect pe care cei mai umili îl păstrează față de ei înșiși, un om gol, gol, de cea mai goală dintre goliciuni. Un nebun! Fratele său își pusese toată încrederea în el. Și el, Vincent Van Gogh a înșelat această încredere. Niciodată nu va fi un pictor de mîna întâia. Niciodată! Niciodată nu-și va plăti datoria, atît de covîrșitoare, pe care a contractat-o. Niciodată! Trebuie să renunțe, să abdice, să accepte de a fi cel care primește, dar nu mai înapoiază.

« Era un lucru tare trist, dar mi se părea și mai trist că totul îmi fusese dat de tine cu atîta iubire frățească și că, vreme de atîția ani, numai tu m-ai susținut, și apoi, să fiu nevoit să vin și să-ți istorisesc toată această tristă poveste — dar mi-e greu să dau glas lucrurilor așa cum le-am simțit. Bunătatea pe care ai avut-o față de mine nu s-a irosit în zadar, de vreme ce ea a existat și ți-a rămas; chiar dacă rezultatele materiale ar fi nule, cu atît mai mult ea ți-a rămas — dar nu pot să exprim exact ceea ce simt ».

Acum, cînd îl știe pe Theo căsătorit și s-a mai liniștit în privința lui, cînd e mai calm, el, Vincent, el — sărmanul nebun, Prometeul învins, artistul ratat—trebuie să dispară din calea lui. « Toată bunătatea ta față de mine mi s-a părut astăzi mai nemărginită ca oricînd, nu pot spune exact ceea ce simt, dar te încredințez că bunătatea ta este deosebită; și dacă nu vezi roadele ei, nu te necăji, scumpul meu frate, căci ea îți va rămîne. Numai că, îndreaptă asupra soției tale, pe cît poți mai mult, această afecțiune. Și, dacă ne vom scrie mai puțin, vei vedea că ea, dacă e așa cum cred că este, te va mîngîia ». Are deja prea multe remușcări și datoria sa e prea covîrșitoare ca să se mai poată învoi să cheltuiască în conti-

nuare atîția bani pentru pictură, « cînd s-ar putea să ajungi pînă într-acolo încît să nu-ți mai rămînă bani de casă, ar fi îngrozitor, și mai știi bine că perspectiva de a reuși e tare vitregă ». De vreme ce nu mai e în stare să-și cîrmuiască viața, de vreme ce se teme să mai stea singur în fața pînzei, în fața lui însuși, ei bine, va căuta adăpost într-un ospiciu, se va duce în mijlocul aceloră de o seamă cu el. Crizele lui au fost destul de numeroase și grave ca să mai stea pe gînduri. « Și pînă una alta, doresc să stau internat atît pentru propria mea liniște cît și pentru cea a celorlați ». În afară de faptul că cheltuielile lui Theo vor scădea, la ospiciu va avea avantajul de a scăpa de orice grijă materială, de a fi supus asprimii binefăcătoare și calmante a unui regulament și pe deasupra, va putea continua să facă și puțină pictură și desen — «fără a mai pune atîta patimă ca în anul trecut ». Pastorul Salles i-a vorbit de un astfel de ospiciu la douăzeci și cinci de kilometri de aci, la Saint-Rémy-de-Provence. Ar dori să se interneze acolo cît mai grabnic, chiar de la sfîrșitul lunii, de probă, să zicem pentru un trimestru. Ar voi numai să-i fie îngăduit să iasă, pentru a putea lucra pe cîmp — și, bine înțeles, nu s-ar învoi ca Theo să-i ia altă categorie de pensiune decît cea mai ieftină.

Înarmat cu o scrisoare de la Theo, pastorul Salles se duce la 29 aprilie la Saint-Rémy să discute problema cu directorul ospiciului. Din păcate lui Vincent nu i se împlinesc dorințele. Directorul cere o sută de franci pe lună pentru a-l găzdui — adică cu douăzeci și cinci mai mult decît se așteptase el — și, pe de altă parte, refuză să-l lase să picteze în afara ospiciului. Cei de făcut? Descurajat, Vincent se întreabă dacă, cu toată boala lui, nu l-ar primi în Legiunea străină; în caz favorabil, s-ar angaja bucuros pe cinci ani, Acolo, sau în altă parte, ce importanță mai are! Legiunea străină ar fi o idee, ca oricare alta. Sentimentele sale s-au tocit. Nu are « cea mai mare parte a timpului, nici vreo dorință vie, nici păreri de rău ». Abia de mai simte uneori « aida valurilor deznădăjduite ce se sparg de falezele surde, o furtună de dorinți, de a îmbrățișa pe cineva, o femeie de soiul gîscă domestică, dar totul trebuie luat drept ceea ce este, o urmare a surexcitării isterice, mai degrabă decît o viziune a realității adevărate ».

Vincent continuă să picteze. E și singura « mîngîiere » cei mai rămîne. A făcut patru livezi. Dar Provența, Provența atît de nebunește iubită, începe să se stingă pentru el; lumina ei pălește. Măslinii, « cu frunzișul lor de argint vechi și argint verzui, proiectați pe albastru », îi amintesc de sălciile ciuntite ale Brabantului de odinioară, Brabantul neliniștilor sale. « Foșnetul unei livezi de măslini, spune el, are ceva foarte intim, nespus de vechi ». Văpaia soarelui în care s'a mistuit se potolește. Uneori se căiește « de a nu fi rămas, pur și simplu, la paleta olandeză a tonurilor cenușii ». Revine la marile principii baroce care au dominat perioada sa neagră, se întoarce la subiecte umile, ca cele pe care le schița odinioară la Haga sau la Nuenen. A pictat curtea interioară a spitalului și salonul bolnavilor. Această din urmă pînză a vrut s-o ofere — el care simte întotdeauna nevoia să dăruiască — internului, în semn de ultimă mulțumire. « Nu, Vincent, mulțumesc, nu », i-a răspuns Rey, puțin dornic să mai aducă acasă încă un tablou al bolnavului său. Și cum farmacistul spitalului se nimerise tocmai atunci pe acolo, internul a găsit cu cale să-i propună pînza: « Nu vrei tabloul acesta pe care Vincent dorește să-ți dăruiască? » O aruncătură de ochi la pînză și farmacistul de colo: « Ce dracu vrei să fac cu porcăria asta? ». Pînă la urmă, pînza s'a pripășit la administratorul spitalului. Administratorului i s'a părut ciudată și a primit-o. *

Vincent vede, înțelege, suferă. Vincent nu e nebun. Are doar « spaime năpraznice uneori, fără vreo cauză aparentă, sau un sentiment de gol și de sfîrșeală în cap ». Își dorise să poată mișca prin pictura sa pe oamenii cei mai puțin cunoscători în ale artei, să-i cutremure prin propria lui emoție, să le împărtășească flacăra, credința sa. Pînă și aci a dat greș. « Tablourile se oflesc ca și florile. . . Eu, ca pictor, îmi repetă el, nu voi însemna niciodată mare lucru, o simt cu certitudine. »

Un pahar de vin, un codru de pîine și brînză, apoi o pipă bună: iată un leac împotriva sinuciderii, un leac asemeni celui recomandat de Dickens, asemeni celui pe care-l folosise și el, cu douăzeci și doi de ani în urmă, la Amsterdam, cînd se încăpățîna să învețe latina și

* Doiteau și Leroy: *Vincent Van Gogh și drama urechii tăiate*.

greaca pentru a deveni pastor. « De n-^uă avea prietenia ta, țîșnește strigătul său spre Theo, totul m-^ar fi împins fără nici o remușcare la sinucidere și, oricît de laș sînt, aș fi sfîrșit prin a o face ». Sinuciderea este « ieșirea » prin care « ne este îngăduit să protestăm ». Să nu-și facă totuși nici o iluzie asupra lui, Vincent nu e un erou. Sacrificiul, îl asigură, e un cuvînt străin pentru el. « Scriam chiar zilele trecute sorei noastre (sora lor Wilhelmina), că toată viața mea, sau cel puțin aproape toată, am căutat altceva decît o carieră de martir, pentru care nu sînt croit ». În sfîrșit, poate că doctorul Pangloss are dreptate, și toate merg cum nu se poate mai bine în cea mai bună dintre lumi: În sfîrșit! *Fie!* Este « vitregit » de soartă, astai tot. « Nu-i întotdeauna vesel, dar încerc să nu uit de-a binelea să mai glumesc, caut să ocolesc tot ce-^ar avea vreo legătură cu eroismul sau cu martiriul, într-un cuvînt caut să nu iau în mod lugubru niște lucruri lugubre ».

Theo îi scrie lui Vincent că prețul pensiunii nu e o piedică. Vincent se pleacă. « Fie, Saint-Rémy, atunci! » Cu atît mai rău dacă nu va avea acolo toată libertatea de a picta. De altfel nici spitalul din Arles nu-l poate ține la nesfîrșit.

Vincent își pregătește cufărul așteptînd ca pastorul Salles să-l poată însoți la Saint-Rémy. Schițează în grădina publică ultimele sale pînze arleziene. Oamenii nu-i mai spun nimic, nu mai manifestă decît puțină curiozitate față de el. E cald, foarte cald în aceste prime zile de mai și astai face bine. Lucrează cu o vioiciune pe care n-^a mai cunoscut-o de mult. Mașinăria nu s-^a stricat. « Trag puțină nădejde, începe el să cugete, că la urma urmei cu ceea ce cunosc în arta mea, va veni o vreme cînd voi mai picta, deși voi fi în ospiciu ». Poate chiar că acolo se va putea face folositor, va putea ajunge infirmier. . . Ah! căldura binecuvîntată!

La 8 mai, pastorul Salles fiind gata să-l însoțească la casa din Saint-Rémy, Vincent părăsește Arles — Arles — orașul japonez, cetatea soarelui, orașul zeului care l-^a răpus. « Acum că te-ai însurat, i-^a scris de curînd lui Theo, nu mai avem de ce trăi pentru ideile mari, ci crede-mă, numai pentru cele mărunte ».*

* Au rămas din perioada arleziană aproximativ două sute de pînze și mai bine de o sută de desene.

II. SAINT-PAUL-DE-MAUSOLE

Eu știu arhipelagul ostroavelor stelare
Cu vast delir de ceruri pribegilor menit :
În noaptea lor ține somnul surghiunit,
Stol auriu de păsări, Vigoare viitoare ?

Dar, nu, prea mult am plins. Mi s zorile leșie.
Și luna cît de cruntă-i și soarele de amar
Mău îmbuibat iubirile de o lîncedă beție !
O, de ar plesni găoacea mi ! O mări înghite-m ar !

RIMBAUD: *Corabia beată**

Dincolo de Saint-Rémy, la un kilometru și mai bine, șoseaua Maussane dă pe podișul Antiques, la poalele masivului Alpilles. O alee de pini, care în acest loc se desprinde din șosea, duce la o veche mănăstire, clădită în jurul unui schit datînd din secolul al XII-lea: Saint-Paul-de-Mausole.

Un alienist, doctorul Mercurin, a întemeiat în această mănăstire, la începutul veacului, o casă de sănătate, care la început a cunoscut o oarecare prosperitate. Era deja mai mult sau mai puțin pe ducă, cînd un fost medic de marină, doctorul Peyron, a preluat conducerea ei, cu cincisprezece ani în urmă, în 1874.

Tocmai acest medic îl întîmpină pe Vincent la sosirea sa la Saint-Paul-de-Mausole. Foarte liniștit, Vincent îi prezintă certificatul doctorului Urpar și îi expune clar cazul. Îi precizează chiar că o soră a mamei sale și alți membri ai familiei au suferit de crize de epilepsie. Doctorul Peyron notează datele, îl încredințează pe pastorul Salles că va avea pentru noul său pacient « toată bunăvoința și grija pe care le comportă starea sa », după care se îngrijește de instalarea lui Vincent. O sumedenie de camere din ospiciu — vreo treizeci — sînt goale. De aceea, doctorul Peyron îi îngăduie lui Vincent să folosească o cameră în plus de la parter unde să poată picta.

Vincent rămîne în tovărășia pastorului Salles pînă la ora plecării acestuia la Arles. După ce i-a mulțumit cu căldură pentru tot ce a făcut pentru el, îl privește

* Traducere de Ion Frunzetti, 1945.

cum se îndeapărtează, nu fără a încerca o puternică emoție: iată-l singur, de aci încolo, în casa cea mare, departe de lume.

Casa de sănătate Saint-Paul-de-Mausole nu-i un lăcaș prea vesel. Chiar de la început, Vincent o asemuiește cu o « menajerie ». Urletele furioșilor sfișie necurmat văzduhul. În aripa destinată bărbaților, despărțită cu grijă de cea destinată femeilor, vreo zece bolnavi-maniaci, nebuni, idioți — se dedau excentricităților lor obișnuite. Cu o milă plină de suferință, Vincent îi observă pe frații săi într-o nenorocire, a căror viață de fiecă zi o va împărtași de acum încolo. De se apropie de băiatul acela de douăzeci și trei de ani pentru a schimba câteva cuvinte, nu primește drept răspuns decît niște sunete nearticulate. Un bolnav se bate cu pumnul în piept strigînd: « Iubita mea! iubita mea! » Altul se crede victima persecuțiilor poliției secrete și a actorului Mounet-Sully: pe cînd își pregătea agregăția în drept, și-a pierdut mințile.

Atmosferă grea și deprimantă. Cînd sînt liniștiți, bolnavii joacă bile ori dame. Dar, mai toată vremea nu fac nimic, lîncezesc într-o toropeală apatică. Sala de la parter, unde se adună cu toții în zilele ploioase, o sală mare, avînd jur împrejur un șir de bănci fixate de perete, este, spune Vincent, « ca o sală de așteptare de clasa a treia din cine știe ce sat amorțit, cu atît mai mult cu cît sînt aci nebuni onorabili, ce poartă întotdeauna pălărie și ochelari, baston, haine de călătorie ca și cum ar fi la băi la mare, și care reprezintă aici pasagerii ».

Cu toată mila, cu toată compătimirea frățească care-l împinge spre tovarășii săi, Vincent stă de-o parte, la distanță de aceste ființe pierdute fără leac. Șederea sa la Saint-Paul-de-Mausole nu înseamnă sfîrșitul lui, nu trebuie să însemne sfîrșitul lui: a venit aici să lupte împotriva bolii, să încerce să-și redobîndească liniștea și echilibrul. Contactul cu acești nebuni ar descuraja fără îndoială pe oricare altul în afară de el; lui Vincent dimpotrivă, îi insuflă încredere. « Cred că am făcut bine că am venit aici, constată el, cu o resemnare plină de curaj stoic; mai întîi, văzînd *realitatea* vieții nebunilor sau feluriților smintiți din această menajerie, îmi pier

teama nelămurită, frica de ea. Și încetul cu încetul pot ajunge să privesc nebunia ca o boală la fel cu celelalte». Dar oare nu cumva în această umilire găsește Vincent un fel de mulțumire sufletească a unui *mea culpa*? Se află acolo unde trebuie să fie. De bună seamă că n-a meritat altceva! Umilirea aduce alinarea durerilor ce cu perfidie se frământă în el și îl încredințează pe tăcute de nimicnicia sa.

Camera îi place. Are un tapet de hârtie cenușiu bătînd în verde. Două perdele de un verde ca apa închipuind niște «trandafiri de o culoare foarte deschisă, înviorați de niște dungi subțiri de un roșu sîngeriu». Într-un colț, un fotoliu tare uzat îi amintește, prin picățelele tapiseriei, de Diazs au de Monticelli. Fereastra zăbreliată dă înspre un lan de grîu, «o perspectivă gen Van Goyen». În schimb, hrana i se pare lui Vincent cum nu se poate mai proastă. Nu numai că n-are nici un gust, dar mai miroase și a mucegai. Nu cumva o fi stricată? Îi amintește pe cea din restaurantele «cu gîndaci» de la Paris. E de îndată scîrbit și, chiar de la prima masă, s-a ferit să se atingă de mîncăruri; nu-și ține zilele decît cu pîine și cu puțină supă.

La urma urmelor critica la adresa hranei nu e lipsită de temeii. Conducînd acest ospiciu doctorul Peyron nu exercită un sacerdoțiu. Nu, de loc! Vădov de cîțiva ani, necăjit din pricina unui prostănac de fiu, doctorul Peyron e un omuleț îndesat, cu ochelari negri, ologit de gută, care «nu pare să facă mare haz de această meserie». Casa lui nu-i decît o pensiune de un fel deosebit. Aproape că nici nu se interesează de bolnavii săi — de altfel nici nu se prea pricepe la tulburările nervoase —, nu le acordă decît îngrijiri rudimentare (de două ori pe săptămînă o baie de două ceasuri, iată tot tratamentul pe care i-l prescrie lui Vincent) și economisește cît poate mai mult pe socoteala hranei lor. De altminteri, lasă mai mult sau mai puțin în părăsire Saint-Paul-de-Mausole, dat aproape numai pe mîna paznicilor și călugărițelor. E drept că o lege din 1838 a desființat, din păcate, orice inspecție în instituțiile de acest fel. Din înfloritoarea casă de sănătate de odinioară, care era înzestrată pînă și cu o crescătorie de vaci elvețiene, n-a rămas decît o amintire. Parcul de altădată e năpădit de bălării.

Aici, în parcul acesta nespus de trist își instalează Vincent, chiar de la sosire, șevaletul. Pictează stînjenei, trunchiuri groase de copaci acoperite de iederă, un fluture cap de mort... Cînd pictează, pensionarii ospiciului se strîng roată în jurul său, dar el nu se plînge; îi găsește mult mai discreți decît pe « bunii cetățeni ai orașului Arles ». Deși se simte încă tare melancolic și fără vreo dorință anume, are totuși mult chef de lucru. Munca sa — munca aceea care-l absoarbe pînă într-atîta încît crede că din pricina ei, nu va fi nicicînd în stare să se descurce în viața cea de toate zilele — îi va fi, își spune el, cel mai bun leac și, mai ales, îl va feri de abrutizarea în care-i vede alunecînd pe tovarășii săi. Nenorociții aceștia, observă el cu compătimire, nu au altă îndeletnicire decît « să se îndoape cu năut, fasole, linte și alte articole de băcănie » și să le mistuie apoi cu trudă. Nu vezi la ei decît pasivitate. Și nu în pasivitate își pune el nădejdea, desigur. Nu spune nimic, dar totul se petrece ca și cum n-ar fi intrat în ospiciu decît pentru a cunoaște nebunia mai îndeaproape, pentru a se deprinde cu ea și a încerca s-o îmblînzească. Nu poate fi pe lume un observator mai atent al faptelor și gesturilor nebunilor, decît el. Îi examinează, îi iscodește, compară cu propriul său caz informațiile pe care le spicuește. « Îndrăznesc să cred, îi scrie el lui Theo, că, o dată ce știi despre ce-i vorba, o dată ce ești conștient de starea ta și ești conștient că te poți aștepta la crize, atunci poți să faci și tu ceva ca să nu mai fii apucat, așa pe neașteptate, de spaimă sau de groază ». O dată cu groaza de nebunie mai pierde și sila pe care o avea de viață — de a mai fi în viață. Voința însă nu și-a recăpătat-o încă pe deplin. Nădăjduiește doar că, peste un an, va ști mai bine ce poate și ce vrea. În orice caz, pentru moment, n-are nici un chef să se aplece în altă parte.

La începutul lunii iunie doctorul Peyron îi face lui Vincent o mare plăcere: îi dă voie să iasă din ospiciu pentru a merge să picteze prin împrejurimi. Un paznic îl va întovărăși.

Căldura plăcută de iunie mai alungă puțin tristețea lui Vincent. Pictează măslini, chiparoși. Chiparoșii mai ales, care pe pînzele sale se înalță spre cer asemeni unor flăcări negre și chinuite, îi rețin îndelung

atenția. « E frumos ca linii și proporții, aidoma unui obelisc egiptean », exclamă el. Factura picturii sale se schimbă. Tonurile pălesc dar forma capătă o intensitate nouă. Pictînd măslini, vrea să picteze, spune el, « ceasul cînd se văd zburînd prin văzduhul încins cărbușii verzi și greierii ». Lecția de clasicism dată de Arles (și de Gauguin) e de mult dată uitării — și renegată. Vincent se întoarce cu fiecare zi mai mult la expresionismul anilor săi de ucenicie. Exagerează, dramatizează formele, le imprimă mișcare și ritm. Liniile șerpuiesc, unduiesc, se înalță, însuflețite de o viață fascinantă și misterioasă.

Venind de la Arles la Saint-Rémy, Vincent a părăsit deja Sudul. Se îndepărtează, urcă din nou spre nord, spre climatul tinereții sale. Drama de la Crăciun a pus capăt experienței sale arleziene, luptei care l-a făcut să se măsoare cu ordinea rațională, geometrică, cu imperativele liniștitoare ale rigorii clasice. Dar drama de la Crăciun nu a concretizat numai un eșec; a însemnat mai ales, și mai presus de orice, o izbîndă: aceea a spiritului baroc pe care Vincent îl poartă întruînsul. Drama de la Crăciun l-a eliberat pe Vincent, l-a redat geniului său de nordic. Oțelit în mii de feluri de strădaniile *a contrario* la care l-a silit lupta sa cu soarele de la Arles, Vincent se poate dăruia astăzi, cu o supremă pasiune, liber de orice stavilă, elanurilor sale celor mai autentice și mai tainice. Abia acum lecția lui Rubens de la Anvers își va da toate roadele. Vincent se întoarce la izvoarele sale. Pe pînza lui, măslinii se chircesc, crispați în dorința lor de a exista, noduroși, zgrunțuroși, cu rădăcini adînci, asemeni sălciilor din Brabantul copilăriei sale. Un alt ciclu e pe cale să se încheie.

De trei ori pictează Vincent, în acea lună iunie, lanul de grâu pe care-l zărește prin zăbrelele de la fereastra sa. Astăzi însă nu mai așază în mijlocul cîmpului semănătorul, imagine a rodniciei și simbol al nădejdei, ci secerătorul, « o imagine a morții, așa cum ne-o redă marea carte a naturii », o imagine, pe care, spune el, o dorește senină, aproape surîzătoare.

Aici, la Saint-Rémy, Vincent se sinchisește și mai puțin decît la Arles de monumentele romane. Pur și simplu nici nu le vede, și fără îndoială că *nu vrea* să le vadă.

Se cufundă din ce în ce mai mult în sînul naturii, devenind una cu ea, pătrunzînd-o și pierzîndu-se în adîncul ei, doritor să surprindă nevăzuta și prodigioasa mișcare ce-i dă viață, să descopere dincolo de aparențele nemișcate ritmurile cosmosului, gîfîirea lui înfricoșătoare. Sub penelul lui Vincent, lucrurile prind a se mișca, surprinse dintr-o dată de teamă în halucinantul și prea realul lor adevăr. Vincent pictează lanurile de grîu dogorîte de soare, străpunse de flacăra înaltă și neagră a chiparoșilor și pătate de sîngele macilor. Pictează, în opoziție, noaptea, o noapte înstelată, cu aștrii care se învorburează ametiitor, împletindu-și și despletindu-și volutele deasupra cîmpiei adormite, incendiind bolta cu văpaia nu se știe cărui cataclism apocaliptic.

În pictură, Vincent e tot așa de departe de artiști precum era odinioară de pastori, pe vremea cînd predica în Borinage. Sînt douăzeci de ani de atunci! Dar nimic nu s-a schimbat. Același suflet însetat, lacom de aceeași nespusă dăruire, pe care nenorocirea l-a redat aceluiași univers deznădăjduit. Ca și anul trecut, fratele său îi va expune cîteva lucrări la Salonul Independenților; « Fă ca și cum n-ai fi acolo », îi scrie Vincent*. Luptele de la Paris, ciondănelile dintre școli nu sînt pentru el decît « furtuni într-un pahar cu apă ». Are, în ceea ce-l privește, griji mult mai stăruitoare și mai dureroase.

Cînd se gîndește la boala sa, la împrejurările care l-au adus la Saint-Paul-de-Mausole, zadarnic se îndîrjește și încearcă să judece, să-și stăpînească spaima, o groază cumplită îl cuprinde, răpindu-i orice putință de a mai cugeta calm. E extrem de impresionabil, ca și înainte. O dată, s-a dus, însoțit de un paznic, pînă în tîrgușorul Saint-Rémy, dar la simpla vedere a oamenilor și a lucrurilor a fost cît pe aci să leșine. E vădit, și-și dă seama și el, că e ceva în neregulă în mintea sa. Dar se va vindeca. După o ședere îndelungată la ospiciu, unde se va deprinde cu o viață regulată, va izbuti să lupte împotriva răului, să scape de groaznica amenințare a crizelor. « Cu atîtea precauții cîte iau acum,

* Pînzele expuse la Salonul Independenților din 1889 vor fi *Noaptea înstelată* (cea de la Arles) și *Sîn_jeneii*.

cu greu mă voi mai îmbolnăvi și trag nădejdea că atacurile nu vor mai reveni», scrie el la 19 iunie. Se simte mai bine: «chiar foarte bine».

Din păcate șederea sa la Saint-Paul-de-Mausole, care este, crede el, prețul vindecării sale, nu e dintre cele mai plăcute. Când nu lucrează și revine la viața obișnuită din ospiciu, se plictisește de moarte. «Nu am vești să-ți dau, îi mărturisește el lui Theo, căci zilele se scurg toate la fel; nu-mi vine nici o altă idee, în afară de aceea că un lan de grâu ori un pîlc de chiparoși merită osteneala să le privești îndeaproape și așa mai departe. Să-ți găsești o îndeletnicire în timpul zilei, iată marea problemă pe aici». Îi cere fratelui său «pentru a mai citi din cînd în cînd», ceva de Shakespeare: la Shakespeare regăsește el «acea tristețe adîncă, acîl infinit supraomenesc întredeschis» pe care «dintre pictori, numai sau aproape numai Rembrandt îl posedă». Și mai cu seamă lucrează, lucrează. Lucrează din răspuțuri. La 25 iunie are douăsprezece pînze pe șantier. «Îmi vei face, desigur, plăcere trimițîndu-mi culorile, dacă e cu putință curînd, dar fă și tu cum poți, nu te osteni prea mult...»

Deși nu prea vorbește de ea, Vincent nu a pierdut de loc din vedere datoria pe care o are. «Problema banilor rămîne, orice am face, îi scrie el sobru lui Theo, asemeni dușmanului în fața armatei, n-ai cum s-o negi, nici cum s-o treci cu vederea. Eu, ca și oricare altul, îmi cunosc îndatorirea în chestiunea aceasta». Datoriile sale și remușcarea sa! La 5 iulie o scrisoare de la Johanna, cumnata sa (Jo, în intimitate) îl vestește că familia așteaptă un copil — și că, dacă va fi băiat (Jo e sigură) va fi numit Vincent, ca și el. Lucrul n-îi surîde de loc. Prea îl apasă sentimentul obsedant al unei vinovății pentru a se mai putea bucura de această dovadă de afecțiune — mai ales «în condițiile date». Mai bine să i se dea copilului numele bunicului său, pastorul Theodor, omul căruia el, Vincent, i-a prilejuit odinioară atîtea neazuri și amărăciuni. Ar însemna doar să îndrepte, numai în mică măsură, neazurile atît de numeroase pricinuite aceluia părinte pe care n-a știut să-l iubească și a cărui amintire, în clipele de melancolie, îi răsare tainic în minte, chinuîndu-l cu remușcări.

Pentru a-și reduce cheltuielile și de vreme ce trebuie să fie pregătit la o îndelungată ședere aci (ceea ce-i repetă doctorul Peyron de fiecare dată cînd îl vede)*, Vincent se înțelege cu medicul să-și adăpostească în ospiciu mobila lăsată în Arles. În acest scop doctorul Peyron îi îngăduie să meargă o zi la Arles. Va discuta acolo problema cu pastorul Salles și va putea, cu același prilej, să-și ia și cele șase tablouri pe care nu le-a putut lua la plecare, nefind încă uscate.

Escortat de paznicul șef Trabou — « o figură foarte interesantă », un aer de « bătrîn nobil spaniol » — sosește la Arles la 6 iulie. Dar pastorul e în concediu, Rey lipsește de asemenea. Cea mai mare parte a zilei, Vincent și-o petrece la familia Ginoux, care îl primește foarte bine (Rachel primește și ea vizita lui). Își împachetează tablourile și se întoarce la Saint-Rémy, încîntat de întîlnirea cu vechii prieteni și de semilibertatea pe care a regăsit-o pentru cîteva ceasuri.

O zi, două mai tîrziu, Vincent pictează în aer liber, nu departe de casă, cariera Glanum, în mijlocul ierbiilor pîrjolite care a luat « tonuri de aur vechi ». Bate mistralul. Greierii țîrîie, « greierii dragi bunului Socrate », care, spune el, « tot mai cîntă în greaca veche ».

Vincent pictează. Pictează stîncile desprinse din carieră cu culorile nordului, tonuri de verde rupte, de roșu, de ocră feruginos. Dar deodată, în timp ce pictează . . . Mîna lui Vincent se chircește, privirea îi devine rătăcită. Dintr-o dată, o criză năpraznică îl doboară.

Și paznicul nu mai aduce la ospiciu decît o zdreanță care urlă.

Timp de trei săptămîni, pînă la sfîrșitul lunii iulie, Vincent nu-și redobîndește judecata. În clipele de criză puternică, urlă și se zbate; de atîtea țipete i se umflă gîtlejul că nu mai poate nici mîncă. Are iarăși halucinații, dar de astă dată de natură pur religioasă. Amintirile despre nord vin și ele să-l chinuiască în

* A doua zi după intrarea lui Vincent în ospiciu, la 9 mai, doctorul Peyron a notat în registru în privința acestuia următoarele: « Consider . . . că este cazul să fie ținut sub o observație îndelungată aici în ospiciu ». La 25 mai, după ce a constatat o « ameliorare simțitoare în starea sa », adaugă că « este necesar să rămînă în ospiciu pentru continuarea tratamentului ».

penumbra semiconștiinței, măracinișurile de la Campine, brazii, grozamele galbene; peisaje de Claude Monet . . . Când, puțin câte puțin, foarte încet, Vincent își revine în fire, rămîne strivit de o apatie intelectuală, o nepuțință de care, tragic, își dă seama. Profitînd de « un răgaz », îi scrie lui Theo o scrisoare care nu-i decît un geamăt sfîșietor: « Întelegi că sînt adînc îndurerat de faptul că mi-au revenit crizele cînd începusem să nădăjduiesc că am scăpat de ele . . . Zile în șir am fost *cu desăvîrșire rătăcit*, ca atunci, la Arles, dacă nu și mai rău, și e de așteptat că și de aici încolo voi mai avea crize, *e îngrozitor*. . . Nu văd cum aș mai putea avea curaj sau speranță ».

Zadarnic luptă Vincent, zadarnic caută să se amăgească: neînduplecat, cu o vicleană repeziciune răul și-a înfipt iar gheara în pieptul său. Încă îndobitocit de criză, pe jumătate năucit, Vincent se gîndește, copleșit, la viața sa, încă o dată pustiită, la opera sa încă o dată amenințată. Să i se dea penelurile! Zilele acestea de inerție forțată sînt « de neîndurat ». Îl imploră pe Theo să intervină pe lîngă doctorul Peyron, care l-a oprit de la orice fel de muncă, să-i îngăduie să înceapă iarăși să picteze. Nebunia s-a cuibărit pe vecie în el, e încredințat acum. Dar va lupta pînă la capăt. Pînă la capăt va încerca să se stăpînească și să-și redobîndească luciditatea pentru a smulge nebuniei noi opere. Va lupta pas cu pas, pînă la capăt, pentru a-și ocroti opera împotriva loviturilor răului care înseamnă însăși negarea ei. Doctorul Peyron se învoiește să-l lase pe Vincent să se întoarcă la atelier. Vincent lucrează. Își recapătă liniștea dar se simte stăpînit de spaimă. E iute la mînie. Anevoie își redobîndește judecata și stăpînirea de sine. De astă dată, criza l-a zdruncinat cumplit. Totul îl enervează, în viața sa de acum, traiul la ospiciu, și însuși Sudul. « Dacă mi-ar sta în puteri, cu experiența pe care o am acum, s-o iau de la capăt, nu m-aș mai duce în Sud », îi declară el lui Theo. Se gîndește să se întoarcă în nord, fie la Paris, fie în Bretania, unde lucrează Gauguin și Émile Bernard. Nici nu mai poate fi vorba să-și aducă mobila la ospiciu. I se pare prea costisitoare șederea aci. Și apoi, promiscuitatea celorlalți nebuni a devenit pentru el dintr-o dată extrem de neplăcută. Nu mai merge. Nimic nu merge. E prost dispus;

«găsesc că sînt tare imbecil că mă duc să cer voie doctorilor pentru a face tablouri».

Tablouri, într-adevăr, nu mai face de fel pentru moment. Abia în septembrie se poate apuca iarăși cu adevărat de pictură. Nebunia sa îndepărtat. Prinde pe zi ce trece mai multe puteri (de la criza sa, doctorul Peyron îi mai dă cîte puțină carne și vin), energia crește. «Ah! aproape aș crede, exclamă el cu mulțumire, că-mi stă în față o nouă perioadă de limpezime».

Liniștea o dată redobîndită, Vincent își face tot felul de socoteli în legătură cu boala sa și, cu răbdare, reface planuri în legătură cu viața sa. Crize va mai avea, nu încape vorbă și nici nu-și face vreo nădejde în această privință. Se resemnează. Doar că va trage folos, cît mai mult cu putință, de pe urma perioadelor de liniște, pentru a-și continua cu «hotărîre modesta carieră de pictor»: «Munca, spune el, departe de a-mi fi peste puteri, poate să-și urmeze cursul în acest răstimp». Și tocmai în funcție de aceste crize, din nefericire lesne de prevăzut și aproape de neînlăturat, își va orîndui viața. Crizele se repetă, remarcă Vincent, cam la două sau trei luni. Pe drept cuvînt se poate deci aștepta la încă una pe la Crăciun. De acum și pînă atunci, va lucra «pe rupte». După care, dacă va veni criza, pe legea mea! ar avea mare chef «să dau dracului administrația de aici» și să meargă să se statornicească în nordul care nu-i mai iese din gînd și ale cărui amintiri «vin peste el ca o avalanșă». Dacă va rămîne prea multă vreme în acest ospiciu va sfîrși prin a se îndoitoci cu totul; dimpotrivă, o schimbare i-ar face, s-ar părea, mult bine. Dacă celor de la ospiciu nu le-o place, să le fie de bine! «Fără să mai socotim poate că nici nu-și doresc altceva decît ca lucrurile să rămîină așa cum sînt și noi doi am fi vinovați de ne-am lăsa duși. După părerea mea prea se interesează mult nu numai de ceea ce cîștig eu, dar și de ceea ce cîștigi tu etc.».

Vincent s-a năpustit asupra lucrului cu o patimă nebunească, «fără răgaz», pictînd de dimineața pînă seara. Se simte pe deplin normal și se concentrează sălbatec asupra operei sale. E încredințat că munca îi rămîne «cel mai bun paratrăznet». Pentru a se cruța, se izolează de tovarășii săi, se încuie «cu grijă» în camera

lui. « E un procedeu egoist, dacă vrei », constată el; egoist dar îndreptăţit. Opera n-are nimic de-a face cu nebunia; fiecare tablou pictat e o izbîndă asupra răului, o cucerire pentru care a luptat şi pe care i-a smuls-o. Înfrigurarea lui Vincent creşte; se socoteşte în progres — « şi de asta chiar avem nevoie, izbucneşte el cu răsuflarea tăiată (scrisoarea aceasta o scrie către fratele său fragment cu fragment, între două şedinţe la şevalet)*, căci acum e mai mult decît necesar să lucrez mai bine decît înainte, ceea ce nu era îndeajuns ». Şi-a isprăvit pînza cu secerătorul, a început alte lucrări. « Trudesc ca un adevărat apucat, strigă el, simt în mine o poftă nebună de lucru, mai mult ca oricînd ». Şi adaugă înflăcărat de o neaşteptată certitudine: « Poate mi se va întîmpla şi mie un lucru ca cel despre care vorbeşte Eug. Delacroix: « Am descoperit pictura cînd nu mai aveam nici dinţi, nici suflu ».

Nădăjduieşte să poată în curînd ieşi, cel puţin în grădina. Lupta împotriva nebuniei e o luptă împotriva timpului. Nu trebuie pierdută nici o clipă! În înverşunarea, în violenţa aceasta străluceşte, asemeni unui diamant negru, o frică îngrozitoare: nu cumva o criză mai puternică decît celelalte să vină să-i nimicească pe vecie putinţa de a picta. Altădată, Vincent nu simţea nici o dorinţă să se vindece. Acum, mănîncă cît doi, munceşte fără răgaz, se zbuciumă cu o energie înzecită « ca unul care ar fi vrut să se sinucidă, dar găsind că apa e prea rece, caută să ajungă iar la ţărm ». Năzuieşte să-şi revadă prietenii, să revadă cîmpia din nord, începe să-i pară rău că nu şi-a apărat mai bine atelierul, cu cinci luni în urmă, la Arles. Se învinuieşte că atunci a fost prea laş; ar fi trebuit să se bată cu jandarmii şi cu vecinii la nevoie. Pe neaşteptate, îi cere doctorului Peyron, care urma să plece într-o scurtă călătorie la Paris, să-l ia cu el. Doctorul îi răspunde cam în doi peri. Dar va ieşi din acest ospiciu, din vechea mănăstire care-i insuflă, în perioadele de criză, absurde halucinaţii religioase. Aceste « aberaţii religioase malarive » sînt cultivate din plin de « administraţia » al cărei prizonier este, în vreme ce oamenii de aici ar

* Scrisoarea aceasta (nr. 604) e nesfîrşită. Are, în ediţia olandeză, peste opt pagini în caractere destul de mărunte.

trebui să se străduiască să le vindece. Ah! dacă ar putea fi la Paris — nu! nu la Paris, ci prin împrejurimi — cînd copilul lui Theo va veni pe lume! În loc să hrănească toate aceste călugărițe, (pentru a nu-l îndepărta pe Vincent doctorul Peyron i-a dat să-nțeleagă că nu-i el singurul stăpîn al ospiciului), în loc să hrănească toate aceste călugărițe, ar fi mai folositor, cu banii cheltuiți, să ajute un alt pictor — pe Pissarro, spre exemplu, ale cărui necazuri recente Theo i le-a povestit, ori pe Vignon — care l-ar lua în pensiu. Pentru a înflori, opera lui are nevoie de libertate. Are nevoie, pentru a o hrăni, să nu fie despărțit de lumea celor vii, simte nevoia de « a vedea oameni », de « a face rost de idei » și de « a trăi alături de poporul de rînd și în căsuțe mici, în cîrciumi etc. ». În ospiciu e înconjurat de morți. Trebuie să sfîrșească o dată. « Nu mai pot face ambele lucruri de o dată, să lucrez și să-mi dau toată osteneala să trăiesc cu bolnavii ăștia ciudați de aici, asta îmi tulbură mințile... Pînă la urmă, stînd aici, mi-aș pierde capacitatea de lucru, ori din acest moment am să spun — ajunge! » La urma urmei, ce-i oferă Saint-Paul-de-Mausole? Spectacolul unei trîndăvii care-i « o pacoste », o hrană infectă, un tratament « desigur ușor de urmat, chiar cînd ești în călătorie, căci nu ți se face absolut *nimic* ».

Vincent pictează cu un fel de patimă sălbatecă, pînză peste pînză, îndemnat « la muncă și la seriozitate ca un miner care, veșnic în primejdie, dă zor la lucrul său ». Ușurința la pictat îi e surprinzătoare. Deodată « găsesc lucruri » pe care « le-am căutat zadarnic ani de zile »; se înalță spre culmi încă neatinse. Simte acest lucru atît de puternic încît e obsedat într-una de cuvintele lui Delacroix: va descoperi, oare, și el, pictura atunci cînd nu va mai fi decît o mașinărie stricată, o paiată scuturată de niște forțe neînduplecate? Surghiunit în camera sa, lipsit de motivele de inspirație din exterior, schițează reluări ale tablourilor sale mai vechi, ale *Camerei galbene*, spre exemplu, sau își analizează, cu penelurile în mînă, chipul.

În prima zi cînd s-a sculat din pat, slab, « palid ca moartea », și-a început portretul și scurt timp după aceea s-a apucat de un al doilea autoportret. Febrile întrebări puse sieși! Ochiul pictorului sfredelește neîn-

durător privirea pe care i-o răsfrînge oglinda, chipul cu fruntea încăpățînată, cu fălcile încheștate, pe care mii de suferințe l-au chinuit, bărbatul de treizeci și șase de ani, răvășit, zdrobit de crizele repetate, dar care de fiecare dată se ridică pentru a spune un nu nebuniei, neantului, anormalului, care nu vrea să fie altceva decît un țaran de pe cîmpiile sale nordice, trudind la operele sale asemeni lor, țăranilor, care trudesec la cîmp. « Privindu-mi portretul, pe care-l alătur prezentei, scrie el mamei sale, vei constata că, deși am trăit ani de zile la Paris, la Londra și în alte orașe mari, tot aduc, mai mult sau mai puțin, cu un țaran din Zundert, spre exemplu cu Toon ori cu Piet Prins; îmi închipui uneori că simt și gîndesc ca un țaran; numai că, adaugă el întunecat, țăranii sînt de mai mare folos pe lume decît mine ».

Iată-l pe țăranul acesta al picturii, necioplitul, primitivul, stînd de vorbă cu marile forțe cosmice; cu desăvîrșire singur în fața realităților de nepătruns, smulge materia din inerția ei de suprafață, spulberă minciuna liniștitoare a liniei drepte, face să se contorsioneze tot ce există, arăturile, spicele de grîu, arborii și pietrele, face să palpitate totul în ritmul mișcărilor giratorii originare, destăinuie vîrtejul universului, izbucnirea nepăsătoare și furioasă a ierburilor, agitația vijelioasă a microcosmosurilor și macrocosmosurilor, veșnicul elan al naturii în devenire. Iată-l pe pînza, prin care a încercat, încă o dată, să pătrundă propriii taină, desprinzîndu-se de pe un fond de flăcări de culoarea peruzelei, drăcesc contorsionate, însuflețite de o mișcare halucinantă, iată-l în toată restriștea și în toată măreția sa.* Fața acoperită cu țepi roșcovani exprimă groaza, teama cumplită, dar și o hotărîre sălbatecă. Omul ce s-a pictat aci, e un om întors din iad, care a biruit iadul dar care știe că mîine, poate chiar astă seară, prăpastia se va căsca iar înaintea sa. Un om care arde, mîngîiat și mistuit de flăcări de foc, ale căror licăriri sinistre sînt oglindite pe chipul său. Un om rănit de moarte, hăituit, împresurat de flăcări dar care nu se dă bătut, ci se ridică împotriva asediatorilor cu o îndîrjire pe cît de

* Acest autoportret este cel din donația Gachet (1949) și se găsește la Paris la muzeul Jeu de Paume.

trufașă pe atît de necruțătoare. Privirea îi e aspră, pătrunzătoare, de o fixitate cruntă, gura sălbatic pecetluită în mijlocul bărbii încîlcite, căutătura răutăcioasă, încordată, înăspriță de o voință dîrză, o față în care fiecătrăsătură de penel spune, repetă monstruozitatea neînduplecată a unei lupte care nu mai are în ea nimic omenesc. Această compoziție puternică, de o arhitectură severă, de un grafism magistral, în care Vincent, ridicînduși la cel mai înalt grad puterea de exprimare, marchează neîndoielnic izbînda puterii sale creatoare, nu face decît să pună în lumină, și mai sfîșietor, tragicul contrast între ființa plămădită din carne și sînge, zguduită, măcinată de boală, suptă și ursuză, care s-a pictat aici, și artistul stăpîn pe el, ce vrea, în pofida acelui om încolțit, să continue să dăinuie. Pînza aceasta e, într-adevăr mult mai mult decît un tablou; e un act, o afirmație dramatică: are puterea unui jurămint, violența unei sfidări.*

Vincent suferă îngrozitor de lipsa de modele. « Ah! dacă aș avea modele, din cînd în cînd . . . aș face cu totul altceva ». Doctorul Peyron, care în fața picturii lui Vincent ridică din umeri, refuză să-i pozeze. Același lucru la Saint-Paul-de-Mausole ca și la spitalul din Arles: pictorul care se aruncă pe pînza sa cu o ardoare de neînchipuit și o termină într-o oră « în mare viteză », cum spune fiul doctorului Peyron, e privit cu o milă amestecată cu uimire. Doar superioara ospiciului, maica Epiphane, mai nutrește o oarecare stimă pentru operele lui Vincent, deși e cam mirată de stratul lor gros de culoare pe care-l numește « găinaț de rîndunele » ori « ciucuri de pictură ». Lea împărtășit chiar călugărițelor gîndul de a-i cere lui Vincent un tablou pentru sala lor de întrunire; dar maicile cu hotărîre au făcut-o

* Data exactă a acestui autoportret e controversată. La Faille reținuse, în catalogul său din 1928, ca și mine acum, data de septembrie 1889; în catalogul său din 1939 a plasat mai tîrziu compoziția, la sfîrșitul lunii mai 1890. Pe de altă parte, Michel Florisoone, într-un articol din *Musées de France* din iulie-august 1949, șovăind între iunie și septembrie 1889, a adoptat pînă la sfîrșit această din urmă dată și a prezentat pentru alegerea sa motivări temeinice. E și greu, cred eu, să nu te alături acestei păreri, dat fiind că o înrudire foarte strînsă leagă acest autoportret de operele aceleiași perioade. În orice caz este ultimul autoportret al lui Van Gogh. Potrivit contemporanilor săi, ar fi și cel care ar prezenta imaginea cea mai fidelă a pictorului.

să renunțe de ași pune în aplicare acest plan. Vincent găsește totuși un model: supraveghetorul șef Trabu se învoiește să-i pozeze. Modelul îl încântă pe pictor. Trabu, spune el, «a fost la ospiciul din Marsilia în timpul a două epidemii de holeră, în sfârșit e un om care a văzut grozav de mulți oameni murind și suferind și are întipărită pe chip un fel de nu știu ce reculegere». Vincent o pictează și pe nevasta lui Trabu, care l-a cucerit pe dată spunându-i că ea nu-l crede bolnav. Vincent le oferă soților cele două portrete, după care se grăbește să facă «niște replici pentru Theo».* Așteptînd să iasă, să se așeze din nou în fața motivelor din natură, Vincent copiază gravuri, reproducînd opere ale unor artiști pe care îi admiră, ale lui Delacroix și Millet mai cu seamă. «Voi încerca să-ți spun ce caut în ele și de ce mi se pare nimerit să le copiez, îi scrie el lui Theo. Nouă, pictorilor, ni se cere întotdeauna să *compunem* noi înșine, să nu fim decît *compozitori*. Fie, — dar în muzică lucrurile nu se petrec astfel — și dacă cineva o să cînte din Beethoven, va adăuga interpretarea sa proprie, — în muzică și mai ales în privința cîntului — *interpretarea* unui compozitor înseamnă ceva, și nu scrie nicăieri că numai compozitorul trebuie să-și interpreteze lucrările. Vezi, eu, mai ales acum, fiind bolnav, caut să fac ceva pentru a mă alina, pentru propriu-mi plăcere. Pun pe pînză albul și negrul lui Delacroix sau al lui Millet, ori în maniera lor, în chip de motiv. Și apoi improvizez culoare pe deasupra, dar bine înțeles fără să dau o notă prea personală ci căutînd amintiri ale tablourilor lor; amintirea însă, consonanța vagă a culorilor care, după cum simt eu, sînt juste — aceasta este o interpretare a mea. O seamă de oameni nu copiază, alții copiază — eu m-am apucat de copiat din întîmplare și găsesc că treaba asta te învață ceva și mai cu seamă, uneori, te consolează. Atunci penelul aleargă între degetele mele asemenea unui arcuș pe strunele viorii și numai pentru plăcerea mea».

Folosindu-se astfel de arta sa ca de o muzică liniștită

* Nu posedăm decît aceste «replici». Portretele originale nu au fost regăsite. Fără îndoială că Trabu și soția sa nu le-au dat nici un fel de importanță.

toare și melancolică, Vincent își cîntă sieși bucățile preferate, interpretîndu-le după bunul său plac. Copiază o *Pietà* după Delacroix, al cărei patetism îl accentuează stăruind asupra formelor și dînd culorii deplină ei intensitate lirică; pînza în care mîinile lui Cristos în suferință întinse înainte (are unele trăsături ale lui Vincent) și mîinile rugătoare ale Fecioarei, chipurile lor îndurerate și aplecate în aceeași atitudine, parcă ar cere îndurare și izbăvire. Dar, atenția lui Vincent o reține mai ales Millet. Copiază după el seria cu *Munșii cîmpului* pe care o mai copiasse deja în Borinage și care îl readuce la preocupările sale de odinioară, atunci cînd lucra printre țăranii brabantini, îl readuce la atîtea amintiri, din zi în zi tot mai nostalgice. Vincent se minunează de limpezimea gîndirii sale și de degetele lui într-atît de sigure, încît a desenat « fără a lua nici măcar o singură măsură această *Pietà* a lui Delacroix în care există totuși cele patru mîini și brațe întinse înainte — gesturi și atitudini ale corpului nu tocmai la îndemînă sau simple ».

Iată-l în sfîrșit pe Vincent în octombrie, eliberat încă o dată din temnița sa. Toamna este minunată: « Cerul verde contrastînd cu vegetația galbenă, portocalie, verde, pămîntul în toate nuanțele de violet, iarba pîrjoasă, lită în care ploile au dat totuși o ultimă vigoare anumitor plante ce încep iarăși să facă floricele violete, roz, albastre, galbene... » În mijlocul acestei splendori « caracterul mîndru și de neclintit al pinilor ». Vincent își făgăduise să nu facă în toamna aceasta decît vii. Din păcate timpul lor a trecut. Se întoarce atunci spre măslinii care-l mișcă adînc și ale căror forme răsucite le exagerează într-un fel expresiv. « Măslinii sînt foarte caracteristici și mă lupt să prind acest lucru. Sînt ca argintul, de culoare cînd mai albastră, cînd verzuie, ca bronzul, bătînd spre alb, desprinzîndu-se de pe pămîntul galben, roz, vioriu ori portocaliu, pînă la ocrul de un roșu stins. Merge însă tare greu, tare greu. Dar mi se potrivește și mă îmbie să lucrez în tonuri de aur sau argint. Și poate că într-o bună zi îmi voi face din toate astea o impresie personală așa cum e cazul bunăoară cu floarea-soarelui pentru nuanțele de galben ».

Vincent iese de două sau de trei ori pe săptămână. Ar dori să i se ofere mult mai des această posibilitate. Când are chef să meargă pe câmp și când, dintr-o pricină sau alta, nu i se îngăduie, e văzut măsurînd cu pași mari parcul în lung și în lat, pînă la poartă, bombănind și drăcuind. În zilele când iese, îl însoțește Trabu sau dacă nu, un alt supraveghetor, pe nume Poulet. Pictorul merge în fața paznicului pînă în clipa când descoperă o priveliște pe placul său, cîteodată o livadă de măslini, alteori o văgăună, cum ar fi cea denumită «les Peiroulets» (oalele dracului) la un kilometru și jumătate de ospiciu. Vincent își așază atunci șevaletul și lucrează. Când sună ora de înapoiere, paznicul e nevoit să-i repete că trebuie să se întoarcă acasă: Vincent se face că n-aude și nu se supune decît cu părere de rău. Mormăind printre dinți, sfîrșește totuși prin a-și strînge șevaletul. Nu vorbește de fel, nu rîde niciodată. I se întîmplă cumva să zîmbească? Nu e de loc sigur.*

Seara, la ospiciu, în sala comună, se plictisește de moarte. Și vine iarna, frigul, mohorîtele zile scurte. Perspectiva «nui veselă». Acum, că cea mai mare parte din frunze au căzut, cîmpia i se pare că aduce și mai mult cu ținuturile nordice și «atunci, spune el, simt că dacă m-aș întoarce iar în nord, aș vedea lucrurile mai limpede decît înainte». Gîndindu-se la Constantin Meunier,** la minele din Borinage, declară că «ar trebui să cobori în adîncuri pentru a picta efectele de lumină». Va părăsi ospiciul, Provența, de îndată ce va putea. Sudul nu mai are ce să-l învețe.

Întorsătura religioasă a ultimelor sale halucinații l-a făcut să nu mai poată vedea în ochi pe maicile de la ospiciu precum și lespezile bătrînei mănăstiri, cărora «foarte simțitor la tot ce e în preajmă(i)», le atribuie o înrîurire hotărîtoare și nefastă asupra sănătății sale morale. «Țin s-o repet, spune el. Mă mir că avînd niște idei atît de moderne, eu, admiratorul atît de înflăcărat al lui Zola și Goncourt și al lucrurilor artistice, pe care le simt așa cum le simt, am crize cum le ar

* Amintirile lui Poulet reproduse de Jean de Beucken: *Un portret al lui Vincent Van Gogh*.

** Constantin Emile Meunier (1831—1905) — sculptor, gravor și pictor belgian. Lucrările sale, a căror temă este luată cu predilecție din lumea minerilor, constituie o gloriificare a muncii. (N. r.).

avea un superstițios și că-mi vin niște idei religioase încâlcite și groaznice cum nu mi-au trecut prin cap niciodată când eram în nord». Pentru moment, va mai aștepta, va aștepta să se producă, sau nu, de Crăciun criza de care se teme și a cărei apropiere o pîndește îngrijorat. Dar îl încunoștiințează cu hotărîre pe Theo: «Dacă mai am vreo exaltare religioasă, atunci, fie ce-o fi, aș vrea să plec pe *dată* fără să mai dau nici o socoteală». S-ar învoi la orice, chiar și să meargă într-o altă casă de sănătate, cu singura condiție, expresă, ca ea să fie «laică». La Paris, Theo a stat de vorbă cu Pissarro, căruia îi va organiza anul viitor, în februarie, martie, o expoziție în galeria sa. Pissarro nu-și poate asuma grija lui Vincent, dar în schimb i-a recomandat un medic din Auvers-sur-Oise, un prieten al artiștilor, doctorul Gachet, la care, eventual, Vincent și-ar putea găsi un adăpost. Auvers-sur-Oise e situat la vreo treizeci kilometri de Paris. În felul acesta, Vincent ar fi foarte aproape de fratele său. De la început acesta acceptă propunerea. «Te încredințez, îi spune el lui Theo, că nordul mă va interesa ca o țară nouă».

Două vești bune, în săptămînile acestea: «Les Vingtistes» sau, altfel spus, societatea celor XX, din Bruxelles, l-a invitat să ia parte la expoziția lor la începutul anului viitor*, și în Olanda un ziar tocmai a publicat, sub semnătura lui Isaăcson, un articol despre pictura sa, primul care a apărut vreodată. Dar se poate oare bucura cu adevărat? Articolul lui Isaăcson, deși îi face plăcere, îi pricinuieste și un soi de indispoziție. «Găsesc că e din cale afară de exagerat ceea ce spune despre mine», notează Vincent, stînjedit. Cu cît starea sănătății sale e mai multumitoare, cu cît e în stare să judece la rece, cu atît se simte mai copleșit de tristețe, gîndindu-se la tot ce-a cheltuit fratele său pentru el. Și pentru ce? Pentru nimic. Cu pictura nu-ți scoți «nici măcar costul tablourilor». E o «nebunie» să faci pictură. Nebunie, oricum ai lua-o! Theo i-a scris că Jo a simțit deja copilul mișcîndu-se: iată, desigur, ceva «mult mai interesant decît peisajul»; El, Theo, cel puțin, se găsește «din plin

* Această expoziție, care va fi organizată la Muzeul Regal de Artă modernă din Bruxelles, va prezenta șase pînze de ale lui Vincent, printre care *Iedera*, *Lanul de grîu în răsărit de soare*, tablourile cu *Floarea-soarelui*...

în natură ». Totuși, de ce să se apuce? « La vârsta mea e tare greu să mai iei de la capăt altceva », încheie Vincent trist. În ciuda tuturor opreliștilor, pictura rămîne singura cale pentru el. Barem dacă sănătatea lui ar putea rămîne « statornică »! « Atunci, dacă în vreme ce aş lucra aş căuta din nou să vînd, să expun, să fac schimburi, poate că s-ar vedea și un oarecare progres, pe de o parte pentru a-ți fi mai puțin o povară și pe de alta, pentru a mai recăpăta puțină voie bună. . . Dar ce vrei, în cazul meu nu trebuie să ai pretenții și eu am și așa prea multe ».

La începutul lui noiembrie Vincent capătă din nou îngăduința să meargă la Arles. Simte nevoia să revadă « cîteva persoane » (Rachel e negreșit una din ele), vrea să cumpere culori, să plătească chiria camerei unde și-a depozitat mobila. Vincent petrece două zile la Arles. Face o vizită pastorului Salles și celorlalți prieteni. Cum află aci că există trenuri Arles-Paris « cu numai douăzeci și cinci de franci », îl apucă deodată un dor de ducă. Dar se răsîndește — din cauza « cheltuielilor » — și se întoarce cuminte la Saint-Rémy, întrebîndu-se dacă, de astă dată, călătoria sa va avea aceleași urmări ca și cea precedentă: o criză cu scadența foarte apropiată. Nu se întîmplă nimic; Vincent poate continua să lucreze. Pînzele se succed, una după alta. Febril executată, fiecare din ele — uneori Vincent, în atelier (cînd e nevoit să stea în ospiciu), le face cîte « o replică mai îngrijită » — constituie o fugară constatare a ceea ce ochiul pictorului descoperă, într-o pătrundere fulgerătoare, în sînul realității. Vincent a străbătut desigurile opace și orbitoare ale nebuniei. Simte cum se stîrnesc în el vuietele prevestitoare de cataclism. În lupta aceasta împotriva timpului, dusă pentru a-și împlini opera, percepe, și vede și mai departe încă, amețitorul dinamism al lumii, ale cărei hotare perceptibile el le-a făcut să se clatine. Se mișcă printre lucruri cu luciditatea unui mare clarvăzător și comunică pînzelor sale puternicul zbucium al străfundurilor universului. E cel ce vede « circulația nemaipomenitelor seve ».* Un ogor proaspăt

* *Rimbaud*. În 1873, cu șaisprezece ani în urmă, Rimbaud a scris *Un anotimp în infern* (Vincent era pe atunci funcționar la Galeria Goupil din Londra).

arat, un copac, o piatră, obiectele cele mai umile îi ajung pentru ca pe loc să fie o dată mai mult răscolit de emoția cea mai inspirată; pentru ca o dată mai mult să se pecetluiască, prin mijlocirea operei de artă, « contopirea (sa) mistică cu esența lucrurilor ».

Vincent, mereu cu ochii în patru, cu urechea într-una ciulită la ceea ce se petrece în el, neîncercându-se de cât pe jumătate în liniștea aceea amăgitoare — « cu sănătatea merge foarte bine », repetă el din scrisoare în scrisoare —, în tăcerea prevestitoare de furtună, ar vrea să se îndepărteze cu un dezgust îngrozit de rătăcirile închipuirii. Nu-și va apăra opera — și pe sine însuși — decât rămânând credincios față de ceea ce este. Aspectul frământat al pânzelor sale vădește nu o dereglare a imaginației, ci efuziunea transcedentală cu sufletul lumii, care-l aruncă tot mai adânc în prăpastiile realității. Trebuie, spune el, să muncești « ca și cum ai face pantofi ». Continuând să lucreze în felul lor propriu, să facă « abstracții » cum le numește Vincent, Gauguin și Bernard i-au trimis schițe și reproduceri fotografice după pânzele pe care le-au pictat de curînd, reprezentînd pe Cristos în grădina Măslinilor. « Un soi de vise și de coșmaruri. . . în care nimic nu e respectat ». Așa arată, după părerea lui Vincent, pânzele lor. « N-ar trebui în atare clipe, izbucnește el, să mi se ceară să găsesc bună compoziția prietenului Gauguin, și apoi prietenul Bernard n-a văzut probabil niciodată un măslin. . . » Văzînd aceste lucrări, Vincent turbează — ah! cît de departe sînt zilele de la Arles! — și, pentru a-și afirma propria sa dragoste față de real, pictează, ca o reacție, o pînză mare, *Culesul măslinilor*, prin care încheie, într-un fel magistral și definitiv, seria studiilor sale reprezentînd măslini. Le scrie lui Bernard și lui Gauguin că gîndirea și nu visarea este « datoria ». Bernard fabrică la pânze cu Adorarea magilor și cu alte viziuni religioase. Prostii! « Mie nu mi se pare că-i sănătos. Pentru că eu ador adevărul », strigă în gura mare Vincent. Cînd Gauguin era în preajma lui, la Arles, a făcut cîteva încercări pe drumul acesta al abstracției. « Dar ăstai un tărîm vrăjit, dragul meu! Și iată că te pomenești în fața unui zid ».

« Pentru a crea o impresie de spaimă, îi explică el lui Émile Bernard, poți căuta s-o faci fără să țintești drept

la istorica grădină Gethsemani; pentru a sugera un motiv mîngîietor și blînd nu e nevoie să înfățișezi personajele din Predica de pe munte». Exemple? Ei bine, iată pînza aceasta pe care el, Vincent, tocmai a pictat-o, o vedere din parcul casei de sănătate; o descrie cu un lirism sobru, cum nu se poate mai conștient de ceea ce a vrut să exprime, lucruri care-l mișcă atît de direct: «La dreapta o terasă cenușie, un colț din zidul casei. Cîteva tufșuri cu trandafirii scuturați, la stînga terenul parcului — ocru roșu — teren ars de soare, acoperit cu crenguțe de pin căzute pe jos. La marginea parcului sînt sădiți pini mari, cu trunchiurile și ramurile de un ocru roșu, cu frunzișul verde întristat printr-un amestec de negru. Arborii semeți se desprind de pe un cer de amurg, cu dungi violete pe fond galben, galbenul bate în partea de sus înspre trandafiri, spre verde. Un zid — tot ocru roșu — pune stavilă vederii și nu e depășit decît de un deal violet și ocru galben. Primul copac e un trunchi enorm dar lovit de trăznet și tăiat cu fierăstrăul. Totuși, o ramură lăturalnică se înalță foarte sus și cade într-o avalanșă de crenguțe de un verde închis. Acest uriaș întunecat — asemeni unui trufaș răpus — contrastează, dacă e privit ca într-un chipînd o ființă vie, cu zîmbetul șters al unui ultim trandafir din tufiș ce se ofilește drept în fața lui. Sub pomi, bănci de piatră pustii, merişori întunecați: cerul se oglindește — galben — după ploaie, într-o băltoacă. O rază de soare, un ultim reflex, înflăcărează pînă la portocaliu ocrul închis. Ici, colo, printre trunchiuri, rătăcesc mici siluete negre. Vei înțelege că amestecul de ocru, roșu, verde întristat de cenușiu, acele umbre negre care înconjură contururile, amestec denumit *negru roșu*, toate produc oarecum senzația de spaimă de care suferă unii din „tovarășii mei de nenorocire“. Și de altfel, motivul imensului copac doborît de fulger, zîmbetul bolnăvicios verde trandafiri al ultimei flori de toamnă vine să întărească această idee.»

La un răstimp de șase ani, copacul doborît de fulger, trufașul răpus, răspunde copacului biciuit de vînt al anotimpurilor înverșunate de la Haga. Vincent își mai dăduse atunci între șase și zece ani* — era tot ce

* Vezi scrisoarea citată la sfîrșitul capitolului VII.

mai putea îndura trupul său, după părerea lui, căci nu avea nicidecum de gînd să se cruțe — pentru a-și desăvîrși opera, opera aceasta care, după cum spunea el, era un țel. Astăzi, în fața uriașului trăsnet, înfloresc ultimul trandafir al toamnei, cu zîmbetul bolnăvicios.

Vine iarna. E frig. Bate mistralul. Gînduri negre îl năpădesc pe Vincent. Veșnica obsesie a banilor lui Theo, cheltuiți toți în zadar, se amestecă cu vechile remușcări care-i frămîntă conștiința făcînd să-i sporească amărăciunea. « E îndoielnic, scrie el mamei sale, că aș putea vreodată să repar anumite greșeli. . . Dumneata și tata ați făcut pentru mine mai mult decît pentru ceilalți, dacă lucrul e cu putință; ați făcut multe, multe pentru mine și se pare că nu aveam o fire prea lesne de suportat ». Să lucreze, să mai lucreze încă, e în fond « singura (lui) șansă »: « Dacă aș putea dovedi într-o zi că nu sărăcesc familia, suspină el, lucrul acesta m-ar mai ușura ». Se trudește să se deprindă cu frigul, continuă, cu toată bruma și ceața, să picteze afară, « urcînd la postul meu în fiecare dimineață ». Acum, că a isprăvit cu măslinii, își pune în gînd să se apuce de chiparoși și de munți. « Cred că asta trebuie să fie miezul a ceea ce am făcut pe ici și colo prin Provența și atunci cînd vom crede de cuviință vom putea încheia șederea aci ». A pictat niște pavatori sub platanii bulevardului din Saint-Rémy și a refăcut, pentru ultima oară, cîmpul împrejmuit pe care-l vede de la fereastra sa, reflectare dramatică a propriei sale lumi închise, dar pe care o socotește liniștită și odihnitoare.

Emoțiile care-l cuprind în fața naturii sînt într-adevăr atît de puternice — îl duc, spune el, « pînă la leșin » — încît a picta înseamnă o eliberare pentru el. Este pînă într-atît răvășit de ceea ce vede, inspirația pe care o primește îl zguduie cu o patimă așa de electrizantă, că pentru a se descătușa simte nevoia luptei corp la corp cu pînza lui. Și numai pictînd se descarcă de acel prea plin afectiv care-l chinuie. Pînza sa o dată terminată, încearcă, vremelnic eliberat, un simțămînt de ușurare. Și ceea ce se citește în opera lui, oricît ar fi ea de torturată de violența pe care i-a imprimat-o, este înainte de orice seninătate.

Se prea poate ca Vincent să aibă dreptate să creadă că munca e « cel mai bun paratrăznet » al său împotriva bolii. Lucrul zăgăzuiește, resoarbe paroxisme sensibileității sale. Fără muncă, zbuciumul acesta lăuntric, ce răspunde atât de minunat, ca un ecou, zbuciumului lumii, n-ar fi poate decît o învălmășeală. Voința dîrză a artistului orînduiește, ritmează și coordonează acest zbucium. Dar dacă prin munca lui, Vincent își domină boala, atunci fără îndoială că prin munca excesivă, ca tot ceea ce îl inspiră, pregătește și crizele. Vincent ar fi pierdut poate, dacă n-ar picta. Dar pictînd se distruge și mai tare. Cîtă vreme va mai putea păstra încă un echilibru între aceste elemente potrivnice? Munca nu-i aduce alinare, decît ca să-i biciuiască și mai tare sensibilitatea, să-i sporească apăsarea sufletească și nu scapă de ea decît printr-o muncă și mai înverșunată. Vîrtej amețitor ce face să crească cu fiecare zi intensitatea operei născute din această înfruntare, dar care agravează deopotrivă situația fără ieșire în care se afundă pictorul în goana spre împlinirea soartei sale — spre tragica scadență ce negreșit o va pecetlui.

La Crăciun, așa cum prevăzuse, izbucnește criza, sau mai degrabă două crize mai ușoare, a căror durată nu trece de o săptămîină. Într-una din nopțile acestei săptămîni se ridică din pat și merge la fereastră să privească cum ninge. « Niciodată, niciodată, scrie el, natura nu mi s-a părut atît de emoționantă, atît de plină de simțire ». Abia sculat din pat se pune din nou pe treabă. « Mai cu seamă nu trebuie să-mi pierd vremea ». Deoarece a fost mai scurtă decît cea din anul trecut, criza aceasta de la Crăciun aproape că îl liniștește. « Să ne urmăm deci munca cît timp se poate, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat », scrie el în cursul lunii ianuarie. Pentru nimic în lume n-o să se dea bătut ca ceilalți pensionari ai ospiciului. Țelul său? Să-și isprăvească « lucrul început aici » și să plece. Spre sfîrșitul lui februarie se va duce la Arles, ca să-și dea seama dacă se simte « în stare de a risca o călătorie la Paris ». Unul din funcționarii de la Saint-Paul-de-Mausole i-a vorbit de un ospiciu la Montevergues, în regiunea Vaucluse, unde nu se plătește decît 1,10 franci pe zi și unde bolnavii se îndeletnicesc cu muncile agricole. Iată genul de așezămînt care i-ar conveni.

Pastorul Salles, prevenit de Theo printr-o scrisoare, vine să-i facă o vizită lui Vincent. Deși rușinat că a pricinuit, fără să vrea, această osteneală, Vincent e încântat de întâlnire; pentru a-i mulțumi pastorului, îi dăruie un mic tablou, « mușcate roz și roșii pe un fond foarte negru ».* I-a trimis totodată două din operele sale lui Roulin, iar familiei Ginoux o scrisoare lungă, plină de simpatie: D-nei Ginoux, care, de Crăciun, fusese drăguță și-i trimisese un pachet cu măslin, i-a revenit și ei de curînd boala. Prietenii sînt, fără îndoială, tot ce are mai de preț în Provența. Nu va pleca fără să-și simtă sufletul sfîșiat.

La 1 februarie o scrisoare de la Theo îi vestește lui Vincent că Jo tocmai a adus pe lume fiul pe care-l aștepta. E o vreme primăvăratecă, natura e în sărbătoare, livezile încep să înflorească; pentru a celebra evenimentul, în felul său, Vincent începe de îndată, plin de voieșie, să schițeze o pînză: « ramuri mari de migdal în floare pe un cer albastru ». Dar e mîhnit de faptul că Jo și Theo stăruie în a voi să-i dea fiului lor propriile sale prenume: Vincent Willem. « Aș fi preferat să-l fi numit pe băiețaș ca pe tata, la care m'am gîndit atît de des zilele astea », îi scrie el mamei sale.

Tot în aceste zile, Vincent a primit de la Theo ultimul număr din *Mercur de France*. El conține — surpriză! — un lung studiu în care criticul de artă Albert Aurier ridică în slăvi, în stilul decadent după moda vremii, plin de neologisme, de inversiuni și epitete sforăitoare, pictura lui Vincent, « operele sale stranii, foarte puternice și înfrigurate », « adîncă și aproape copilăroasă lui sinceritate ». Aurier a fost cucerit de pictura lui Vincent datorită lui Émile Bernard. A văzut pînze de-ale sale la Salonul Independenților, în prăvălia lui moș Tanguy și de asemenea acasă la Theo.

Cu nespusă uimire citește Vincent cele proclamate de critic: « Ceea ce individualizează opera sa în întregime, este excesul, excesul de forță, de nervozitate, violența în expresie. În categorica sa afirmare a caracterului lucrurilor, în simplificarea, adesea cutezătoare a formelor, în insolența de a privi soarele drept în față, în impetuos

zitatea aprigă a desenului și culorii sale, pînă în cele mai mici particularități ale tehnicii sale, el se dovedește a fi o ființă puternică, un bărbat, un îndrăzneț, foarte adesea brutal și uneori naiv de delicat ». Vincent Van Gogh e « acel robust și adevărat artist de mare rasă, cu mîini brutale de uriaș, cu nervozități de femeie isterică, cu sufletul de iluminat, atît de original și de deosebit în mijlocul jalnicei noastre arte de azi ». Aurier vede în el « vigurosul și fantasticul colorist care macină aur și pietre prețioase, prea demnul pictor . . . al acelor meleaguri ale strălucirilor, al soarelui arzător și culorilor orbitoare . . . Este, după cîte știu, spune el, singurul pictor care percepe cromatismul lucrurilor cu atîta intensitate, cu acea calitate metalică, de gemă ».

Da, o uimire grozavă îl cuprinde pe Vincent la citirea acestor pagini. O uimire și o oarecare tristețe, sentimentul că publicîndu-se un astfel de articol despre el, se exagerează valoarea operei sale și mai ales că sînt păgubiți alți pictori, Gauguin, de pildă. « Găsesc într-adevăr că astfel de lucruri trebuiau spuse despre Gauguin, iar despre mine doar ceva în mod foarte secundar ». Cu toate acestea articolul îl « îmbărbătează ». « Nui nevoie să-ți mai spun, îi scrie totuși lui Theo, că nădăjduiesc să continui să cred că nu pictez așa, ci că văd în asta mai degrabă cum ar trebui să pictez ».

Mulțumirile aduse lui Aurier sînt mărturia impresiilor sale învălmășite. Cum Aurier a declarat că e puțin probabil ca pînzele lui Vincent, artist « prea simplu și prea subtil » pentru a fi înțeles de mulțime, să fie vreodată plătite « la prețul măruntelor ticăloșii ale domnului Meissonier », Vincent îi ia apărarea acestuia din urmă. Dar mai întîi și întîi atrage atenția lui Aurier asupra lui Monticelli și Gauguin: « Mă simt stînjenit, îi scrie el, gîndindu-mă că ceea ce spuneți despre mine s-ar cuveni spus mai degrabă despre alții. — De exemplu, despre Monticelli mai ales. Cînd spuneți că „este, după cîte știu, singurul pictor care percepe cromatismul lucrurilor cu atîta intensitate, cu acea calitate metalică, de gemă“, văș ruga să mergeți să vedeți la fratele meu un anume buchet de Monticelli — buchet în alb, albastru de nu-mă-uita și portocaliu, veți simți atunci ce vreau să zic . . . Nu există alt colorist care să se tragă mai drept și mai

direct din Delacroix . . . Ei bine, voiam deci să spun că asupra numelui meu par să se rătăcească lucruri pe care le-ați spune mai bine despre Monticelli, căruia îi datorez mult. Apoi, îi datorez mult lui Paul Gauguin, cu care am lucrat câteva luni la Arles și pe care, de altfel, îl cunoșteam deja la Paris . . . Articolul dumneavoastră ar fi fost mai just — , prin urmare, mai puternic cred — dacă, tratînd problema de viitor, « pictură a tropicelor », și chestiunea culorii, le-ați fi făcut aci dreptate — înainte de a vorbi despre mine — lui Gauguin și lui Monticelli. *Căci partea care mi revine, sau îmi va reveni, va rămîne, vă asigur, foarte secundară* ». *

De vreme ce Aurier a vorbit cu admirație de chiparoșii lui cu « siluetă de flacără », Vincent îi va trimite o pînză. Dar n-a izbutit încă, îi spune el, să facă chiparosul așa cum îl simte el. Pentru aceasta, îi mărturisește fratelui său, « trebuie o anumită doză de inspirație, o rază de sus, care nouă nu ne e dată pentru a face lucruri frumoase ».

« Articolul lui Aurier, încheie Vincent, și e vorba aci de o idee esențială de a sa — , articolul lui Aurier m-ar încuraja, dacă aș îndrăzni să mă iau după el, să încerc să ies mai mult din realitate și să fac din culoare un fel de muzică de tonuri, așa cum sînt unele tablouri ale lui Monticelli. Dar mie atît de drag adevărul, și *strădania să pictez adevărul*, încît cred, în sfîrșit, cred că prefer să fiu cizmar decît muzicant al culorilor. În orice caz căuștînd să rămîn adevărat este poate un leac pentru a lupta împotriva bolii care tot mai continuă să mă neliniștească ».

Boala! Nu ditirambii unui critic parizian ar putea abate gîndurile lui Vincent de la prezența răului. Articolul lui Aurier nu poate fi decît un zîmbet șters în traiul lui aspru, reflexul îndepărtat al unei vieți căreia, cu adevărat, nui mai aparține. Lupta lui nu mai este dintre cele în care ambiția joacă un rol, fie el cît de mic. Pentru prima dată de cînd pictează, una din pînzele sale și-a găsit de

* Aurier, care a consacrat articole lui Gauguin, Monet, Renoir, Pissarro, Raffaelli, va scrie, în martie 1891, despre Monticelli și « scilipitoarele apariții pe care marele alchimist știa să le facă să îșnească din creuzetul său magic plin de gume, emailuri și metale topite ».

curînd cumpărător pe piață: la 14 februarie, o scrisoare de la Theo îl vestește că la Bruxelles, domnișoara Anna Boch, din grupul celor XX, sora celui Eugène Boch pe care l-a vizitat la Fontvieille, i-a cumpărat *Via roșie* cu patru sute de franci. * Să fie începutul succesului?

Dar cuvîntul acesta, mai are el oare astăzi vreun înțeles pentru Vincent? Chiar de-ar cunoaște mîine succesul, nimic nu s-ar schimba în drama care-l gîtuie. Continuînd, în camera lui, să copieze, să « traduc(ă) într-o altă limbă — cea a culorilor — impresiile de clarobscur în alb și negru » al gravurilor lui Millet sau Daumier pe care le are la îndemîină, Vincent a mai pictat și o *Arleziană* după un desen de Gauguin. În momentul în care amîn-tește, în scrisoarea sa către Aurier, de tot ce-i datorează acestui pictor, *Arleziana* sa dă în vileag divergențele lor radicale. Desenul lui Gauguin, atît de calm, e o îmbinare logică de linii aproape geometrice, clare și precise ca cele ale unei epure. Pînza lui Vincent sparge armonia acestor linii; Vincent le redă drama pe care tratarea lui Gauguin ne făcuse s-o uităm, le imprimă un puternic patetism. Și ce să mai spunem de cealaltă copie? De ani de zile, de la Bruxelles, poate de la Londra, o gravură în lemn a lui Gustave Doré, din seria *Londra* nu-i mai iese din mîinte: plimbarea în cerc a întemnițaților în curtea închisorii **. Vincent schițează, în această lună februarie, o interpretare halucinantă a acestei gravuri. Între zidurile înalte ale unei închisori, se învîrt în cerc, unul în spatele celui alt, călcînd abătûți, vreo treizeci de oameni cu spinările încovoiate. Din șirul de blestemați, se desprinde în prim plan un deținut care-și întoarce spre spectator capul său ras: Vincent. Viața acestui om, cu chipul răvășit de groaznice întrebări, nu e numai viață: e înfruntarea unei soarte. « Tablourile mele, spune el, sînt aproape un strigăt de spaimă ». Acum Vincent lucrează la niște ramuri de migdal. Pictează cu calm și siguranță. În curînd, primăvara va aduce din nou feeria livezilor în floare. Se gîndește cu voioșie la ele; la livezile în floare, pe care o să le picteze din belșug.

* Pînza aceasta avea să rămînă singura operă a lui Van Gogh care s-a vîndut în timpul vieții lui.

** Această serie a lui Gustave Doré a apărut în Anglia în 1872; a fost publicată în Franța de Hachette în 1876.

Vincent a făgăduit familiei Ginoux să meargă în curînd să le facă o vizită, să le aducă înapoi cutiile în care i-au trimis măslinile; îi e și foarte dor să revadă pe Rachel. Astfel, către 20 februarie se duce să stea două zile la Arles. Vai! o nouă criză, violentă, înspăimîntătoare, îl doboară. Sînt nevoiți să-l aducă înapoi la ospiciu cu trăsura. Unde și-a petrecut noaptea? Ce a făcut? Și tabloul pe care-l luase cu el, pe unde l-a rătăcit? În mintea lui Vincent e numai beznă.

Criza aceasta e cea mai îndelungată, cea mai cumplită din cîte a îndurat pînă atunci Vincent. În timpul ultimelor zile din februarie și în toată luna martie, accese puternice alternează cu depresii, fără ca în starea lui să se manifeste vreo îmbunătățire simțitoare. În vreme ce livezile sînt în floare, livezile pe care nu le va picta — pe care nu le va mai picta —, Vincent e prada unor spaima cumplite. Se tăvălește în cutia cu cărbuni, bea gazul pe care îl sustrage de la un servitor pe cînd acesta umple lămpile.

Abia în prima jumătate a lunii lui aprilie mai slăbește delirul. La mijlocul lui aprilie, Vincent începe să iasă din toropeala grea care urmează întotdeauna după crizele sale. Îl așteaptă scrisori de la Theo. Încearcă să le citească. « Cît aș fi fost de bucuros, i-a scris Theo la 19 martie, dacă ai fi fost și tu la expoziția Independenților. Tablourile tale sînt bine plasate și fac impresie foarte bună. * Mulți au venit să mă roage să-ți transmit complimentele lor. Gauguin spunea că tablourile tale sînt punctul de atracție al expoziției ». Dar Vincent nu are mintea destul de limpede pentru a înțelege aceste scrisori. Într-o zvîcnire, încearcă totuși să-i scrie fratelui său. « Mi-am pierdut, aproape, sau cu totul orice speranță », îi spune el. E abătut, ros de o cruntă deznădejde. Dorește totuși mult să înceapă din nou să picteze. Se tîrăște către șevalet și, încetul cu încetul, își reia din nou lucrul. Schițează cu nostalgie *Amintiri din nord*, cabane și colibe ce par mistuite de un incendiu interior

* În acel an 1890, zece pînze ale lui Vincent au fost expuse, împreună cu cîteva desene, la Salonul Independenților: *Chiparozii*, *Peisaj muntos*, *Bulevard la Saint-Rémy*, *Alpilles*, *Promenadă la Arles*, *Dud toamna*, *Interior de pădure*, *Răsărit de soare în Provența*, *Floarea soarelui*, *Livadă de măslini*.

(dar soarele se ascunde), se gîndește să refacă din memorie pînza cu *Țărani mîncînd cartofi*. Oboseala îl copleșește. Nici acum nu se simte în stare să-i scrie fratelui său. De astă dată boala e cea care se arată mult mai tare. E acolo, vicleană, necruțătoare, mereu de față... Într-o după amiază, Poulet vine să-l ia pe Vincet la o plimbare. Vincent își ia sculele de pictură. Și cum, mergînd în fața paznicului său, ajunge pe cea mai de sus treaptă a unei scări, se oprește și repede înapoi, pe neașteptate, un picior drept în pieptul lui Poulet. E adus iarăși în camera lui. A doua zi, străduindu-se să-și amintească scena din ajun, Vincent îi cere iertare lui Poulet: « Iartă-mă, îi spune el. Nu-mi aduc bine aminte ce am făcut, dar cred că m-am purtat urît cu dumneata. Nu trebuie să fi supărat pe mine. Mi s-a părut că aud deodată o mulțime care mă urmărea ». Vincent își închipuia că se află la Arles hăituit de poliție.*

Abia vindecat, prost vindecat, după o criză, îl așteaptă oare o nouă recădere? Luptă istovitoare, inegală, bătălie pierdută dinainte! N-ar fi oare mai bine să sfîrșească numaidecît, să se dea bătut? Întunecat, Vincent își privește pînzele. Va redeveni stăpîn pe sine? Își va putea redobîndi iarăși măiestria în arta sa? Dar la ce bun? La ce bun? Curajul îl părăsește. O idee îi trece brusc prin minte. Vincent, care nu mai știe ce face, se năpustește asupra tuburilor, mănîncă culoarea din ele. Cînd paznicii vin să-i deschidă ușa atelierului, îl găsesc nemișcat, sleit pe scaunul său; din gură îi picură vopsea pe barba roșcată. I se administrează în grabă o contraotravă. Degeaba, n-a făcut nimic!

În ultimele zile din aprilie, Vincent reușește, cu toate acestea, să recapete o oarecare siguranță de sine. Pune din nou mîna pe pensule, pictează un colț de pajiste însorită.

Chiar de la prima ieșire în parcul ospiciului, are mulțumirea să constate că-și păstrează deplină « limpezime » pentru lucru. « Trăsăturile de pensulă, spune el, merg ca o mașină ». Se grăbește deci să-i facă lui Theo o comandă serioasă: vreo treizeci de tuburi mari de culori, peneluri, « și șapte metri de pînză sau chiar zece ». Dar

* Amintiri ale lui Poulet, reproduse, cu mici variante, de Jean de Beucken și Louis Piérard.

moralul îi rămîne grav atins. « Ce să-ți spun despre cele două luni trecute, îi scrie el lui Theo la 29 aprilie, nu-mi merge bine de loc, sînt mai trist și amărît decît sînt în stare să-ți exprim, și nu mai știu ce să cu mine ». Îi trimite fratelui său, o dată cu ultimele lui pînze, *Chiparoșii* pe care-l hărăzise lui Aurier, cu această recomandare deznădăduită: « Roagă-l pe Dl. Aurier să nu mai scrie articole despre pictura mea, spune-i o stăruitor, mai întîi că se înșeală în ceea ce mă privește și apoi că mă simt cu adevărat prea zdrobit de amărăciune pentru a mai face față publicității. » Nu mai are decît o năzuință de aci înainte: să părăsească cît se poate de grabnic Saint-Paul-de-Mausole, să fugă de tovărășia nebunilor, de mănăstire și de bunele maici, să scape de absurdele halucinații religioase, să încerce în altă parte, în nord, o ultimă experiență. « S-a încheiat cu desăvîrșire călătoria aceasta », călătoria aceasta care nu e decît « un naufragiu ».

Din nefericire, doctorul Peyron lipsește pentru moment. Vincent nu poate deci nici să discute cu el asupra eventualei plecării sale, nici să-și primească ultimele scrisori de la Theo.

În ceea ce-l privește e ferm hotărît să plece. « Îmi trebuie aer ». În octombrie trecut l-a prevenit pe Theo că dacă îi revin crizele, va părăsi ospiciul. A întîrziat și așa prea mult, de vreme ce a suferit o altă criză în acest răstimp. « Eram atunci în plin lucru și voiam să termin niște pînze începute, altfel n-aș mai fi acum aici ». Crizele lui au fost întotdeauna urmate de cîteva luni de calm; se va folosi de această perioadă de liniște pentru a încerca o « schimbare ».

Chiar de la întoarcerea, așteptată cu nerăbdare, a doctorului Peyron, Vincent ia cunoștință de scrisorile lui Theo. Ele cuprind ceea ce nădăjduia: Theo îi propune fratelui său să se întoarcă în nord. Ușurat, Vincent merge de îndată să-i expună doctorului Peyron situația sa, neputința în care se găsește de a-și mai îndura « soarta » la Saint-Paul-de-Mausole.

Theo ar dori ca fratele său să fie însoțit de cineva în timpul călătoriei: Vincent se împotrivește cu hotărîre. Singurul lucru la care se învoiește e să se lase întovărășit pînă la Tarascon. În călătoria pe calea ferată nu se va întîmpla nimic supărător, îl asigură pe Theo: « Amărăciunea, spune el, va fi mai puternică decît nebunia ».

Va petrece două sau trei zile la Paris, apoi va pleca la Auvers-sur-Oise. Theo să nu se teamă de nimic: « Ceea ce-i mai important, îi spune el, e să caut să-i fac un loc nenorocirii în viața mea. Te asigur că înseamnă deja ceva să te resemnezi să trăiești sub pază, chiar și în cazul când ar fi simpatică, și să-ți jertfești libertatea, să stai în afara societății și să nu ai decît munca ta fără nici o distracție. Toate astea mi-au săpat pe față sbîrcituri care nu vor dispărea așa de curînd ».

Vincent îi cere fratelui său să-i trimită de urgență cîteva rînduri doctorului Peyron care tîrăgănează, discută oportunitatea plecării lui. Răbdarea sa a ajuns « la capăt, la capăt . . . Trebuie să schimb, chiar de-aș nimeri și mai rău ». Nu mai poate. Și « lucrul nu-mi dă răgaz ».

De cînd plecarea sa e un lucru hotărît, pictează cu o rîvnă înzecită. A făcut două pînze cu iarba proaspătă din parc, a tratat din nou tema acelui moșneag stînd jos, covîrșit de deznădejde, cu capul atîrnînd greu în palme, *În pragul nemuririi*, acel *Worn-out** de la Etten și de la Haga; copiază *Bunul samaritean* al lui Delacroix și *Învierea lui Lazăr* de Rembrandt, care în interpretarea lui e dominat de un soare uriaș, absent în opera originală, zeul păgîn pe care l-a adorat atît de nestăvilit, și azvîrle pe pînza sa flacăra întunecată, contorsionată a ultimului chiparos pe marginea unui drum întortochiat pe care se hurducă, sub un cer frămîntat, luminat de aștrii gigantici, o căruță. Și starea foarte bună continuă; « oribila criză a pierit asemeni unei furtuni ». E sigur că acolo, la noua sa locuință va fi « mistuit » de pofta de lucru, că ea îl va face « nesimțitor la tot restul, și bine dispus ».

« Cu o înflăcărare potolită și necurmată », lucrează, lucrează pentru a da ultima trăsătură de penel operei sale provenșale. Acum, plecarea sa depinde doar de clipa cînd își va fi făcut cufărul și terminat ultimele pînze. Dar mînuiește penelurile « cu atîta vioiciune », încît ași face bagajele i se pare o sarcină cu mult mai grea decît să picteze tablouri. Ultimele tablouri de la Saint-Rémy sînt cu flori, două pînze cu stînjenei și două cu trandafiri albi.

* Vezi nota din pag. 120.

Miercuri 14 mai, Vincent a terminat aceste pînze. Într-o ultimă discuție îl înfruntă pe doctorul Peyron care îi îngăduie în sfîrșit să-și expedieze cufărul. Va fi la Paris cel tîrziu duminică, va petrece ziua cu Theo, cu Jo, cu micuțul Vincent, nepotul său. Întorcîndu-se după ce și-a înregistrat cufărul, Vincent rotește o ultimă privire peste cîmpia de la Saint-Rémy. Tocmai a plouat. Cîmpia e « foarte proaspătă și plină de flori ». « Cîte lucruri aș mai fi făcut! », exclamă Vincent. Hotărît, ar fi un nerecunoscător dacă ar vorbi de rău Sudul. Se reîntoarce în nord cu « o mare amărăciune ».

Cînd va fi la Paris își făgăduiește să facă imediat un tablou « cu o librărie galbenă (efect de lumină de gaz) », pe care o are în cap de multă vreme. « Vei vedea, îi spune el lui Theo, că a doua zi chiar după sosirea mea, voi fi în formă ». Pentru lucru, are mintea cît se poate de « limpede ».

Vineri 16 mai, două zile mai tîrziu, Vincent părăsește Saint-Paul-de-Mausole, — a petrecut aci cincizeci și trei de săptămîni — și se duce la Tarascon să ia trenul de seară pentru Paris.*

* Pentru perioada de la Saint-Rémy au fost catalogate aproximativ o sută cincizeci de tablouri și o sută de desene. Dar un anumit număr de opere s-a pierdut. Unele dintre ele au cunoscut o soartă jalnică. « După plecarea lui Vincent, scriu doctorii Doiteau și Leroy, toate operele lăsate de Van Gogh medicului său au slujit tînărului Peyron, atunci în vîrstă de vreo douăzeci de ani, drept țintă la tragerea cu carabina. A fost salvat un sigur tablou care a fost dăruit unei prietene a familiei: Dîsoara Marie Girard, mai tîrziu regină a Félibrige-ului, astăzi văduvă (rîndurile de față sînt din 1939) a celebrului poet Joachim Gasquet. Așa cum se vede, în afară de această fată, se făcea foarte puțin caz la ospiciul din Saint-Rémy de tablourile olandezului ». Jean de Beucken semnalează, în ceea ce-l privește, că un ceasornicar din Saint-Rémy, Dl. Vanel, a folosit și el drept țintă două din peisajele lui Vincent. Pe altă cale, și Theodore Duret relatează, potrivit celor spuse de Dîna Gasquet, că un fotograf din ținut care se îndeletnicea cu pictura, a răzuit vreo douăsprezece opere ale lui Vincent pentru a recupera pînza. După toate aparențele și alte opere au dispărut după aceea, pur și simplu din neglijența proprietarilor lor. Dîna Gasquet, după spusele lui Théodore Duret, a cifrat cam la douăzeci pînzele lui Vincent care ne lipsesc din perioada de la Saint-Rémy.

III. LANUL DE GRÎU CU CORBI

Noaptea e și ea un soare.

NIETZSCHE*.

Din Tarascon, Vincent l-a înștiințat pe Theo printr-o telegramă că va sosi la Paris, în gara Lyon, a doua zi de dimineață, la ora zece.

Cumplit de îngrijorat la gândul că în timpul călătoriei i s-ar putea întâmpla ceva fratelui său, Theo nu închide ochii toată noaptea. Dar în gara Lyon, de îndată ce l-zărește pe Vincent coborînd din tren, îi vine inima la loc. Cei doi frați, fericiți că se revăd, se grăbesc să ia o trăsură și să meargă acasă unde-i așteaptă Jo.

Theo s-a mutat; locuiește acum într-un apartament aflat la etajul al patrulea al unei case din cité Pigalle, la numărul 8. Jo îi așteaptă aici nu prea liniștită. I se pare că cei doi bărbați întîrzie. Adeseori s-a întrebat cam cum arată acest Vincent care ocupă un loc atît de însemnat în viața lui Theo (în privința moralului, scrisorile sale îl dezvăluie îndestul). A văzut, desigur, portretele în care Vincent s-a pictat pe sine însuși. Theo, pe de altă parte, i-a spus că Vincent seamănă într-un fel uimitor cu sfîntul Ioan Botezătorul sculptat de Rodin. Vincent însă e un om tare bolnav. Măcinat de nebunie, de-abia s-a pus pe picioare după o criză recentă. Ce fel de ființă îi va apărea oare în față?

Uite în sfîrșit o trăsură care intră în cité Pigalle. Două mîini îi fac semne. Curînd iată-l pe Vincent în preajma

* Nietzsche a fost și el doborît de nebunie. Odată s-a atîrnat plîngînd în hohote de gîtul unui cal de birjă pe o stradă din Torino. Nu trebuie oare să vedem decît întîmplare în asemenea potriviri? Aceste coincidențe sînt oricum pentru noi prea pline de înțeles pentru ca să le putem nesocoti.

tinerei femei. Care nu este surpriza acesteia văzînd, în locul epavei la care se aştepta, « un om bine făcut, lat în spete », cu nişte « culori sănătoase », cu « o expresie veselă a feţei, şi avînd în tot felul său de a fi ceva hotărît ». La primul îndemn îl judecă « mai zdravăn chiar decît Theo ». Şi nu se înşeală de loc. Vincent în gara Lyon s'a speriat şi el de chipul destul de palid al fratelui său. Theo e slab şi tuşeşte. În focul revederii, impresia neplăcută a lui Vincent s'a risipit totuşi destul de iute; s'a liniştit.*

Theo, de îndată ce i-a prezentat lui Vincent pe soţia sa — Vincent o găseşte pe Jo « inteligentă, inimoasă şi deschisă » — îşi duce fratele lîngă leagănul unde dormitează copilaşul, care are acum trei luni şi jumătate. Vincent şi Theo îl privesc dormind, cu emoţie, cu lacrimi în ochi. Deodată, Vincent se întoarce spre Jo rîzînd: « Micuţa mea surioară, îi spune el arătîndu-i cuvertura de pe leagăn, nu trebuie să-l înfăşori aşa în dantele ».

Vincent e fericit. În preajma lui Theo şi a lui Jo gustă puţin din tihna aceasta a « vieţii adevărate » care nu-i va fi nicicînd dat să fie a sa. Clipă de odihnă şi destindere. Vincent se fereşte să vorbească de Saint-Rémy şi fratele, respectîndu-i discreţia, evită să-i pună întrebări. Nebunia nu e un subiect de discuţie la o masă de familie. Cum, în Provenţa, Vincent a luat obiceiul de a mânca măsline, coboară să cumpere şi ţine morţiş ca Jo să guste din ele.

A doua zi, dis-de-dimineată, pictorul se află în faţa pînzelor sale. Pînzele s'au adunat în apartamentul fratelui său. Dai de ele pretutindeni. Acoperă pereţii, se îngrămădesc sub pat, sub canapea, pe sub dulapuri. *Livezile în floare* luminează camera de culcare, *Ţărani mîncînd cartofi* tronează deasupra căminului din sufragerie... Vincent în cămaşă îşi aşază pînzele pe jos în camera de oaspeţi şi le cercetează îndelung, cu de-amănuntul, una

* Theo, copleşit deseori de o mare oboseală şi fără poftă de mîncare, este de fapt condamnat. Atins de o nefrită cronică uremigenă şi hipertensivă de origine litiazică, poate să se aştepte la tot ce-i mai rău pe viitor; poartă moartea în el. (Acest diagnostic a fost stabilit de doctorul Victor Doiteau, autorul unui remarcabil studiu *De ce boală a murit Theodor Van Gogh?* în *Aesculape*, Paris, 15 mai 1940).

după alta. « Cu reculegere », spune Jo. Opera e aici în fața creatorului său, în momentele ei cele mai caracteristice. Confruntare mișcătoare. Din ceea ce a avut mai neprihănit în el a plămădit Vincent aceste nenumărate opere, cu mizeria sa le-a hrănit. Și totuși, se gîndește el, tot nemulțumit, sînt multe pe care le-ar putea îndrepta spre binele lor.

De altminteri nu toate pînzele sale se găsesc în cité Pigalle. Theo neștiind unde să mai așeze prin casă lucrările lui Vincent, a depozitat o anumită parte dintre ele într-o mansardă închiriată de la moș Tanguy. Vizita pe care o face aici Vincent îl umple de amărăciune. Încăperea e umedă, mișună ploșnițele. Pictorul izbucnește în ocări nu atît din pricina propriilor sale tablouri, cît mai ales pentru cele ale lui Bernard, Guillaumin, Russell, pe care odinioară le-a schimbat cu aceștia și care aici se distrug. Hotărăște pe loc să le afle un alt adăpost.

Vincent întîlnește multă lume. Un mare număr din vechile sale cunoștințe vin să-l salute la locuința lui Theo. În curînd, simte că zarva aceasta, forfota orașului nu sînt pentru el. Va părăsi Parisul cît mai grabnic cu putință. E zorit de altfel să facă cunoștință cu tîrgușorul Auvers-sur-Oise, unde urmează să se ducă, cu doctorul Gachet care îl va întîmpina acolo — și să înceapă iar să picteze. Chiar de miercuri, 21 mai, ia trenul spre Auvers. Fratele și cumnata sa i-au făgăduit că vor veni să-l vadă în curînd și el însuși își propune să se întoarcă peste cîtava vreme la Paris pentru a le face portretele.*

Între Pontoise și Valmondois îți apare orașul Auvers, cu casele sale acoperite cu stuf și așezate în terase pe povîrnișul unui delușor care domină cursul rîului Oise. În vîrfurile dealului, drumurile abrupte și întortochiate ale tîrgușorului dau pe un podiș întins, ale cărui unduiri șerpuesc molatec pînă-n depărtări. Un mic cimitir descoperă vederii, la marginea îngrămădirii de case, șirul său drept de morminte. Pe deasupra cîmpiei croncănesc corbi.

Unii pretind că François Villon s-ar fi născut la Auvers. În orice caz, orașelul este, de mult timp, un loc des

* E de notat că opera lui Vincent nu cuprinde, fapt cum nu se poate mai uimitor, *nici un* portret al lui Theo.

vizitat de pictori. Daubigny, acum aproape treizeci de ani, și-a instalat, în mijlocul unei grădini întinse, un atelier. Jules Dupré a lucrat și el pe aici. Pissarro, stabilit la Pontoise pînă în 1884, a venit în dese rînduri să schițeze cîte o pînză la Auvers. Iar Cézanne a stat aici cîteva luni în 1872—1873 (și a pictat *Casa Spînzuratului*). Guillaumin, Renoir, Monet au trecut și ei pe aici. Și foarte aproape, la Valmondois, și-a sfîrșit zilele în 1879 Daumier.

Mulți din acești artiști îl vizitau cu regularitate pe doctorul Paul-Ferdinand Gachet, statornicit la Auvers din 1872. În preajma sa Vincent nu-i de loc în primejdie să se izbească și de astă dată de obișnuita nepăsare. Omul acesta, venit din Lille, în vîrstă de șaizeci și doi de ani, * care se ține coborîtor, prin bunica sa din partea tatălui, din faimosul pictor flamand Jean de Mabuse, este un entuziast amator de pictură, un mare admirator mai cu seamă, al artei impresioniste. El însuși pictează și mai ales gravează în aquaforte (aquaforte îi este pasiunea cea mare), semnîndu-și operele P. Van Ryssel**; expune la salonul Independenților. Dar ce nu-l atrage oare pe omul acesta ciudat? Spirit enciclopedic, se vădește cum nu se poate mai curios. Face parte din Societatea de antropologie, din Societatea Lamarck, din Societatea vechiului Montmartre, din Societatea istorică din Passy și Auteuil. Liber cugetător și cugetător liber, nonconformistul acesta pe deplin eliberat de normele obișnuite, care nu îndrăgește nimic mai mult decît noul și originalul, s-a apucat chiar și de studiul frenologiei și al chiromanției. În medicină, printre primii s-a interesat de homeopatie; a inventat și un lichid antiseptic și folosește în mod obișnuit electricitatea în tratarea anumitor afecțiuni ale căilor urinare. Acestea din urmă nu constituie decît una din specialitățile sale, căci s-a ocupat îndeaproape de bolile de inimă și de nervi (a lucrat la Bicêtre și la Salpêtrière). Toată activitatea sa neobosită, atît de felurită, i-a înlesnit cunoștința multor oameni. În tinerețe l-a avut pe Edouard Drumont drept discipol; la Montpellier, unde și-a dat teza de doctorat, a

* S-a născut la 30 iulie 1828. În legătură cu doctorul Gachet vezi în special excelenta monografie a doctorului Victor Doiteau: *Intéressante figure d'un docteur Gachet* în *Aesculape*, Paris, august, 1923 — ianuarie 1924.

** Van Ryssel înseamnă « din Lille » în flamandă.

fost în strânse legături cu Bruyas; la braseria Andler, unde era un obișnuit al localului, i-a cunoscut pe Murger, Chamfleury, Chintreuil, toată boema vremii; i-a frecventat pe Proudhon și pe Courbet care la Paris i-a fost vecin de cartier; încă de la începuturile impresionismului, cea mai mare parte a pictorilor acestei școli i-au devenit prieteni; Cézanne a pictat în preajma lui la Auvers*; și tot el l-a îngrijit pe Daumier aproape orb și l-a sfătuit pe Manet lovit de ataxie.

Doctorul Gachet nu profesează la Auvers. Medic la Compania căilor ferate din Nord și medic inspector al școlilor orașului Paris, locuiește în capitală pe rue du faubourg Saint-Denis, la numărul 78, și nu vine la Auvers decât trei zile pe săptămână. Aici stă pe strada Vessenots într-un fost pension de fete, o casă mare cu două caturi, cu o imensă grădină în terase, pe care a cumpărat-o în urmă cu optsprezece ani, când sănătatea soției sale începuse să-l îngrijoreze. Aceasta, fizică, a murit trei ani mai târziu, în ciuda tuturor îngrijirilor sale. De atunci, doctorul Gachet locuiește cu fiul său Paul, care are șaptesprezece ani, fiica sa Marguerite, care are douăzeci și unu și o guvernantă. Membru activ al Societății pentru protecția animalelor, ține în vila sa o duzină de pisici, mai mulți câini, o capră numită Henriette, o bătrână păuniță care răspunde la numele de Léonie și o broască țestoasă botezată Sophie. Dar încercările prin care a trecut, dezamăgirile, l-au făcut melancolic pe entuziastul de odinioară; pătimașul umanitar, prea adeseori descurajat de nerecunoștința oamenilor, a dat acum într-o tristă mizantropie.

Înarmat cu o scrisoare de recomandare de la Theo, Vincent urcă spre vila doctorului Gachet. E o zi frumoasă de mai, caldă și însorită. Salcîmii răspîndesc în aer mireasma lor delicată și pătrunzătoare. Mierle şuieră prin livezi. De-a lungul râului Oise foșnesc plopul. Vincent gustă din nou farmecul libertății . . .

Doctorul Gachet nu a fost încunoștințat despre plecarea sa din Saint-Rémy. Și deși Vincent sosește la doctor pe nepregătite, între cei doi bărbați se statornicește cu ușurință o apropiere. Doctorul Gachet are, fapt de netăgăduit, mult farmec. Îi vorbește lui Vincent despre

* Vezi *Viața lui Cézanne*, III, 1.

boala lui simplu și firesc, și se arată pe cît se poate de liniștitor în privința ei. Îi dă sfatul — urmat cu sfințenie, cum e și de așteptat! — să lucreze mult și curajos, fără să se gîndească de loc la crizele prin care a trecut. Vincent a suferit probabil de o intoxicație pricinuită de terebentină și de soarele din Sud, prea puternic pentru un nordic. Aceasta este părerea doctorului Gachet.*

Oricum, așa cum scria Arthur Adamov într-un remarcabil articol, « patologia nu explică nimic . . . Înseamnă oare să ceri prea mult pretinzînd respectul, tăcerea? » Dacă doctorul Gachet — pe care prietenul său pictorul Goeneutte l-a poreclit, din pricina părului lui roșcat, doctorul Șofran — are cochetăria să-și ascundă anii, nu dă dovadă de mai puțină independență nici în privința felului de a se îmbrăca, nici în idei. Pe cap cu o șapcă albă cu fundul turtit și cu cozoroc de piele, poartă un vechi palton albastru de doctor de ambulanță, care i-a slujit cu douăzeci de ani în urmă în timpul războiului din 1870. Adeseori se adăpostește sub o umbrelă albă cu căptușeală verde. Vincent, căruia nu-i scapă vioiciunea lui impulsivă, îl definește de îndată ca « destul de excen- tric » și « atacat » de « boala nervoasă », « cel puțin tot atît de serios » ca și el. Impresia sa « nu este defavora-

* Diagnosticul acesta se deosebește simțitor de cel pus de internul Rey, și, după acesta, de doctorul Peyron, care socoteau boala lui Vincent un fel de epilepsie. De atunci încolo, mulți doctori s-au ocupat de « cazul » lui Van Gogh. Unii au vorbit de « meningo- encefalită difuză », alții de schizofrenie (a fost și părerea lui Karl Jaspers), unii de « degenerare mentală și psihopatie constituțională », alții în sfîrșit s-au alăturat iar tezei epilepsiei. Psihatri și psihanalisti au propus de asemenea diverse explicații.

În fapt, pare foarte greu de definit și de catalogat « nebunia » lui Van Gogh. Nebunia aceasta nu poate fi separată de ființa excepțională (în sensul cel mai puternic al cuvîntului) care a fost Vincent Van Gogh. Ea îi este tot atît de personală ca și geniul lui și se situează la un nivel unde noțiunile obișnuite își pierd cea mai mare parte din semnificația și realitatea lor. Ceea ce a condiționat geniul lui Van Gogh a condiționat toate accidentele din viața sa și i-a condiționat și nebunia. Nu trebuie să se vorbească de Vincent ca de un bolnav oarecare.

Este greșeala pe care au făcut-o medicii care au scris despre el. Aceștia, cu un ton doctoral adesea foarte neplăcut, de altfel, se străduie îndeobște mai puțin să-l înțeleagă decît să-l judece. Se grăbesc să desprindă din viața sa cîteva elemente ca să tragă o concluzie pripită în favoarea tezelor lor. De aceea cea mai mare parte din lucrările lor nu vădesc decît o informație foarte sumară, cu totul neîndestulătoare: lacunele, erorile apar din belșug, îngăduind inter-

bilă». Casa doctorului e un adevărat muzeu, în care se îngrămădesc mobile vechi, statuete, vase de Delft sau faianțe italienești, curiozități de toate felurile și mai ales tablouri. « E plin, plin ca la un negustor de antichități, de lucruri nu întotdeauna vrednice de interes ». Dar alături de « vechituri sinistre, sinistre, sinistre » strălucesc culorile proaspete ale pînzelor lui Cézanne, Guillaumin, Monet, Renoir, Sisley, Pissarro, care în schimb atrag din plin atenția lui Vincent. * Între doctorul Gachet și Vincent se naște de îndată o simpatie. În timp ce discută despre Belgia, despre viața vechilor pictori, chipul « înăsprit de durere » al doctorului devine surîzător, și Vincent își pune în gînd să facă în curînd portretul celui care îi va fi, o crede cu tot dinadinsul, un prieten. După acest prim contact, doctorul coboară cu Vincent pînă la hanul Saint-Aubin, din apropierea locuinței sale. Vincent, gîndește el, va fi bine găzduit aici.

Din nefericire prețul pensiunii la hanul Saint-Aubin se ridică la șase franci pe zi. Vincent socotește că-i un preț prea ridicat pentru el. Așa că pleacă și caută găzduire la modesta cafenea pe care numitul Gustave Ravoux o

pretărilor cele mai abuzive — și, trebuie să o spun, cele mai șocante. Ceea ce te izbește mai presus de orice, în aceste lucrări, este lipsa aproape desăvîrșită de sensibilitate omenească, tot atît sau poate mai mult încă decît artistică, de care toți dau dovadă. Medicii analizează cazul lui Van Gogh, nu din pricină că *îndrăgesc* pictura lui Van Gogh sau pe omul Van Gogh, ci pentru că Van Gogh este celebru. Or, pentru a putea înțelege o persoană trebuie ca întotdeauna, cel puțin într-o anumită măsură, să te identifice cu ea.

Cazul lui Van Gogh nu poate fi socotit numai un caz medical; după cum nici nu este numai un caz estetic. Este mai cu seamă cazul unui om, atras fără scăpare de o imensă chemare mistică, care vrea să pășească, care pășește într-un iureș nebunesc dincolo de hotarele umanului. Cazul său este cel al tuturor marilor mistici, al tuturor eroilor Cunoașterii. Fiind astfel, iese din cadrul obișnuitelor măsuri de apreciere și nici nu se poate altfel.

Oricum, așa cum scria Arthur Adamov într-un remarcabil articol, « patologia nu explică nimic... Înseamnă oare să ceri prea mult preținzînd respectul, tăcerea? »

* În donația Gachet din 1951 făcută muzeelor naționale figurau trei pînze de Cézanne: *O Olympia modernă, Casa doctorului Gachet la Auvers-sur-Oise, Mic vas de Delft și flori*; două de Guillaumin: *Asfințit de soare la Ivry, Nud cu paravan japonez*; *Crizanteme* de Monet; două de Pissarro: *Drumul spre Lowecienness, Bac în localitatea La Varenne*; un portret de Renoir; o *Vedere a canalului Saint-Martin* de Sisley. În afara acestora într-o precedentă donație Gachet (1949) se găsește un autoportret de Guillaumin.

ține în piața mare a târgușorului, în fața primăriei și unde n-o să i se ia decît trei franci și cincizeci.

La acest preț, se înțelege, Vincent nu se bucură de prea mult confort. I s'a dat o mansardă sub acoperiș, o chilie spoită cu var, strîmtă (patul de campanie și un scaun ajung ca s'o facă neîncăpătoare), luminată de o fereștrucă. Vincent și-a luat cu el ultimul autoportret; austeritatea acestei camere goale se potrivește cu uscăciunea chipului pictat.

Ținutul Auvers îi place lui Vincent. Este « foarte colorat », « de o frumusețe gravă », « ești într-adevăr în plin cîmp, caracteristic și pitoresc ». Îl mișcă mai cu seamă acoperișurile de paie înnegrite, care îi aduc aminte de Brabantul său. Nu-i pare rău că a părăsit Saint-Rémy (toate simptomele bolii sale, constată el cu plăcere, au pierit cu desăvîrșire); nu se căiește nici de a se fi dus în Provența: șederea sa în Sud, a și remarcat acest lucru, îi îngăduie să vadă mai bine nordul.

Deabia instalat se pune iar pe pictat. Castanii fiind înfloriți face de îndată două pînze: una cu castani roz și una cu castani albi. După îndelungata sa întemnițare, zilele îi apar săptămîni și pictează într-una fără oprire. La începutul lunii iunie, Vincent s'a deprins cu viața la Auvers. Merge regulat la doctorul Gachet care odată pe săptămîină îl invită la masă. Aceste prînzuri în care intră prea multe feluri pentru gustul său (patru sau cinci), sînt o « corvoadă »; se supune însă fără să crîcnească, căci vede bine că prînzurile și cinele acestea îi fac plăcere doctorului, căruia îi aduc aminte de fostele sale mese de familie. De fiecare dată cînd se duce la Gachet, Vincent face cîte un tablou în grădină.

Încă de la primele lor întîlniri, doctorul și-a arătat dorința să vadă pictura lui Vincent. A venit la hanul Ravoux, a urcat pe scara îngustă care duce la mansardă. A privit îndelung pînzele, a căror strălucitoare bogăție contrastează cu sărăcia monahală a încăperii strîmte. Prin fereștrucă, lumina cade pe autoportretul lui Vincent, pe copia tabloului *Pietà* de Delacroix, pe *Arleziانا*, pe pînzele încă proaspete care acum, zi după zi — una pe zi — se adaugă pînzelor mai vechi, într-o necurmată revărsare a nesecatului izvor. Doctorul Gachet a clătinat din cap, apoi a șoptit: « Cît e de greu să fii simplu! » Pentru el, cel care fusese confidentul atîtor pictori, care

printre primii a știut să aprecieze arta lui Cézanne, nu mai încapă nici o îndoială: omul din fața sa, în salopetă de muncitor, omul acesta care iese dintr-o casă de nebuni, cu pecetea nebuniei și spaimile vieții întipărite adânc pe față, este un geniu, de talia celor mai mari maștri.

Buna înțelegere dintre doctor și pictor e deplină. Au aceleași idei asupra picturii și firile lor, la fel de melancolice, măcinate de aceeași descurajare, se aseamănă. Gachet, spune Vincent lui Theo, «pare, cu siguranță tot atât de bolnav și de răătăcit ca tine sau ca mine». Cum e și firesc, Vincent se grăbește să facă portretul doctorului Gachet. Îl pictează în cap cu șapca lui albă,* cu paltonul său albastru, și cu un fir de degețel roșu, simbolizînd bolile de inimă cărora Gachet le arată atât de mult interes. Portretul îl entuziasmează pe doctor, care este, spune Vincent «absolut fanatic». Ca să-i facă plăcere Vincent îi va picta o a doua versiune** și va picta de asemenea (Gachet i-a cerut-o) o replică a copiei sale după *Pietà*. Mai târziu, trage nădejdea că Gachet îi va face rost de niște modele. «Simt, scrie el mișcat de prietenia doctorului, că ne va înțelege pe deplin și că va munci cu tine și cu mine, fără gînduri ascunse, din dragoste pentru artă, cu toată priceperea lui». Doctorul Gachet socotește revenirea crizelor lui Vincent ca fiind foarte puțin probabilă. Cînd i-a făcut lui Theo o vizită, i-a spus chiar că-l socotește vindecat pe fratele său. Vincent într-adevăr se simte foarte bine. Pictorul, culcat la nouă seara, sculat la cinci dimineața, duce o viață foarte regulată și lucrează cu însoflete. «Mă simt cu mult mai stăpîn pe penelul meu decît înainte de a fi plecat la Arles» scrie el. Și totuși, deși își recunoaște această ușurință, simte încă nevoia — ce renaște în el fără încetare — de a face iarăși ucenicie; cere fratelui său ca să-i trimită cît mai grabnic cu putință *Exercițiile în cărbune* de Bague pe care vrea o dată mai mult să se străduie să le copieze.

La 8 iunie, într-o duminică, Theo și cu ai săi vin să-l vadă pe Vincent. Mergînd să-i aștepte la gară, Vincent aduce un cuib copilului. Cuibul este imaginea «vieții

* Donația Gachet din 1951 cuprindea această șapcă.

** Ea aparține astăzi muzeului Jeu de Paume din Paris.

adevărate ». Vincent și-a luat rămas bun pe veci de la această « viață adevărată ». Așa i-a fost lui scris să nu aibă de-a face, cum a constatat la Arles, decît cu « soiul de femei de doi franci, de la bun început hărăzite zuaș vîlor »; acum barem va fi în preajma fratelui și cumnatei sale și acest lucru ajunge firavei sale fericiri. Se gîndește adesea la micul său nepot căruia nu-i merge prea bine cu sănătatea; copilul ar trebui să fie crescut la țară. Și de ce în anul acesta, bunăoară, în locul tradiționalei călătorii în Olanda, « Jo și micuțul » nu ar veni să se odihnească puțin la Auvers? Vincent le arată noul său regat, pămîntul « aproape rodnic » pe care crește « din belșug verdeața frumoasă » (ce de motive de pictat!), hanul familiei Ravoux — tatăl, mama și cele două fete — în care se simte acum ca la el acasă. E foarte respectat la han, și celor de aici le vine greu să creadă că a suferit de crize de nebunie. Fata cea mare, Adeline — are șaisprezece ani — deși nu-l socotește frumos, îi găsește totuși mult farmec; e de altminteri așa de bună, așa de simplu! Umblînd cu capul puțin aplecat în partea unde-i lipsește urechea, aproape că nici nu vorbește, dar pe buze îi flutură întotdeauna un ușor zîmbet. Cît despre mezină Ravoux, Germaine, care nu-i încă decît un copil, ea nu mai poate adormi — nu-i chip s-o îndupleci să se ducă la culcare fără ajutorul « Domnului Vincent ». În fiecare seară pictorul îi desenează cu creta « un omuleț de nisip » și de fiecare dată, se minunează ea, omulețul e altul. *

După duminica petrecută în tovărășia lui Theo, Vincent lucrează cu și mai mult suflet. « Mult și repede », spune el. Numărul pînzelor lui crește. Artă prin care « caut să exprim trecerea înspăimîntător de rapidă a lucrurilor », nu mai e decît spirale, volute, o involburare lirică sau scufundarea în nesfîrșitul întinderilor. Nimic n-ar mai putea de acum încolo să micșoreze sau să sporească plinătatea cîntului său. Poate să i se dăruie pe de-a-ntregul. Într-o contopire mistică a întregii ființe el se aruncă în cosmosul a cărui groază de neîndurat a simțit-o în străfundul lui, și caută cu violență să o redea în înspăimîntătoarea și neomenoasa ei goliciune. Pe pînzele sale

* Mărturisiri ale surorilor Ravoux, culese de Maximilien Gauthier (Nouvelles littéraires, 16 aprilie 1953).

natura se contorsionează în chip fantastic, ca sub efectul nu se știe cărui cataclism. Pictînd pînză după pînză, pictînd holdele, viile, pajiștile, Vincent dă în vileag taine pe care le surprinde în cursul căutării sale înfrîgurate. Pomi, drumuri, case, flori și dealuri se răsucesc sub penelul său, într-un spasm halucinant, natura toată se cutremură, frămîntată de zguduiri vulcanice, redată haosului, miraculos de frumoasă în magnetica și dezolare. În arta aceasta, spune însuși Vincent privind replica portretului doctorului Gachet, pe care tocmai a terminat-o, e ceva « ca o așteptare și ca un strigăt ».

Vincent locuiește la han împreună cu un alt pictor, Martinez, de origine spaniolă. Pe la jumătatea lui iunie, un al treilea pictor se stabilește la familia Ravoux, olandezul Hirschig. « Are aerul mult prea drăgălaș ca să facă pictură », remarcă Vincent. Taica Ravoux le-a îngăduit celor trei artiști să folosească în voie sala din dos a cafenelei. Plecat dis-de-dimineată, Vincent își termină uneori pînzele aici, în cursul după amiezii. În afara doctorului Gachet, în afara familiei Ravoux, în afara unui alt pictor, australian de data aceasta, Walpole Brooke, stabilit și el în tîrgușor și cu care uneori iese împreună, Vincent și-a făcut la Auvers un oarecare număr de prieteni. A intrat în legătură cu un fost gravor industrial, moș Penel, statornicit hangiu la halta Chaponval. Moș Penel a cunoscut numeroși pictori, Corot, Jules Dupré, Daumier; Vincent ar dori să-i facă portretul, dar moș Penel nu gustă de loc arta lui Vincent și se sustrage sub cele mai felurite pretexte. Acasă la moș Penel, Vincent s-a împrietenit cu un jandarm la pensie, pe nume Pascalini; un bețivan înveterat care deseori îl invită la cîte un pahar. *

Va rămîne oare Vincent la Auvers? Habar n-are. Se gîndește să-și închirieze o casă în localitate, unde să poată trage fratele și cumnata sa; își aduce mobilele din Arles. Se gîndește de asemenea să se ducă în Bretania la Gauguin. « Din aceste zile, îi scrie prietenului său, vom căuta să facem cu bună intenție ceva grav, așa cum s-ar

* Vincent i-a dăruit o pînză. Mulți ani mai tîrziu — de îndată ce a putut — Pascalini a vîndut-o. A fost spre pierzania lui. Cu banii luați pe tablou s-a îmbătat, a căzut, și-a rupt un picior și a murit de pe urma accidentului.

fi întâmplat probabil, dacă am fi putut continua . . . »
 Îl va urma poate pe Gauguin în Madagascar unde acesta intenționează acum să meargă.

Doctorul Gachet, care i-a inițiat în gravura în aquaforte pe toți pictorii cu care a fost prieten, pe Cézanne ca și pe Guillaumin sau Pissarro, pune la dispoziția lui Vincent toată priceperea sa în meșteșugul gravurii și tot materialul de trebuință. El însuși va trage, în micul său atelier, planșele executate. Vincent, fermecat, gravează între două tablouri o interpretare a portretului făcut doctorului Gachet, *Omul cu pipa**, și și pune în gând să mai facă și alte gravuri în aquaforte — « să zicem șase » — după pânzele sale provenșale. Dar se oprește aici. Pictura îl acaparează prea mult.

« Uite, o idee careți va fi pe plac poate, îi scrie lui Gauguin, caut să fac studii cu grîu . . . numai spice cu tulpina albastru-verde, niște frunze lungi ca niște panglici verzi și roz pe unde sînt reflexe, spice îngălbenindu-se, ușor mărginite cu roz pal acolo unde e inflorescența prăfuită — o rochița rîndunicii roz în partea de jos, încolăcită în jurul unei tulpine. Peste toate astea, pe un fond foarte viu și totuși liniștit aș vrea să pictez portrete. Să fie tonuri de verde de toc felul, dar cu aceeași valoare, așa încît să formeze un tot verde, care prin vibrația sa te-ar face să te gîndești la foșnetul dulce al spicelor clătî nîndu-se în adierea brizei; nu e prea lesne de realizat coloritul ăsta ».

Holde de grîu, interior de pădure, castelul din Auvers, grădina lui Daubigny . . . Nicicînd ritmul de lucru al lui Vincent nu a fost atît de rapid. Pânzele se îngrămădesc în mansarda cafenelei Ravoux. În familia Ravoux chiar, cea mai mare dintre fete, Adeline, se învoiește să-i slujească de model pictorului. Îi pozează într-o rochie albastră, prima ei rochie de domnișoară. Ședințele au loc în sala din dos. În timp ce pictează, adînc preocupat, Vincent fumează fără întrerupere. Abia de-i adresează cuvîntul tinerei fete. Aceasta este puțin înspăimîntată de pictura lui Vincent; de altminteri nici nu socotește că

* Gravura a fost datată de Vincent 15 mai 1890. Greșeala e evidentă. Trebuie să citim 25 mai sau 15 iunie? Mî se pare că există toate motivele pentru ca această a doua dată să fie cea bună.

tabloul iar semăna*. Vincent face și portretul domnișoarei Gachet, așezată la pianul ei, o pânză mare de un metru înălțime pe cincizeci de centimetri lățime.

Pentru Vincent, nu numai pânza însăși este o simfonie. Ar vrea ca tablourile să fie îmbinate, să fie strânse în ansambluri în care culorile complementare să iasă în evidență. « Dar, suspină el, sîntem încă departe de vremea cînd oamenii vor înțelege ciudatul raport ce există între un colț din natură și altul, care totuși se explică și se pun în valoare unul pe altul ».

La Theo acasă lucrurile nu stau tocmai bine. Sănătatea lui Jo e șubredă. Copilul e cam bolnav. Și Theo, el însuși, nu are nici un fel de vlagă în el. Pe deasupra, necazuri bănești sîcîie familia; raporturile între Theo și patronii lui « nu sînt dintre cele mai bune ». « Cîrpănoșii ăștia de Boussod și Valadon se poartă cu mine de ca și cum deabia aș fi intrat la ei și mă țin din scurt. Trebuie oare, cînd m-oi lua gura pe dinainte, după ce că nu scot nimic în plus și sînt la ananghie, să le spun cum stăm, și dacă ar îndrăzni să mă refuze, să le zic în sfîrșit: « Domnilor, pun totul în joc și mă apuc să țin o dugheană? »

Veștile acestea proaste îl îngrijorează pe Vincent. Dar ce poate face? În viața de toate zilele, de altfel o știe bine, nu-i bun de mare lucru. Micuțul și mama ar putea veni la Auvers — nu-i o idee strașnică? — să respire cîteva săptămîni aerul curat de la țară. Cît despre Boussod și Valadon, doamne, dumnezeule, ce să spună? « Caut să fac și eu ce pot, dar nu-ți ascund că nu cutez de fel să mă bizui întotdeauna pe sănătatea de care am nevoie. Și dacă boala s-ar întoarce tu m-ai ierta . . . Mie teamă (. . .) că spre, hai să zicem patruzeci de ani — dar mai bine să nu zicem nimica. — Declar că nu știu de loc, de loc, ce întorsătură o să mai ia lucrurile ».

Poftit de fratele său, duminică 6 iulie Vincent se duce la Paris. Întîlnește aici pe Aurier și pe Toulouse-Lautrec.

* « Abia cu mult mai tîrziu — a declarat Adeline Ravoux lui Maximilien Gauthier (*op. cit.*) — mi-am dat seama . . . că știuse să ghicească în fata ce eram pe atunci, femeia ce urma să devin ». Am mai semnalat un fapt analog cu privire la doctorul Rey care, pe măsură ce îmbătrînea, semăna tot mai mult cu portretul pe care îl făcuse Vincent.

Totuși discuțiile despre artă sînt hărăzite, se pare, să rămînă în ziua aceea pe planul doi. Theo le-a amintit domnilor Boussod și Valadon răspunderile lor. Atmosfera e încordată în locuința din cité Pigalle; necazurile cu sănătatea nu sînt de natură să o însenineze. Jo de curînd a zăcut cîteva zile la pat; cît despre copil s-a temut de mai rău pentru el. Împotriva așteptărilor lui Vincent, își va petrece vacanța de vară cu copilul în Olanda. Scapă cumva vreun cuvînt necugetat din gura lui Theo sau a lui Jo? Tot ce se poate. Într-o clipă de nervozitate i-au arătat oare prea lămurit lui Vincent ce povară este el pentru ei? Poate! Pentru că cea mai fugitivă aluzie a fost deajuns ca să dezlănțuie în ființa aceasta foarte nervoasă unde tragice. Dacă pînă azi și-a reproșat că se lasă întreținut de fratele său, dacă starea aceasta de lucruri a fost pentru el o remușcare neîncetată și sfîșietoare, nimeni, cel puțin, nu i-a adus vreo învinuire. Să se fi rostit cuvinte ireparabile? Oricum, omul care pe seară se întoarce la Auvers e un om lovit de moarte. Scrie fratelui și cumnatei sale un bilet care sună aidoma unui horcăit:

« Impresia mea este că fiind puțin zăpăciți cu toții și de altfel cu toții cam înfierbîntați, nu are rost să stăruim prea mult pentru a defini limpede situația în care ne găsim. Mă surprinde puțin că vreți să forțați lucrurile. Pot face ceva, orice, în sfîrșit, pot face un lucru sau altul pe care l-ați dori voi? Oricum ar fi, în gînd încă o strîngere de mînă calduroasă și mi-a făcut totuși plăcere să vă revăd pe toți. Fiți încredințați de acest lucru ».*

În zilele următoare, Vincent se apucă din nou de pictat. Dar penelul, după propriile lui cuvinte îi cade aproape din mînă. A ajuns la capătul puterilor. Theo nu i-a răspuns la bilet. Vincent urcă strada Vessenots ca să-l viziteze pe doctorul Gachet; doctorul lipsește de acasă. De altfel, spune Vincent dintr-o dată, nu trebuie « *nici decum* » să se bizuie pe doctorul Gachet: doctorul Gachet e mai bolnav decît el însuși. Nimeni! N-a mai rămas nimeni! Suflul chinuit al lui Vincent își pierde cum

* Nu posedăm nici o informație precisă despre ceea ce s-a întîmplat în casa din cité Pigalle în acea duminică, 6 iulie. Cîteva scrisori scrise mai pe urmă lui Vincent de Theo sau de Jo ne-ar fi putut lumina. Aceste scrisori lipsesc.

pățul. Se năpustește din nou asupra penelurilor sale cu o energie disperată, pictează « nemărginite întinderi de grâu sub un cer învolburat », în care, spune el, « nu m-am sfiit să caut să dau glas tristeții, unei extreme singurătăți ». Cîte o veche pică îi mai vine în minte. Se gîndește la « maghernița cu ploșnițe » de la Tanguy, unde fratele său i-a îngrămădit pînzele împreună cu cele ale lui Guillaumin, Russell, Bernard. « Ori, pînze de felul acestora — încă o dată nu vorbesc de ale mele — sînt o marfă, care are șiși va păstra o anume valoare și faptul că nu te sinchisești de ele e una din pricinile sărăciei noastre a amîndurora ». Liniște, iată ce le-ar trebui la toți, pentru a putea gîndi cu mintea limpede. Dar poate el să înceteze să lucreze, să folosească culori, pînza, peneluri? « Și totuși absolut asta-i adevărul, e foarte anevoios să dobîndești o oarecare ușurință în pictat; încetînd să mai lucrez, aș pierde-o cu mult mai iute și mai ușor decît am dobîndit-o muncind cu atîta trudă. Și perspectiva se întuneacă, nu văd viitorul de loc fericit ». Nu poate făgădui altceva decît să facă tot ce-i stă în puteri pentru « a găsi că totul merge bine ». Dar se simte « ratat. Iată, în ceea ce mă privește — simt că asta mi-e soarta căreia mă plec și care nu se va schimba ». Vincent primește în sfîrșit o scrisoare de la Jo — care îl « izbăvește de spaimă ». Theo își va însoți nevasta și copilul în Olanda. « Mă gîndesc adesea la micuț, răspunde Vincent, cred că-i mult mai bine să crești copii decît să-ți sleiești toată puterea nervoasă pentru a picta tablouri, dar ce vreți, eu sînt acum — cel puțin așa mă simt — prea bătrîn pentru ca să mă mai întorc din drum, sau pentru a mai dori altceva. Această dorință mi-a pierit, deși durerea în suflet mi-a rămas ».

14 iulie! Sînt cincizeci și cinci de zile de cînd Vincent se află la Auvers. Tot ținutul e în sărbătoare, primăria e pavoazăată. Vincent o pictează cu drapelele și cu lampioanele ei, dar pe pînza sa, ea apare, în ziua aceasta de veselie populară, straniu de pustie, lipsită de orice prezență umană.

Pe deasupra cîmpiei, corbii zboară croncănind. Cerul plumburiu, prevestind furtună, apasă greu pe lanurile de grâu.

Vincent pictează covîrșit de singurătate, zdrobit de eșecurile vieții sale. O nespasă oboseală îl copleșește.

Dar pictează, continuă să picteze, nu se poate opri să nu picteze. Uneori, dorința de a face o pânză îl încheștează atît de puternic, încît trebuie ca totul să se supună de îndată acestei dorințe. Acasă la Gachet, se dedă la scene violente, răstoarnă totul cu susul în jos pentru a putea face un tablou după un motiv care, dintr-o dată, l-a cucerit. A ajuns nemaipomenit de iritabil. Într-una din zile, remarcînd în casă la doctor, că un tablou de Guillaumin, *Nud cu paravan japonez*, nu are ramă, izbucnește furios. Gachet, împăciuitor, făgăduiește să înrămeze opera lui Guillaumin cît mai grabnic. Din nenorocire, la următoarea sa vizită, Vincent constată că nu s-a făcut încă nimic: se înfurie; lucruri rele îi sclipesc în privire; și deodată, își duce mîna la buzunarul de cîteva zile încoace umflat de un pistol împrumutat de la Ravoux, sub cuvînt că se duce să împuște corbi. Doctorul Gachet se ridică, îl privește țintă pe Vincent: Vincent pleacă capul și se duce.

Mai este oare doctorul Gachet tot atît de încredințat că lui Vincent n-o să-i mai revină crizele? Și Vincent el însuși nu se mai teme de nimic?

Rătăcește întunecat, neliniștit, încrîncenat. Descumpanit, se abandonează și într-o seară îi mărturisește lui Ravoux că nu mai poate îndura, că viața se stinge în el. Om cumsecade, hangiul îi răspunde cu obișnuitele cuvinte de îmbărbătare, risipite cu dărnicie în asemenea cazuri. Vincent se cufundă iar în muțenia sa.

A pictat încă o dată grădina lui Daubigny; a pictat — stridență de aur și cobalt — biserica din Auvers, clădită din temelii în pînza sa, ca de o groază subită. Și pictează holdele de grîu, nesfîrșitul șes, asemănător cîmpiei olandeze, deasupra căruia gonesc nori grei de furtună.

« Aș vrea poate să-ți scriu despre multe lucruri, îi spune el fratelui său la 23 iulie, dar mai întîi, mi-a pierit orice chef, și apoi simt că-i în zadar. »

Simte că de acum înainte totul e zadarnic. La ce bun? La ce bun? Un ratat, un învins, un infirm, o povară pentru alții, iată cine-i el. « Pentru moment, sînt liniștit, aproape prea liniștit », îi scrie în aceeași zi mamei sale. Liniștit? A mai urcat o dată spre lanurile de grîu, sus, pe podișul bîntuit de corbi, cu o pânză lungă de un metru la subțioară. Va fi al șaptezecilea tablou pe care îl

va fi pictat de la sosirea sa în Auvers, în urmă cu nouă săptămîni.* Spaima îi poartă mîna, trasează pe pînză, prin întinderea roșcată a spicelor, niște cărări nedeslușite care nu duc nicăieri. Cerul de un albastru neobișnuit își azvîrle înspre pictor, în aurul ruginiu al spicelor coapte, stolul de păsări sinistre. Liniștit? Dincolo de acest *Lan de grîu cu corbi*, în care cărări învălmășite, în care cerul și pămîntul pe jumătate contopite par să zădărnicească dinainte orice nădejde, ce mai poate fi oare? Nu mai e decît abisul.

O zi sau două mai tîrziu, duminică 27 iulie, după masă — e o după amiază caldă; toropeala de duminică amorțeste orașelul —, Vincent rătăcește prin lanuri. Un țăran îl surprinde pe podiș vorbindu-și singur: « E cu neputință! cu neputință! »

Vincent umblă de ici-colo. Încet, încet se înserează. « E cu neputință! cu neputință! » Vincent s-a oprit aproape de castelul din Auvers. Scoate din buzunar pistolul lui Ravoux, îl îndreaptă înspre pieptul său, apasă pe trăgaci. Și iată! Totul s-a sfîrșit. O scurtă detunătură uscată a pus capăt la tot ceea ce făcea viața atît de cumplit de neîndurat pentru Vincent, remușcările, îngrozitorul simțămînt de a nu fi decît el însuși, nebunul care pictează, infirmul care paralizează și încurcă viața a lor săi, ratatul, vinovatul, blestematul. În buzunar, mototolește ultima scrisoare pe care a scris-o fratelui său, dar pe care n-a apucat să i-o trimită și pe care nici măcar n-a încheiat-o: « Aș vrea mult să-ți scriu despre o seamă de lucruri, repetă el, dar simt cît e de zadarnic . . . Și totuși, dragul meu frate, mai rămîne ceea ce ți-am spus întotdeauna și ți-o mai spun încă o dată, cu toată seriozitatea pe care o dau strădaniile minții, fixate stăruitor asupra unui obiect, și căutînd să facă tot ce-i stă în puteri — ți-o mai repet, eu te voi socoti întotdeauna altceva decît un simplu negustor de tablouri de Corot, cred că prin mijlocirea mea tu îți ai partea ta la ceea ce înfăptuiesc eu, chiar la anumite pînze care în ciuda dezastrului, își păstrează liniștea . . . Vezi, toată munca mea, îmi pierd în ea

* Acestei producții de cea mai uimitoare fecunditate se cade să-i adăugăm încă treizeci și două de desene și gravura în aquaforte făcută acasă la doctorul Gachet.

viața și mi-a întunecat aproape și mintea — asta-i — dar tu nu ești un negustor de oameni, după câte știu, și poți să te porți, cred, într-adevăr omeneste, dar ce să-i faci? » Dar ce să-i faci? Dar ce să-i faci?

Corbii croncăne pe deasupra cîmpiei înecată de umbre. În frunziș, fumul împușcăturii s-a risipit. Din rană curge sînge, atît. Să fi dat greș Vincent?

Acasă, unde Vincent e așteptat la cină, cei din familia Ravoux încep să fie îngrijorați de lipsa lui. Familia hangiului s-a hotărît pînă la urmă să mănînce. Acum, iau cu toții aer în pragul ușii. Deodată, iată silueta lui Vincent. Vincent merge repede. Fără să scoată o vorbă, trece prin fața lor, intră în cafenea și o ia în sus pe scara care duce la camere.

Doamna Ravoux a observat că Vincent se ținea cu mîna de piept. — « Ar trebui să te duci să vezi ce este, îi spune soțului ei, cred că domnului Vincent nu-i e bine ». Taica Ravoux urcă la mansardă. Aude pe pictor gemînd, bate la ușă. Cum Vincent nu-i răspunde, se hotărăște să împingă ușa. Vincent e culcat pe pat, plin de sînge, cu fața îndreptată spre perete. Hangiul se apropie, îi vorbește. Nici un răspuns. Ravoux stăruie. Atunci, dintr-o dată Vincent se întoarce. Da, da, a încercat să se omoare, și din nenorocire crede că nu s-a nimerit.*

Taica Ravoux se grăbește să trimită după medicul tîrgului, doctorul Mazery, care sosește imediat și pansează rănitul. Vincent cere stăruitor să-l vadă pe doctorul Gachet.**

Zdrobit, doctorul Gachet, care în după amiaza aceea pescuia pe malurile Oisei, vine în goană la hanul Ravoux, întovărășit de fiul său. Este ora nouă seara. Vincent repetă doctorului ce spusese deja și hangiului, și anume că a vrut să se omoare, că a dorit-o în deplină luciditate

* Urmăresc aici destul de îndeaproape mărturia Adelinei Ravoux, culeasă de Maximilien Gauthier (op. cit.). Cred totuși că această mărturie trebuie corectată pe alocuri. Variantele pe care le avem despre evenimente sînt, într-adevăr, contradictorii în cîteva puncte. În clipa cînd scriu această carte, un alt martor al dramei, fiul doctorului Gachet mai trăiește. Dar el s-a închis într-o deplină muțenie. E cu puțință ca ultimele clipe ale lui Vincent să ascundă o taină; dacă această taină există, noi nu o vom cunoaște, de bună seamă, niciodată.

** După Adeline Ravoux, doctorul Mazery lipsea de acasă. Familia Ravoux s-a gîndit atunci la doctorul Gachet.

a minții. După ce l-a ascultat pe Vincent, Gachet înțelege că starea bolnavului e gravă; se trudește totuși să-l liniștească pe pictor. « Da, bine!... » lasă să-i scape Vincent. Și calm, cere doctorului să-i dea pipa și tutunul.

Doctorul Gachet își va lăsa fiul lângă Vincent în noaptea asta. Dacă s-ar ivi vreo complicație va putea fi înștiințat imediat. Ar vrea să-l prevină pe Theo. Dar Vincent refuză să-i dea adresa de acasă a fratelui său.

Doctorul Gachet se retrage.

Vincent, în patul său, s-a apucat să fumeze în tăcere. Toată noaptea, vegheat de Paul Gachet, Vincent, nemișcat, cu fața împietrită, trage din pipă, fără să rostească nici un cuvânt *.

A doua zi de dimineață, sosesc jandarmii să ancheteze. Vincent îi întâmpină morocănos. La întrebările pe care i le pun, se mărginește să răspundă: « Nu-i treaba nimănui ».

Doctorul Gachet l-a însărcinat pe pictorul Hirschig să-i ducă un bilet lui Theo la Galeria Boussod și Valadon. Theo, care tocmai se întorsese din Olanda, sosește în fugă la Auvers. Își sărută fratele, strângându-l pierdut în brațe. « Nu plînge, îi răspunde Vincent, am făcut-o spre binele tuturor ».

Ziua de 28 se scurge în liniște. Vincent nu suferă de loc. Fumează, poartă cu fratele său lungi discuții în olandeză. La un moment dat Vincent își iscodește fratele: care e pronosticul medicilor? Să fi dat greș, în adevăr? Theo îl încredințează pe Vincent că va fi salvat. « E zadarnic, răspunde Vincent; tristețea va ține toată viața! »

Ziua se sfîrșește. Și iarăși se lasă noaptea. Noaptea, care și ea este un soare. « Voi da înapoi banii sau îmi voi da sufletul », scria Vincent fratelui său, imediat după prima criză, în urmă cu optsprezece luni. N-a înapoiat banii. Zadarnică a fost nebuneasca recoltă de capodopere, cele opt sau nouă sute de pînze, lucrate cu înfrigurare în zece ani de pasiune. Zadarnică a fost căutarea marilor taine. Zadarnică înflăcărea. Căci totul e

* După Adeline Ravoux, Vincent și doctorul Gachet n-au schimbat nici o vorbă. Pe de altă parte, taica Ravoux, și nu fiul doctorului, ar fi petrecut noaptea lângă Vincent.

zadarnic. Căci Cunoașterea e ca un șarpe ce se devoră singur. Ce mai putea fi oare dincolo de *Lanul de grâu cu corbi*? Nu mai e nimic decât acest înspăimântător neant, căruia îi răspunde amara tăcere a unui om — tăcerea aceasta! strigătul acesta! Tristețea va ține toată viața.

La 29 iulie, la ora unu și jumătate dimineața, Vincent cade moale în patul său. A încetat să mai trăiască. Liniștit. Fără o vorbă. Fără să se plîngă. Cu liniștea celor care *știi*. Avea treizeci și șapte de ani.

Preotul parohiei, abatele Teissier, refuză sinucigașului dricul. Sînt nevoiți să ceară carul funebru dintr-o comună vecină.

Doctorul Gachet face un desen în cărbune al lui Vincent pe patul său de moarte. De la Paris sosesc deja prieteni de-ai lui Vincent, Émile Bernard, moș Tanguy... Sicriul a fost așezat în sala din dos a cafenelei. Émile Bernard propune să se împodobească sala cu picturile lui Vincent. Theo și Taica Ravoux aprind lumînări și împrăstie flori din belșug. Paleta și pensulele lui Vincent sînt puse la picioarele sicriului pe ramuri de copaci.

Înmormîntarea are loc pe 30 iulie la ora trei după amiază. E o căldură copleșitoare de august. Cortegiul condus de Theo și de fratele lui Jo, urmați de Gachet, fiul său, Émile Bernard, moș Tanguy, familia Ravoux, cei doi sau trei pictori stabiliți la Auvers urcă spre micul cimitir din localitate.

La marginea gropii, doctorul Gachet rostește o scurtă cuvîntare. Theo îi răspunde în cîteva cuvinte.

Deasupra cîmpiei, a lanurilor de grâu, se rotesc corbi croncănind.

Moartea lui Vincent e o lovitură cruntă pentru Theo. El însuși e pierdut. Evoluția bolii pe care o poartă în el de ani de zile se apropie într-adevăr de deznodămînt. Cîteva săptămîni mai tîrziu, în octombrie, nu mai urinează; nefrita sa degenerază în uremie delirantă. El, atît de calm, atît de blînd de obicei, și deasemeni atît de prevăzător, se ridică într-o ultimă discuție împotriva patronilor săi, le dă demisia și pleacă trîntind ușile. Vrea, spune el, să închirieze *Tamburina* și să

întemeieze o asociație de pictori. Pierzându-și de tot mințile, încearcă să-și ucidă soția și copilul. Familia e nevoită să-l interneze la Passy, în clinica doctorului Blanche.

Criza e de scurtă durată. Jo profită de acalmie pentru a-l aduce pe Theo în Olanda, unde în curînd trebuie să-l interneze din nou într-o casă de sănătate din Utrecht. Lovit de hemiplegie, Theo moare aici la 21 ianuarie 1891, supraviețuind fratelui său mai puțin de șase luni.

Douăzeci și trei de ani mai târziu, în 1914, Jo* a adus rămășițele pămîntești ale lui Theo la Auvers-sur-Oise. Vincent a fost exhumat din mormîntul său și, într-un alt colț al cimitirului, au fost îngropați cei doi frați, care de aici înainte aveau să se odihnească unul lîngă altul, sub lespezile lor gemene, uniți în moarte, așa cum fuseseră și în viață.

Morminte simple, fără nici un ornament și pe care azi le năpădește iedera. De cealaltă parte a zidului scund al cimitirului se întind lanurile de grîu, nesfîrșitul șes liniștit și scaldat în lumina aurie. Totul e calm. Aerul e străveziu. Nici un zgomot. Doar niște corbi se rotesc croncănind. Cărări se pierd în depărtări. Altele coboară înspre tîngușor, în jos, spre biserica ce-și înalță pe la jumătatea coastei silueta sobră și clar conturată, spre grădina lui Daubigny, spre piața unde se ivește clădirea primăriei. În fața clădirii municipale, jucătorii de belotă aruncă pe masă cărțile în cafeneaua ținută odinioară de soții Ravoux și care acum se cheamă simplu: *La Van Gogh*. Pace. Tihnă. Aproape toropeală. Lucrurile au reintrat în făgașul lor, și-au redobîndit liniștoarea lor banalitate. Tragicul vrăjitor care le-a smuls din minciuna aparenței lor, doarme colo sus, pe coastă, sub iedera care-i acoperă mormîntul, redat deplinei odihne, neprihănitei nudități a neantului.

EXPLICIT MYSTERIUM

* S-a recăsătorit, dar a rămas văduvă și a doua oară.

Au rămas aproape 850 de tablouri de Vincent Van Gogh și cam același număr de desene. Așa cum s-a putut vedea, multe opere, din toate perioadele, au dispărut din diferite motive. Deși orice apreciere în acest sens este prin forța lucrurilor ipotetică, se pare că Van Gogh a pictat peste o mie de pânze.

O foarte mare parte din operele care există azi au rămas în Olanda. Inginerul V. W. Van Gogh, fiul lui Theo, după ce a dat cu titlu de împrumut muzeului comunal din Amsterdam (Stedelijk Museum) 240 pânze și desene ale lui Vincent, a cedat în cele din urmă în 1962 statului olandez colecția sa cuprinzând 170 de tablouri, 400 de desene de Van Gogh, precum și 150 de tablouri sau desene de impresionisti sau de postimpresioniști (care aparținuseră lui Theo), scrisori și documente. Pe de altă parte, doamna Kröller-Müller a înființat, în 1938, în parcul De Hooze Veluwe, lângă Arnhem, un muzeu care adăpostește 264 opere ale lui Vincent. Iată două ansambluri considerabile.

Celelalte opere ale lui Van Gogh sînt răspîndite cam prin toată lumea, în colecții particulare și muzee. Printre acestea trebuie citat muzeul Jeu de Paume (*Țigarii, Restaurantul Sirenei, Cîrciumicara, Doctorul Gachet, Biserica din Auvers, Autoportretul* din 1889...) și muzeul Rodin (*Moș Tanguy*) la Paris, National Gallery și Tate Gallery din Londra (*Floarea scarelui, Scaunul*), muzeul din Geneva (*Semănătorul, Colegianul*), muzeul de Artă modernă din New York (*Noapte înstelată*), muzeul din Chicago, Fundația Barnes din Merion, muzeul de Artă modernă din Moscova (*Vîile Roșii, Internul Rey*), muzeele din Zürich, Berlin, Essen, München, Oslo, Stockholm, Tokio etc.

Relativ foarte puține opere de Van Gogh se scot la licitații publice. Cele cîteva pânze oferite lăcomiei amatorilor sînt aprig disputate.

lată cu titlu informativ, cotele obținute de unele opere ale lui Vincent în primii ani după cel de-al doilea război mondial:

În Statele Unite, o *Țărancă* a fost vîndută cu 13.500 dolari în 1951. În Germania, un *Cap de țărancă* a fost cotate la 9.000 mărci și o *Vedere din grădina din Arles* 13.100 mărci în 1951.

În Franța, *Podul de la Chatou* a fost adjudecat pentru 11.500.000 franci în 1951, iar *Ciulinii* au atins 16.500.000 franci în 1952. Tot în Franța s-au dat 2.800.000 franci* pentru o operă din perioada neagră (*Cap de tînăr țăran din Brabant*) în 1954.

De atunci încoace diferite opere ale lui Van Gogh au fost adjudecate la prețuri cu mult mai ridicate. Încă în 1958, la Londra o pînză a pictorului, *Grădină publică la Arles* era vîndută cu 132.000 de lire sterline, adică circa 155 de milioane de franci vechi. Și la 24 iunie 1966, portretul Adelinei Ravoux era adjudecat la Londra pentru 157.500 de lire sterline, adică aproximativ 2.155.000 franci.

Amintim că *Via roșie*, singura pînză vîndută în timpul vieții lui Van Gogh, fusese plătită cu 400 franci (aproximativ 70.000 franci în monedă actuală), că Ambroise Vollard a cumpărat portretul interului Rey cu 150 franci (puțin peste 25.000 franci la cursul actual) în 1900, dată la care tablourile lui Van Gogh începeau să fie căutate de amatori.

* E vorba de franci vechi. În moneda actuală (1966) 115.000 de franci respectiv 165.000 de franci și 28.000 de franci (*N. tr.*).

CRONOLOGIE ȘI CONCORDANȚE

1819. *La 10 septembrie se naște Anna-Cornelia Carbentus, care va fi mama lui Vincent.*

— Se nasc Courbet, Jongkind.

1822. *La 8 februarie se naște Theodor Van Gogh, care va fi tatăl lui Vincent.*

1824. Romantismul triumfă la Salon («Masacrul din Chios» de Delacroix). Se nasc Monticelli, Boudin, Joseph, Israëls, Gérôme.

1825. La 28 iunie se naște Julien Tanguy. Moare David.

1827. Se naște Jules Breton.

1828. La 30 iulie se naște la Lille Paul-Ferdinand Gachet. Moare Bonington.

1830. Se naște Pissarro.

1831. Se naște Constantin Meunier.

1832. Se naște Manet.

1834. Se nasc Degas, Whistler.

1837. Moare Constable.

1838. Se naște Anton Mauve.

1839. Se nasc Cézanne, Sisley.

1840. Se nasc Rodin, Monet.

1841. Se nasc Renoir, Guillaumin, Berthe Morisot.

1845. Se naște Fernand Cormon.

1848. Se naște Gauguin.

1849. *Theodor Van Gogh e numit pastor la Groot-Zundert.*
Prima expoziție a prerafaeliților. Moare Hokusai.

1850. Se naște Raffaelli.

1851. *Pastorul Theodor Van Gogh se căsătorește, în mai, cu Anna-Cornelia Carbentus.* Moare Turner.

1852. *La 30 martie, se naște fratele mai mare al lui Vincent Van Gogh (copil născut mort).*

1853. *La 30 martie se naște Vincent Van Gogh.*

1855. *Pissarro se stabilește la Paris și se consacră picturii.*

1856. *Degas, în Italia, studiază pe primitivi.*

1857. *La 1 mai se naște Theo Van Gogh.*

1858. *Se nasc Van Rappard, John Russel. Moare Hiroshighe. Boudin în vîrstă de treizeci și patru ani îl duce pe Monet, care are optsprezece, să picteze pe malul mării Mîneicii.*

1859. *Se naște Seurat.*

1860. *Se naște James Ensor.*

1861. *« Baia turcească » de Ingres. Se naște Louis Anquetin.*

1862. *Primele desene ale lui Vincent Van Gogh care s'au găsit.*

1863. *Salonul refuzaților, unde Manet, la treizeci și unu de ani, expune « Dejunul pe iarbă ». « Simfonia în alb » de Whistler. Se stinge din viață Delacroix. Se naște Signac.*

1864. *Vincent intră la pensionul domnului Provily, la Zevenbergen. Se naște Toulouse-Lautrec.*

1865. *La 24 iunie se naște Felix Rey. « Olympia » de Manet, expusă la Salon, provoacă un scandal enorm. Se naște Felix Vallotton, Suzanne Valadon.*

1866. *« Copil de trupă cu piculina » al lui Manet.*

1867. *Salonul refuză « Femei în grădină » de Monet. Moare Ingres. Expoziție Courbet. Expoziție Manet. Se naște Bonnard.*

1868. *Se nasc Émile Bernard, Vuillard.*

1869. *Vincent intră ca funcționar la sucursala casei Goupil din Haga. La Salon, « Balconul » de Manet. Se naște Matisse.*

1870. *Fantin-Latour expune la Salon « Un atelier la Batignolles ». Pissarro, Monet emigrează la Londra cu englezul Sisley; suferă aici influența lui Turner, îl întîlnesc pe Durand-Ruel, negustorul de tablouri care se va interesa de impresionisti. Cézanne pictează pe dealurile de la Estaque. Se naște Maurice Denis.*

1872. *August. Prima scrisoare a lui Vincent către Theo. Manet pictează peisaje. Cézanne se află la Auvers-sur-Oise.*

1873. *La 1 ianuarie Theo intră ca funcționar la sucursala din Bruxelles a casei Goupil. În mai Vincent e avansat și pleacă la Londra. În septembrie își schimbă pensiunea, se mută la familia Loyer. Cézanne, la Auvers pictează « Casa spînzuratului ».*

1874. *În iulie Vincent e respins de Ursula Loyer. Se întoarce disperat în Olanda. La mijlocul lui iulie revine la Londra împreună cu sora sa Anna. În octombrie, în urma intervenției unchiului său Cent, e trimis la Paris, pentru a-l distra. În decembrie se întoarce pe neașteptate la Londra unde încearcă în zadar să o revadă pe Ursula. Pastorul Vincent Van Gogh, bunicul lui Vincent, moare la Breda.*

Pictorilor (Monet, Renoir, Sisley, Cézanne, Boudin, Caillebotte, Guillaumin, Pissarro, Degas, Berthe Morisot . . .) care au organizat prima lor expoziție colectivă la fotografii Nadar (15 aprilie — 15 mai) li se dă în derîdere numele de « impresioniști ». Expoziția provoacă un haz general.

1875. *Vincent, la Londra, ajunge un funcționar foarte prost. În mai e mutat la Paris. Locuiește în Montmartre și se cufundă în misticism. Meseria lui îl plictisește din ce în ce mai mult. Patronii se plîng amar de el. În decembrie, fără să anunțe pe nimeni, pleacă în Olanda.*

Impresioniștii se zbat în mare mizerie. « Trebuie să fac rost de patruzeci de franci pînă în prînz și nu am decît trei franci », scrie Renoir într-o zi. Vânzarea a șaptezeci de pînze impresioniste la hotelul Drouot aduce 11.491 de franci. Se sting din viață Millet și Corot. Se naște Marquet.

1876. *Cînd Vincent se întoarce la Paris, patronii îi aduc la cunoștință concedierea sa. În aprilie, Vincent părăsește Parisul și se duce la Etten. Se angajează ca institutor la școala anglicană a domnului Stokes, la Ramsgate, unde sosește la 16 ale lunii. În iunie, domnul Stokes își mută școala la Isleworth, la periferia Londrei. Însărcinat să adune banii pentru taxele elevilor, Vincent cutreieră East End-ul a cărui mizerie îl răscolește. Va mîngîia pe nenorociți. În iulie Dl. Stokes îl dă afară pe Vincent care intră în serviciul domnului Jones ca ajutor de predicator. Vincent se întoarce în Olanda de Crăciun.*

A doua expoziție a impresioniștilor la Durand-Ruel, pe strada Le Peletier primită cu aceleași huiduieli ca și prima. « Strada Le Peletier are ghinion, scrie Albert Wolff în *Le Figaro*. După incendiul de la Operă, iată că o nouă năpastă se abate asupra cartierului. S-a deschis recent, la Durand-Ruel, o expoziție despre care se zice că e de pictură . . . Cinci sau șase alienați, printre care și o femeie, și-au dat aici întâlnire pentru ași expune operele . . . Acești așa-zii artiști își spun întransigenți, impresioniști. Iau pînze, culori și peneluri, aruncă la nimereală cîteva tonuri și semnează ansamblul. Tot astfel, la Ville-Evrard oameni cu mintea rătăcită adună pietre de pe jos și cred că au găsit diamante ». Zola se desolidarizează de grupul lor, pe care pînă acuma l-a sprijinit. Moare Fromentin.

1877. *În ianuarie, Vincent intră ca funcționar într-o librărie din Dordrecht. Părăsește în curînd slujba și la 9 mai sosește la Amsterdam pentru a studia ca să devină pastor.*

A treia expoziție a impresioniștilor, la care Renoir prezintă « Balul de la Moulin de la Gallette ». O vânzare de patruzeci și cinci de tablouri organizată de impresioniști la hotelul Drouot (28 mai) produce 7.610 franci; un tablou de Renoir este adjudecat pentru 47 de franci. Moare Courbet. Se naște Raoul Dufy.

1878. *În iulie Vincent se lasă de studii și părăsește Amsterdamul. După o scurtă trecere prin Etten, în august intră la o școală evanghelistă practică la Bruxelles, dar după trei luni de stagiu nu primește nici o numire. Pleacă de capul său în Borinage, se stabilește la Pâturages. La sfîrșitul anului, Comitetul de evanghelizare surprins de activitatea sa, precum și de spiritul său de sacrificiu, revine asupra hotărîrii și îl numește pentru șase luni la Wasmes.*

Théodore Duret publică « pictorii impresioniști ».

1879. Vincent se cheltuiește fără crușare. Dar însăși rîma sa îi atrage observații din partea Comitetului de evanghelizare. Acesta din urmă nu mai reînnoiește misiunea. Vincent se duce la Bruxelles. Se întoarce în Borinage. În timpul groaznicei ierni din 1879—1880, în timpul căreia duce o viață de vagabond, își pune neîncetat întrebarea: «Sînt ceva în adîncul ființei mele, ce să fie oare?» Credința îi pierce. Desenează.

A patra expoziție a impresioniștilor, primită ceva mai bine decît celelalte. Dar Durand-Ruel, avînd mari greutăți financiare, încetează să mai ajute din punct de vedere material pe pictorii din acest grup. Cei mai mulți dintre ei îndură o mizerie cruntă. Renoir expune la Salon «Doamna Charpentier și copiii săi». Moare Daumier. Se naște Othon Friesz.

1880. Vincent se duce la Courrières, unde își are atelierul Jules Breton, un pictor mediocru. Perioada de cădături ia sfîrșit. Cu ocazia unei căldătorii care-l dezărnăgește în Olanda, la părinții săi, primește cincizeci de franci din partea lui Theo. Se întoarce în Borinage, la Cuesmes, reia legătura cu Theo căruia nui mai scrisese de nouă luni și se apucă cu înfrigurare să deseneze. În luna octombrie, părăsește Cuesmes și se duce la Bruxelles, unde se împrietenește cu Van Rappard și începe să lucreze metodic, muncind foarte intens.

1881. Vincent rămîne la Bruxelles pînă la începutul lui aprilie. În 12 ale acelei luni sosește la Etten. Lucrează. În timpul verii primește vizita lui Theo și a lui Van Rappard și se duce la Haga, la vărul său, pictorul Anton Mauve care îi dă sfaturi. E din nou îndrăgostit, face o curte înflăcărată uneia din verișoarele sale, Kee, venită în vacanță la Etten. Aceasta îl respinge categoric; cum el stăruie, Kee e nevoită să se întoarcă la Amsterdam. Vincent o copleșește cu scrisori și în sfîrșit, se duce și el la rîndul său la Amsterdam. Kee însă refuză să-l vadă. Vincent revine la Etten deznădăjduit. Aici, se ceartă într-una cu tatăl său și pleacă la Haga la Mauve.

Renoir se află în Italia. Se nasc Picasso, Léger, Gleizes.

1882. Relațiile cu Mauve nu întîrzie să devină încordate. Vincent face ruptura definitivă, adunînd de pe drumuri o biată prostituată bolnavă și, pe deasupra, însărcinată, Sien. Datorită ei totuși Vincent își redobîndește echilibrul și după o vizită a lui Theo, se apucă să picteze. Muncește intens pînă la sfîrșitul anului. Dar decăderea lui Sien nu are leac. Vincent renunță la orice. Din această epocă datează desenul său «Sorrow», după care face în noiembrie o litografie. Ruptura cu lumea conformismelor — a tuturor conformismelor — e săvîrșită.

Un portret de Cézanne e expus la Salon. Sisley se stabilește la Moret. Se naște Braque.

1883. Bolnav, sleit, Vincent mai rezistă cîteva luni. Ajunge la un asemenea hal de sfîrșeală, încît îl cheamă pe fratele său care de astă dată reușește să-l despartă de Sien. Deznădăjduit dar alinat, Vincent reîncepe să picteze. Pictează «Copac biciuit de vînt». În septembrie părăsește Haga și se duce în Drenth. Priveliștile acestui ținut sălbatec la început îl liniștesc, dar mai apoi vin zilele urite. Mii de spaima îl asaltează pe Vincent care fuge în decembrie la Nuenen unde se găsesc acum părinții săi. Gauguin se lasă de meseria de agent de bursă pentru a se consacra definitiv picturii. Monet se stabilește la Giverny. Se stinge din viață Manet. Se nasc Utrillo, Marcoussis.

1884. Ianuarie. Cum mama sa și-a fracturat piciorul, Vincent se apropie pentru o clipă de ai săi. Dar neînțelegerea cu mediul său familial nu are leac. Vincent ajunge un străin pentru ai săi. Închiriază două camere la paraciserul bisericii catolice și instalează aici atelierul. O ultimă nenorocită aventură sentimentală, ca și cele dinainte, îi răpește orice speranță de a mai duce vreodată o viață normală (august). Pictura va fi singurul fel al vieții sale, « mijlocul de a trăi fără alte gânduri ». Îngrămădește la pinze și în toamnă hotărâște să picteze în timpul iernii cincizeci de capete de țărani. Nu încetează să se preocupe de legile culorii a căror importanță a descoperit-o.

la ființă Salonul Independenților. Pissarro se stabilește la Éragny.

1885. 16 martie. Pastorul Van Gogh moare pe neașteptate. Se săvârșește ruptura lui Vincent cu familia sa. Vincent lucrează la marea pânză a perioadei sale olandeze « Țărani mănâcând cartofi »; o termină în mai; ea pricinuieste o discuție epistolară cu Van Rappard, care până la urmă duce la despărțirea celor doi prieteni. Vincent devine din ce în ce mai conștient de resursele culorii. Olanda, al cărei climat estetic și moral sînt de acum înainte o piedică pentru înflorirea artei sale, nu mai are ce să-l învețe. Cum pe de altă parte preotul catolic din Nuenen interzice enoriașilor săi să mai pozeze pentru el, Vincent hotărâște să-și părăsească atelierul. La 23 noiembrie pleacă la Anvers. « Doresc nespuse de mult să-l văd pe Rubens », spune el. Începe marea sa călătorie spre Sudul Franței. « Există, îi scrie el lui Theo, ceva nemaipomenit în senzația că trebuie să intri în foc ». Anvers înseamnă pentru Vincent o eliberare. Aici îl descoperă pe Rubens și culoarea, crepoanele japoneze, lumina, mișcarea. Paleta i se luminează.

1886. 18 ianuarie. Vincent se înscrie la academia de arte frumoase din Anvers; scurta și furtunosă trecere prin ea îi îngăduie cel puțin să verifice că în privința felului său de a desena și de a picta e pe calea cea bună. Sosește pe neașteptate la Paris la începutul lui martie. Se apucă din nou de școală, urmează cursurile atelierului Cormon, dar în curînd încetează să le mai frecventeze. Descoperă pictura « luminoasă » a impresionistilor, îi studiază pe Delacroix și pe Monticelli, pe artiștii japonezi, face cunoștință cu Toulouse-Lautrec, Émile Bernard, Gauguin, Seurat, Signac, Guillaumin, Pissarro, Cézanne, moș Tanguy, etc. Paleta îi devine mai luminoasă. Se dedă la toate experiențele picturale. Pe pinzele sale culoarea începe să învingă. În timpul iernii încearcă să facă expoziții.

A opta și ultima expoziție a impresionistilor: Seurat prezintă « Dumineața la Grande Jatte » (divizionism). Rousseau le Douanier la Salonul Independenților. Félix Fénéon publică « Impresioniștii în 1886 ». O foarte mare expoziție impresionistă la New York organizată de Durand-Ruel obține un mare succes. Moare Monticelli.

1887. Vincent continuă cu înfrigurare să experimenteze, cu penelul în mînd, toate procedeele, toate tehnicile pe care pictorii din Paris i le propun. Pictează pe malurile Senei, stăruitor vizitate de impresionști. În ciuda numeroaselor și feluritelor înrîuriri care se exercită asupra lui rămîne el însuși, și lecțiile primite le adaptează la propria lui personalitate. E deja sătul de Paris. O aventură care se sfîrșește jălnic, decepția pe care nu pricinuiască micile rivalități ale pictorilor, nepăsarea ce-l înconjoară, frământarea din marele oraș și de bună seamă și munca lui necurmată i-au măcinat rezistența. E mai mult sau mai puțin bolnav, dar mai ales înțelege că Parisul nu poate fi un fel pentru el. Oboseala, nervozitatea sa sporesc și mai mult în timpul iernii. Se gîndește să se ducă pe meleaguri unde

soarele are mai multă strălucire, unde culoarea se arată în toată splendoarea sa, să plece în «Japonia», adică în Sudul Franței.

Gauguin se află în Martinica.

Se nasc Juan Gris, Marc Chagall.

1888. În februarie Vincent sosește la Arles. Ținutul îl încântă. Se simte cu adevărat în Japonia. Livezile înflorite îl cufundă într-un fel de beție. Pictează fără răgaz. Înflăcărarea îi sporește odată cu urcarea soarelui mai sus pe cer, soare cărui prin pictura sa îi închină un adevărat cult. Fiecare lună a acestui an e martora unei adevărate înfloriri de capodopere. Însălmîntătorul consum nervos cu care Vincent plătește această orgie creatoare nui lipsit însă de primejdie pentru sănătatea sa, cu atît mai mult cu cît se hrănește cum nu se poate mai prost. «Nui de glumit, îi scrie el lui Theo, într-o zi sau alta poate avea loc o criză». Vincent dorește cu înflăcărare ca prietenul său Gauguin să vină să locuiască cu el și astfel să întemeieze Atelierul Sudului, la care visează încă de la Paris. După multe amînări, Gauguin se hotărăște în octombrie să vină și el la Arles. Primele zile de trai în comun îi aduc lui Vincent o destindere. Din nefericire, cei doi artiști nu prea sînt făcuți pentru a se înțelege. Totul îi opune unul altuia, firile lor și mai ales tendințele estetice. Viața în comun se dovedește în curînd a fi cu neputință. Este un nou și grav eșec pentru Vincent. La 25 decembrie, drama izbucnește pe neașteptate. Vincent se aruncă asupra lui Gauguin cu un brici în mînd; o ia la fugă cînd Gauguin se întoarce. Întors acasă, își taie o ureche. Vincent e internat. În acest an 1888, Theo a expus la Salonul Independenților trei pînze de Vincent, precum și cîteva desene.

Mauve se stinge din viață la Arnhem.

1889. Crizele se succed. Vincent încearcă să lupte. Înțelege în curînd că cea mai bună soluție pentru el ar fi să se interneze într-un ospiciu. În mai, părăsește Arles pentru a se duce la Saint-Paul-de-Mausole, casă de sănătate în apropiere de Saint-Rémy, condusă de doctorul Peyron. La început se adaptează la această existență nouă. Dar, împotriva așteptărilor sale, nebunia nui slăbește. O criză îl doboară din nou; nu va rămîne la Saint-Rémy, va porni iarăși spre nord. Cu toată boala, nu încetează să lucreze. Artă sa devine foarte expresionistă. La Crăciun are iarăși o ușoară criză. Două tablouri de Vincent sînt expuse de Theo la Salonul Independenților.

Gauguin la Paris (expoziție la cafeneaua Volpini), apoi la Pont-Aven și la Pouldu («Cristos galben», «Frumoasa Angèle», «Bună ziua, domnule Gauguin»).

1890. Cele cîteva vești bune: venirea pe lume a fiului lui Theo, publicarea unui important studiu consacrat picturii sale în «Mercure de France» vînzarea unui tablou («Via roșie»), singurul pe care îl va vinde în toată viața sa, nui pot face pe Vincent să-și uite drama. O criză, îngrozitor de îndelungată, îl cufundă într-o deznădejde cumplită. Încearcă să se sinucidă. Ne mai puținînd îndura viața de la Saint-Paul-de-Mausole, stăruie pe lîngă fratele său să-l ajute să se întoarcă în nord. Sosește la Paris la 17 mai, apoi se duce la Auvers-sur-Oise la 21 mai. La Auvers se va îngriji de sănătatea sa doctorul Gachet. Șederea în acest orașel începe foarte bine. Vincent pictează cîte un tablou pe zi. Dar în urma unei vizite făcute fratelui și cumnatei sale, se întoarce la Auvers deznădăjduit. Viața, așa cum o spune chiar el, îl părăsește. Nu mai poate îndura. La 27 iulie, Vincent își trage un glonte de revolver în piept. Moare pe 29, la orele unu

și jumătate dimineața. În același an, zece pînze de ale lui Vincent sînt expuse la Salonul Independenților. Expoziția grupului celor XX de la Bruxelles. După moartea fratelui său, Theo dorește să facă o mare expoziție cu operele lui. Îi scrie, la 18 septembrie, lui Émile Bernard: «Mulțimea de tablouri e covârșitoare. Nu mă descurc în ele pentru a organiza ansamblul în stare să dea o privire generală asupra operei sale». Durand-Ruel, intuind aceasta, refuză să prezinte expoziția în galeria sa. Lovit de paralizie, Theo e transportat în Olanda. Gauguin îi scrie lui Émile Bernard: «Atacul de nebunie al lui Van Gogh (Theo) e o mare lovitură pentru mine și dacă Charlopin nu mi dă cu ce să plec în Tahiti, nu am ars». Gauguin îl sfătuiește categoric pe Émile Bernard să nu se ocupe de organizarea unei expoziții Van Gogh: «Ce stîngăcie! Știi cît îmi place arta lui Vincent. Dar, dată fiind prostia publicului, e cît se poate de nepotrivit să mai amintim de Vincent și de nebunia lui în momentul cînd fratele său se află exact în aceeași situație! Mulți spun că pictura noastră e nebunie. Ar însemna să ne nedreptățim fără a face vreun bine lui Vincent etc. În sfîrșit, nuai decît, dar e un lucru IDIOT».

1891. — La 25 ianuarie se stinge din viață în Olanda Theo Van Gogh. (În succesiunea sa, opera lui Vincent este evaluată foarte modest la două mii de florini; multe persoane o sfătuiesc pe văduva lui Theo să o distrugă). Retrospectiva Van Gogh la Salonul Independenților.

Gauguin se îmbarcă pentru Tahiti. Mor Seurat, Jongkind.

1892. Expoziție organizată în aprilie de către Émile Bernard la Le Barc de Boutteville, în strada Le Pelletier la Paris, cu șaisprezece pînze de Van Gogh. La sfîrșitul anului prin grija Dinei J. Van Gogh-Bonger, văduva lui Theo, se organizează la Panorama, în Amsterdam, o expoziție cu o sută de tablouri și desene ale lui Vincent Van Gogh. Moare Van Rappard la Stantpoort. Gauguin, în Tahiti, scrie și ilustrează «Noa-Noa». Se naște Gromaire.

1893. Încep să apară în «Mercure de France» extrase din scrisorile lui Vincent Van Gogh către Émile Bernard și către fratele său Theo. Gauguin se întoarce în Franța după prima sa călătorie în Tahiti. Ambroise Vollard își deschide galeria.

1894. La 6 februarie moș Tanguy moare de cancer la stomac. Pînzele din fondul său sînt împrăștiate la hotelul Drouot. Un tablou de Van Gogh e cotelat aci la treizeci de franci (șase pînze de Cézanne fac aci nouă sute doi franci).

1895. Directorul Belle-Artelor și directorul muzeului Luxembourg dau la o parte douăzeci și șapte de pînze lăsate prin testamentul Caillebotte; aceste tablouri aparțin lui Cézanne, Monet, Pissarro etc. Gauguin pleacă iarăși în Oceania. Expoziție Cézanne la Ambroise Vollard. «Catedralele din Rouen» ale lui Monet. Moare Berthe Morisot.

1896. Dl. Auguste Vermeulen ține în fața studenților din Groningue (Olanda) o lecție entuziastă despre Van Gogh și opera sa. «Tablourile lui Van Gogh, îi scrie în noiembrie Gauguin lui Daniel de Monfreid, sînd destul de ușor cînd se lasă din preț».

1898. Gauguin pictează în Tahiti «De unde venim? Ce sîntem noi? Încotro ne îndreptăm?» și încearcă să se sinucidă. Moare Boudin. Societatea oamenilor de literă refuză statuia «Balzac» a lui Rodin.

1899. Moare Sisley.

1900. Doctorul Rey, intrat în legătură cu Ambroise Vollard, scoate din cotețul unde de unsprezece ani servea la astuparea unei gđuri, portretul pe care îl făcuse Vincent la spitalul din Arles. Vollard cumpără pânza cu o sută cincizeci de franci. Maurice Denis pictează «Omăgiu lui Cézanne». Picasso vine pentru prima dată la Paris. Braque copiază la Luvru lucrările lui Rafael.

1901. Martie. La Galeria Bernheim-Tindărul, din strada Lafitte, retrospectivă Van Gogh (71 tablouri). Ieșind din expoziție, Vlaminck îi spune lui Matisse: «Îl iubesc pe Van Gogh mai mult decât pe tatăl meu». Hugo von Hofmannsthal notează într-o scrisoare nemiapomenita emoție pe care i-au prilejuit-o operele acestui pictor necunoscut de el: «Eram asaltat de miracolul de necrezut al puternicei și violentei lor existențe... Fiece copac, fiecă petec de pământ galben ori verzui, fiecă gard, fiecă drum săpat în dealul pietros, cana de coștor, strachina de lut, masa, fotoliul grosolan, era o fună nou-născută care se ridica spre mine, ieșind din groaznicul haos al nonexistenței, din abisul nefinței și simțeam — nu, știam că fiecare din aceste creaturi se născuse dintr-o cumplită îndoială care își pierduse nădejdea în lumea întreagă, că existența sa recunoaște pe vecie hidoasa prăpastie a neantului... Simțeam pretutindeni sufletul celui care făcuse toate acestea, care prin această viziune își răspunsese și pentru a se elibera de înțeleștarea mortală a unei îndoieli îngrozitoare». (Scrisoarea din 26 mai 1901, în «Scrieri în proză»). «Și aurul trupurilor lor» de Gauguin. Prima expoziție de la Paris a lui Picasso, la Ambroise Vollard. Moare Toulouse-Lautrec.

1903. Se stinge din viață, în insulele Marchize, Gauguin. Mor Pissarro, Whistler. Primul Salon de toamnă.

1904. «Nu veți, cred, decât să continuați pe această cale, îi scrie Cézanne lui Émile Bernard, știți doar ce trebuie făcut, și veți ajunge repede să întoarceți spatele operelor lui Gauguin și Van Gogh!» Mor Fantin-Latour, Gérôme. Se naște Salvador Dali.

1905. Iulie-august. Prin grija Dnei Van Gogh-Bonger, expoziție la Stedelijk Museum, Amsterdam, cu 473 opere de Van Gogh, dintre care 234 tablouri. Expoziția Van Gogh la galeria Arnold din Dresda. Fovii (pretind că se trag din Cézanne, Gauguin și Van Gogh) expun la Salonul de toamnă unde scandalizează publicul. Dînd dreptate cititorilor care i-au reproșat că nu se ocupă de Salonul de toamnă, L'Illustration din 4 noiembrie consacră două pagini reproducerii a circa douăsprezece pînze de la acest Salon. «Dacă unii cititori se vor mira de unele din selecțiile noastre, să binevoiască a citi rîndurile tipărite sub fiecă tablou: sînt aprecieri ale celor mai valoroși critici de artă și noi ne prevalăm de autoritatea lor. Am observa numai că, dacă altădată critica își rezerva toată proslăvirea gloriilor consacrate și toate sarcasmele debutanților și căutătorilor, lucrurile s-au schimbat mult astăzi». Pînzele reproduse sînt de Cézanne («Femei scăldîndu-se»), de Rousseau le Douanier («Leu aruncîndu-se asupra unei antilope»), de Vuillard, Rouault, Matisse, Derain etc. la naștere cubismul la «bateaurlavoir» din strada Ravignan, în Montmartre. Mor Jules Breton, Constantin Meunier.

1906. Soții Ravoux vînd unui american cu patruzeci de franci cele două tablouri pe care le aveau de la Vincent, «Primăria din Auvers» și

« *Femeia în albastru* ». Impresionismul pătrunde la Luvru (Legatul Moreau-Nélaton).

Moare Cézanne.

1907. *Se stinge din viață mama lui Vincent*. « Domnișoarele din Avignon » de Picasso. Retrospectiva Cézanne la Salonul de toamnă. « Olympia » lui Manet intră în Luvru, la intervenția lui Clemenceau.

1908. — *Ianuarie. A doua expoziție Van Gogh la galeria Bernheim-Tindrul, la Paris, în strada Richempanse (100 tablouri)*. În aceeași lună Druet expune în galeria sa din faubourgul Saint-Honoré, 35 pânze de Van Gogh.

1909. *A doua expoziție Van Gogh la Druet, în strada Royale, 20 (circa cincizeci de tablouri)*. *Expoziția Van Gogh la galeria Brack din München*. La 9 ianuarie moare, la Auvers-sur-Oise, doctorul Gachet, în vîrstă de optzeci și unu de ani. « Nuforii albi » ai lui Monet.

1910. *Van Gogh la expoziția «Manet și postimpresioniștii» de la Crafton Galleries din Londra*.

Moare Rousseau le Douanier.

1911. *Ambroise Vollard publică scrisorile lui Van Gogh către Émile Bernard*. Moare Josef Israëls.

1912. *Van Gogh este reprezentat cu 108 tablouri la expoziția pictorilor moderni, organizată de Societatea artiștilor din vestul Germaniei, la Köln*. Primele colaje (Braque).

1913. « Pictorii cubiști » ai lui Apollinaire.

1914. *Dina Van Gogh-Bonger publică la Amsterdam scrisorile lui Vincent către Theo*. Rămășițele pămîntești ale lui Theo sînt aduse prin grija sa, din Olanda la Auvers-sur-Oise. *Expoziția Van Gogh la galeria Cassirer din Berlin*. Dînd ascultare dorinței lui Verhaeren, Societatea artei contemporane expune la Anvers opere ale lui Van Gogh. « Crinii regali » din colecția Camondo intră la Luvru.

1916. Moare Odilon Redon.

1917. Mor Degas, Rodin.

1918. Manifestul dadaist al lui Tristan Tzara.

1919. Triumful cubismului. Moare Renoir.

1920. Se stinge din viață Modigliani.

1921. *Opt tablouri de Van Gogh figurează la expoziția de tablouri din muzeele olandeze, de la Rembrandt la Jan Steen, care se ține la Paris*.

1924. *Expoziția Van Gogh la Kunsthalle din Basel, în martie-aprilie*. *Expoziția Van Gogh la Kunsthau din Zürich, în iulie-august*. *A doua ediție a scrisorilor lui Vincent către Theo*. Mor Fernand Cormon, Raffaelli.

1925. *Se stinge din viață la 2 septembrie Johanna Van Gogh-Bonger, văduva lui Theo*. Mor Roger de la Fresnaye, Félix Vallotton.

1926. Moare Monet.

1927. *Expoziția Van Gogh la galeria Bernheim-Tindrul*. *O expoziție Van Gogh e prezentată la Haga, Berna și Bruxelles*. Se stinge din viață Guillaumin, Juan Gris.

1928. J.B. de la Faille publică un catalog monumental al operei lui Van Gogh: aprige discuții ale experților asupra anumitor pânze ale artistului, socotite de unii drept autentice, de alții false. Expoziție Van Gogh la Galeria Națională din Berlin. Expoziție de desene ale lui Van Gogh la Galeria Dru din Paris.

1929. Ia fîntă, la New York Muzeul de artă modernă.

1930. Expoziție Van Gogh la Stedelijk Museum din Amsterdam. Moare Pascin.

1931. Moare John Russell.

1932. Se stinge din viață, la 15 septembrie, doctorul Rey. Moare Louis Anquetin.

1935. O expoziție Van Gogh circulă în Statele Unite. Moare Paul Signac.

1936. Prima ediție, la New York a scrisorilor lui Van Gogh către Van Rappard (traduse în engleză).

1937. René Huyghe organizează la Paris, la palatul Tokio, o retrospectivă Van Gogh care cunoaște o afluență enormă și suscită comentarii pasionate. Apare la Paris o selecție din scrisorile lui Vincent către Theo. Scrisorile lui Vincent către Van Rappard apar la Amsterdam. Naziștii denunță ca decadente pânzele lui Vincent, care este exclus de la Neue Pinakothek din München.

1938. În Olanda, lângă Arnhem, în parcul național de Hooge Veluwe, se pun bazele muzeului Kröller-Müller (264 opere de Van Gogh). Moare Suzanne Valadon.

1940. Mor Vuillard, Paul Klee.

1941. Se sting din viață Robert Delaunay, Émile Bernard.

1943. Moare Maurice Denis.

1944. Mor Soutine, Kandinsky, Mondrian.

1945. Expoziție Van Gogh la Stedelijk Museum din Amsterdam.

1946. O expoziție itinerantă cu 172 opere de Van Gogh circulă în Europa, stîrnind peste tot un entuziasm nemaipomenit. 165.000 vizitatori la Stockholm, 300.000 la Amsterdam, 500.000 în Belgia (Liège, Anvers, Mons și Bruxelles).

Picasso scrie în revista «Arts de France» în septembrie: «Nici o altă cheie decît cea a poeziei. Dacă liniile și formele rimează, o fac după modelul unui poem. Publicul nu înțelege întotdeauna arta modernă, e un adevăr, dar aceasta se datorează faptului că n-a fost deloc instruit în ceea ce privește pictura. Oamenii sînt învățați să citească, să scrie, să deseneze ori să cînte, dar nimeni nu s-a gîndit vreodată să învețe să privească un tablou. Habar nu au că poate fi aici o poezie a culorii, o viață a formei și a ritmului, pe scurt niște rime plastice. De altfel cum nu știe să prețuiască nici o imagine poetică, ori o asonanță muzicală».

1947. Expoziția Van Gogh sosește la Paris, la muzeul Orangerie. «Van Gogh a intrat în vogă, scrie Georges d'Espagnat, o vogă înrădăcită de frenetică încît în ultimele zile vizitatorii se striveau pe patru rînduri în fața pînzelor, în vreme ce la intrare se întindea o coadă la fel de mare ca la ușa marilor cinematografe. Și la toate locurile elegante, la ceaiurile

luxoase sau doar burgheze, cele mai încântătoare mondene strigau, înnebunite toate după pictorul pe care fiecare se măgulea că l-a descoperit». Expoziția ajunge apoi în Elveția. La muzeul Boymans din Rotterdam, expoziție de desene ale lui Vincent. La Bienala de la Veneția, marele premiu internațional de pictură îi este decernat lui Braque.

1948. Expoziție Van Gogh la Tate Gallery din Londra (150.000 vizitatori), la Art Gallery din Birmingham, la Art Gallery din Glasgow, la muzeul municipal din Haga, la Museum of Art din Cleveland.

1949. Expoziție Van Gogh la Metropolitan Museum din New York (peste 300.000 vizitatori,) apoi la Art Institute din Chicago (1949—1950). Paul și Marguerite Gachet, copiii doctorului Gachet, donează muzeelor naționale din Franța mai multe pânze, dintre care două de Van Gogh: portretul doctorului Gachet și autoportret pe fond de peruzea. Moare Othon Friesz.

1950. Apare la Paris traducerea franceză a scrisorilor lui Vincent către Van Rappard. Paul Gachet donează muzeelor naționale o pânză de Van Gogh: «Vaci pe o pajiște».

1951. — O expoziție itinerantă a operelor lui Van Gogh e prezentată la muzeul din Lyon, la muzeul din Grenoble, la Arles și la Saint-Rémy. Noua donație a lui Paul Gachet muzeelor naționale din Franța. Ea cuprinde, printre altele, pânza reprezentând biserica din Auvers-sur-Oise, gravura pe aramă «Omul cu pipa» și numeroase amintiri de la Van Gogh (paleta sa din 1890, câteva tuburi de culori, crepoanele japoneze care i-au împodobit camera mortuară, bambusuri cioplite, desenul în cărbune în care doctorul Gachet a fixat trăsăturile lui Vincent pe patul de moarte etc.).

1952 Wereldbibliotheek din Amsterdam întreprinde publicarea «Correspondenței generale a lui Vincent Van Gogh» («ediția Centenarului»).

1953. Centenarul nașterii lui Vincent Van Gogh e sărbătorit cu pompă în Olanda. Un congres reunește la Haga, la 27 și 28 martie pe câțiva dintre cei mai buni specialiști internaționali în opera lui Van Gogh.

O expoziție comemorativă grupând 280 opere, are loc succesiv în Haga (30 martie — 17 mai), la muzeul național Kröller-Müller (23 mai — 19 iunie), la Amsterdam (23 iulie — 20 septembrie). O placă este pusă la Zundert, pe casa care a înlocuit prezbiteriul unde s-a născut Vincent. O altă e inaugurată la Paris, pe strada Lepic la nr. 54, unde a trăit din iunie 1886 pînă în februarie 1888.

Moare Raoul Dufy.

1954. Moare Matisse.

1955. Expoziții Van Gogh la Anvers, la galeria Wildenstein la New York, Teldelijk Museum din Amsterdam.

Mor Fernand Léger, Nicolas de Staël.

1956. — Expoziții Van Gogh la Haus der Kunst, la München (166 de numere), la Liverpool, Manchester, New Castle. Administrația franceză a P.T.T. pune în vânzare un timbru cu efigia lui Van Gogh.

1958. — În octombrie, la vânzarea Goldschmidt, la Londra, Grădina publică în Arles Van Gogh este adjudecată la 132.000 de lire sterline (155 de milioane de franci). Expoziții Van Gogh la Tokio și Kioto.

Mor Rouault, Vlaminck.

1959. Expoziția «Van Gogh în Provența» la Aix-en-Provence. În noiembrie la Londra pînă la Descărcătorii a lui Van Gogh este adjudecată la 30.000 de lire (42 de milioane de franci).

1960. Februarie-mai: retrospectivă Van Gogh la muzeul Jacques-mart André, la Paris. Expoziții Van Gogh la Tate Gallery din Londra, la Montreal, Ottawa, Winnipeg, Toronto.

1961. Expoziție Van Gogh (Desene și acuarele) la Städtische Galerie din München, Un monument, opera sculptorului Zadkine, este ridicat la Auvers-sur-Oise în memoria lui Van Gogh.

1962. Moare în mai la Auvers-sur-Oise Paul Gachet. În satul Hirono la 60 de km la nord de Kobe (Japonia), este ridicat un monument în cinstea lui Van Gogh, fratelui său Theo și cumnatei sale Johana. Municipiul din Arles reconstruiește în amintirea lui Van Gogh podul lui Anglois pe care el l-a pictat în 1888. Este ridicat la Amsterdam aproape de Sterdelijk Museum un monument în cinstea lui Van Gogh datorat lui André Schaller. O fundație oficială Vincent Van Gogh este creată în Olanda pentru achiziționarea colecției posedate de către nepotul pictorului și care comportă 170 de tablouri, 400 de desene de Van Gogh precum și 150 de tablouri sau desene de impresioniști sau de postimpresioniști (care aparținuseră lui Theo), scrisori și diferite documente. Prețul cedării este de 18 milioane și jumătate de florini, adică aproximativ 2 miliarde de franci. Pentru a adăposti această colecție, un nou muzeu național va fi construit la Amsterdam. Expoziție Van Gogh la Tel Aviv.

1963. — În aprilie o scrisoare a lui Van Gogh către fratele său Theo este adjudecată la Hotel Druôt din Paris la 40.000 de franci noi. La Londra, Azilul din Saint-Rémy este adjudecat la 92.000 de lire sterline (1.225.000 de franci). Se stabilește un itinerar Van Gogh în Arles care marchează prin dale colorate diferitele locuri, interesante pentru viața și opera pictorului.

Moare Braque.

1964. Expoziție Van Gogh (60 de picturi, 60 de desene) la muzeul Guggenheim din New York. În mai, se inaugurează la Zundert un monument de bronz de sculptorul Zadkine în memoria lui Vincent și Theo Van Gogh; piatra care servește drept soclu vine de la Saint-Rémy-de-Provence. Meridionala lui Van Gogh intră la Luvru.

1965. Pentru ultima dată înaintea construirii muzeului care va adăposti marea colecție aparținând fundației Van Gogh din Amsterdam, o serie de opere din această colecție iese din Olanda; 40 de tablouri și 40 de desene ale pictorului sînt prezentate la Palais des Beaux-Arts din Charleroi. Expoziția este ținută pe urmă la Musée des Beaux-Arts din Gand înaintea întoarcerii definitive în Olanda.

La Palm Beach în Florida Semănătorul lui Van Gogh este adjudecat la 1.250.000 de franci.

Moare Le Corbusier.

1966. Expoziție de desene, de acuarele și de scrisori ilustrate de Van Gogh la Institutul olandez din Paris; această expoziție este prezentată pe urmă la muzeul din Albi. La 24 iunie portretul Adelinei Ravoux este adjudecat la Londra la 157.500 de lire sterline, adică aproximativ 2.155.000 de franci.

Scrisorile lui Van Gogh care ne-au rămas formează o complexitate literară, de o excepțională importanță, a pînzelor, desenelor și acuarelelor artistului.

Cele 652 scrisori care constituie corespondența sa cu Theo au fost publicate de cumnata sa, Johanna Van Gogh-Bonger, în trei volume (ultimul aproape în întregime în franceză): *Brieven aan zijn Broeder*, Amsterdam, 1914 (ediția a doua 1924). — *Lettres de Vincent Van Gogh à son frère Théo*, selecție de scrisori în franceză în original și scrisori traduse din olandeză de Georges Philippart, notiță biografică de Charles Terrasse, Paris, 1937. — *Lettres de Vincent van Gogh à son frère Théo*, traducere de Louis Roëlandt, prefață de Marcel Arland, Paris, 1953. Extrase din *Mercure de France*, Paris, august, septembrie, octombrie, noiembrie 1893, ianuarie, martie, iulie, septembrie 1894, februarie 1895, august 1897.

Cele 21 de scrisori cuprinse în *Lettres de Van Gogh à Émile Bernard* au fost publicate de Ambroise Vollard la Paris, în 1911. (Sînt urmate de o scrisoare către Gauguin și precedate de alte scrieri ale lui Émile Bernard despre Van Gogh, unele inedite, altele apărute anterior în *Hommes d'aujourd'hui*, Paris, 1891, și în *Mercure de France*, Paris, aprilie și august 1893). — *Lettres de Van Gogh, Gauguin... à Émile Bernard*, Tonnerre, 1926; Bruxelles, 1942.

Extrase în *Mercure de France*, Paris, aprilie, mai, iunie și iulie 1893.

Cele 58 scrisori cuprinse în *Lettres à Van Rappard* au apărut la Amsterdam în 1937 (o traducere engleză apăruse mai întîi la New York în 1936). — *Lettres de Van Gogh à Van Rappard*, traduse (cu cîteva tăieturi în text) de L. Roëlandt, Paris, 1950.

Opt scrisori din *Lettres à sa mère* (cele sînt urmate de scrisori către Gauguin și scrisori către soții Ginoux) au fost traduse în franceză de Louis Roëlandt, prefață de Henry Poulaille, Paris, 1952. — Patru scrisori către părinții săi au fost publicate de L. Roëlandt în *Documents inédits sur Vincent Van Gogh*, în *Mercure de France*, Paris, 1 iunie 1952 (sînt urmate de o scrisoare a lui Theo către Vincent

și de amintirile lui Minus Oostrijk culese de Godfried Bomans). O scrisoare către Albert Aurier a fost cuprinsă în *Oeuvres postumes* de Albert Aurier, Paris, 1903.

Trei scrisori către John Russell (două în engleză, a treia în franceză) au fost publicate simultan de *The Burlington Magazine*, Londra și *L'Amour de l'art*, Paris, septembrie 1938.

O scrisoare către Gauguin a fost publicată în *Beaux-Arts*, Paris, 10 martie 1939.

O scrisoare către Gauguin a fost publicată, împreună cu scrisori ale lui Paul Gauguin, de Claude Roger-Marx, în *Europe*, Paris, 15 februarie 1939.

(Această scrisoare a fost reluată în *Lettres de Gauguin*, publicate de Maurice Malingue, Paris, 1946).

Scrisori inedite către sora sa Wilhelmina au fost publicate de *Le Figaro littéraire*, Paris 22 mai 1954. Scrisori către Theo, către Wilhelmina, precum și scrisori ale lui Theo către Vincent, au fost publicate de *La Table ronde*, Paris, mai 1954.

(Aceste două publicații au fost îngrijite de Robert Morel).

Correspondance générale de Vincent Van Gogh («ediția Centenarului») a apărut la Amsterdam, la Wereldbibliotheek, 1953—1954, în patru volume. Ulterior a apărut o ediție completă a corespondenței lui Van Gogh în Franța, la Gallimard-Grasset, 1960 (tradusă de Maurice Beerblock și Louis Roelandt; introducere și note de Georges Charensol).

Opera lui Van Gogh a fost inventariată cronologic de J.—B. de la Faille în al său *Catalogue raisonné de l'Oeuvre de Vincent Van Gogh* în 4 volume, Paris-Bruxelles, 1928. Primele două volume sînt consacrate tablourilor (vol. I: text; vol. II: planșe), celelalte două, desenele, acuarelele, litografiile (vol. III: text; vol. IV: planșe). O nouă ediție, revăzută, corectată și adusă la zi a acestui catalog a apărut, pentru opera pictată, în 1939, la Paris, într-o prezentare diferită, cu o schiță biografică de Charles Terrasse. Pe de altă parte, W. Scherjon a făcut un *Catalogue des Tableaux par Vincent Van Gogh décrits dans ses Lettres* (Périodes: *Saint-Rémy et Auvers-sur-Oise*), Utrecht 1932. În afară de lucrarea lui J.—B. de la Faille, *Les Faux Van Gogh*, Paris și Bruxelles, 1930, diverse alte publicații au tratat despre falsele tablouri Van Gogh: *Le Jardin de Daubigny; Das letzte Hauptwerk Van Gogh's*, de Walter Ueberwasser, Basel, 1936, și numeroase articole în *Kunst und Künstler*, Berlin, decembrie, 1928, *Formes*, Paris, decembrie 1929 (La Faille), *L'Art vivant*, Paris, 1 aprilie 1930 (Élie Faure) și 15 iunie 1930 (răspunsul lui La Faille către precedentul), *Journal des Débats*, Paris, 25 aprilie 1930 (Paul Fierens), *Arts Weekly*, New York, 30 aprilie 1932, *Living Age*, Boston, iulie 1932 etc.

O bibliografie generală a scrierilor lui Van Gogh și a textelor care i-au fost consacrate în diverse țări, a fost publicată în 1942 la New York de Charles Mattoon Brooks:

Vincent Van Gogh, a Bibliography Comprising a Catalogue of the Literature, Published from 1890 through 1940. Această bibliografie cuprinde 777 referințe. Poate fi completată cu cea, mai recentă, și cu multă pricepere întocmită, publicată de Jean Leymarie, în al său *Van Gogh*, Paris, 1951.

Se dă mai jos o bibliografie care nu poate pretinde că este exhaustivă

dar care, cel puțin, consemnează principalele studii apărute atât în volum cât și în periodice. Ele sînt, împreună cu lucrările deja indicate, sursele mele de bază:

ADAMOV (Arthur): *Van Gogh et le Drame de la Conscience moderne*, în *Comoedia*, Paris, 25 aprilie 1942.

ARTAUD (Antonin): *Van Gogh, le Suicidé de la Société*, Paris, 1947.

AUDRY (Colette): *La Fin de Van Gogh d'après les Lettres à Théo* în *Les Temps modernes*, Paris, august-septembrie 1947.

AURIER (G. — Albert): *Oeuvres posthumes*, Paris, 1893; s'a retipărit în acest volum articolul apărut în *Mercure de France* din ianuarie 1890: *Les Isolés: Vincent Van Gogh*.

BATAILLE (Georges): *La Mutilation sacrificielle et l'Oreille coupée de Vincent Van Gogh*, în *Documents*, Paris, 1930, No. 8. — *Van Gogh Prométhée*, în *Verve*, Paris, decembrie 1937.

BAZIN (Germain): *L'Epoque impressionniste*, Paris, 1947.

BEER (Doctor François-Joachim):

Essai sur les Rapports de l'Art et de la Maladie de Vincent Van Gogh, Strassbourg, 1935; teză de doctorat medicină. *Du Démon de Van Gogh*, urmat de *Van Gogh à l'Asile*, de doctorul Edgar Leroy, prefată de Louis Piérard, Nisa, 1945. *Notes sur la Maladie de Van Gogh*, în *Psyché*, Paris, martie 1947. — *La Psychose de Van Gogh*, în *Les Nouvelles littéraires*, Paris, 7 mai 1953.

BERNARD (Émile): *Vincent Van Gogh*, în *La Plume*, Paris, 1 septembrie 1891. — *Notes sur l'école dite de «Pont-Aven»*, în *Mercure de France*, Paris, decembrie 1903. — *Julien Tanguy, dit le «Père Tanguy»* în *Mercure de France*, Paris, 16 decembrie 1908. — *Souvenirs sur Van Gogh* în *L'Amour de l'Art*, Paris, decembrie 1924.

BESPALOFF (Rachel): *Notes sur les Lettres de Van Gogh* în *Fon-taine*, Paris, martie 1946.

BEUCKEN (Jean de): *Un Portrait de Vincent Van Gogh*, Liège, 1938; Paris, 1953.

BOURIN (André): *Sur les pas de Van Gogh*, în *Les Nouvelles littéraires*, Paris, 19 martie 1953.

BREMMER (H.—P.) *Vincent Van Gogh, Inleidende Beschouwingen*, Amsterdam, 1911.

BRIELLE (Roger): *Vie douloureuse et pathétique de Vincent Van Gogh*, în *Beaux-Arts*, Bruxelles, noiembrie 1946.

CARRIÉ (Adeline): *La Femme en bleu revient à Auvers*, în *Les Nouvelles littéraires*, Paris, 12 august 1954.

CATESSON (Jean): *Considérations sur la Folie de Van Gogh*, Paris, 1943; teză de doctorat în medicină.

CHARENSOL (Georges): *Le Mystère Van Gogh*, în *Les Nouvelles littéraires*, Paris, 18 februarie 1954.

CHASSÉ (Charles): *Van Gogh et Gauguin, héros de romans*, în *Mercur de France*, Paris, 15 august 1926.

COGNIAT (Raymond): *Van Gogh*, Paris, 1953.

COLIN (Paul): *Van Gogh*, Paris, 1925.

COQUIOT (Gustave): *Vagabondages*, Paris, 1921 — *Vincent Van Gogh*, Paris, 1923. — *Des Peintres maudits*, Paris, 1924.

COURTHION (Pierre): *L'Homme de Feu*, în *Van Gogh raconté par lui-même et par ses amis*, Geneva, 1947.

DOITEAU (Doctor Victor): *La Curieuse Figure du docteur Gachet*, în *Aesculape*, Paris, august, septembrie, noiembrie și decembrie 1923, ianuarie 1924. — *À quel mal succomba Théodore Van Gogh?* în *Aesculape*, Paris, 15 mai 1940.

DOITEAU (Doctor Victor) și LEROY (Doctor Edgar): *La Folie de Vincent Van Gogh*, prefață de Paul Gachet, Paris, 1928.

Vincent Van Gogh et le Drame de l'Oreille coupée, în *Aesculape*, Paris iulie 1936. *Van Gogh et le Portrait du docteur Rey* în *Aesculape*, Paris, februarie și martie 1939.

DORIVAL (Bernard): *Les Etapes de la Peinture française contemporaine*, volumul II, Paris, 1944. — *La Peinture française contemporaine et l'Influence de Vincent Van Gogh*, în *Beaux-Arts*, Bruxelles, noiembrie 1946.

DURET (Théodore): *Van Gogh Vincent*, Paris, 1916.

DUTHUIT (Georges): *Le Drame des Alyscamps*, în *L'Amour de l'Art*, Paris, august 1927. — *Mystique chinoise et Peinture moderne* Paris-Londra, 1936.

ELGAR (Frank): *Van Gogh*, Paris, 1947. — *Le Pont de l'Anglois*, Paris, 1948. — *Van Gogh*, Paris, 1949.

ESTIENNE (Charles): *Van Gogh*, cu un rezumat biografic de C. H. Sibert, Geneva, 1953.

EVENSEN (H.): *Die Geisteskrankheit Vincent Van Gogh*, în *Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie und Psychischgerichtliche Medizin*, volumul LXXXIV, 15 februarie 1926.

FELS (Florent): *Van Gogh*, Paris, 1924. — *Van Gogh*, Paris, 1928.

FIERENS (Paul): *L'Art de Van Gogh, son importance et sa signification*, în *Beaux-Arts*, Bruxelles, noiembrie, 1946. — *Van Gogh*, Paris, 1947 — *Van Gogh*, Paris, 1948. — *Van Gogh et l'Expressionnisme flamand*, în *Arts*, Paris, 20 iulie 1951.

FLORISOONE (Michel): *Van Gogh*, Paris, 1937. — *Catalogue de l'Exposition Van Gogh*, Paris, 1937, număr special din *L'Amour de l'Art*, Paris, aprilie 1937. — *Deux Grands Chefs-d'Oeuvre de Van Gogh entrent au musée du Louvre*, în *Musées de France*, Paris, iulie-august 1949. — *Van Gogh et les Peintres d'Auvers chez le docteur Gachet*, cuvînt înainte (*Fidélité*) de André Malraux, număr special din *L'Amour de l'Art*, Paris, 1952.

FOCILLON (Henri): *La Peinture aux XIXe et XXe siècles, du Réalisme à nos jours*, Paris, 1928.

FRANCASTEL (Pierre): *Nouveau Dessin, nouvelle Peinture*, Paris, 1946.

FRANCIS (Henry S.): *Introducere la Catalogue de l'Exposition Van Gogh au musée de Cleveland (U.S.A.)* 1948.

GAUGUIN (Paul): *Avant et après*, Paris, 1923. — *Lettres de Gauguin*, Paris, 1946.

GAUTHIER (Maximilien): *La Femme en bleu nous parle de l'Homme à l'Oreille coupée*, în *Les Nouvelles littéraires*, Paris, 16 aprilie 1953.

GEORGE (Waldemar): *Van Gogh*, Paris, 1927. — *Van Gogh et la Tradition Française*, în *La Revue mondiale*, Paris, 15 august 1927.

GÉRIN (Louis): *Vincent Van Gogh au Borinage*, în *Beaux-arts*, Paris 26 mai 1939.

GOBAIN (Francis): *Vincent Van Gogh*, Paris, 1947.

GODET (Pierre): *Vincent Van Gogh* în *L'Art décoratif*, Paris, septembrie 1911.

GRAPPE (Georges): *Van Gogh*, Geneva, 1943.

GREY (Roch): *Van Gogh*, Paris și Roma, 1924.

GUASTALLA (Pierre): *Essai sur Van Gogh*, Paris, 1952.

HAGEN (O.): *Van Gogh Mappe*, München, 1920.

HAMMACHER (A. M.): *Van Gogh*, Deventer, Olanda, 1949. — *Rijksmuseum Kröller-Müller Catalogus van 264 Werken*, Otterlo, Olanda, 1949.

HARTLAUB (G. F.): *Vincent Van Gogh*, Leipzig, 1922.

HAUTECOEUR (Louis): *Van Gogh*, Monaco, 1946.

HAVELAAR (Just): *Vincent Van Gogh*, Amsterdam, 1929.

HERTZ (Henri): *Témoignage et Argument de Van Gogh* în *L'Amour de l'Art*, Paris, iulie 1922.

375 HOFMANNSTHAL (Hugo von): *Écrits en prose*, Paris, 1927.

HONEYMAN (T. J.): *Van Gogh, a Link with Glasgow* în *Scottish Art Review*, 1948, volumul II.

HÖVER (Otto): *Vincent Van Gogh als Zeichner*. Emmendingen, 1948.

HUYGHE (René): *Van Gogh (dessins)*, Paris, 1938. — *Catalogue de l'Exposition Van Gogh*, Paris, 1937, număr special din *L'Amour de l'Art*, Paris, aprilie 1937. — *Vincent Van Gogh*, în *L'Illustration*, Paris, numărul de Crăciun 1937.

— Notiță din *Catalogue de l'Exposition Van Gogh au Musée de l'Orangerie*, Paris, 1947.

JAFFÉ (H.G.C.): *Vincent le Hollandais* în *Les Lettres françaises*, Paris, 16 aprilie 1953.

JASPERS (Karl): *Strindberg und Van Gogh*, Bremen, 1949; traducere franceză, Paris, 1953.

JEAN (Raymond): *Visage de Van Gogh*, în *Mercure de France*, Paris, 1 octombrie 1952.

JOURDAIN (Francis): *À propos de Vincent Van Gogh* în *Arts de France*, Paris, 1947, nr. 11—12. — *Vincent en France* în *Les Lettres françaises*, Paris, 16 aprilie 1953.

JULLIAN (René): *Van Gogh et le Midi* (Catalogul Expoziției Van Gogh la muzeul din Lyon), Lyon, 1951.

KERSSEMAKERS: *Herinneringen aan Van Gogh*, în *De Amsterdammer*, Amsterdam, 14 și 21 aprilie 1912.

KNAPP (Fritz): *Vincent Van Gogh*, Leipzig, 1930.

KRAUS (G.): *Vincent Van Gogh en de Psychiatrie*, în *Psychiatrische en Neurologische Bladen Uitgegeven door de Nederlandsche Vereniging voor Psychiatrie en Neurologie*, Amsterdam, septembrie-octombrie 1941.

LA FAILLE (J.—B. de): *L'Epoque française de Van Gogh*, Paris, 1927. — *Vincent Van Gogh comme Dessinateur* (cuvînt înainte la Catalogul Expoziției de la galeria Dru), Paris, 1928.

LANGUI (Em.): *Le Drame de la Clairvoyance chez Vincent Van Gogh* (Catalogul Expoziției Van Gogh de la palatul Beaux-Arts), Bruxelles, 1946.

LECLERC (André): *Van Gogh*, Paris, 1950.

LE GOAZIOU (Alain): *Le «Père Tanguy», compagnon de lutte des grands peintres du début du siècle*, Paris, 1951.

LEROY (Doctor Edgar): *Le Séjour de Van Gogh à l'Asile de Saint-Rémy*, în *Aesculape*, Paris, mai, iunie și iulie 1926. — *La Provence*

à travers les Lettres de Vincent Van Gogh, în *La Revue des Pays d'Oc*, Avignon, iunie 1932. — Vezi BEER, DOITEAU.

LEYMARIE (Jean): *Van Gogh*, Paris, 1951. — *Van Gogh*, Paris, 1953. — Vezi RAYNAL.

LHOTE (André): *Traité de Paysage*, Paris, 1939. — *De la Palette à l'Ecritoire*, Paris, 1946.

MAROIS (Pierre): *Des Goûts et des Couleurs*, Paris, 1947.

MAURIAC (Claude): *Hommes et Idées d'aujourd'hui*, Paris, 1953.

MEIER-GRAEFE (Julius): *Vincent Van Gogh*, München, 1921.

MEURIS (Jacques): *Van Gogh ou la Misère ne finira jamais...*, în *La Revue vivante*, Dison, Belgia, în toamna 1949. — *Vincent Van Gogh ou la Naissance de l'Art contemporain*, în *Synthèses*, Bruxelles, martie 1953.

MEYER-RIEFSTHAL (R.): *Vincent Van Gogh*, în *The Burlington Magazine*, Londra, noiembrie și decembrie 1910.

MINKOWSKA (Françoise): *Van Gogh, sa vie, sa maladie et son œuvre*, în *L'Évolution psychiatrique*, Paris, nr. 1, 1932. — *Notes sur Van Gogh, peintre hollandais*, în *Revue Esthétique*, Paris, aprilie-iunie 1951.

MIRBEAU (Octave): *Des Artistes*, seria a doua, Paris, 1924

MUENSTERBERGER (W.): *Vincent Van Gogh*, Paris — Bussum, Olanda, 1948.

NOËL (Frédéric): *Van Gogh était-il fou?* în *Les Lettres françaises*, Paris, 22 noiembrie 1946.

PÉRARD (Joseph): *Enquête sur Van Gogh*, împreună cu răspunsurile lui Jean Aujame, Jean Bazaine, Berthommé Saint-André, Francisco Borès, Jean Cassou, Jean Charbonneaux, Georges d'Espagnat, Marcel Gimond, Edouard Goerg, Henri Héraut, Henri Jeannot, Conrad Kickert, Fernand Léger, Louis Lille, Bernard Lorjou, Henri Manguin, Albert Marquet, Stella Merens, Georges Rouault, Gil-Roy, Maurice Savin, Pierre Tal-Coat, Claude Vénard, în *Arts et Lettres*, Paris, 1947, nr. 10.

PFISTER (Kurt): *Vincent Van Gogh*, Potsdam, 1922.

PIÉRARD (Louis): *La Vie tragique de Vincent Van Gogh*, Paris, 1924; Paris, 1939. *Van Gogh*, Paris, 1936. — *Vincent Van Gogh în L'Art vivant*, Paris, august-septembrie 1937.

QUESNE-VAN GOGH (Elisabeth Huberta du): *Persoonlijke Herinneringen aan Vincent Van Gogh*, Baarn, 1910, traducere germană, München, 1911; traducere engleză, Londra și Boston, 1913.

RAYNAL (Maurice) și LEYMARIE (Jean): *De Baudelaire à Bonnard*, Geneva, 1949.

PEILLE (Jean-François): *Le Film de la Vie de Van Gogh*, în *Arts*, Paris, 24 ianuarie 1947.

REWALD (John): *Van Gogh en Provence*, în *L'Amour de l'Art*, Paris, octombrie 1936. *Les Amitiés de Vincent Van Gogh et ses Lettres à Van Rappard*, în *Le Point*, Colmar, noiembrie 1937.

RIESE (Walther): *Ueber den Stilwandel bei Vincent Van Gogh*, în *Zeitschrift für die Gesamte Neurologie und Psychiatrie*, 2 mai 1925. *Vincent Van Gogh in der Krankheit*, în *Grenzfragen des Nerven und Seelenlebens*, fasc. 125, München 1926.

RIVERAIN (Jean): *Le Voyage de Van Gogh*, în *Études*, Paris, martie 1947.

ROGER-MARX (Claude): *Le Paysage français de Corot à nos jours*, Paris, 1952.

ROSSET (A.—M.): *Van Gogh*, Paris, 1942.

SABILE (Jacques): *Van Gogh*, Paris, 1946.

SCHAPIRO (Meyer): *On a Painting of Van Gogh*, în *View Magazine*, New York, în toamna 1946. — *Vincent Van Gogh*, New York, 1950.

SERULLAZ (Maurice): *Van Gogh et Millet*, în *Études d'Art*, Alger, 1950.

SEUPHOR (Michel): *Vincent Van Gogh, Esquisses pour un Portait spirituel*, în *Cahiers du Sud*, Marseille, octombrie 1943.

STERNHEIM (Carl): *Gauguin und Van Gogh*, Berlin, 1924.

TERRASSE (Charles): *Van Gogh*, Paris, 1931. — *Van Gogh peintre*, Paris, 1935. — *Van Gogh*, Paris 1947.

THANNHAUSER (Henry): *Vincent Van Gogh and John Russell: some Unknown Letters and Drawings*, în *The Burlington Magazine*, Londra, septembrie 1938. — *Vincent Van Gogh et John Russell* în *L'Amour de l'Art*, Paris, septembrie 1938.

UHDE (Wilhelm): *La vie et l'Oeuvre de Vincent Van Gogh*, Viena, 1937.

VANBESELEARE (W.): *De Hollandsche Periode in het Werk van V. Van Gogh*. Anvers-Amsterdam, 1937.

VAN BEVER (Ad.): *Un Peintre maudit, Vincent Van Gogh*, în *La Plume*, Paris, 1 și 15 iunie 1905. *Van Gogh*, Monaco, 1943.

Van Gogh raconté par lui-même et par ses amis. Ses Contemporains, sa Postérité, Geneva, 1947.

VAN GOGH (Théo): *Brieven aan zijn Broeder*, scrisori către fratele său Vincent, Amsterdam, 1932.

VAN GOGH (V. W.): prefață la *Catalogue de l'Exposition Van Gogh* la Palais des Beaux Arts, Bruxelles, 1946 — Prefață la *Catalogue de l'Exposition Van Gogh* la Musée de l'Orangerie, Paris, 1947. — *Vincent, peintre du Nord*, *Catalogue de l'Exposition Van Gogh*, la muzeul din Lyon, Lyon, 1951.

VENTURI (Lionello): *De Manet à Lautrec*, Paris, 1953.

VINCHON (Doctor Jean): *L'Art et la Folie*, Paris, 1950.

VOLLARD (Ambroise): *Souvenirs d'un Marchand de Tableaux*, Paris, 1937.

WERTH (Léon): *Quelques Peintres*, Paris, 1923.

ZAHN (Leopold): *Vincent Van Gogh*, Baden-Baden, 1948.

Viața lui Van Gogh a inspirat un anumit număr de romancieri, printre care M.E. F. IRWIN: *How Many Miles to Babylon?* (Câte mile de aici la Babylon?), Londra, 1913 (după Louis Piérard, Van Gogh ar fi aici Paul Rafia, dar asemănarea e foarte vagă, dacă nu chiar problematică); MARC ELDER: *La Vie apostolique de Vincent Vingeame* (Viața de apostol a lui Vincent Vingeame), Paris, 1917 (reeditată în 1925 sub titlul *La Passion de Vincent Vingeame* — (Pasiunea lui Vincent Vingeame); IRVING STONE: *Lust for Life, the Novel of Vincent Van Gogh*, New York și Toronto, 1934, adaptare franceză sub titlul de *La Vie passionnée de Van Gogh* de Paul Jean Hugues, Paris, 1938 (deși titlul este cel al unei biografii, nu e vorba decât de o povestire foarte romanțată în care primează fantezia); VLADIMIR DRNAK, *Hlavou proti zdi* (Cu capul de pereți), Praga, 1935 etc. Tot universului lui Van Gogh îi aparține și romanul lui GEORGES ARNAUD, *Lumière de Soufre* (Lumina de pucioasă), Paris, 1952 (sînt povestite în el strădaniile unui om care, condamnat de doctori, vrea, înainte de a muri, să stabilească autenticitatea unui tablou descoperit de el la o negustoriească de tablouri și presupus a fi de Van Gogh.)

PRINCIPALELE PERSONAJE CARE SE REGĂSESC ÎN
CELELALTE VOLUME DIN „ARTĂ ȘI DESTIN“

În *Viața lui Cézanne*: Émile Bernard, Charles Camoin, Cézanne, Gustave Coquiot, doctorul Gachet, Marie Gasquet, Gauguin, Guillaumin, Monticelli, Pissarro, Renoir, Signac, Sisley, moș Tanguy, Van Gogh, Ambroise Vollard.

În *Viața lui Toulouse-Lautrec*: Louis Anquetin, Bernard, Coquiot, Fernand Cormon, Durand-Ruel, Gauguin, Renoir, Signac, Toulouse-Lautrec, Théo și Vincent Van Gogh, Vollard.

În *Viața lui Manet*: Cézanne, Durand-Ruel, Gachet, Pissarro, Renoir, Agostina Segatori, Vollard.

În *Viața lui Gauguin*: Anquetin, Albert Aurier, Bernard, Cézanne, Cormon, Durand-Ruel, Ginoux, Gauguin, Guillaumin, Paul, Eugène Milliet, Pissarro, Portier, Rachel zisă Gaby, Renoir, Roulin, Schuffenecker, Seurat, Signac, Tanguy, Georges Thomas, Toulouse-Lautrec, Théo și Vincent Van Gogh, Vollard.

În *Viața lui Renoir*: Anquetin, Aurier, Bernard, Cézanne, Durand-Ruel, Gachet, Gauguin, Guillaumin, taica Martin, Catulle Mendès, Pissarro, Renoir, Sisley, Tanguy, Toulouse-Lautrec, Théo și Vincent Van Gogh, Vollard.

În *Viața lui Seurat*: Charles Angrand, Anquetin, Antoine, Bernard, Anna Boch, Chevreul, Gauguin, Guillaumin, Mendès, Pissarro, Schuffenecker, Seurat, Signac, Toulouse-Lautrec, Van Gogh, Karel Verlat.

TABLA DE MATERII

	Pag.
ARTĂ ȘI DESTIN	5
CUVÎNTUL AUTORULUI	23

PARTEA ÎNȚI

SMOCHINUL STERP

1853—1880

I. — O copilărie tăcută	26
II. — Văpaia zorilor	38
III. — Surghiunul	45
IV. — Sfântul Francisc al minerilor	64
V. — «Simt ceva în adîcul ființei mele, ce să fie oare?»	90

PARTEA A DOUA

«MORI ȘI REÎNVIE»

1880—1885

I. — Mina în flăcări	108
II. — Sorrow	125
III. — Cîmpiile halucinate	157
381 IV. — Țărani mîncînd cartofi	163

PARTEA A TREIA

«AMIAZA, CLIPA UMBREI CELEI MAI SCURTE»

1885—1888

I. — Pinzele lui Rubens de la Anvers	194
II. — Lumina din Ile-de-France	203
III. — Arles, orașul Japonez	229
IV. — Atelierul Sudului	261

PARTEA A PATRA

MISTERUL ÎN PLINĂ LUMINĂ

1889—1890

I. — Omul cu urechea tăiată	280
II. — Saint-Paul-de-Mausole	304
III. — Lanul de grâu cu corbi	336

NOTA	357

CRONOLOGIE ȘI CONCORDANȚE	359

BIBLIOGRAFIE	371

PRINCIPALELE PERSONAJE CARE SE REGĂSESC ÎN CELELALTE VOLUME DIN «ARTA ȘI DESTIN»	380

A apărut:

HENRI PERRUCHOT

- Viața lui Manet

HENRI PERRUCHOT

- Viața lui Cézanne

Vor apărea:

ANTONINA VALENTIN

- Pablo Picasso

ELENA VIANU

- Delacroix

GEORGE OPRESCU

- Géricault

HENRI PERRUCHOT

- Viața lui
Toulouse-Lautrec

În pregătire:

HENRI PERRUCHOT

- Viața lui Seurat

HENRI PERRUCHOT

- Viața lui Gauguin

ANTONINA VALENTIN

- Leonardo da Vinci

VASARI

- Viețile pictorilor,
sculptorilor și arhi-
tecților (ed. revăzută și
adăugită)

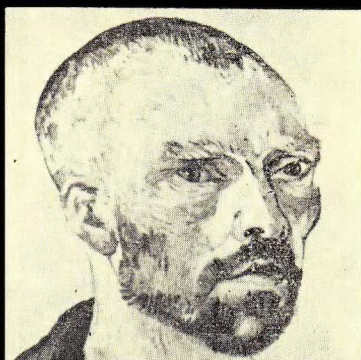
Redactor responsabil: ANA COGAN
Tehnoredactor: MIHAELA MIRESCU

*Dat la cules 03.02. 1967. Bun de tipar 31.08. 1967. Apărut 1967. Tiraj 24.000+150
Hirtie tipar inalt tip. A de 63 g/m². Ft. 24/600×900. Coli ed. 22,10. Coli de
tipar 16. Comanda 2913. A. nr. 20 758 C. Z. pentru bibliotecile mari 7. C.Z.
pentru bibliotecile mici 7.74/76*

Întreprinderca Poligrafică „Arta Grafică”, Calea Șerban Vodă nr. 133 București,
Republica Socialistă România

Biografii. Memorii. Eseuri

viața lui van gogh

« ... uneori știu atît de bine ce vreau! ... aș vrea să pictez bărbați sau femei avînd acel nu știu ce etern, acel ceva al cărui simbol era înainte vreme nimbul și pe care-l căutam prin însăși strălucirea, vibrația coloritului nostru ... Ah! portretul, portretul îmbogățit cu gîndirea, cu sufletul modelului, mi se pare atît de sigur că voi putea să-l pictez odată și odată ... Să redai dragostea unor îndrăgostiți prin îmbinarea a două culori complementare, prin amestecul și opoziția lor, prin vibrațiile misterioase ale tonurilor apropiate. Să exprimi gîndirea ce se zbate sub o frunte prin strălucirea unei nuanțe deschide pe fruntea aceasta întunecată. Să exprimi speranța printr-o stea. Înflăcărarea unei ființe prin strălucirea soarelui în asfințit.»

VAN GOGH (*Scrisoare pentru Théo*)